UDK 27-722.5:316.66 ISSN 0351-2789

ACTA
ECCLESIASTICA
SLOVENIAE
44

BOŠTJAN GUČEK

»NOSI LE ZAKRPANO OBUVALO«: ORIS DRUŽBENEGA POLOŽAJA DUHOVŠČINE NA SLOVENSKEM (1918–1941)

Ljubljana 2022

Boštjan Guček

»NOSI LE ZAKRPANO OBUVALO«: ORIS DRUŽBENEGA POLOŽAJA DUHOVŠČINE NA SLOVENSKEM (1918–1941)

© Vse pravice pridržane

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Za založbo: dr. Janez Vodičar

Izid znanstvene periodične publikacije je omogočila Javna agencija
za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

UDK 27-722.5:316.66(497.12)“1918/1941“ ISSN 0351-2789

ACTA
ECCLESIASTICA
SLOVENIAE
44

BOŠTJAN GUČEK

»NOSI LE ZAKRPANO OBUVALO«: ORIS DRUŽBENEGA POLOŽAJA DUHOVŠČINE NA SLOVENSKEM (1918–1941)

Ljubljana 2022

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana

Urednik / Editor
dr. Miha Šimac

Recenzenti / Peer reviewers:
dr. Janez Juhant,
dr. Jurij Perovšek,
dr. Matjaž Ambrožič

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed.
The authors are responsible for the content of their papers.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-722.5:308(497.4)"1918/1941"

GUČEK, Boštjan, duhovnik
"Nosi le zakrpano obuvalo" : oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem (1918-1941) / Boštjan Guček. - Ljubljana : Teološka fakulteta, 2022. - (Acta Ecclesiastica Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 44)

ISBN 978-961-7167-06-1
COBISS.SI-ID 127812867

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma iz Emone (druga polovica 4. stoletja).

1 KAZALO

2 Table of contents 7
3 Kazalo tabel 9
4 Kazalo grafov 11
5 Kazalo prilog 13
6 Kratice in krajšave 15
7 Predgovor 19
8 Uvod 21
8.1 Stanje literature in virov 23
9 Politične, gospodarske, socialne in kulturne razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 27
9.1 Politične razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 32
9.1.1 Katoliški tabor 42
9.1.2 Liberalni tabor 47
9.1.3 Socialistično-komunistični tabor 50
9.2 Gospodarske razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 51
9.2.1 Valutne in denarne razmere 56
9.2.2 Agrarna reforma 59
9.2.3 Zadružništvo 61
9.2.4 Davčna politika 65
9.3 Socialne razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 72
9.3.1 Delavsko gibanje 74
9.3.2 Delavska zakonodaja 79
9.3.3 Zdravstvene razmere 85
9.4 Kulturne razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 87
9.4.1 Orel 93
9.4.2 Sokol 95
9.4.3 Druga združenja 100
9.4.4 Tisk in slovstvo 103
9.4.5 Prosveta 110
10 Cerkvene razmere na Slovenskem v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 123
10.1 Strukturiranost Cerkve na Slovenskem 133
10.1.1 Ozemeljska struktura Cerkve 134
10.1.2 Personalna strukturiranost Cerkve 139
10.1.3 Beneficiji in patronati 143
10.2 Pravni položaj Cerkve 151
10.3 Duhovščina v šolskem sistemu 159
10.4 Višja duhovščina 176
10.5 Duhovniški proletariat 189
10.6 Duhovniško podporno društvo 195

11 Položaj duhovščine v času Kraljevine SHS/Jugoslavije 201
11.1 Ekonomski položaj 203
11.1.1 Kongrua in starostne doklade 208
11.1.2 Draginjske doklade 215
11.1.3 Pokojnine 218
11.1.4 Katehetske nagrade 222
11.1.5 Fasijonirani dohodki 227
11.1.6 Bera 229
11.1.7 Štolnina 236
11.2 Socialni položaj 239
11.2.1 Bolezni in selitve 244
11.2.2 Delovanje na kulturno-umetniškem področju 245
11.3 Podoba duhovščine v javnosti 250
11.3.1 Kaj o njih pišejo mediji? 252
11.3.2 Poročanje o deviacijah 259
11.4 Odnosi do politične ureditve in oblasti 263
11.5 Sodni procesi proti duhovščini 271
12 Odnosi med duhovščino 287
12.1 Odnosi do škofov in odnosi škofov do duhovnikov 289
12.2 Odnosi znotraj duhovniških vrst 301
13 Sklep 311
14 Povzetek 317
15 Abstract 320
16 Priloge 323
17 Viri in literatura 375
18 Imensko kazalo 393
Navodila sodelavcem *AES* 397
Instructions to *AES* associates 399
Publikacije Inštituta za zgodovino Cerkve 401

"HE WEARS ONLY WORN-OUT SANDALS": AN ACCOUNT OF THE SOCIAL POSITION OF THE CLERGY IN SLOVENIA (1918–1941)

2 TABLE OF CONTENTS

1 Kazalo 1
2 Table of contents 7
3 Index of Tables 9
4 Index of Graphs 11
5 Index of Appendices 12
6 Abbreviations and acronyms used 15
7 Editorial 19
8 Introduction 21
8.1 Status of Literature and Sources 24
9 The Political, Economic, Social, and Cultural Situation in Slovenia in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 27
9.1 The Political Situation in Slovenia in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 32
9.1.1 Catholic Camp 42
9.1.2 Liberal Camp 47
9.1.3 Socialist-Communist Camp 50
9.2 The Economic Situation in Slovenia in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 51
9.2.1 Currency and Monetary Situation 56
9.2.2 Agrarian Reform 59
9.2.3 Cooperatives 61
9.2.4 Tax Policy 65
9.3 The Social Situation in Slovenia in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 72
9.3.1 Labour Movement 74
9.3.2 Labour Legislation 79
9.3.3 Health Conditions 85
9.4 The Cultural Situation in Slovenian in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 87
9.4.1 Orel 93
9.4.2 Sokol 95
9.4.3 Other Associations 100
9.4.4 Press and Literature 103
9.4.5 Education 110

10 The Church Situation in Slovenia in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 123
10.1 The Structure of the Church in Slovenia 133
10.1.1 Territorial Structure of the Church 134
10.1.2 Personnel Structure of the Church 139
10.1.3 Benefices and Patronages 143
10.2 The Legal Status of the Church 151
10.3 Clergy in the School System 159
10.4 Higher Clergy 176
10.5 Priestly Proletariat 189
10.6 Clergy Support Society 195
11 The Status of the Clergy in the Time of the Kingdom of Slovenes, Croats, and Serbs/Yugoslavia 201
11.1 Economic Status 203
11.1.1 Congrua and Allowance for Age 208
11.1.2 Allowance for Costliness 215
11.1.3 Pension 218
11.1.4 Catechist Awards 222
11.1.5 Taxable Income 227
11.1.6 Collection 229
11.1.7 Stole Fee 236
11.2 Social Status 239
11.2.1 Sickness and Moves 244
11.2.2 Action in the Cultural-Artistic Field 245
11.3 The Image of Clergy in the Public 250
11.3.1 What do the Media Say about Them? 252
11.3.2 Reporting on Deviations 259
11.4 The Relationship towards Political Order and Authority 263
11.5 Legal Proceedings against Clergy 271
12 The Relationship Between Clergy and the Higher Church Authority 287
12.1 Relationships Between Bishops and Between Bishops and Priests 289
12.2 Relationships Between Priests 301
13 Conclusion 311
14 Povzetek 317
15 Abstract 320
16 Appendices 323
17 Sources and Literature 375
18 Name Index 393
Navodila sodelavcem AES 397
Instructions to AES associates 399
Publications of the Institute of Church History 401

3 KAZALO TABEL

Tabela 1: Lastniška struktura v Dravski banovini 54
Tabela 2: Razmerje med kmečkim in delavskim prebivalstvom 1910–1941 55
Tabela 3: Valute v različnih obdobjih in njihovo razmerje 57
Tabela 4: Vrste in število zadrug na Slovenskem leta 1925 63
Tabela 5: Vrste in višina davkov pred novim zakonom 1928 in po njem 68
Tabela 6: Vrste in odmera davka 69
Tabela 7: Struktura industrijskega delavstva in njihove mezde na dan v din 78
Tabela 8: Mezdni razredi in dnevni zaslužek ter zavarovana mezda v din 82
Tabela 9: Pokojninski prispevki nameščencev po plačilnih razredih 84
Tabela 10: Letne rente po plačilnih razredih v din 84
Tabela 11: Število prebivalcev, šol, razredov in učiteljev po srezih v Dravski banovini leta 1938 112
Tabela 12: Vrste in število srednjih šol v Dravski banovini leta 1938 115
Tabela 13: Učiteljske plače pred prevratom v kronah na leto 119
Tabela 14: Plače učiteljev na ljudskih in meščanskih šolah leta 1919 v K glede na št. prebivalstva in položajno stopnjo 120
Tabela 15: Dnevni dodatek, določen po kraju glede na višino plače v din 121
Tabela 16: Dnevni dodatek pokojnini glede na stalno bivališče in višino pokojnine v din 122
Tabela 17: Osnovni prejemki duhovnikov v pastorali v din (po Mikšu) 206
Tabela 18: Primerjava mesečnih in letnih dohodkov različnih skupin duhovnikov in državnih uslužbencev v letih 1919–1931 v din 207
Tabela 19: Primerjava osnovne kongrue po različnih zakonih v K/din 209
Tabela 20: Pregled dohodkov po Rožmanovem predlogu zakona o kongrui 212
Tabela 21: Starostna doklada po zakonih iz leta 1907 in 1918 v K/din 213
Tabela 22: Službeni razredi državnih uslužbencev in plače leta 1898 v K 214
Tabela 23: Mesečne plače, položajne doklade in osebne draginjske doklade državnih uslužbencev po razredih leta 1931 v din 214
Tabela 24: Prikaz osebnih draginjskih doklad v Kraljevini SHS leta 1925 po mesečnih draginjskih razredih v din 216
Tabela 25: Višina osebne mesečne draginjske doklade v Kraljevini SHS glede na premoženje v din 216
Tabela 26: Draginjske doklade državnih uslužbencev po položajni stopnji in draginjskih razredih leta 1919 v K in leta 1931 v din 217
Tabela 27: Dnevni draginjski dodatek po višini plače in krajevnih razredih leta 1922 v din 218

Tabela 28: Pokojnine duhovnikov po letih aktivne službe iz leta 1898 v G 219
Tabela 29: Mesečne pokojnine duhovnikov po letih aktivne službe leta 1918 v K/din 219
Tabela 30: Mesečne pokojnine duhovnikov glede na službena leta z dodatki po zakonu iz leta 1918 v din 220
Tabela 31: Mesečne draginjske doklade osnovnošolskih učiteljev glede na službeno dobo in rodbinski razred, preračunano leta 1918 v din 224
Tabela 32: Plača učiteljev na mesec po plačilnih stopnjah leta 1919 v K 226
Tabela 33: Štolninski red za ljubljansko škofijo leta 1924 v din 238
Tabela 34: Seznam kazni kaplana Andreja Klobase 274

4 KAZALO GRAFOV

Graf 1: Prebivalstvo Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS/Jugoslavije po veroizpovedi v milijonih 30
Graf 2: Število posameznih zadrug (nad 20) leta 1937 64
Graf 3: Naraščanje števila zadrug v letih 1918–1937 64
Graf 4: Število različnih šol v Kraljevini SHS/Jugoslaviji 111
Graf 5: Grafični prikaz srednjih šol v Dravski banovini leta 1938 115
Graf 6: Grafični prikaz števila šol (nad 5 šol) 115
Graf 7: Prikaz števila verskih skupnosti posameznih veroizpovedi in članov leta 1939 133
Graf 8: Primerjava škofij po številu vernikov v 1000 in po površini v km^2 leta 1937 138
Graf 9: Primerjava ljubljanske in lavantinske škofije po osnovni strukturi in personalu 138
Graf 10: Število članov posameznih veroizpovedi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji leta 1928 141
Graf 11: Število članov posameznih veroizpovedi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji leta 1940 141
Graf 12: Število pripadnikov priznanih veroizpovedi po banovinah 142
Graf 13: Število pripadnikov priznanih veroizpovedi v Dravski in Savski banovini 142
Graf 14: Primerjava pokojnin župnikov in kaplanov glede na delovno dobo 221

5 KAZALO PRILOG

Priloga 1: Zapisnik zaslišanja DU Kočevje, 11. 8. 1940 [sic.] 323
Priloga 2: Pismo učitelja Franja Ranta iz Borovnice predsedstvu Deželne vlade za Slovenijo, 26. 11. 1919 [sic.] 324
Priloga 3: Imenovanje Ivana Erjavca za kateheta 325
Priloga 4: Pismo KBUDB sreskim načelnikom 325
Priloga 5: Pismo KBUDB sreskim načelnikom na Gorenjskem 326
Priloga 6: Opomin žandarmerijske postaje Jesenice 326
Priloga 7: Težave z bero 326
Priloga 8: Pismo župnika Josipa Koširja sreskemu načelniku in posredovanje pisma velikemu županu 327
Priloga 9: Pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru 329
Priloga 10: Prošnja Matije Tomca za povrnitev selitvenih stroškov 330
Priloga 11: Borbe med župnikom Viktorjem Švigljem in občinskim svetom glede drugega kaplana in kaplanije 331
Priloga 12: Preverjanje politične in nravne primernosti župnika 332
Priloga 13: Pismo Jakoba Aljaža z Dovjega Antonu Koblarju v Kranj, 30. 9. 1926 332
Priloga 14: Posredovanje Š. O. Ljubljana za pokojnino Janeza Florijančiča 333
Priloga 15: Del korespondence Žandarmerijske postaje Jesenice, KBUDB in sreskega načelnika v Radovljici o protisokolskem delovanju [sic.] 333
Priloga 16: Pismo sreskega načelnika Josipa Žnidaršiča (1877–1949) župniku Matiju Škrbcu (1886–1963) o agitaciji proti SKJ 334
Priloga 17: Pritožba Ane Gušič na dediščinsko razpravo po duhovniku Valentinu Marčiču 335
Priloga 18: Odsek iz kronike župnika Ivana Pečnika (1900–1988) o problemih s šolskimi oblastmi 336
Priloga 19: Zapiski župnika Ivana Šašlja (1859–1944) o problemih med šolo, zidanjem nove kaplanije in prosvetnega doma 336
Priloga 20: Problemi s sokolstvom v Beli Krajini, del kronike 337
Priloga 21: Del dnevnika o problemih župnika Kristjana Cudermana s šolskimi oblastmi 339
Priloga 22: Odsek iz Zgodovine blejske župnije in njenih cerkva Franca Gornika 340
Priloga 23: Zapis pisma župnika Kristijana Cudermana litijskemu županu ob odhodu v Leonišče 341
Priloga 24: Pismo Franca Šegule Ministrstvu ver v Beogradu za draginjske doklade dne 14. 1. 1923 341

Priloga 25: Priporočilu sreskega poglavarja v Kočevju, 15. 9. 1925, št. 10.200, za župnika Jakoba Omahna 342
Priloga 26: Poročilo o plačah duhovnikov v dušnem pastirstvu, brez datuma 343
Priloga 27: Pismo župnika Ivana Zakoška (1876–1951) škofu Gregoriju Rožmanu o gmotnem stanju duhovščine 345
Priloga 28: Pismo Š. O. Velikemu županu ljubljanske oblasti o premestitvah Franca Šušteršiča (1889–1948), Janeza Poljanca (1886–1950) in Valentina Benedika (1900–1950) 348
Priloga 29: Vloga Janeza Dolinarja (1870–1961), župnika v Kresnicah, in Henrik Bukowitz (1874–1945) 349
Priloga 30: Odlomki iz vlog Andreja Šraja (1873–1961), župnika na Savi, Antona Zalokarja (1889–1961), upravitelja na Topli Rebri, in Mateja Riharja (1863–1946), dekana v Šmartnem pri Litiji 350
Priloga 31: Prošnja in odgovor Mihi Opeki (1871–1938) in rešitev prošnje Josipa Vrankarja (1865–1937) 352
Priloga 32: Vloga Štefana Riharja (1868–1930), župnika v Dobu, za upokojitev, Janez Molja (1851–1944) za podporo in pismo Franca Zorca (1854–1930) prijatelju Antonu Koblarju (1854–1928) 353
Priloga 33: Vloga Leopolda Erzina, župnika pri sv. Križu pri Litiji, za draginjsko doklado in odgovor 354
Priloga 34: Nekaj primerov težav z bero, ki jih je zbral Stanko Premrl 355
Priloga 35: Prošnja Jerneja Koviča za draginjske doklade 358
Priloga 36: Problemi s štolnino Antona Štritofa (1880–1929) in Ivana Hromca (1861–1937) 359
Priloga 37: Del prošnje kaplana Franca Baltiča za podporo 360
Priloga 38: Prošnja Mihaela Sajeta (1840–1926) za bolezensko podporo 360
Priloga 39: Prošnji kaplanov Alojzija Straha in Ivana Pečnika za povrnitev selitvenih stroškov 361
Priloga 40: Prošnja Martina Pečariča 361
Priloga 41: Prošnja župnika Antona Zalokarja 362
Priloga 42: Prošnja Andreja Klobase in odgovor ministrstva 363
Priloga 43: Tožba župnika na Vrhu sv. Treh Kraljev, Rada Migliča, zaradi jemanja dobrega imena 364
Priloga 44: Del zapisa Jožeta Jagodica o povojnih razmerah v Sloveniji 365
Priloga 45: Del dnevniškega zapisa duhovnika Kristijana Cudermana o bivanju v Leonišču 367
Priloga 46: Okrožnica apelacijskega sodišča Ljubljana 368
Priloga 47: Pismo bana dr. Draga Marušiča (1884–1964) škofu Rožmanu 369
Priloga 48: Odgovor škofa Rožmana banu Marušiču 371
Priloga 49: Očitki šolskega upravitelja Draga Blažiča župniku 372

Priloga 50: Izjava Jožefa Ocepka z zaslišanja na okrajnem glavarstvu Radovljica.....372
Priloga 51: Pritožba župnika Ocepka 373
Priloga 52: Pismo župnika Ivana Pečnika škofu Gregoriju Rožmanu.....374

6 KRATICE IN KRAJŠAVE[1]

ACM	*Apostolstvo sv. Cirila in Metoda*
AES	*Acta ecclesiastica Sloveniae*
BV	*Bogoslovni vestnik*
Č	*Čas*
CIC	*Codex iuris canonici 1917*
čl.	*člen*
CZ	*Cankarjeva založba*
ČZN	*Časopis za zgodovino in narodopisje*
Din	*dinar*
DK	*Dekliški krožek*
DPD	*Duhovniško podporno društvo*
drž.	*državni*
DS, DiS	*Dom in svet*
DSK	*Društvo slovenskih katehetov*
DV(L)	*Deželna vlada (v Ljubljani)*
DZS	*Državna založba Slovenije*
f.	*fascikel*
FF	*Filozofska fakulteta*
fin.	*finančni*
FO	*Fantovski odsek*
G	*goldinar*
gl.	*glavni, glej, goldinar*
INZ	*Inštitut za novejšo zgodovino*
J	*Jutro*
JDS	*Jugoslovanska demokratska stranka*
JOZ	*Jugoslovanska orlovska zveza*
JRKD	*Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija*
JNS	*Jugoslovanska narodna stranka (bivša JRKD)*
JSDS	*Jugoslovanska socialna demokratska stranka*
JSZ	*Jugoslovanska strokovna zveza*

[1] Nekatere kratice in okrajšave se uporabljajo za več različnih opisov (npr. gl.: glej, glavni, goldinar), kar pa ne vnaša zmede, saj je pomen razviden iz konteksta.

JŠK	*Jugoslovanska škofovska konferenca*
K	*krona*
KA	*Katoliška akcija*
Kan(n).	*kanon(i), kanonik*
KBUDB	*Kraljevska banska uprava Dravske banovine*
KC	*Katoliška cerkev*
KD	*Katehetsko društvo*
KKK	*Kongres Kristusa Kralja*
KL	*Kmetijski list*
kr.	*krajcar*
KTD	*Katoliško tiskovno društvo*
lavan.	*lavantinski*
ljub.	*ljubljanski*
LR	*Loški razgledi*
LŠL	*Ljubljanski škofijski list*
LUR	*Lavantinske škofije uradni list*
LZ	*Ljubljanski zvon*
marib.	*mariborski*
MD	*Mohorjeva družba*
NNS	*Narodno napredna stranka*
NRS	*Narodna radikalna stranka*
NSS	*Narodna socialna stranka*
NSZ	*Narodna strokovna zveza*
NŠAL	*Nadškofijski arhiv Ljubljana*
NŠAM	*Nadškofijski arhiv Maribor*
NV	*Narodna vlada*
OLŠ	*Oglasnik lavantinske škofije*
OP	*Orlovska podzveza*
OUZD	*Okrožni urad za zavarovanje delavcev*
OZ	*Orlovska zveza*
p.	*para, pater*
PF	*Pravna fakulteta*
prib.	*pribitek*
prisp.	*prispevek*
PUS	*Pokrajinska uprava za Slovenijo*

PZ	*Prosvetna zveza*
Q	*cent (merska enota = 100 kg)*
r.	*razred*
RGB	*Reichgesetztblatt*
RK	*Rimski katolik*
S	*Slovenec*
s. a.	*brez navedenega avtorja*
(S)AZU	*(Slovenska) akademija znanosti in umetnosti*
s. d.	*brez navedenega datuma*
SBL	*Slovenski biografski leksikon*
SDS	*Samostojna demokratska stranka*
SG	*Slovenski gospodar*
ShS	*Studia historica Slovenica*
SKA	*Slovenska katoliška akcija*
šk.	*škatla*
SKAS	*Slovensko katoliško akademsko starešinstvo*
ŠKJ	*Škofovska konferenca Jugoslavije*
SKJ	*Sokol Kraljevine Jugoslavije*
škof.	*škofijski*
SKRS	*Slovenska kmetska republikanska stranka*
SKS	*Samostojna kmetska stranka*
SKSZ	*Slovenska krščansko-socialna zveza*
Sl. l. KBUDB	*Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*
Sl. N.	*Službene novine*
sl.	*sledi*
slov.	*slovenski*
SLS	*Slovenska ljudska stranka*
SN	*Slovenski narod*
SPC	*Srbska pravoslavna cerkev*
SRS	*Slovenska republikanska stranka*
SRSKD	*Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev*
SSDL	*Socialistična stranka delavskega ljudstva*
SSZ	*Slovenska sokolska zveza*
SU	*Slovenski učitelj*
SzS	*Spominski zbornik Slovenije*

TEOF	*Teološka fakulteta*
TPD	*Trboveljska premogokopna družba*
UJU	*Udruženje jugoslovanskih učiteljev*
UKA	*Univerza Kralja Aleksandra*
UL	*Univerza v Ljubljani*
UM	*Univerza v Mariboru*
Ur. l. DB	*Uradni list Dravske banovine*
Ur. l. DV	*Uradni list Deželne vlade za Slovenijo*
Ur. l. KBUDB	*Uradni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*
Ur. l. LJ-MB	*Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*
Ur. l. NV	*Uradni list Narodne vlade*
Ur. l. PUS	*Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*
Ur. l.	*Uradni list*
UT	*Učiteljski tovariš*
v(in).	*vinar*
VPZ	*Vestnik prosvetne zveze*
ZAJU	*Zaveza avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva*
zak.	*zakon*
ZČ	*Zgodovinski časopis*
ZDK	*Zveza dekliških krožkov*
ZDKFID	*Zveza društev kmečkih fantov in deklet*
ZFO	*Zveza fantovskih odsekov*
ZKD	*Zveza kulturnih društev*
ZRC	*Znanstvenoraziskovalni center*
ZTO	*Zveza telovadnih organizacij*
zv.	*zvezek*
ZZD	*Zveza združenih delavcev*
žand.	*žandarmerijski*

7 PREDGOVOR

Veliko let je preteklo, odkar sva se z mentorjem, zaslužnim profesorjem dr. Bogdanom Kolarjem, pogovarjala o temi disertacije. Na njegov predlog sem se lotil raziskovanja področja družbenega položaja duhovnikov med vojnama, ki je bil marsikje sicer posredno omenjen, več od tega pa ne. Iskreno rečeno, sem se na začetku počutil popolnoma nebogljenega in rahlo zmedenega, saj človek res ne ve, kje naj začne. Z mentorjevo pomočjo, nasveti in spodbudami so se odprli viri in počasi je začela nastajati disertacija, ki sem jo zagovarjal 21. novembra 2019. Komentarji in dobrohotne pripombe ter sugestije članov komisije so le še podžgale raziskovalno strast, da sem se v prihodnjih letih še naprej ukvarjal s študijo in jo ustrezno nadgradil. Sad te nadgradnje je pričujoča, predelana in z novoodkritimi dokumenti podprta študija. Kar nekaj teh dokumentov je prvič zbranih na enem mestu in tako še dodatno osvetljujejo samo problematiko družbenega položaja duhovnikov v zamejenem prostoru in času. Žal se je ta po drugi svetovni vojni še zaostrila in se ni dosti spremenila. Morda pa bo v določenih pogledih prav ta študija predstavljala izhodišče za nadaljnji razmislek o ureditvi tovrstnih vprašanj, ki tudi še v tretjem tisočletju niso popolnoma razrešena.

Prav je, da se ob koncu iskreno zahvalim vsem, ki so mi na tej poti raziskovanja prijazno pomagali, nekateri po službeni dolžnosti v arhivih in knjižnicah, spet drugi po prijateljski povezavi. Moja najtoplejša zahvala gre prav gotovo v prvi vrsti mentorju dr. Kolarju za potrpežljivost in vztrajnost, ki je sam najbrž ne bi bil sposoben. Hvala za zgled! Iskreno pa se zahvaljujem tudi uredniškemu odboru AES, da je to mojo razpravo sprejel v svoj program in bo študija prav zaradi njih lahko ugledala luč sveta v zbirki znanstvenih razprav AES na Teološki fakulteti v Ljubljani. Naj tudi to delo prinese objektivnejši pogled na ta del zgodovine in zapolni vrzel, o kateri se je do zdaj samo domnevalo, sami dokumenti in korespondence pa določeno stanje zdaj neovrgljivo potrjujejo. Ob vsej skrbni presoji vseh sodelavcev se bo gotovo našla tudi kakšna napaka ali morda vrzel, ki jo bodo dopolnili poznejši rodovi z dodatnimi raziskavami in novimi spoznanji.

V Trzinu, na praznik sv. Maksima Emonskega 2022,

Boštjan Guček

Škof Rožman si je močno prizadeval rešitev odprtih vprašanj med Katoliško cerkvijo in državo.

S. Pengov, Gregorij Rožman, olje, platno, 1937, v:
F. M. Dolinar, *Ljubljanski škofje,* Ljubljana 2007, str. 395

8 UVOD

V okoljih, kjer se je v teku zgodovine uveljavila katoliška oblika krščanstva, a v veliki meri tudi drugje, so duhovniki specifična skupina v družbi, na kateri se na poseben način odraža odnos med državo in Katoliško cerkvijo. Iz tega odnosa se kaže odnos do vrednot, ki jih zagovarja Katoliška cerkev, in stanje duha v družbi, zato je pomembno, da te odnose čimbolj objektivno predstavimo. Posebno mesto v tem odnosu imajo duhovniki.

Na Slovenskem je bila v obdobju med vojnama Katoliška cerkev pomembna sooblikovalka družbe in mnogi zgodovinarji so že predstavili razna področja tega obdobja. Tako je bila tudi Katoliška cerkev že podrobno predstavljena z določenih vidikov, predvsem vodilnih cerkvenih osebnosti. Predstavljene so bile posamezne osebe, organizacije in področja pastoralnega delovanja: posamezne vidne osebnosti, ki so sooblikovale politiko, idejno, družbeno in kulturno življenje, potem misijonska dejavnost, izseljenstvo, problemi dijaških organizacij Orlov in Sokolov, Marijine družbe, Katoliška akcija, karitativna in socialna dejavnost, kulturno-umetniško udejstvovanje na področju glasbe, literature in arhitekture. Položaj duhovnikov v družbi pa doslej še ni bil podrobneje predstavljen. Razne predstavitve problema so kratke, splošne in so del drugih študij, ne spuščajo pa se podrobno v problem položaja duhovnikov med vojnama.[2]

V raziskavi niso zajeti duhovniki, ki so imeli urejen status ali pravni okvir zaradi službe ali položaja, ki so ga zasedali. Vsi bogoslovni profesorji na Teološki fakulteti, kanoniki, srednješolski kateheti, uslužbenci v škofijski pisarni in škofje so imeli dobro urejen status,[3] saj so prejemali državno plačo. Dobro urejene razmere so bile tudi pri redovnikih, ki so bili podprti s strani svojih redovnih skupnosti. Problem se je pojavil pri škofijskih duhovnikih, ki niso imeli omenjenih služb ali položajev in so bili odvisni od župljanov, doklad, kongrue in nagrad. Katehetske nagrade osnovnošolskih katehetov so včasih izpadle, ker za nagrade ni bilo sredstev, kakor so zapisali v odgovoru na zahteve posameznih duhovnikov. Leta 1925 so jih preprosto ukinili. Škofje pa so tudi nasprotovali, da bi duhovnike uvrstili v kategorijo državnih uradnikov, čeprav so kanoniki in zaposleni na škofiji spadali v to kategorijo.[4]

---

[2] Prim. Jakob Kolarič, *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, II. del, Celovec 1973, str. 91–92 (dalje: Kolarič, *Škof Rožman II*); France Oražem, Jegličev odnos do duhovnikov, v: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1991, str. 139–148 (dalje: Oražem, Jegličev odnos); Matjaž Ambrožič, Ljubljanska škofija od knezoškofa Pogačarja do prve svetovne vojne, v: *Ljubljanska škofija*, (ur. France Martin Dolinar), Ljubljana 2011, str. 136–137 (dalje: Ambrožič, Ljubljanska škofija).

[3] Prim. Anton Bonaventura Jeglič, *Jegličev dnevnik* (ur. Blaž Otrin et al.), Celje 2015, dne 2. 2. 1928, str. 988 (dalje: *Jegličev dnevnik*, datum, stran).

[4] Prim. *Jegličev dnevnik*, 27. 4. 1922, str. 857–858; ibid, 2. 2. 1928, str. 988.

Položaj in status duhovnikov v družbi zastavlja kar nekaj vprašanj. Temeljno vprašanje je pravni vidik. Kakšna je bila zakonodaja, ki je urejala položaj duhovnikov? Pravni položaj je določal socialni in ekonomski položaj duhovnikov. Iz tega sledi vprašanje, kakšne razlike so bile med duhovniki na socialnem in ekonomskem področju. Za širše razumevanje so bili važni odnosi med duhovščino znotraj Katoliške cerkve.

Ob teh vprašanjih se postavljajo naslednje hipoteze:

a) Pravni položaj duhovnikov je bil neurejen celo obdobje, ki ga disertacija obsega. Prehod v novo državo za duhovnike praktično ni prinesel nobenih novosti v njihovem delovanju. V večini primerov so pravni okviri ostali nespremenjeni še iz Avstro-ogrske monarhije. Vprašanja in probleme, ki so nastajali, so reševali posamično in izločevalno, brez sistemskih rešitev.

b) Ekonomski položaj duhovnikov se v dvajsetih letih 19. stol. ni izboljšal, niti sistematiziral, saj so njihove plače ostale nominalno enake kot ob prevratu, kar pa je v resnici delno poslabšalo njihov položaj zaradi agrarne reforme, devalvacije krone, gospodarske krize in jugoslovanske unitaristične diktature, ki je bila usmerjena proti Katoliški cerkvi in tako so ravno duhovniki najbolj občutili posledice režima.

c) Po vojni je bil razrahljan sistem vrednot. Močno se je širil liberalni duh. Z vzhoda so se širile socialistične ideje. Spremenila so se tudi verska in politična razmerja. Vpliv pravoslavja tudi preko kraljeve družine in parlamenta je vplival na interakcijo odnosov in urejanja odnosov med Katoliško cerkvijo in državo. Višek interakcije lahko umestimo v čas kraljeve diktature na začetku tridesetih let, ko je bilo več duhovnikov pod vplivom liberalcev interniranih, kaznovanih, obsojenih in celo zaprtih zaradi političnega delovanja v prid bivši SLS in proti SKJ.

d) Duhovniki v obdobju med obema vojnama niso bili enovita družbena, socialna in ekonomska skupina. Zaradi razlik, do katerih je prihajalo, se je pojavilo razslojevanje, zato lahko govorimo o neke vrste duhovniškem proletariatu, ki pa ni bil vezan na določeno službo ali položaj. Razlike so bile pogojene z razmerami in krajem delovanja, na kar duhovniki običajno niso imeli veliko vpliva. Od župnije do župnije so bile razlike na ekonomskem in socialnem področju. Velik vpliv so imele dajatve bere in nadarbine ter z njo združena bremena. Važen je bil tudi položaj samega prebivalstva. Če je bilo to revno, predvsem v industrijskih krajih, potem so bili tudi prihodki duhovnikov na tistem področju skromnejši.

e) Zaradi neurejenih razmer in statusa duhovnikov je prihajalo do raznih odklonov, ki so se izražali v zlorabi alkohola in neprimernem vedenju, zaradi česar so bili duhovniki v sodnih postopkih.

f) Ravnanje duhovnikov je imelo odmeve v dnevnem tisku, ki je hkrati poročal o razmerah, obenem pa je bil vzrok napetosti med duhovniki. Tisk je bil v tem obdobju edini globalni medij, ki je oblikoval javno mnenje o položaju duhovnikov in njihovem mestu v družbenem kontekstu, zato ga je treba upoštevati.

Iz pregledanih dokumentov je razbrati utrip tedanjega življenja in težave, s katerimi so se srečevali duhovniki. Podeželski župnik Franc Šegula (1860–1938) je stanje opisal v svoji prošnji za draginjske doklade, naslovljeni na Ministrstvo ver v Beograd. V njej med drugim beremo: »*Za hrano bi ne prosil; jé se, karkoli je zavžitnega. Jako ti je hudo, da mu že več let manjka dostojna obleka, obuvalo nosi le zakrpano in edin še poraben klobuk postaja zelenkast*.«[5] Takšno stanje duhovščine pa tedaj žal ni bilo redko.

8.1 STANJE LITERATURE IN VIROV

Literatura za čas med obema vojnama na Slovenskem je zelo obširna in dobro pokriva različna področja. Za posamezna specialna vprašanja je literatura navedena v opombah. Čeprav določeno področje obravnava zelo temeljito in obsežno, npr. šolstvo, pa se podrobneje ne spušča na področje katehetov, torej duhovnikov v pedagoškem poklicu.[6] Večina literature vprašanje duhovnikov pušča nekoliko ob strani in se podrobneje ne ukvarja z analizo njihovega položaja, ker to ni bil namen teh študij. Včasih pa je to opuščanje odraz določenega časa, ko ni bilo primerno, da bi to sploh omenjali. Prav zato je predstavitev problema duhovnikov pomemben dodatek k bolj celostnemu zgodovinskemu pregledu obdobja med obema vojnama.

V tej raziskavi uporabljeni viri se nahajajo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Maribor ter v državnem Arhivu Republike Slovenije. Vire v državnem arhivu bi lahko razdelili na prvo in drugo desetletje Kraljevine SHS/Jugoslavije. V prvem desetletju je opaziti izrazito neurejenost in pomanjkanje arhivskih virov, kar je verjetno posledica nestabilnega, spreminjajočega se stanja lokalne (samo) uprave, opaznega že po številnih poimenovanjih uradnih listov. V drugi polovici, z uvedbo diktature, je na področju virov upravne administracije države opaziti znaten napredek urejenosti, vsaj v protokoliranju korespondence med upravnimi organi. Katoliška cerkev je imela uradno korespondenco ves čas urejeno, je pa opaziti slabšo odzivnost v poročilih tako s terena kakor tudi s strani reševanja teh poročil s strani škofije v tridesetih letih, saj so razna poročila o

[5] AS 68, KBUDB, f. BAN, 29–11, 1930, 25001–0, pismo dne 14. 1. 1923.

[6] Prim. Milan Divjak, *Šola – morala – cerkev na Slovenskem*, Ljubljana 1995 (dalje: Divjak, *Šola*).

konferencah v uradnih listih škofij zamujala. Kljub vsemu je bila uradna notranja korespondenca neobčutljiva na politične razmere in je funkcionirala nemoteno vse do druge svetovne vojne, bila pa je tudi precej konsistentna in kontinuirana.

Arhivske dokumente obdobja med vojnama lahko razdelimo v tri kategorije. Najprej so to osebni fondi posameznih duhovnikov. Največ teh hrani NŠAL, NŠAM je v osebnih virih zelo skromen, v ARS ni veliko osebnih fondov duhovnikov in za to raziskavo niso bili uporabni. Druga vrsta fondov so vizitacijska poročila, ki jih hranijo samo nadškofijski arhivi in so obsežnejša v Ljubljani. Toda tudi tukaj velja to samo za prvo desetletje po vojni. Z nastopom škofa Rožmana se je oblika vizitacijskih poročil spremenila v bolj formalno obliko s posebnim formularjem, zato so vizitacijska poročila postala bolj skopa in suhoparna, posledično pa iz njih ni mogoče potegniti več informacij. Tretja kategorija je korespondenca s civilnimi oblastmi. Nekaj teh dokumentov se najde sicer tudi v osebnih fondih, sicer pa v glavnem vse te dokumente hrani državni arhiv. Ta fond je najobsežnejši, saj je pokrival obe škofiji, vse duhovnike in vso korespondenco med državnimi institucijami in duhovniki na področju plač, selitev, pokojnin, doklad in nagrad. Iz teh dokumentov odsevajo realne težave duhovnikov, ki so jih skušali reševati s pomočjo državne pomoči. Lahko bi dodali še četrto kategorijo »razno«, ki dopolnjuje ostale tri. To so razni fondi, kot je na primer fond sej konzistorialnega sveta, fond DPD in fond disciplinskih zadev v NŠAL, ki pa je po obsegu zelo skromen, saj vključuje samo 5 do 6 fasciklov. Pri disciplinskih zadevah se srečamo tudi s problemom dokumentov v tajnih arhivih, ki se vsako leto sproti uničujejo, zato so v teh fondih ostale le malenkosti, iz katerih se lahko dobi le kakšen drobec. Med temi viri obstajajo tudi tožbe, ki pa niso v povezavi z obravnavano temo, saj so povezane npr. s svečarno Pax, pri kateri je bilo treba rešiti lastništvo podjetja, ki je bilo v lasti DPD.

Zgodovinska literatura ne odgovarja na vprašanje položaja duhovnikov med vojnama. Tudi v biografijah škofov Antona B. Jegliča in Gregorija Rožmana je opisan samo odnos škofov do duhovnikov in se podrobno ne spuščajo v položaj duhovnikov.[7]

Ravno tako rimski simpoziji o posameznih škofih podrobneje ne obravnavajo tega vprašanja. Rožmanov simpozij sploh nima tega poglavja, v Jegličevem simpoziju pa France Oražem predstavi odnos škofa Jegliča do duhovnikov, a se je časovno omejil predvsem na čas pred prvo svetovno vojno. Nekaj podatkov je sicer mogoče najti v Tomažičevem simpoziju, vendar gre le za predstavitev odnosa škofa Tomažiča do nekaterih duhovnikov v disciplinskih zadevah.

[7] Prim. Jože Jagodic, *Majhen oris velikega življenja: nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, Celje 2013, str. 262–268 (dalje: Jagodic, *Majhen oris*).

Zbornik Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju sploh nima posebnega poglavja o duhovnikih, ampak so ti obravnavani v razmerju do glavnih diktatur 20. stoletja, s političnega vidika in v okviru posameznih dejavnosti, v katerih so delovali. Posredno so predstavljeni na področju kulture, šolstva, gospodarstva in pastorale. Te predstavitve so zelo splošne, saj duhovniki niso bili glavna tema, obenem pa je zbornik zelo obsežen, saj obravnava dolgo obdobje in so morali avtorji določeno temo predstaviti za celo stoletje. Predstavitve ostajajo v okviru uradnih poročil s sej konferenc, uradnih listov in delovanja z vidika škofov in glavnih pastoralnih, prosvetnih in mladinskih organizacij med vojnama (shodi dekanov, pastirski listi, prosvetna društva, KA ...).

Edina izjema je *Jegličev dnevnik*, ki je prvovrsten temeljni vir za preučevanje zgodovine Cerkve in družbe v prvih treh desetletjih 20. stoletja. V njem je škof Jeglič opisal svoja srečanja s posameznimi duhovniki, vizitacijske obiske in dodal razne ocene duhovnikov, kakor jih je sam doživel, predvsem s področja družbeno-pastoralne dejavnosti in discipline. O gmotnem stanju in položaju duhovnikov je v dnevniku več zapisov, vendar ni najti zapisov o poskusu načrtnega reševanja tega problema.[8]

Kljub vsemu je največ uporabnih virov in podatkov prav iz časa škofa Jegliča. Njegov naslednik škof Rožman ni pisal dnevnika, spremenil je obrazce za vizitacijo, zato se je poročanje skrčilo in formaliziralo. V širšem družbenem dogajanju je treba upoštevati diktaturo in cenzuro ter razne pritiske na Katoliško cerkev in duhovnike, kar je samo še okrnilo zapisovanje in poročanje duhovnikov.

V lavantinski škofiji takega preskoka ni čutiti, saj je bil škof Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) dolgoletni uslužbenec na škofiji, delal je kot tajnik, kancler, generalni vikar in na koncu pomožni škof ter ordinarij. Tomažič je do prihoda škofa Andreja Karlina (1857–1933) vodil škofijsko pisarno. Škof Karlin je bil ordinarij sorazmerno kratek čas in ni uvajal posebnosti, zadnje leto njegove službe ga je praktično v vsem nadomeščal škof Tomažič, zato se v lavantinski škofiji opazi kontinuiteta v poslovanju škofijske pisarne in opravljanju vizitacij.

V raziskavi je omenjenih več osebnosti. V večini primerov so osnovni podatki o rojstvu in smrti dodani ob prvi omembi, če so seveda bili dosegljivi. Pri pomembnejših zgodovinskih osebah ali pa pri osebah, pri katerih je bila potrebna dodatna opomba ali nekoliko širša predstavitev, pa je dodana sprotna opomba.

[8] Prim. *Jegličev dnevnik*, 27. 4. 1922, str. 857–858; 26. 11. 1923, str. 891; 22. 3. 1929, str. 1016. V dnevniku se izraža tudi človeški element, saj je škof Jeglič v poznejših letih življenja pisal krajše zapiske z večjimi časovnimi presledki, kakor je to delal v mlajših letih, vse do dvajsetih let 19. stol. Verjetno je tudi to razlog, da je v dvajsetih letih pa vse do njegove upokojitve zelo malo zapiskov o konkretnih (disciplinskih) težavah z duhovniki. Nekateri primeri nimajo epiloga. Jeglič je na več mestih zabeležil težave z določenim duhovnikom. Ko je njegov primer dobil epilog, pa o tem preprosto ni ničesar zabeležil. V svojih zapisih je namenjal največ pozornosti pastoralno-družbenim vprašanjem in dejavnosti duhovnikov na tem področju.

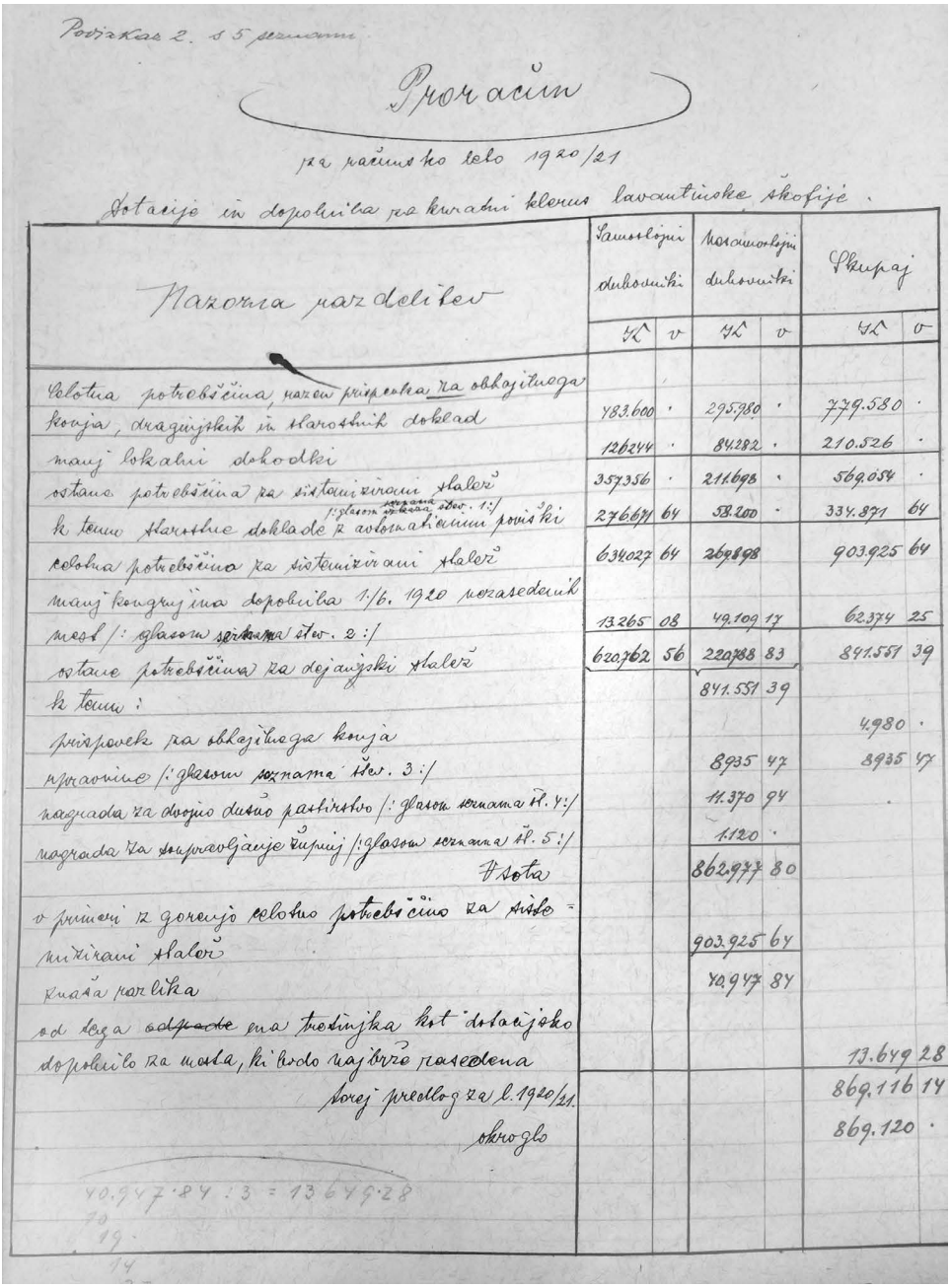

Podrskas 2. s 5 seznami

Proračun

za računsko leto 1920/21

Dotacije in dopolnila za kuratni kler lavantinske škofije.

Razvrsta razdelov	Samostojni duhovniki K	v	Nesamostojni duhovniki K	v	Skupaj K	v
Celotna potrebščina razen prispevka za obhajilnega konja, dragijskih in starostnik doklad	483.600	·	295.980	·	779.580	·
manj lokalni dohodki	126244	·	84.282	·	210.526	·
ostane potrebščina za sistemizirani tolarč	357356	·	211698	·	569.054	·
k temu tolarske doklade z avtonomnimi pristki (glasom seznama štev. 1:)	276671	64	58.200	·	334.871	64
celotna potrebščina za sistemizirani tolarč	634027	64	269898		903.925	64
manj kongrualna dopolnila 1/6. 1920 nazadenik mesec (glasom seznama štev. 2:)	13265	08	49.109	17	62.374	25
ostane potrebščina za dejanjski tolarč	620762	56	220788	83	841.551	39
k temu:			841.551	39		
prispevek za obhajilnega konja					4.980	·
upravnine (glasom seznama štev. 3:)			8935	47	8935	47
nagrada za drugo dušno pastirstvo (glasom seznama št. 4:)			11.370	94		
nagrada za nadzorovanje župnij (glasom seznama št. 5:)			1.120	·		
			862.977	80		
o primeri z gorenjo celotno potrebščino za sistemizirani tolarč			903.925	64		
manjša razlika			40.947	84		
od tega odpade na tistinjska kot dotacijsko dopolnilo za mesta, ki bodo najbrže razredena					13.649	28
Sorej predlog za l. 1920/21. okroglo					869.116	14
					869.120	·

40.947·84 : 3 = 13649·28

Dotacije in dopolnila za kuratni kler lavantinske škofije za proračunsko leto 1920/21, AS, 63, Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere 1919–1924, šk. 9.

9 POLITIČNE, GOSPODARSKE, SOCIALNE IN KULTURNE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

Mnogi avtorji so že temeljito predstavili posamezna področja obdobja 19. in začetka 20. stol. ter obdobje prve svetovne vojne, zato se v ta čas ne bomo podrobneje spuščali, razen kadar se vsebina povezuje z omenjenim obdobjem, največkrat je to na pravnem področju.[9]

Predstavitev razmer bo osredotočena na slovensko ozemlje, ki je obsegalo ljubljansko in lavantinsko škofijo (Dravska banovina), v času od nastanka Kraljevine SHS, 1. decembra 1918, do 6. aprila 1941, ko so državo napadle sile Tretjega rajha in je po enajstih dneh kapitulirala.[10]

Wilhelm Weber ugotavlja, da je bilo to obdobje družbeno-političnih kriz in globalnega nemira. Med prvo svetovno vojno so v Rusiji izvedli boljševistično revolucijo, pet let pozneje je Mussolini začel pohod na Rim, dobrih deset let zatem pa je Adolf Hitler (1889–1945) prevzel oblast in začel z uveljavljanjem nacionalsocializma.[11]

Kljub vsemu pa duhovnik Josip Jeraj (1892–1964) zelo vzneseno spregovori o prevratu in nastanku nove države: »*Priti je morala svetovna vojska, da je ta svetovni razvoj za vedno zaobrnila. V krvi in metežu milijonskih armad, v katerih so se bojevali narodi celega sveta, se je porodila naša Jugoslavija kot dolgo pričakovani otrok bolečin. Zato je naša država sad velikih zamisli božjih, ki so bile tekom tisočletij skrite v Previdnosti, da se ob svojem času razvijejo. Iz tisočletne*

---

[9] Če bi želeli našteti vso literaturo, bi bilo to gotovo preobsežno, zato navajamo samo nekaj temeljnih študij, nekaj pa jih bomo omenili tudi v sprotnih opombah ob določeni problematiki. Omenjene strani v teh študijah se neposredno nanašajo na obravnavano obdobje in delno na našo študijo. Zgodovinski pregled nekaterih področij so predstavili: Zdenko Čepić et al., *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 598–704 (dalje: Čepić, *Zgodovina Slovencev*); Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1993 (dalje: Mal, *Zgodovina*); Janko Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1996 (dalje: Kos, *Duhovna*); Janko Prunk, *Kratka zgodovina Slovenije*, Ljubljana 1998, str. 83–122 (dalje: Prunk, *Kratka zgodovina*); Jože Pirjevec, *Jugoslavija: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Koper 1995 (dalje: Prijevec, *Jugoslavija*); Janko Prunk in Cirila Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, Ljubljana 2005, str. 81–130 (dalje: Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*); Franc Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*, Ljubljana 1998, str. 81–332 (dalje: Kresal, *Zgodovina* socialne), str. 9.

[10] Prim. Aleš Gabrič, April l. 1941 na slovenskem ozemlju, v: *Slovenski zgodovinski atlas* (ur. D. Bajt in M. Vidic), Ljubljana 2011, str. 180. V nadaljevanju bomo videli, da se je teh datumov težko povsem natančno držati, predvsem zaradi neurejenosti na več področjih (ekonomsko, zakonodajno, šolsko, versko), saj so se področja uredila šele sredi 20. let 20. stol. ali pa se je urejanje raztegnilo vse do razpada države in sploh ni prišlo do konkretnih rešitev (npr. konkordat).

[11] Prim. Wilhelm Weber, Geselschaft und Staat als Problem für die Kirche, v: *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert* (H. Jedin), Band VII, Freiburg, Basel, Wien 1979, str. 231.

pozabljenosti, robstva in nezakrivljene zaostalosti stopamo v luč, zgodovinstvo, postajamo narod, ki z drugimi enakovredno ustvarja.«[12]

Na drugem mestu pa je dodal: »*Ideja naše države ne more biti nič drugega, kakor je ideja ljudstev, ki prebivajo v tej državi, to so pa Slovenci, Hrvati in Srbi. Jugoslovanska država in njena kultura ne obstaja konkretno v nobeni drugi obliki, kakor v slovenski, hrvatski in srbski ljudski kulturi*.«[13]

Slovenija je bila obkrožena s samimi totalitarnimi ideologijami: fašizmom na zahodu, nacionalsocializmom na severu in komunizmom, ki so se posebej krepile v tridesetih letih. V lastni državi Kraljevini SHS/Jugoslaviji pa se je krepil unitarizem in centralizem, ki je pogojeval programe političnih strank in njihov odnos do vprašanja Slovenije, notranje politike in uprave, socialnih vprašanj in podobnega. Centralizem so v glavnem podpirali v Srbiji in delu Črne gore, nasprotni del, del nekdanje Avstro-ogrske monarhije: Slovenija, Hrvaška, bosanski muslimani, pa tudi Albanci, Makedonci in del Črnogorcev pa so zagovarjali avtonomistično-federativni model države s pokrajinami,[14] ali kot ugotavlja Janez Juhant, da »Jugoslavija po prvi svetovni vojni ni bila Jugoslavija Slovencev, Hrvatov in Srbov, narodov, ki so izšli iz Avstro-Ogrske monarhije, pač pa Jugoslavija srbske monarhije. Slovenci so bili razdeljeni med štiri narode.«[15]

Obdobje Kraljevine SHS/Jugoslavije je bilo, kot ocenjujejo razni zgodovinarji, politično zelo razburkano in zaznamovano z menjavanjem vlad, političnimi boji in spletkami. Od 20. decembra 1918 do razpada Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 se je zvrstilo kar 39 vlad,[16] obenem je v skupni državi skoraj ves čas njenega obstoja veljalo kar šest pravnih sistemov: v Sloveniji in Dalmaciji je veljalo avstrijsko pravo z noveliranim Splošnim civilnim zakonikom, pri versko mešanih zakonih je bila možna tudi civilna poroka, na Hrvaškem in v Slavoniji nenoveliran avstrijski meščanski zakon iz leta 1852, cerkveno pravo pa je veljalo za zakonske zveze, v Vojvodini in Medžimurju sta veljala madžarsko pravo in civilna poroka, v Srbiji je veljalo pravo Kraljevine Srbije pred združitvijo v Kraljevino SHS, v Črni gori so uporabljali *Splošni imovinski zakonik* Baltazarja Bogišića iz leta 1888, v Bosni in Hercegovini pa je prevladovalo šeriatsko pravo.[17] Slovenija je v novo državo Kraljevino SHS vstopila z avstrijsko zakonodajo

[12] Josip Jeraj, *Slovenci in Jugoslavija*, Maribor 1940, str. 21.

[13] Josip Jeraj, *Državljanska vzgoja*, Maribor 1926, str. 22.

[14] Prim. Zdenko Čepić et al., *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955*, Ljubljana 1995, str. 13 (dalje: Čepić, *Ključne značilnosti*).

[15] Janez Juhant, *Človek, religija, nasilje in kultura miru*, Ljubljana 2018, str. 173.

[16] Prim. Branko Božič, *Oris zgodovine Slovencev*, Ljubljana 1980, str. 150 (dalje: Božič, *Oris*). Zanimivo, da na spletni strani Arhiva Jugoslavije trdijo, da je bilo do 27. marca 1941 38 vlad.

[17] Prim. Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, Ljubljana 1992, str. 21; Sergej Vilfan, Državno versko pravo, v: *Cerkev, kultura in politika 1890–1941* (ur. F. M. Dolinar idr.), Ljubljana 1993, str. 13 (dalje: Vilfan, Državno versko). Glede neurejenosti morda samo zanimiv razpis, ki ga je izdalo ministrstvo ver na dan 15. marca 1924, V. K. br. 844, ki je določalo, da naj pri cerkvenih proslavah ob državnih praznikih v prihodnje izostane petje nacionalnih himen, saj po skoraj petih letih v skupni državi še niso

o verskih zadevah. Priznane vere so imele po vidovdanski ustavi iz leta 1921 avtonomijo v verskih zadevah, v mejah zakonodaje so lahko upravljale svoje ustanove, izvajale predpise in vzdrževale zveze z zunanjimi vrhovnimi verskimi voditelji na način, ki naj bi ga urejal zakon. Žal pa so vsa ta prizadevanja za zakonsko ureditev razmerij med verskimi skupnostmi in državo obtičala v politično onesposobljenem kolesju skupščine. Določila so uredili šele v obdobju šestojanuarske diktature, v letih 1929–1930. Posamezni zakoni so urejali odnose z nekaterimi priznanimi veroizpovedmi, razen Katoliške cerkve.[18] Silvo Kranjec ugotavlja, da ta bilanca ni bila razveseljiva, saj je v prvem desetletju Jugoslavija s konstituanto vred izvolila 4 skupščine, nobena od njih pa ni doživela z ustavo določenih štirih let. V tej dobi je vladalo 20 vlad z okrog 130 ministri, ki pa vse skupaj niso izdale toliko zakonov, kot jih je izšlo v dveh letih po 6. januarju 1929. Šele ti zakoni so »izenačili pravno življenje v državi«.[19] Pestrost političnega dogajanja in turbulentnega stanja pokaže že samo število različnih naslovov uradnih listov, ki smo jih imeli v Kraljevini SHS/Jugoslaviji za področje Slovenije.

Tudi statistični podatki za Kraljevino SHS/Jugoslavijo povzročajo nekaj težav.[20]

Pri zadnjem popisu v Avstro-Ogrski smo Slovenci bivali v državi z 28,4 milijona prebivalcev, od katerih je bilo 22,5 milijona katoličanov, 3,4 milijona grkokatoličanov, 0,6 milijona pravoslavnih, 0,5 milijona je bilo evangeličanov in 1,3 milijona Judov. Od tega je v Primorju, v pokrajinah Trst, Gorica in Istra, živelo 891.178 prebivalcev, v deželi Kranjski z 9.954 km^2 524.458 prebivalcev, na Štajerskem, ki zajema celotno deželo z 22.425 km^2, pa 1.424.611 prebivalcev. Ob tem naj omenimo, da so imeli deželni okraji Maribor (94.138), Celje (116.886), Ptuj (81.834), Brežice (50.403), Slovenj Gradec (42.888), Gornja Radgona (38.722), Ljutomer (27.882) in Slovenske Konjice (22.089), skupaj 474.842 prebivalcev.[21]

imeli primerne skupne himne, kar veliko pove tudi o državi treh »plemen«, slovenskega, hrvaškega in srbskega, njihovi jezikovni različnosti in skupni neusklajenosti. Prim. *LŠL* 59 (1924), št. 3, str. 44.

18 Prim. Vilfan, Državno versko, str. 14. Igor Salmič, Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija, v: *Miscellanea* (ur. B. Kolar), AES 38, Ljubljana 2016, str. 274.

19 Prim. Silvo Kranjec, Slovenci v Jugoslaviji, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Ljubljana 1939, str. 94, odslej *SzS*.

20 Povzeti so po *Statističkih godišnjakih Jugoslavije*, Beograd 1929–1940, *Leksikonu dravske banovine* in *Splošnem pregledu Dravske banovine*, ki so posebej navedeni v literaturi. Žal prav veliko podatkov za obdobje od prevrata do diktature ni, večkrat se popisi naslanjajo na podatke popisa iz leta 1910. Splošni podatki o prebivalstvu in veroizpovedi v dobi nove države ne kažejo večjih odstopanj, zato smo za prikaz podatkov vzeli sredinski letopis iz leta 1929. Ob tem velja omeniti, da podatki niso povsem enotni. V istem letopisu *Godišnjak za leto 1929* najdemo različne podatke za isto kategorijo. Poleg tega se vsi poznejši letopisi (za leto 1939, 1940), prav tako *Leksikon dravske banovine* in *Splošni pregled Dravske banovine*, opirajo na podatke popisa po preureditvi države iz leta 1931, podobno pa tudi *Godišnjak* iz leta 1940. Podatki iz drugih virov so navedeni v opombah.

21 Prim. ANNO, Österreichische Statistik, Neue Folge 1910–1915, zv. 2, str. 40: na: http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?apm=0&aid=ost&datum=0001&page=42; http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&page=39&size=45; http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&page=43&size=45 in http://anno.onb.ac.at/

Zanimivo je tukaj omeniti, da je bila Kraljevina SHS/Jugoslavija[22] izjema v sestavi prebivalstva po veroizpovedi, saj nikjer v Evropi med novonastalimi neodvisnimi državami po prvi svetovni vojni ni bilo takšnega razmerja kakor ravno pri nas. Če pogledamo razmerja med državami: Poljska, Čehoslovaška, Jugoslavija, Madžarska, Litva, Latvija in Estonija, se gornja ugotovitev potrjuje. Največ Judov (10,5 %), enak odstotek tudi pravoslavnih, je bilo na Poljskem, največ pravoslavnih pa v Jugoslaviji (48,7 %), v Estoniji 19 %, v Litvi 14 %, po številu katoličanov pa je bila Jugoslavija šele na četrtem mestu. Med temi državami je bila Jugoslavija tretja po številu vseh prebivalcev, takoj za Poljsko in Češkoslovaško.[23]

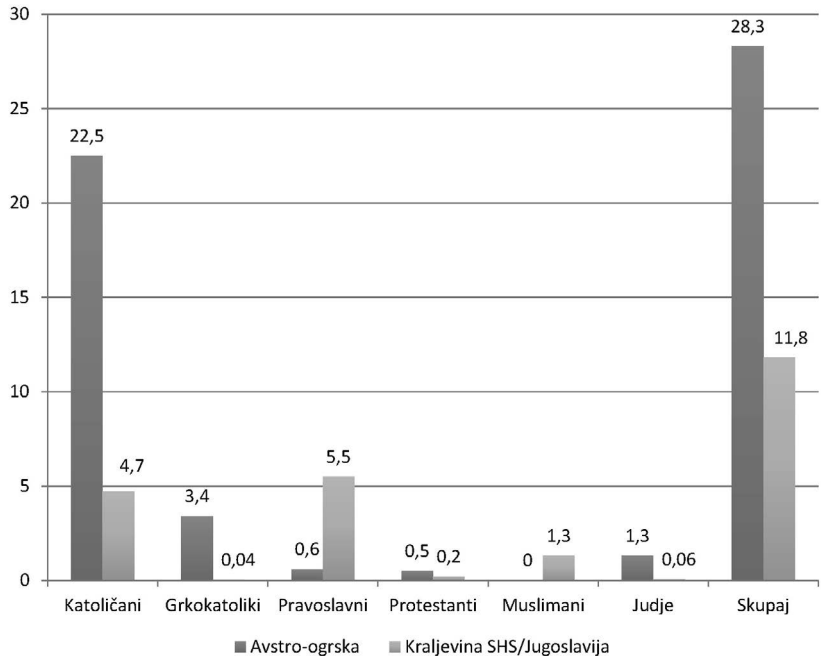

Graf 1: Prebivalstvo Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS/Jugoslavije po veroizpovedi v milijonih

cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&size=45&page=57 (pridobljeno: 28. 10. 2017). Zanimivo je, da v seznamu ni podatkov za muslimane, ampak samo razdelek »drugi nazori in veroizpovedi« (prim. prav tam).

[22] V besedilu se večkrat pojavlja ime države, ki je v zgodovinopisju v novejših študijah poenoteno zapisano kot Kraljevina SHS/Jugoslavija, kar pomeni celotno obdobje med vojnama. Zato tudi v tej študiji uporabljamo tak zapis, razen v dobesednih citatih ali kadar se nanaša zgolj na čas Kraljevine SHS ali Kraljevine Jugoslavije, kar je razvidno iz sobesedila. Med besedilom je uporabljena znanstvena revija *Studia historica Slovenica*, ki je splošno okrajšana SHS. Da ne prihaja do zmede med Kraljevino SHS in revijo SHS, se v monografiji revija navaja kot: ShS, kar je razvidno tudi iz seznama kratic in okrajšav.

[23] Prim. Jerzy Kłoczowski, Katoliken und Protestanten in Ostmitteleuropa, v: *Die Geschichte des Christentums: Religion, Politik, Kultur. Erster und zweiter Weltkrieg Demokratien und totalitäre Systeme* (1914–1958) (J.-M. Mayeur, K. Meier), zv. 12, Freiburg, Basel, Wien 2010, str. 886.

Po prvi svetovni vojni smo se znašli v državi z okvirno 12 milijoni prebivalcev, od katerih je bilo 5,5 milijona (46,7 %) pravoslavnih, 4,7 milijona (39,3 %) katoličanov, 1,3 milijona (11,3 %) muslimanov, 0,04 milijona grkokatolikov, 0,2 milijona evangeličanov in 0,06 milijona Judov.[24]

Dravska banovina je tako imela 31. 3. 1931 po ljudskem štetju 1.144.289 prebivalcev, na površini 15.746 km^2.[25]

Dodajamo rast prebivalstva v Kraljevini SHS/Jugoslaviji, ki je v letih nove države narasla od 11,6 na 15,9 milijona prebivalcev.

Tudi politično-upravna središča so se spremenila, z Dunaja se je glavno mesto preselilo na jugovzhod v Beograd, Ljubljana je vsaj za nekaj časa postala sedež avtonomne, pozneje pokrajinske oblasti. Na Štajerskem pa se je del oblasti preselil iz deželnega zbora v Gradcu v Maribor. Skozi celotno obdobje se je spreminjala tudi uprava posameznih okrajev, odvisno od več dejavnikov (zasedba na Zahodu, zasedba Prekmurja, prestrukturiranje okrajev iz ene banovine v drugo ...).[26]

Narodnostna sestava je bila pestra tudi v predhodni državi, kar se ni spremenilo niti v novi državi. Pri tem prikazu, pri katerem je kar 75 % srbohrvaško govorečih prebivalcev, so skupaj zajeti Hrvatje in Srbi, saj so podatki vzeti iz popisa leta 1929, ko je bil unitaristični pritisk že močnejši, kakor bi bil ob zedinjenju. Slovenci smo zavzeli 8 %, potem pa po 4 % Madžari, Nemci in Albanci, Romuni 2 %, vsi drugi pa so ostali pod 1 % prebivalstva. Če je zedinjenje do določene mere pogojeval tudi strah pred ponemčenjem in pred nevarnostjo italijanske okupacije z zahoda, se je ta strah sedaj spremenil v posrbenje slovenskega jezika s skupnim srbohrvatskim jezikom treh »enakovrednih plemen«, Srbov, Hrvatov in Slovencev, v obliki državnega centralizma in unitarizma, kar je bilo toliko lažje, saj je skoraj dve tretjini prebivalcev govorilo srbohrvaško.[27]

---

[24] Prim. Gabriel Adriány, Die Kirche in Nord-, Ost- und Südosteuropa, v: H. Jedin, n. d., Band VII, str. 532; Jerzy Kłoczowski, Katholiken und Protestanten in Ostmitteleuropa, v: *Die Geschichte des Christentums: Religion, Politik, Kultur. Erster und zweiter Weltkrieg Demokratien und totalitäre Systeme (1914–1958)* (ur. Jean-Marie-Mayeur, Kurt Meier), zv. 12, Freiburg, Basel, Wien 2010, str. 877; *Godišnjak*, Beograd 1929, str. 82–83. Možno je sicer opaziti v različnih popisih nekoliko različne podatke (npr. *Godišnjak* za leto 1929), ki pa bistveno ne odstopajo, dejansko stanje oz. razmerje se ohranja vso dobo Kraljevine SHS/Jugoslavije.

[25] Prim. Prebivalstvo, v: *Krajevni leksikon dravske banovine* (ur. G. Zupan), Ljubljana 1937, str. 12 (dalje: *Krajevni leksikon*). Zanimivo je, da *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb 1932, str. 33 podaja nekoliko drugačne podatke.

[26] Več o tem: Lovro Bogataj, Uprava dravske banovine, v: *Krajevni leksikon*, str. 1–2 (dalje: Bogataj, Uprava).

[27] O tem konkretno piše škof Jeglič: *»V govorih se je povdarjala Jugoslavija. Nikdo pa ni omenil, mislimo li Jugoslavijo v mejah avstrijske monarhije in pod žezlom Habsburžanov ali izven monarhije v tesni zvezi s Srbijo. No, čutili smo pa vsi, da je monarhiji in vladi Habsburžanov odklenkalo. Saj so se tudi vsi ostali narodi odcepili in si izbirali svoje neodvisne narodne vlade. /.../ Zgodovinski dan 1. december naj bo pa za vselej praznično dan za vso Jugoslavijo. Taka združitev je bila potrebna, ker drugače ententa Jugoslavije ne bi sploh priznala in kmalu bi mi bili žrtev Lahov, Nemcev in Madžarov, potem pa gorje nam. To lahko presodimo iz brezobzirnosti in sirovosti teh narodov še sedaj posebno ob naših mejah, kjer bo treba razcepiti Koroško, Štajersko in Ogrsko.«* Anton B. Jeglič, Duhovnikom, v: Ljubljanski škofijski list (LŠL) 53 (1918), št. 7, str. 101–102 (dalje: Jeglič, Duhovnikom).

9.1 POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

Zgodovinarji se strinjajo, da je prva svetovna vojna velika prelomnica v zgodovini ali, kot jo mnogi imenujejo, »*prevrat*« in »*narodno osvobojenje*«, danes pa v sodobni literaturi »*slovenska samoodločba*«.[28] Glavne politične spremembe so se sicer začele že mnogo pred prošnjo cesarja Karla I. Habsburško-Lotarinškega, 4. oktobra 1918, za mirovno posredovanje. Po mirovnih pogojih je obveljala za zahodno mejo vse do Rapalske pogodbe, 12. novembra 1920, demarkacijska linija Rateče–Ponca–Triglav do razvodja in naprej preko krajev Podbrdo–Cerkno–Idrija–Logatec–Snežnik do Sušaka.[29] Zahodna meja se je uredila šele konec januarja 1924.[30]

Kljub mnogim dosežkom v tem obdobju, ko smo dobili slovensko srednje in visoko šolstvo, uvedli slovenščino na uradih in podobno, je bil to čas različnih kriz – gospodarskih, političnih, socialnih, šolskih, kulturnih –, ki so vse temeljile na globlji, duhovni krizi, ki se je začela že med prvo svetovno vojno, korenine pa je imela že v 19. stoletju.[31] Rezultat kriz slovenskega katoliškega in na drugi strani svobodomiselnega tabora je bila rast marksističnega komunizma. Slovenski liberalni tabor po prvi svetovni vojni ni bil več sposoben sodelovati v reševanju iz krize, saj se je zavzemal za jugoslovanski unitarizem in preobrazbo slovenskega samostojnega naroda v del večjega naroda ter se s tem zapletel v mrežo jugoslovanskega nacionalizma.[32]

Severna meja na Koroškem se je zapečatila s plebiscitom 10. oktobra 1920, na Štajerskem pa je mejo določil general Rudolf Maister (1874–1934), ko je zatrl še zadnji poizkus prevrata v Mariboru 27. januarja 1919 in to stanje je

[28] Prim. Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*, str. 81–82. O tem vprašanju pišejo obširneje med drugim tile avtorji: Janko Brejc, Od prevrata do ustave, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928* (ur. J. Mal), Ljubljana 1928, str. 160–215 (dalje: *Slovenci v desetletju*); Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938; Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, Ljubljana 1971; Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*, Ljubljana 1998. Sam pojem »državni prevrat« pa zelo dosledno pojasni Ervin Dolenc, *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*, Ljubljana 1996, str. 19 v op. 14 (dalje: Dolenc, *Kulturni boj*).

[29] Prim. Petra Svoljšak, Avstro-Ogrska sprejme mir, v: *Slovenska kronika XX. stoletja* (ur. D. Bajt in M. Drnovšek), Ljubljana 1995, str. 200–201 (dalje: *Slovenska kronika*).

[30] Prim. Mal, *Zgodovina*, str. 1132.

[31] Prim. Kos, *Duhovna*, str. 148–149 in 151–153. Glavne rane, ki jih omenja Kos, so: razdelitev slovenskega narodnega ozemlja med tri države (Italija, Avstrija, Srbija), mnogo padlih Slovencev v prvi svetovni vojni na strani poraženčev in končno nejasnost, kaj naj bodo Slovenci kot ljudstvo, narod in nacija v Kraljevini SHS/Jugoslaviji.

[32] Prim. Kos, *Duhovna*, str. 155. Podrobneje se ne bomo spuščali v problem Države SHS in združevanja s Kraljevino Srbijo ter različnih pogledov na prihodnost slovenskega naroda v tej državni enoti. Več o tem tudi Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 87–88, kjer potrjuje Kosovo tezo z umikom podpisov članov liberalnega tabora z resolucije, 18. novembra 1918, o razvoju slovenskega naroda v novi državi kot samostojni entiteti in predstavitvi lastne resolucije liberalnega tabora, 23. novembra 1918, v kateri so zagovarjali jugoslovanski unitarizem in zgodovinsko nemoderno monarhistično obliko države, s tem pa velikosrbski hegemonizem. Prim. Jurij Perovšek, Nemški liberalizem in vprašanje naroda ter državne ureditve, v: *ShS* 10 (2010), št. 1, str. 56. O tem tudi Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 86–88.

pozneje potrdila tudi sanžermenska mirovna pogodba 10. septembra 1919. Prekmurje pa je bilo vojaško priključeno matični domovini avgusta 1919 in pozneje potrjeno z mednarodno Trianonsko mirovno pogodbo 4. junija 1920.[33] Z novimi mejami se je spremenila tudi cerkvena uprava, kar bomo predstavili v nadaljevanju.

Čeprav so bile meje s sosednjimi državami določene, sprejete in uzakonjene dokaj pozno, smo Slovenci že imeli Državo SHS, ki je bila »politični okvir slovenske narodne osvoboditve in politične osamosvojitve takoj po prvi svetovni vojni«.[34]

Kot bomo videli v nadaljevanju, je bila kljub vsem pomislekom vključitev Slovenije v jugoslovansko državo pomemben napredek v slovenskem narodnem razvoju.

Narodna vlada Države SHS je, razen skupnih vprašanj Narodnega veća v Zagrebu in temeljnih vprašanj o zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov, odločala o političnem, gospodarskem, kulturnem in nacionalnem življenju Slovencev ter sprejemala, spreminjala in ukinjala zakone.[35] Večina zakonodaje je sicer ostala še iz časa Avstro-Ogrske, kot je tudi določal uradni list: »*Vsi dosedanji zakoni in vse dosedanje naredbe ostanejo še nadalje v veljavi.*«[36] Veljavnost določene predvojne zakonodaje je potrdila tudi vidovdanska ustava z dne 28. junija 1921, v čl. 130.[37] Glavno delo Narodne vlade je bila združitev vseh slovenskih

---

[33] Prim. Mal, *Zgodovina*, str. 1135–1138; *Slovenska kronika*, str. 203. Podobno v svojem članku ugotavlja tudi Bogataj, ki pravi, da naj bi Narodna vlada po naredbi z dne 14. 11. 1918 v Ur. l. NV, št. 111/11 prevzela oblast in upravo nad Kranjsko, Goriško, slovenskim delom Istre, mestom Trst z okolico, Štajersko in Koroško, dejansko pa je upravno urejala samo dele, ki niso bili okupirani, nespremenjena meja pa je ostala samo s Hrvaško, ostale meje so uredili šele z omenjenimi pogodbami: prim. *Krajevni leksikon*, str. 1; *Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Narodna vlada: sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921* (ur. P. Ribnikar), Ljubljana 1998, str. 36–37.

[34] *Slovenska kronika*, str. 203. Podobno trdi Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 85. V problematiko mejnih vprašanj se na tem mestu ne bomo podrobneje spuščali. Pariška mirovna konferenca, ki se je vlekla celo leto, kljub mnogim rešitvam (plebisciti, nove države, prerazporeditve raznih ozemelj) ni prinesla poštenih rešitev in dobrega mednarodnega vzdušja, saj Wilsonov ideal o samoodločbi narodov ni bil dosledno in pošteno uveljavljen, ker so vse odločitve sprejemali predsedniki Francije, Velike Britanije, ZDA in Italije, zastopani pa nista bili niti Rusija niti nemška republika. Prim. Norman Davies, *Zgodovina Evrope 2*, Ljubljana 2013, str. 869–870.

[35] Prim. Iz Avstrije v Jugoslavijo, v: *Slovenska kronika*, str. 203; Božo Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno–organizacijske strukture*, Maribor 2000, str. 156 (dalje: Grafenauer, *Samouprava*).

[36] Ur. l. NV z dne 31. 10. 1918, št. 1, str. 2.

[37] §130 je določal: *»Začasni zakoni, uredbe, pravilniki in odločbe ministrskega sveta in drugi akti in odloki z določenim rokom trajanja, zakonskega značaja, kar jih je bilo izdanih od dne 1. decembra 1918. leta do dne proglasitve te ustave, veljajo še nadalje kot zakon, dokler se ne izpremene ali ne ukinejo. Vlada je dolžna v roku enega meseca od proglasitve ustave vse začasne zakone, uredbe, pravilnike in odločbe ministrskega sveta in druge akte in odloke z določenim rokom trajanja, zakonskega značaja, predložiti zakonodajnemu odboru v pregled. Odbor, razdeljen na sekcije po strokah državne uprave, sklene, ko izvrši njih pregled, najpozneje v petih mesecih v plenumu, kateri ostanejo v veljavi brez izpremembe, kateri se izpremene in kateri se ukinejo. Nepredloženi začasni zakoni, uredbe, pravilniki in odločbe ministrskega sveta in drugi akti in odloki z določenim rokom trajanja, zakonskega značaja, prestanejo veljati. Odborske odločbe se proglase za zakon. One, o katerih ne izda odbor v postavljenem roku nobene odločbe, veljajo še nadalje v celoti, dokler se ne izpremene redno z zakonom. Vsi začasni zakoni, uredbe, pravilniki in odločbe ministrskega sveta, zakonskega značaja, ki se tičejo: agrarnih odnošajev v državi, Narodne banke kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, likvidacije moratornega stanja, likvidacije pravnega stanja, ustvarjenega vsled vojne in povračila škode, storjene z vojno, uredbe o posojilu in o pospeševanju dela pri sodiščih, se smejo izpremeniti samo z zakonom.«* Ur. l. DV, z dne 27. junija 1921, št. 9, str. 428.

pokrajin v novi državi v eno upravno enoto, ki je bila avtonomna. Razpustila je tudi kranjski deželni odbor in uvedla v vsem enotno državno upravo, s čimer je nehote precej koristila poznejšim centralističnim težnjam.[38] Ukvarjala se je predvsem s problemom mej na zahodu, severu in vzhodu, kjer sta ji grozili italijanska in nemška nevarnost zasedbe, Prekmurje pa je bilo zasedeno od Madžarov. Po mnenju Ivana Hribarja (1851–1941)[39] je bila prav Narodna vlada kriva, da smo izgubili Koroško, saj ni dovolila zasesti Celovca.[40] Delovala je do ukaza o Deželni vladi z dne 20. 1. 1919, ta dan je namreč regent sprejel kolektivni odstop Narodne vlade SHS, za novega predsednika Deželne vlade je bil imenovan dr. Janko Brejc (1869–1934), dr. Gregor Žerjav (1882–1929) pa za podpredsednika. Po odstopu Narodne vlade vse do vidovdanske ustave je vse zakonodajne zadeve urejala Deželna vlada za Slovenijo, saj Kraljevina SHS še ni imela enotnega zakonodajnega telesa.[41] Omenjeni ukaz je tudi določal, da ima Deželna vlada za Slovenijo le štiri (pozneje po posredovanju SLS šest) poverjeništva, med njimi tudi za uk in bogočastje, ki je bilo v rokah SLS in ga je vodil dr. Karel Verstovšek (1871–1923). To funkcijo je opravljal že v Narodni vladi SHS in nato s presledkom od 6. decembra 1919 in 25. februarja 1920 vse do 13. decembra 1920. Za njim je vodstvo poverjeništva prevzel dr. Franc Skaberne (1877–1951) in ga vodil v vsem obdobju vlad dr. Leonida Pitamica (1885–1971) in dr. Viljema Baltiča (1878–1959).[42]

Ker je Narodni svet v Ljubljani določil, da se ustanovijo pokrajinski odseki, se je v Mariboru 26. septembra 1918 osnoval Narodni svet za Štajersko. Njegov predsednik je bil dr. Verstovšek, državni in deželni poslanec, ki je mnogo prispeval tudi s svojimi poznanstvi v Gradcu in na Dunaju za mirno rešitev štajerskega vprašanja in priključitev k Državi SHS. Verstovšek je 9. novembra 1918 moral oditi v Ljubljano k Narodni vladi, predsedovanje pa je do konca delovanja Narodnega sveta v Mariboru, 30. decembra 1918, prevzel Josip Hohnjec (1873–1964). Od štirinajstih članov sveta je bilo kar pet duhovnikov: Josip Hohnjec, Franc Kovačič (1867–1939), Matija Slavič (1877–1958), Franc Lukman (1880–1958) in Evald Vračko (1878–1939).[43]

Maribor je uspešno izvedel priključitev Štajerske in nato slovesno in samozavestno praznoval zedinjenje 1. decembra 1918. Prekmurje pa je žal ostalo

[38] Prim. Silvo Kranjec, Slovenci na poti v Jugoslavijo, v: *SzS*, Ljubljana 1939, str. 60 (dalje: Kranjec, Slovenci na poti).

[39] Hribar je bil eden največjih in najpomembnejših liberalnih politikov in gospodarstvenikov konec 19. stoletja. Za razliko od Ivana Tavčarja je bil zmeren politik, ki je nasprotoval »protifarški gonji« in je v boju med političnim katolicizmom in liberalizmom ohranil dostojanstvo, svetovljansko držo in obilo strpnosti. Prim. Jurij Perovšek, *Na poti v moderno*, Ljubljana 2005, str. 78–79 (dalje: Perovšek, *Na poti*); Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem*, Ljubljana 2000, str. 78.

[40] Prim. Ivan Hribar, *Moji spomini II*, Ljubljana 1984, str. 416.

[41] Prim. Bogataj, Uprava, str. 2.

[42] Prim. Peter Ribnikar, ur., Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Ljubljana 1998, str. 30, 32 (dalje: Ribnikar, Sejni zapisniki).

[43] Prim. Matija Slavič, Državni prevrat, v: *Slovenci v desetletju*, str. 220–221 (dalje: Slavič, Prevrat).

pod vlado Madžarov in tam se je nadaljevalo zatiranje slovenskega življa, zlasti duhovnikov vse do leta 1919, ko je 12. avgusta v Prekmurje vkorakala jugoslovanska vojska, civilno oblast pa je prevzel mariborski okrajni glavar dr. Srečko Lajnšic (1879–?). Najprej so uredili slovensko šolstvo in uvedli slovenščino na vse politične in sodne urade. Za Lajnšicem je bil komisar Bogumil Berbuč (1882–1920), ki pa je 9. maja 1920 umrl. Nato je bil za komisarja imenovan Gašper Lipovšek (1886–1956), ki je postal 1. junija 1921 okrajni glavar za celo Prekmurje, po vidovdanski ustavi pa sreski poglavar v Murski Soboti z namestnikom v Dolnji Lendavi. Po letu 1924 je bil tam sreski poglavar Dolnjelendavskega sreza.[44]

Med upravnimi oddelki Narodne vlade je bil tudi oddelek oz. poverjeništvo za uk in bogočastje, ki je bil najvišja inštanca za šolstvo in vzgojo na vsem ozemlju. Za vse to ozemlje je bil ustanovljen višji šolski svet v Ljubljani, ki je prevzel delo dotedanjih deželnih šolskih svetov.[45]

Poverjeništvo za uk in bogočastje je bilo pristojno za verske zadeve, za zadeve o izobraževanju (razen obrtnega šolstva), ustanavljanje novih šol, delovanje šolskih svetov, telovadnih društev Orel in Sokol ter manjšinskega šolstva, organizacijo šolske uprave, za kulturne zavode in ansamble, likovno umetnost, glasbo, književnost in vračanje kulturne dediščine iz inozemstva. Največ težav so v poverjeništvu imeli z imenovanjem šolskih nadzornikov, ki jih je imenoval poverjenik, s čimer pa se ni strinjal dr. Gregor Žerjav (1882–1929),[46] saj je želel to pristojnost prenesti na resorno ministrstvo v Beograd. Zahteva je v letu 1920 povzročila velika medstrankarska nesoglasja.[47]

Poverjeništvo se je s spremembo samoupravnih oblasti spremenilo v oddelek za prosveto in vere,[48] ki pa ga je minister z odločbo z dne 21. februarja 1925, V. br. 1983, ukinil in določil, da s to uredbo ministrstvo vrši nadzor nad versko-političnimi posli, ravno tako pa tudi predlaga in izvaja porazdelitev državnega proračuna za vere subvencij in ustanov, nadzira izvrševanje versko-političnih zakonov po duhovno versko-avtonomnih oblastvih in prevzema vse

[44] Prim. Slavič, Prevrat, str. 255. Zanimivosti iz Prekmurja, v: *Male novice*, 21. 8. 1919, št. 90, str. 1.

[45] Prim. Ur. l. NV, z dne 21. novembra 1918, št. 11, str. 21. To je bila Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, Ljubljana.

[46] Žerjav (včasih pisan tudi Žerjal) je bil pravnik, odvetnik, med vojno se je boril za uvedbo federativno urejene jugoslovanske države in podpiral majniško deklaracijo, pozneje pa vidovdansko ustavo. Po prevratu je opravljal pomembne funkcije v NV in DV, nato v konstituanti in narodni skupščini ter različnih vladah. Bil je velik, vztrajen, delaven in iniciativen liberalni politik. Prim. J. Prunk, »Žerjav, Gregor (1882–1929)«, dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi898500/#slovenski-biografski-leksikon (pridobljeno: 8. 4. 2019).

[47] Prim. Ribnikar, *Sejni zapisniki*, str. 15, 43. Višji šolski svet je bil sestavljen iz predsednika, dveh ali treh poročevalcev za upravne in gospodarske šolske zadeve, štirih ali petih višjih šolskih nadzornikov (te je imenoval poverjenik za uk in bogočastje), dveh katoliških duhovnikov (imenoval jih je škofijski ordinariat v Ljubljani v dogovoru z drugimi ordinariji), dveh srednješolskih in dveh ljudskošolskih učiteljev (te so volili učitelji), zastopnikov poverjeništva za socialno skrbstvo in zastopnika staršev, ki ga je začasno imenoval ljubljanski občinski svet.

[48] Prim. Ur. l. PUS, z dne 10. avgusta 1921, št. 94, str. 465.

versko-politične posle, ki so pridržani Deželni vladi (pokrajinski upravi). Obenem si je v Katoliški cerkvi ministrstvo privzelo pravico ustanavljanja, spreminjanja in odpravljanja cerkvenih beneficijev in služb, podeljevanja župnij javnega patronata, nameščanja duhovnikov iz tujine, nameščanja na cerkvene nadarbine in službe pri osrednji cerkveni oblasti in zavodih ter nadzorstva nad škofi, centralnimi bogoslovnimi semenišči in vzdrževanjem, odtujevanjem in obremenitvijo cerkvene imovine v dosedanjem obsegu, interkalarno upravo velikih cerkvenih nadarbin, odobravanje štolnih redov in verske doklade, dovoljenja za nove meniške redove, kongregacije in samostane. Vsi drugi posli, ki jih je doslej opravljala PUS, so se prenesli na velika župana v Ljubljani in Mariboru. Likvidacijo je moral opraviti veliki župan ljubljanske oblasti do konca marca 1925.[49]

Tudi v Zakonu o banski upravi, z dne 28. oktobra 1929, št. 35.213, ki je v § 7 določal bansko upravo, ki so jo sestavljali obči, upravni, kmetijski, prosvetni, finančni, tehnični oddelki in oddelek za socialno politiko in narodno zdravje, ni bilo nikjer omenjene nobene veroizpovedi. Prosvetni oddelek je določal § 11 v dveh točkah, in sicer: 1. osnovni pouk in 2. srednji, učiteljski in strokovni pouk ter narodno izobraževanje. S tem (§ 39) je imel ban nadzorstvo nad ustanavljanjem, ureditvijo in delovanjem državnih in privatnih šol, njihovim opremljanjem, uporabo šolskih knjig in nadzorstvo nad prosvetnimi društvi.[50]

Po nastopu deželne vlade se je začela javljati vedno večja razcepljenost. Centralna vlada je z rastočim številom ministrstvom neposredno podrejenih uradov, ki so se želeli od deželne vlade čimbolj osamosvojiti, posegala v poslovanje avtonomnih poverjeništev. Posledično je prihajalo do napetosti, npr. ob imenovanju okrajnih šolskih nadzornikov leta 1920.[51] Oblastne skupščine so za razliko od deželnih zborov, ki so sprejemali deželne zakone, lahko odločale le o izvršilnih uredbah k državnim zakonom, tudi nadzor države nad oblastnimi samoupravami je bil večji kakor nekdanje Avstrije nad deželnimi zbori. Vlada kljub vsemu ni imela posluha za zahteve po avtonomiji in upoštevanju zgodovinskih in naravnih ločnic, kar je zahtevala SLS. Državo je z uredbo razdelila na 33 oblasti, Slovenijo na ljubljansko in mariborsko oblast. Zakonodajno urejanje oblasti je trajalo kar pet let. Končno je nastala podobna ozemeljska uprava, kot je bila nekdaj v deželah. Veliki župan je imel podobno vlogo kot deželna vlada, skupščina pa je spominjala na deželni zbor, tako je bil uveljavljen podobni dvotirni oblastni sistem kot v habsburški monarhiji.[52]

[49] Prim. Ur. l. LJ-MB, z dne 7. aprila 1925, št. 34, str. 200.

[50] Prim. Ur. l. KBUDB, z dne 20. novembra 1929, št. 1, str. 2, 5–6.

[51] Prim. Kranjec, *Slovenci na poti*, str. 78.

[52] Prim. Miroslav Stiplovšek, Banski svet Dravske banovine 1930–1941, naslednik ›Deželnega zbora in oblastnih samouprav‹, v: *Trojarjev zbornik* (ur. D. Trškan), Ljubljana 2011, str. 423 (dalje: Stiplovšek, Banski svet).

Oblastne samouprave so po ustavi imele naslednje naloge: urejanje oblastnih financ in upravljanje oblastne imovine, skrb za javna dela, pospeševanje agrarnih in drugih gospodarskih panog, zdravstvo in socialno skrbstvo, sodelovanje pri kulturno-prosvetnih dejavnostih in ustanavljanju denarnih in zavarovalnih zavodov. Osnovni organ oblastne samouprave je bila izvoljena oblastna skupščina do uvedbe diktature. Vendar pa po ustavi oblastna samouprava ni imela veliko pravic, saj je vse uredbe končno razglašal veliki župan, oblastne proračune je potrjeval finančni minister, glede porabe sredstev pa jo je nadzorovalo tudi vrhovno računsko sodišče v Beogradu.[53]

Kljub razdelitvi na oblasti glede na število prebivalcev, ki po zakonu o oblastni in okrajni samoupravi z dne 26. aprila 1922 ni smela imeti več kot 800.000 prebivalcev,[54] pa je do organizacije oblastnih samouprav prišlo šele z volitvami v oblastne skupščine 23. januarja 1927.[55] Vse do takrat so se naloge javne uprave opravljale le v okviru državne uprave. Slovenci so pričakovali razdelitev na podlagi zgodovinskih, kulturnih in socialnih ter ekonomskih danosti v eno oblast za Slovenijo. Razdelitev na dve oblasti pa je temeljila predvsem v srbskem centralizmu in nasprotovanju samoupravnih enot na nacionalni osnovi.[56]

S posebno odredbo finančnega zakona za l. 1928/29 pa sta prejeli tudi oblast razveljavljati in spreminjati nekdanje deželne zakone, vendar pa odredba ni prišla dokončno v veljavo, saj je kralj že 6. januarja 1929 razpustil skupščino, odpravil ustavo in uvedel diktaturo.[57] S tem se je za tri leta končalo parlamentarno življenje. Štirinajst dni po uvedbi šestojanuarske diktature so bile razpuščene politične stranke na Hrvaškem in v Sloveniji. V začetku oktobra se je država preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, ki je bila razdeljena na devet banovin.[58] Njihove meje so bile urejene tako, da je v šestih banovinah prevladoval srbski narod. Poleg tega banovine sploh niso bile avtonomne pokrajine in niso imele samouprave, banski svet pa je imel le posvetovalno vlogo, ni bil voljen, ampak imenovan po banu od ministra.[59] Zakon o banski upravi je v Dravski banovini uvedel bana v Ljubljani in njegov pomožni urad z inšpektorjem v Mariboru. Bani so vodili obče uprave in prevzeli vse pristojnosti prejšnjih oblastnih samouprav, preureditev države v enotirni upravni sistem, ki je popolnoma prezrl

[53] Prim. Stiplovšek, *Banski svet*, str. 422. O razvoju oblasti tudi: Blaž Vurnik, Pokrajinska uprava za Slovenijo. Nekatere strukturne značilnosti prehodnega obdobja 1921–1923 (1925), v: *ZČ*, 54 (2000), št. 3, Ljubljana, str. 397; Ur. L. PUS, z dne 10. avgusta 1921, št. 94, str. 465; *OLŠ*, 1 (1924), št. 2, str. 10.

[54] Prim. Ur. L. PUS, z dne 15. maja 1922, št. 49, str. 313. O spojitvi dveh ali več manjših oblasti v eno so sicer dokončno odločale *»oblastne skupščine dotičnih oblasti. Vendar pa tudi tako obrazovana oblast ne sme imeti več nego 800.000 prebivalcev.«* (Čl. 2).

[55] Prim. Mal, *Zgodovina*, str. 1142.

[56] Prim. Grafenauer, *Samouprava*, str. 167–168 in 171.

[57] Prim. Mal, *Zgodovina*, str. 1143.

[58] Kraljevino Jugoslavijo so sestavljale: Dravska, Savska, Primorska, Vrbaška Zetska, Drinska, Donavska, Moravska in Vardarska banovina. Mesto Beograd je imelo svoj status.

[59] Prim. Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*, str. 120–121; Stiplovšek, *Banski svet*, str. 430.

zgodovinske, kulturne, naravne danosti v poimenovanju banovin po rekah, delitve delov ozemlja in občin ob mejah in podobno, na dejanje čistega srbskega nacionalizma in centralizma. Kljub temu pa so v SLS ocenjevali, da smo v Sloveniji z enim upravnim področjem dobili tudi nekaj pozitivnega: manjše stroške poslovanja in birokratizacije in eno upravno enoto za vso Slovenijo, obenem je bila Dravska banovina največja po številu zaposlenih uradnikov, imela je najvišji proračun v državi in je uspešno poskrbela za kontinuiteto v financiranju banovinskih gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih dejavnosti.[60] Sestava banovinskega sveta pa je odražala politično usmerjenost bana in sestavo vlade. Poleg tega je na delovanje banskega sveta vplivalo tudi gospodarstvo, ki je leta 1931 zapadlo v krizo, ki je počasi popuščala po letu 1935. V času krize so tudi v banskem svetu nekdanje pripadnike SLS zamenjali člani SKS in SDS oz. režima JNS. Ko se je državni režim prelevil v JRZ, v kateri je bila tudi nekdanja SLS, se je konec leta 1935 spremenila sestava banskega sveta v prid nekdanji SLS, kar je ostalo enako vse do zadnjih sej banskega sveta leta 1941.[61]

Politična in gospodarska kriza se je stopnjevala in 3. septembra 1931 je kralj uvedel oktroirano ustavo, ki se ni dosti razlikovala od vidovdanske, uzakonila je dvodomni parlament, sicer pa branila jugoslovansko narodno enotnost, ni pa dovolila starih političnih strank. Parlament je obstajal štiri leta in ni imel nobene prave legitimnosti. Leta 1933 je bila ustanovljena nova vsedržavna stranka JNS, ki so jo vodili ljudje iz režima, v Sloveniji liberalci.[62]

V Sloveniji je po režimu oktroirane ustave liberalni tabor želel obračunati s političnim katolicizmom, čemur se je SLS uspešno upirala z vsemi svojimi organizacijami. Leta 1932 je izdala celo radikalno Slovensko deklaracijo – punktacije, v kateri je zahtevala nov, enakopraven in svoboden dogovor med jugoslovanskimi narodi in preureditev države v federacijo, kar je povzročilo ostro reakcijo unitarističnega režima, ki je to sankcioniral s kaznimi in obsodbo predsednika SLS Antona Korošca (1872–1940) celo s konfinacijo. V taki poziciji so se politiki zatekali po pomoč in v zavetje Cerkve, ki jo je beograjski režim toleriral, kar je močno jezilo liberalce.[63]

Položaj liberalnega tabora je bil odvisen od političnega stanja v Sloveniji nasproti katoliškemu taboru. »*Ta položaj je temeljil v dejstvu, da slovenski liberalizem v precejšnji meri svoje idejne in politične akcije ni gradil iz sebe in se ni posvetil razvijanju, poglabljanju in oblikovanju lastne, iz svoje življenjske moči zrasle idejne in politične identitete, temveč je svojo naprednost in svobodomiselnost skoraj izključno napajal le v kritiki katoliškega gibanja in njegovih političnih*

[60] Prim. Stiplovšek, *Banski svet*, str. 428–429.
[61] Prim. Stiplovšek, *Banski svet*, str. 431.
[62] Prim. Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*, str. 123.
[63] Prim. prav tam, str. 124.

oblik. To ga je nasproti katoliškemu gibanju privedlo v pasiven in podrejen položaj ter tudi v nekritično, neodmerjeno in sovražno presojo ravnanja slovenskega katoliškega tabora in njegovih predstavnikov. Skozi to presojo, dostikrat kar per negationem*, je slovenski liberalizem med drugim ocenjeval tudi ravnanje škofa Jegliča, kateremu zaradi teh vzrokov pogosto ni bil pravičen.*«[64]

Jože Pirjevec je te zgodovinske trenutke takole povzel: »*Zaradi svojih zunanjepolitičnih implikacij je povzročila velik hrup deklaracija Slovenske ljudske stranke, saj je v njej pisalo, da Slovenci zahtevajo ne samo avtonomijo, temveč tudi združitev svojega etničnega prostora, razkosanega med štiri države: Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Januarja 1935 so svoje »punktacije« objavili tudi Jugoslovanska muslimanska organizacija in črnogorski federalisti ter v njih prav tako poudarili avtonomistične težnje. V Srbiji, kjer je bilo doslej vse tiho, je konec meseca povzdignil glas Ljuba Davidović, nestor in duša Demokratske stranke, in v javnem pismu prijateljem poudaril, da je izhod iz »obupnega stanja«, v katerega je zabredla država, v koreniti spremembi ustavne ureditve. /.../ Kakor da bi vse to ne zadoščalo, se je zboru kritikov režima pridružila tudi katoliška škofovska konferenca in 8. februarja 1935 objavila pastirsko pismo, v katerem je napadla telovadno društvo Sokol, ki naj bi po Aleksandrovih načrtih vzgajalo mladino v militarističnem, nacionalističnem in unitarističnem duhu. Proti tej množični organizaciji so škofje, ki so se pod vplivom »punktacij« očitno otresli strahu, nastopili z vso odločnostjo, jo obtožili ateizma in duhovnikom prepovedali, da bi njene člane pripustili k zakramentom.*«[65]

Nadškof Anton Bauer (1856–1937)[66] je po objavi pisma izdal izjavo, v kateri je zavrnil kakršnokoli povezavo s punktacijami, saj je bilo pismo napovedano že leta 1931. Nekateri pa so izrabili pismo za napad na jezuite, češ da so oni sodelovali pri sestavljanju, zato so zahtevali njihov izgon iz Jugoslavije. Nadškof je tudi to natolcevanje zanikal, saj so bili podpisani jugoslovanski škofje in ne jezuiti.[67]

V zadnjem petletju pred vojno se je politično življenje vrtelo najprej okrog podpisa in nato potrditve konkordata, ki ga je senat leta 1937 zavrnil. Vzrokov za to je bilo več. Po eni strani je bila nekdanja SLS kot podpornica zelo

[64] Jurij Perovšek, Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča, v: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1991, str. 371 (dalje: Perovšek, Pogledi).

[65] Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 70. Avtor navaja napačen datum, saj so pismo sestavili in podpisali na škofovski konferenci v Zagrebu, 17. novembra 1932, objavljeno pa je bilo med drugim v *LŠL* 68 (1933), št. 2, str. 9–13. Javno je bilo prebrano po župnijah 8. januarja 1933. Niti v pismu, niti v izjavi ni nikjer zaslediti tako drastičnega ukrepa, da bi kogarkoli ne pripustili k zakramentom, torej nad njim izrekli interdikt, kot to trdi Pirjevec.

[66] Bauer je študiral v Zagrebu, Budimpešti in na Dunaju. Posvečen je bil leta 1879, za škofa pa v Rimu leta 1911. V Zagrebu je s pomočjo đakovskega škofa Akšamovića dal zgraditi monumentalno medškofijsko semenišče s klasično gimnazijo. Zagrebacki biskupi, dostopno na: http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi/antun-bauer-1914-1937 (pridobljeno: 23. 3. 2019).

[67] Prim. Izjava, v: *LŠL* 68 (1933), št. 2, str. 14.

neopazna, katoliški škofje pa zadržani. Po drugi strani pa tudi Hrvatov kot največjega katoliškega naroda v državi ni bilo mogoče opredeliti ne kot pobudnike, ne kot nasprotnike sprejetja konkordata. Največji nasprotniki konkordata so bili v SPC (patriarh s škofi). Kljub temu, da niso bili povsem enotni v nasprotovanju konkordatu, so problem prenesli s politično-pravnega področja in razprave na nacionalno raven kot napad na srbski narod in s tem tudi na SPC.[68] V letu 1938 so bile zopet volitve. V Sloveniji sta nastopila dva relevantna tabora: vladni JRZ, skupaj s SLS, in opozicija na Mačkovi vsedržavni listi. Vladni tabor je prejel preko 78 % glasov, kar je bila popolna zmaga za Korošca, ki pa ni dolgo ostal v vladi, saj ga je že na začetku leta 1939 Stojadinović vrgel iz vlade. Rešil ga je knez Pavle (1893–1976), ki ga je postavil za predsednika senata. Žal pa leta 1939 narodna skupščina in senat nista pomenila veliko, saj so politično življenje oblikovali v ozadju. Tako se je reševalo tudi narodno vprašanje s Hrvati, ki so po ustavni spremembi dobili avtonomno banovino. Sporazum v skupščini ni bil sprejet, narodno predstavništvo pa takoj razpuščeno. Država je zadnje leto in pol pred vojno živela brez parlamenta.[69] Andrej Gosar (1887–1970) je ocenil, da je sporazum s Hrvati »*razdelil državo v dva velika dela, srbskega in hrvaškega, medtem ko je Slovenija ostala nekak privesek srbskega dela Jugoslavije. Naravna posledica te razdelitve prejšnje državne enote v dva velika dela je, da se sedaj še posebno nujno postavlja vprašanje Slovenije kot tretjega enakopravnega sestavnega dela Jugoslavije. Zato bi bila vsakršna primerjava Slovenije s katerokoli banovino v Srbiji v tej zvezi nesmiselna ter bi pomenila popolno preziranje vseh tistih narodnostnih, kulturnih, geografskih, gospodarskih in socialnih dejstev in okolnosti, zaradi katerih smo se vseh dvajset let borili za primerno samostojnost in resnično enakopravnost v državi*.«[70]

Po oceni Jožeta Pirjevca je oblast želela »*vpreči v svoj voz tudi obe cerkvi in druge verske skupnosti, v prepričanju, da morajo sodelovati pri udejanjanju njihove politike. To jim je uspelo s pravoslavno cerkvijo, saj jih patriarh Varnava, ki sta ga pred kratkim izbrala kralj in vojska zaradi njegovega militantnega nacionalizma, ni razočaral. Odziv katoliške cerkve pa je bil povsem drugačen, posebno ker so ji poskušali vsiliti v šole učitelje verouka, ki naj bi jih brez škofovske potrditve imenovala vlada. Med katoliško hierarhijo in oblastmi je tako prišlo do trenja, ki je še poglobilo prepad med katoliškim in pravoslavnim delom države*.«[71]

Janko Prunk je ta čas takole ocenil: »*Slovensko politično življenje v Kraljevini Jugoslaviji je imelo dve bistveni značilnosti. Na prvem mestu je bilo idejno in politično nasprotje, tekmovanje ter včasih zaostren politični boj med konservativno*

[68] Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 231, 252.
[69] Prim. Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*, str. 129–130.
[70] Andrej Gosar, *Banovina Slovenija*, Ljubljana 1940, str. 3–4.
[71] Prim. Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 60.

krščanskosocialno in močno klerikalno SLS ter liberalno stranko.[72] *Druga značilnost pa je bil boj zoper jugoslovanski narodni unitarizem in državni centralizem, torej boj za avtonomijo Slovenije. SLS in liberalna stranka sta si že tradicionalno nasprotovali v skoraj vseh političnih vprašanjih. Njuno med 1. svetovno vojno začeto sodelovanje z vrhuncem v skupni majniški deklaraciji, Narodnem svetu in osvobajanju izpod habsburške monarhije je bilo le kratko. Že v najzgodnejšem obdobju prve jugoslovanske države so se spet pojavili spori glede bistvenih vprašanj političnega in vsega javnega življenja.*«[73] Poleg tega Perovšek naglaša novost v političnem življenju, ki je bila izrazita po letu 1918: velika razcepljenost znotraj posameznih političnih taborov.[74]

Prunk ugotavlja, da je januarja 1919 novoustanovljena Kraljevina SHS izvedla enega prvih ukrepov z ukinitvijo avtonomnih narodnih vlad, med drugim tudi v Sloveniji, in uvedbo deželnih uradniških vlad z zelo omejenimi pristojnostmi, kar je predvsem pri Slovencih in Hrvatih izzvalo veliko razočaranje in nezadovoljstvo z novo državo.[75] Narodno vprašanje in vprašanje oblasti, predvsem državne uprave, sta bili tako ves čas Kraljevine SHS/Jugoslavije povezani in pereči vprašanji na notranjepolitičnem parketu.

V prvem obdobju do sprejetja ustave so bila to predvsem vprašanja ženske volilne pravice, skupnega jezika nove države in državno-pravno-formalni okvir. Pozneje so prišla bolj do izraza vprašanja javne uprave, oblastev in razdelitve deležev posameznih narodov na določenih področjih javnega sektorja (diplomacija, vojska, centralna uprava, državna finančna služba, hrvaško vprašanje, konkordat ...).[76] Poleg teh vprašanj je bilo seveda ves čas vroče družbeno-politično vprašanje narodnosti, ki se je zaostrilo že z ukinitvijo Narodne vlade in pozneje z vidovdansko ustavo, ki je bila narodnounitaristična in državno centralistična, vsem narodom, razen Srbom, pa je odvzemala narodno in kulturnojezikovno individualnost in jih razglasila za »pleme«.[77]

---

[72] Pojem »klerikalen, klerikalci . . . « se v slovenskem zgodovinopisju konstantno pojavlja, kar je razvidno tudi iz navedkov literature, čeprav bi bilo večkrat pravilneje uporabiti pojem »katoliški«. Vedno se je uporabljal slabšalno, kot zmerljivka za diskreditacijo katoliškega tabora (predvsem v *Jutru* in *Kmetijskem listu*) in pozneje v povojni literaturi, vse do danes. Sicer pa je politične razmere odlično predstavil Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929),* Ljubljana 1998, str. 5–20 (dalje: Perovšek, *Programi*). Natančnejših programov in strank, razen glavnih političnih taborov tukaj ne bomo predstavljali, saj so predstavljeni v omenjeni študiji.

[73] Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 91–92. Razhajanja so sicer že mnogo starejša, saj izhajajo iz dobe po avstrijskem absolutizmu, vendar so se vrtela okoli vprašanja odnosa do zahtev iz leta 1848 in neodločnosti starejše generacije nasproti mlajši. Razdor med starini (KNS) in mladini (NNS) se je poglabljal. Eden od njegovih izrazov je bila tudi ustanovitev ločenih glasil, najprej *Slovenskega naroda* in nato *Slovenca*. Pozneje se je boj iz nacionalnih vprašanj razširil na ideološko področje drugih političnih vprašanj, na konzervativno katoliško idejno osnovo in na liberalno »protiklerikalno« idejno osnovo. Več o tem glej: Fran Erjavec, *Slovenci: Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled*, Ljubljana 1923, str. 79–102 (dalje: Erjavec, *Zemljepisni*).

[74] Prim. Perovšek, *Programi*, str. 6.

[75] Prim. Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 91.

[76] Prim. Prunk in Toplak, *Parlamentarna izkušnja*, str. 114–116, 126–127.

[77] Prim. Perovšek, *Programi*, str. 15.

9.1.1 KATOLIŠKI TABOR

Katoliški tabor je zagovarjal predvsem avtonomistično oz. federalistično nacionalno stališče, ki pa so ga v prvi polovici dvajsetih let podpirale tudi liberalno usmerjena NSS, združenje avtonomistov, SKS, SSDL, Slovenska republikanska stranka delavcev in kmetov in Bernotova socialistična skupina.[78]

Kriza katoliškega tabora je izvirala že iz 19. stol. in onemogočala, da bi se moderniziral. Na čelu z močno SLS je zagovarjal samostojnost slovenskega naroda nasproti unitarizmu (čeprav ves čas tudi ne povsem radikalno) in jugoslovanskemu nacionalizmu. Slonel je na neotomizmu in katoliškem integralizmu, kot ga je zastavil Anton Mahnič (1850–1920).[79] Med vojnama je bila ta smer jedro desne trde konservativne ortodoksije, njen idejni vodja je bil Aleš Ušeničnik (1968–1952),[80] v tridesetih letih pa Ernest Tomec (1885–1942)[81] in Lambert Ehrlich (1878–1942)[82] in se je postavljala proti sredinskemu, liberalnemu in levičarskemu katoličtvu.[83] Slednja sta vodila vsak svojo skupino, Tomec dijaško organizacijo mladcev – Orla in KA, Ehrlich pa akademske stražarje. Zaradi različnih pogledov na udejstvovanje članov v javnem življenju, boja proti komunističnim idejam, ki so vdirale med dijake, študente in katoliška akademska društva, sta se sprejemala, nista pa pretirano sodelovala. Spor je izhajal že iz let po prvi svetovni vojni, ko je Ehrlich predaval na nekem sestanku Orla in poudarjal pomen duhovnikove vloge, Tomec pa mu je nasprotoval v debati in

[78] Prim. prav tam, str. 117, 132, 155 sl., 163, 169.

[79] Mahnič je bil teolog, pisatelj, pesnik, literarni kritik, urednik in izdajatelj RK v Gorici, pozneje škof na Krku. Vplival je na vsa področja življenja, ne le na literarno-kritičnega, ampak se je zavzemal za uveljavitev krščanskih načel tudi v kulturi, politiki in širšem družbeno-političnem življenju. Skupaj s škofom Missio sta razgibala katoliške vrste in jim dala trdne kulturne smernice. Prim. Jagodic, *Majhen oris*, str. 117. O njem je izšlo več pomembnih študij. Glej: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1990.

[80] Na Ušeničnika je v gimnazijskih letih najbolj vplival Tomo Zupan, ki je spodbujal in navduševal gojence za klasično, slovansko in slovensko literaturo ter jih navajal k ustvarjalnemu delu. Drug močan vpliv na oba brata, poleg Aleša tudi na Franca, je bil študij na Gregorijani in bivanje v Germaniku. Po ustanovitvi UL je postal na TEOF profesor filozofije. Trikrat je bil dekan TEOF in v šol. letu 1922/23 celo rektor univerze. Vodil je tudi upravo *Časa* in *Katoliškega obzornika* ter sodeloval v KTD in AZU. V prvi polovici 20. stol. je bil vodilni ideolog katoliškega gibanja na Slovenskem in največji slovenski neotomistični filozof. Prim. Mateja Tominšek, Dr. Aleš Ušeničnik (1868–1952), katoliški filozof, teolog, pisatelj, urednik in kulturni delavec, v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje* (ur. M. Ogrin in J. Juhant), Celje, Ljubljana 2004, str. 14–19; Joško Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*, Ljubljana 1986, str. 435 (dalje: Pirc: *Ušeničnik*).

[81] Tomec je bil učitelj grščine, latinščine in logike na različnih gimnazijah. Bil je najvplivnejši mož v orlovskem vodstvu vse do njegovega razpusta leta 1930. France Pernišek ga ocenjuje kot »rimskega katoličana Mahničevega kova«. Prim. Franc Pernišek, *Prenovitelj slovenskega Orla*, v: *Zbornik profesor Ernest Tomec*, Buenos Aires, 1991, str. 28–29. Za več o njem glej omenjeni zbornik.

[82] Ehrlich je bil teolog, duhovnik, organizator predvsem dijaške mladine v klubu Straža in istoimenovanem časopisu. Od leta 1922 do umora na Streliški 26. maja 1942 je bil profesor na TEOF. Dr. Janez Juhant ga opiše kot enega *»največjih Slovencev tako po svoji dalekovidnosti kot tudi sposobnosti in krščanskem pogumu, s katerim se je v težkih in zahtevnih razmerah zavzel za svoj narod in ga z modrostjo in odločnostjo usmerjal k pravim odločitvam ter mu pokazal pota odrešenja. Za to prizadevanje je tvegal vse in razumljivo je, da so se ga kot izkušenega, uveljavljenega, doslednega in odločnega narodnega delavca bali tisti, ki so želeli sami na krvav način zavladati slovenskemu narodu in v njem izkoreniniti vse krščanske sledi ter uvesti revolucionarni red.«* J. Juhant, *Ehrlich, komunizem in slovenski narod*, v: *V zvestobi narodu in veri* (ur. J. Juhat, M. Centa), Ljubljana 2015, str. 77. Več o Ehrlichu glej: *Ehrlichov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2002.

[83] Prim. Kos, *Duhovna*, str. 168 in 170.

ga ni nikoli več povabil. Ehrlich je ob tem omenil: »*Lepo se pozdravljava in odkrivava drug drugemu, ko se srečava na cesti, skupaj pa nisva nikoli več prišla*.«[84]

V želji po modernizaciji se je v dvajsetih letih zoper konservativno katolištvo oblikovalo gibanje križarstva in sicer ob revijah *Socialna misel* (1922–1927), *Križ na gori* (1924–1927) in *Križ* (1928–1930). Gibanje je imelo močan vpliv med delavsko mladino, predvsem Krekovo. Skupaj so se povezovali z JSZ. Tako je skupina mariborskih bogoslovcev na čelu z Jožetom Lampretom, ki se je zanimala za socialna vprašanja, v sodelovanju z JSZ v počitnicah 1927 v Veliki Nedelji priredila mladinsko posvetovanje o socialnem vprašanju. Na tem srečanju so kritizirali klerikalno stranko in njenega voditelja dr. Antona Korošca.[85] Izdajali so revijo *Ogenj*. V prvem obdobju, v dvajsetih letih, se je izoblikovala duhovna podoba gibanja. V tridesetih letih je prišlo do razhajanja z drugimi katoličani. Zaradi neenotnosti gibanja so se nekdanji nosilci gibanja razdelili, nekateri na konzervativno stran kot npr. Tine Debeljak (1903–1989)[86] in Jože Pogačnik (1902–1980), pesnik, katehet in poznejši nadškof. Nekateri so se odpovedali katoliškemu taboru in prešli k liberalnemu, npr. Božo Vodušek (1905–1978), drugi so se usmerili v katoliško levičarstvo, katerega voditelj je bil od vsega začetka Edvard Kocbek (1904–1981),[87] ki je s svojo krščansko-marksistično usmeritvijo krizo katolištva poglabljal, ne pa presegal ali celo razreševal. Sredinsko smer pa so predstavljali vodilni pesnik slovenskega katoliškega ekspresionizma, esejist in umetnostni zgodovinar Anton Vodnik (1901–1965) in njegov brat, literarni kritik, pesnik in esejist Franc Vodnik (1903–1986), duhovnik, psiholog, grafolog in filozof Anton Trstenjak (1906–1996) ter duhovnik in filozof Janez Janžekovič (1901–1988).[88]

Po Kocbekovem delu *Premišljevanje o Španiji* je razhod doživel vrhunec, saj so se križarji odmaknili od *DiS* in ustanovili revijo *Dejanje*. To tretje obdobje križarstva je zaznamovano s približevanjem komunistom skupaj s krščanskimi

[84] Filip Žakelj, Spomin velikega moža, v: *Profesor Ernest Tomec* (ur. uredniški odbor), Buenos Aires 1991, str. 109. Osebno različnost in različne poglede na uresničevanje katoliškega prepričanja med mladimi omenjajo tudi drugi avtorji v pričujočem zborniku. Prim. tudi: Pirc, *Ušeničnik*, str. 262. Problem omenja Žakelj tudi v: Rudolf Čuješ, *Dr. Lambert Ehrlich stražar naših svetinj*, Antigonish 1992, str. 111 (dalje: Čuješ, *Ehrlich*).

[85] Prim. Fran Prešeren, Prenovitelj slovenskega Orla, v: *Profesor Ernest Tomec*, Buenos Aires 1991, str. 41–42 (dalje: Prešeren, Prenovitelj).

[86] Debeljak je študiral slavistiko in po diplomi nadaljeval študij v Krakovu. Med letoma 1933 in 1945 je urejal kulturno rubriko *Slovenca*, objavljal pesmi in članke v *Domu in svetu.* Med okupacijo je izdal Balantičevo zbirko pesmi *V ognju groze plapolam*. Po vojni je v strahu za življenje zbežal na Koroško, nato pa emigriral v Argentino. Več o njem Janez Dolenc, In memoriam – dr. Tine Debeljak, v: *Loški razgledi*, 36 (1989), št. 1, str. 132–133.

[87] Edvard Kocbek (Videm ob Ščavnici, 1904–Ljubljana, 1981) je bil pisatelj, pesnik, politik, prevajalec, krščanski socialist in pomembna zgodovinska osebnost predvsem med drugo svetovno vojno, pa tudi pozneje, saj je prvi javno spregovoril o povojnih pobojih. O re-aktualizaciji, življenju in njegovem delu je v zadnjem času izšlo kar nekaj literature, knjig in zbornikov, morda omenimo samo dve temeljni deli Edvard Kocbek, *Zbrano delo* (ur. Andrej Inkret), Ljubljana 1991–2017, in Andrej Inkret, *In stoletje bo zardelo*, Ljubljana 2011.

[88] Prim. Kos, *Duhovna*, str. 168–169.

socialisti. Po okupaciji pa so stopili na stran Protiimperialistične fronte, pozneje Osvobodilne fronte.[89]

Križarji sicer nikoli niso bili versko gibanje. V tem mladostnem vrenju in iskanju so seveda nujno trčili z avtoriteto Cerkve. To se je najbolj pokazalo v Wittigovem primeru leta 1926, ki je imel odmev tudi med duhovniki, kar bomo omenili pozneje.[90] Problem se je zaostril ob vprašanju zunanje avtoritete Cerkve in notranje avtoritete človekove vesti. Križarji so na podlagi personalizma poudarjali kristjanovo notranjo svobodo nasproti Ušeničniku, ki je jasno poudaril pravilno vzgojeno vest, ki človeka nagiba k poslušnosti Cerkvi, tudi ko bi bila slednja v zmoti, saj bo ponižna poslušnost v določenem času zadostila za storjeno škodo, kot je bilo to v primeru Device Orleanske.[91] Tematiko zelo podrobno obdela Joško Pirc v svoji študiji *Aleš Ušeničnik in znamenja časov* in ugotavlja, da spori, ki so imeli korenino predvsem v razumevanju avtoritete, »*so si nato sledili drug za drugim: glede katoliške akcije, krščanskega socializma, komunizma, vzgoje ›mladcev‹ in ›stražarjev‹, glede krize Doma in sveta 1937–38. Odmeve tega dogajanja najdemo tudi v Ušeničnikovih spisih*.«[92]

Iz zapiskov Tomčevega arhiva je zanimivo predvsem razmišljanje o katoliški skupnosti in vprašanju vodstva. Skupnost ocenjuje kot velesilo na Slovenskem. Njeno jedro sta sestavljali duhovščina in starešinstvo akademskih društev. Dokler sta bila organizma kompaktna, je nujno bila kompaktna cela katoliška skupnost. Ob sporu s starini je vsaj starešinstvo ostalo kompaktno in je še preneslo, da so bili duhovniki razdvojeni. Ob sporih med dijaštvom pa tudi škofa nista dala odločitve. Tako je tudi moč starešinstva začela padati. Spori v dijaštvu tako vplivajo na celotno katoliško skupnost in slabijo moč Katoliške cerkve na Slovenskem. Voditelji pri tem ignorirajo resnična načela. Prednost se

[89] Prim. Prešeren, Prenovitelj, str. 41. O sami krizi *DiS* tukaj ne bomo obširneje razpravljali. Problem bo kratko predstavljen v poglavju o Duhovnikih in njihovih medsebojnih odnosih, glede na to, da je revijo vodil konzorcij, ki so ga sestavljali v glavnem duhovniki, spor pa se je sprožil tudi z vodilnimi duhovniki katoliškega tabora.

[90] Joseph Wittig (Neusorge, 1879–Meschede, 1949) je bil za slovenske križarje prava avtoriteta. Po študiju in posvečenju je bil najprej kaplan, nato pa profesor na univerzi v Vroclavu. Zaradi njegovih nejasnih in dvoumnih spisov, ki jih je Cerkev prepovedala, ga je zaradi nepokorščine Cerkvi zadelo izobčenje, od katerega ga je Cerkev leta 1946 odvezala. V tem času se je poročil in imel tri otroke. Prim. http://www.joseph-wittig.de/wittig/joseph_wittig.htm (pridobljeno: 4. 2. 2018). Zelo natančno ga analizira Ušeničnik in izpostavi njegove glavne probleme: razumevanje greha, Cerkve, pokorščine, približevanje modernizmu in protestantizmu. Prim. *Čas* 21 (1926), št. 1, str. 30–41.

[91] Pirc, *Ušeničnik*, str. 212–213.

[92] Pirc, *Ušeničnik*, str. 216. O odnosu do križarjev predvsem str. 210–218. O Ušeničnikovih pomislekih do križarjev in *Križa na gori* piše tudi Slavko Kremenšek, *Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941*, Ljubljana 1972, str. 109 (dalje: Kremenšek, *Študentovsko*). Sicer pa Kremenškovo pisanje o problemu mladcev in stražarjev zelo dobro oceni Stane Granda, Lambert Ehrlich in slovensko zgodovinopisje, v: *Ehrlichov zbornik*, Celje 2002, str. 328, kjer koomentira Kremenška, str. 237: »*Idejna jasna profiliranost*«, kakor ga označi Granda, se kaže tudi v njegovi opazki, da so »*stražarji videli v katolicizmu vso resnico*«, zato so želeli »*pokatoličaniti slovensko univerzo*«.
Grandi lahko pritrdimo in se ob tem vprašamo: -Ali niso komunisti videli vso resnico v komunizmu in so zato imeli tudi oni želje uveljaviti svoje poglede? Ali je to slabo, če ima človek določeno prepričanje in želi svoja spoznanja predati naprej? Kaj pa so novi oblastniki storili po drugi svetovni vojni tudi z univerzo?

daje partikularnim koristim: »*Več je Ehrlichova čast, Fabijanova zamera, želja Stražarjev, kot pa jasno izražena korist KA, izražena v določilih papeža*.«[93]

Zdravko Reven ugotavlja: »*Pri mladcih je bila dejavnost duhovnih asistentov gotovo prešibka. Duhovniki, ki so držali s Tomcem, so članom dajali premalo tistega, kar bi ti potrebovali. Apostolat raste le iz duhovnih globin posameznikov. Tomčeva vzgoja pa je bila predvsem kolektivna, čeprav eminentno duhovna. Tomec sam je upal, da bodo pravi mladčevski asistenti prišli šele iz vrst tistih mladcev, ki bodo šli skoz bogoslovno semenišče in fakulteto*.«[94]

SLS je bila vodilna stranka katoliškega tabora z dobro razvejano organizacijo, saj je vključevala JSZ, Kmečko, Zadružno in Gospodarsko zvezo. Vse do leta 1917 je na čelu z Ivanom Šušteršičem (1863–1925) zagovarjala trialistični model državne rešitve, skupaj s hrvaškimi pravaši v okviru monarhije.[95] Z vstopom Italije v vojno leta 1915 in zahtevami Nemcev v dunajskem parlamentu po spremembi nemškega dela monarhije v nemško državo ter uvedbo oktroirane ustave leta 1916 so se v SLS znova obrnili k Hrvatom. Posledica zasuka k trialističnemu hrvaškemu državnemu modelu je majniška deklaracija in nato v septembru 1917 močna podpora stranke deklaracijskemu gibanju. Šušteršič je temu nasprotoval in zato razpustil stranko ter ustanovil novo Slovensko kmečko stranko. Krekovi zagovorniki, ki jih je po njegovi smrti vodil Anton Korošec, se s tem niso strinjali, ampak so ob podpori škofa Jegliča po dveh dneh obnovili stranko, začasni IO je vodil prelat Andrej Kalan (1858–1933), novembra pa je škof Jeglič objavil v *Slovencu* članek o razdoru v SLS, ki je vplival na poenotenje stranke ob novem vodstvu.[96]

SLS je v novo politično okolje Kraljevine SHS vstopila kot ugledna katoliška, konservativna, proavstrijsko in predvsem republikansko usmerjena. V novih okoliščinah se je pretrgala tradicionalna povezanost klerikalnih vrhov stranke s katoliškimi krogi, dinastijo in dvorom, ki je bil sedaj srbsko-pravoslaven in ne več avstrijsko/habsburško katoliški.[97]

Člani SLS so imeli tudi vodilno vlogo v Narodnem svetu v Ljubljani in nato v Narodni vladi Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani. V narodnostnih

---

[93] Prim. *Profesor Ernest Tomec*, Buenos Aires 1991, str. 178–180. Kljub vsemu so nekateri očitno skušali rešiti določene spore, saj lahko beremo v Izvestju SKAS za leto 1939, str. 6: »*Razen tega je odbor ob raznih prilikah skušal posredovati v sporih med raznimi strujami v katoliških akademskih društvih. Prav tako je imel odbor skupne seje z Narodnim odborom Katoliške akcije ter se z njim posvetoval, na kakšen način bi se mogla razna sporna vprašanja med raznimi strujami ublažiti*.«

[94] Zdravko Reven, Velika osebnost viharnih časov, v: *Zbornik profesor Ernest Tomec*, Buenos Aires 1991, str. 168.

[95] Razlikovati moramo med trializmom, ki so ga avstrijski politiki razumeli kot obnovitev enotnosti monarhije in kompromisne rešitve med federalizmom in centralizmom z utrditvijo položaja krone, in takim, ki so ga slovenski politiki razumeli kot rešitev slovenskega narodnega vprašanja v političnem združevanju južnih Slovanov v okviru habsburške države. Več o tem: Janko Pleterski, Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, v: *ZČ* XXII (1968), št. 3–4, str. 169–184.

[96] Prim. A. B. Jeglič, O razdoru v S. L. S., v: *S*, 26. novembra 1917, str. 1; *Jegličev dnevnik*, 27. in 29. 11. 1917, str. 733–744; 1. in 7. 12. 1917, str. 734.

[97] Prim. Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje*, Maribor, 1977, str. 188–189.

vprašanjih se je stranka za razliko od liberalcev zavzemala za avtonomijo Slovenije, čeprav moramo biti pri teh ocenah previdni, kakor opozarja Mateja Ratej (1974–), saj naj bi bil slovenski nacionalni interes pri SLS v ospredju »predvsem kot metoda političnega pritiska v odnosu do NRS«. Avtonomistična drža SLS in centralistično-unitaristična drža NRS sta bili zgolj »način politizacije« in osrednja točka političnih identitet največjih političnih strank v Sloveniji in Srbiji. Obenem ne moremo mimo dvoličnosti politike SLS, ki je bila »v Beogradu centralistična, v Sloveniji avtonomistična«.[98] Tudi glede združitve s Kraljevino Srbijo je zahtevala natančen vnaprejšnji dogovor o obliki prihodnje združene jugoslovanske države, zagotovila za enakopravnost narodov in določeno avtonomijo, zato je tudi v vladi zahtevala avtonomni deželni zbor za Slovenijo, moderno socialno zaščito delavcev in podporo slovenskim kmetom in zadružništvu.

Junija 1921 je odkrito zavrnila vidovdansko ustavo, ki so jo podprli liberalci, in zato prešla v odkrit boj proti ustavi in njenim zagovornikom. Boj za revizijo ustave in večjo avtonomijo Slovenije je ves čas zagovarjal drugi mož stranke, poslanec, velik prosvetni delavec, politik in organizator, dr. Josip Hohnjec (1873–1964).[99]

Vzpela se je šele po volitvah leta 1923, kljub zmagi pa so v vlado povabili liberalce. V Ljubljani je istega leta organizirala 5. slovenski katoliški shod, na katerem so sprejeli razvejan gospodarski, politični, prosvetni, kulturni in politični program katoliškega gibanja, ki je ostal v veljavi do okupacije.

Po blejskem sporazumu s srbskimi radikali poleti 1927 je po volitvah stranka pristala v vladi in imela oblast tudi v Sloveniji, zato pa je morala priznati vidovdansko ustavo in opustiti zahteve po ustavni avtonomiji Slovenije.

V času kraljeve diktature 1929–34 je bila stranka kratek čas celo v vladi, nato pa razpuščena, kakor tudi druge stranke in nekatere organizacije. Zadnja štiri leta diktature je bila v opoziciji nasproti liberalni stranki, ki je ukinjala nekatere dele njene organizacije, najprej Orla leta 1929 in leta 1933 še Prosvetno zvezo.

Ta čas je stranka izrabila za poenotenje in idejno utrditev na temelju okrožnice *Ob štiridesetletnici*.[100] Ta je zahtevala boj za uveljavitev katoliških idejnih

[98] Mateja Ratej, (Nevralgična) stičišča političnega sodelovanja Slovenske ljudske in Narodno radikalne stranke med obema svetovnima vojnama, v: *ZČ* 62 (2008), št. 3–4, str. 411, 413 (dalje: Ratej, (Nevralgična) stičišča). Ratejeva omenja še nekatere druge značilne točke politizacije v političnih odnosih SLS z NRS, ki so *»bistveno opredeljevale njegovo [Koroščevo, op. B. G.] politično držo v obdobju med obema vojnama: jugoslovanska ideja, patriotizem, politična korektnost v okviru nacionalnega unitarizma in zahteva po avtonomiji zaradi domnevne srbske politične hegemonije[.]«* Več o tem: Mateja Ratej, Jugoslovani iz zadrege ali iz prepričanja in veselja?, v: *Evropski vplivi na slovensko družbo* (ur. N. Troha et al.), Zbirka *ZČ*, št. 35, Ljubljana 2008, str. 178.

[99] Podrobneje o njegovem delu pri reviziji ustave in borbi za avtonomijo piše Mateja Ratej, Josip Hohnjec – načelni borec za revizijo vidovdanske ustave v Narodni skupščini v letih 1921–1925, v: *ZČ* 68 (2012), št. 1–2, str. 144–163.

[100] Več o tem glej: *Družbeni nauk Cerkve* (ur. J. Juhant in F. Valenčič), Celje 1994, str. 67–107.

in socialnih načel v javnem življenju, ostro pa je zavračala liberalne in socialistične poglede. Vodstvo stranke se je zaradi takih stališč sprlo z delavskim krilom stranke, na katerega so imeli močan vpliv krščanski socialisti v JSZ. Ta je zato izstopila iz stranke in postala samostojen politični subjekt v slovenskem političnem življenju.

Na tem mestu nas glede programa zanima predvsem vprašanje odnosa med državo in Cerkvijo. V Kraljevini SHS je vprašanje prvič omenjeno v Resoluciji kmečke zveze za Prekmurje, aprila 1921, v Beltincih, kjer je v 3. točki zapisan protest proti sokolskemu sistemu telesne vzgoje, ki jo je uvajala uredba prosvetnega ministra Svetozara Pribičevića (1875–1936) z dne 4. oktobra 1920, obenem pa je zahtevala zastopstvo v višjem šolskem svetu v Ljubljani in ohranitev vseh pravic verskih šol.[101]

Jasneje pa je SLS zapisala svoj program ob volitvah v narodno skupščino Kraljevine SHS leta 1923, v katerem je med drugim zapisala, da je vzgoja otrok »*mogoča le na verski podlagi. Kako naj se katoliški otroci v šoli vzgajajo, o tem naj odločajo Cerkev in starši. Na vseh javnih ljudskih in zasebnih šolah se mora poučevati krščanski nauk. V te stvari se država nima pravice vtikati.*«[102]

Nadalje pa navaja poglede na odnos med Cerkvijo in državo: »*V državi naj se zajamči svoboda in enakopravnost katoliške Cerkve. Mi za katoliško Cerkev ne zahtevamo nobenih predpravic /.../ Zakon je za katoličane zakrament. Zato država nima pravice s svojimi postavami posegati v svetost zakona. Zakon je po katoliških postavah nerazdružljiv. Zato se bomo borili zoper vse poskuse, v tem oziru katoličanom delati krivico. – Duhovniki in škofje imajo nalogo katoličane poučevati in vzgajati. Država nima pravice, s ›kancelparagrafi‹ to njihovo sveto nalogo kontrolirati ali celo preprečevati.*«[103]

9.1.2 LIBERALNI TABOR

Škof Jeglič je zapisal: »*Vedno bolj jasno je, da se v našem stoletju borita za zmago dva svetovna nazora: katoliški in svobodomiselni. Oba posegata korenito v vse naše mišljenje, govorjenje in življenje v zasebnem, kulturnem in verskem oziru. Med njima sprave ni.*«[104] Ta boj, ki se z vojno ni končal, ampak samo poglobil, je preroško napovedal v svojem zadnjem javnem nastopu na taboru fantov in mož v Celju, konec junija 1937: »*Morda bomo imeli še hujše čase. Hudobija bo še rasla, to vidimo od leta do leta. Tudi pri nas na Slovenskem je že začela s svojim groznim delom. Upam pa, da vas, možje in fantje, ta hudobija ne bo niti zapeljala*

[101] Prim. Perovšek, *Programi*, str. 81, kjer za obširnejši pregled avtor v op. 3 navaja Dolenca, *Kulturni boj*, str. 138–142.
[102] Perovšek, *Programi*, str. 84.
[103] Perovšek, *Programi*, str. 85. Kancelparagraf je bilo pravno določilo, ki je prepovedovalo uporabo bogoslužja v politične namene.
[104] Jeglič, *Duhovnikom*, str. 101.

niti uplasila[sic.], ampak da se boste z vso krepostjo uprli njenemu prodiranju. /.../ Satan ima že svojo fronto, pa ima tudi Kristus svojo fronto.«[105]

Ob tej škofovi oceni moramo poudariti, da je tudi liberalce zaposlovalo vprašanje vere in Cerkve, gledano z dogmatično-zakramentalnega vidika pa so bili »*v zasebnem življenju lojalni katoličani. Udeleževali so se bogoslužja in verskih obredov, prejemali zakramente idr. Pri tem ni šlo le za neko (tradicionalistično) pozunanjenje, ampak za izraz njihovega resničnega notranjega verskega prepričanja. V slovenskem primeru zato liberalcev oziroma, širše gledano, svobodomislecev – razen redkih posameznikov – ne moremo enačiti z ateisti, kar sta jim rada pripisovala katoliški tisk in katoliška politika nasploh. Kranjski (in slovenski) liberalizem oziroma njegovi temeljni predstavniki so bili katoličani, od katoliške politične strani pa so se razlikovali v razumevanju določenih razsežnosti krščanstva, točneje katoličtva kot religije. Ta bi morala ostati na zasebni ravni in ne bi smela imeti nikakršnega vpliva na posameznikovo družbeno in politično ravnanje. Liberalna stran je nasprotovala tudi temu, da bi kleriki imeli odločilno besedo na drugih področjih javnega življenja, medtem ko je katoliška zagovarjala papeževo in škofovsko avtoriteto (in avtoritete drugih klerikov) tudi v družbeno-političnem življenju.*«[106]

Liberalni tabor je bil v obdobju med obema vojnama politično in organizacijsko neenoten in vse do leta 1931, ko je kralj po oktroirani ustavi sestavil vlado, zelo pasiven.

Različna nasprotja med starimi in mladimi so slednjič pripeljala do ustanovitve NNS s starimi liberalci in JDS, v kateri so ostali mladi. Tako imenovani starini so bili zbrani pri listu *Slovenski narod*, napadalnejši JDS z Žerjavom in Kramerjem (1882–1943) na čelu pa pri *Jutru*.[107]

Po uvedbi diktature je glavna stranka liberalnega tabora SDS z nekaterimi člani drugih strank (SKS) stopila v vlado in podprla idejo jugoslovanskega unitarizma. Obenem so sodelovanje v vladi izkoristili tudi za antiklerikalni boj, predvsem za obračun z bivšo katoliško SLS.[108]

S člankom *Adamič in slovenstvo*,[109] v katerem je relativiziral pomen jezika za narodni razvoj in kulturo, je Oton Župančič (1878–1949) povzročil krizo, tako da so nekateri liberalni izobraženci izstopili iz kroga *Ljubljanskega zvona* in leta 1933 ustanovili novo revijo *Sodobnost*, ki je postala v tridesetih letih prejšnjega stoletja osrednja liberalno, slovensko in narodno usmerjena revija,

[105] *S*, 1. julija 1937, št. 146, str. 2.

[106] Jurij Perovšek, Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890–1941, v: *Miscellanea* (ur. B. Kolar), AES 38, Ljubljana 2016, str. 253–254. Perovškove trditve potrjuje program stranke, ki ga sam navaja, prav tam, str. 254.

[107] Prim. Božič, *Oris*, str. 152.

[108] Prim. Z. Čepić, *Ključne značilnosti*, str. 23.

[109] Prim. O. Župančič, Adamič in slovenstvo, v: *LZ* 52 (1932), št. 8, str. 513–520.

ki pa je konec tridesetih let 20. stoletja odprla svoja vrata tudi levičarskim in komunističnim izobražencem.[110]

Liberalni tabor je vztrajal v zagovarjanju jugoslovanskega nacionalizma, zagovarjal enotnost jugoslovanskega naroda in zavračal vsako misel na federalistično državno ureditev. Nasprotoval je punktacijam SLS. Po vstopu Korošca v vlado leta 1935 je liberalni tabor stopil v opozicijo, ohranil pa je nekatere pomembne gospodarske (Ljubljansko kreditno banko in Zvezo slovenskih zadrug) in druge organizacije (Zvezo kulturnih društev) ter del tiskanih medijev, predvsem *Slovenski narod*.[111]

Razhajanja pa so se dogajala vse do vojne, saj so prišli v nasprotje z Zvezo kmečkih fantov in deklet, pa tudi z demokratičnim krilom narodno prosvetnega Sokola. Ob volitvah leta 1938 so se povezali z NSS na protikatoliški oz. protiklerikalni in unitaristični osnovi. Na državni ravni so se povezali z Mačkovo vsedržavno opozicijo, vendar so na volitvah prehiteli le levičarsko Ljudsko fronto in tako oslabljeni so dočakali drugo svetovno vojno.

S pomočjo JDS je bila leta 1919 ustanovljena SKS, ki je kmalu dosegla povsem samostojen politični položaj v slovenskem prostoru. V stranko so bili vključeni predvsem bogatejši liberalni sloji na podeželju: veleposestniki, večji kmetje, obrtniki, trgovci in gostilničarji, ki so že pred nastankom radi volili liberalce. Usmerila se je k reševanju dnevnih kmečkih vprašanj. Zahtevala je ustanavljanje šol, prilagojenih kmečkim potrebam, izboljšanje prometa, trgovine, boljšo carinsko politiko v korist agrarnih proizvajalcev, skrajšanje vojaškega roka za kmete in zaščito revnih kmečkih slojev.[112]

SKS se je v svojem programu zelo konkretno zavzela za pravice učiteljev in duhovnikov v 16. točki, v kateri je zahtevala, »*da se duhovščina in učiteljstvo iz državnih sredstev stanu in izobrazbi primerno plačata, da zmoreta, prosta materijalnih skrbi, posvetiti vse svoje moči svojemu poklicu kot vzgojitelja ljudstva*.«[113]

SSJ je svoj program sprejela na kongresu JSDS 26. in 27. decembra 1921 v Trbovljah. Poleg mnogih naprednih zahtev družbenega življenja (splošna volilna pravica, enakopravnost žensk, popolna svoboda izražanja ...), je v 9. in 10. točki določala tudi odnos do Cerkve in šole, saj je zahtevala, »*da se proglasi vera za zasebno zadevo. Cerkvene in verske zajednice se smatrajo za zasebna*

[110] Prim. Z. Čepić, *Ključne značilnosti*, str. 23–24.
[111] Prim. prav tam, str. 24.
[112] Prim. Jurij Perovšek, Ustanovitev Samostojne kmetijske stranke, v: *Slovenska kronika*, str. 232–233; Jurij Perovšek, Še en subjekt: Slovenska kmetska stranka, v: *Slovenska kronika*, str. 316.
[113] Perovšek, *Programi*, str. 31.

udruženja. Popolna neodvisnost šole od cerkve.«[114] Z njo se je leto po ustanovitvi, leta 1925, združila tudi SRSKD, stranka slovenskih avtonomistov.[115]

9.1.3 SOCIALISTIČNO-KOMUNISTIČNI TABOR

Z ustanovitvijo komunistične stranke leta 1920 se je pri nas izpopolnil politični prostor z vsemi tremi ideološkimi opredelitvami, katoliško, liberalno in marksistično revolucionarno.

Zagovarjali so revolucijo in ob ustanovitvi stranke izrazili svojo namero, da osvojijo politično oblast in vzpostavijo diktaturo proletariata.[116]

Po razcepu na desno, reformistično krilo in levo, komunistično krilo v JSDS se je slednje marca 1920 odcepilo in ustanovilo Delavsko socialistično stranko za Slovenijo, ki je izdajala svoj časopis *Ujedinjenje*. Čez mesec dni je na kongresu stranka pristopila k Socialistični delavski stranki Jugoslavije. Po razglasitvi obznane in uveljavitvi zakona o zaščiti države je bila od leta 1921 naprej potisnjena v ilegalo, vendar je delovala po raznih legalnih organizacijah (NDSJ in Delavsko-kmetski republikanski blok). Obenem so izdajali razna glasila (*Delavske novice*, *Glas svobode*, *Delavsko-kmetski list*, *Enotnost*, *Strokovna borba*). Po uvedbi šestojanuarske diktature je bila zelo oslabljena. Okrepila se je šele po pokrajinski konferenci v Goričanah septembra 1934, ki ji je dala spodbudo za ustanovitev nacionalnih partij, kar se je zgodilo na Čebinah aprila 1937 z manifestom ustanovnega kongresa KPS. Tej so se pred drugo svetovno vojno v Jugoslaviji pridružili še krščanski socialisti in predstavniki demokratičnega krila Sokola. Iz tega odbora se je v začetku leta 1941 izoblikovala Protiimperialistična fronta.[117]

Čepić in drugi avtorji trdijo, da so socialisti zavračali komunizem, pa tudi profitniški liberalizem, klerikalizem in Cerkev, zagovarjali pa so sekularizacijo in laizacijo družbe, moderno delavsko zaščitniško zakonodajo in politično demokracijo.[118] Čeprav nikakor niso želeli sodelovati z drugimi sindikati (JSZ) in komunisti v Ljudski fronti, iz njihovih zapisov ni mogoče potegniti jasne ločnice

[114] Perovšek, *Programi*, str. 113. V programu SSD, sprejetem na ustanovnem zboru 21. januarja 1923 v Ljubljani, pa je v 8. točki zahtevala *»ločitev vseh štirih cerkva od države, vse cerkvene organizacije naj se proglasijo za privatne, ki se upravljajo samo z lastnimi sredstvi. Svoboda in od cerkve neodvisna šola.«* Dotaknili pa so se tudi agrarne reforme, pri čemer so zahtevali odvzem veleposestev (mdr. tudi Cerkvi) in dodelitev poljedelcem *»v brezplačno posest in obdelavo s celokupnim inventarjem in brez vsake odškodnine«*. Perovšek, *Programi*, str. 117–118.

[115] Prim. Perovšek, Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, v: *Slovenska kronika*, str. 304.

[116] Prim. Iz Avstrije v Jugoslavijo, v: *Nova revija* (ur. D. Bajt in M. Drnovšek), Ljubljana 1995, str. 205. Naj tukaj dodamo še pogled Staneta Grande: *»Pri presojanju naših medvojnih razmer ne gre nikoli spregledati tudi mednarodnih političnih razmer. Na prvem mestu je treba omeniti boljševizem. Ta ni toliko izstopal po odnosu do kapitalizma kot po ustoličenju političnega nasilja, v katerem je odnos do človekovega življenja in resnice ter morale izgubil vsako vrednost.«* Stane Granda, Ušeničnikov pogled na socialne in gospodarske razmere njegovega časa na Slovenskem, v: *Aleš Ušeničnik. Čas in ideje* (ur. M. Ogrin, J. Juhant), Celje, Ljubljana 2004, str. 31.

[117] Prim. France Filipič, *Komunistična partija Slovenije*, v: *ES* 5, Ljubljana 1991, str. 232–234.

[118] Prim. Čepić, *Ključne značilnosti*, str. 24.

med komunisti in socialisti, saj naj bi prvi veljali za revolucionarje in radikalce, ki so zavračali demokracijo in so utopično verjeli, da bo družba evolucijsko prišla do svobodnega, prostovoljnega dela brez plače v popolni enakosti družbenih razredov, drugi pa so bili bolj spravljivi, saj so se demokratično borili za konkretne delavske pravice po načelu »za enake dolžnosti enake pravice« in so želeli izboljšati organizacijo in pravila, ne pa jih na silo odpraviti.[119] Tako lahko vidimo, da pravzaprav ni bistvenih razlik v samem pojmovanju nove družbe, le način kako to doseči je različen. Idejno-filozofske osnove kot so enakost vseh, boj proti političnemu delovanju duhovnikov in Cerkvi, zavračanje drugače mislečih in sodelovanja z drugimi pa so ostale enake.

V tem taboru je prihajalo do mnogih razhajanj in zato tudi ustanavljanja novih strank in nato združevanja. Tabor so poleg omenjenih sestavljale še NNS, DSSS, NRS in JSDS, čeprav same niso predstavljale politične večine.[120]

9.2 GOSPODARSKE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

Temeljni deli za ponazoritev gospodarskega in socialnega vprašanja sta že omenjeni *Spominski zbornik Slovenije* in Kresalova študija. Pred prvo svetovno vojno se Slovenci, razen v ozkem interesnem področju določenih potreb, niso zanimali za gospodarska vprašanja. Agrarna kriza v zadnjih desetletjih 19. stol. in izseljevanje je dodatno poslabšalo položaj prebivalstva. Kmetijstvo se je moderniziralo zelo počasi, pridelke, živino in les ter obrtne izdelke so prodajali v najbližja konzumna središča, kakovost in količina pa se je le počasi večala. Industrija je preživljala delavstvo, sicer pa je bila v rokah tujcev, ravno tako tudi veletrgovina. Samo na področju financ smo imeli v svojih rokah zadružništvo, počasi pa se je razvijala tudi mreža domačih hranilnic in bank.[121]

Do leta 1918 so slovenske in hrvaške dežele z Bosno in Hercegovino spadale v slabše razviti jug habsburške monarhije, po vojni pa so postale najrazvitejši del nove države.

---

[119] Prim. Socializem, komunizem ali utopija, v: *Proletarec* 15 (1920), št. 671, str. 2.

[120] Več o tej temi: Jurij Perovšek, Devet let Narodno socialistične stranke, v: *Slovenska kronika*, str. 238–239; isti, Nastanek komunistične stranke na Slovenskem, v: *Slovenska kronika*, str. 240–241; isti, *Ustanovitev narodno radikalne stranke v Sloveniji*, v: *Slovenska kronika*, str. 266; isti, Notranje cepitve med slovenskimi socialisti, v: *Slovenska kronika*, str. 275.

[121] Prim. Dvajset let našega gospodarstva, v: *SzS*, str. 325. Prvi stavek bi težko vzeli kot aksiom, ker je na več mestih tudi Cerkev spodbujala gospodarski razvoj, zadružništvo, zavarovalništvo in socialno oskrbo, tisk in časopisje, seveda v skladu s svojim naukom. Take močne spodbude so dajali tudi katoliški shodi. Prim. *Poročilo o II. Slovenskem katoliškem shodu*, Ljubljana 1901, str. 78–88, v katerem so se posebej zavzeli za posamezne sloje prebivalstva: kmete, trgovce, obrtnike, delavce, za ustanavljanje raiffeisnovk, zadrug in reševanje socialnega položaja slovenskega človeka.

Ob koncu vojne je bilo treba zagotoviti preskrbo prebivalstva in zaščito premoženja, ki je bilo pomembno za slovensko narodno gospodarstvo (državni nadzor, sekvestor, nacionalizacija tujega premoženja). Vse te naloge je uspešno opravil gospodarski odsek, ki je bil v okviru Narodnega sveta ustanovljen 18. avgusta 1918. Njegovi dolgoročni gospodarski cilji pa so bili ustvarjanje in akumulacija kapitala ter razvijanje pogojev za razvoj industrije (promet, elektrifikacija, energetska osnova, lokacije za nove tovarne, urejeno tržišče in delovni trg).[122]

Po zedinjenju so v novo državo stopile skupaj različne pokrajine z zelo različno gospodarsko razvitostjo in strukturo, kot ugotavlja tudi Božič: »*Dežele, ki so bile pod Avstro-Ogrsko, so bile bolj razvite od tistih, ki so bile stoletja pod Turčijo. V celoti pa je bilo gospodarstvo dokaj zaostalo in se je tudi v Kraljevini SHS razvijalo le počasi. Prevladovalo je poljedelstvo z gospodarstvom, od tega je živelo 9,2 milijona ali skoraj 80 % vsega prebivalstva (11,6 milijona). Zato so se glavna gospodarska nasprotja kazala prav v kmetijstvu. /.../ Industrijski razvoj je bil vezan na tuj kapital; tega je bilo v industriji in bankah kakih 10 milijard din. Največji upniki so bili v Franciji, Angliji, Švici, Čehoslovaški, Nemčiji in Združenih državah Amerike; ti so imeli v Jugoslaviji tudi največ kapitala. /.../ Značilnost jugoslovanskega gospodarstva je bila tudi korupcija. Najprej so se nekateri okoristili z obnovo krajev, porušenih med vojno. Z denarjem, ki je bil namenjen porušenim vasem v Srbiji in Makedoniji, so bogateli povojni bogatini v Beogradu, medtem ko so vasi ostale razdejane. Država je dala ljudem obveznice vojne škode. Milan Stojadinović, finančni minister v letih 1922–1926, je izjavil, da država nima denarja za plačilo obveznic. Tako so te izgubile vrednost.*«[123]

Če je najprej prevladovala korupcija, je v tridesetih letih življenje krojila gospodarska kriza, ki je v Kraljevini Jugoslaviji trajala do razpada države, kakor ugotavlja Božič: »*Leta 1939 in 1940 je bila Jugoslavija še vedno v hudi gospodarski krizi. Delavec bi moral za normalno življenje zaslužiti 45 din na dan, vendar je večina zaslužila veliko manj. Tako je nad 68.000 delavcev zaslužilo okoli 8 din, se pravi komaj 1 dinar na uro, 227.000 delavcev okoli 20 din, 161.000 delavcev pa okoli 34 dinarjev na dan.*«[124]

Kakšno je bilo konkretno življenje lepo pojasni Stanko Cajnkar v svojih spominih na sobrata Frana S. Finžgarja (1871–1962): »*V pokrajinah, ki so bile Beogradu, dinastiji in vladi bliže, kakor mi Slovenci in najbrž tudi Hrvati, se je uveljavila praksa bogatenja na račun funkcije (tako ali drugače), ki jo je kdo*

[122] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 105.

[123] Božič, *Oris*, str. 151.

[124] Prav tam, str. 141. Zanimiv je tudi primer iz hrastniškega rudnika, ki ga opisuje Malovrh, kjer je bilo razmerje pri plači med rudarjem in direktorjem rudnika 1:45. Več o tem: Viktor Malovrh, Hrastnik. 3. julij 1934: gladovna stavka rudarjev, v: *Prazniki slovenskih občin* (ur. F. Debeljak), Ljubljana 1975, str. 42.

opravljal. Redna plača, ki jo je za svoje delo dobival, je zadostovala samo najbolj skromnim in poštenim. V Sloveniji je bil takšen način bogatenja redka izjema. Državi kot celoti je naša poštenost gotovo koristila. Še bolj pa je koristila »čaršiji« (kakor se je tem čudnim pridobitnikom reklo), ki je nam predpisovala davke in druge dajatve, sebi in svojim pa je gledala skozi prste.«[125]

Po dosegljivih podatkih za leto 1936/37 je Slovenija prispevala v skupno državno blagajno približno 13 % ali skoraj milijardo dinarjev na leto iz davkov, carin, taks, potrošnin, monopolov in vozninskih taks ter poštnih storitev, brez prihodka železnic, državnih gozdov in podjetij v Sloveniji. Iz blagajne pa smo prejeli 171,6 milijona dinarjev za pokojnine in invalidnine, neposredni delež pri kreditih različnih ministrstev je znašal 221,2 milijona, prispevek h kritju skupnih potreb pa 446,8 milijona, kar skupaj znese 839,6 milijona dinarjev. V državni blagajni je tako ostalo čez 200 milijonov dinarjev.[126]

Najpomembnejša gospodarska panoga na Slovenskem je bilo kmetijstvo, ki pa je bilo samozadostno samo v živinoreji, vinogradništvu, sadjarstvu in poljedelstvu s pridelovanjem krompirja, ne pa pri krušnih žitih. Problem kmetijskih posestev se je z zemljiško odvezo in industrializacijo še povečal, saj se je s socialno diferenciacijo posestna struktura še poslabšala, tako da je ob prelomu stoletja imela več kot polovica kmetij manj kot 5 ha zemlje, kmetje pa so bili gospodarsko slabo razviti, posestva so prinašala majhen hektarski donos.[127]

Posestna struktura je v Sloveniji ostala dolgo nespremenjena, saj je bila večinsko kmetijska. Delež prebivalstva, ki je imel status kmeta, se je po prvi svetovni vojni zmanjšal z 80 na 58,8 %, posestna struktura pa temu trendu ni sledila, saj se je število kmečkih gospodarstev znižalo samo za slabih 6 %, leta 1931 jih je bilo v Sloveniji namreč 154.628. Če razdelimo kmetije na manjše, skupaj s kajžarji, do 5 ha zemlje, je bila to večina, 57 %, srednjih kmetov s 5 do 10 ha zemlje je bilo 24 %, velikih in veleposestnikov je bilo 6,5 %, v kmečki lasti pa je bilo 95 % vse obdelovalne zemlje.[128]

Skladno z deležem kmečkega prebivalstva in kmetij je bila v Sloveniji nekako logična posledica tudi lastništvo gozdov. Medtem ko so bili gozdovi v

[125] Stanko Cajnkar, *Franc Saleški Finžgar in njegova doba*, Celje 1976, str. 77 (dalje: Cajnkar, Finžgar). Več o razmerah v revirju tudi: Jožko Jurač, *Kralj umira*, Ljubljana 1936, str. 40.

[126] Prim. Gosar, n. d., str. 10 in 15.

[127] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 34.

[128] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 110–111. Zanimivo, da se podatki v različnih študijah razlikujejo. Tako na primer *SzS*, str. 326, navaja podatek, da je bilo v Sloveniji pred vojno 67,7 % prebivalstva, ki se je bavilo s kmetijstvom, 15 % z obrtjo in industrijo, skoraj 7 % s trgovino in prometom, 10,5 % pa je opravljalo javno službo ali prosti poklic. Leta 1931 pa je delež kmetov padel za 7,3 %, v industriji pa narastel za 7,1 %, ostala dva sektorja pa sta padla za manj kot 1 %. Procentualno se torej podatki nekoliko razlikujejo, vendar pa splošne slike stanja poklicev in prebivalstva ne spremenijo. O tem glej tudi: Čepić, *Zgodovina Slovencev*, str. 538–541.

drugih predelih Jugoslavije skoraj v celoti last javnih korporacij (države, občin, okrajev ...), so bili v Sloveniji v večini last zasebnikov.[129]

Tabela 1: Lastniška struktura v Dravski banovini

Površina v ha	v %	Lastnik
1.494	0,22	država
18.208	2,70	Kranjski verski sklad
5.878	0,88	Občine in podobčine
276	0,04	Dežela ali okraji
15.038	2,23	Cerkve, samostani, škofije, nadarbine
6.676	0,99	Delniške družbe
3.619	0,53	Banke, denarni zavodi
603.783	89,74	Zasebniki

Zanimiv podatek glede na mnoge očitke o tem, koliko gozdov ima Cerkev, je zgornja tabela, ki je več kot povedna, saj je bilo skoraj 90 % gozdov v lasti zasebnikov, v lasti Cerkve (samostani, škofije, nadarbine), tudi če štejemo tik pred drugo svetovno vojno pridobljene gozdove Kranjskega verskega sklada, to ni presegalo 5 %.

Na Slovenskem se je do preloma stoletja razvilo okrog 450 industrijskih obratov. Najpomembnejše industrijske panoge so bile: lesna industrija, rudarstvo, železarska in kovinska industrija, usnjarska, čevljarska, tekstilna in živilska industrija. Manjše pa so bile papirna, kemijska, gradbeniška, steklarska in lončarska industrija. Žal pa industrija ni nudila dovolj delovnih mest za presežek kmečkega prebivalstva, saj se je ob koncu stoletja s podeželja preselilo 100.000 ljudi, obenem pa je bil delež zaslužka od plač premajhen. Zaradi slabše kvalifikacije slovenskega prebivalstva pa so bolje plačana dela prevzemali tujci. Industrija se je razvijala predvsem na severu države, promet se je preselil na železnice, glavni denarni in trgovski centri so se skoncentrirali na Dunaju in v drugih večjih mestih.[130]

Različne panoge so se začele združevati v koncerne, ki jih je obvladoval tuj kapital. Skoraj vsi premogovniki so bili združeni v TPD, železarstvo je z nekaj izjemami združevala KID, tekstilna industrija pa se je združila v Mautnerjevem tekstilnem koncernu.[131]

Zaposlitvena struktura prebivalstva je bila naslednja: v poljedelstvu in gozdarstvu je bilo zaposlenih 63 %, v industriji in obrti okrog 17 %, v trgovini in prometu 8 % in v javni upravi in prostih poklicih 12 % aktivnega prebivalstva, kar pomeni, da je imela Dravska banovina, kakor vsa Kraljevina Jugoslavija,

[129] Prim. Josip Jovan, Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije, v: *Slovenci v desetletju*, str. 513.
[130] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 37–38.
[131] Prim. prav tam, str. 39.

izrazito agrarni značaj. Vendar pa so bile med banovinami velike razlike, saj slovenski kmet ni bil izrazit poljedelec, kakor npr. vojvodinski, ampak se je ukvarjal zlasti z živinorejo in gozdarstvom, kar kaže tudi gospodarska izraba zemlje. Leta 1921 je bilo njiv 20,73 %, travnikov 16,95 %, pašnikov 13,59 %, vinogradov 1,34 %, sadovnjakov 0,83 %, gozdov 46,37 %, ostale rodne zemlje pa 0,19 %, od skupno 1.533.790 ha zemlje, oz. 15.337,9 km^2, od tega je bilo na njivah, ki so predstavljale petino vse zemlje, na komaj 61 % zasejano žito.[132]

Vilfan podaja podatke:[133]

Tabela 2: Razmerje med kmečkim in delavskim prebivalstvom 1910–1941

Leto	Pridobitno kmečko preb. skup.	Stalni delavci in dninarji
1910	461.349	103.184
1931	372.943	83.283
1941		121–131.000

Podatki kažejo na to, da sta dve tretjini slovenskega poljedelskega prebivalstva delali na lastni zemlji, tretjina pa na tuji.

V Sloveniji je bilo l. 1931 kmečkega stanu 690.561 ljudi oz. 60,35 %. Ta delež se je po posameznih delih banovine močno razlikoval. V severovzhodnem delu Slovenije je bil ta delež čez 80 %, jugovzhodni del, dolenjski srez je dosegal okrog 75 %, osrednji del banovine od Koroške do Kočevja je bil še nekoliko nad povprečjem, čez 60 %, Gorenjska z Ljubljano pa je imela povprečje okrog 40 %. Seveda so bile vmes tudi nekatere izjeme (npr. Laško, ki je spadalo v gorenjsko povprečje), vendar bistveno niso vplivale na celoto.[134]

Delež industrijsko-obrtnega prebivalstva pa je ravno nasproten kmetijskemu, v ospredje stopa jeseniško, tržiško, kranjsko in domžalsko področje z nad 50 %. Poleg tega je še več manjših industrijsko-obrtnih krajev, kjer delež industrijsko-obrtnega prebivalstva sega čez polovico: Kropa, Kamna Gorica, Železniki, Šmarca, Mlaka pri Komendi, Guštanj, Muta, Šoštanj, Ruše, Bistrica in pohorske občine Lehen, Smolnik in Vitanje.[135]

Zanimivi so tudi podatki o razmerju med številom dejansko zaposlenih v obrti in industriji ter tistih, ki so jih ti vzdrževali. Pri kmečkem prebivalstvu je bilo razmerje 54,04 % zaposlenih nasproti 45,96 % vzdrževanih družinskih članov. Zelo podobno razmerje je bilo pri industrijsko-obrtnih panogah: 55,45

[132] Prim. Erjavec, *Zemljepisni*, str. 187–188.

[133] Sergej Vilfan, Delavci v agrarnem gospodarstvu, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog* (ur. P. Blaznik et al.), zv. II., Ljubljana 1980, str. 364–365 (dalje: Vilfan, Delavci).

[134] Prim. Svetozar Ilešić, Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja, Ljubljana 1939, str. 9 (dalje: Ilešić, Gospodarska).

[135] Prim. Ilešić, *Gospodarska*, str. 16–19.

% zaposlenih je vzdrževalo 46,55 % družinskih članov. Razmerje pa se je po občinah precej razlikovalo. Odstotek vzdrževancev je bil nižji v mestih.[136]

V sredini obravnavanega obdobja, leta 1930, je bilo na ozemlju Dravske banovine 190.000 hiš in 234.000 rodbin, v katere so bila všteta tudi gospodinjstva z eno osebo (npr. vdove v mestih), od teh je bilo 44.000 rodbin brez vsake posesti. Približno 160.000 hiš je imelo tudi posest, 30.000 lastnikov hiš pa je bilo brez zemljiške posesti in niso bili poljedelci ter se niso ukvarjali s postranskim poklicem. Od vseh posestnikov jih je bilo tako v Sloveniji približno 110.000, ki so imeli vsaj po eno kravo.[137]

Filip Uratnik ugotavlja, da se je večkrat pojavila napaka v raznih publikacijah, da je bila posestna razdrobljenost na Štajerskem manjša kakor pa na bivšem Kranjskem. Dejansko je bila v Prekmurju in na Štajerskem zaradi vinorodnih pokrajin ta razdrobljenost mnogo večja.[138]

Splošno lahko v gospodarstvu med obema vojnama v novi državi ocenimo velik napredek, saj se je močno razvijala industrija, predvsem tekstilna, ki je pred vojno v Sloveniji obsegala 37 % vse jugoslovanske tekstilne proizvodnje, skupna proizvodnja pa je presegala četrtino vse državne industrijske proizvodnje.[139]

Gospodarske razmere pa so močno vplivale tudi na gibanje prebivalstva. Število rojstev je od vojne naprej konstantno padalo, s 30,2 živorojenih na 1.000 prebivalcev na 21,7 v letu 1938. Tudi umrljivost je padla z 22 smrti na 1.000 prebivalcev v letu 1921 na 14,1 v letu 1938. Gospodarska kriza je vplivala na zmanjšanje števila rojstev in na zastoj v padanju umrljivosti. Zanimivo je, kot je zapisal Pirc, da teh pojavov »*v drugih delih države ne vidimo v taki meri, lahko sklepamo, da je bila gospodarska stiska v Sloveniji glede na življenjski standard najhujša in da je imela nepričakovane in nedogledne zle posledice*.«[140]

9.2.1 VALUTNE IN DENARNE RAZMERE

Glede na to, da se pri primerjavah raznih prejemkov in drugih zneskov uporabljajo različne valute iz različnih časovnih obdobij, bodo tukaj samo na kratko predstavljene najpomembnejše valute in njihovo razmerje.

Leta 1892 je Avstro-ogrska monarhija uvedla novo valuto; to je bila zlata krona namesto srebrnega goldinarja, ki je veljal od leta 1858. Nova valuta je temeljila na zlatu, prejšnja na srebru. Prehodno obdobje je trajalo vse do leta 1900, ko je kronska valuta postala edina zakonita valuta v državi.[141] Menjalna

136 Prim. Ilešić, *Gospodarska*, str. 22.

137 Prim. Filip Uratnik, *Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije*, Ljubljana 1933, str. 15–16 (dalje: Uratnik, *Pogledi*).

138 Prim. Uratnik, *Pogledi*, str. 18.

139 Čepić, *Zgodovina Slovencev*, str. 696, 698.

140 Ivo Pirc, Zdravstveno stanje in demografski podatki, v: *SzS*, str. 483.

141 Prim. Andrej Pančur, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, Celje 2003, str. 277. Več o sami problematiki denarja, menjavi valut na področju Avstro-Ogrske in Nemčije v 19. stol. piše Pančur v predhodnih poglavjih, o obdobju uvedbe krone pa v zadnjih

vrednost je bila 1 K = ½ Gl, 1 Gl = 2 K, 1 v = ½ kr., 1 kr. = 2 v. Krona je imela 100 vinarjev, kovana pa je bila po 20 in 10 K v zlatu, 1 K in ½ K v srebru, 20 in 10 vinarjev iz niklja in po 1 in 2 vinarja iz brona.[142]

Tabela 3: Valute v različnih obdobjih in njihovo razmerje[143]

Valuta	Razmerje
Goldinar	1
Krona	2
Nemška marka	1,70
Švic. frank	2,10
Dinar	0,5

Posebna težava je bil tudi prehod na novo denarno enoto dinar. Finžgar je takole pojasnil denarno menjavo valut, ko je šel leta 1923 v München nakupovat knjige za Novo založbo in je bila tam huda inflacija: »*Tako uničenje denarja in z njim imetja državljanov je nekaj strahotnega. Saj smo tudi v Jugoslaviji doživeli krut udarec – res nekakšen rop – ko so nam prejšnjo krono, ki je uradno v Švici notirala prav toliko, morda dve stotinki več ali manj kakor dinar, izmenjali kar po štiri krone za en dinar. Za tri četrtine denarja smo bili z enim mahom oskubeni!*«[144]

Po vojni avstro-ogrska krona ni imela nobene dejanske vrednosti. Te krone so krožile ne le v nekdanjih pokrajinah Avstro-Ogrske, ampak tudi v Srbiji, Črni gori, Romuniji in vzhodnih krajih Italije in na Poljskem, zato je obstajala velika nevarnost, da bi s tem denarjem brez vrednosti preplavili naš prostor.[145] Denarno valuto so zaščitili z žigosanjem in kolkovanjem. Krone avstro-ogrske banke so žigosali od 8. do 20. januarja 1919.[146]

Kolkovanje kron, ki se je začelo 30. novembra 1919, je pospremil dr. Gregor Žerjav s posebnim dopisom v uradnem listu, v katerem je posebej poudaril, da »*največji del težav, ki v njih tiče v enaki meri naš kmet, meščan in delavec izvira iz tega, ker ni še urejeno vprašanje našega denarja. /.../ Mnogi so nasvetovali, naj se žigosana krona že zdaj izmenja za dinar, in sicer so se imenovala različna razmerja, n. pr. da bi se izmenjalo 3 ali 5 žigosanih kron za 1 dinar. Osrednja vlada pa se ni mogla odločiti za take predloge; videla je namreč, da bi v novoosvobojenih krajih narod občutil tak ukrep kot gospodarski udarec. Zakaj nihče ne more jamčiti, da bi se za 1 dinar po izmenjavi dobivalo istotoliko blaga,*

dveh poglavjih, XII. in XIII., str. 239–285.

142 Prim. *Upravšanja in odgovori o uravnavi vrednote*, Gorica 1892, str. 4, 7. Drž. zak., zakon z dne 2. avgusta 1892, št. 126. Od leta 1907 je bil v denarnem prometu tudi kovanec v vrednosti 100 K z istimi karakteristikami kot kovane za 20 K. Več o tem: *Österreichische Geldgeschichte vom Mittelalter bis zum Euro*, Wien 2020.

143 Prim. *Upravšanja in odgovori o uravnavi vrednote*, Gorica 1892, str. 7, 477; Čepić, Zgodovina Slovencev, str. 687–690.

144 Fran S. Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, Celje 1957, str. 332 (dalje: Finžgar, *Leta*).

145 Prim. Ivan Slokar, Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo, v: *Slovenci v desetletju*, str. 553–554 (dalje: Slokar, Valutne).

146 Prim. Ur. l. NV, z dne 8. januarja 1919, št. 33, str. 78.

kolikor se ga sedaj dobiva za 3 ali 5 kron. Zlasti so Slovenci želeli, naj se s končno izmenjavo še počaka; poudarjali so seveda, da mora končna ureditev valutnega vprašanja kmalu priti, a zaenkrat se razmerje še ne da ustanoviti tako, da bi zadovoljilo široke sloje ljudstva in zagotovilo, da draginja še bolj ne naraste.«[147] Med prizadetimi Žerjav žal ni omenil tudi duhovnikov na župnijah, kar bomo videli v nadaljevanju.

Ministrstvo za finance je čez leto 1919 počasi zviševalo vrednost dinarja, od januarja z 2,5 krone za dinar, junija 3 krone za dinar do januarja 1920 že 4 krone za dinar.[148]

V letu 1920 se je vzpostavila tudi Narodna banka Kraljevine SHS iz prejšnje Srbske narodne banke. Dinar je imel v tem času 60-% kritje, jugokrone pa samo 20-%, kar pomeni, da bi morala biti menjava zgolj 2 ali 3 krone za dinar, ker pa temu ni bilo tako, so bili oškodovani vsi imetniki kron in vsi tisti, ki so jim bili tekoči prejemki nominalno določeni v kronah: upokojenci, invalidi, prejemniki preživnin, rent in dote. Kresal ocenjuje, da je slovensko prebivalstvo, nagnjeno k varčevanju, po prvi svetovni vojni izgubilo 80 % vrednosti svojih prihrankov, velik del tudi na račun menjave valute.[149]

Seveda so bili razvrednoteni tudi dolgovi, med katerimi so bili kmečki dolgovi pred prvo svetovno vojno znatni. Novi dinar je v povojnih razmerah zapadel inflaciji, saj je njegova vrednost padala vse do leta 1924, ko je vrednost dinarja znašala le še desetino vrednosti, določene ob začetku leta 1920. Po uvedbi deflacijske politike v letu 1925 se je dinar stabiliziral in ostal stabilen vse do leta 1931, ko je bil uveljavljen Zakon o denarju in urejena zlato-devizna podlaga dinarju in njegova konvertibilnost.[150]

Po letu 1929 je v Evropo iz ZDA prišla huda gospodarska kriza. Nekatere znake gospodarske ozdravitve je bilo v nekaterih državah čutiti že leta 1932, večina držav pa je gospodarsko krizo premagala šele v drugi polovici tridesetih let.

Zanimivo je, da je bilo v Sloveniji zelo malo denarnih zavodov, kljub temu, da je bila Slovenija eno bolj razvitih območij države. V Beogradu je konec 20. let imelo sedež 69 denarnih zavodov, drugod po Srbiji in Črni gori 256 zavodov, v Vojvodini 122, v Zagrebu, ki je veljal za finančni center države, 26 bank, med njimi velebanke in najmočnejši zavod Prva hrvatska štedionica, drugod na Hrvaškem in v Slavoniji 116 zavodov, v Bosni in Hercegovini 66 bank, v Dalmaciji 12 bank, v Sloveniji pa zgolj 11 bank in veliko število kreditnih zadrug ter

147 Ur. l. DV z dne 11. novembra 1919, št. 160, str. 587–588, in z dne 25. novembra 1919, št. 164, str. 597–603. Kolkovanje je trajalo v rednem delu 14 in nato še v izrednem delu 14 dni.

148 Prim. Ur. l. DV z dne 27. junija 1919, št. 112, str. 392; Ur. l. DV z dne 10. januarja 1920, št. 4, str. 18.

149 Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 87.

150 Prim. prav tam, str. 87–88.

regulativnih hranilnic. Pomembni sta bili predvsem Ljubljanska kreditna banka in Zadružna gospodarska banka, slednja je bila ustanovljena leta 1920 od Zadružne zveze v Ljubljani. Kreditni zavod za trgovino in industrijo pa je spadal v interesno sfero tujega kapitala. Izven Ljubljane je bila pomembna le Celjska posojilnica d. d. v Celju. Od zadrug so bile najmočnejše Kmetska hranilnica ljubljanske okolice, Ljudska posojilnica, Ljudska posojilnica v Celju, Spodnještajerska ljudska posojilnica v Mariboru, Posojilnica v Mariboru, od regulativnih hranilnic pa Mestna hranilnica ljubljanska in Kranjska hranilnica.[151]

9.2.2 AGRARNA REFORMA

Kmečki boj za zemljo in prehod od fevdalnega sistema in družbenih odnosov v moderno državo pomeni agrarno reformo. Po prevratu je še marsikje, predvsem na jugu države popolnoma deloval srednjeveški fevdalni sistem. Večina najboljše zemlje je bila v rokah veleposestnikov, ki so bili običajno tujci, kmetje pa so bili od njih odvisni ali z najemom zemljišč ali z obdelovanjem tuje zemlje, kar pa je bilo neprimerno za ta čas, nezdravo in tudi vir mnogih socialnih težav. Osvoboditev širših množic kmečkega stanu je prinesla tudi zavest, da so v svobodni državi tudi svobodni gospodarji lastne zemlje, ki jo obdelujejo in od nje živijo.[152]

Pred vojno so praktično vse politične smeri: liberalno-meščanske, katoliške in socialno-demokratične podpirale agrarno reformo, razlikovale so se le v malenkostih, na primer eni so pred seboj imeli bolj socialni vidik rešitve, nekateri bolj političnega, ali pa so se razlikovali v konkretnih rešitvah izvedbe agrarne reforme. Vsi pa so se strinjali, da bo treba na novo razmisliti in določiti posestniške družbene odnose.[153]

V Sloveniji posestne razmere niso bile razveseljive. Od 154.000 lastnikov obdelovalne zemlje je bilo 102.400 takih, ki so imeli manj kot 5 ha zemlje, tretjino obdelovalne slovenske zemlje pa so imeli v lasti 203 veleposestniki. V tej tretjini obdelovalne zemlje je bilo samo 730.142 ha obdelovalne zemlje, ostalo so bila gozdna posestva. Iz tega se vidi, da večina slovenskih kmetij ni mogla preživljati svojih družin, zato je bila posledično emigracija večkrat edina rešitev. Po nastopu gospodarske krize pa se je pojavila po majhnih kmetijah in bajtah beda, brezposelnost in lakota. Zato je bilo vprašanje agrarne reforme zelo

[151] Prim. Slokar, Valutne, str. 565–571.

[152] Prim. Nacionalizacija tujega premoženja: agrarna reforma, v: *SzS*, str. 365–366. Glede Zakona o agrarni reformi z vidika Katoliške cerkve glej: Rado Kušej, Ustavne meje agrarne reforme, v: *Slovenski pravnik* 42 (1928), št. 11/12, str. 246–263 (dalje: Kušej, Ustavne meje).

[153] Več o predvojnem opredeljevanju političnih strank do agrarne reforme glej: Zdenko Čepić, Slovenske politične stranke o agrarni reformi med obema vojnama, v: *ZČ* 49 (1995), št. 2, str. 259–263 (dalje: Čepić, Slovenske).

pomembno ne le z državno-nacionalnega vidika, ampak tudi z vidika malega kmeta.[154]

Uvedena je bila 25. februarja 1919 s predhodno odredbo za pripravo agrarne reforme,[155] ki pa je predvidevala zakonsko ureditev odškodnin, pravice do lesa in paše, sporov in izvršb ter je ustavila vse tožbe, sodne spore in izvršbe zaradi plačevanja anuitet na podlagi prejšnjega odkupa kmečke zemlje (§§ 5, 6, 18). Brez izjeme pa je odredba takoj določila naslednja veleposestva: fidejkomisna posestva, vsa posestva, ki so dana v zakup enemu zakupniku ali ki splošno niso ali so samo delno obdelana, posestva, ki obsegajo 100 do 500 oralov poljedelskega zemljišča, glede na lokalne posestne in ekonomske razmere (§ 10). Brez odškodnine pa so se odvzela posestva habsburške dinastije, dinastij sovražnih držav in posestva, ki so se darovala tujcem za usluge, storjene Habsburžanom, in še niso prešla v tretjo roko (§ 12). Nihče pa ni mogel prejetega zemljišča na podlagi te odredbe zastaviti, odtujiti in nikomur drugemu predati v posest (§ 22).

Maja 1922 je bilo uzakonjenih več uredb in odredb agrarne reforme, končno zakonsko podlago pa je agrarna reforma dobila šele z Zakonom o likvidaciji agrarne reforme z dne 19. junija 1931 in dodatki ter spremembami tega zakona z dne 24. junija 1933.[156]

Žal pa se zakon ni dosledno izvajal, iz agrarne reforme so izločili vse slovenske gozdne veleposestnike, tujcem pa so dovolili imeti večje površine od zakonsko določenih, »tako smo na najboljši poti, da bo veliko vprašanje agrarne reforme za naš narod izigrano,«[157] ob sklepu članka ugotavlja Novak.

Ob tem omenimo samo zanimivost iz dnevnega časopisja, kjer se novinar v *Slovencu* zgraža nad zahtevo ministrstva za gozdove, ki je po eni strani zahtevalo od ljubljanskega škofa, da naj razdeli škofijska posestva, obenem pa je koruptivno delovalo pri nakupu posestev v dolini Kokre in na Jezerskem, ki jih je Sokol, lesni trgovec iz Škofje Loke Franc Dolenc (1869–1938), menda kupil od grofice Irene Lamezan Salins (1871–1929), čeprav je bilo veleposestvo pod sekvesturo. Zakaj bi moral ravno škof razdati škofijska posestva, veleposestniki pa si lahko kupujejo nova, obenem pa se ne delijo državna veleposestva, ki so ravno tako pod agrarno reformo?[158] »*Skrajni čas bi že bil, da se vzame tudi pri*

[154] Prim. Janže Novak, O naši agrarni reformi, v: *Sodobnost* 1 (1933), št. 10, str. 435 (dalje: Novak, O naši).

[155] Prim. Ur. l. DV z dne 11. marca 1919, št. 61, str. 183–184; Nacionalizacija tujega premoženja: agrarna reforma, v: *SzS*, str. 366.

[156] Prim. Kako je z agrarno reformo, v: *SG*, 23. 6. 1921, str. 2.

[157] Novak, O naši, str. 438. Podobno ugotavlja tudi Čepić, Slovenske, str. 274, 277: *»Zanimanje za agrarno reformo je v veliki meri usahnilo pri vseh političnih strankah po volitvah v Konstituanto. /.../ V tridesetih letih se je zanimanje za agrarno reformo v slovenski politiki zmanjšalo, pač pa je poraslo obravnavanje problema gospodarskega in socialnega položaja slovenskega kmeta in vprašanje kmečkih dolgov.«*

[158] Prim. Politične vesti, v: *S*, 25. 4. 1925, št. 92, str. 2. Naj tukaj dodamo samo opombo, da je pisec v *Slovencu* Dolenca predstavil enoznačno. Res je bil Sokol, vendar je bil tudi velik domoljub, lovec, planinec, ki je dal postaviti več planinskih koč in elektrificiral prvo žago v Preddvoru in Fužinah, njegova elektrarna pa je oskrbovala preddvorska gospodinjstva že v 20. letih 20. stol. Kupil

nas to vprašanje resno v roke in ugotove strokovnjaki, zaslišavši vse zainteresirane faktorje, pravilne oblike, po katerih se naj reši to važno, a še bolj zapleteno vprašanje, toda iz vsakih takih razprav morajo biti že a priori izključeni vsi, ki stoje v kakršnikoli zvezi z Jutrovci, kajti le v tem slučaju bo podana garancija, da ne izgine preko različnih Petrov Smol in podobnih Žerjavovih pajdašev vsa veleposestniška zemlja ter različni drugi materialni zakladi Slovenije, kakor n. pr. trboveljski rudnik in še marsikaj drugega, kar je po vseh božjih postavah last slovenskega naroda kot celote, v nenasitne žepe koruptnih samostojnih demokratov. In dobro pomnite, gospodje, da je agrarna reforma zvezana tudi s socializacijo splošno koristnih velepodjetij, kakor so rudniki itd., glede katerih SLS načeloma zastopa princip podružabljenja, ne pa da bi se škofom odvzemala zemlja, tuji in domači izsesovalci delovnega ljudstva pa bi od truda in znoja delavcev vlekli dalje 200 do 300 % dividende na leto!«[159]

Tukaj je morda treba dodati, kar poudarja Kušej, da škofijska posestva niso kapitalistična, ampak so že namenjena za socialne namene in bi jih torej država neupravičeno razlastila.[160]

9.2.3 ZADRUŽNIŠTVO

Zadružništvo je posebna oblika pridobitne dejavnosti, kakor sta jo opredelila zakona, ki sta določala zadružništvo: avstrijski zakon iz leta 1873, ki ga je definiral kot osebno združbo nedoločnega števila članov z namenom, da pospešuje pridobivanje ali gospodarstvo članov s krediti ali skupnim poslovanjem, in jugoslovanski zakon iz leta 1937, ki je nadomestil stari avstrijski zakon in je nekoliko bolj natančno opredelil zadrugo kot združbo nedoločenega števila članov s spremenljivim številom poslovnih deležev, ki se je vsak udeležuje neposredno. Namen je bil isti. Zadruge so bile dejansko odgovor na zaostrene gospodarske razmere zaradi prehoda na komercializacijo gospodarjenja, ki je povzročila socialno razslojevanje in ekonomsko prestrukturiranje.[161]

Bistvo zadružništva je dobro opisal dr. Korošec v radijskem govoru, ki ga je povzel *Slovenski gospodar*. Pravi namreč, da »*[S]redina med krutim kolektivizmom, kateri uničuje vsako svobodo osebnosti in ustvarja človeka za sužnja vsake kolektivne organizacije, in kapitalističnim liberalizmom, kateri se ne briga za eksistenčno*

je grad Hrib in Brdo, skrbel za gozdove in bil prizadeven pri gradnji vodovoda, ki še danes oskrbuje celo del Kranja. Prim. F. Ekar, »Dolenc, Franc«: https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/dolenc-franc/ (pridobljeno: 14. 3. 2022).

159 Pereče vprašanje, v: *S*, 26. 4. 1925, št. 93, str. 1.

160 Prim. Kušej, *Ustavne meje*, str. 254, kjer med drugim dodaja, da je škofovo menzalno premoženje namenjeno za njegovo dostojno življenje, za vzdrževanje uradnih prostorov, zgradb, deškega semenišča z gimnazijo in škofovimi zavodi. Za kritje vseh teh izdatkov so bili po prevratu na voljo samo dohodki iz nepremičnin, ker je škof vso glavnico v višini 1.100.000 K z letnimi dohodki okrog 50.000 K zaradi vojne izgubil.

161 Prim. Žarko Lazarević, Zadružništvo v Sloveniji v dobi kapitalizma (Sistemi in organizacije), v: *Arhivi* 17 (1994), str. 12 (dalje: Lazarević, Zadružništvo).

mogočnost milijonskega in milijonskega delovnega ljudstva, ta sredina, to je zadruga, ki v svobodnem kolektivu brani vse male ljudi, katera se korak za korakom bori proti kapitalizmu in vendar ne omejuje človeku ne svobode osebnosti, ne svobode njegove vesti.«[162] Zadruga je bila torej združenje neomejenega števila članov, ki je po načelu samouprave enakopravno pospeševalo gospodarstvo svojih članov, s krediti, prodajo, skupnim pridelovanjem ali skupno nabavo potrebščin.[163]

Razvoj slovenskega zadružništva običajno delimo na dve obdobji: čas posojilnic do leta 1894, ko so se osnovale posojilnice na nacionalni osnovi proti tujemu kapitalu in oderuštvu, in na drugi del od leta 1894 naprej. Prvo obdobje sta močno zaznamovala brata Mihael in Josip Vošnjak. V začetku devetdesetih let pa je predvsem po prvem katoliškem shodu nastalo močno socialno gibanje slovenskega zadružništva na čelu z dr. Janezom E. Krekom (1865–1917).[164]

Takoj v jeseni 1918 so zadružne organizacije mnogo pomagale s finančnimi posojili Narodni vladi, da je lahko reševala prehrano, obenem pa so zadruge izvrševale še druge pomembne naloge. Treba je bilo namreč veliko pouka o vojnih posojilih, glede kolkovanja in zamenjave kronskih bankovcev, glede terjatev v tujini in naložb pri poštni hranilnici na Dunaju in v Budimpešti. Kmalu pa je bila uresničena tudi težnja po ponovnem odprtju zadružne šole. V letu 1920 je bila izpolnjena še želja po samostojnem finančnem zavodu, saj je bila ustanovljena Zadružna gospodarska banka v Ljubljani.[165]

V letu 1937 je bila večina zadrug organizirana v revizijskih zvezah, glede na politično razdeljenost, in sicer je imela Zadružna zveza v Ljubljani 687 zadrug, Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani 380 in Zveza gospodarskih zadrug za Jugoslavijo v Ljubljani 45 zadrug, nekaj jih je bilo včlanjenih pri Revizijski zvezi v Ljubljani, nabavljalne zadruge državnih uslužbencev pa so bile včlanjenje pri posebni zvezi v Beogradu.[166]

Bistven podatek je bila rast večine zadrug, predvsem kreditnih, konsumnih, živinorejskih, mlekarskih, strojnih, stavbnih, pašniških, obrtnih in tiskarskih, kar kaže na razvoj in organiziranost slovenskega človeka. Obenem moramo vedeti, da je na ustanavljanje zadrug vplivala tudi zakonodaja, tako na primer v letu 1930, ko se pojavi veliko število pašniških in živinorejskih zadrug

[162] Zadružništvo v Sloveniji, v: *SG*, 12. junij 1940, str. 4.

[163] Prim. Fran Trček, *Oris zadružništva*, Ljubljana 1939, str. 17 (dalje: Trček, *Oris*).

[164] Prim. Anton Kralj, Iz zgodovine slovenskega zadružništva, v: *Slovenci v desetletju*, str. 538–539 (dalje: Kralj, Iz zgodovine); Lazarević, Zadružništvo, str. 12. O zgodovini zadružništva glej omenjeni Kraljev članek, str. 537–546, predvsem pa knjigo Trček, *Oris*, kjer podrobno razlaga razvoj zadružništva, vrste in delovanje posameznih zadrug, ob koncu pa dodaja pregled slovenskega zadružništva in literaturo o zadružništvu.

[165] Prim. Kralj, Iz zgodovine, str. 547–548.

[166] Prim. Vlaco Valenčič, Pregled našega zadružnega gibanja in stanja, v: *SzS*, str. 459 (dalje: Valenčič, Pregled). V Sloveniji smo imeli v različnih obdobjih zadruge, ki so se nekoliko različno poimenovale ali pa tudi združevale (npr. pašniške in gozdarske ter za prodajo lesa, kmetijsko-strojne ali samo strojne), zato je tudi nekoliko različno število ali pa določenih zadrug v posameznih seznamih ni (npr. za l. 1925).

zaradi zakona o agrarni reformi, saj so interesenti pričakovali, da bodo preko zadrug lahko pristopili k izvajanju agrarne reforme, kar pa se ni zgodilo.[167]

Tabela 4: Vrste in število zadrug na Slovenskem leta 1925

Zadruge				
Vrsta zadruge/leto	**1918**	**1925**	**1930**	**1937**
Kreditne	416	420	507	539
Živinorejske	95	57	84	104
Nabavne in prodajne (konsumne)	58	159	144	203
Mlekarske	45	45	72	90
Kmetijsko-strojne	29	28	43	61
Razne druge	19	49	42	80
Stavbne	18	40	84	103
Obrtne	8	28	31	56
Tiskarske in založniške	8	0	24	26
Vinarske in sadjarske	7	8	16	28
Osrednje	6	8	10	12
Za domačo obrt	6	16	15	16
Zadružne elektrarne	5	41	56	58
Drugačne kmetijske	5	10	14	27
Lesne	2	9	7	9
Pašniške	2	14	15	203
Agrarne zajednice	0	14	27	22
Trtorejske	0	2	0	0
Vodovodne	1	0	19	40
Za zavarovanje živine	0	1	0	0
Skupaj	**730**	**949**	**1210**	**1677**

Pri tem je morda zanimiv podatek, da je bilo v letu 1925 ustanovljenih 1.447 zadrug, od tega 130 nemških, izbrisanih iz zadružnega registra pa 430, od tega 62 nemških. Konec leta 1925 je obstajalo 949 slovenskih zadrug različnih panog, če pa k temu prištejemo še slovenske zadruge izven Jugoslavije, v Trstu, Gorici in Celovcu, dobimo skupno število 1.244 zadrug.[168] Čez desetletje, leta 1935, pa Trček podaja še bogatejšo sliko Slovencev v Jugoslaviji, ki so skupaj imeli okrog 1.250 zadrug z okoli 280.000 zadružniki in 2.000 milijoni dinarjev upravnega premoženja.[169]

[167] Prim. Kralj, Iz zgodovine, str. 549; Valenčič, Pregled, str. 458–459.

[168] Prim. Kralj, Iz zgodovine, str. 548–549.

[169] Prim. Trček, Oris, str. 143, ki obenem pojasni: *»Navedli smo okrogle številke, ker se zaradi novih ustanovitev in likvidacij stanje neprestano spreminja.«*

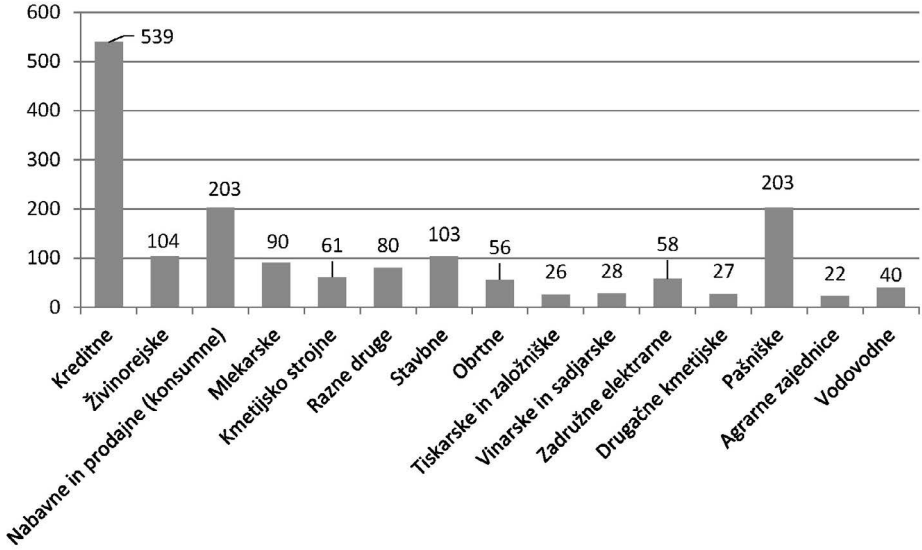

Graf 2: Število posameznih zadrug (nad 20) leta 1937

Zanimivo je primerjanje rasti števila prebivalstva v Kraljevini SHS/Jugoslaviji in števila zadrug. Grafa sta po linearni rasti skoraj identična.

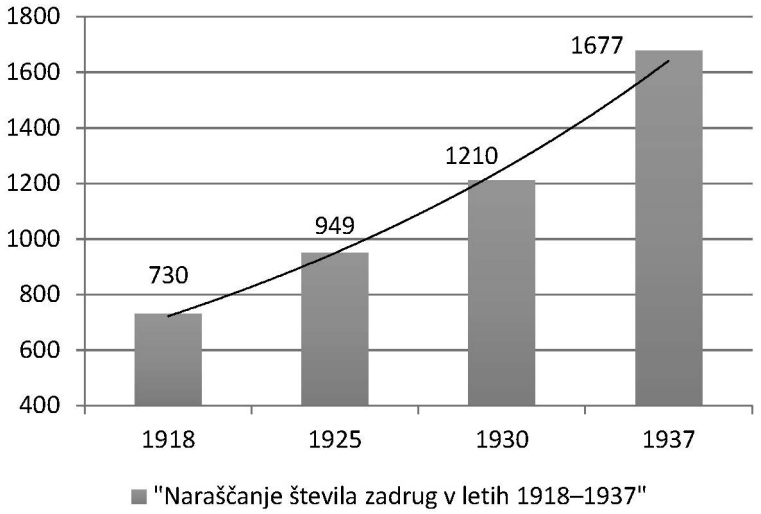

Graf 3: Naraščanje števila zadrug v letih 1918–1937

Zaradi našega gospodarskega stanja majhnih gospodarstev (kmetje, delavci, obrtniki in mali trgovci) niso mogli organizirati gospodarstva po zahodnem vzorcu velikih kapitalističnih družb, ampak so organizatorji slovenske

gospodarske organizacije izbrali zadružno obliko, ki je bila življenjska potreba. Trček končno ugotavlja: »*Dasi naše zadružništvo še vedno ni doseglo svojega končnega cilja, vendar predstavlja že danes mogočno gospodarsko silo. /.../ Glavni pogoj, da se bo zadružništvo hitreje in uspešneje bližalo svojemu cilju, je zadostna moralna in strokovna izobrazba ljudstva. Tu pa ima glavno besedo naša šola in živahnejša zadružna propaganda.*«[170]

V jugoslovanski dobi zadružništvo lahko delimo na prvo in drugo desetletje, meja pa je gospodarska kriza. V prvem obdobju so zadruge lepo delovale, po nastopu krize pa so tudi zadruge nosile posledice, predvsem kreditne zadruge, problem pa se je začel reševati šele po letu 1936, ko je steklo razdolževanje kmetijstva in sanacija finančnih zavodov.[171] V tem drugem delu zadružne zgodovine so se začele oblikovati tudi delavske zadruge, ki so želele rešiti probleme delavcev, zato so bile to predvsem zadruge za oskrbo z vsakdanjimi potrebščinami in stanovanji. Podobno kot drugi družbeni subjekti so bile tudi zadruge razcepljene po političnih polih, tudi delavske, in so se včlanjevale v nazorsko podobne zveze.[172]

Na deželi so imeli pri zadružnem delu duhovniki veliko vlogo, saj so bili običajno poleg nadzornega dela v hranilnicah in posojilnicah tudi predsedniki različnih zadrug.[173]

9.2.4 DAVČNA POLITIKA

Dajatve v državno blagajno se raztezajo na različna področja: trošarine, monopolske in druge takse, pasji davek, veselični davek, mestni davek in občinske doklade, tovorni davek, carine in neposredni osebni davki. Glede trošarin je morda zanimivo omeniti tretjo točko sprememb čl. 116 Pravilnika o trošarinah, ki pravi: »*V pokrajinah, kjer se je že pobirala trošarina, se ne pobira trošarina na ono žganje, ki ga kuhajo posamezniki iz lastnih proizvodov, za osebno potrebo in za člane družine ali zadruge in služabništva, ki štejejo nad 12 let in ki so pri njih na hrani in v stanovanju, a na tuj račun ne prekuhavajo žganja in ne izdelujejo rozolije, likerjev in drugih začinjenih alkoholnih tekočin. Kuhanje žganja brez plačila trošarine za domačo potrebo se dovoljuje po številu članov družine (zadruge) s služabništvom vred in po količini drozge, ki jo ima družina (zadruga),*

[170] Trček, *Oris*, str. 144.

[171] Prim. Lazarević, Zadružništvo, str. 17.

[172] Prim. prav tam, str. 18.

[173] V vizitacijskih poročilih lahko zasledimo več takih primerov, ko župniki opisujejo svoje delo na področju gospodarskega organiziranja, predvsem zadružništva. Dodajamo primer iz Bele krajine: »*Pavlin Bitnar župni upravitelj od 3. IX. 1923. je voditelj dekliške in mladeniške Mar. družbe, tretjega reda in apostolata mož, predsednik izobraževalnega društva, pevovodja, predsednik kr[a]jnega šolskega sveta v Črnomlju, občinski odbornik, načelnik Ljudske hranilnice in posojilnice, načelnik mlekarske zadruge in podpredsednik rdečega križa.*« NŠAL 14, vizitacije, 1926–1930, f. 17, vizitacijsko poročilo župnika Pavlina Bitnarja, Črnomelj, 13. 5. 1927.

sme pa se vršiti enkrat ali dvakrat v eni proizvodni dobi, toda samo na posestvu (zemljišču), ki ga obdeluje podjetnik sam.«[174]

Po prevratu je največji kaos »*vladal na finančnem in valutnem polju. Dočim so se v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Dalmaciji davki še pobirali, je v Vojvodini skoraj prenehala finančna uprava in v opustošeni Srbiji na kakšno pobiranje davkov ni bilo niti misliti*.«[175]

Tukaj se ne bomo posebej spuščali v prvi sklop, ki je zadeval predvsem gostince, podjetnike in tovarnarje, ampak bomo pogledali drugi del, ki je zaobsegal vse prebivalstvo z realnimi davki, kamor so bili uvrščeni tudi duhovniki. V to kategorijo so spadali: davek od zemlje, stavbni davek ali hišna razredarina, davek od najemnine, vojni davek, invalidski davek, državni pribitki: enotni in izredni in komorska ter melioracijska doklada. Med osebne davke so spadali: splošni in posebni davek od dobička (pridobnina), rentni davek, davek na tantieme,[176] dohodnina in uslužbenski davek, ki je nadomestil razne davke rednih in izrednih prejemkov državnih uslužbencev.[177]

Za spodbujanje plačevanja davkov se je Narodna vlada obrnila tudi na škofijski ordinariat za pomoč: »*Narodna vlada SHS v Ljubljani je z dopisom z dne 5. novembra 1918, št. 15, oddelek za finance, prosila ordinariat, naj bi župni uradi na primeren način opozorili ljudstvo, da redno in vestno plačuje davke, da bo Narodni vladi mogoče vzdrževati vso upravo, ki zahteva v prvem času ogromnih sredstev. Čč. župnim uradom se zato naroča, naj pouče in opomnijo ljudstvo o tej državljanski dolžnosti*.«[178]

Enoten davčni sistem za vso državo se je vzpostavil šele 8. februarja 1928, ko je bil izdan Zakon o neposrednih davkih, dotlej je v Sloveniji namreč veljal stari avstrijski zakon in po njem tudi davčni sistem,[179] od katerega je bila ukinjena le plačarina in na novo uveden uslužbeni davek v letu 1923.[180] Temeljno davčno zakonodajno osnovo je tako imel zakon o neposrednih davkih iz leta 1896, ki pa so ga korigirali z davčnima novelama z dne 3. januarja 1913 in 23. januarja 1914.[181]

Stari avstrijski zakon je za odmero davka od dohodka (dohodnina) poznal 65 stopenj, od 600 gl. do 48.000 gl. letnega prihodka. Večino duhovnikov bi tukaj lahko uvrstili v prvih deset (zaslužek do 1.000 gl.) ali največ dvajset

[174] Ur. l. DV z dne 18. julija 1921, št. 83, str. 407.

[175] Slokar, Valutne, str. 553.

[176] *Tantiema* je avtorjev delež od dohodka javno izvajanega umetniškega dela ali pa delež vodstvenega osebja pri dobičku delniške družbe.

[177] Prim. Ur. l. DV z dne 10. februarja 1921, št. 14, str. 95; z dne 4. maja 1921, št. 47, str. 248–249.

[178] *LŠL* 53 (1918), št. 11, str. 146.

[179] Prim. *Državni zakonik za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru*, Zakon o neposrednih osebnih davkih z dne 25. oktobra 1896, št. 220, Dunaj, str. 673–711 (dalje: Drž. zakonik).

[180] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 91; Ur. l. LJ-MB z dne 15. marca 1928, št. 26, str. 161 sl.

[181] Prim. RGB z dne 3. januarja 1913, št. 5, str. 10–12; Drž. zakonik z dne 23. januarja 1914, št. 13, str. 57–81.

stopenj (zaslužek do 2.000 gl.). Začetna stopnja je plačala 3,6 gl. davka, enajsta z do 1.100 gl. prihodkov 10 gl. davka, petnajsta z do 1.500 gl. je plačala 18 gl. in dvajseta z do 2.000 gl. plače 30 gl. davka.[182] Iz izmere davka lahko vidimo, da je bil po avstrijski zakonodaji davek na dohodek precej nizek.

V novi državi so sprejeli naslednje davščine po zakonodaji pred prevratom: a) realne davke: zemljarina (davek od zemlje) in hišni davek; b) osebne davke: obča in osebna pridobnina (prihodek), rentnina, dohodnina in tantiemni davek in c) vojne davščine: vojni pribitek, rentabilnostne doklade k posebni pridobnini in vojni davek. Dodatno so bili uzakonjeni: invalidski davek, komorska doklada in vojnica. Odpadla pa je plačarina, to je bil davek na višje službene prejemke. Žal pa vse uredbe finančne uprave niso imele svojega pravega učinka, ker so bile usmerjene v reševanje trenutnega finančnega položaja, ne pa da bi uprava uvedla enotno finančno in gospodarsko zakonodajo in politiko za vso državo. Prva posledica tega delovanja je bila neenotna davčna obremenitev, saj so bile pokrajine z že obstoječim davčnim sistemom osebnih davkov bolj obremenjene kakor druge, med temi je gotovo prednjačila Slovenija, poleg tega pa se vzdrževanje obstoječih pokrajinskih davčnih sistemov in različnih gospodarskih razmer v različnih pokrajinah po prevratu ni časovno omejilo za prehodno obdobje v redne gospodarske razmere. Če bi bila enotna davčna politika urejena prej kot šele po desetih letih, bi tudi manj občutili gospodarsko krizo, saj bi enotna davčna reforma pozitivno vplivala na gospodarstvo in s tem na dobrobit državljanov.[183]

Zvišanje davkov se je začelo že v dobi finančnega zakona za leto 1920/21, saj se je vojni davek raztegnil tudi na leto 1919, dodal se je nov davek na poslovni promet in invalidski davek, trikratno se je zvišala vsota za odmero zemljiškega davka, zvišal se je trikratno znesek hišnega davka, početverila se je davčna lestvica za splošno pridobnino in zvišal tantiemni davek za 5 % od odmerne osnove. Davčno obremenitev, ki se je znatno zvišala glede na predvojne in vojne razmere, kažeta tabeli. Davek je v dinarski valuti. Iz tabel je razvidna prekomerna davčna obremenitev, predvsem na zemljo in dobiček, obenem pa uvajanje novih davkov, kar je imelo v Sloveniji še težje posledice kot drugje po državi, predvsem zaradi redukcije kronskih novčanic in zamenjave valute v dinarsko.[184]

Pred reformo smo torej v Sloveniji imeli naslednje davke: a) davek od zemlje, b) davek na nepremičnine, c) davek od najemnine, č) osnovni davek na dobiček, d) posebni davek na dobiček, e) rentabilnostno doklado k posebnemu dobičku, f) rentnino, g) dohodnino, h) davek na telesno delo, i) davek na

[182] Prim. Drž. zakonik z dne 25. oktobra 1896, str. 714.

[183] Prim. Josip Mosetizh, Povojna davčna zakonodaja in gospodarstvo v Sloveniji, v: *Slovenci v desetletju*, str. 577–579 (dalje: Mosetizh, Povojna).

[184] Prim. prav tam, str. 580–585.

redne službene prejemke državnih nameščencev, j) davek na izredne prejemke državnih nameščencev, k) davek na službene prejemke duševno zaposlenih zasebnih in samoupravnih nameščencev, l) davek na tantieme, m) enotni državni pribitek, n) izredni državni pribitek, o) invalidski davek, p) komorsko doklado, r) davek na poslovni promet in s) vojnico. Po davčni reformi pa smo imeli: a) zgradarina, ki je nadomestila razredarino in najemnino, b) pridobnina, ki je nadomestila občo pridobnino, c) družbeni davek, ki je nadomestil posebno pridobnino in rentabilnostno doklado, č) uslužbenski davek, ki je nadomestil davek na telesno delo in na službene redne in izredne prejemke državnih nameščencev in na službene prejemke duševno zaposlenih zasebnih in samoupravnih nameščencev. Državni pribitki so pred reformo znašali pri: a) zemljarini 150 %, b) hišnih davkih 60 oz. 70 %, c) splošni pridobnini 130 oz. 170 %, č) posebni pridobnini 90 %, d) rentnini 100 oz. 170 % in pri e) tantiemnem davku 100 % od vsakokratnega osnovnega davka. Izredni državni pribitek je uvedel proračunski zakon za mesece julij–september 1923 in je znašal 30 %, pri zemljarini pa 500 % od osnovnega davka in od odpadajočih državnih pribitkov.[185]

Ne smemo pa pozabiti pristojbinskega namestka, ki ga je uvajal nov taksni zakon iz leta 1924. V *Oglasniku lavantinske škofije* so pojasnili dajatev: »*Taksi so zavezane samo neprimičnine z mrtvim pritiklinami: orodje, stroji brez živih pritiklin (konji, krave, voli ...). Uživalci imovin, ustanov in fondov so oproščeni, če celokupni letni dohodki teh imovin ne znašajo več nego 1.200 din; do sedaj je veljala osebna prostost samo glede beneficijev. Kdor hoče biti oproščen, mora sedaj zopet za to na novo prositi ob enem z napovedjo in priložiti vsa dokazila.*«[186]

V tabeli so predstavljeni davki pred uvedbo davčne reforme z novim zakonom z dne 8. februarja 1928. Višina davka v odstotkih je po uvedbi reforme. Izračun odstotkov je bil narejen po tabeli o odmeri davkov.

Tabela 5: Vrste in višina davkov pred novim zakonom 1928 in po njem

Vrsta davka do leta 1928	**Po zakonu 1928**	**Višina davka**
Zemljarina	Temeljna zemljarina	10 %
	Dopolnilna zemljarina	
Hišna razredarina	Zgradarina	16 %
Najemnina		
Obča pridobnina	Pridobnina	18 %
Posebna pridobnina	Družbeni davek	18 %
Rentabilnostna doklada		
Rentnina	Rentnina	8 %
Dohodnina		

[185] Prim. Mosetizh, *Povojna*, str. 580.
[186] *OLŠ*, 1 (1924), št. 1, str. 6.

Davek na telesno delo	Uslužbenski davek	4,5 %
Davek na redne služ. prejemke		
Davek na izredne služ. prejemke		
Davek duševno zaposlenih		
Davek na tantieme	/	15 %
Enotni drž. pribitek	/	/
Izredni drž. pribitek	/	/
Invalidski davek	/	/
Komorska doklada	/	/
Davek na poslovni promet	Prometni davek	1 % od prometa
Vojnica	Vojnica	50 % od neposred. davščin

Zaradi teh dejstev in neposodabljanja davčne zakonodaje ter prehajanja v gospodarsko krizo in višanja bremen z linearnim pribitkom sredi leta 1923, ki je zvišal v splošnem davke za 30 %, in podvojenim invalidskim davkom leta 1925, so se vršile razne poravnave, eksekucije, podjetja so v želji po manjši davčni obremenjenosti selili iz Ljubljane v Zagreb in Beograd in podobno.

Oglejmo si še primerjavo različnih davkov glede na katastrski donos 1.000 din na leto:

Tabela 6: Vrste in odmera davka

	Pred vojno	**Med vojno**	**Po fin. zak. 1920/21**	**Apr.–jun. 1925**	**Febr. 1928**
Davek od zemljišča (če je kat. donos 1.000 din/leto)					
Zemljarina (temeljna)	193	193	600	800	161
Zemljarina (dopolnilna)	/	/	/	/	32,30
Vojna doklada	/	154,40	/	/	/
Melioracijska doklada	/	20	60	/	/
Enotni drž. pribitek	/	/	900	1.200	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	10.000	/
Komorska doklada	/	/	/	260	/
Invalidski davek	/	/	189	520	/
Skupaj	193	367,40	1.749	12.780	193,20
Hišna najemnina (če je najemnina 10.000 din/leto)					
Najemnina (temeljna)	1.983,33	1.983,33	2.000	2.000	960
Najemnina (dopolnilna)	/	/	/	/	660
Vojni pribitek	/	/	/	/	/
Enotni drž. pribitek	/	/	1.200	1.200	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	900	/
Komorska doklada	/	/	/	600	/
Invalidski davek	/	/	600	1.200	/

Skupaj	1.983,33	1.983,33	3.800	5.960	1.620
Davek na dobiček (osnova 500 din)					
Obča pridobnina	500	500	2.000	2.000	/
Vojni pribitek	/	500	/	/	/
Enotni drž. pribitek	/	/	3.400	3.400	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	1.620	/
Komorska doklada	/	/	/	2.380	/
Invalidski davek	/	/	1.190	1.190	/
Skupaj	500	1.000	6.590	10.590	/
Posebni davek na dobiček (osnova 100.000 din)					
Posebna temelj. pridobnina	10.000	10.000	10.000	10.000	12.000
Poseb. dopolnil. pridobnina	/	/	/	/	6.000
Vojni pribitek	/	2.000	/	/	/
Rentabilnostni pribitek	/	8.000	8.000	8.000	/
Enotni drž. pribitek	/	/	9.000	9.000	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	8.100	/
Komorska doklada	/	/	/	5.400	/
Invalidski davek	/	/	5.400	10.800	/
Skupaj	10.000	20.000	32.400	51.300	18.000
Rentnina (10.000 din obresti/letno)					
Rentnina	200	200	200	/	800
Vojni pribitek	/	200	/	/	/
Enotni drž. pribitek	/	/	200	/	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	/	/
Komorska doklada	/	/	/	/	/
Invalidski davek	/	/	62	/	/
Skupaj	200	200	462	/	800
Dohodnina (dohodek 100.000 din, brez samske doklade)					
Dohodnina	6.190	6.190	6.190	6.190	6.190
Vojni pribitek	/	7.428	7.428	7.428	7.428
Izredni drž. pribitek	/	/	/	4.085,40	/
Komorska doklada	/	/	/	2.850	/
Invalidski davek	/	/	/	5.700	/
Skupaj	6.190	13.618	13.618	26.253,40	13.618
Tantiemni davek (tantieme v višini 10.000 din)					
Tantiemni davek	1.000	1.000	1.500	1.500	/
Vojni pribitek	/	1.000	/	/	/
Enotni državni pribitek	/	/	1.500	1.500	/
Izredni drž. pribitek	/	/	/	900	/
Komorska doklada	/	/	/	420	/
Invalidski davek	/	/	420	840	/
Skupaj	1.000	2.000	3.420	5.160	/

Zakon je urejal ves davčni sistem (čl. 1), davek na dohodek od zemljišč (zemljarina), od zgradb (zgradarina), od podjetij, obratov, samostojnih poklicev (pridobnina), na rente (rentnina), na dobiček podjetij zavezanih javnemu polaganju računov (družbeni davek) in dohodek od nesamostalnega dela in poklica (uslužbenski davek).[187]

Davka na dohodek od zemljišč so bila oproščena med drugim (čl. 10): cerkvišča (cerkvena sejmišča), dvorišča molilnic in javna pokopališča priznanih veroizpovedi ter zemljišča, ki so služila neposredno narodno-prosvetnim, kulturnim, zdravstvenim in dobrodelnim namenom, brez namena zaslužka.

Davka na dohodek od zgradb so bile med drugim oproščene (čl. 32.): cerkve, kapele, zgradbe ali posamezni deli zgradb veroizpovedi, priznanih z zakonom, ki se uporabljajo izključno za javno božjo službo in za pisarniške namene duhovnikov dotičnih veroizpovedi, župni in škofijski dvorci, ki služijo za uradna stanovanja župnikov, poslopja za uradna stanovanja cerkvenih nastavljencev (cerkovniki in organisti), če se ne plačuje nobena najemnina, vse zgradbe, namenjene nacionalno-prosvetnim, poučnim, dobrodelnim namenom.[188]

Zelo jasno in nazorno predstavi politične razmere ob sprejemanju novega davčnega zakona poslanec Vladimir Pušenjak (1882–1936) v članku *Novi davčni zakon*,[189] v katerem predstavi borbo radičevcev (hrvaške kmečke stranke) in žerjavovcev (samostojne demokratske stranke) proti zakonu, ki bi v državo prinesel enotno davčno obremenitev različnih pokrajin. SLS je zakon podprla.

Za nas je posebej zanimiv uslužbenski davek, ki je po novem združeval davek na plače zasebnih in samoupravnih uslužbencev ter davek na ročna dela. Državni nameščenci so po starem plačevali 3–5 %, zasebni in samoupravni uslužbenci pa 3,5–10 % davka od plače, invalidski davek in komorsko doklado. Davek na ročno delo je znašal 3,3 % zaslužka.

Novi zakon je uvedel višino davka od 2 do 15 %, s tem, da je določal eksistenčni minimum 4.800 din za vsakega uslužbenca, za vsakega otroka pa še 1.200 din. Davek je bil po novem zakonu pri nizkih dohodkih več kot polovico nižji, pri dohodkih nad 4.000 din pa se je približal plačilu davka pred uvedbo novega zakona, pri čemer Pušenjak navaja, da je bil za uslužbence eksistenčni minimum letno 4.800 din in 1.200 din za vsakega otroka. Pred uvedbo novega davka na ročna dela je bil ta minimum 6.000 din na leto, ne glede na število otrok. Eksistenčni minimum je tako mesečno znašal na posameznika 400 din, z enim otrokom 500 din. Če sta bila zaposlena oba starša in imela dva otroka, je bil skupni eksistenčni minimum na mesec 1.000 din.

[187] Prim. Ur. l. LJ-MB, z dne 15. marca 1928, št. 26, str. 161 sl.

[188] Prim. Rado Kušej, Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana 1927, str. 513–514 (dalje: Kušej, Cerkveno pravo).

[189] Prim. Vladimir Pušenjak, Novi davčni zakon, v: *SG*, 16. februar 1928, str. 1–2.

V Cerkvi pa so plačevali še dve vrsti davka: dopolnilno prednostno takso, ki so jo plačevale cerkve, beneficiji, ustanove, duhovske korporacije in družbe, katerih člani niso imeli deleža v premoženju družbe. Višina te davščine je bila 0,4 % na leto od tržne vrednosti nepremičnega premoženja za dobo petih let in se je plačevala v četrtletnih obrokih. Iz te dajatve pa niso bile izvzete nepremičnine, ki so bile oproščene zemljarine in hišnega davka.[190]

Druga dajatev je bila pristojbina k verskemu skladu, ki naj bi okrepila izčrpane verske fonde in se je predpisala za dobo 10 let naprej ter je znašala pri premoženju do 10.000 gl. 0,5 %, 30.000–40.000 gl. 4 %, 80.000–90.000 gl. 9 % in nad 90.000 gl. 10 %, plačevala se je v četrtletju vnaprej, pavšal pa ni bil mogoč. Kot merilo za odmero davka je služila vrednost, ki se je ugotovila po predpisanem pristojbinskem nadomestilu. Če je šel davek čez znesek, ki je bil potreben za kritje stanu primernega vzdrževanja (kongrua), se je davek odpisal.[191]

9.3 SOCIALNE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

Vprašanje zajema ves trud države, družbe in posameznika za ureditev delovnih in življenjskih razmer posameznikov ter ogroženih družbenih skupin.[192] Podobno kakor gospodarsko vprašanje je to področje v svoji študiji izvrstno prikazal zgodovinar France Kresal (1936–) , temeljito pa je bilo predstavljeno v *Spominskem zborniku Slovenije*.

Janko Prunk je zapisal: »*Prehod Slovencev v jugoslovansko državo v gospodarskem in socialnem pogledu ni pomenil tolikšne spremembe kot na političnem področju. Industrializacija in socialna modernizacija sta bili v dveh desetletjih, razen v letih gospodarske krize 1929–1933, zelo hitri. Na teh področjih jugoslovanska zakonodaja v glavnem ni bila ovira. Že ob prevratu je bil uzakonjen osemurni delavnik. Zakon o zaščiti in socialnem zavarovanju delavcev (1922) sta prinesla pokojninsko zavarovanje tudi tovarniškemu delavstvu (zavarovanje se je začelo uveljavljati leta 1938), ustanovljena je bila delavska zbornica (1921), ki so jo vodili delavci s posredovanjem sindikalnih zvez. Sindikati so bili pod vplivom*

[190] Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 514.

[191] Prim. prav tam, str. 515. Drž. zakonik z dne 7. 5. 1874, št. 51, str. 111–114. Izvzete so bile knjižnice, znanstvene ustanove, umetniške zbirke, pri bolnišničnih redovih tudi bolnišnični inventar, prim § 2, pa tudi §§ 1–11, 18. Kušej dodaja zanimivo opombo (št. 20), ki kaže na gmotno neurejeno in pravno neregulirano področje duhovnikov še v letu izida knjige 1927: »*V primeru nove ureditve gmotnega položaja duhovništva bi kazalo zakon o verskozakladnih prispevkih razveljaviti, ker na sebi poleg dopolnilne prenosne takse nima stvarne opravičenosti in ker bi njegov celotni donos težko kril stroške pri finančni upravi. Druge pokrajine v naši državi (razen Slovenije in Dalmacije) podobnega davka nimajo.*«

Kongrua je bila osnovna plača posameznega duhovnika.

[192] Več glej v: Kresal, *Zgodovina socialne*; *Spominski zbornik Slovenije* in op. 2.

splošne ideološko-politične razdeljenosti organizirani v več sindikalnih central. Na prvih demokratičnih volitvah v Delavsko zbornico leta 1926 je marksistična Strokovna komisija dobila 27.000 glasov, krščanskosocialistična Jugoslovanska strokovna zveza okrog 15.000 in liberalna Narodno-strokovna zveza okrog 8000 glasov. Takšno razmerje (4 : 2 : 1) se je v glavnem ohranjalo skoraj do druge polovice tridesetih let, ko je avtoritarna katoliška oblast ustanovila svojo sindikalno organizacijo, Zvezo združenih delavcev, in ji izročila vse ustanove delavske zaščite. Pomembna sta bila tudi Urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, pristojen za vso Slovenijo, in sistem borz dela; v obeh ustanovah je bil sindikalni vpliv močen.«[193]

Ena nerešenih nalog socialnega področja je bila oskrba starejših, ki je bila najslabša za poljedelske in nekvalificirane industrijske delavce. Zaslužki so bili zelo nizki, včasih vezani tudi na letni čas dela, da je bilo izključeno vsako varčevanje, poleg tega pa svojim otrokom niso mogli preskrbeti boljšega socialnega položaja. Zato v starosti in onemoglosti niti niso mogli računati na pomoč svojih otrok. Poleg težkega položaja tudi niso imeli starostnega zavarovanja, zato so morale za ubožne skrbeti občine, kjer so bivali, čeprav so v resnici občine in banovina prispevali le manjši del od skupne vsote 15 milijonov din letno, ostalo pa so ubožci nabrali z beračenjem.[194]

V novi državi je bilo 4. novembra 1918 ustanovljeno poverjeništvo za socialno skrbstvo. Takoj 1. januarja 1919 je bila ustanovljena Zveza bolniških blagajn za slovensko ozemlje. Narodna vlada se je zavedala pomembnosti enotne, centralne organizacije socialnega zavarovanja, saj so lahko samo z državnimi sredstvi zagotavljali zdravstveno zaščito in bolniško podporo, ker je bilo sredstev iz prispevkov premalo, stare bolniške blagajne so ostale brez sredstev, sredstva iz rezervnih skladov pa so ostala v centralah bolniških blagajn zunaj slovenskega ozemlja.[195]

Po vojni je nastal velik problem stanovanj, zato so od 6. decembra 1918 uvedli sistem začasnega odvzema praznih in odvečnih stanovanj. Vsak je lahko imel le eno stanovanje. Stanovanjski uradi so bili zadolženi, da v razglašenih občinah Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Jesenice, Tržič in Zagorje poskrbijo za odvzem in razdeljevanje stanovanj. Stanovanjska zaščita pa ni veljala za večja stanovanja in vsa, zgrajena po vojni, zato je postala brezpredmetna in je 1. maja 1928 prenehala.[196]

Andrej Gosar je kot poverjenik v letu 1920 izdelal uredbo o pospeševanju produkcije novih stanovanj, ki je pospešila gradnjo majhnih stanovanj, tako da

[193] Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 114–115.
[194] Prim. Uratnik, *Pogledi*, str. 82–83.
[195] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 58. Kresal tukaj navaja napačen datum ustanovitve poverjeništva, saj je bilo to razglašeno v Ur. l. NV v Ljubljani z dne 4. novembra 1918, št. 1.
[196] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 58.

so premožnejši sloji (večji delodajalci, občine, podjetja in drugi) morali nameščencem preskrbeti stanovanja. Zakon o stanovanjih, ki ga je izdala državna uprava leta 1922, pa ni rešil napetosti med najemniki in hišnimi lastniki, predvsem zaradi gospodarskega stanja nizkih plač javnih nameščencev, majhnih delavskih mezd in visokih obresti.[197]

9.3.1 DELAVSKO GIBANJE

Ob koncu 60. let 19. stol. so se delavci po posameznih panogah začeli združevati v strokovna delavska društva. Diferenciacija političnega polja v zadnji četrtini 19. stol. na liberalni, klerikalni in socialistični del ter hkrati oblikovanje političnih strank posameznih smeri je imela odmev tudi med delavstvom. Tako so se delavci organizirali okrog SDS, najprej v okviru avstrijske socialne demokracije kot sindikati s sedežem na Dunaju. V novi državi so se po enem letu skupnega delovanja Narodno-socialne strokovne zveze in Samostojne strokovne delavske unije združili v NSZ. Gibanje je izdajalo glasilo *Nova Pravda*, ki je bilo tudi glasilo NNS in je najprej izhajalo v Mariboru, nato pa v Ljubljani. V uvodniku prve številke so zapisali, da »*danes pa zahtevamo in se borimo za ›novo pravdo‹, za popolno narodovo svobodo in zjedinjenje v lastni državi, v njej pa za socijalno pravičnost. Naj se razširja Nova Pravda med našim ljudstvom in naj nekoliko pripomore k temu, da zavlada po naši mili domovini čimpreje in čimlepše ta nova pravica, ki bo temeljila na načelih socijalizma.*«[198]

Januarja 1937 so začeli izdajati novo *Novo Pravdo*, ker »*[N]arodno zavedno in napredno delavstvo že dolgo pogreša glasila, ki bi vztrajno, prevdarno in s povdarkom, v okvirju programa narodnih in državnih koristi branilo in se borilo za socijalne koristi našega jugoslovanskega, predvsem pa slovenskega delovnega človeka. /.../. V Sloveniji smo do pred nedavnim časom polagali glavno važnost na življenjska vprašanja kmetskega stanu. Trudili smo se in se trudimo, da ta stan gospodarsko ojačamo in ga ohranimo rodni zemlji. Tok časa pa nam je prinesel nove naloge. Slovenija se v strukturi svojega prebivalstva spreminja. Stan ali razred slovenskih delavcev je v nastajanju. Danes se delavstvo dopolnjuje še z dotokom iz kmetskih domačij. Polagoma bo ta dotok moral oslabeti, ker bo naraščaj v delavskih družinah sproti zadoščal za potrebe na delovnem trgu.*«[199]

Po socialni okrožnici *Rerum novarum* se je začelo oblikovati krščanskosocialistično delavsko gibanje, ki se je leta 1909 organiziralo v JSZ in imelo svoje glasilo *Naša moč*, od 1922 *Pravica*, od 1. junija 1928 naprej pa *Delavska pravica*. »*Prva in prav za prav tudi edina naloga naše strokovne zveze je in mora ostati*

[197] Prim. Ur. l. PUS, z dne 24. marca 1922, št. 28, str. 197 sl.; Anton Brecelj, Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva, v: *Slovenci v desetletju*, str. 452 (dalje: Brecelj, Zgodbe).

[198] Za uvod, v: *Nova pravda*, 3. april 1920, str. 1.

[199] Nova »Nova pravda«, v: *Nova pravda* 1 (1937), št. 1, str. 2.

organiziranje delavstva na strogo strokovni podlagi. Zato je treba našo Zvezo skrbno čuvati, da ne bi se vanjo zanesla kakšna, pa bodisi katerakoliže politika. Naša politika je samo ena: namreč delavska. /.../ To je naš najodličnejši namen: iz našega po kapitalizmu izkvarjenega in demoraliziranega delavca napraviti resnično socialno, občestveno mislečega socialista, ki se ne bo kapitalistom prodajal in svojih tovarišev za kakšno boljšo skorjo kruha izdajal.«[200] Po letu 1928 se je JSZ začela oddaljevati od SLS, tako da je v letu 1935 prišlo do preloma. V svojem časopisu so poudarili: »*Mi se bomo zvesto držali, česar so nas učili Krek, Mahnič, Ušeničnik o edino pravih temeljih človeške družbe in bomo slejkoprej smatrali za svojo najsvetejšo dolžnost načeloma zavračati današnji brezbožni, nemoralni, nečloveški kapitalizem, ki pogublja neumrjoče človeške duše, se roga vsem krščanskim idealom in izpodkopuje vero v izveličanje, nadnaravo, milost in zavladanje božjega kraljestva na zemlji. Mi bomo ostali idealisti, kakor smo bili, mi ne bomo pustili nikdar svoje zastave in se knezu sveta ne bomo poklonili. Krščanski socialisti hočemo biti in ostati.*«[201]

Katoliški delavci so na prvem občnem zboru 15. novembra 1937 ustanovili Zvezo združenih delavcev (ZZD), ki je izdajala tudi svoj časopis *Slovenski delavec*. V njem so predstavili svoj program: »*Odklanjamo zato brezkompromisno vse na desno in levo, kar ne raste iz božjih temeljev. Naša dolžnost je samo, da božje nauke, po Kristusu izročene, časovno provedemo v življenje, v dopolnjenje harmoničnega odrešenja človeške duše in telesa. Kristus pa je svoj nauk izročil učeništvu Cerkve in hoče, da ga nam ohranjuje in posreduje po razsvetljenju sv. Duha preko papežev in njegovega duhovništva. /.../ Klic Cerkve, okrožnice papežev, navodila škofov so za nas božjeveljavne in zato edino odrešilne direktive. /.../ Brezkompromisno katoliški stopamo tako na osnovah naukov Cerkve po navodilih njenega učeništva kot pripadniki malega in zatiranega slovenskega naroda v tesni povezanosti z njegovo skupnostjo na branik koristi slovenskega delavca z iskreno željo, da bi mogli biti sograditelji vsega, kar je v delavstvu in v narodu resnično dobrega. Bog pa naj ne bo samo na naših ustnicah, ampak tudi takoj na početku našega dela in naj ga spremlja in blagoslovi, da v vsej polnosti nadaljujemo delo, ki ga je pred 20 leti prekinila smrt velikega pokojnika dr. J. Evangelista Kreka,*« obenem pa dodajajo prošnjo gospodom duhovnikom: »*Danes brezbožni svet v temeljih ruši božji red v človeški duši, v poedincih in v družbah. V tujini rušijo cerkve in jih spreminjajo v plesišča in zabavišča, tisoči duhovnikov so zaradi Kristusa umrli mučeniške smrti. Pri nas doma dolže tamošnje tuje Cerkve,*

[200] Srečko Žumer, Pota in cilji, v: *Pravica* 7 (1928), št. 21, str. 1.

[201] *Delavska pravica* 1 (1928), št. 1, str. 1. Ustanovitev ZZD in spor med JSZ in katoliškim taborom okrog SLS in škofa Jegliča/Rožmana ima sicer dolgo brado in se je z raznimi političnimi zapleti začel že mnogo prej. O tem obširno piše v temeljni monografiji Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda*, Ljubljana 1977, str. 49–110, kjer je natančno popisan razvoj krščanskosocialističnega gibanja, s poudarkom na odnosu do vodilne katoliške smeri. O sporu škofa Rožmana z JSZ leta 1940 pa str. 196 sl. (dalje: Prunk, *Pot*).

da so same krive svojih težkih preizkušenj in gromadijo zoper nje zlobne laži. Pri nas doma, ko duhovščini ne morejo odrekati socijalnosti, skrbi za reveže in ljudske množice, vseeno padajo križi, se skrunijo svetišča in pokopališča. To so predznamenja prihodnjih dni tudi pri nas, če zmaga brezboštvo. Brezboštvo pa hoče narod spraviti ob vero zlasti preko delavskih mas, kjer je delo sorazmerno najlažje zaradi načina življenja in zaradi krivic, ki jih delavstvo trpi; zavojevalci, sovražniki Cerkve pa trdijo zavedno lažno, da po krivdi Cerkve. Organizacija ZZD in njen list Slovenski delavec sta in hočeta biti strogo delavska pobornika dosledne borbe proti brezboštvu in vsem njegovim pomagačem. Prosimo gg. duhovnike, ki jim je brezdvomno prva skrb, da narod ohranijo veren, da podpro našo borbo.«[202] Spor se je še okrepil po objavi in javnem branju sklepov tretjega zborovanja duhovnikov ljubljanske škofije, ki je bilo 6. marca 1940, problem pa je povzročila predvsem 14. točka: »*Škodljivo razcepljenost v vrstah katoliškega delavstva, ki jo je povzročilo predvsem to, da so zašli nekateri vodilni krogi Jugoslovanske strokovne zveze pod vpliv marksističnih idej in se niso takoj oklenili okrožnice* Quadragesimo anno. *Pisanje* Delavske pravice *in delovanje Jugoslovanske strokovne zveze je že nekaj let tako, da se je organizacija sama izločila iz skupnosti celotne katoliške dejavnosti. V JSZ je gotovo mnogo vernega krščanskega delavstva; vse to vabimo zaradi edinosti v vrstah katoliškega delavstva in v interesu strokovnega delavskega pokreta, da vstopi v katoliško strokovno organizacijo ZZD. Katoliška akcija med delavstvom je kričeča potreba. Zato se mora v vseh župnijah, kjer stanuje delavstvo, takoj organizirati Zveza mladih katoliških delavcev in delavk.*«[203] Načelstvo JSZ se je na 14. točko resolucije odzvalo 21. marca v članku *Vsem našim članom!*, kjer je posebej navedlo izjavo župnika Andreja Križmana na konferenci duhovnikov, da »*pisanje Delavske pravice in voditeljev Jugoslovanske strokovne zveze ni mogoče smatrati za krščansko, ker je v svoji nazornosti dvolična*,« zato so se obrnili na škofa z zahtevo, »*da jasno in javno poveste, kako je z vso to stvarjo, posebej ali kot škof smatrate JSZ za katoliško delavsko organizacijo, ali ji ta značaj odrekate.*«[204] Drugič se je odzvalo 9. maja 1940 po odzivu škofa Rožmana in med drugim zapisalo, da so izvedeli, da »*so po nekaterih župnijah že preteklo nedeljo objavljali in razlagali to resolucijo kot nekako cerkveno obsodbo JSZ. /.../ Omenjeno zborovanje duhovnikov sploh ni bilo in moglo biti pristojno za kakršno koli pravno obsodbo in njegova resolucija tudi ni bila v tem smislu*

[202] Z Bogom za delavstvo, in Gospodom duhovnikom, v: *Slovenski delavec* 1 (1937), št. 1, str. 1 in 3.

[203] *LŠL* 75 (1940), št. 3, str. 63. Razkol v JSZ omenja tudi Rozman v članku *Delavsko gibanje v Škofji Loki pred drugo svetovno vojno*, str. 187, kjer navaja protestno pismo 165 delavcev, ki so se čutili prizadete ob javnem branju resolucije »s prižnice«. Pismo navaja Rozman, na str. 187–188: *»Ker se kot člani JSZ smatramo z vodstvom eno in isto, odločno protestiramo proti nerazumljivi obsodbi, kljub temu, da smo vedno zahtevali vse to, kar je našteto v prvih točkah Škofijskega lista. Zlasti pa protestiramo proti agitaciji za ZZD, ker smo za svobodno izbiro krščanske delavske organizacije. Ker sodelujemo že leta in leta dejansko in v praksi delovnega človeka, se nikakor ne čutimo krivim izločati nas iz katoliške dejavnosti.«*

[204] *Delavska pravica* 13 (1940), št. 13, str. 1.

objavljena. Poleg vsega tega se tiče ta resolucija samo ljubljanske škofije, medtem ko se v mariborski škofiji v tem pogledu sploh ni nič zgodilo in nimajo naši člani tamkaj nobenih takih težav. Člani JSZ naj se zaradi te resolucije ne dajo prav nič begati, marveč naj kot dobri katoličani v miru naprej delajo, vsak sam pri sebi in v organizaciji. /.../ Odločilne važnosti za to je predvsem le, kakšni smo in hočemo biti mi vsi, člani in vodstvo JSZ, ali smo in hočemo biti zares katoliški. O tem pa noben pravi član JSZ ne dvomi in ne more dvomiti.«[205]

Razhajanja in medsebojna obtoževanja pa niso bila le med JSZ in ZZD, ampak tudi širše. Tako je *Slovenec* objavil članek o letaku, ki ga je izdala JSZ. Za vsebino naj bi stal Vitko Musek, študent medicine, ki je pred tem, 30. novembra 1939, v *Delavski pravici* v članku *Boj proti komunizmu* najprej zavrnil vse »*negativne sisteme, ki so skrivaj zlorabili v svoje namene celo vero in Boga (in med temi je na prvem mestu kapitalizem, pa četudi je krščanski[)], za bolj krščanstvu nevarne, kakor komunizem, ki se je postavil popolnoma jasno in določno na materialistično in protikrščansko stališče*,«[206] nato pa se naslonil na besede francoskega kardinala Verdiera, da ne smemo ljudi odbiti, ampak jim z ljubeznijo odvzamemo ostrino. *Slovenec* mu tudi očita, da je na dijaškem zborovanju v novembru izjavil, da »*bi bil zločin, ko bi kdo na medicinski fakulteti snoval kako protikomunistično listo*.« Njegova izjava o komunizmu in katolištvu naj bi bila povod za članek dekana Matije Škrbca (1886–1963) v *Gorenjcu* o načelni jasnosti. Letak tako med drugim prinaša poziv: »*Priče smo prvemu spopadu svetovnih imperializmov, pred katerim so nam domači politični vzgojitelji vedno zakrivali oči. Zato pomeni začetek svetovnega obračuna tudi začetek slovenskega obračuna. Vse dosedanje politične stranke Slovencev so se več ali manj udajale objestnosti ali bojazni pred tujimi, Slovencem nasprotnimi duhovnimi in političnimi silami. Danes smo toliko zreli in močni, da ne smemo več delati razlike med klerikalizmom, liberalizmom in socialno demokracijo. Mi hočemo politično organizirati in vzgajati slovensko delovno ljudstvo na podlagi slovenskega narodnega načela, demokratične in socialne ideje. Nočemo ustvariti kake nove verske ali svetovno nazorske politične stranke in Slovencev še bolj deliti. Zato nočemo ideoloških bojev in ustvarjanja razlik.*«[207] Načelnik JSZ Srečko Žumer (1895–1983) je odgovoril, da se je to delo vršilo brez vednosti vodstva, vendar se nimajo za kaj opravičevati, saj JSZ ostaja od Kreka naprej neodvisna organizacija, tako od političnih strank kakor časopisja ali drugih organizacij, prav zato je, kot je vsem jasno, nastala tudi ZZD in so vsa druga podtikanja o voditeljih in kandidaturah brezpredmetna.[208]

[205] *Delavska pravica* 13 (1940), št. 20, str. 1.
[206] *Delavska pravica* 12 (1939), št. 49, str. 4.
[207] Letak JSZ oznanja novo stranko, v: *S*, 13. decembra 1939, str. 2.
[208] Prim. Srečko Žumer, JSZ in politika, v: *Delavska pravica* 12 (1939), št. 52, str. 1.

V istem času razkola v JSZ je nastalo tudi kmečko-delavsko gibanje, ki je imelo svoj časopis *Neodvisnost*, ki je izhajal v Mariboru. Člani so bili pristaši hrvaškega politika Vladimirja (Vladka) Mačka (1879–1964) in njegove seljačke stranke. Svoje poslanstvo so opredelili v svojem glasilu: »*Boj do jedra pokvarjenemu slovenskemu liberalizmu in klerikalizmu si je postavil naš list za svojo nalogo že od prvega začetka. … Neodvisnost bo postala glasilo slovenskega delovnega ljudstva, ki se je znašlo na zgodovinsko razvojni fazi, ko mora streti vse politične tradicije strankarskega liberalizma in klerikalizma ter na temeljih prave demokracije in socialne pravičnosti ustvariti novo politično formacijo, ki bo pomagala utrditi in usposobiti našo državo Jugoslavijo, s katero smo Srbi, Hrvati in Slovenci zvezani na življenje in smrt, za nove gospodarske, socialne in kulturne razmere*.«[209]

Iz navedenega lahko vidimo, da so se vsa gibanja zavzemala za slovenskega delavca, njegove pravice, seveda na podlagi svojih idejnih predpostavk. V spodnji tabeli je zanimivo, da se je število članov OUZD in število žensk podvojilo, medtem ko se je dnevna mezda delavcev dvignila le za polovico, z dobrih 20 na 30 din na dan.[210]

Tabela 7: Struktura industrijskega delavstva in njihove mezde na dan v din

Leto	Člani OUZD	Del. žensk %	Del. tekst. %	Mezda
1919	(25.000)	18,60	5,4	/
1920	42.020	/	3,3	/
1924	74.333	29,16	4,0	21,74
1925	72.808	30,17	4,2	22,01
1930	97.688	32,59	9,2	26,45
1935	79.263	39,04	16,1	22,40
1939	99.995	36,46	17,0	25,17
1940	104.408	40,19	16,3	29,48
1941	90.014	40,20	16,7	30,00

Število zavarovanih delavcev je rastlo do leta 1924, naslednje leto pa zaradi deflacijske krize padlo, a se je število takoj naslednje leto vrnilo na višino pred krizo. Največja kriza se je pokazala v začetku tridesetih let. Zaradi vsesplošne gospodarske krize je število zavarovanih zaposlenih industrijskih delavcev od leta 1931 do leta 1933 padalo, ko je bilo najnižje, leta 1934, pa je začelo naraščati, stanje pred krizo je doseglo šele leta 1938.[211]

Dnevne mezde so mezde, za katere je bil delavec zavarovan in so tudi bile osnova za odmero drugih dajatev in prispevkov, bile pa so samo približno

[209] *Naše poslanstvo*, v: *Neodvisnost* 2 (1937), št. 6, str. 1.
[210] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 244–245.
[211] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 245.

enake dejanskim delavskim zaslužkom. Naraščale so vse do gospodarske krize v letu 1930, nato pa padale vse do leta 1936 in šele pred vojno dosegle raven pred krizo.[212]

9.3.2 DELAVSKA ZAKONODAJA

Pregled delavske zaščitne zakonodaje med obema vojnama je zelo natančno obdelal France Kresal. Delovna zakonodaja se je začela uvajati v drugi polovici 19. stoletja in je odpravila prejšnja cehovska razmerja. Prvo obdobje do 80. let 19. stol. je skušala država urejati delovna razmerja in socialni mir z represivnimi ukrepi, zato ni urejala mezdnih razmerij, družba pa se je odzvala na preveliko izkoriščanje in skušala omiliti težke razmere z raznimi dobrodelnimi, podpornimi, delavskimi in bolniškimi društvi. V obdobju liberalnega kapitalizma se je močno razvila industrija, posledično se je povišalo število industrijskih delavcev, tudi v kmetijstvu so zavladali denarno-tržni odnosi, kar je spremenilo odnose med delodajalci in delojemalci, ki jih je določal odnos med delom in kapitalom, zato je država posegla v mezdna razmerja. Zakon z dne 8. marca 1885 je med drugim določal 11-urni delavnik, gotovinske mezde za tovarniške delavce, prepoved zaposlovanja otrok, mlajših od 14 let, omejitve pri zaposlovanju žensk in mladih pri težkih, zdravju škodljivih delih, odpovedni rok. Kljub vsemu pa delavci niso imeli vsi enakih pravic in je bilo mnogo izjem, družba pa se je odzvala z aktivnim poseganjem pri reševanju delavskega vprašanja z ustanavljanjem političnih strank s socialnimi programi in raznimi strokovnimi organizacijami in sindikati.[213]

Če želimo vsaj nekoliko pogledati razvoj delavske zakonodaje, moramo pogledati začetek, ki sega v leto 1859, ko je izšel obrtni red, ki je vse do leta 1883 omogočal popolno obrtno svobodo, saj je odnos med delodajalci in delojemalci slonel na osnovi svobodnega individualnega odločanja. Od tega leta naprej je skušala država to svobodo omejiti v korist delavca z uvedbo obrtnih inšpektoratov 17. junija 1883 in z zakonom o spremembah obrtnega reda 8. marca 1885, ki je prva kodifikacija delavske zaščite.[214]

Zakon je uzakonil 11-urni delovnik za tovarniške delavce, zahteval plačevanje mezd v gotovini, prepovedal zaposlovanje otrok pod 14. letom starosti in zaposlovanje mladoletnih delavcev od 14. do 16. leta ter delavk na težkih, zdravju škodljivih mestih in nočno delo, seveda pa so obstajale izjeme, ki so jih dovoljevale ministrske naredbe. Prvi socialno zavarovalni zakon je država sprejela z nezgodnim zavarovanjem delavcev po zakonu z dne 28. decembra

[212] Prim. prav tam, str. 246.

[213] Prim. Kresal, *Zgodovina socialne*, str. 18.

[214] Prim. Franc Kresal, Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 8–9 (1968–69), št. 1–2, str. 108 (dalje: Kresal, Pregled).

1887, v prihodnjem letu, 30. marca 1888, pa je stopil v veljavo zakon, ki je uvajal bolniško zavarovanje delavcev.[215]

Poleg tega so mnogi drugi zakoni urejali delovno zakonodajo za posamezne skupine delavcev: gradbenike, rudarje, trgovce, privatne nameščence in uradnike. Za vse delavstvo je bila pomembna novela obrtnega reda z dne 5. februarja 1907, ki je dala pravno podlago za sklepanje kolektivnih pogodb, tako da so pogoji, pravice in ugodnosti veljale za vse delavce v podjetju in niso bile več le stvar posameznika in podjetnika.[216]

Franc Kresal je zapisal: »*Po končani prvi svetovni vojni je na ozemlju na novo nastale Kraljevine SHS ostala v veljavi vsa stara obstoječa delavsko zaščitna zakonodaja, torej avstrijska, ogrska in srbska, dokler je ni zamenjala enotna jugoslovanska zakonodaja. Do takrat so nove razmere na področju delovnih odnosov urejale različne uredbe, ki jih je zlasti v letih 1918 do 1919 izšlo zelo veliko.*«[217]

Predsedništvo Narodnega veča v Zagrebu je 31. oktobra 1918 razglasilo Narodno vlado z dvanajstimi oddelki (poverjeništvi), med njimi tudi z oddelkom za socialno skrbstvo, ki ga je vodil Anton Kristan (1881–1930) in je pokrivalo področje socialnega zavarovanja, obrtnega delovnega prava in varstva delavcev, posredovanje dela, skrb za mladino, vojne poškodovance in zaostale redovnice, ljudi brez dela in varstvo izseljencev ter stanovanja.[218]

Zakon o inšpekciji dela z dne 30. decembra 1921, ki je razveljavil vse prejšnje zakone o inšpekciji dela, je za vso državo enotno uredil delavsko higiensko in življenjsko zaščito v industrijskih, trgovskih, obrtnih in prometnih obratih in podjetjih.[219]

Zakon o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922 pa je odpravil vse predhodne uredbe in naredbe o zaščiti delavcev in uredil delovne razmere delavcev v trgovskih, industrijskih, prometnih, rudniških in podobnih podjetjih na ozemlju Kraljevine SHS.[220]

Zavarovanje delavcev je urejal Zakon o zavarovanju delavcev, ki je bil izdan 30. maja 1922, v veljavo pa je stopil 1. julija 1922.[221] Urejal je zavarovanje v primeru bolezni, onemoglosti, starosti in smrti, nezgode, ni pa urejal zavarovanja ob brezposelnosti. »*Izvajanje zavarovanja za onemoglost, starost in smrt je že zakon sam odložil do 1. julija 1925, nato so ga odlagali do septembra 1937 in v celoti nikoli ni bilo izvedeno.*«[222]

---

215 Prim. prav tam, str. 109–110.
216 Prim. prav tam, str. 110.
217 Prav tam, str. 118.
218 Prim. Ur. l. z dne 4. 11. 1918, št. 1, str. 1, in z dne 9. 11. 1918, št. 4, str. 7.
219 Prim. Kresal, Pregled, str. 118; Ur. l. PUS z dne 21. 4. 1922, št. 39, str. 249–251.
220 Prim. Kresal, Pregled, str. 118–119.
221 Prim. Ur. l. PUS z dne 13. 6. 1922, št. 62, str. 401–416.
222 Kresal, Pregled, str. 119.

V času Avstro-Ogrske je bil sedež delavske zavarovalnice za Kranjsko v Trstu, za Štajersko pa v Gradcu. Po vojni sta bili ti nezgodni zavarovalnici odrezani od območja Narodne vlade, zato je v vmesnem času do novega zakona Narodna vlada ustanovila začasno delavsko zavarovalnico zoper nezgode v Ljubljani za vse območje NV.[223]

Zakon o obrtih je izšel šele 5. novembra 1931[224] in je urejal materialne delovne pogoje delavcev, vseboval predpise o delovnih pogodbah in določbe o zaščiti vajencev. Zakon je med drugim v § 60 določal, da potrebujejo posebno dovoljenje pristojne oblasti za delovanje tudi časopisne agencije, gostilniške obrti katerekoli vrste in kinematografi. Prav okrog slednjih se je večkrat vrtela debata in negodovanje duhovnikov nad vaškimi gostilnami, ki so bile leglo liberalizma, pijančevanja, ponočevanja, plesov in podobnega veseljačenja, včasih očitno tudi nalašč malo proti župniku in cerkvenim praznikom, zato so večkrat zahtevali odvzem dovoljenja za gostilniško dejavnost in nadzor kinematografov.

Teh primerov je veliko, sploh v vizitacijskih poročilih. En primer je tudi s Štajerske, kjer je župnik zapisal: »*Duh vojske se še zelo kaže na naši moški mladini. Veliko fantov, žal tudi mož stoji zunaj med pridigo, nekateri celo deloma med sv. mašo. Nam manjka krščansko mislečega gostilničarja. Marsikatero nedeljo tu v gostilni blizu cerkve zapijejo fantje sv. mašo. Tudi dekleta imajo slabe navade, prepogosto, nekatere večkrat mesečno, obiskovati po popoldanski službi božji gostilne. Zlasti to otežkočuje zelo delo v tukajšnji Marijini družbi.*«[225] Drugi podoben primer pa je s kamniškega konca: »*Razmere z župljani so bile do zadnjega časa najboljše. Od volitev v konstituanto sem pa se čuti agitacija zoper župnika. Kakor sluti župnik, prihaja do agitacij iz gostilne, kjer se pleše cele noči in gostilničar le redko pride v cerkev ter je znan posestnik. V tej gostilni se dela za socijalne demokrate. Komunisti so po volitvah popolnoma vtihnili. Velika večina tistih, ki so glasovali za komuniste, je priznala: Pustili smo se zapeljati, prvič in zadnjič. /.../ Največja nesreča v župniji so gostilne in ples. Tukaj se ne da nič narediti, ker višje oblasti podpirajo gnjilobo. Doseglo se je, da se je ena gostilna po postavah zaprla, pa v 14. dneh se je zopet odprla, čeravno je brez potrebe. Od plesa in pijače pa izvira surovost in nečistost. Precejšen del hribovske mladine, kateri se zdi predaleč k shodom Marijine Družbe in v dvorano k izobraževalnemu društvu, lahko pride do gostilne, kjer pije in pleše, da izgubi pamet in poštenje.*«[226]

Zakon o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922 ni bil enoten zakon, ker ga je sestavljalo več uredb o zaščiti delavcev, npr. o trajanju dela iz leta 1919, ki smo jo že omenili, pa tudi določila o organizaciji delavskih zbornic, borz dela in

[223] Prim. Ur. l. NV z dne 12. 12. 1918, št. XXI1l, str. 45.
[224] Prim. Sl. l. KBUDB z dne 2. 12. 1931, št. 76, str. 1429–1497.
[225] NŠAM Vizitacije: P 61, 1921–1928, št. 16: Vizitacijsko poročilo za leto 1928, ŽU Št. Janž na Dravskem polju.
[226] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16: Josip Cegnar, ŽU Stranje, 6. 12. 1921.

določb o delavskih zaupnikih. Prvi del zakona predstavlja zakonodajo o zaščiti delavcev, drugi pa določbe o organizaciji ustanov za izvajanje delavske zaščite, to so bile delavske strokovne organizacije oz. delavski sindikati (§ 35), ki smo jih tudi že omenili.[227]

Brezposelnost je bila velik problem predvsem takoj po vojni, zato je Narodna vlada želela urediti javno življenje in je izdala več uredb glede pomoči in skrbi za brezposelne ter ustanovila z naredbo z dne 20. decembra 1918 državno posredovalnico za delo,[228] ki jo je omenjeni zakon o zaščiti delavcev legaliziral kot državno ustanovo za posredovanje dela (§§ 75–99).

Da bi vlada čim prej uredila trg dela, zmanjšala brezposelnosti in brezposelnim pomagala, je pozivala preko poverjeništva, naj se javijo pri uradih za brezposelne delavce in nameščence. Obenem je eksistenčno krizo brezposelnih reševala s podporo, ki so jo urejale razne uredbe, ki so jih stalno podaljševali in spreminjali dnevno podporo, ki je naprej znašala od 1 do 2,5 K, nato 5 K za vse nezaposlene, v drugi polovici leta 1919 od 2 do 8 K. Podpore so bile predvsem za delavstvo v industrijskih krajih. Po uvedbi zakona leta 1922 so krajevne borze dela dajale podpore v denarju, hrani, prenočišču, dovolilnicah za polovično vožnjo in podobno. Borze dela so se najprej financirale preko ministrstva za socialno skrbstvo, po uvedbi zakona pa je država konec leta 1922 na osnovi finančnega zakona za leto 1922/23 ta bremena prenesla na delavstvo, ki je moralo odslej plačevati prispevek za borze dela v višini 1,8 % enodnevne zavarovane mezde. Polovico tega prispevka, ki se je pobiral skupaj s prispevkom za bolniško zavarovanje, je plačal delodajalec, polovico pa delavec.[229] Zakon je v § 21 določal tudi mezdne razrede in plače v dinarjih:[230]

Tabela 8: Mezdni razredi in dnevni zaslužek ter zavarovana mezda v din

Mezd. razred	Zasl./dan	Zavarovana mezda
I.	do 2,5	2
II.	2,5–3	2,5
III.	3–3,60	3
IV.	3,60–4,40	3,60
V.	4,40–5,40	4,40
VI.	5,40–6,60	5,40
VII.	6,60–8	6,60
VIII.	8–9	8
IX.	9,60–11	9,60

[227] Prim. Kresal, Pregled, str. 120–121, 123. Zanimivo je, da je bil zakon razglašen šele v Sl. N. z dne 14. 6. 1922, št. 128, in Ur. l. PUS z dne 13. 7. 1922, št. 74, str. 485–492.

[228] Ur. l. NV z dne 28. 12. 1918, št. 28, str. 61–62.

[229] Prim. F. Kresal, *Pregled*, str. 125–128.

[230] Ur. l. PUS z dne 13. 6. 1922, št. 62, str. 402.

X.	11,60–14	11,60
XI.	14–16,80	14
XII.	16,80–20	16,80
XIII.	20–24	20
XIV.	24–28,80	24
XV.	28,80–34	28,80
XVI.	34–40	34
XVII.	>40	40

Po zavarovani mezdi se je plačeval tudi prispevek za bolezensko zavarovanje, ki je bil tedensko omejen med 24 in 42 %, ravno tako so se plačevali prispevki za nezgodno zavarovanje, le da je tukaj višino določal odstotek nevarnosti panoge, prispevki za onemoglost, starost in smrt pa niso smeli presegati 18 % tedenske zavarovane mezde.

Po sprejetju v narodni skupščini je kralj Aleksander I. (1888–1934) potrdil, »*da ostane uredba o začasni ureditvi pokojninskega zavarovanja nameščencev na bivšem avstrijskem ozemlju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 27. junija 1921, Službene Novine št. 160/21, seznamka uredb ministrstva za socialno politiko št. 53, Službene Novine št. 195 iz leta 1921, v veljavi in da se glasi: Zakon o pokojninskem zavarovanju nameščencev za Slovenijo in Dalmacijo*.«[231]

V tem novo/starem zakonu o pokojninskem zavarovanju nameščencev so po plačilnih razredih določili mesečni prispevek v pokojninsko blagajno in tudi višino rente v kronah. Zakon je imel samo deset plačilnih razredov, po katerih so bili razvrščeni nameščenci s prejemki od 600 do 18.000 K letno. Prispevke so plačevali od 6 K v prvem razredu do 90 K v desetem na mesec, s tem, da so prispevke za prvih pet razredov plačevali delodajalci. Ob tem je treba poudariti, da so bili nameščenci razporejeni po plačilnih razredih na podlagi letnih prejemkov, ki pa so bili sestavljeni iz plače, stanarine, funkcijske stopnje, vojne in draginjske doklade, nabavnega prispevka za obleko, tantieme, provizije ali določenega dohodka od delovnega uspeha, dogovorjene ali običajno redno se ponavljajoče nagrade, remuneracije, novoletne nagrade in naturalnih prejemkov.[232]

Takoj za tem objavljenim zakonom sledi *Naredba ministrstva za socialno politiko, s katero se izpreminjajo plačilni razredi za pokojninsko zavarovanje nameščencev v Sloveniji in Dalmaciji*. V tabeli predstavljamo prejemke nameščencev po plačilnih razredih in prispevke v pokojninsko blagajno na letni ravni v dinarjih:[233]

[231] Ur. l. PUS z dne 26. 6. 1922, št. 68, str. 449.
[232] Prim. Ur. l. PUS z dne 26. 6. 1922, št. 68, str. 449.
[233] Prim. prav tam, str. 451.

Tabela 9: Pokojninski prispevki nameščencev po plačilnih razredih

	Prejemki		Prispevki		
Plač. razred	**Od–do**	**Zavarovano**	**Namešč.**	**Delodajalec**	**Skupaj**
I. in II.	150–1080	600	72	–	72
III. in IV.	1080–1620	1200	144	–	144
V. in VI.	1620–2400	1800	216	–	216
VII.	2400–2880	2400	252	36	288
VIII.	2880–3480	3000	290	72	360
IX.	3480–4200	3600	324	108	432
X.	4200–5040	4200	348	156	504
XI.	5040–6000	4800	372	204	576
XII.	6000–7200	6000	420	300	720
XIII.	7200–8640	7200	468	396	864
XIV.	8640	9000	540	540	1080

Uredba pa na novo določa tudi rente na letni ravni v dinarjih:

Tabela 10: Letne rente po plačilnih razredih v din

	Osnovna renta		Znesek	
Plač. razred	**Delna po 60 mesecih**	**Popolna po 120 mesecih**	**Stopnjevalni po 120 mesecih**	**Največji inval. po 40 letih**
I. in II.	120	180	9	450
III. in IV.	240	360	18	900
V. in VI.	360	540	27	1350
VII.	480	720	36	1800
VIII.	600	900	45	2250
IX.	720	1080	54	2700
X.	840	1260	63	3150
XI.	960	1440	72	3600
XII.	1200	1800	90	4500
XIII.	1440	2160	108	5400
XIV.	1800	2700	135	6750

Ivan Pirc je v svoji študiji zapisal: »*Po krajevnem poznanju razmer, ki pa je gotovo nepopolno, bi si dovolil ceniti število meščanskega in število patriarhalnega slovenskega kmeta, torej zadostno in nezadostno prehranjenega ter duševno aktivnega in pasivnega v medsebojnem razmerju 1:3. Pri tem pa je upoštevati, da se število meščanskega kmeta že pol stoletja manjša, ko prehajajo kmečka posestva v meščanske roke. Današnje sorazmerje med meščanskim in patriarhalnim kmetom*

pa je v bistvu isto kot sorazmerje med malim (pod 5 ha) in večjim (nad 5 ha) kmetskim posestnikom.«[234]

Duhovniki na podeželju so delali predvsem med kmečkim prebivalstvom in so se tudi sami za preživetje ukvarjali s kmetijstvom. Poljedelski delavci so bili dejansko ogrožena skupina, saj v delavskem gibanju niso predstavljali močnejše organizirane skupine in niso bili zastopani ne v kmetijskih, ne v delavskih zbornicah. Obenem je bilo popolnoma nerešeno vprašanje preskrbe za primer bolezni, starosti ali smrti, torej zavarovanja delavcev. Zakon z dne 4. maja 1922 je predvideval le prostovoljno zavarovanje poljedelskih delavcev, zavarovanje pa je omogočil le delavcem pri strojnih napravah. Tako so bili posli, dninarji in sezonski delavci odvisni od dobre volje prejšnjih delodajalcev, sosedov ali vaške skupnosti oz. občinskega skrbstva, kar je bilo vir takrat pogostega beraštva na podeželju.[235]

9.3.3 ZDRAVSTVENE RAZMERE

Po prevratu so Slovenijo pestile mnoge težave tudi na zdravstvenem področju. Strahotna lakota, jetika, španska gripa in bolezni, ki so jih prinesli vojaki s fronte, koze in pegavica. Narodna vlada je zato organizirala tudi Poverjeništvo za narodno zdravje, ki ga je najprej vodil Primorec Anton Brecelj (1875–1943), a je v začetku novembra 1918 odstopil z mesta predsednika, tako da je poverjeništvo ostalo »mrtvo dete«, vlada pa ni imenovala novega predsednika, ampak je poverjeništvo podredila Poverjeništvu za notranje zadeve. Spomladi 1919 je prišlo do reorganizacije javne uprave. Osrednja vlada je ustanovila Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro, ki je bil direktno podrejen ministrstvu in od deželne vlade neodvisen, 1. avgusta 1919 je ministrstvo narodnega zdravja podržavilo še deželne dobrodelne zavode, tako je postal imenovani Zdravstveni odsek najvišja oblast v vseh zdravstvenih zadevah, saj mu je bila podrejena sanitetna policija in vsa kurativna medicina.[236]

Odsek je bil ukinjen po uvedbi ljubljanske in mariborske oblasti, pri oblasti so bili imenovani referenti za zdravje, med posle oblastnih samouprav pa je bilo prenešeno tudi področje zdravstvene oskrbe. Zdravstvena služba je bila urejena v letu 1930 z zakonom o ustroju socialne in zdravstvene uprave. Isto leto je bil izdan tudi zakon o bolnišnicah, ki je enotno uredil bolnišniško službo v vsej državi.[237]

Po prevratu so kranjske in štajerske bolnišnice prešle pod upravo deželne vlade, ki jih je podredila zdravstvenemu odseku. Po ukinitvi v aprilu 1919 so

[234] Ivo Pirc, Franjo Baš, *Socialni problemi slovenske vasi*, Ljubljana 1938, str. 132.
[235] Prim. Vilfan, Delavci, str. 368–369.
[236] Prim. Brecelj, Zgodbe, str. 437–438.
[237] Prim. Janko Dolžan, Razvoj zdravstvene zakonodaje, v: *SzS*, str. 490.

prešle pod upravo osrednje vlade v Beogradu, ki je v Ljubljani ustanovila zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro, ki ni bil odvisen od deželne vlade, ampak direktno podrejen ministrstvu. Tako so javne bolnišnice in zdravstveni zavodi prešli direktno pod državno upravo, kar se ni spremenilo vse do uvedbe samoupravnih oblastev, ko sta zdravstvene zavode prevzeli oblastni samoupravi v Ljubljani in Mariboru. Po treh letih je večina zavodov prešla pod KBUDB, razen splošne bolnišnice, bolnišnice za ženske bolezni, umobolnic v Ljubljani in Novem Celju, ki pa so prešle pod državno upravo.[238]

V Sloveniji smo imeli:

a) Državne bolnišnice in zdravstvene ustanove: Splošna bolnišnica v Ljubljani, Bolnišnica za ženske bolezni v Ljubljani z babiško šolo, specialni zavod: Banovinski institut za raziskovanje in zdravljenje novotvorb v Ljubljani, specialni zavod: Državna bolnišnica za duševne bolezni Ljubljana-Studenec, Državna bolnišnica za duševne bolezni, Novo Celje, zdravilišče: Državno zdravilišče Topolšica;

b) Banovinske bolnišnice in zdravstvene ustanove: Splošna bolnišnica v Mariboru, Javna bolnišnica v Celju, Banovinska ženska bolnišnica v Novem mestu, Javna bolnišnica na Ptuju, Javna bolnišnica v Brežicah, Javna bolnišnica v Slovenj Gradcu in Banovinska bolnišnica v Murski Soboti, specialni zavod: Banovinski institut za raziskovanje in zdravljenje novotvorb v Ljubljani, zdravilišče: Banovinsko zdravilišče na Golniku, hiralnice: Banovinska hiralnica na Ptuju, Banovinska hiralnica v Vojniku, Banovinska hiralnica v Gornji Radgoni, Zavetišče sv. Jožefa v Ljubljani, Dom za onemogle v Ljubljani;

c) Druge bolnišnice in zdravstvene zavode: Občinska javna bolnišnica v Krškem, Javna bolnišnica usmiljenih bratov v Kandiji-Novo mesto, Bolnišnica Rdečega križa v Slovenskih Konjicah, Bolnišnica Križevniškega reda v Ormožu, Izolirnica v Zagorju, Bolnišnice bratovske skladnice v: Črni, na Jesenicah, v Trbovljah in Krmelju. Zasebni sanatoriji: Šlajmarjev dom v Ljubljani, Leonišče, Emona v Ljubljani, Sanatorij dr. Mirka Černiča v Mariboru in Sanatorij dr. Ipavca Benjamina v Mariboru; Sanatorij Ruskega Rdečega Križa za pljučne bolezni Vurberg pri Ptuju.[239]

Od tega je bilo 6 ustanov ustanovljenih v novi državi, druge pa so bile še iz predvojne dobe, v večini od 70. let 19. stol. naprej. Poleg tega je delovalo še nekaj manjših hiralnic posameznih redov in občin ter mnogo drugih zavodov: gluhonemnica, Zavod za slepo mladino, karitativne skupine, sirotišnice, poboljševalnice, higienski zavodi, zdravstveni domovi in podobno. Podatki kažejo zanimiv porast oskrbe bolnikov na letni ravni v 20 letih nove države, ki je

[238] Prim. Valentin Meršol, Bolnišnice v Sloveniji, v: *SzS*, str. 497–498 (dalje: Meršol, Bolnišnice).

[239] Prim. Meršol, Bolnišnice, str. 492–504.

poskočila za 200 %, v 20 letih nove države pa je bil praktično vsak prebivalec Dravske banovine vsaj enkrat v bolnišnici, saj so med letoma 1918 in 1938 zabeležili 1.200.000 bolnikov.[240]

9.4 KULTURNE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

Začetki kulturno-političnega udejstvovanja segajo v čas čitalnic, ki so v šestdesetih letih 19. stol. vzbudile smisel za organizacijo in časopisje, bile so vadnice za slovensko besedo in za umetniške ter politične nastope. Živahno društveno življenje je kmalu rodilo Južnega Sokola in sicer l. 1863, Slovensko matico l. 1865, Dramatično društvo l. 1867, pa tudi prva politična društva.[241] Po pritisku nemškega liberalizma je društveno življenje nekoliko zamrlo, v 70. letih pa so začela nastajati gasilska društva. Kot odgovor na poliberaljene čitalnice so se začela ustanavljati tudi prva katoliška bralna društva. Leta 1885 je bila ustanovljena Družba sv. Cirila in Metoda. Prevrat pa je prinesel prvi katoliški shod l. 1892, ki je končal s slogaštvom in pospešil politično in kulturno življenje, saj je vsaka stran začela organizirati svoje organizacije, ki so bile pod vplivom določene politične stranke. Največjo organiziranost je pokazala KNS, poznejša SLS, ki je v okrajih organizirala Katoliška politična društva in na socialnem področju Katoliška delavska društva. Leta 1897 je prišlo do ustanovitve krovne organizacije Slovenske krščanske socialne (delavske) zveze. Pred vojno, leta 1912, kaže statistika živahno delovanje zveze, saj je imela včlanjenih 476 na Kranjskem in Štajerskem, na Koroškem 24, na Primorskem 97 društev z 42.000 člani, društva pa so imela skupno 102.000 knjig, 1989 predavanj, 1057 gledaliških predstav, 320 veselic in koncertov, 74 lastnih društvenih domov itd.[242]

Narodno napredni politični tabor v prvem desetletju novega stoletja ni dosegel vidnejših uspehov, razen, da je imel pod svojim okriljem sokolska društva in Družbo sv. Cirila in Metoda s podružnicami ter nekaj čitalnic in pevskih zborov. A vse to delo ni bilo sistematično. Številčno šibka JSDS pa je imela kljub temu dobro organizirano politično, strokovno in izobraževalno organizacijo. Obenem pa je delovalo tudi mnogo nepolitičnih društev na področju gospodarstva, strokovnega izobraževanja in prosvete. Vojna je vse to delo ohromila, a takoj po vojni se je društveno in organizacijsko življenje ponovno prebudilo.[243]

[240] Prim. Meršol, Bolnišnice, str. 504; Brecelj, Zgodbe, str. 457–459.

[241] Prim. Fran Erjavec, Naše društveno življenje, v: *Slovenci v desetletju*, str. 744 (dalje: Erjavec, Življenje). Kot ugotavlja Pirc, *Aleš Ušeničnik*, str. 53, po Fran Erjavcu, *Zgodovina katoliškega gibanja*, Ljubljana 1928, op. 173, smo Slovenci konec 19. stol. imeli že vse glavne kulturne ustanove: narodni muzej, gledališče, filharmonijo, knjižnico in opero.

[242] Prim. Erjavec, Življenje, str. 744–746.

[243] Prim. prav tam, str. 747–478.

V temelju vsega dogajanja pred prvo svetovno vojno na Slovenskem je bila ločitev duhov, ki sama po sebi ni problematična. Problem Ušeničnikove dobe je bil predvsem ta, da ločitev duhov hkrati pomeni sovražno ali celo napadalno ločitev oseb med seboj, zato ločitev duhov na Slovenskem »*ni privedla do zrelega in plodonosnega pluralizma idej in oblik. Čeprav je bila v Mahničevem času neobhodno potrebna, je sčasoma postala cokla razvoju in uveljavljanju slovenskega naroda*.«[244]

»*Ločitev duhov in kulturni boj, ki ju je na poseben način sprožil Mahnič in za njim nadaljeval Aleš Ušeničnik, pomenita začetek nove dobe v slovenski kulturni zgodovini. Končajo se stoletja družinskih, patriarhalnih, rodovnih razmerij, začenja se doba nastajanja moderne socialno, politično, versko in kulturno razslojene družbe. Predpogoj današnje družbe je prav ta notranja razslojenost in kompleksnost. Do nje ni prišlo zaradi kakšnega zunanjega pritiska, ampak je na neki način nujna postaja na poti zgodovinskega dozorevanja zahodne, zlasti evropske civilizacije*.«[245]

Posledica ločitve duhov je bila tudi ločitev v študentskih vrstah. Tako sta iz društev Slovenija in Triglav najprej nastala dunajsko katoliško društvo študentov Danica, po sklepih prvega in drugega katoliškega shoda pa v Gradcu leta 1901 še društvo Zarja.[246]

Po vojni so bila društva obnovljena. Nacionalno vprašanje pred vojno je bilo gibalo zbliževanja vseh študentskih smeri. To vprašanje tudi po vojni ni bilo rešeno. Obenem so študentsko gibanje spodbujala tudi druga pereča vprašanja, predvsem mačehovski odnos do univerze in medsebojna idejnopolitična trenja. Liberalni tabor so sestavljala jugoslovanska akademska društva Jadran, Triglav in radikalni Slovenski Jug ter akademski agrarni klub Njiva, leta 1924 pa se je pridružil še akademski klub Orjuna.[247]

L. 1922 je bilo društev 3317, l. 1932 že 5626, l. 1938 pa 8211. Dejansko se je število potrojilo, vsa ta društva pa so imela v svojih knjižnicah nad 300.000 knjig, letno nad 6000 predavanj in 4000 drugih prireditev. Mnoga so imela tudi društvene domove, ki jih je bilo v Sloveniji 1107.[248]

---

[244] Pirc, *Aleš Ušeničnik*, str. 47.

[245] Joško Pirc, Ušeničnikov kulturni princip in kulturni boj v Sloveniji, v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje* (ur. M. Ogrin in J. Juhant), Celje, Ljubljana 2004, str. 57.

[246] Prim. Kremenšek, Študentovsko, str. 21. SKAS navaja še druge razloge: *»V smislu resolucije I. katoliškega shoda v Ljubljani je bilo na pobudo dr. Mahniča sestavljeno prvo slovensko katoliško društvo Danica na Dunaju, kjer se je v takratnem središču države šolala na vseučilišču večina slovenskega dijaštva. Idejna temelja tega društva sta bila slovenska narodnost in katolicizem. Na istem temelju je bila konec 19. stoletja ustanovljena še Zarja v Gradcu. Ob tem času med Slovenci ni bilo z malimi izjemami laiške inteligence, ki bi javno in pri svojem javnem delu izpovedovala katoliška načela. Zato so absolvirani daničarji in zarjani, prežeti od katoliške misli, osnovali Slovensko katoliško akademsko starešinstvo.«* Izvestje Slov. kat. akad. starešinstva za leto 1939, Ljubljana 1940, str. 5.

[247] Prim. Kremenšek, *Študentovsko*, str. 94.

[248] Prim. Društva, v: *SzS*, str. 202–203.

Po začetni ohromelosti na katoliški strani je s pobudo o preureditvi Danice in Zarje kot študentovskih orlovskih odsekov začel Orel, a je pobuda naletela na zavrnitev in posledično ustanovitev Akademske zveze, ki je takoj začela izdajati *Križ na gori*, obnovila Slovensko dijaško zvezo in vsakemu društvu naložila svoj program: Danici političnega, Zarji organizacijskega in Borbi socialnega, na zborovanju slovenskega katoliškega dijaštva julija 1924 pa je med drugim določila, da je študentovski Orel le odsek študentovske stanovske organizacije, torej Akademske zveze.[249]

O kulturni politiki in kulturni dejavnosti v času Kraljevine SHS je v svoji študiji zelo podrobno pisal zgodovinar Ervin Dolenc (1960–2009). Ugotavlja, da je bila slovenska kultura razvita že pred prvo svetovno vojno, saj so se ustanovam iz časa slovenskega narodnega prebujenja (Družba sv. Mohorja, Slovenska matica, Dramatično društvo, Glasbena matica, Društvo slovenskih pisateljev) konec 19. stoletja pridružile še druge strokovne, znanstvene in umetniške organizacije: društvo Pravnik, Zveza slovenskih pevskih društev, Društvo za krščansko umetnost, Slovensko umetniško društvo, Muzejsko društvo za Kranjsko, Zgodovinsko društvo v Mariboru. Te organizacije so izdajale tudi svoje zbornike in strokovne revije, kar je počasi razvijalo slovensko kulturo.[250]

Janko Prunk dodaja: »*Spori med strankama so bili zlasti vidni v kulturi. Kulturni boj med liberalno in katoliško opredeljenimi Slovenci je bil v času Kraljevine Jugoslavije tako oster kot malokje v Evropi. SLS je branila pravice katoliške Cerkve v prosvetnem, kulturnem in političnem življenju, liberalci so jih poskušali omejiti.*«[251]

Slovenski jezik je bil uveljavljen povsod v šolstvu, uradnem poslovanju, na sodiščih in v politiki. Hitro je rastlo število časopisov, revij in izdanih knjig, vrata pa so odpirale tudi umetniške galerije in gledališke dvorane. To živo kulturno življenje se je nadaljevalo v 30. letih. V teh organizacijah se je kazal odpor proti centralizmu v zavzemanju za razširitev obstoječih in graditev novih narodno-kulturnih institucij. Eden teh velikih uspehov je bil gotovo boj za obstanek univerze, ki je doživljala razne grožnje in pritiske, ta pa se je odvijal v Akademski akciji in dosegel višek ob položitvi temeljnega kamna univerzitetne biblioteke, pozneje Narodne in univerzitetne knjižnice. Leta 1938 je bila ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti.[252]

---

249 Prim. Kremenšek, *Študentovsko*, str. 106–107.

250 Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 11.

251 Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 92.

252 Prim. Damjan Prelovšek, *NUK. Narodna in univerzitetna knjižnica*, Ljubljana 2010, str. 34; Čepić, *Ključne značilnosti*, str. 15–16, kjer so avtorji napačno zapisali, da je bil temeljni kamen knjižnice položen leta 1935, izpustili pa ostale tri predsednike Akademske zveze, Franca Petrteta, Viktorja Turnška in Pavla Verbiča, ter omenili samo Evgenija Ravniharja. Prim. Prelovšek, n. d., str. 17. Poleg tega Ravnihar ni položil temeljnega kamna, kakor so zapisali Čepić in drugi, ampak je to storil ban Marko Natlačen. Predsednika Ravniharja po določenih poročilih sploh ni bilo na tej slovesnosti in sta v njegovem imenu navzoče nagovorila podpredsednik

Slovenci smo v novi državi kmalu po zedinjenju dobili univerzo, v 20. letih pa so se obnovile prosvetne in narodno-kulturne ustanove, ki so imele pomembno družbeno vlogo. SKSZ se je preimenovala v Prosvetno zvezo, ki je izdajala tudi svoj časopis *Vestnik Prosvetne zveze* kot prilogo *Slovenca*. Imela je sedež v Ljubljani in Mariboru. Skupno je imela leta 1927 včlanjenih 382 društev s 26.000 člani. V letu 1926/27 je bilo v okviru PZ po društvih skupno 1.163 predavanj, 1.016 gledaliških predstav in 211 drugih prireditev.[253]

Drugo večjo prosvetno organizacijo, Zvezo kulturnih društev, je vodila SDS. Zveza je imela svoj časopis *Prosvetni glasnik*. Leta 1927 je združevala 427 društev z 48.000 člani, imela je 917 predavanj in 747 gledaliških predstav. V te številke pa so všteta tudi vsa učiteljska in sokolska društva.[254]

Razne druge politične stranke pa so imele znatno manjše organizacije; socialistične struje so imele prosvetno zvezo Svoboda s 36 podružnicami in 2000 člani, SKS je vzdrževala Zvezo društev kmetskih fantov in deklet, ki je imela 15 društev s 641 člani s skupnim glasilom *Gruda*. Ostanki Narodno socialistične stranke pa so imeli 8 bratstev s 600 člani.[255]

Omeniti je treba, da so se naši kulturni delavci v kulturnem odseku Narodnega sveta po anketah sredi novembra in začetku decembra 1918 o bistvenih vprašanjih slovenskega naroda: ali biti Slovenec ali Jugoslovan, glede jezikovne in kulturne samobitnosti, ali pa čim hitrejša asimilacija, skupno izrekli za kulturno avtonomijo, vendar so pozneje resolucijo spremenili in se predvsem v krogih blizu JDS izrekli za takojšnjo popolno politično združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo.[256]

Liberalci v JDS so se zavzemali za postopno zlitje jugoslovanskih plemen v kulturno in jezikovno enoten narod, kar bi Slovence naredilo večje in močnejše spričo grozeče germanske in italijanske nevarnosti, hkrati pa bi s centralistično ureditvijo države, v kateri so bili katoličani v manjšini, oslabili v Sloveniji močno katoliško Cerkev, ki se je upirala laizaciji javnega življenja in krčenju svojega vpliva.[257]

Boris Fakin in član nadzornega sveta Akademske akcije, Ciril Žebot. Prim. Proslava ob začetku gradnje univerzitetne knjižnice, v: *1551* 1 (1936), št. 3, str. 2; Univerzitetna knjižnica se gradi, v: *S*, 6. 10. 1936, št. 229, str. 3. Medtem ko *Jutro*, 6. 10. 1936, št. 231, str. 3 navaja, da je zbrane nagovoril tudi predsednik Akademske akcije. Verjetno gre verjeti *Slovencu*, ki je povzel Žebotov govor, v katerem je na začetku navedeno, da govori v *»imenu odsotnega predsednika akcije za izpopolnitev univerze«*.

253 Prim. Erjavec, Življenje, str. 748.

254 Prim. prav tam, str. 748.

255 Prim. prav tam, str. 748–749.

256 Prim. Josip Jerič, Narodni svet, v: *Slovenci v desetletju*, str. 147. Predsednik odseka je bil Oton Župančič, tajnik dr. Josip Mal, vprašanje združevanja Južnih Slovanov pa je sprožil dr. Izidor Cankar. Liberalni krogi blizu JDS, nasproti krogom blizu SLS in JSDS, naj bi podprli končno idejo združitve na podlagi dalmatinskega predloga, italijanske okupacijske nevarnosti na zahodu in predloga nagle združitve Črne gore s Kraljevino Srbijo. Več o tem vprašanju: Dolenc, *Kulturni boj*, str. 108–113.

257 Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 115.

Tretji slovenski politični tabor, JSDS, se je ob kulturnem boju držal ob strani, sicer pa ves čas zagovarjal stališče liberalcev v odnosu do Cerkve, ki naj bo ločena od države in politike sploh, glede državne ureditve pa je bila v skladu s slovenskim javnim mnenjem najprej avtonomistično usmerjena, po razhodu z avtonomisti pa se je približala liberalcem.[258]

Slovenec je sredi februarja 1919 ponatisnil članek *Narodne politike*, časopisa hrvaške katoliške stranke, zaveznice SLS, v katerem so povzeli jasen političen program, ki so ga želeli uresničevati v tesni zvezi z episkopatom: poenotenje Katoliške cerkve pod primasom v Zagrebu, avtonomija katoliških društev, čim večja neodvisnost Cerkve od države, Cerkvene oblasti naj odpravijo vse patronatske pravice, Sv. sedež naj svobodno imenuje škofe, v vsaki župniji naj se ustanovi cerkveno-šolska občina, ki naj ima pravico ustanavljati verske šole, za vzdrževanje teh šol prispeva občina ali država po belgijskem šolskem sistemu, obenem pa taka občina lahko z dovoljenjem ordinarija razpiše davek za vzdrževanje cerkve, šole in osebja, cerkev naj na temelju krščansko-socialnih nazorov uredi gospodarske razmere, tako bo omogočen zdrav razvoj cerkvenega organizma. Poleg tega naj se v cerkvi uredi narodni jezik, cerkvene občine pa naj ustanovijo čim več katoliških društev in širijo katoliški tisk.[259] Tudi SLS je imela podobne nazore, vendar nikoli ni tako konkretno izrazila svojega političnega programa.

Sicer pa se je kulturni boj v glavnem odvijal na šolskem področju. Problem se je vrtel okrog reforme šolskega sistema. Reforma v več načrtih je želela okrniti verouk v šolah, izriniti predstavnike Cerkve iz šolskih oblasti, skrajšati učiteljišča s štiri na tri leta, izključevati Orle in privilegirati Sokola v šolskem učnem sistemu in prepovedati šolske maše. Katoliški tabor skupaj s cerkvijo se je zelo jasno zavzel in uprl takim poskusom. Ušeničnik je zapisal: »*Smo za narodno vzgojo, smo za enotno organizirano narodno šolo, smo za državni šolski zakon, a vsa ta enotnost ne sme zamoriti življenjskega počela vse vzgoje, verstva. Če je v državi tudi enotno verstvo, naj se osnuje šolstvo na temelju tega enotnega verstva. /.../ Sociološka zmota je, da je ›demos‹, ljudstvo, le nedefirencirana, nerazločena in nerazločna masa, in socialistična utopija je, da bo kdaj taka masa. /.../ Mi umevamo težnje učiteljev po samostojnosti in jim upravičene samostojnosti zlasti v strokovnem oziru nikakor ne odrekamo. Toda tudi oni morajo priznati načelo, da pa vendar niso učitelji tisti, ki bi imeli o vzgoji otrok prvo in zadnjo besedo. Prvo in zadnjo besedo morajo imeti tisti, ki so prvi in zadnji dolžni skrbeti za vzgojo otrok. Ti so: rodbina, država in cerkev. /.../ Rodbina, država in cerkev*

[258] Prim. prav tam, str. 116.

[259] Prim. *S*, 12. 2. 1919, str. 3; Dolenc, *Kulturni boj*, str. 116–117.

imajo torej tudi pravico in dolžnost vzgojo nadzorovati, paziti na to, ali se smoter vzgoje tudi dosega.«[260]

Vprašanje šolstva, urejanja, učiteljstva in plač so bila stalna vprašanja dvajsetih let in so večinoma ostala v različnih šolskih reformnih načrtih, ki pa niso bili realizirani. Po prevratu je zopet stopilo v ospredje vprašanje enotne šole, ki ga je že pred vojno postavilo liberalno učiteljstvo, zdaj pa zopet v okviru Zveze jugoslovanskega učiteljstva.

V nadaljevanju bomo predstavili bogato kulturno-prosvetno delovanje v obeh glavnih gibanjih, katoliškem in liberalnem, predvsem bomo predstavili Orla in Sokola, gibanji, ki sta bili najbolj povezani z duhovniki v dušnem pastirstvu.

SKSZ je bila pomembna krovna organizacija najprej delavcev, nato Orlov. Slovenska krščansko-socijalna zveza ima svoje temelje v Krekovem delu za delavstvo, ki ga je začel z ustanovitvijo Slovenskega katoliškega delavskega društva l. 1894. Čez tri leta se je preimenovalo v Slovensko krščansko socialno delavsko zvezo. Od leta 1920 je zveza kot prilogo v *Slovencu* izdajala *Vestnik Slovenske krščansko-socijalne zveze*. Takoj v prvi izdaji so povabili vsa Prosvetna društva k sodelovanju, da bo Vestnik zanimiv, informativen in predvsem povezovalen. V. Polak je predstavil tudi cilje, za katere se bodo borili po prvi svetovni vojni, ki je prinesla razdejanje tako na človeškem, telesnem, kakor tudi na zemeljskem in duševnem področju. Najprej se bodo borili za srčno kulturo. Po zgledu Kreka in njegovih naukov naj krščanstvo naredimo praktično. Druga stvar je borba proti nezmernosti in zapravljivosti. Tretja naloga pa je gojitev narodne državne ideje. Zaradi splošne volilne pravice smo vsi poklicani, da sooblikujemo družbo, smo vsi odgovorni za državo in družbo.[261]

V članku *Sodelovanje katoliških prosvetnih društev pri narodnoobrambnem delu* so se spraševali, ali naj na novo ustanavljajo društva Slovenske straže ali Družbe sv. Cirila in Metoda, ali naj podprejo Jugoslovansko matico, ki je bila skupna narodnoobrambna organizacija. Po skupnem sestanku 25. januarja 1924 so sprejeli sklep, da podprejo Jugoslovansko matico, kjer pa še ni podružnic Matice, jih je treba ustanoviti. Slov. straža naj ostane še naprej, če pa kje želijo ustanoviti podružnico, naj se za to zavzamejo. Očitek, da je Matica liberalna, je zgrešen, ker je v njej malo članov Prosvetne zveze, imajo v njej druge smeri veliko večino »*in naši odborniki težje zabranijo, da ne bi kak prenapet svobodomislec*

[260] Aleš Ušeničnik, Narodno šolstvo, v: *Č* 12 (1919), št. 3–4, str. 159. Več o samem kulturnem boju pred vojno glej: Dolenc, *Kulturni boj*, str. 95–104, kjer pojasnjuje na podlagi Divjakove študije *Šola*, v op. 7, da je Ušeničnikov očitek, da *Učiteljski tovariš* ne služi več narodni šoli na verski osnovi – boj za šolo je bil takrat v središču pozornosti – povzročil polemiko, ki je kulturni boj poglobila zlasti med učitelji na podeželju, ki so do prevrata v večini ostali najhujši nasprotniki radikalnega katolištva. Na Dolenčevo in Pirčevo študijo pa se nanaša tudi predstavitev iste problematike v: Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem*, str. 95–99.

[261] V. Polak, Kultura in pouk v izobraževalnih društvih, v: *Vestnik SKSZ*, priloga *S*, 24. 6. 1920, št. 1.

po svoje deloval v Matici. Čimveč pa bo naših članov, bolj bo vodstvo Matice moralo upoštevati naše zahteve v izvajanju svojega programa«.[262]

V članku *Predavanje o »Slovenski Straži«* neznani avtor odgovarja na temeljna vprašanja o tem, zakaj se je ustanovila in za katere potrebe naj skrbi: *»Za tiste, ki so naložene v prvi vrsti katoliškim Slovencem: 1. skrb za dobro čtivo; 2. skrb za domači duhovniški naraščaj. Vsem nam je jasno, da bo narod ostal, dokler ima duhovnike iz svoje srede, ki ga razumejo, ljubijo in se zanj žrtvujejo. Marsikateri reven deček bi rad študiral in postal duhovnik, ako bi imel sredstva. Mi jih moramo preskrbeti.*«[263]

Po začetnih težavah in neurejenih odnosih znotraj SKSZ se je po letu 1923 uredila in začela krepiti, tako da je PZ leta 1928 celo dobila za 15 let v najem prvo državno radijsko postajo v Sloveniji, ki je imela 6000 naročnikov in je oddajala 6 ur dnevno. Po petih letih jo je ljubljanska policija 17. februarja 1933 na podlagi Zakona o društvih, shodih in posvetih prepovedala, po menjavi režima, ko je namesto JNS prišla na oblast SLS, leta 1935 so jo zopet obnovili in je delovala do druge svetovne vojne, po njej pa je bila leta 1945 razpuščena, kar gotovo razodeva njeno veljavo in moč, saj so PZ hoteli onemogočati vsi politični in idejni nasprotniki.[264]

9.4.1 OREL

V okviru SKSZ je bilo v letu 1905/06 ustanovljeno novo telovadno katoliško gibanje Orlov, ki se je hitro razmahnilo in imelo širše vzgojno-kulturne cilje. Imelo je tudi svoje glasilo *Mladost*. Krovna organizacija posameznih društev je bila Orlovska zveza, ki se je delila v podzveze, te pa so bile ustanovljene že dve leti po ustanovitvi Orla. Ime Orel so si privzeli šele leta 1909 na občnem zboru v Bohinjski Bistrici, kjer so določili tudi druge osnovne elemente gibanja: kroj, pozdrav in znak.[265]

Janez E. Krek (1865–1917) najprej niti ni želel ustanoviti samostojne telovadne organizacije, ampak je želel, da naj Sokol postane in ostane ljudski, katoliškonarodni. Ob ustanovitvi Orla pa je Korošec pripomnil, da je SKSZ prijateljica telovadbe, zato naj ustanovijo telovadne odseke, ki pa bodo z že

[262] *VPZ* 5 (1924), št. 2, str. 15; prim. C. Kranjc, Naše tiskarstvo v letih 1918–1938, v: *SzS*, str. 251.

[263] *VPZ* 5 (1924), št. 3, str. 26.

[264] Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 311, Sl. l. KBUDB, z dne 3. 10. 1931, št. 60. Zakon je sicer izšel v Sl. n. dne 19. 9. 1931, št. 217, in je med drugim določal: § 4, t. 1: *»Obče upravno oblastvo druge stopnje prepove ustanovitev društva, če je društvo po svojem imenu, svoji nalogi ali ureditvi nasprotno državnemu ali družabnemu redu ali javni morali ali če je kot društvo za telesno vzgojo postavljeno na versko, plemensko ali pokrajinsko osnovo.«* In § 11, t. 1: *»Društva, ki prekoračijo svoje statutarno delovno področje ali ki ga ne morejo več izvrševati ali ki ravnajo zoper državni ali družbeni red ali javno moralo, sme obče upravno oblastvo druge stopnje razpustiti.« Ob tem pa je posebej zanimiv del § 20: »Pod odredbo tega poglavja ne spadajo: 1. verske zajednice usvojenih in priznanih veroizpovedovanj in njih verska združbe, osnovane na zakonih.«*

[265] Prim. Josip Hafner, Orel, v: *Č* 17 (1923), št. 1, str. 19 (dalje: Hafner, Orel); Dolenc, *Kulturni boj*, str. 313, slednji navaja tudi najpomembnejšo literaturo o ustanovitvi in delovanju Orla v op. 127, str. 312.

»*obstoječimi telovadnimi društvi (t. j. Sokoli) vedno živela v prijateljskih odnošajih, če v njih ne vlada našim načelom sovražen duh*«.[266] S prvo organizacijsko enoto je začel jeseniški kaplan Karel Čuk (1878–1956), kjer so Nemci leta 1902 ustanovili Turnverein, dve leti pozneje pa slovenski narodnjaki Sokola.

Po prevratu se je orlovska organizacija počasi oživljala in se zaključila z mariborskim taborom poleti 1920. Sokoli so bili uspešnejši tudi zaradi narodnjaške usmerjenosti. Do jeseni 1921 se je orlovska organizacija uredila in obnovila ter se ločila od SKSZ, saj je bila ustanovljena Jugoslovanska orlovska zveza, ki je imela Orlovsko in Orliško podzvezo v Ljubljani in Hrvatsko podzvezo v Zagrebu. Po osamosvojitvi hrvaških Orlov in Orliške podzveze se je leta 1927 slovenska podzveza preimenovala v Slovensko orlovsko zvezo, obe pa sta bili razpuščeni z uvedbo diktature in izdajo zakona o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije. V SKJ Orli niso vstopili, so pa njihovi odseki naslednja štiri leta obstajali v prosvetnih društvih, po letu 1933 pa so v prosvetnih društvih obnovili fantovske odseke, ki so se leta 1937 osamosvojili in združili v samostojni Zvezi fantovskih odsekov, ki je priredila veliko prireditev konec junija 1938 in mednarodni mladinski tabor v Ljubljani.[267] Dolgoletni predsednik ZKFID je bil Ivan Kronovšek (1903–1971), kmet, ki je od leta 1933 zbiral sredstva za gradnjo Doma Matije Gubca pri Sv. Juriju ob Ščavnici, rojstnem kraju dr. Antona Korošca. Dom so odprli 30. julija 1939, na zadnji dan kongresa Kristusa Kralja v Ljubljani, kar je kazalo na več kot le neobveščenost in nesodelovanje na kongresu, ampak na konkretno provokacijo, saj so za ZKFID stali mladi komunisti v okviru Zveze komunistične mladine Slovenije, kar so po vojni sami priznali.[268]

Glavna načela so zapisana v temeljnem delu orlovske organizacije, Terseglavovi *Zlati knjigi slovenskih Orlov*, glede organizacije in delovanja pa jo dopolnjuje *Poslovnik*, ki »*ureja in vodi vse zunanje življenje, po Zlati knjigi pa notranjost Orla*,«[269] in Zabretova knjiga *Orlovstvo.*

V slednji Zabret med drugim pojasni odnos do Marijinih kongregacij, ki so verske organizacije in svoje delo izvršujejo z nadnaravnimi nagibi in sredstvi, orlovstvo pa ni cerkvena, verska ali politična organizacija, ampak svetna, ki ima namen »*iz vernih mladeničev vzgojiti telesno zdrave, značajne in disciplinirane može ter jim dajati potrebno osnovno izobrazbo za uspešno delo v javnem in zasebnem življenju. Sporedno z nadnaravnimi nagibi in sredstvi, ki jih nudijo Cerkev in njene organizacije, udejstvuje orlovstvo kot svetna organizacija v prvi vrsti naravna sredstva (telovadba, disciplina, prireditve, zabava, itd.), ki*

[266] Hafner, Orel, str. 19.

[267] Prim. Josip Turk, Kultura, v: *SzS*, str. 217 (dalje: Turk, Kultura); Dolenc, *Kulturni boj*, str. 318.

[268] Prim. Kolarič, *Škof Rožman III*, str. 36. Kolarič za ta podatek navaja zbornik *Od kmečkih uporov do slovenske državnosti*, Maribor 1971, str. 5, 102, 119 in 121.

[269] Hafner, Orel, str. 22.

so močna opora nadnaravnim sredstvom. Orlovstvo se seveda zaveda, da samo naravna sredstva ne zadostujejo in da svojih vzgojnih namenov ne more dosegati pri ljudeh, ki v svojem mišljenju in življenju ne priznavajo krščanskih načel in da najtrdnejšo oporo, najzanesljivejše jamstvo za dosego orlovskih smotrov daje versko življenje.«[270]

Vsekakor je za nas zanimiv del, ki pojasnjuje odnos Orla do dušnega pastirstva. Zabret poda dva razloga, zakaj je potrebna skrb dušnega pastirja, ki mora voditi duše k Bogu. Skrb je potrebna pri tistih, ki imajo večji vpliv na versko življenje v družbi in družini, ter za tiste, ki so v večji nevarnosti za svoje dušno življenje kot drugi in »*vsakdo vidi, da obadva ta razloga prideta v današnih [sic.!] razmerah pri moški mladini izredno veliko vpoštev*.«[271]

Josip Hafner pa zaključuje, da je opravičena trditev, »*da katolik in domoljub, ki podpira Orla, vrši eminentno kulturno delo v korist cerkvi, narodu, državi, slovanstvu in človeštvu*«.[272]

9.4.2 SOKOL

Vedno znova se je pojavljalo vprašanje odnosa do politike in vere, predvsem v zvezi z Orli. Zadeva se večkrat vpleta tudi v delovanje duhovnikov, zlasti katehetov pri razmerju Orli-Sokoli, kjer se ta intenzivnost veča predvsem ob uvedbi diktature in naprej vsa 30. leta, do konca Kraljevine Jugoslavije, zato je prav, da pogledamo njihovo stališče do politike, vere, Cerkve in klerikalizma. Po prevratu je Sokol vse bolj hiral, vse do uvedbe diktature, ko je število njegovih članov zaradi zakonsko privilegiranega položaja začelo rasti iz leta v leto, tako da je bil Sokol ob koncu 30. let, pred drugo svetovno vojno, največja organizacija, ki je pod svojim okriljem združevala največ mladih ljudi, po podatkih Sokolov preko 41.000.[273]

Glavni ideolog in ustanovitelj Sokola, najprej Telovadnega društva praškega, je bil Miroslav Tyrš (1832–1884).[274] Kmalu po ustanovitvi, leta 1863, se je v Ljubljani osnoval Južni Sokol, ki je bil edina telovadna organizacija na slovanskem jugu, a ga je oblast že leta 1867 razpustila, naslednje leto pa je bilo ustanovljeno *Telovadno društvo Sokol v Ljubljani*. Sokolstvo se je začelo počasi razvijati, a res počasi, saj je pravi polet doživelo šele po letu 1895. Leta 1904 je

[270] Franc Zabret, *Orlovstvo. Doneski k ideologiji orlovskega programa*, Ljubljana 1924, str. 103 (dalje: Zabret, *Orlovstvo*). Zanimivo, da v *Zlati knjigi slovenskih orlov*, str. 28, lahko preberemo, da je namen Orla *»zbujati, razširjati in utrjevati v krščanski slovenski mladini in sploh v vsem ljudstvu zamisel za politično, izobraževalno in gospodarsko združevanje vseh, ki katoliško mislijo in delajo, ter vzgojiti v ta namen izmed mladine zavedne agitatorje in govornike.«*

[271] Zabret, *Orlovstvo*, str. 109.

[272] Hafner, Orel, str. 30.

[273] Andrej Josip Rus, *Pričevanja in spomini*, Ljubljana 1989, str. 55 (dalje: Rus, *Pričevanja*).

[274] V zvezi s Sokolom je njegovo najvažnejše delo *Základové tělocviku*, v katerem razlaga naziranje in sestavo sokolstva. Prim. Ciril Hočevar, *Sokolski katekizem*, Maribor 1923, str. 27–28 (dalje: Hočevar, *Sokolski*).

bil že II. vseslovenski sokolski zlet (prvi ob 25-letnici leta 1888), naslednje leto je bila ustanovljena SSZ z 21 društvi in 8 odseki, do prve svetovne vojne pa se je izvršila še organizacija žup. Vojna je sokolsko delo ustavila, nadaljevalo pa se je takoj po prevratu.[275]

Franc Zabret je ugotavljal: »*Sokolstvo je bilo v začetku samo narodna, versko pa vsaj nevtralna, če ne veri celo prijazna telovadna organizacija. Sokoli so se marsikje udeleževali cerkvenih slovesnosti, dali blagoslavljati svoje prapore in so šteli med svojimi člani mnogo ljudi odločno katoliškega svetovnega nazora. Polagoma pa je češko svobodomiselstvo po slovenskih dijakih, ki so študirali v Pragi, pronicalo tudi v slovensko sokolstvo, da se je vedno bolj svobodomiselno orientiralo in so bili mnogi člani radi tega moralno prisiljeni zapustiti organizacijo*.«[276] Podobno ugotavljata tudi Ivan Čuk in Aleks Leo Vest v svoji študiji *Prevarani sokol*: »*Na območju današnje Slovenije je bilo sokolstvo najprej izrazito narodnostno in panslavistično naravnano gibanje z dominantnim vplivom Narodno napredne stranke. Kasneje je v tem gibanju našla zatočišče liberalna Jugoslovanska nacionalna stranka. Domovanje liberalcev v zavetju Sokola morda najbolj nazorno zrcali sokolska kariera dr. Ivana Tavčarja*[277] *kot izpostavljenega liberalca in staroste Ljubljanskega Sokola*.«[278]

Po prevratu je sokolstvo ponovno začelo z delom. Že leta 1922 se je v Ljubljani vršil Jugoslovanski vsesokolski zlet, vključeval je 137 društev, 9.180 telovadcev, 24.845 pripadnikov, kar je več kot eno tretjino vse jugoslovanske sokolske organizacije. Začeli so graditi tudi sokolske domove. Največji razmah

---

[275] Prim. Turk, Kultura, str. 216; Hočevar, *Sokolski*, str. 31–34. Več o zgodovini in razvoju češkega sokolstva glej: Ljudevit Pivko, *Sokolstvo I.*, Maribor 1922.

[276] Zabret, *Orlovstvo*, str. 11–12.

[277] Duhovnik Janez Kalan (1868–1945) je enega največjih politikov opisal takole: *»Tudi dr. Tavčar je bil pristen Poljanec. Zal mož je bil to in zelo nadarjen. Imel je tudi nekaj lepih naravnih lastnosti. Porabil pa je svoje talente slabo. Ne govorim o njegovem pisateljevanju; pero je imel spretno. A dasi je imel dva župnika strica, ki sta ga izšolala, je skoro vse svoje življenje bil ljut boj zoper Cerkev, kar je seveda imenoval 'klerikalizem'. To je bilo od njega sila grdo, neznačajno. Z duhovskim denarjem vzgojen sovražnik Cerkve! Omenjam njegovi dve povesti 4000 in Zgubljeni Bog, kjer Cerkev strašno smeši. Bil je s Hribarjem vred glavni steber liberalizma. Kaj je pod njegovo patronanco Narod dolga leta vse pisal, kako grdil in sramotil Cerkev, to se ob kratkem ne da povedati. Moja knjižica Zločin nad domovino o tem govori. V deželnem zboru je postavil načelo: 'Liberalcem groš, klerikalcem pa knof!' In rajši s Schweglom (renegatom), kakor s Klunom (predsednikom narodno-katoliške skupine). In res so sklenili slovenski in nemški liberalci zvezo zoper katoliške Slovence. Občinski svet ljubljanski je pa sklenil, ne vem že iz kakega povoda, da se ne udeleži nobene cerkvene slovesnosti v stolnici več. V narodnem oziru je pa ta veliki narodnjak napravil neodpustljiv narodni greh, ker je – poleg drugih krivcev – največ zakrivil, da smo zgubili Koroško. Ko je šlo za to, ali naj naši Koroško zasedejo ali ne, je on kot poverjenik za prehrano rekel, da si ne upa Celovca in Beljaka prehraniti, če bi ju zasedli. V Celovcu in Beljaku je bilo pa menda veliko zaloge živil! 'Vsakega moža je škoda', je rekel, 'saj nam bodo Koroško Angleži sami dali'. To je bila prav otročja politika. /.../ Na stara leta je Tavčar svoje mišljenje zelo spremenil, bil je zelo spravljiv in se je dalo z njim čedno govoriti. Odločno je priznaval potrebo vere. Ker je bil, kakor pravijo, vedno dobrih rok, usmiljenega srca, mu je Bog dal milost, da je umrl z Bogom spravljen. A pohujšanje, ki ga je s svojim bojem zoper Cerkev toliko napravil, ni nič popravil.«* NŠAL 466, Zapuščine duhovnikov: Janez Kalan, šk. 67, Moja oporoka (spomini), neobjavljen tipkopis, str. 76–77.

[278] Ivan Čuk, Aleks Leo Vest, *Prevarani sokol*, Ljubljana, 2017, str. 6 (dalje: Čuk, Vest, *Prevarani*). Žal pa nikjer ne omenjata, da Sokol najprej in tudi ne vedno in povsod ni bil versko nasproten, po drugi strani pa večkrat nastrojen proti veri, cerkveni hierarhiji in Cerkvi sploh, kar bomo videli v nadaljevanju.

pa je društvo doživelo po ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije, po zakonu iz leta 1929, ko so bile druge telovadne organizacije ukinjene. Leta 1939 je tako sokolska organizacija štela 6 žup (Celje, Karlovac, Kranj, Ljubljana, Maribor, Novo mesto) s 199 društvi in 79 četami, skupaj 278 enot s 24.739 odraslimi člani in 7.979 dekleti ter 9.509 dečki oz. naraščaja z 91 domovi, 5 pa jih je bilo še v gradnji.[279]

V svojih pravilih so jasno zapisali, da »*Sokolstvo ne more biti v službi nobene stranke, bodisi politične ali tudi stanovske (razredne)*.« V načelnih sklepih SSZ 6. januarja 1919, ki jih je potrdila tudi JSS, so zapisali, da je sokolstvo nepolitična, toda vsenarodna organizacija in kot taka ne služi nobeni politični stranki in drugim posameznim stanovskim organizacijam, člani sokolskih društev morejo biti pripadniki le takih strank, ki po svojem kulturnem programu ne nasprotujejo sokolskemu programu.[280]

V drugi točki sokolskih načel se dotika vprašanja odnosa do vere: »*... Ker je Sokolstvo za ves narod Jugoslovanski, zato ne more in ne sme zbirati samo članov ene veroizpovedi. To je tudi bistvena razlika med Sokolstvom in drugimi (»katoliškimi«) telovadnimi društvi (»Orli«). V Sokolu je lahko katoličan, kakor pravoslaven, protestant ali musliman.*

So na svetu ljudje farizeji, ki hujskajo nerazumno ljudstvo proti Sokolstvu, češ, da je proti veri. Vendar Sokolstvo ni protiversko. /.../ Sokolstvo se pa bori proti vsem, ki hočejo vero izrabljati v politične namene.«[281]

Na ideološki ravni je SKJ zanimivo povzel ban Marko Natlačen (1886–1942), ki je notranjemu ministrstvu poslal 8. aprila 1938 poročilo o brezbožni propagandi društva Sokol: »*Šele po l. 1935, ko je Sokol izgubil svoj pomen tudi kot izključna državotvorna viteška organizacija, se je spomnil še enega svojega poslanstva, t. j. biti pobornik svobodomiselnega svetovnega nazora. Da je Sokol pri tem šel tako daleč, da danes ne brani samo upravičenosti materijalističnega gledanja na svet in življenje, temveč tudi že ruši pozitivna verstva, temu ni toliko kriv Tyršev sistem. Tyršev sistem je, kakor sem že rekel, v bistvu svobodomiseln, ni pa veromržen ali celo versko destruktiven. Da je Sokol zašel med agitatorje brezbožništva, temu je krivo dejstvo, da se je po l. 1935 znašel v družbi protivnikov režima, med katerimi so tudi komunisti in ki si po potrebi tudi drug od drugega izposojujejo svoje ideologije, samo da dosežejo skupni cilj. Na ta način je Sokol prišel v čuden položaj, da – kar se verstva tiče – na videz stoji v isti fronti, v kateri stoji tudi skrajna levica, ki jo na koncu koncev vodi Moskva*.«[282]

[279] Prim. Turk, Kultura, str. 216; Dolenc, *Kulturni boj*, str. 264–265.

[280] Prim. Hočevar, *Sokolski*, str. 22–23.

[281] Prav tam, str. 24.

[282] Rus, *Pričevanja*, str. 55. V poročilu Natlačen nato podaja kršitve, ki so jih v glavnem zakrivili pri govorih na zborih ali v člankih v *Sokolu – vestniku sokolske župe Ljubljana* (prim. 2 (1937), št. 11, str. 149–150) Josip Rus, France Lubej in Zoran Polič, ki so bili tudi simpatizerji in člani KPS (več o tem Čuk, Vest, *Prevarani*, str. 92). France Lubej sicer trdi, da je bil prvi stik Sokolov s

Kajetan Gantar (1930–2022) v svojih spominih na tastovo sestro Tončko in njenega moža Ivana zapiše naslednjo zanimivost glede praktičnega življenja in odnosa med nekaterimi Sokoli in Cerkvijo: »*Rad se je oblekel tudi v gasilsko uniformo in rad je pripovedoval, kako je v mladih letih nosil sokolsko uniformo, kako je telovadil pri vajah, ki so bile ob nedeljah popoldne takoj po kosilu. Po končani telovadni vaji sta starešina in vaditelj fantom vedno zapovedala: ›Zdaj pa vsi v cerkev k nauku, da se gospod župnik ne bodo hodvali [sic.] čez sokole!‹*«[283] Podobno razmišlja tudi na drugem mestu: »*Vedel sem, da se Slovenci delijo na klerikalce in liberalce, na orle in sokole. Tako je bil tudi naš razred razdeljen na dva tabora, ki sta se večkrat zmerjala ali tudi stepla med sabo.*«[284]

Takoj v naslednji točki pa obravnava klerikalizem in ugotavlja, da se pojma velikokrat zamenjujeta, predvsem pred kakšnimi volitvami, ko trdijo klerikalni listi, da je vera, namesto klerikalizem v nevarnosti. »*Duhovniki, škofje in papež, ki se imenujejo v rimskokatoliški cerkvi učeča cerkev ali »klerus«, si lastijo često tudi posvetno oblast. Da bi si pridobili tudi večjo politično moč nad ljudstvom, zlorabljajo včasih vero v posvetne namene. Pod ›klerikalizmom‹ umevamo politično stranko, ki se naslanja v prvi vrsti na cerkveno hierarhijo in črpa iz nje svojo politično moč. Sokolstvo je glede verstva na stališču, da je vera najintimnejši in najsvetejši del notranjega življenja vsakega posameznika. /.../ Sokolstvo obsoja vsako zlorabo tega imenitnega čustva v katerekoli namene, ravnotako kakor obsoja zlorabo drugačnih idej in organizacij za uveljavljanje moči kateregakoli verstva. Sokolstvo je radi tega proti klerikalizmu, proti veri pa ni bilo in ne bo.*« Dodaja, da se klerikalizem in sokolstvo izključujeta, saj kdor se izreče za klerikalni svetovni nazor, »*po katerem stopa vera v politiko, da si zagotovi gospodarstvo mednarodne katoliške hierarhije nad državo in nad duševnim življenjem državljanov, kdor misli, da je na polju umstvenega raziskavanja dopustno le to, kar dopušča ta hierarhija, ta ne more biti Sokol.*«[285]

komunisti 18. decembra 1940 v Ljubljani, po pogrebu dr. Korošca. Prim. Franc Lubej, *Odločitve*, Ljubljana 1980, str. 162, kar pa po navedbah ne drži, saj je prav glavni disciplinski proces v Sokolu I-Tabor na Taboru odločal o izključitvi članov levo demokratičnega ali naprednega tabora Sokola, oz. komunistov. Več o tem v omenjeni študiji Čuka in Vesta, str. 57 sl, predvsem str. 92, 107–211, kjer med drugim tudi navajata, da so bili omenjeni člani sicer uradno sprejeti v KP med in po vojni, pred vojno pa so že bili dejavni člani Društva prijateljev Sovjetske zveze, zato Lubejeva izjava ne drži. To potrjuje tudi Čuješ, *Ehrlich*, str. 6, 8–9, 13–14, 21, 40. Podobno potrjuje tudi škof Rožman leta 1930 v pismu predsedniku vlade z naslovom *Denuncijacije*: *»Slovensko verno ljudstvo je z bridkostjo opažalo, da je Sokolski vestnik pisal sovražno in zaničljivo o verskih zadevah, da je prirejal vaje med službo božjo, da so se Sokoli pajdašili s socijalisti, izrečno pa odklanjali vsako skupnost s »klerikalci«. /. . . / Ne čudite se, gospode minister, rezervi, ki jo mora kazati katoliško duhovništvo proti Sokolu, če se kot ideala Sokola slikajo zgolj humanitarni, človeški, svetni, naturalistični cilji, kakor svoboda, pravica, dobrota, resnica, človečanstvo itd. Najskrbneje se pa sokolski programi izogibajo temelja in pravira vseh teh idealov, namreč Boga, tako da so njihovi cilji brez večno veljavnih religioznih temeljev. Moralna vzgoja se pa sploh ne da podržaviti, kakor hoče to očividno zakon o Sokolu, ker vest, na kateri sloni končno moralnost, se da vezati le po božjih zakonih, ne po policijskih predpisih. Zato naj se Sokol najprej pokristjani, da ga moremo sprejeti.«* NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 5.

283 Kajetan Gantar, *Zasilni pristanek*, Ljubljana 2011, str. 129. O napetostih med Sokolom in Katoliško cerkvijo poroča tudi Tomaž Budkovič, *Bohinj 1918–1941: življenje ob meji*, Bohinj 2014, str. 227.

284 Kajetan Gantar, *Utrinki ugaslih sanj*, Ljubljana 2005, str. 32.

285 Hočevar, *Sokolski*, str. 25–26.

Napetosti in medsebojnih kratkih stikov je bilo veliko, tudi zaradi zakonske privilegiranosti Sokola. Nasprotja pa so vrh dosegla po 3. maju 1936, ko je društvo Krščanska šola organiziralo v Ljubljani veliko srečanje in na podlagi Pastirskega pisma jugoslovanskih škofov, izdanega februarja 1933, sprejelo resolucijo z zahtevo po svobodi za Katoliško cerkev, zahtevo po verouku in katoliških učiteljih za katoliške otroke, katoliški starši so zase zahtevali pravico soodločanja in da Sokol postane svobodno društvo, ne pa privilegirano, v katerega silijo otroke. Sokoli pa so na zborovanje in resolucijo takoj odgovorili, da niso politična ali gospodarska organizacija in ne posegajo v »področje verskih in političnih organizacij« ter ne zahtevajo oblasti nad narodom, obenem se jim je zdela obsodba škofov krivična, višek »prikrite mržnje Krščanske šole« pa, da hkrati z obsodbo za Sokola zahteva svobodo.[286]

Čuk in Vest v svoji študiji ugotavljata, da je kralj Aleksander »*zaznal idejno moč sokolske misli in se je odločil na sokolstvu graditi enoten jugoslovanski narod*«.[287] To je začel konkretno uresničevati decembra 1929, ko je izdal Zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije, ki je stopil v veljavo 6. decembra, ko je bil objavljen v *Službenih novinah*, in verjetno najbolj prizadel predvsem severni del države s svojim §§ 12 in 13, ki sta določala ukinitev dosedanjih društev za telesno in moralno vzgojo: Jugoslovanski Sokol, Srbski Sokol, Hrvatski Sokol in Orel, če se v treh tednih ne bi vključili v SKJ. Uredbo likvidacije pa so predpisali minister za prosveto, vojsko in mornarico soglasno z ministrskim predsednikom.[288]

Kljub vsemu pa z Orli niso bile le napetosti in boji, ampak tudi sodelovanje. Sredi leta 1919 so se člani OZ udeležili zbora Jugoslovanskega Sokola v Novem mestu. OZ se je udeležila slavja, »*da pozdravi jugoslovanske Sokole pri pozitivnem delu za narodno ujedinjenje. Orlovska zveza iskreno želi tesnega sodelovanja s Sokolstvom, ki hoče glasom svojega programa dvigniti telesno in nravno vzgojo slov. naroda in pri tem spoštovati versko prepričanje vsakega posameznika.*«[289] Omenjeni dogodek je bolj izjema kot pravilo in izhaja iz povojnega, začetnega obdobja, ko so se organizacije postavljale na novo. Po prvem

[286] Pastirsko pismo so škofje sprejeli na konferenci 17. novembra 1932, v katerem so obsodili Sokol, da je ne le brezversko, ampak tudi protiversko gibanje, ki sloni na evolucionizmu in v mladih ruši katoliško vero. Prim. *LŠL* 68 (1933), št. 2, str. 9–10; *Sokol-vestnik sokolske župe v Ljubljani*, 1 (1936), št. 2–3, str. 20–21.

[287] Čuk, Vest, *Prevarani*, str. 6.

[288] Prim. Ur. l. KBUDB, z dne 19. 12. 1929, št. 11, str. 109–110. Zakon je zelo kratek, saj ima samo 14 členov in med drugim določa organizacijsko strukturo, ki jo sestavljajo društva, ki so združena v župe, te pa v zvezo, ki jo vodi uprava, starešina pa je prestolonaslednik Kraljevine Jugoslavije. Spremembe v zvezni upravi sta uvajala ministra za prosveto, vojsko in mornarico v soglasju s premierom (§§ 4 in 5). Zanimivo je, da je skavtska organizacija ostala nedotaknjena, saj so npr. vsi državni uradniki ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje, notranje zadeve in za gradnjo, ki so bili člani Zveze skavtov Kraljevine Jugoslavije, dobili odobren dopust in pot v tujino na vseslovanski skavtski kongres v Pragi od 24. 6. do 7. 7. 1931. Prim. AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, I/pov. 200–500, šk. 842, KBUDB, Ljubljana, 25. 5. 1931, št. I. No. 5094/3.

[289] *S*, 25. 6. 1919, št. 143, str. 2.

desetletju in uvedbi diktature pa se je stanje obrnilo na glavo. Zanimiv primer opisuje Bogdan Kolar, ki trenja in prav namerno nasprotovanje duhovnikom s strani Sokola predstavlja na primeru župnika Josipa Kresa (1892–1965) s Koprivnika. Dejansko to niso bili samo verbalni spori in morda kakšno poizvedovanje, ampak je bil konkreten napad na župnika z obsodbo in naloženo denarno kaznijo ali zaporom. Omenjeni primer ni osamljen, ampak je povezan v širše družbeno dogajanje, saj je povezan z zgoraj omenjenim pismom jugoslovanskih škofov o SKJ, nameravanim izgonom jezuitov iz države in policijskim preverjanjem župnikov pri njihovi dejavnosti.[290] Podobna zgodba je bila tudi z jeseniškima kaplanoma Janezom Tiringerjem (1901–1948) in Andrejem Križmanom (1898–1993). Pred praznikom sv. Alojzija, ko so zaključevali šolsko in veroučno leto, so tudi spovedovali veroučence. Ob tem se je po mnenju oblasti zgodil incident. Kaplana sta podala izjavi, v kateri je Križman odklonil vsako izjavo zaradi spovedne molčečnosti in neodvisnosti pri sami spovedi, Tiringer pa je zapisal, da se spominja spovedi 22. junija in da je popolnoma izključeno, da bi bil on izrekel te besede, odklanja pa vsako zaslišanje v spovednih zadevah, ker je dana možnost kršitve spovedne molčečnosti. V glavnem je pri tem tudi ostalo in zadeva ni šla naprej, čeprav je cenzura očitno zajela Tiringerjevo pismo župniku v St. Jakobu v Rožu glede predstave, ki naj bi jo kot gostje imeli v sokolskem domu, kaplan pa priporoča Krekov dom, ker je večji in zaključi, da bo to »*imelo večji moralni in gmotni uspeh, saj je Jeseniško prebivalstvo Krekovega in ne sokolskega duha*.«[291]

9.4.3 DRUGA ZDRUŽENJA

Društveno življenje med Slovenci je bilo zelo živahno, saj je bilo v društvenem katastru ljubljanske Pokrajinske uprave za Slovenijo konec leta 1922 vpisanih: 726 izobraževalnih, 268 delavskih, 343 šolskih in narodnobrambnih, 136 športnih, 264 podpornih in dobrodelnih, 104 nabožnih, 124 gospodarskih, 64 dijaških, 461 gasilnih in požarnih društev. Med ta društva seveda niso bile vštete gospodarske zadruge in Marijine kongregacije in druge podobne verske ustanove. Vseh društev je bilo 3317.[292]

Zveza kulturnih društev je bila za Štajersko in Koroško ustanovljena leta 1908, predvsem kot odgovor na vse močneje organiziran katoliški politični tabor, konec julija 1920 pa so s sporazumom ustanovili matično društveno zvezo ZKD v Ljubljani, ki je združevala obstoječe članice, čitalnice, knjižnice,

[290] Prim. Bogdan Kolar, Sokol Kraljevine Jugoslavije in ustvarjanje napetosti: primer župnije Koprivnik v Bohinju, v: *BV* 78 (2018), št. 3, str. 738–743. Glej prilogo 15.

[291] AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, šk. 842: Pismo Janeza Tiringerja župniku Šenku v St. Jakob, Jesenice, 19. 6. 1931. Glej prilogo 14.

[292] Prim. Erjavec, *Zemljepisni*, str. 184.

prosvetne odseke sokolskih društev, narodna, učiteljska, podporna, gasilska, športna in druga prosvetna društva. Svoj vrhunec je dosegla sredi 20. let, ko se je po zgledu Prosvetne zveze razdelila na mariborsko in ljubljansko zvezo. Skupaj je imela včlanjenih 340 društev s 37.000 člani, izdajali so svoje glasilo *Prosvetni glasnik*, opremili pa so se tudi z radijskim sprejemnikom in prenosnim kino projektorjem. V ozadju organizacije, ki sicer ni imela v svoji sredi vidnih političnih osebnosti, so bili predvsem liberalni izobraženci, Pavel Pestotnik (1879–1955), Ivan Lah (1881–1938), v Mariboru pa Anton Skala (1889–1968) in Gregor Žerjav. Ervin Dolenc ugotavlja, da je bila ZKD v primerjavi s PZ ohlapna, precej manj učinkovita in trdna organizacija, ki je delovala bolj kot servis svojih društev.[293]

Zveza društev kmetskih fantov in deklet in SKS sta se zavzemali za pravo kmetijsko politiko, več praktičnega kmetijskega pouka v šoli in sta kritizirali nezadostno izobrazbo, ki jo je dala osnovna šola, saj so kmetje imeli težave z oddajanjem raznih prošenj in vlog, za kar so morali še vedno k župniku. Od države so zahtevali ustanavljanje kmetijskih strokovnih šol in so podpirali težnje za popolno univerzo. V svojem listu *Kmetijski list* je SKS ob ustanovitvi podala tudi svoj program, ki je zanimiv predvsem v 7. točki: »*Stranka bo varovala verski čut slovenskega ljudstva. V verskem oziru stoji stranka na stališču, da ostane narod veren. Vera povzdiguje človeka nad druga stvarstva. Brezverje pa ga ponižuje in mu jemlje človeško dostojanstvo. Zatorej bo stranka vedno nastopala proti elementom in strankam, ki bi hoteli narod zavajati v brezverje.*«[294]

Kljub lepim besedam je bil očitno pritisk SLS prevelik, zato so se pritožili škofom, da naj jih zaščitijo pred agitacijo duhovnikov. Na shodih SKS so duhovniki večkrat očitali strokovnjakom, da nimajo pravice prirejati političnih shodov in nastopati kot govorniki za SKS, zato se neznani avtor Agrarec v članku sprašuje: »*Čudno se nam zdi, da nam duhovščina odreka naše politične pravice, čeprav daje sama v tem oziru najslabši vzgled. Kdo se je dosedaj bolj izpostavljal zavoženi politiki SLS, kakor ravno duhovščina. Ta si domišlja, da je ona za to tukaj, da bi vodila našega kmeta. /.../ Duhovščina agitira vse svoje življenje za svojo moč nad ljudstvom, in sicer povsod: v cerkvi, pri vsaki pridigi, v spovednici, v uradu in v župnišču, pri krščanskem nauku in tudi po hišah. Ta agitacija je možna le na kmetih med nezavednim, preprostim ljudstvom. Med kulturno zrelim ljudstvom ne bi bilo to mogoče, ker bi si ljudstvo to enostavno prepovedalo in zahtevalo od duhovščine le čiste krščanske nauke, ne pa klerikalno politiko. Duhovščina si tudi domišlja, da je ljudstvu v strokovnem kmetijskem oziru za svetovalca. Ker je bilo žalibog še do danes tako, moramo reči, da zato naše kmetijstvo*

[293] Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 277–282.

[294] Program Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo, v: *KL*, 17. 1. 1919, str. 1; prim. Dolenc, *Kulturni boj*, op. 48, str. 283.

tako slabo izgleda. ... Svetujem naši duhovščini, naj odloži svojo srednjeveško okostenelost in po svoji zdravi pameti preudarja, da so že zdavno minuli časi, ko je bila samo ona poklicana voditi kmeta.«[295]

Neizprosna in trda politika SLS in katoliškega tabora na podeželju je njihovo mladinsko organizacijo ZDKFID nagibala k demokratom, kljub temu pa so nekateri duhovniki bili simpatizerji in tudi člani vodstva SKS, na primer župnik Janko Barle (1875–1943),[296] a o tem primeru več v poglavju o podobi duhovnikov v javnih občilih. Končno so se po občnem zboru leta 1928 vsa društva včlanila v demokratsko ZKD.[297]

Mladinsko združenje Bratstvo se je najbolj razmahnilo v letih 1922–1923, organizirali so razna predavanja, tečaje in tako želeli izobraževati delavce, žensko in moško mladino. Nasprotovali so terorju, Orjuni in se borili za miren napredek ter socialne pravice. Leta 1924 so v okviru JNSM organizirali tabornike in jih sklenili razširiti na Zvezo jugoslovanskih tabornikov. Pri ustanavljanju tabornikov sta pomagala dva nekdanja skavta, Črtomir Zorc (1907–1991) in Henrik (Hinko) Pajer (1886–1966), ki je izstopil iz skavtstva zaradi njihovega centralističnega, militantnega in strankarskega značaja. V letu 1927 je društvo počasi začelo upadati in bilo z diktaturo ukinjeno.[298]

Slovensko katoliško akademsko starešinstvo je bil idejno nadzorni organ katoliškega tabora, njegovi začetki segajo v Leonovo družbo in srečanja univerzitetnih izobražencev na Bledu leta 1908 ter pozneje v ustanovni zbor leta 1912 v Ljubljani. Organizirali so kulturno delo, skrbeli za slovenska katoliška akademska društva in »pravilno« usmerjenost slovenske katoliške inteligence. Med člani lahko najdemo vse pomembne može slovenskega katoliškega gibanja: Antona Korošca, Miho Kreka (1897–1969), Frana Kulovca (1884–1941), Marka Natlačna, Andreja Gosarja, Ernesta Tomca. Konec 30. let so notranjepolitične razmere pod vplivom komunistov njihovo moč skušale zmanjšati. Posebno je v to posegel prof. dr. Lambert Ehrlich kot vodja akademske skupine.[299]

V letu 1937 so poleg duhovnih vaj imeli še predavanja različnih predavateljev (Krek, Odar, Capuder ...) o demokraciji in katoličanih, o KA, o aktualnih

[295] Patent na razum in na politiko, v: *KL*, 19. 2. 1920.

[296] Pri Barletu opozorimo na previdnost, ker je živel tudi sodobnik, Janko Barle (1869–1941), ki je bil etnolog, glasbenik, katehet in je od 1893 živel v Zagrebu ter na škofiji opravljal več pomembnih funkcij. Med drugim je bil nadškofov tajnik, 1916–1938 pa kancler in kanonik stolne cerkve. Prim. I. Slavec Gradišnik, »Barle, Janko«, dostopno na: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi134496 (pridobljeno: 22. 3. 2019).

[297] Prim. Dolenc, Kulturni boj, str. 289. Predsednik SKAS Bogumil Remec takole pojasnjuje: *»V smislu pravil SKASa je namen društva gojitev duhovne skupnosti, poglobitev verskega življenja članov, skupnost teženj, utemeljenih v enotnem pogledu na življenje: SKAS naj bo občestvo njegovih članov.«* V: Izvestja SKAS za leto 1938, Ljubljana 1939, str. 5.

[298] Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 205–300; Melita Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev, v: *Slovenci v desetletju*, str. 367–368.

[299] Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 319–321. Dolenc pod vplivom komunistične propagande za upad moči poudarja samo notranja medsebojna trenja v gibanju.

političnih vprašanjih, o konkordatu, o ženskem vprašanju in o načelih krščanske vzgoje. Poleg tega so imeli še jugoslovanski kongres Zveze slovanskih katoliških akademikov in starešin (Slavia Catholica) julija 1937 v Ljubljani. Če ob tem naštejemo še nekatera vprašanja, ki so jih obravnavali na skupnih sestankih kulturnega odseka: verske razmere pri nas, razgovor o KA, stari in mladi, naše časopisje, verska odločnost in ozkosrčnost, delo katoličanov v znanosti, naši kulturni programi in ustrezajoče organizacije ..., potem vidimo, da je bilo SKAS zelo aktivno in sodobno.[300]

Krekova mladina in krščanski socialisti so bili pravzaprav odmev radikalnega katoliškega naziranja nasproti glavnim političnim vodstvom Cerkve in pozneje tudi SLS. Razhajanja so trajala do leta 1922, ko je SLS proti liberalcem nastopila skupaj s krščanskosocialno strujo, delom socialistov in komunisti v Zvezi delovnega ljudstva. Pred tem skupnim nastopom so desne smeri v SLS onemogočile izhajanje krščanskosocialnega dnevnika *Novi čas*, zato so krščanski socialisti ustanovili delavsko mladinsko organizacijo Krekova mladina. Društvo je želelo izobraževati delavsko mladino v duhu krščanskosocialne misli. Krščanski socialisti so zavračali sodelovanje z marksisti ravno zaradi kulturnih vprašanj (šola, vzgoja, verski pouk, verska svoboda, urejanje zakonske zveze). Jedro sporov s SLS je bilo v socialno-politični problematiki, imeli pa so enake poglede na kulturno politiko.[301]

9.4.4 TISK IN SLOVSTVO

Tisk je bil glavni medij, ki je izredno vplival na dvig kulture, narodne zavesti in izobrazbo in nudil hrano duha, kot se je izrazil Cene Kranjc, ki je v *Spominskem zborniku Slovenije* prispeval članek o tisku, tiskarstvu in slovstvu.

K živahnemu literarnemu življenju so prispevale razne literarne in kulturne revije (*Ljubljanski zvon*, *Dom in svet*, *Sodobnost*, *Svoboda*, *Križ na gori*, *Mladina*, *Dejanje*, *Književnost*). Tudi vodilni slovenski časniki (*Slovenec*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Delavska politika*) so imeli svoje kulturne strani. Med vojnama je bilo časopisje pomemben dejavnik; časopisna dejavnost se je tehnološko modernizirala, poklicno osamosvojila, vodilni dnevniki so dosegali visoke naklade. Časopisna podjetja so postala vplivne gospodarsko-politične ustanove, prek časopisov sta se razpihovali politična nestrpnost in razklanost Slovencev na katoliški, liberalni in levičarski tabor. Za razvoj kulturnega življenja so poleg

[300] Prim. V. Korošec, Predsednikovo poročilo, v: *Izvestja SKAS za leto 1937*, Ljubljana 1938, str. 5–6, je pa res, da v istem poročilu predsednik omenja, da *»SKAS ni več tisto kulturno in ideološko žarišče, ki bi s svojim razglabljanjem in študijem akademsko prispevalo za reševanje velikih načelnih vprašanj. Premajhne društvene delavnosti je kriva pasivnost članov, ki bi morali staviti svoje zmožnosti in umske sile društvu na razpolago, da tako kot skupnost čim najuspešneje služijo narodu in državi. /.../ Poživitev življenja v SKAS-u, za kar bi bilo potrebno sodelovanje vseh članov, je važen predpogoj za poglobitev naše notranje edinosti.«* Prim. *Izvestja SKAS za leto 1934*, Ljubljana 1935, str. 10–11.

[301] Prim. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 321–324.

številnih knjižnih založb, zbirk, časopisev in drugih medijev pomembne tudi kulturne in prosvetne organizacije, ki so se delile po političnih taborih: Prosvetna zveza pod okriljem SLS, Zveza kulturnih društev v okviru liberalne stranke, Zveza društev kmetskih fantov in deklet pa v 30. letih pod SKS, krščanski socialisti so imeli Krekovo mladino, socialni demokrati pa Svobodo.[302]

Zanimiv je podatek, da smo imeli v Sloveniji in izseljenstvu leta 1919 kar 87 časnikov, od tega 21 političnih. Ne bomo obravnavali vseh, tukaj naj omenimo samo glavne: *Slovenec, Slovenski narod*, *Domoljub*, *Amerikanski Slovenec*, *Domovina*, *Goriška straža*, *Edinost* ... Poleg tega smo imeli kar 12 delavskih glasil, med njimi *Glas naroda*, *Proletarec*, *Slovenija*, *Delavec*, *Sloga*, *Naprej*, *Demokracija* ..., pa tudi 8 listov, ki so se ukvarjali z narodnim gospodarstvom, zadružništvom, obrtjo, trgovino in gospodinjstvom, med njimi *Slovenski gospodar*, *Slovenska zadruga*, *Narodni gospodar* ... Omeniti pa moramo še 13 modroslovnih, bogoslovnih in verskovzgojnih listov: *Ljubljanski škofijski list*, *Lavantinske škofije uradni list*, *Bogoljub*, *Vzajemnost*, *Čas*, *Duhovni pastir*, *Cvetje z vrtov svetega Frančiška* ... 3 listi so se ukvarjali s prosveto in šolstvom: *Učiteljski tovariš*, ki je bil najstarejši list na Slovenskem, *Popotnik* in *Slovenski učitelj*. Od vseh časnikov in periodike jih je bilo leta 1918 ustanovljenih 13.[303]

Ob koncu leta 1938 pa je slika še bolj optimistična, saj je izhajalo kar 235 časnikov in časopisov, od tega 49 predvojnih in 196 iz povojne dobe, in sicer 44 političnih, 13 delavskih, 20 društvenih, 23 gospodarskih, 7 kmetijskih strokovnih listov, 5 upravno-pravnih, 14 zdravstvenih, 5 prosvetno-šolskih, 5 prirodoslovnih, 6 zgodovinsko-zemljepisnih in narodopisno-jezikovnih, 21 mladinskih in dijaških, 9 za likovno umetnost, 3 humoristični in kar 40 modroslovnih, bogoslovnih, nabožnih in verskovzgojnih listov, od tega 12 iz predvojne, 28 pa iz povojne dobe.[304]

Slovenec je igral zelo pomembno vlogo v političnem življenju, pri ustvarjanju javnega mnenja, poročanju o aktualnih dogodkih in je bil pravi vseslovenski

[302] Prim. Prunk, Kratka zgodovina, str. 120–121. Ob tem samo dva primera: *»Proti duhovnikom živahno dela Kmetijski list, ki sicer pravi v svojem programu, da stoji na verskem stališču in da se vleče za višjo plačo duhovnikom. Hinavci! Tako je v 6. številki tega lista napisal »kmet«, ki pa gotovo nima žuljev na roki, kvečjem na tistem delu telesa, na katerem sedi, celo zgodovinsko razpravo, v kateri vedno pudarja, da je bila duhovska gospoda proti kmetom, dasi ravno slovenska zgodoivna naravnost sijajno dokazuje, kako je ravno v najhujših časih – in takih je bilo pri Slovencih zelo mnogo - edino le duhovnik zvesto stal svojemu ljudstvu ob strani. In prepričani smo, da noben stan na slovenskem[sic.] nima za seboj tako častne zgodivne, nima pokazati toliko velikih del za ljudstvo, kot lahko to stori slovensko duhovništvo. Lahko rečemo, da brez sloveenskega duhovništva danes Slovencev ploh ne bi bilo.«* Domoljub 32 (1919), št. 35, str. 369, in na drugem mestu: *»Kmetijski list čisto dobro ve, da so duhovniki dosedaj na gospodarskem in izobraževalnem polju največ storili za ljudstvo in sicer v velikem delu sebi v gmotno izgubo.«* Farška gonja v novi obliki, v: Domoljub, 32 (1919), št. 36, str. 378.

[303] Prim. Cene Kranjc, Naše tiskarstvo v letih 1918–1938, v: *SzS*, str. 229–231 (dalje: Krajnc, Tiskarstvo).

[304] Prim. prav tam, str. 233–234.

časopis, ki je zagovarjal katoliška načela na vseh področjih družbeno-političnega življenja.[305]

Slovenski narod je bil prvi slovenski časopis, ki je najprej izhajal v Mariboru, nato pa kot dnevnik v Ljubljani. Zagovarjal je liberalno napredne ideje in bil antipod *Slovencu*.

Močne medijske dejavnosti ne bi bilo brez pomembnih tiskarn, založb in tiskovnih društev, predvsem KTD, Jugoslovanske tiskarne in drugih.[306]

Znanstveno delo je bilo pred vojno med Slovenci omejeno na Slovensko matico, Muzejsko društvo za Kranjsko, društvo Pravnik, Leonovo družbo, Slovensko šolsko matico in Zgodovinsko društvo za Štajersko v Mariboru. Izdajali so svoje časopise in zbornike. Po prevratu se je znanstvena dejavnost še razširila in začele so izhajati razne strokovne revije različnih znanstvenih področij (*Bogoslovni vestnik*, *Zdravniški vestnik* ...). Mnogo strokovnjakov na različnih področjih (jezik, zgodovina, teologija ...) je bilo duhovnikov, profesorjev, ki so se profilirali na tujih univerzah in nato poučevali v Ljubljani.[307]

Predvsem v periodičnem dnevnem tisku (časopisi, revije) se je odražal politični boj med liberalnim in katoliškim taborom, pozneje v 30. letih pa tudi razcepljenost znotraj katoliškega tabora, ki je bila v veliki meri posledica delovanja komunistov. Ti so namreč prevzeli liberalce (npr. Sokol) in določene katoličane (Kocbek), ki so med katoličane vnašali razdor. Določen vpliv na razdeljenost pa je imel tudi sindikalni boj (JSZ, ZZD). V katoliškem medijskem prostoru so glavno vlogo igrali duhovniki, ki so bili člani in voditelji KTD, in tudi Jugoslovanska tiskarna, ki je izdala nepodpisano in nedatirano brošurico z naslovom *Največja naloga sedanjega časa*, v kateri je ostro začrtana meja med katoliškim in drugim tiskom, ki širi zlo: »*Najbolj odgovorna, da mladi ljudje zahajajo na neprava pota, naj bi bila slaba literatura, izgovori, da ta ali oni list prinaša tudi dobre novice, pa naj bi bili neutemeljeni. Vse drugačno je avtor v svoji verski gorečnosti z neprijaznimi ocenami uvrstil v protikatoliški tisk, ki ga je treba na Slovenskem iztrebiti in mu preprečiti vstop v domove krščanskih družin. /.../ Namesto tega zla naj bi Slovenci posegali po pravem krščanskem časopisju, pri čemer je avtor naštel naslove nekaterih časopisov, ki so jih tiskali v Jugoslovanski tiskarni. /.../ Listič Največja naloga sedanjega časa bi lahko po eni strani razumeli kot idejni napad na vse »nenaše« časopisje, kot goreče zavračanje drugačnosti, vredno ostrega kulturnega boja na Slovenskem, pa tudi kot reklamno potezo Jugoslovanske tiskarne, tedaj najbolje opremljene tiskarne na Slovenskem*

[305] Prim. Bogdan Kolar, Časopis Slovenec – spomin narodne skupnosti in dokument časa, v: *Slovenec: politični list za slovenski narod (1873–1945)* (ur. M. Tominšek Perovšek), Ljubljana 2013, str. 194. Zbornik ima kronološki in vsebinski pregled, vendar se posebej ne ukvarja z vprašanjem položaja duhovnikov med vojnama in njihovem vplivu v tisku.

[306] Več o tem prim. Kranjc, Tiskarstvo, str. 240–251; Dolenc, *Kulturni boj*, str. 277–282.

[307] Več o tem prim. Franc Ks. Lukman, Znanost, v: *SzS*, str. 275–279.

in ene izmed vodilnih v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Avtor pamfleta, za katerega se ob branju zazdi, da je kar nekako pogrešal čase, ko je lahko cenzura preprečila izhajanje vsega protikatoliškega, si ob pisanju verjetno ni predstavljal, da bi lahko dve desetletji pozneje novi oblastniki njegovo vodilo »boj za katoliški tisk« obrnili na glavo. Pogoji za katoliški tisk se niso zgolj poslabšali, temveč so bili skorajda izničeni.«[308]

Duhovniki so se poleg uradnih administrativnih srečanj (dekanijske konference, sinode) združevali tudi v svojih društvih. Med vojno je bilo to društvo *Vzajemnost*, ki je izdajalo istoimensko glasilo s podnaslovom *Glasilo jugoslovenskega svečenstva*. Glasilo je začelo izhajati leta 1913, izhajalo je vsak drugi mesec, po vojni dve številki skupaj. Do leta 1933 je izhajalo v Ljubljani, nato v Mariboru. Uvodoma so zapisali: »*Dosedanja ljubljanska Vzajemnost in mariborski Duhovni vestnik sta se združila v pričujoče skupno glasilo. S tem se je izpolnila želja mnogih, ki so po pravici dejali, da sta dva lista z istim namenom za slovensko duhovščino v sedanjih razmerah preveč. /.../ Dne 20. oktobra so se sestali v Celju zastopniki obeh Vzajemnosti, Katehetskih društev in Tretjeredne duhovniške skupščine ter uredili zadevo, brez težav, res v duhu vzajemnosti.*«[309] Glasilo je sestavljalo nekaj stalnih rubrik: članki o raznih tematikah, rajni, katehetski vestnik, katehetsko gibanje, razno in knjige in revije. Letno je glasilo izšlo šestkrat v dvojni številki z okrog 17 stranmi na izvod.

Duhovni vestnik je bilo glasilo skupščine duhovnikov III. reda sv. Frančiška in Apostolske unije in je začelo izhajati leta 1924. Urejal ga je Jožef Mirt (1894–1959). Po sestavi je bil zelo podoben *Vzajemnosti*, samo da je bil občutno skromnejši. Ni imel katehetskega dela, ki je bil v *Vzajemnosti* skupen za obe škofiji. Ravno tako ni imel raznih poročil iz tujine in predstavitev novih knjig in revij. Osredotočal se je na temo duhovnega oblikovanja duhovnikov, premišljevanje, III. red sv. Frančiška za svetne duhovnike in apostolsko unijo: »*Nimamo kotička, kjer bi se pogovorili, kje nas čevelj žuli; kjer bi si potožili svoje težave, izmenjali svoje misli, razodeli svoje dvome, vprašali za svet in si ga med seboj dajali. In temu ima služiti naša ›Vzajemnost‹. /.../ ›Vzajemnost‹ želi biti glasilo vseh slovenskih duhovnikov – neglede na meje škofij, - tudi rojakov-sobratov na Ogrskem in Beneškem. Saj nas je itak malo; vsaj mi držimo skupaj! S Hrvati pa želi gojiti vsaj prijateljske zveze in skrbeti, da bodo te zveze vedno prisrčnejše in močnejše. /.../ Beseda v ›Vzajemnosti‹ bodi prosta! Pogovorimo se in povejmo si, bratje, med seboj odkrito, kar imamo na srcu, – seveda vedno v pravem*

[308] Andrej Gabrič, Boj za katoliški tisk, v: *Miscellanea*, AES 38, str. 307–308. *Največja naloga našega časa*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1925.

[309] Nova Vzajemnost, v: *Vzajemnost* 20 (1933), str. 1, številke niso več posebej označene na posameznih izvodih, ampak gre samo za zaporedno številčenje strani posameznega letnika.

katoliškem in duhovskem duhu ter z dolžnim spoštovanjem in pokorščino do višje cerkvene oblasti.«[310]

Že takoj na začetku so se pojavili pomisleki, ali naj list še izhaja ali ne. Podprl jih je škof Jeglič: »*Vprašate, ali naj bi list ›Vzajemnost‹ še izdajali, ker so se pojavili nekateri nasprotni glasovi. Odgovorim: Ker se Vam je mnogo duhovnov zglasilo, da ga žele, ter upate z listom še bolj utrditi duhovsko vzajemnost in še bolj poživiti pravo duhovsko življenje, naj list le izhaja! V teku leta se bo videlo, če je res sposoben v dosego lepih Vaših namenov in če res ustreza željam dobrih slovenskih duhovnov: ako bo tako, živel bo Vam in nam vsem na radost.*«[311]

Po dobrem desetletju je navdušenost začela pojemati, zato je urednik zapisal: »*Zanimanja za društvo je vse premalo. Na stanovsko glasilo je naročenih komaj polovica gospodov (ca. 700). Od teh še 124 naročnikov ni poravnalo naročnine in še dolgujejo 2485 Din. 102 naročnikoma je bil list ustavljen, ker niso plačali.*«[312]

Ob tem strogo stanovskem listu, h kateremu se bomo še vrnili, je bila založniška in tiskarska dejavnost med vojnama, kot smo že nekoliko predstavili, v velikem razvoju in zelo bogata.

Časopisje katoliškega tabora so v glavnem vodili duhovniki. Med različnimi strujami je zato prihajalo do napetosti. Tak primer je bila kriza *Doma in sveta*, umetnostno-znanstvene revije. Kriza je bila pogojena s širšim družbeno-političnim dogajanjem.

O sami krizi je izšel izvrsten zbornik dokumentov *Kriza revije »Dom in svet«*,[313] v katerem so zbrani vsi dokumenti v zvezi s krizo, med drugim tudi neobjavljen rokopis Franceta Koblarja (1889–1975), korespondence med KTD, uredništvom, škofi in teologi.

France Koblar opisuje svoje sodelovanje in težave v svojih spominih takole: »*Izidor Cankar je dvignil list v umetnostno revijo in prvi upravičil vero v možnost katoliškega svobodnega principa – nasproti Mahničevi trdi dogmatičnosti in amuzični vzgojenosti. Povzdignil je Finžgarja do umetnika (Dekla Ančka, Boji) in zaživel je Pregelj. Pa kakor svoj čas Ančka, tako je razburil duhove,*[314] *in še*

[310] Častiti sobratje!, v: *Vzajemnost* 1 (1913), št. 1, str. 1–2.

[311] Nekaj glasov o ›Vzajemnosti‹, v: *Vzajemnost* 1 (1913), št. 3, str. 22.

[312] Raznoterosti, v: *Vzajemnost* 12 (1923), št. 9–10, str. 76.

[313] Kriza revije »Dom in svet« (ur. M. Dolgan), Ljubljana 2001. Kot piše Jože Pogačnik: *»Ušeničnikova smer je, na primer, zavračala umetnostne aspekte I. Cankarja, O. Župančiča, A Novačana, A. Kraigherja in J. Jurčiča, smer Iz. Cankarja pa spodbudila I. Preglja, F. Bevka, A. Remca, S. Majcna in »modernizirala« F. S. Finžgarja. S takimi sodelavci se je bistveno spremenil tudi Dom in svet, ki je za nekaj časa prevzel vlogo promotorja avantgardnih smeri in postopkov. Slovenski katoliški tabor je s tem s svojo energijo presegel latentno krizo v lastni miselnosti.«* Jože Pogačnik, Razvoj misli o literaturi pri katoličanih, v: *Cerkev, kultura in politika 1890–1941*, Ljubljana 1993, str. 189.

[314] Pred vojno (1913) je Finžgar napisal *Deklo Ančko*, ki je vzbudila pohvale in tudi hud odpor. Šlo je tako daleč, da so duhovniki na nekaterih dekanijskih konferencah razpravljali o zgodbi, da je tako pohujšljiva. Obrnili so se na škofa Jegliča s prošnjo, naj Finžgarju prepove nadaljnje pisanje v DiS. Po Cankarjevem nasvetu je Finžgar v DiS objavil poročni oglas, da sta Janez in Ančka že poročena. Škof Jeglič mu je pismeno odgovoril, da ni dal prej odgovora, dokler ni vseh spisov še enkrat prebral in ugotovil, da

mnogo bolj, Plebanus Joannes.[315] *Kakor v varstvo pridejan se je zdel 1922 urednik Silvin Sardenko, toda še to leto je prišla nova kriza – sprožila so jo Meštrovićeve podobe;*[316] *Stele se je sredi leta umaknil, zato smo se Merharju začeli odtegovati tudi drugi sotrudniki, splošno pa je žela veliko nevoljo sprememba formata.*

Prvi večji udarec je prišel 1926 – ob Cankarjevi ločitvi. /.../ Do sedaj se je vsako leto posebej načenjalo ekonomsko vprašanje Doma in sveta, a prelat Kalan je znal težave odriniti – zdaj je bil tudi sam kot Izidorjev varuh premagan in razžaljen. KTD je dobila kmalu novega predsednika, ki je bil že prej vnet, a zelo bridek zagovornik Doma in sveta – dr. Pečjaka.«[317] Nato opisuje, kako je opustil uredništvo in ga čez dve leti zaradi krize spet sprejel nazaj. Kriza zaradi napetosti in struj zunaj in znotraj revije pa je bila vse hujša. »*Nekaj let se je že pripravljal boj za mladino, zlasti visokošolsko. Ob križarskem oziroma svodnejšem katoliškem središču sta se pojavljali dve struji, ena, ki jo je vodil prof. Ernest Tomec, drugo je začel zbirati univ. prof. Lambert Ehrlich. Tomčeva mahničevsko filozofska in strogo avtoritativna vzgoja je obsegala srednješolsko organizacijo – mladce – terjala brezpogojne discipline in načelne odločnosti. /.../ Za svoje sistematično organizacijsko delo, ki ga je študiral, je pridobil zlasti Ušeničnika, počasi pa še druge bogoslovce (Naša pota) ter nazadnje izdajal list Mi mladi borci. /.../ Ves drugačen je bil Ehrlich. Začel je z misijonstvom na Gradu med proletarci, nato je postal akademski duhovni voditelj, bil je nagel, zanesen, požrtvovalen in zaradi svoje vsestranosti – tudi površen. /.../ Čeprav je svoje ljudi določal za mesta na univerzi, v politiki, kulturi, je bila njegova vzgoja v glavnem le politična. Stražarji so manifestirali danes za to, proti čemur so drugič protestirali, so bili zdaj radikalno narodni, pa spet samo mednarodno katoliški, zdaj samo slovenski, pa spet jugoslovanski – vedno tako, da so bili aktualni. Tudi njihov boj proti komunizmu na univerzi je bil v prvi vrsti političen. /.../ Naravno, da obema tema strujama Dom in svet ni mogel biti pogodu.*«[318]

Ko se Koblar sprašuje o lastni krivdi za krizo, predvsem še po letu 1935, ko je *Straža v viharju*, ki je objavila članek *Kriza duha*, in po Kocbekovem odgovoru v DiS, št 3, v članku *Enemu izmed ozkih*, sam pa je objavil članek *Navzkrižja in nasprotja*, leta 1936, v katerem je odgovarjal zlasti *Straži v viharju* in Ušeničniku, je mislil, da bo s tem pomiril duhove. Obenem so sotrudniki KTD-ju

Finžgar z *Deklo Ančko* ni pohujšal ne Marijinih družb, ne moralnih zahtev, zato naj porabi dar, ki mu ga je Bog dal, in piše naprej. Prim. Finžgar, *Leta*, str. 276–278.

315 Ivan Pregelj, *Plebanus Joannes*, Trst 1921.

316 O Meštroviću, ki je med duhovniki spodbudil polemiko o umetnosti, nekaj več v nadaljevanju.

317 France Koblar, *Moj obračun*, Ljubljana 1976, str. 123 in 126–127 (dalje: Koblar, *Moj obračun*).

318 Koblar, *Moj obračun*, str. 131–133. Koblar kljub odprtosti v svojih zapisih daje vtis, da je vse prevzela KP, kar je očitno vpliv že omenjene komunistične propagande, ne pove pa, da se je Ehrlich dobro zavedal političnosti katoliškega delovanja. V prvi vrsti se je zavzemal za rešitev duš in nikoli ni bil sovražen do svojih nasprotnikov, nasprotno, tudi notranja kriza v katoliškem taboru mu je povzročala notranje bolečine in trpljenje. Glej op. 91.

poslali spomenico, ki je niso podpisali sotrudniki Jožef Debevec (1867–1938), Janez Jalen (1891–1966) in Tine Debeljak. Škof Rožman je ob tem menda naročil, naj nihče ne odgovarja, a že v prvi številki *DiS* leta 1937 je prišlo do povoda, ki je napetosti pripeljal do vrhunca: Kocbekovo *Premišljevanje o Španiji.* Koblar je dolgo upal, da se stvar uredi in šel celo k škofu, s čimer je prej odlašal, a je bilo vse zastonj. »*Ni bilo mogoče ne lista izdati, ne misliti na nov list. Premočne so bile sile okoli škofa in KTD, zato se je bilo treba umakniti.*«[319]

Končno je prišlo do škofove cenzure oz. zaradi cenzure lista ni bilo mogoče izdati ali kaj popraviti. »*Vsa nesreča je bila, da je bil list v založbi, ki je veljala za duhovniško – in da iz te založbe lista niso hoteli nikoli izpustiti. Kadar je prišlo kaj kočljivega, se je pojavilo vprašanje odgovornosti Kat. tisk. društva. (Danes te odgovornosti ne čutijo. Kaj vse se je zapisalo v Dom in svet in politične liste – brez škofove cenzure!) Zato bolj in bolj jasno vidim, da bi ne bili ušli preganjalcem tudi z večjo diplomacijo in popustljivostjo. Kako je to bruhnilo iz vseh kalibrov, od vseh strani! To je bila premišljeno pripravljena strategija. Prva je protestirala Katoliška akcija, ki je bila neposredno pod Tomčevim vplivom. Ehrlich je bil neprestano nad Pečjakom – našo spomenico je on glosiral in nekatere podpisnike so osebno preganjali: dr. Pogačnik je zaradi podpisa propadel z docenturo na univerzi (ker je Ehrlich prepričal teološko fakulteto, da ga škof ne želi) in je proti njemu prišel na univerzo dr. Lenček. Kaj so počeli proti dr. Trstenjaku v Mariboru! Javornika je dr. Pečjak osebno poklical na odgovor in mu grozil zaradi podpisa*,«[320] in sklepa, da so si rešitev krize DiS razlagali tako, da so »*stopili v ospredje tisti, ki spomenice niso podpisali – spomenica je veljala za hudo kršitev katoliške pokorščine. Zadeva Doma in sveta je poglavje naše duhovne revolucije – a ne tiste, za kar bi jo radi napravili danes, ampak tiste, ki hoče resnice in doslednosti tudi za ceno težkih operacij.*«[321]

Kako huda se kaže ob sestanku katoliških visokošolskih društev Danice, Zarje in Savice avgusta 1937 v Bohinju. Generalni vikar Ignacij Nadrah (1868–1951) naj bi bogoslovcem prepovedal obisk, ker so tam dominsvetovci, škof pa je tja poslal svojega odposlanca dr. Ehrlicha. Ta je s skupino izobražencev prišel na zborovanje, prebral škofov dekret in zatrdil, »*da bo v imenu cerkvene oblasti poslušal in poročal, ker gre za važna vprašanja, ki Cerkev eminentno zanimajo;*

[319] Prim. Koblar, *Moj obračun*, str. 134–135. Ob tem moramo omeniti, da je bil Kocbek pristranski, saj je v svojem članku napadel Cerkev in Franka, ni bil pa kritičen do zločinov španskih komunistov. Iz Kocbekovih osebnih zapisov lahko vidimo, da je zavračal Cerkev in duhovnike, čeprav je sprejemal krščanstvo in bil zato lahek plen komunistov. Ko je namreč zapustil semenišče, je spoznal, da je laik bližje krščanstvu in stvariteljskemu življenju, kakor duhovnik. Hribarjeva na podlagi nekaj odlomkov iz Kocbekove *Marije in Marte* ter *Listine* ugotavlja, da »*Kocbekov kritični odnos do duhovništva in Cerkve torej ni bil nekaj naključnega, temveč utemeljen v njegovem odnosu do sočloveka in Boga, ki je značilna za drugo vrsto ljudi[,]*« ki po Kocbekovo niso pasivni, zagledani v višine, »*ki v tihi samoti obhajajo nepretrgano božjo službo in hrepene po večnosti*«, *ampak* »*naskakujejo svet in ga hočejo zavzeti*«, so torej aktivni. Prim. S. Hribar, *Edvard Kocbek in Križarsko gibanje*, Maribor 1990, str. 27.

[320] Prim. Koblar, *Moj obračun*, str. 133–137.

[321] Koblar, *Moj obračun*, str. 139.

poslušal bo z dobro voljo, toda v smislu svoje naloge; med drugim rahlo omeni tudi to, da škof sestanek pozdravlja. /.../

Nato sem na kratko odvrnil, da sprejemamo škofov pozdrav (to sem namenoma poudaril), da pa je treba tudi na to odgovoriti, kar je kasneje dr. Ehrlich omenjal. Kocbeka ni tu, zato se čutim posebno poklicanega, da povem: Zadeva DS bi bila že davno urejena. Tudi to kar je dr. Ehrlich omenil; zakaj ni, vemo, ker DS doslej še ni mogel iziti, zakaj pa ni mogel iziti, o tem ne moremo tu razpravljati. /.../ Nato mi pove dr. Ehrlich, da ima sporočilo od škofa in da bi rad na samem z menoj govoril. Popoldne sem ga poklical. Pravi: škof mi je naročil in tudi dr. Pečjak ve, naj bi DS letos izšel do kraja, naj bi morda na kak način, ali da prinese škofijskega lista obsodbo ali da bi Kocbek kaj napisal, s čimer bi se KTD strinjalo – stvar bi bila popravljena in nihče naj bi ničesar več ne pisal, tudi mi ne. Tedaj sem jih mu toliko povedal, da ni nič ugovarjal.«[322]

O krizi je imel svoje mnenje tudi Anton Trstenjak, ki je tudi sodeloval s članki: »*Šlo pa je v jedru za eno samo veliko stvar, ki naj bi ne shirala pod pritiski dnevnih, kratkoročnih prenapetih programov. Šlo je za to, da bi DS ostal na isti višini leposlovne in kulturne revije, na katero jo je pred desetletjem vzdignil dr. Izidor Cankar. Šlo je za to, da Dom in svet ne bi zopet zdrknil na ožino zgolj katoliške vzgojne revije, preračunane na cenen okus širokih ljudskih plasti brez odprtosti v široki svet literature, umetnosti in kulture. /.../*

Ne glede na neugodne posledice pa ponovim iz prepričanja, da ločitev duhov za nas Slovence ni in ne more biti geslo, ki naj bi se navduševali zanj. Ločitev duhov si lahko privoščijo člani velikih narodov. Za maloštevilen narod, kakor smo Slovenci, pa je ločitev duhov pot v narodni genocid.«[323]

Končno Franc Koblar povzame: »*Povsod, kjer razčiščuješ, si nedobrodošel – Posebno pa je težko tam, kjer se posvetni nameni dotikajo večnih. Zato je bilo težko ta boj začenjati, zato smo se toliko pomišljali, pa še teže bi ga bilo opustiti. To je vsa skrivnost. /.../ Obračun se mi tedaj ne zdi odveč. Le tistega, kar je bilo grdega, pa je veljalo za katoliško odločnost, me je sram.*«[324]

9.4.5 PROSVETA

Duhovniki so bili neposredno vpeti v pedagoško delo osnovno- in srednješolcev kot kateheti, nadzorniki in člani šolskih odborov, zato je prav, da nekoliko predstavimo šolsko stvarnost medvojnega časa. Učitelji in profesorji na

[322] France Koblar, Dom in svet, v: *Kriza revije »Dom in svet«* (ur. M. Dolgan), Ljubljana 2001, str. 28–29 (dalje: Koblar, Dom); isti, *Moj obračun*, str. 165. Zavedati se je treba, da so vzroki krize DiS tudi v politiki komunistov, ki so delovali proti veri in Cerkvi, Kocbek pa je tem manipulacijam nasedel.

[323] A. Trstenjak, Moje sodelovanje v Domu in svetu, v: *Kriza revije »Dom in svet«*, ur. M. Dolgan, Ljubljana 2001, str. 60.

[324] Koblar, *Moj obračun*, str. 140.

osnovnih (ljudskih) in srednjih šolah ter fakultetah so se združevali v različna stanovska združenja.

»*Že pred vojsko je bilo prosvetno delo na vasi živahno, le da je bilo to delo bolj priložnostno, skoro izključno odvisno od iniciative in nadarjenosti posameznikov. Velik delež pri prosvetnem delu na deželi sta imela duhovnik in učitelj. To velja še vedno, le da je delo danes bolj načrtno. Nekoč je bilo središče prosvetnega udejstvovanja ljudska, kmečko nadaljevalna in gospodinjska nadaljevalna šola. Danes so prevzela velik del tega dela društva.*«[325]

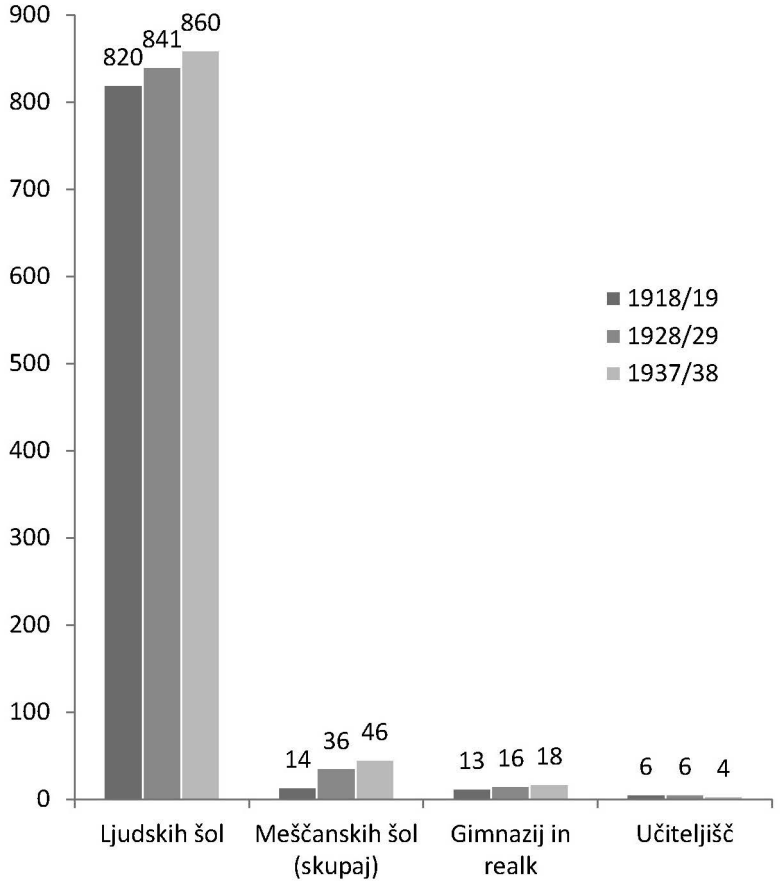

Graf 4: Število različnih šol v Kraljevini SHS/Jugoslaviji

Splošno priznano dejstvo je, da je šolstvo v vseh ozirih, čeprav se je tako dolgo snoval šolski zakon, v novi državi izredno napredovalo. Janko Prunk

[325] Ljudska prosveta, v: *SzS*, str. 196. Isti vir, str. 202 navaja, da se je število društev od l. 1918 več kot potrojilo.

ugotavlja: »*Največji napredek sta v jugoslovanski kraljevini dosegli slovenska prosveta in kultura. Z odlokom Narodne vlade SHS so vse javno življenje poslovenili, enako vse uradovanje in šolstvo. Slovenska politika, katoliška ali liberalna, je skrbela za razmah šolstva na vseh ravneh. Ustanovljenih je bilo nekaj novih popolnih in nepopolnih gimnazij ter precej meščanskih šol z možnostjo prehoda na srednje politehnične šole. Leta 1919 je bila v Ljubljani ustanovljena slovenska univerza, ki je omogočila povečanje kulturnega in znanstvenega naraščaja, zelo pomembnega za razvoj narodne zavesti in obstoja. Univerza je postala središče znanstvenega dela in nanjo so iz tujine prihajali uveljavljeni slovenski znanstveniki, ki so lahko doma razvijali svoje stroke. Med vsemi je bilo najlažje Teološki fakulteti, ki je imela kadrovsko podlago v profesorjih prejšnjih treh višjih bogoslovnih šol (Aleš in Franc Ušeničnik, Matija Slavič, Franc Ksaver Lukman). /.../ Poleg sicer še nepopolne univerze so se razvile še druge pomembne kulturne ustanove (Narodni muzej, Narodna galerija, Slovensko narodno gledališče, Folklorni inštitut pri Glasbeni matici, Glasbeno-narodopisni inštitut). Bogata kulturnoumetniška ustvarjalnost se je vključevala v srednje-evropske kulturne tokove.*«[326]

Iz zgornjega grafa je mogoče razbrati podatke o porastu števila različnih vrst šol. Po prevratu se je število ljudskih šol povečalo za manj kot 10 %, še najbolj se je povečalo število meščanskih šol (pred vojno jih niso ustanavljali, kljub možnosti z deželnim zakonom). Te nižje srednje šole so bile obrtno, trgovsko in kmetijsko usmerjene. Število učiteljišč pa se je zmanjšalo, ker so se posamezna učiteljišča združila, npr. v Mariboru deželno in državno v eno.[327]

Dodajamo tabelo s številom prebivalstva, vseh ljudskih šol, razredov, učiteljev in učencev po srezih in samoupravnih mestih za šolsko leto 1937/38:[328]

Tabela 11: Število prebivalcev, šol, razredov in učiteljev po srezih v Dravski banovini leta 1938

	Prebivalstvo skupaj		Ljud. šol	Osebje in razredi		
Srez/leto	**1931**	**1939**	**1937/38**	**razredov**	**učiteljev**	**učencev**
Brežice	33.551	39.375	24	152	152	6.300
Celje	59.176	50.225	39	216	236	9.207
Mesto Celje	7.602	17.145	0	0	0	0
Črnomelj	23.828	27.277	35	113	112	4.959
Dolnja Lendava	38.120	38.120	37	136	130	6.149
Dravograd	32.358	33.144	32	123	121	5.323
Gornji grad	17.584	17.584	16	58	58	2.629
Kamnik	39.570	38.683	42	158	152	6.787

[326] Prunk, *Kratka zgodovina*, str. 118–119.

[327] Prim. Prosveta, v: *SzS*, str. 177–186.

[328] Podatki so združeni iz *Splošnega pregleda*, str. 39, in Grafenauer, *Samouprava*, str. 224–230. Samoupravna mesta so v krepkem tisku. Podatki o šoli za leto 1938 so za mesta Celje, Ptuj in Maribor združeni in niso več ločeni na okraj in mesto (ali breg). Metlika je bila dodeljena Savski banovini. Iz tega razloga se podatki leta 1931 in 1939 razlikujejo.

	Prebivalstvo skupaj		Ljud. šol	Osebje in razredi		
Srez/leto	**1931**	**1939**	**1937/38**	**razredov**	**učiteljev**	**učencev**
Kočevje	37.954	38.528	46	154	162	6.222
Konjice	21.234	21.487	19	78	78	3.800
Kranj	59.221	36.487	32	129	132	5.657
Krško	55.252	47.637	27	167	167	8.642
Laško	34.386	36.215	24	141	152	6.081
Litija	39.821	40.269	35	153	164	7.061
Ljubljana (okolica)	79.519	60.891	55	244	250	9.831
Mesto Ljubljana	**59.765**	**79.050**	**23**	**203**	**338**	**6.165**
Ljutomer	41.381	41.381	23	144	135	6.947
Logatec	27.439	27.439	28	113	105	4.454
Maribor desni breg	54.656	54.799	36	203	206	8.923
Maribor levi breg	54.877	54.315	0	0	0	0
Mesto Maribor	**33.131**	**33.131**	**40**	**264**	**290**	**11.359**
Metlika	10.536	0	0	0	0	0
Murska Sobota	52.597	52.597	49	172	158	8.207
Novo Mesto	50.405	51.862	45	187	186	9.421
Ptuj	**71.042**	**69.081**	**38**	**259**	**246**	**11.898**
Mesto Ptuj	4.257	6.849	0	0	0	0
Radovljica	36.322	36.322	29	134	141	4.926
Slovenj Gradec	30.246	28.800	24	98	103	4.816
Škofja Loka	0	23.763	28	87	95	3.918
Šmarje	45.555	41.797	34	148	135	6.504
Skupaj	**1.151.385**	**1.144.253**	**860**	**4.034**	**4.204**	**176.186**

Temeljna Divjakova študija *Šola – morala – cerkev na Slovenskem: pota in stranpota laičnega moralnega in družboslovnega pouka v osnovni šoli na Slovenskem 1869–1941* v predzadnjem, šestem poglavju obravnava *Prizadevanja za laični moralni in družboslovni pouk med obema vojnama*, čeprav je v njej nekaj splošno-zgodovinskih neresnic in netočnosti, ki se sicer ne tičejo direktno šolskega področja, ampak splošne politike in družbenega ravnanja.[329] Za obdobje Jugoslavije celo zapiše, da so teologi in klerikalni učitelji »*kljub velikim spremembam v svetu na področju filozofije, pedagogike, psihologije in sociologije, ki so zahtevale novo, sproščeno in ustvarjalno šolo, ostajali pri srednjeveških vzgojnih ciljih. Odklanjali so globljo izobrazbo, znanstveni pristop, ker so se bali*

[329] Divjaku se tako zapiše, ko povzema Metoda Mikuža [sic.!], da se je pri nas »*pod vodstvom dr. Lamberta Erhlicha leta 1934 pojavilo neke vrste klerofašistično gibanje /.../ in je zahtevalo popolno klerikalizacijo zasebnega in javnega življenja.*« Ko pa ocenjuje čas tik pred vojno v Jugoslaviji, ugotavlja, da je po Koroščevi smrti njegov naslednik Kulovec predlagal pomiritev med meščanskimi strankami, zlasti med JRZ in SLS. »*Napovedal je boj proti levičarjem, predvsem proti komunistom, ki so zbirali napredne in domoljubne sile za boj proti tujim silam, proti nacizmu in fašizmu.*« Divjak, Šola, str. 240. Ali so se res komunisti v letu 1940 borili proti nacizmu? Divjak tudi na šolsko problematiko gleda s svojega zornega kota in jo riše skrajno črno-belo, cerkveno-liberalno, slabo-dobro, nazadnjaško-napredno, predvsem pa proticerkveno in protikatoliško, npr. str. 152–153, 250 sl.

materializma, ateizma, racionalizma, amoralnosti. Od otrok in učiteljev so zahtevali slepo poslušnost, strah božji, avtoriteto, strogo disciplino, zopet so uvajali telesno kazen in nadnaravna sredstva vzgoje ter številne verske vaje. Odklanjali so tudi samoupravo učencev, samostojno, veselo in sproščeno delo, zanemarjali so telesno vzgojo otrok. Otrokom so življenje prikazovali ali v idealizirani obliki ali pa so megleno kritizirali negativne družbene pojave doma in v svetu. Kapitalizem so pojmovali kot odklon od krščanskih moralnih norm. Slavili so srednjeveški red, obnavljali katoliško romantiko in sholastično filozofijo, zlasti srednjeveško, nekoliko so modernizirali cerkveno pedagogiko, poudarjali so onostransko in nadnaravno usmerjenost vzgoje in zahtevali pokornost cerkvenim in posvetnim oblastem.«[330] Določene Divjakove ocene se ne skladajo z znanimi dejstvi o npr. spodbujanju orlovstva, saj so na svojem sestanku leta 1919 kateheti odločili: »*Orlovski zvezi se izreče topla zahvala za marljivo organizacijsko delo in za vzgojo naše mladine v krščanskem zmislu. Vsak katehet naj po svoji možnosti pomaga in podpira to hvalevredno stremljenje. Bolj podrobno se bo katehetsko društvo pečalo s tem vprašanjem, ko bo prišel odgovor od poverjeništva za nauk in bogočastje na vlogo, v kateri so naše organizacije protestirale proti telovadbi mladine v političnih telovadnih društvih. Ozir izletov, ki jih prirejajo telovadne skupine ob nedeljah in ki jim pritegujejo tudi mlajši naraščaj, ne moremo odstopiti od načela nepristranosti, zato začasa šolskega leta ne kaže, da bi se naraščaju dovoljevala udeležba.*«[331] Ali pa pri razpravah katehetov npr. na občnem zboru, 12. decembra 1934, na katerem je odstopil tajnik Anton Čadež (1870–1960) in pri tem omenil namen društva: »*Društvo katehetov ima med številnimi društvi morda najplemenitejši namen: dajati članom pobudo, navodila in pomoč za času primerno, pravilno, sodobno in uspešno poučevanje verskega – in torej najpotrebnejšega nauka: dajati pa tudi nasvete in nagibe, da bi mogli katehetje zlasti v težkih časih političnih vrenj in gospodarskih nepriliki čimveč storiti za krščansko vzgojo mladine in jo navajati za toplo ljubezen do Boga, do bližnjega in do domovine.*«[332] Sicer ne vemo, katere tako zelo slabe srednjeveške vzgojne cilje je imel v mislih Divjak, ker jih žal ni navedel. Vidimo pa lahko mnogo truda tudi ne le iz navedenih izjav, ampak skozi leta v *Vzajemnosti*, ki je imela zadaj tudi katehetski del in je objavljala poročila občnih zborov, o pokojnih katehetih, novosti v katehetski in tudi drugi nabožni literaturi, predvsem z nemško in francosko govorečega področja v spodbudo katehetskemu delu.

[330] Divjak, *Šola*, str. 250, v op. 86 navaja knjigo *Za versko šolo: rešite otroka!*, Prevalje 1924, in članek Lovra Sušnika, Naša šolska zakonodaja z ozirom na versko vzgojo, v: *SU*, 1927, št. 10–12, str. 117–126 (dalje: Sušnik, Naša šolska zakonodaja). Divjak se nato sprašuje, kako to, da so v tem času zanemarili moralno vzgojo nasploh, prednost pa dajali verski, *»čeprav ta ni ustrezala novim družbenim potrebam in razmeram.«* Ugotavlja, da višji šolska oblastva nikoli niso predstavila, kakšne so metode in cilji takšne vzgoje, po drugi strani pa so meščanske stranke potrebovale oporo v Cerkvi proti revolucionarnim gibanjem.

[331] *Vzajemnost*, 1919, št. 3, str. 47.

[332] *Vzajemnost* 23 (1935), št. 2, str. 43.

Tabela 12: Vrste in število srednjih šol v Dravski banovini leta 1938

Vrsta srednje šole	Št.
Kmetijske banovinske	6
Zasebna kmetijska	1
Kmetijsko–gospodinjski	2
Zasebne kmet.-gospod.	8
Kmetijsko nadaljevalne	115
Gospodinjsko nadaljevalne	69
Gozdarska (MB)	1
Glasbena	1
Zasebne glasbene	14
Državne gimnazije	12
Samoupravni gimnaziji	2
Zasebna gimnazija	1
Državne učiteljske	2
Zasebne učiteljske	3
Državne meščanske	44
Zasebne meščanske	8
Skupaj	289

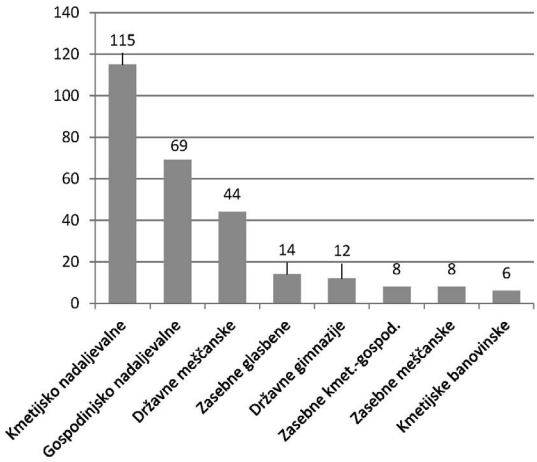

Graf 5: Grafični prikaz srednjih šol v Dravski banovini leta 1938

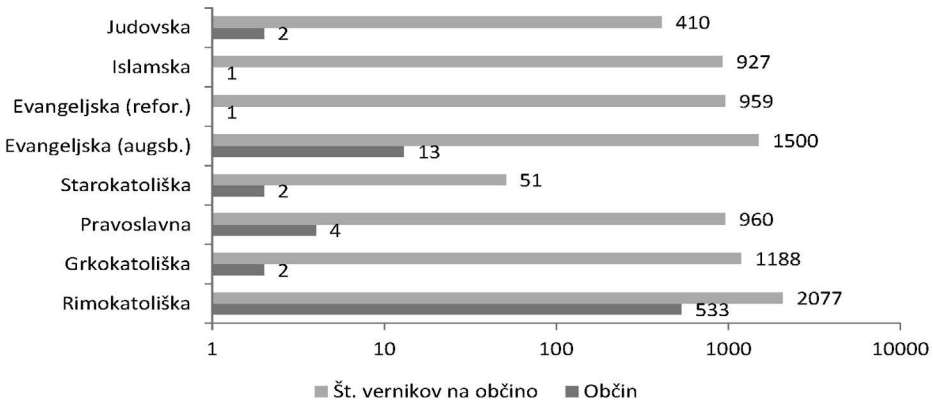

Graf 6: Grafični prikaz števila šol (nad 5 šol)

Nekoliko drugačno oceno kakor Divjak je podal Josip Jeraj (1892–1964), duhovnik in vzgojeslovni pisatelj: »*Vprašati se moramo, ali je sploh današnja šola v tej obliki, kakor obstaja, sposobna mlade državljane vzgajati. Odgovoriti*

moramo, da ne, ker jo preveva ravno isti enostranski intelektualni in materialistični duh, ki tako zelo, kakor smo v prvem odstavku dokazali, ogroža obstoj države.

Naša šola je proizvod kapitalizma, neke vrste duševna delavska fabrika, od osnovne šole do vseučilišča. /.../ Vsi predmeti, ki ne prinašajo neposredno koristi, n. pr. verouk, zgodovina, književnost, se omejujejo, da dobijo več prostora realije. V kolikor pa se ti duševni predmeti še učijo, prevladuje pri njih intelektualni vidik koristnosti. Verouk ›koristi‹, ker vera v Boga ohranja človeka poštenega državljana, zgodovina, jezikovni pouk ›koristi‹, ker nas napravlja sposobne pisati in si pridobivati ugodnosti. Ni čuda, da je ta moderna šola ustvarila tip mamonističnega človeka, ki vidi svoj ideal edino v gospodarski spretnosti.

Ako bomo hoteli vzgojiti naraščaj za državo, bomo morali današnjo šolo, sosebno osnovno, postaviti na drugo podlago.«[333]

Osnovnošolski učitelji so bili do leta 1900 združeni v Zvezi avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva, ki je bila ustanovljena aprila 1889 in je želela med slovenskimi učitelji spodbujati delo za izboljšanje narodnega šolstva in prosvete ter je delala za blaginjo učiteljskega stanu. Izdajala je glasili *Učiteljski tovariš* in *Zvonček*.[334]

Leta 1900 pa je bila kot odgovor na vedno bolj liberalno ZAJU ustanovljena Slomškova zveza katoliško usmerjenih učiteljev, ki so v prvo številko svojega novega glasila *Slovenski učitelj* zapisali tudi svoj program in med drugim še: *»Mi hočemo narodno in krščansko vzgojo in izomiko slovenskega naroda. Zato je treba, da so vzgojitelji in učitelji slovenskega ljudstva krščansko misleči možje. Katoličani ne samo po imenu, ampak tudi po svojem prepričanju in dejanju. Naše krščanstvo mora biti ono, ki je uči sveta katoliška cerkev. Zato se bodemo borili proti tistim, ki pod krinko lažnjive svobode širijo med tovariši versko mlačnost, brezbrižnost in celo sovraštvo proti cerkvi.*«[335]

Povod za razhod je bila sicer izključitev tridesetih učiteljev, ki so se udeležili duhovnih vaj v semenišču. Razhajanja in kulturni boj je očitno vase potegnil tudi učitelje, zato so se katoliški učitelji odločili za svojo organizacijo, seveda tudi pod vplivom vse vidnejšega prebujanja katoliškega tabora, saj je bila SZ ustanovljena 10. septembra 1900, prav na drugem katoliškem shodu. Podpirali so jo tudi SLS in cerkveni vrh, v svoje vrste pa so poleg učiteljic in učiteljev sprejeli tudi katehete, obrtniške in srednješolske učitelje in profesorje raznih javnih zavodov, vzgojitelje, prijatelje šole, ki so imeli namen podpirati nravnoverske,

[333] Josip Jeraj, *Državljanska vzgoja*, Maribor 1926, str. 45–46.
[334] Prim. Zborovanje Zavezine delegacije, v: *UT*, 20. 9. 1918, št. 20, str. 1–2.
[335] F. Jaklič, Naš program, v: *SU*, št. 1, 22. december 1900, str. 2.

pedagoške in narodnostne cilje šol na temelju katoliških načel in zastopati materialne interese učiteljstva.[336]

V nekaterih vprašanjih so se zbližali, predvsem o gmotnem stanju učiteljev, uporabi maternega jezika v šoli in nasprotovanju nemščini. Pri vprašanjih versko-nravne vzgoje, verske šole, nadzorstev in političnega premeščanja pa so si bili navzkriž. Temeljno vprašanje ločitve v učiteljskem stanu je bilo torej vprašanje ločitve šole in Cerkve.[337]

Pred vojno so bili Slomškarji deležni draginjskih doklad na račun močne SLS, zato je število članov po letu 1910 vse do prevrata naraščalo. Po vojni so doklade odpadle, moč SLS pa je tudi nekoliko popustila, zato se je tudi število članov začelo manjšati, vse do združenja z UJU v letu 1926.

Medsebojni boji so bili stalnica tudi v novi državi, čeprav je za obdobje po vojni značilno, da ni bilo neke prelomnice, tako kot pred vojno. Do popolne prevlade se ni moglo povzpeti nobeno društvo zaradi kaotičnega stanja v šolstvu. Liberalno učiteljsko društvo je bilo sicer v prednosti, saj je združevalo večji del jugoslovanskih učiteljev. A o tem, katero učiteljsko društvo je bilo na »vodilnem« položaju, je tudi tokrat odločala politika. Ker pa so se vlade menjavale izjemno hitro, nobenemu društvu ni uspelo za daljši čas ohraniti prevlade. Vzpon Slomškarjev je bil povezan predvsem s Koroščevim političnim položajem.[338]

V *Slovencu* lahko zasledimo sledove teh bojev na lokalni ravni.[339] Konec leta 1919 je iz SZ izstopilo tudi Katehetsko društvo, saj se je pridružilo *Vzajemnosti*, stanovskemu glasilu jugoslovanski duhovnikov. Ob slovesu so med drugim zapisali: »*Opozarjamo duhovnike, zlasti vse dušne pastirje, da nam bo učiteljsko glasilo odslej še bolj koristno. V mladi državi se bo šola preurejevala in silile bodo na površje mnogovrstne struje, ki jih bo treba uravnavati po krščanskih načelih. Glasilo našega učiteljstva, ki hoče zidati novo stavbo na krščanskem temelju, nam bo dalo hitrih in točnih informacij, da bomo mogli sodelovati*.«[340]

Učitelji so že v jeseni 1918 začeli razmišljati o skupni stanovski organizaciji. Odmev teh teženj je ustanovljen Učiteljski svet, sestavljen iz članov Zaveze,

[336] Prim. Mateja Leskovšek, Slomškova zveza 1900–1926, v: *Kronika*, 49 (2001), št. 3, str. 256 (dalje: Leskovšek, Zveza); *Poročilo II. katoliškega shoda*, Ljubljana 1901, str. 76–77, kjer so postavili tudi več drugih zahtev: za katoliško šolo, uveljavitev maternega jezika, ustanavljanje zasebnih, predvsem redovnih osnovnih šol in škofijskega zavoda z gimnazijo.

[337] Prim. Leskovšek, Zveza, str. 267–268; 270.

[338] Prim. prav tam, str. 274.

[339] Prim. *S*, 24. 6. 1919, str. 2, ki opisuje deputacijo Pedagoškega društva v Krškem zaslužnemu šolskemu nadzorniku Ljudevitu Stasnyju (1862–1936), naj izstopi iz SZ, če želi še opravljati službo nadzornika.

[340] Naše glasilo, v: *SU*, 1918, št. 12, str. 248. O razmerju do Slomškove zveze so razpravljali na seji 4. decembra 1918, na kateri so tudi sestavili omenjeno kratko spomenico o harmoniji, ki naj jih druži in krepi pri skupnem kulturnem delu za blagor slovenske mladine še naprej. Prim. *SU*, št. 12, 1918, str. 258. V isti številki, str. 264, se je ob koncu poslovil še Anton Čadež, dolgoletni urednik: *»Ker so se pojavile nove težave in priznavam potrebo, da ima naša Slomškova zveza povsem lastno glasilo – odstopam. Naj bi bilo tudi v bodoče ›Slovenskemu Učitelju‹ za pravec v verskih, vzgojnih in narodnih zadevah – načela tistega moža, ki se z njegovo sliko ponaša na svoji naslovni strani.«* O *Vzajemnosti* glej več v drugem delu študije.

Društva slovenskih učiteljic in Slomškarjev. Vendar je svet ostal le na posvetovalni ravni, učitelji pa so ostali razdeljeni med dve stanovski organizaciji tudi zaradi interesov političnih strank in ekonomskih interesov pri obvladovanju gospodarskih družb (npr. Učiteljske tiskarne), na katere je imela velik vpliv Zaveza. Ta se je julija 1920 združila v skupno državno učiteljsko organizacijo Udruženje jugoslovanskega učiteljstva, ki je bilo sicer ustanovljeno leto prej v Beogradu, in v kateri so se liberalni učitelji predstavljali kot predstavniki slovenskega učiteljstva. Namesto Zaveze smo tako v Ljubljani dobili poverjeništvo UJU. Tudi Slomškarji so se zavzemali za združitev in eno samo stanovsko organizacijo, vendar so imeli pomisleke. Boji med organizacijama pa so bili proti drugi polovici 20. let vse redkejši zaradi vse težjih razmer učiteljstva, predvsem je šlo za problem premeščanja (zloglasni 71. člen Zakona o državnih uslužbencih),[341] vendar so konec leta 1926 in v začetku 1927 Slomškarji vstopili v UJU in tako kot večji del učiteljstva sprejeli deklaracijo o depolitizaciji učiteljstva. Le del učiteljstva je vztrajal pri liberalističnem svetovnem nazoru in opredelitvi UJU, začeli so izdajati svoje glasilo *Edinstvo* in ustanovili istoimensko stanovsko politično društvo. Zagovarjali so liberalizem, bili blizu SDS in sokolskemu gibanju. Napetost je trajala od februarja 1928, ko so se odločili razpustiti Edinstvo, in do sredine leta 1928 je bilo vse slovensko učiteljstvo združeno v enotni stanovski organizaciji UJU.[342]

Kot ugotavlja Ivan Dolenec (1884–1971), dolgoletni učitelj in prosvetni delavec, ki je izhajal iz katoliškega tabora, so se pri nas »*v večjem obsegu začela*

[341] Glede bojev samo en kratek odlomek: M. Vunić v članku U. J. U. i vjerska sloboda povzema dogajanje na zborovanju jugoslovanskega učiteljstva v Beogradu in razmišlja o UJU, ki bi morala biti stanovska organizacija vseh učiteljev v državi, pa to ni, saj Slomškova zveza ni članica. Poleg tega je država in tudi UJU pokazala, da želi protikrščansko šolo in ima versko svobodo samo na papirju. To dokazuje iz članka Davorina Trstenjaka in urednika časopisa UJU *Narodna prosvijeta* Stankovića, kjer navaja, da za Trstenjaka klerikalizem ni drugo kot Katoliška cerkev. In nadaljuje: *»Dok je za g. Trstenjaka klerikalizam sinonim pojma katolicizma, za g. Stankovića je klerikalizam sinonim pojma Austrija. Napadajući isusovački red i katolićku crkvu g. Stanković smatra katolićko svećenstvo »predstavnicima srednjevekovnog mraka«. On traži, da se »klerikalci (t. j. katolici) odstrane iz škole – da škola postane slobodna!« Dalje veli, da su klerikalci »najveća smetnja narodne bodućnosti«. On otvoreno veli, da je prvo delo U. J. U. udaljiti sveštenstvo [sic.] iz škole«. Tako shvaća »versku slobodu« organ U. J. U.«* M. Vunić, U. J. U. i vjerska sloboda, v: *SU*, 15. 2. 1921, št. 2, str. 34. Davorin Trstenjak (1848–1921) je bil učitelj in plodovit filozofsko-pedagoški pisatelj, po prepričanju svobodomiselni nasprotnik klerikalizma in Cerkve, zato je tudi želel, da ga pokopljejo brez križa, sveče in duhovnika, prim. *SU*, 15. 4. 1921, št. 4, str. 68–69. Zakon o uradnikih je v § 71 določal: *»Uslužbenec mora čuvati uradno tajnost neglede na to, ali je v aktivni službi ali ne. Za uradno tajnost se smatra vse, kar je zvedel uslužbenec v službi in pri svojem službenem poslu in kar bi utegnilo, ko bi se razkrilo, izpodnesti uspeh državne službe ali bi bilo drugače škodljivo za državo ali za poedince. V občem interesu ga sme pristojni minister odvezati te dolžnosti.«* Sl. l. KBUDB, z dne 15. 4. 1931, št. 25, str. 492. To določilo so povezali z disciplinskimi ukrepi na podlagi §§ 183, 188, 189 istega zakona, ki so med drugim določali tudi premestitev z zmanjšanim ali celo brez povračila potnih in selitvenih stroškov.

[342] Prim. Leskovšek, Zveza, str. 277–281; Branko Šuštar, Z združitvijo razdeljeno učiteljstvo: odpor učiteljskega društva Edinstvo zoper edinost učiteljske organizacije UJU 1926–1928, v: *Kronika* 57 (2009), št. izredna, str. 364–370, 376. O napetostih poroča tudi *UT*, 7. 1. 1925, št. 1, str. 1, ko poroča o seji sosveta poverjeništva UJU v Ljubljani in pravi, da je pri uporabi čl. 71 imela glavno vlogo duhovščina, ki je kršila učiteljsko stalnost in člen 224. čin. zak., Slomškova zveza pa je pri tem molčala, sedaj pa se želi vključiti v skupno akcijo, vendar zopet nelegalno, saj je okrožnico poslala mimo poverjeništva UJU, da bi v njihove vrste vnesla zmedo in nerazpoloženje. Glede medsebojnih obtožb in napadov na Slomškarje glej: *SU*, 15. 9. 1921, št. 9, str. 146 sl.

politična preganjanja pozimi 1924–1925, ko je bil šef prosvetne uprave v Ljubljani dr. Pavel Pestotnik (1879–1955). Takrat je bilo sredi šolskega leta veliko število učiteljev in učiteljic slomškarjev premeščeno na slabša službena mesta; odstavljenih je bilo tudi mnogo slomškarjev od šolskega upraviteljstva. Med profesorske kroge to preganjanje ni seglo. /.../ Val preganjanja so sprožile takoimenovane Živkovićeve volitve, dne 8. novembra 1931. Takrat so hoteli ustvariti videz parlamentarizma v obliki volitev, pri katerih je mogla postaviti kandidatno listo samo JNS (Jugoslovanska racionalna stranka). [sic.!] /.../ Na III. realni gimnaziji, kjer sem takrat služboval, nas sedem ni šlo volit: veroučitelja dr. Josip Jerše in Anton Kordin, profesorji Marko Bajuk, dr. Šanda Dragan, dr. Stanko Leben, suplent France Vodnik in jaz. (...) Ljudskošolsko učiteljstvo je vse volilo z zelo redkimi izjemami.«[343]

Pred združitvijo v UJU je tudi liberalni del učiteljstva imel svoje zahteve. Prva zahteva je bila izpolnjena že pred slabim desetletjem z izstopom Katehetskega društva. Druga zahteva je bilo glasilo, ki se je leta 1927 takole spremenilo: »*S tem letnikom je dobil Slovenski Učitelj obliko zgolj pedagoške revije. Odpadle so društvene in stanovske zadeve in prostor se je nadomestil z drugim gradivom. Za stanovske politične zadeve je sedaj določen samo Učiteljski Tovariš. Ker se je s člani bivše Slomškove zveze, ali z združitvijo z UJU pomnožila naša največja stanovska organizacija, ki pa že ima pedagoško in znanstveno glasilo Popotnik, bi kdo v sedanjih časih domneval, da dela Slovenski Učitelj temu listu neko konkurenco ali kaj takega.*«[344]

Poglejmo še, kako je zakonodaja urejala plače učiteljev. Učitelje bi namreč verjetno najlažje primerjali z duhovniki, ki so poleg dušnega pastirstva sodelovali tudi v šolskih (nadzornih) organih, kot kateheti so bili sodelavci z učitelji na osnovnih in srednjih šolah.

V spodnji razpredelnici je Leskovškova povzela plače učiteljev pred prvo svetovno vojno v glavnem mestu in po posameznih deželah.

Tabela 13: Učiteljske plače pred prevratom v kronah na leto[345]

		K/leto	
	moški	**ženske**	**povprečno**
Dunaj	2748	2122	**2501 (625)**
Kranjska	**1462**	**1164**	**1361 (340)**
Štajerska	1952	1383	**1762 (440)**
Koroška	1589	1178	**1505 (376)**
Povprečno	**1639**	**1190**	**1521 (380)**

[343] Ivan Dolenec, *Moja rast*, Buenos Aires 1973, str. 61–62. Spomine je ob 20-letnici avtorjeve smrti izdala tudi MD Celje 1991.
[344] *SU*, št. 1–3, 1927, str. 39.
[345] Prim. Leskovšek, Zveza, str. 267. V oklepaju je dodana vrednost v dinarski valuti po uveljavitvi razmerja 1:4, tako se lažje razume, kakšen je bil realen zaslužek tik pred vojno.

Deželna vlada je v svoji naredbi določila, da bodo plačevali službene prejemke iz državnih sredstev, dokler se plače učiteljev na ljudskih in meščanskih šolah ne uredijo dokončno in po zakonu. V tabeli so navedeni letni prihodki v kronah glede na posamezne plačne razrede z dokladami glede na število prebivalcev v kraju delovnega razmerja, razdeljena pa je na plače ljudskošolskih in meščanskošolskih učiteljev:[346]

Tabela 14: Plače učiteljev na ljudskih in meščanskih šolah leta 1919 v K glede na št. prebivalstva in položajno stopnjo

			Doklada v krajih, kjer je			
Pol. stop.	Raz.	Plača	>80.000	<80.000	<40.000	Služb. v pos. stop.
Ljudskošolski učitelji						
V.	1	**1800**	576	504	432	3 leta
V.	2	**2000**	576	504	432	3 leta
IV.	1	**2200**	768	672	576	3 leta
IV.	2	**2400**	768	672	576	3 leta
IV.	3	**2600**	768	672	576	3 leta
III.	1	**3000**	960	840	720	3 leta
III.	2	**3200**	960	840	720	3 leta
III.	3	**3400**	960	840	720	3 leta
II.	1	**4000**	1104	966	828	4 leta
II.	2	**4400**	1104	966	828	4 leta
II.	3	**4800**	1104	966	828	3 leta
Meščanskošolski učitelji						
IV.	1	**2200**	768	672	576	3 leta
IV.	2	**2400**	768	672	576	3 leta
IV.	3	**2600**	768	672	576	3 leta
III.	1	**3000**	960	840	720	3 leta
III.	2	**3200**	960	840	720	3 leta
III.	3	**3400**	960	840	720	3 leta
II.	1	**4000**	1104	966	828	4 leta
II.	2	**4400**	1104	966	828	4 leta
II.	3	**4800**	1104	966	828	3 leta
I.	1	**5400**	1288	1127	966	2 leti
I.	2	**6000**	1288	1127	966	2 leti
I.	3	**6400**	1288	1127	966	2 leti

[346] Prim. Ur. l. DV, Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o začasni ureditvi službenih prejemkov in pokojnin učiteljev in učiteljic na javnih ljudskih in meščanskih šolah, zavodih za gluhonemce in za slepce ter na otroških vrtcih, nadalje o začasni ureditvi preskrbnin učiteljskih vdov in sirot na ozemlju deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 20. 2. 1919, št. 52, str. 145; *SU* 21 (1919), št. 1, str. 1; *UT* 20 (1919), št. 3, str. 56.

Ljudskošolski začasni učitelji pa so prejemali, če so bili usposobljeni za meščanske šole, letno nagrado 600 K, če so bili usposobljeni samo za ljudske šole, pa 360 K. V II. delu v členih §§ 5–12 je zakon posebej določal službene prejemke katehetov.[347] Kateheti na ljudskih in meščanskih šolah, ki so bili stalno nastavljeni, so prejemali plače meščanskih učiteljev, ne glede na to, v kateri šoli so bili nastavljeni, meščanski ali ljudski. Obenem se katehetom pri uvrstitvi v plačilni razred štejejo leta v duhovniški službi, če so učili verouk, in sicer tri leta dušnega pastirstva za dve leti učiteljstva. Katehet, ki je prejemal stalno plačo, je tako moral učiti 20 ur tedensko, pridiga pri šolski maši pa je štela dve uri. Vsi, ki so učili verouk izven domačega kraja, so prejeli tudi potnino v višini 60 v. za kilometer, če pa so morali zaradi oddaljenosti še obedovati zunaj svojega doma, so prejeli letno odškodnino 160 K. Vsa izplačila so se po predhodni vlogi po šolskem vodstvu izplačevala vsake pol leta za nazaj direktno dotičnim duhovnikom in ne župnim uradom.

Zakon o draginjskih dokladah civilnih in vojaških državnih uslužbencev, upokojencev in upokojenk pa je določal, da se osebne doklade delijo glede na službeni kraj, ti pa so bili razdeljeni na pet razredov. Slovenci smo padli v III. razred: Ljubljana, Maribor, Prekmurje; IV. razred: Kočevje, Kranj, Logatec, Novo mesto, Ptuj in Celje; in v V. razred: vsi ostali kraji (čl. 2). Stanovsko doklado so prejemali le v Srbiji in Črni gori (čl. 3). Aktivni učitelji, uradniški praktikanti, državni uradniki, nastavniki srednjih in strokovnih šol, suplenti, aspiranti, koncipienti, elevi izven Srbije dobivajo na dan (čl. 5):[348]

Tabela 15: Dnevni dodatek, določen po kraju glede na višino plače v din

Letna plača	Krajevni razred		
	III.	IV.	V.
do 2999	24	22	20
od 3000 do 4999	26	24	22
od 5000 do 7499	28	26	24
od 7500 do 8999	31	29	27
od 9000	34	32	30

Upokojenci, ki jim je bila pokojnina določena v kronah, so prejemali osebne doklade ne glede na krajevni draginjski razred, in sicer do 2999 kron pokojnine po 14 dinarjev na dan, od 3000 kron in več pa po 18 din na dan (čl. 17). To so bili upokojeni redni in izredni univerzitetni profesorji, asistenti, aktivni državni uradniki, nastavniki srednjih in strokovnih šol, stalni učitelji in učiteljice,

[347] Prim. Ur. l. DV, *Naredba* z dne 20. 2. 1919, št. 52, str. 145.
[348] Ur. l. PUS z dne 21. 3. 1922, št. 27, str. 193–196.

začasni uradniki ministrstva za gradnje, uradniški praktikanti, avkultanti, suplenti, aspiranti, koncipienti, častniki in vojaško-administrativni uradniki.

Če pa je bila njihova pokojnina določena v dinarjih, so dobivali na dan dodatek k pokojnini glede na razred, ki se je določal s stalnim bivališčem:

Tabela 16: Dnevni dodatek pokojnini glede na stalno bivališče in višino pokojnine v din

Letna pokojnina	**Razred glede na bivanje**		
Višina pokojnine	III.	IV.	V.
do 2999	11	11	11
od 3000	12	12	12

Ob tem je treba omeniti še, da so vsi zgoraj omenjeni poklici v Srbiji in Črni gori prejemali še stanovanjske doklade, in sicer od 8 do 20 din na dan, odvisno od kraja bivanja in višine plače.

Na kratko moramo tukaj omeniti še Univerzo v Ljubljani in Akademijo znanosti in umetnosti, pri obeh visokošolskih znanstvenih ustanovah so sodelovali tudi duhovniki, bogoslovni profesorji in umetniki.

Po odločnih pogajanjih poverjenika za uk in bogočastje Karla Verstovška skupaj z Danilom Majaronom (1859–1931) je regent Aleksander I. Karađorđević (1888–1934) 23. julija 1919 podpisal, Službene novine pa so 23. avgusta objavile zakon za ljubljansko univerzo. S kraljevim ukazom so bili imenovani prvi redni profesorji 31. avgusta 1919. 18. septembra je univerzitetni svet izmed profesorjev za svojega predsednika izvolil prof. Josipa Plemlja (1873–1967). V obdobju do druge svetovne vojne so se v vrsti rektorjev zvrstili tudi trije teologi: v akademskem letu 1922/23 Aleš Ušeničnik, 1926/27 Franc Lukman, 1932/34 in 1939/41 pa Matija Slavič. Poleg prostorskih težav je univerzi od študijskega leta 1921/22 dalje pretila nevarnost, da ji katero od fakultet odvzamejo. Predvsem so bile v nevarnosti nepopolna medicinska fakulteta, tehniška in teološka fakulteta.[349]

V dokaj dolgo predzgodovino nastajanja Akademije znanosti in umetnosti se posebej ne bomo spuščali. Najprej so ustanovili akademijo kot znanstveno društvo, pravila pa je potrdilo veliko županstvo v Ljubljani 19. junija 1929. Upravo društva je prevzel Aleš Ušeničnik.[350]

Nato so začeli z delom za priznanje pravic državne ustanove, kar se je uresničilo po finančnem zakonu za l. 1937/38. Objavljena je bila v *Službenih novinah*, 31. avgusta 1938, 29. oktobra 1938 pa so bili imenovani prvi člani štirih razredov. Med njimi sta bila tudi duhovnika Aleš Ušeničnik in Fran S. Finžgar.[351]

[349] Prim. Franc Ks. Lukman, Univerza, v: *SzS*, str. 304–305.

[350] Prim. France Stele, Akademija znanosti in umetnosti, v: *SzS*, str. 302.

[351] Prim. Stele, n. d., str. 302–303.

10 CERKVENE RAZMERE NA SLOVENSKEM V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

V Kraljevini SHS/Jugoslaviji so bile splošno priznane vse vere, ki so bile priznane pred zedinjenjem: katoliška, pravoslavna, evangeličanska, judovska, muslimanska in starokatoliška. Priznani so bili tudi adventisti hamburškega pravila, internacionalni pa ne.

Kot ugotavlja Steska, je po razpadu Avstrije postalo »*cerkveno vprašanje v Sloveniji precej zamotano*«.[352] Mnogi so se že ukvarjali s pojasnjevanjem razmer in predstavitvijo posameznih področij Cerkve in njenega delovanja med obema vojnama na Slovenskem. Poleg različnih člankov o posameznih temah je verjetno najbolj splošen in temeljni pregled čez obdobje 20. stoletja zbornik *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*.[353]

Kot omenja Egon Pelikan, je politični katolicizem uporabljal tri osnovne družbene skupine intelektualcev, ki so si prizadevali, da bi družbo in posameznika obvladali na vseh področjih:

- »*pripadnike cerkvene hierarhije (od škofije do župnije);*
- *tvorce ideologije/«Ideologielieferante« (teologe, katoliške sociologe, ki so praviloma duhovniki);*
- *katoliške politike (praviloma duhovniki, ki so izvajali neposredne politične aplikacije).*«[354]

Za uveljavljanje idej oz. prevzemanje »interpretacije« političnega katolicizma so uporabljali tri poti:

- katoliške stranke: v Sloveniji SLS;
- KA, ki so svoje člane razvrstile po spolu, starosti, poklicu;

---

[352] Prim. Viktor Steska, Cerkvene zadeve, v: *Slovenci v desetletju*, str. 423, 425, 426–427 (dalje: Steska, Cerkvene zadeve).

[353] Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju (ur. M. Benedik et al.), Ljubljana 2002 (dalje: Cerkev na Slovenskem). Gašper Mithans, Jugoslovanski konkordat. Pacem in discordia ali jugoslovanski »kulturkampf«, Ljubljana 2017 (dalje: Mithans, Jugoslovanski konkordat); Bojan Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnama*, Ljubljana 2017. Med zadevno literaturo sodijo seveda tudi zborniki z rimskih simpozijev, ki pa se osredotočajo na posamezne osebe in njihovo umestitev v zgodovinski kontekst, zato jih tukaj posebej ne navajamo, ampak so navedeni v opombah in seznamu literature. Podobno velja tudi za posamezne članke v različnih znanstvenih revijah.

[354] Egon Pelikan, Interpretacije »posameznika, družbe in naroda« znotraj ideologije političnega katolicizma na Slovenskem, v: *Acta histriae* 17 (2009), str. 309–310 (dalje: Pelikan, Interpretacije). Več o ideologiji političnega katolicizma v odlični študiji Egon Pelikan, *Akomodacija političnega katolicizma na Slovenskem*, Maribor 1997 (dalje: Pelikan, *Akomodacija*). *»Brez izrecnega pristanka Vatikana katoliške stranke namreč ni bilo mogoče ustanoviti. Glede na strogo centralizirano in hierarhično naravo katoliške cerkve je morala vsako akcijo škofa v imenu katolicizma in katoliške cerkve izrecno odobriti Rimska kurija.«* Tako o katolicizmu meni: M. Strecha, *»Za krst častni i hrvatstvo slavno« Politični katolicizem v banski Hrvaški v začetku 20. stoletja*, v: ZČ 62 (2008), št. 1–2, str. 75.

- konkordat (sklenjen, a nikoli potrjen).[355]

Te so potekale v treh fazah:

1. Konec 19. stoletja je bila faza definiranja nasprotnika, tu je najvidnejši predstavnik Anton Mahnič z uveljavljanjem ločitve duhov, na svetovni ravni pa nekaj desetletij pred tem znani *Syllabus* papeža Pija IX. (1792–1878), s katerim je leta 1864 obsodil razne sile, ki naj bi ogrožale Cerkev: panteizem, naturalizem, racionalizem, socializem, komunizem, tajna društva, kulturno in šolsko avtonomijo, protestantizem, politični pluralizem, volilno pravico, demokracijo in vlogo države itd.[356]

2. V času do prve svetovne vojne so prevzemali glavno družbeno vlogo. To je čas ustanavljanja političnih društev in strank, telovadnih društev in predvsem Krekovega socialnega dela. Politični katolicizem se prilagodi moderni stvarnosti in vrednote, ki jih je nekaj desetletij nazaj še zavračal, zdaj sprejme v svoj program: volilna pravica, suverenost ljudstva, strankarski pluralizem, obenem sprejme v zaščito kmeta, kar mu omogoči prevlado na političnem polju in »*ideološki monopol nad interpretacijami kulture, zgodovine, narodnega vprašanja itd*.«.[357]

3. Čas po prvi svetovni vojni lahko razdelimo na 20. in 30. leta, kar stori večina zgodovinarjev. Dvajseta leta oblikuje še predvojna Krek-Koroščeva usmeritev s smernicami V. katoliškega shoda leta 1923, ki so bile uveljavljene že pred vojno. V vseh bistvenih vprašanjih je bil katoliški tabor poenoten, njegov nesporni voditelj pa Anton Korošec. Socialno politiko je udejanjala JSZ, v kateri so se zbirali slovenski krščanski socialisti. Predstavljali so intelektualno jedro katoliške levice, ki se je pozneje, v 30. letih razdelila na levo in sredinsko smer. V 30. letih nastopi diktatura in gospodarska kriza ter nov nasprotnik: marksizem. Politični katolicizem je v začetku 30. let popolnoma obvladoval družbo. Z dobro organizirano mrežo raznih društev je združeval vso družbo, po spolu, starosti, stanovski in drugih pripadnostih. Politični katolicizem začne uvajati ideologijo stanovskega korporativizma, ki bi končno lahko udejanjila načela enciklik in porazila idejne nasprotnike.[358]

---

[355] Prim. Pelikan, Interpretacije, str. 312. V zadnjih letih je izšlo več študij o jugoslovanskem konkordatu. Več o tem glej: Mithans, *Jugoslovanski konkordat*. V njej tudi o zadnjih pogajanjih in različnih variantah ter predlogih konkordata. O pravnih dilemah pa odlična pravna študija: Rado Kušej, *Konkordat: ustava in verska ravnopravnost*, Ljubljana 1937, predvsem III. del, str. 33–73 (dalje: Kušej, *Konkordat*). Z vidika pogajanj med vladno in vatikansko stranjo ter nuncijem: Igor Salmič, *Le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni/Jugoslavija (1922–1935) e la mancata ratifica (1937–1938)*, Roma 2013. O ozadjih s strani tajnega vladnega pogajalca Nicola Moscattela: Fabijan Veraja, Stipe Kljaić, *Nikola Moscatello savjetnik jugoslavenskog poslanstva pri svetoj stolici: »Uspomene« u svjetlu dokumenata; Doprinos povijesti katolicizma u Jugoslaviji (1922–1946)*, Rim 2014, str. 104–156 (dalje: Veraja, *Moscatello*).

[356] Prim. Pelikan, Interpretacije, str. 310. Več o Syllabusu in Mahničevi zahtevi po ločitvi duhov ter evropskih vplivih na politični katolicizem od 19. stoletja naprej glej tudi: Janko Prunk, Evropski vplivi na politično gibanje slovenskih katoličanov, v: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, Ljubljana 2008, str. 169–176 (dalje: Prunk, Evropski vplivi).

[357] Pelikan, Interpretacija, str. 311–312.

[358] Prim. Pelikan, Interpretacije, str. 313–314. Tukaj je treba razlikovati med italijanskim korporativizmom, ki so ga fašisti uporabili za svoje organizacije, in stanovskim korporativizmom pri nas, sploh pa s slovensko KA. Italijanski korporativizem je bil osnovan

Vse zgoraj naštete skupine intelektualcev in poti uresničevanja idej se seveda do določene mere prepletajo. Omenili smo jih zato, ker se odražajo v delovanju samih duhovnikov, kar bomo videli pozneje. Predvsem bomo pozornost namenili prvi skupini: pripadnikom cerkvene hierarhije, čeprav je bilo nekaj teh za naše obdobje dobro predstavljenih na različnih simpozijih, ob obletnicah in podobno. Tudi SLS in vprašanje konkordata je bilo v zgodovinopisju dodobra predstavljeno, podobno tudi KA, čeprav bo slednja še v obdelavi, ker so seveda z njo imeli največ opravka prav duhovniki.

Katoliška cerkev se je v novi državi znašla v novih razmerah, glede na politično in religiozno stanje. Srečala se je s prvo največjo tekmico, srbsko Pravoslavno cerkvijo, ki ji je pripadala kraljeva aristokracija in veliko najvišjih članov oblasti, kar je bilo za Cerkev na Slovenskem gotovo nekaj novega. Obenem je Cerkev prešla iz avstro-ogrskega sistema, v katerem je bil škof ordinarij tudi knez, pri imenovanjih škofov je imel odločilno besedo cesar, obenem pa so bili odnosi, če jih primerjamo z našim obdobjem, pravno dokaj dobro določeni.

Škof Jeglič je ob tem duhovnikom zapisal: »*V Jugoslaviji se pretresajo nekatera jako kočljiva vprašanja. Razpravlja se o obliki nove države: republika ali kraljevina s Karadžordževiči[sic.!] na čelu, potem o ustavi: večja ali manjša avtonomija ali popolna centralizacija. Oboje bo končno rešila ustavna skupščina (konstituanta). /.../ Še bolj kočljivo je versko vprašanje: kakšno razmerje bo med katoliško cerkvijo in državo. O tem vprašanju se javno še ne razpravlja. Mi škofje, zbrani konec novembra v Zagrebu smo vladi pisali, da pričakujemo pravično ureditev po konkordatu s sv. Očetom. Pravoslavno hierarhijo in ljudstvo smo pozdravili in zatrdili, da posebno z njimi hočemo živeti v prijateljskih razmerah. Privatno se sicer razgovarjajo o tem razmerju. Nekateri mislijo, da pride do popolne ločitve cerkve od države. Načelno smo zoper tako ločitev, vendar pa se moramo tudi za ta neugodni položaj pripraviti. Glede na cerkveno premoženje, smo škofje rekli, da se ne bomo protivili, ako se proti pravični odškodnini tudi cerkvena posestva razdele. Po zanesljivi informaciji vem, da se nam sv. Oče ta korak hoteli priporočiti.*«[359]

Določene spremembe so se začele že z vzpostavitvijo modernih držav in francosko revolucijo, pri čemer je tudi Cerkev morala preoblikovati odnos do

na konceptih totalitarne – univerzalistične ideologije (fašizem in nacizem), krščanski korporacijski sistem pa je temeljil na idejah kršanskega solidarizma (Ušeničnik, Jeraj, Gosar) in okrožnice *Quadragesimo anno* Pija XI. KA ni imela nič s korporativizmom, ampak je laična organizacija v Katoliški cerkvi za uresničevanje evangelija v posameznih poklicih ali družbenih skupinah. Podrobneje o korporativizmu med obema vojnama: Maks Rejec, Od fašističnega sindikalizma do fašističnega korporativizma, v: *Sodobnost* 2 (1933), št. 10–12, str. 446–464; Ciril Žebot, *Korporativno narodno gospodarstvo*, Celje 1939; Ana Vidovič-Miklavčič, Kratek oris korporativizma na Slovenskem 1929–1941, 1., 2. in 3. del, v: *Zgodovina v šoli*, 9 (2000), št. 2, str. 16–20 in št. 3–4, str. 33–36, ter 10 (2001), št. 2, str. 22–26.

359 Jeglič, Duhovnikom, str. 13–14. Kot je zapisal Juhant, je duhovnik v *»navzkrižnem ognju med posvetno-demokratično in katoliško-hierarhično družbeno ureditvijo«* največja žrtev tega razhajanja. Prim. Janez Juhant, *Občutek pripadnosti*, Celje 2009, str. 99. (dalje: Juhant, *Občutek*).

države po eni strani, po drugi strani pa tudi svoje tradicionalno izkustvo in ga prilagoditi novim razmeram.[360]

Vstop Cerkve na politično področje so v aktualnem času poimenovali klerikalizem, zgodovinarji pa ga danes imenujejo politični katolicizem, ki se je organizacijsko opiral na cerkveno hierarhijo, katoliške stranke skupaj z njihovimi vodilnimi politiki ter na aktivistično, društveno strukturo, ki se je izražala predvsem v prosvetnih, izobraževalnih, telovadnih, versko-vzgojnih društvih in KA. Ta organizacijska struktura pa je bila tudi temelj cerkvenega boja proti sekularizaciji in »*soočanje z modernizacijo družbenopolitičnih razmer*«, ki je temeljil na »*trojni strategiji: 1. strankah političnega katolicizma, 2. Katoliški akciji in 3. konkordatski politiki.*«[361]

Tradicionalno izkustvo izhaja iz ideoloških predpostavk svetovnega občestva, kar se organizacijsko kaže v nadnacionalni strukturi s centrom pri Svetem sedežu in papežem na čelu, za razliko od (srbske) Pravoslavne cerkve, ki je nacionalnost strogo vezala na Cerkev in s tem zagovarjala avtokefalnost. V skladu s to idejno predpostavko je Cerkev želela vplivati na vse sfere življenja. Tukaj pa bi SPC lahko našla stičišče tudi s KC, saj je bilo to izhodišče temeljno tudi za SPC glede Srbije. Mateja Ratej v članku o politizaciji Cerkve zagovarja nekaj tez, ki jih sicer zagovarjajo tudi nekateri drugi zgodovinarji. Če omenimo samo glavne, Ratejeva trdi:

1. da je bilo vprašanje vere prvina političnega odločanja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji;

2. da »*je bil argument o zapostavljenosti Katoliške cerkve politični konstrukt in eden najuspešnejših elementov politizacije SLS, ki je bil hkrati uradno stališče Rimskokatoliške cerkve v Kraljevini*«;

3. da je bil »*... konflikt med Pravoslavno in Katoliško cerkvijo, čeprav je bil tudi posledica različnih pravnih pogojev delovanja pred prvo svetovno vojno, imanentno političen in s tem tesno navezan na nacionalizem kot osrednje diskurzivno polje politike jugoslovanske države na ravni hrvaško-srbskih političnih odnosov*«;

4. »*pomemben razlog za to, da so odnosi med najvplivnejšima verskima organizacijama v Kraljevini SHS/Jugoslaviji tako močno vplivali na sfero politike, je bila nepopolna ločenost Cerkve od države*«.[362]

Za naše obdobje je pomembna druga predpostavka, h kateri se bomo še vrnili. Lahko se strinjamo z ostalimi točkami, ki zagovarjajo tezo, da je bil konflikt politične narave, v prvi vrsti pa problem ločenosti države in Cerkve. O

[360] Te spremembe pa imajo svoj izvor že v prehodu iz srednjega v novi vek. O obratih k raznim partikularizmom v moderni glej več: Janez Juhant, *Idejni spopad II: katoličani in revolucija*, Ljubljana 2010, str. 33 sl. (dalje: Juhant, *Idejni spopad II*). Isti, *Občutek*, str. 58, 61, predvsem 67 sl.

[361] Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 17–18.

[362] Mateja Ratej, Odtenki politizacije Rimskokatoliške in Srbske pravoslavne cerkve pri Slovenski ljudski in Narodni radikalni stranki med svetovnima vojnama, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 48 (2008), št. 2, str. 37–38, 40 (dalje: Ratej, Odtenki politizacije).

omenjenem problemu v historičnem delu piše Srečo Dragoš, ki predstavi polemiko med Alešem Ušeničnikom, za katerega trdi, da je bil »kategorično« proti ločitvi Cerkve od države, in Janezom Evangelistom Krekom, ki je zagovarjal ločitev v obliki sodelovanja z državo in je bil naklonjen tudi sodelovanju s socialdemokratsko stranko,[363] saj so oni zagovarjali glede socialne politike iste cilje kakor klerikalna smer, namreč pravice delavcev.[364] Cerkev je bila zvezana s kapitalistično državo in zaradi privilegijev (dostikrat namišljenih) je morala braniti tudi krivice proti delavcem. Če bi padel ta glavni sum do Cerkve, bi gotovo prišlo do zbližanja med socialno demokracijo in Cerkvijo. Poleg tega bi z javnopravno avtonomijo rešili še gmotni položaj Cerkve, saj je Krek predlagal, naj ljudje sami vzdržujejo Cerkev.[365]

Kljub različnim pogledom obeh teologov in idejnih voditeljev tedanjega časa, bi bilo treba nekoliko omiliti Dragoševo tezo Ušeničnikovega kategoričnega zanikanja ločitve Cerkve od države. Ušeničnik trdi, da je Cerkev zavrgla »*načelo o ločitvi Cerkve in države, kakor da je to načelo edino pravo socialno načelo o razmerju med Cerkvijo in državo*.«[366] Krek sicer kritizira njegov članek najprej v nejasni opredelitvi pojma »ločitve Cerkve od države«, kar je Ušeničnik popravil v naslednjem članku, in dodaja temeljno hibo Ušeničnikovega članka, ki trdi, da »*po ločitvi postane politično zakonodavstvo popolnoma neodvisno od verskega*«, kar pa Krek zavrača, saj ni nujno, da bi »*moral pasti javnopravni značaj Cerkve, če se loči od države. Po pravici pravi člankar [*Ušeničnik, op. B. G.*], da prodira socialno načelo proti individališkemu. Katoliška vera živi v organizovani družbi. Država mora to družbo s stališča verske svobode priznavati in s tem priznavati njeno avtonomijo. S tem ko država avtonomijo Cerkve zakonito prizna, je Cerkev že javnopraven organizem. /.../ Versko organizovano ljudstvo more tudi v državi, ki je ločena od Cerkve, v zakonodavstvu uveljaviti svoja verska načela. Zato ni nikakor nujno, da bi morala biti država v tem slučaju indiferentna ali ateistiška*.«[367]

[363] Prim. Srečo Dragoš, Socialne posledice političnih konfliktov Katoliške cerkve z državo, v: *Socialno delo* 39 (2000), št. 2, str. 83–85 (dalje: Dragoš, Socialne posledice). Aleš Ušeničnik, Ločitev Cerkve in države, v: *Č* 2 (1908), št. 4/5, str. 180–192. Janez E. Krek, Ločitev Cerkve in države., v: *Č* 2 (1908), št. 6, str. 278. (dalje: Krek, Ločitev). Krek je sicer na istem mestu zagovarjal, da bo pri socialni demokraciji vpliv Marxovega materializma vse manjši in bo stranka postala samo radikalno-socialno-reformatorska.

[364] Dragoš, *Socialne posledice*, str. 83. Več o sami ločitvi države od verskih skupnosti glej: Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 47, ki navaja tri tipe ločitve po Leonidu Pitamicu: 1. Prepoved cerkva; 2. Enačenje države z določeno versko skupnostjo in 3. Priznanje oz. odobritev večjih ali vseh cerkva, ki gre lahko v dve smeri: enačenje z društvi ali privilegiranje nad ostalimi društvi. Glej tudi: Gorazd Kušej, O razmerju med državo in veroizpovedmi po jugoslovanski verski zakonodaji, v: *Zbornik znanstvenih razprav* 13 (1936/37), št. 1, str. 83 sl., kjer podrobneje razlaga ločitev/urejanje razmer med državo in Cerkvijo po zedinjenju v Kraljevini SHS/Jugoslaviji (dalje: G. Kušej, O razmerju).

[365] Prim. Janez E. Krek, *Ločitev*, str. 278–279; Dragoš, *Socialne posledice*, str. 84. Ušeničnik odgovarja na Krekove očitke, ko razlaga problem socialne demokracije in pomen ločitve Cerkve od države, med drugim: *»Jaz torej ne morem verjeti, da bi ločitev Cerkve in države izvršila tak čudež in v stotisočih obudila ›zamisel za vernost in cerkev‹.«* Aleš Ušeničnik, Še: ločitev Cerkve in države, v: *Č* 2 (1908), št. 7/8, str. 359 (dalje: Ušeničnik, Ločitev).

[366] Ušeničnik, Ločitev, str. 185.

[367] Prav tam, str. 184, 189; Krek, *Ločitev*, str. 277–278. O ločitvi in drugih aktualnih problemih v odnosu z državo (morebitna uvedba obvezne civilne poroke, slabo moralno stanje mož in fantov po vojski) so razmišljali tudi duhovniki, zbrani na shodu dekanov leta

Vprašanje ločitve in ureditve razmer med Cerkvijo in državo se je vedno znova pojavljalo v vsem obdobju med vojnama, tako ugotavlja tudi Hornich, ki v svojem članku zanimivo poudari, kar je bila ne neposredno, ampak z onemogočanjem ves čas delna težava v odnosu države in Cerkve: ločitev in določitev odnosa s konkordatom, kar se ni uresničilo. Kakšen je odnos teh dveh deležnikov v človeški družbi na področju države? »*Religija je marveč socijalna funkcija največje važnosti za javno življenje, ki jo more tajiti le oni, ki sploh ne pripozna vpliva duha na kulturno življenje. »Religija je zasebna stvar.« Ta trditev kaže podobno ozkosrčnost kakor zelo razširjeni stavek; zato v državni šoli vera ne pride v poštev. V resnici se mora reči: Religija zida božje kraljestvo, ki veže tostran in onostran, poveličuje življenje in smrt, obsega preteklost, sedanjost in prihodnost, da v njem delamo, živimo in smo*.«[368] Temeljno vprašanje pa je najprej razjasnitev pojma, nato pa, kdo zagovarja kakšno od oblik ločitve. Ušeničnikova smer je bila sicer proti ločitvi na načelni in tudi realni ravni zato, ker bi to Cerkev popolnoma izključilo iz družbeno-političnih odnosov in jo porinilo v čisto zasebno sfero, kar je Ušeničnik dobro podkrepil v odgovoru Kreku, socialna demokracija pa je želela ravno to: ateistično državo in čim manjši vpliv Cerkve v družbi. Težko torej pritrdimo Dragoševi opazki, da je bil Ušeničnik »kategorično« proti ločitvi Cerkve od države. Ušeničnik je to sam razložil: »*Za ločitev Cerkve in države se katoličani ne moremo ogrevati, ne načelno – to je dognano in priznano –, ne v dejanskih razmerah, kakoršne so v Avstriji. Ni dobro, a po ločitvi bi ne bilo bolje, ampak gorje!*« In na drugem mestu, ko pojasnjuje, zakaj je sploh pisal članek: »*Ali se ni bati, sem si mislil, da se ne bi katoliški politiki začeli umikati socialni demokraciji in svobodomislecem, ko jih mora vendar predvsem podžigati vera v svojo moč, v moč krščanske ideje, na boj in zmago? Ali se ni bati, da bi popustili socialni demokraciji in se vdali v usodno ločitev Cerkve in države ter tako šli ne naprej, ampak nazaj? [...] ›Ne za popolno ločitev, ki bi vzela Cerkvi avtonomijo, ampak ravno za popolno avtonomijo Cerkve mora biti naše politično delo!‹*«[369]

1919. V odnosu do duhovnikov je dekan Matej Rihar v referatu med drugim zapisal: »*Enega pojava pri enem delu bivših vojakov ne smemo prezreti: to je – nezaupljivost, mrzlota ali celo odurnost do duhovnikov. Vzroki za to so različni: slabi zgledi posameznih vojnih kuratov, predbacivanje, da so duhovniki krivi vojne, pretirani avstrijski patriotizem, razdor med staro in novo strujo, itd.*« LŠL 54 (1919), št. 5, str. 43.

368 Hornich, *Šolski program*, v: SU 20 (1919), št. 3, str. 64. Rudolf Hornich je bil ravnatelj dunajskega vseučilišča in je imel večkrat razna predavanja na raznih zborovanjih (npr. delegatov nemške katoliške učiteljske zveze), ki so nato izšla v nemških pedagoških revijah, priobčili pa so jih tudi v *Učiteljskem tovarišu*, prim. *UT* 20 (1919), št. 3, str. 61.

369 Ušeničnik, *Ločitev*, str. 357, 367. Dragoš tudi na drugem mestu potegne črto od I. katoliškega shoda (1892) vse do vojne in zelo črno-belo slika Ušeničnika ter ga pravzaprav naredi krivega državljanske vojne, kar je gotovo pretirano: »*Boj načel, inavguriran s I. in II. katoliškim shodom, se je med obema vojnama sprevrgel v načelni boj na vseh področjih (ofenziva Mladcev, Stražarjev, Katoliška akcija, cerkveno in režimsko podprto organiziranje novega katoliškega sindikata za boj proti krščanskosocialističnemu sindikatu, zavračanje alternativnih družbenih prijemov, Gosar, Kocbek itd.), med okupacijo pa je načelni boj prerastel še v fizičnega. – Kaj je torej ostalo od I. katoliškega shoda? Ostala je versko-politična aktivacija katoličtva, v kateri sploh ni bilo več jasno, kaj je versko in kaj je politično, kaj je cerkveno in kaj državno, kaj osebno in kaj institucionalno. Ostala je manifestacija in idejni fanatizem, ki*

Krek in njegova smer pa je v ločitvi videla možnost sodelovanja in ureditve medsebojnih pravno-formalnih odnosov. V naslednjem članku je Ušeničnik ugotovil, da njuna stališča le niso diametralno nasprotna, ampak se v bistvu oba zavzemata za avtonomijo Cerkve.[370] Nobena stran ni bila uslišana, saj so vsi stavili na konkordat, ki pa ni bil sprejet. Dodobra pa so se uresničile Krekove daljnovidne skrbi predvsem glede konfrontacije s socialno demokracijo. Ločitev bi tukaj pomagala razbremeniti in ublažiti spor, ki smo ga omenili zgoraj. Kljub temu v 20. letih vse do gospodarsko-politične krize ni prihajalo do razcepov, ampak je katoliški tabor ostajal enoten pod vodstvom Antona Korošca, ki je nadaljeval pred vojno začrtano Krekovo usmeritev.[371]

V 30. letih pa je krščansko socialno gibanje postajalo vse bolj avtonomistično in se je konfrontiralo s Cerkvijo, ki ga je razglasila za sovražnega (poglejmo samo omenjeni sindikalni zaplet v Škofji Loki), saj je katoliški tabor zašel v »*integralistično in stanovsko-korporativistično smer, v antikomunizem, antisocializem, antiliberalizem in tudi antidemokratizem ter se približal idejam fašizma*.«[372] Levo krilo se je sploh stopilo v marksizmu. Razcepljenost najprej znotraj Katoliške cerkve je pozneje pripeljala tudi v politične in socialne razdore. V takem stanju je Slovenija pričakala drugo svetovno vojno, ki so jo komunisti izrabili za revolucijo, ta pa je izzvala državljansko vojno.[373]

Nekoliko daljši navedek je bil potreben, ker je eden glavnih idejnih voditeljev in usmerjevalcev katoliškega tabora med vojnama podal zelo zanimive misli o upravičenosti delovanja duhovnikov v družbenem, javnem življenju na političnem, socialnem, vzgojnem (šolskem) in karitativnem področju.

---

ga je brezkompromisno uvedel že Mahnič, ohranjal pa Ušeničnik.« Srečo Dragoš, Strategije Katoliške cerkve na Slovenskem, v: *Družboslovne razprave* 12 (1996), št. 21, str. 28. Glej tudi: Juhant, *Idejni spopad II*, str. 37.

370 Prim. Ušeničnik, *Ločitev,* str. 362, kjer pravi: »*Poglavitno je, da smo prišli do neke skupne točke, ki je avtonomija Cerkve.*« Na naslednjih straneh razloži pojem, kakor ga on vidi, predvsem v treh temeljnih vprašanjih, ki se vlečejo skozi vse obdobje, ker niso dorečeni z urejenimi medsebojnimi odnosi: šolstvo, zakonska zveza in gmotno stanje oz. vzdrževanje.

371 Prim. Pelikan, *Interpretacije*, str. 312. Podobno tudi Prunk, *Evropski vplivi*, str. 173. Za pravice Cerkve, v: *Domoljub* 42 (1929), št. 5, str. 53, kjer je poročilo z obiska škofov Jegliča, Bonefačiča in Bauerja na dvoru. »*Gre med drugim za enakopravnost katoličanov, za zakon o katoliški cerkvi in za konkordat s sv. stolico. Pri vseh merodajnih činiteljih so dobili škofje zagotovilo, da bodo vsa predmetna vprašanja rešena v splošno zadovoljnost.*«

372 Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 19–20. Podobno tudi Pelikan, *Interpretacije*, str. 312–313, ko ugotavlja, da je tretja pot, ki jo je Cerkev uvajala s svojim družbeno-socialnim naukom nasproti kapitalizmu/liberalizmu pri reševanju socialno-političnih problemov s svojo stanovsko-korporativistično usmeritvijo, ostala na pol poti, saj ni prehitela tretjega tekmeca – komunizma, ki je postal evropska realnost.

373 Prim. S. Dragoš, Socialne posledice, str. 84. Podobno meni isti avtor tudi v drugem članku: »*Ko je namreč bila ta strategija [mahničevska delitev duhov, op. B. G.] prvič uporabljena, je katoliško občestvo izredno spolitizirala; kasneje, ko jo je Cerkev v tridesetih letih znova afirmirala, a je z njo sprovocirala usoden razcep tako znotraj svojih lastnih vrst kot zunaj njih, tj. z nekatoliki (konfrontacija s sredinsko in levo katoliško inteligenco, odcep krščanskih socialistov od Cerkve in stranke, oborožen spopad z OF).*« Srečo Dragoš, »Do skrajnosti za sveto stvar!«, v: Družboslovne razprave 14 (1998), št. 27/28, str. 121. Prim. Albin Kralj, Rožman in križarji, v: Rožmanov simpozij v Rimu (ur. E. Škulj), Celje 2001, str. 163 sl., navaja začetni spor ob zborovanju pri Veliki Nedelji in ukinitvi revije Križ na gori, ki se nato razvija naprej v prehod k reviji DS, kriza revije, izid nove revije Dejanje in v bohinjske tedne (dalje: Kralj, Rožman).

Marsikdaj kakšni pisci, med njimi je tudi Dragoš v omenjenih člankih, želijo namigovati, da je bila Cerkev v omenjenem obdobju zagovornica trde, ostre Mahničeve politične opcije »ali/ali« in je bila s tem tudi absolutno proti ločitvi od države. Kot bomo še videli, temu ne moremo popolnoma pritrditi, je pa verjetno razumljiva skrb Cerkve, ki želi gospodarno ravnati s svojim premoženjem, če se dotaknemo npr. samo problema agrarne reforme.[374] Seveda moramo upoštevati tudi akomodacijo ali prevzemanje nasprotnih idej za zmago na politično-idejnem polju, kar je pomenilo, da so bili ideologi političnega katolicizma (Mahnič, Krek, Ušeničnik, Jeraj ...) najprej proti nacionalnemu vprašanju, parlamentarni demokraciji, volilni pravici in podobno, pozneje pa so se njihove pozicije spremenile in so se zavzemali ravno za to: nacionalno avtonomijo, splošno volilno pravico in parlamentarno demokracijo, zato je tudi ocena Mahničeve zahteve po ločitvi duhov večkrat preveč absolutizirana in demonizirana, kakor da bi pomenila absolutno vkalupljenost v usodo vsaj za petdeset let naprej. Sicer Egon Pelikan dobro pojasni, da za vsem stoji hrepenenje po »ancien regime«, stari družbi, v kateri bi vzpostavili stanovsko-korporativistični model družbe izpred časa francoske revolucije, zato je razumljivo idejno zavzemanje v 20. letih najprej za avtonomijo in demokracijo/pluralizem, po gospodarski krizi v 30. letih pa za preureditev družbe po stanovsko-korporativističnem modelu v smeri diktatorskih režimov v Evropi (Avstrija, Portugalska, Italija).[375]

Pri oceni moramo biti previdni, saj zasuk v smeri novih evropskih diktatur ni povsem enoznačen, ampak obstajajo tudi pomisleki. Ušeničnik je namreč v *Obrisu socialnega vprašanja* na podlagi okrožnic *Rerum novarum*, *Quadragesimo anno* in *Divini Redemptoris* zelo natančno obdelal socialno vprašanje. V knjižici jasno pokaže zablode in zmote liberalizma, socializma, komunizma,

[374] Naj za pojasnitev navedemo samo del zapisnika seje škofijskega konzistorijalnega sveta v Ljubljani, 16. avgusta 1933: *»1. Ordinarij poroča o prodaji Goričan, ki jo je kapitelj odklonil. Sedaj pa je izšel novi zakon po katerem nam morajo (imajo se) vzeti gozdove. Od 3. sept. dalje prične komisija v Gornjem gradu delovati. – Agrarno zemljo imamo 116 ha. Maximum po zakonu je 75 ha. Supermaximum nam tudi lahko vzamejo po zakonu. Sem lahko vključijo 5 ha v Goričanah. – Najhujše pa udari § 3 novega zakona, po katerem nam lahko vzamejo tudi 3 zgradbe, ki so bile do sedaj izvzete. Občina v Medvodah lahko zahteva Goričane in če to stori, dobimo v najslabšem slučaju le 200.000 Din, dasi je cenjena zgradba na 1 milijon din. In še vprašanje je, kdaj nam izplačajo obveznice. V Dalmaciji jih še sedaj niso izplačali, dasi je bila agrarna reforma izvršena že l. 1925. – Boljše je torej, da Goričane, kakorkoli prodamo, kot to, da se izpostavimo nevarnosti § 3 onega zakona. Gre pa pri vsej stvari le za to, da se finančno uničijo ljubljanskega škofa in tako je treba študirati vsak paragraf – zakona. Vse je samo politično.«* NŠAL 15, Sejni zapisniki konzistorija 1911–1943, šk. 5.

[375] Prim. Pelikan, Akomodacija, str. 49, 52, 65, 93, 112, 115. Dragoš, Katolicizem, str. 163–164, pa takole povzema problematiko: *»V tem smislu je bilo za zaplet v tridesetih letih odločilno to, kar se je dogajalo v dvajsetih. Kritika liberalistične variante gospodarstva in nekonsolidirane demokracije, ki se je razvila v dvajsetih letih, je bila umestna, ni pa bilo vseeno, kakšna je bila, Čeprav se je pomemben odmik od Mahničeve paradigme (kot rečeno) zgodil že s Krekom, je Ušeničnik še v tridesetih letih idealiziral srednjeveško cehovsko ureditev, ko je apologiziral korporativni model. To se je lahko zgodilo zato, ker se je od dvajsetih let dalje krepilo razočaranje nad funkcionalnostjo parlamentarnih demokratičnih mehanizmov, ki niso bili sposobni preprečiti prve svetovne vojne; v kombinaciji s tržno ekonomijo pa tudi niso ponujali dokončnih rešitev za probleme na socialnem področju. Takšno stališče je bilo zlasti razumljivo za slovenske razmere, v katerih sta bila trg in demokracija še nepreizkušena novost [...]. Zaradi tega so se variante katoliškega korporativizma in marksističnega razrednega boja zdele resna alternativa kapitalizmu.«*

fašizma in nacionalsocializma ter poudari, kar poudarjajo tudi papeži v okrožnicah, da se bo prenova začela samo s preosnovo organizacij in prerodom nravi, zato je potrebna socialno naravnana svoboda.[376] »*Pot, ki naj bi peljala iz stisk kapitalizma in socializma, je bila po njegovem edino solidarizem, ki bi slonel na solidarnosti individualnih in socialnih interesov tako posameznikov kot tudi družbe oziroma narodov, dežel in držav. Solidarizem pa ne bi uresničil z revolucijo, ampak z nravno, pravno, ekonomsko in kulturno reformo tako znotraj držav kot med njimi oziroma pod okriljem vesoljne Cerkve. Če ne bi poudarjal pri tem pomena osebnosti, nravnosti, svobode in avtoritete, bi lahko zapisali, da ga je zaneslo na ista tla, na katerih je spodneslo socializem. Od njega ga ločuje tudi poudarjanje srednjega stanu, to so obrtniki, trgovci, in kmeti »očuvani proletarstva*«.«[377]

Če se vrnemo nazaj, k tezam Ratejeve, ki jih s podporo drugih zgodovinarjev pojasnjuje, da je bila »*drža Katoliške cerkve v prevladujočem jugoslovanskem političnem diskurzu problematizirana kot protijugoslovanska ne na ravni slovensko-srbskih političnih odnosov, temveč je bila vzpostavljena na ravni hrvaško-srbskega spora; v njegovem okviru je bil politiziran antagonizem med Katoliško in Pravoslavno cerkvijo*.«[378]

Ta politični odnos med SPC in KC pa je bil vzpostavljen zaradi potreb prevladujočega političnega diskurza hrvaškega nacionalnega vprašanja, saj so se Hrvatje čutili mnogo bolj nacionalno ogrožene, s Srbi je bilo malo jezikovnih razlik, zato se je politični katolicizem povezal z nacionalizmom. »*Pojem nacionalizem je podobno kot v jugoslovanskem tudi v slovenskem političnem prostoru med obema svetovnima vojnama pomenil zagovorništvo unitarne narodne ideje in ne slovenskega nacionalnega čutenja. Šlo je za nasledek ob oblikovanju Kraljevine SHS vzpostavljene (in v mednarodni skupnosti legitimirane) paradigme o enotnem jugoslovanskem narodu, ki je pravico do samoodločbe udejanjil z zedinjenjem v skupni državi leta 1918*.«[379]

Politični katolicizem na Slovenskem je vse od Mahniča naprej neločljivo prepletal slovenstvo in katolicizem, v ozadju pa je bilo sicer mešanje partikularizma (poudarjanje svojih korenin, različnosti od drugih narodov: npr. Slovenci) in univerzalizma (zavest 'izvoljenega naroda', ki bo civiliziral ali povezal druge narode: npr. širjenje katolištva na vzhod, most med vzhodom in zahodom).[380]

Razlika s SPC je bila ravno v tem, da nikjer med južnoslovanskimi narodi ni religija tako oblikovala nacionalne zavesti kakor ravno v Srbiji, kjer je SPC

[376] Prim. Aleš Ušeničnik, *Obris socialnega vprašanja*, Domžale-Groblje 1938, str. 64–65.

[377] Stane Granda, Ušeničnikov pogled na socialne in gospodarske razmere njegovega časa na Slovenskem, v: *Aleš Ušeničnik. Čas in ideje* (ur. M. Ogrin, J. Juhant), Celje, Ljubljana 2004, str. 27.

[378] Ratej, Odtenki politizacije, str. 37.

[379] Ratej, (Nevralgična) stičišča, str. 416; ista, Odtenki politizacije, str. 38.

[380] Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 28–29; Ratej, Odtenki politizacije, str. 40.

predstavljala kulturni etos srbskega naroda, saj je rasla skupaj z etnično skupnostjo in državo (kar ima korenine že v različni tradiciji).[381] Iz teh izhodišč je razumljivo, da je Katoliška cerkev sprejemala ustavno ločitev Cerkve in države, SPC pa ji je nasprotovala. Napetost odnosov so tako ves čas zaposlovala versko-politična vprašanja mešanih zakonskih zvez, prestopanja iz ene v drugo veroizpoved, o veroizpovedi otrok in podobno.[382]

Medverska razmerja s SPC je pogojeval pogled glavnih teologov in politika Svetega sedeža. Po eni strani so želeli širiti krščanstvo proti Vzhodu s cirilmetodijsko idejo, ki je izhajala iz skupne staroslovanske krščanske tradicije, po drugi strani pa širiti prozelitizem, SPC so želeli pripeljati v okrilje KC v obliki uniatstva. Cirilmetodijska ideja sicer ni nikoli postala dominantna v slovenskih in hrvaških katoliških krogih, po drugi strani pa je tudi propadlo upanje, da bi združitev cerkva pomagala k hegemoniji jugoslovanske ideje, religija ni mogla biti več »*duhovni cement jugoslovanske edinosti*«.[383]

SPC je po drugi strani zagovarjala svetosavsko idejo, ki jo je zagovarjal in razvijal škof Nikolaj Velimirović (1880–1956). Sekularizacija je bila po njegovem posledica katoliške hegemonije, zato naj bi pravoslavje preobrazilo vsak narod v božji narod in svet narodov naj bi pripeljal v božji svet, ker je edino pravoslavje očuvalo pravo krščanstvo in čisti nauk očetov. V okviru teh pogledov je razumljiv odziv v konkordatski krizi, v kateri je ogrožajoč element srbskega naroda postal Vatikan.[384] Tako sta pravoslavje in katolicizem »*v svojih izključujočih se različicah poglabljala dezintegracijske procese v jugoslovanski družbi*.«[385]

Morda tukaj dodamo še grafični prikaz stanja med različnimi veroizpovedmi v Sloveniji, številu skupnosti in članov:

[381] Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 32–33.

[382] Prim. Ratej, Odtenki politizacije, str. 40.

[383] Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 35–36, 39. Ob tem je zanimiva kritika pravoslavja Franca Grivca (1878–1963) s še bolj pomenljivim naslovom Pravoslavna nevarnost?, v: Č 9 (1915), št. 1, str. 8–20. Povzema tri vodilne ideje pravoslavja, ki so mu naredile mnogo škode, obenem pa pravoslavje iz njih črpa tudi mnogo življenjskih moči: 1. prvenstvo narodnosti in države v verskih in cerkvenih stvareh, 2. konservativnost, 3. formalizem in versko poloviçarstvo. Prav prvi dve točki (ki sta tudi antipoda katoliškemu razumevanju Cerkve in sveta) sta ovira za modernizacijo in napredek v pastorali, vzgoji in katehezi ter soočanje s sekularizacijo. Prim. prav tam, str. 13, 15. Z njim se ne strinja Ratejeva, ki trdi, da se je SPC veliko lažje in hitreje od Katoliške cerkve prilagajala *»(in se še zmeraj) kulturnim, gospodarskim in (geo)političnim spremembam.«* Ratej, Odtenki politizacije, str. 39. Vprašanje je, kako bi v današnjih ramerah, ko ruska pravoslavna Cerkev (srbska pa je njena podpornica) podpira napad in vojno v Ukrajini, nasproti zahodnemu svetu v boju za tradicionalne vrednote, lahko Ratejeva zagovarjala omenjene trditve.

[384] Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 37–38.

[385] Prav tam, str. 39; Ratej, Odtenki politizacije, str. 39.

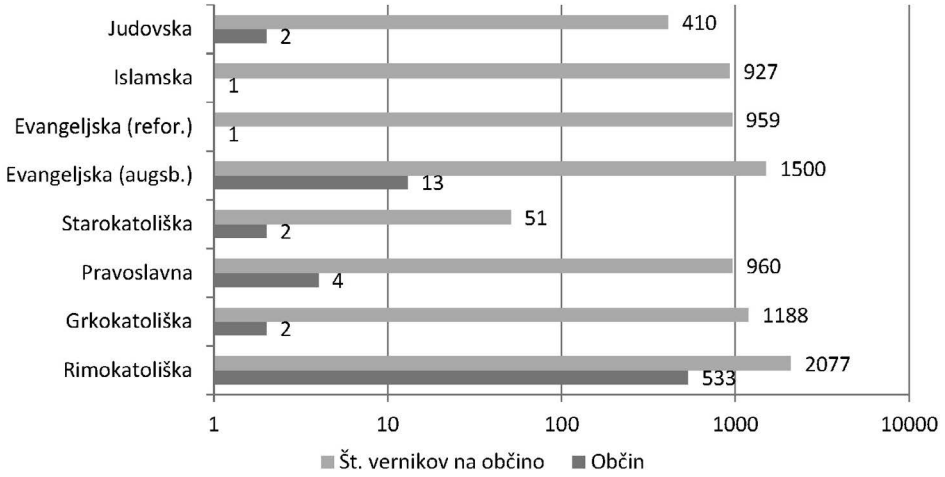

Graf 7: Prikaz števila verskih skupnosti posameznih veroizpovedi in članov leta 1939[386]

Vidimo, kako močno prednjači Katoliška cerkev s 533 župnijami in povprečno 2.077 verniki na župnijo. Zanimivo pa je, da ostale največje veroizpovedi po številu vernikov – malo pod 1.000 na občino praktično niso imele organizacijske mreže, saj je 4 občine imela SPC, po eno pa reformirani protestanti in muslimani. Blizu pa je bila tudi grkokatoliška skupnost. Pravoslavni so seveda imeli več občin tudi zato, ker so imeli po glavnih mestih v vojašnicah in uradih več svojih uslužbencev, ki so bili pravoslavne vere.

10.1 STRUKTURIRANOST CERKVE NA SLOVENSKEM

Najprej bo predstavljena ozemeljska struktura Cerkve, ki se je po prvi svetovni vojni zopet delno spremenila. Hierarhična struktura pa temu sledi. Upravno-administrativna cerkvena struktura na našem ozemlju ni bila statična, ampak se je večkrat menjala, saj so zunanji politični okviri in duhovna središča vplivala tudi na naše življenje in organizacijo oznanjevanja. Pod tem vplivom pa je bila tudi notranja struktura Cerkve, ki je imela do razglasitve novega Zakonika cerkvenega prava leta 1917 vrsto pravnih zbirk in praks, kar je novi Zakonik poenotil.[387] Res pa je, da je v glavnem osnovna struktura vse od začetka Cerkve dokaj jasna, predvsem na Zahodu, kjer Cerkev vodi papež s škofi, ki so lastni pastirji v svoji škofiji. Zaradi političnih razmer pa so bile

[386] Prim. *Splošni pregled dravske banovine*, Ljubljana 1939, str. 85.

[387] Zakonik je bil uveljavljen na binkošti leta 1918 in je urejal vse notranje življenje Cerkve v obravnavanem obdobju, zato se bomo sklicevali na ta Zakonik (dalje: CIC 1917).

oblasti nad posameznimi deli škofij večkrat pod drugo politično oblastjo kot škof, bile so težko ali sploh nedostopne, zato so bili potrebni dogovori in medsebojno urejanje pristojnosti in oblasti.

Škofje so bili po prevratu združeni v ŠKJ, ki ji je predsedoval zagrebški nadškof. Do leta 1937 jo je vodil msgr. Anton Bauer, nato pa msgr. Alojzije Stepinac (1898–1960). Med vojnama so imeli 26 skupnih sej, od teh je bila seja od 19. do 23. avgusta 1924 v Đakovu, 28. maja 1925 pa v Rimu ob romanju na grobove apostolov v svetem letu, kjer je nastal tudi spor glede avdience pri sv. očetu.[388] Vse ostale seje so se odvile v Zagrebu. Prva seja je bila od 27. do 29. novembra 1918. Na njej so pozdravili združitev države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino SHS, se zavzeli za obnovo morale, svetost krščanskega zakona in nedotakljivost privatne lastnine, izrazili so upanje, da bo država priznala pravice Cerkve in da bodo vsa odprta vprašanja skupnih interesov urejali v pogajanjih s Svetim sedežem. Zavzeli so se za reševanje revščine in bili pripravljeni sprejeti primerno odškodnino za cerkvena veleposestva po agrarni reformi. Po dve seji sta bili v letu 1925, 1930, 1931, 1932 in 1939, sej pa ni bilo v letih 1928, 1933, 1935 in 1936. Zadnja konferenca je bila slabega pol leta pred okupacijo, od 7. do 9. novembra 1940.[389]

10.1.1 OZEMELJSKA STRUKTURA CERKVE

Nove državne meje po prvi svetovni vojni so ostro zarezale v narodno telo in tudi na področje cerkvene uprave.[390] Glavne spremembe so se zgodile v prvih petih letih, s podpisom omenjenih mednarodnih mirovnih sporazumov in koroškim plebiscitom.

Po prvi svetovni vojni so bile nekatere župnije razdeljene tako, da je pripadel del župnije drugi državi, zato se je moral ta del pripojiti župniji v tuji državi. Po drugi strani so bile nekatere župnije ločene od svojih škofij in jih je bilo zato

[388] Škof Jeglič ima o tem enega daljših zapisov v svojem dnevniku. Na skupnem romanju je bilo Slovencev 640, Hrvatov pa 4.000, skoraj obrnjeno razmerje kot z obiskom KKK v Ljubljani leta 1939. V strahu, da bi se Slovenci popolnoma porazgubili, so želeli imeti svojo avdienco ločeno. Hrvatje so na vse pretege želeli to preprečiti in so pri nunciju posredovali, da so Slovenci separatisti, da bi bil ločen sprejem politično nekorekten in podobno. Po Jegličevem posredovanju so bili Slovenci posebej sprejeti, škofa Jeglič in Karlin pa sta se drugi dan udeležila tudi hrvaške avdience. Prim. *Jegličev dnevnik*, 4. 6. 1925, str. 922–923. O romanju identično tudi v: Po svetoletnem romanju, v: *S*, 4. 6. 1925, str. 1. Poročilo v *Jutru* je napadlo romarje, med katerimi je bila *»večina žensk in le malo inteligentnih ljudi«*, ki so se *»v strahu božjem pred papežem«* bližali Rimu. Ustavili so se tudi v Padovi na grobu sv. Antona, kjer je dr. Josip Hohnjec imel govor, ki je bil povod za napad na slovenske klerikalce, ki so z romanjem dokazali, da niso Slovenci in Jugoslovani, ampak *»latinsko govoreča in rimsko čuteča papeževa armada«*. *Jutro*, 30. 5. 1925, str. 1. Drugo poročilo je posmehljiv opis romanja, vsebinsko sicer podoben zgoraj navedenemu v *Slovencu*. Prim. Romanje v Rim, v: *Jutro*, 3. 6. 1925, str. 3.

[389] Prim. Ivan Ćubelić, *La conferenca episcopale della Jugoslavija 1918–1992: fisionomia dell'istituto ed evoluzione del diritto particolare*, Roma 1998, str. 78–80, 220. Več o ustanovitvi in pravnem vidiku ŠKJ glej omenjeno delo, predvsem od str. 69 naprej. O vlogi škof Rožmana v JŠK več: Bogdan Kolar, Škof Rožman – član jugoslovanske škofovske konference, v: *Rožmanov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2001, str. 118 sl. (dalje: Kolar, Škof Rožman – član).

[390] Glede urejanja in spreminjanja cerkvene uprave pred prvo svetovno vojno glej predvsem zbornike ob obletnicah posameznih škofij (glej literaturo) in France M. Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, AES 11, Ljubljana 1989 (dalje: Dolinar, *Slovenska cerkvena*).

treba pripojiti najbližjim škofijam v tuji državi. Menjave in popravki so se urejali od septembra do decembra 1923.[391]

Cerkev je bila organizacijsko in strukturno razdeljena na škofije, enak status so imele tudi samosvoje prelature in opatije (npr. Stična), škofije pa so bile razdeljene na (ne)odjemljive župnije, več župnij je bilo na določenem ozemlju združenih v dekanijo.[392]

Cerkvenoupravne razmere naj bi sicer urejal konkordat, ki pa ga premier Stojadinović po podpisu v skupščini leta 1935 ni predlagal senatu. Tako je bila zgodba o mednarodnem sporazumu in urejanju odnosov med Cerkvijo in državo v letu 1937 zaključena. Konkordat bi bil pomemben tudi za Slovenijo, saj je v nasprotju z beograjskimi stališči predvideval samostojno cerkveno pokrajino v Sloveniji, s sedežem v Ljubljani in sufraganom v Mariboru.[393]

Ljubljanska škofija je zaradi rapalske meje izgubila kar štiri dekanije: Idrijo, Vipavo, Postojno in Trnovo, župnijo Bela peč ter sedem hiš v rateški župniji. Škof Jeglič je omenjene župnije izročil v upravo goriškemu nadškofu Sedeju, kar je potrdil tudi dekret konzistorialne kongregacije z dne 14. februarja 1924.[394] Papež Pij XI. (1857–1939) je z bulo z dne 25. aprila 1925 ustanovil reško škofijo, ki je dobila župnije senjske, tržaške in ljubljanske škofije. Konec maja 1925 so bile tako izločene iz trnovskega dekanata in pridružene reški škofiji župnije Trnovo, Knežak, Prem in Zagorje. Košana in Vreme sta pripadli postojnski dekaniji. Vas Davča je zaradi državne meje prešla pod ljubljansko škofijo, čeprav je spadala v goriško nadškofijo. Povišana je bila v ekspozituro soriške župnije.[395]

Od sekovske škofije je lavantinska škofija dobila župnije Apače, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Kaplo in del župnije Cmurek, s skupno 8.200 dušami; od krške škofije je prevzela 15 župnij: Dravograd, Črna, Črneče, Guštanj, Javorje, Koprivna, Kotlje, Mežica, Ojstrica, Prevalje, Strojna, Sv. Danijel, Sv. Ožbalt na Jezerskem in Sv. Andrej na Ravnem in pozneje še Libeliče, s skupaj 17.000 dušami; župnije Mežiške doline so bile najprej združene v Dravograjskem generalnem vikariatu, pozneje pa so bile podrejene lavantinskemu škofu kot apostolskemu administratorju. Obe župniji na Jezerskem pa sta bili podrejeni ljubljanskemu škofu, ki ju je vključil v kranjsko dekanijo.

---

391 Prim. Steska, Cerkvene zadeve, str. 423, 425. Npr. Župnija Bela Peč, dekanije na Primorskem, del Koroške, vprašanje Prekmurja, kar sledi v nadaljevanju.

392 Prim. CIC 1917, kan. 216, §§ 1–2, kjer je tudi pojasnjen pojem »kakor-župnija«, to so posamezni deli apostolskih administratur in prefektur; in kan. 217, § 1. (Ne)odjemljivost je vezana na župnikovo stalnost. Obenem določa, da so vse »kakor-župnije« odjemljive, tam župniki torej nimajo tako visoke stalnosti kakor na neodjemljivih župnijah, prim. Kan. 454, §§ 1–4.

393 Prim. France M. Dolinar, Cerkvenoupravna podoba Slovenije, v: *Cerkev na Slovenskem*, str. 11 (dalje: Dolinar, Cerkvenoupravna); Viljem Pangerl, Karlin in zaokrožitev lavantinske škofije, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1996, str. 179–184.

394 *LŠL* 59 (1924), št. 3, str. 42. Prim. *Krajevni leksikon*, str. 10; Dolinar, Cerkvenoupravna, str. 9; *Krajevni leksikon*, str. 9–10; Dolinar, *Slovenska cerkvena*, str. 31.

395 Prim. Steska, Cerkvene zadeve, str. 428.

Prekmurje je bilo v cerkvenem oziru prva štiri leta še nekako odvisno od prejšnje somboteljske škofije, potem pa je prešlo pod apostolsko administraturo lavantinskega škofa dr. Andreja Karlina, ki je leta 1924 opravil vizitacijo in birmal v vseh prekmurskih župnijah. Prekmurska duhovščina je bila na splošno madžarskega mišljenja, izjem pa ni bilo veliko. Januš Golec trdi, da je od začetka civilni jugoslovanski upravi celo delala težave z nekako sabotažo in pasivno resistenco, kar pa nikakor ni bilo v korist prebivalstvu. Po priključitvi Prekmurja je namreč somboteljska škofija postavila za generalna vikarja dekana v Murski Soboti Janeza Slepca (1872–1936), ki je bil Slovenec, a po Goleševem mnenju zagrizen madžaron, in dekana Floriana Strausa (1863–1953) v Dolnji Lendavi, ki je bil Madžar, a je bil lojalen.[396] Do priključitve Prekmurja Kraljevini SHS, vse od marca do julija 1919, so bili duhovniki, ki so zagovarjali priključitev in pravice Prekmurcev, preganjani, med njimi gotovo najbolj Klekl st., ki so mu grozili celo s smrtjo.[397]

Katoliških župnij je bilo v Prekmurju 20, na dveh so imeli Madžari večino: v Dolnji Lendavi in Dobrovniku. Od Madžarske so pripadle naši državi v dekaniji Murska Sobota naslednje župnije: Cankova, Gornja Lendava, Nedelja v Gornjih Petrovcih, Kančevci, Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sv. Jurij in Tišina; v dekaniji Dolnja Lendava pa: Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Dobrovnik, Dolnja Lendava in Turnišče, iz dekanije Šentgotard pa še župnija Veliki Dolenci. Od madžarskih župnij na Madžarskem je lavantinska škofija poleg Gorenjega Senika pridobila še Markovce, od župnije Kerca pa Hodoš. Lavantinski škof je upravljal te župnije od 1. decembra 1923. Seveda zadeva ni bila tako preprosta, saj se je tudi sombotelska škofija borila za te župnije, na svojo stran pa pridobila tudi soboškega župnika Janoša Slepca. Vendar bi bilo nerealno, da bi Sveti sedež meje škofij ne pustil urediti z državnimi mejami. Od 1. maja 1924 je bila lavantinska škofija izločena iz salzburške metropolije in podvržena jurisdikciji Sv. sedeža.[398]

---

396 NŠAM, Zbirke: Zapuščine duhovnikov: Golec Januš, šk. 2: spomini v rokopisu, str. 840, kjer med drugim tudi zapiše, da je madžarska duhovščina kmalu *»sprevidela, da ne more z glavo skozi zid, se je unesla in nekateri so postali celo jugoslovanskega mišljenja.«* Obenem omenja Jude in evangeličane, v glavnem premožne meščane mest, ki so bili vsi madžaroni in nasprotniki združitve s Kraljevino SHS, saj so bili s tem ob razne privilegije. Zaradi objektivnosti je tukaj nujno treba dodati Ivanocyjev krog duhovnikov (oba Klekla, Baša, Kolar, Sakovič, Slavič), ki so bili zagovorniki avtonomne Slovenske krajine in slovenstva v Prekmurju, kar je bila dobra podlaga za uspeh mirovne konference v Parizu in priključitev Prekmurja, čeprav so pred priključitvijo ravno ti duhovniki bili preganjani s strani Madžarov. Več glej: Viktor Vrbnjak, Prekmurje po prvi svetovni vojni, v: *Zbornik soboškega muzeja* (ur. F. Kuzmič), Murska Sobota 2007, str. 71–116; Slovenski kaplan v Dolnjoj Lendavi, v: *Novine* 7 (1920), št. 2, str. 1, kjer izvemo, da je Dolnja Lendava po petdesetih letih na posredovanje č. Kanonika, vikarja in župnika Floriana Strausa dobila slovenskega kaplana.

397 O tem več v govoru z beltinskega tabora 17. avgusta 1919, v: *Novine* 6 (1919), št. 33, str. 1. O družbeno-socialnem žalostnem stanju in urejanju pa več v: *Novine* 6 (1919), št. 31, str. 2–4.

398 Prim. Matija Slavič, *Državni prevrat*, str. 255–256; Steska, Cerkvene zadeve, str. 426; Dolinar, Cerkvenoupravna, str. 8–9. Bogdan Kolar, Mariborsko-lavantinska škofija v samostojni Sloveniji – mati novih cerkva, v: *ShS* 10 (2010), št. 2–3, Maribor, str. 467 (dalje: Kolar, *Mariborsko-lavantinska škofija*). Kot navaja Kolar, je bila zaradi te neenotnosti prekmurske duhovščine že takrat izgubljena priložnost v prelomnih trenutkih za novo škofijo. O delu Korošca in Hohnjeca za priključitev Prekmurja ter ustanovitev

Obenem je v Prekmurju ostalo 10 evangeličanskih župnij, od katerih sta dve precej madžarski: Murska Sobota, Bodenci, Domanjšovci, Dolnja Lendava, Križevci, Moravci, Gornji Petrovci, Puconci, Gornji Slaveči in Hodoš. Poleg tega se evangeličanske skupnosti nahajajo še v Ljubljani, Mariboru in Celju. Za 24.754 evangeličanov (od tega 1.000 kalvincev) je bil sedež uprav v Celju in Murski Soboti.[399]

Judje so imeli rabinata v Murski Soboti in Dolnji Lendavi, tisti v ljubljanski oblasti so spadali pod zagrebški rabinat, v Ljubljani pa je za matične zadeve zadolžen poseben poverjenik.

Starokatoličani so imeli 30 župnij, 50 duhovnikov in 1 škofa in so bili navzoči v Beogradu, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini in Sloveniji.

Državnoupravne spremembe predvsem na južni meji s škofijama Zagreb in Senj niso vplivale na škofijske meje in razmejitev, ki se je uveljavila v letu 1918.[400]

Zanimivo je, da kljub rasti prebivalstva in razmahu verskih združenj, nabožnih družb in bratovščin ni bilo ustanovljenih v času med vojnama veliko župnij. V Ljubljani samo pet: Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Bežigrad, Litija, Ljubljana-Moste in Rakek. V Mariboru pa celo samo tri: Cezanjevci, Velika Polana in Maribor-Sv. Jožef.[401]

Ljubljanska škofija je imela 5 arhidiakonatov: ljubljanski za mesto Ljubljana, Ljubljana-okolica, gorenjski, notranjski in dolenjski. Ti so obsegali 18 dekanij, te pa 271 župnij, poleg tega še 8 ekspozitur in 217 kaplanij. Vseh duhovnikov v škofiji je bilo 593, od tega 416 aktivnih, 79 v drugih službah, redovnikov je bilo 168, skupaj z upokojenci in duhovniki iz drugih škofij jih je bilo 756, vseh vernikov pa 521.571.[402] Lavantinska škofija je imela skupno 256 župnij v 24 dekanijah, od tega 34 v upravi iz drugih škofij, ki so bile v 4 dekanijah. Dekanije so bile povezane v štirih naddekanatih (Maribor levi breg, Maribor desni breg, naddekanat ob Savi in naddekanat ob Savinji). Vseh duhovnikov je bilo 551, od tega 408 aktivnih, 40 upokojencev in 2 deficienta ter 101 redovnik. Vseh vernikov pa je bilo leta 1934 skupaj 618.724.[403]

civilnega komisariata, parlamenta in drugih civilno-upravnih organizacij ter različnih težav ob prehodu v novo državo (npr. pri denarju), pa tudi na cerkvenem področju glej: NŠAM, Zbirke: Zapuščine duhovnikov: Golec Januš, šk. 2: spomini v rokopisu, str. 837–841.

399 Prim. Steska, Cerkvene zadeve, str. 423, 425.

400 Prim. *Krajevni leksikon*, str. 10. Civilno-upravne meje so se s spremembami uprave večkrat menjavale.

401 Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000, str. 130, 521 (dalje: *Letopis 2000*).

402 Prim. *Letopis ljubljanske škofije 1924*, Ljubljana 1924, str. 243–244; *Krajevni leksikon*, str. 11.

403 Prim. *Krajevni leksikon*, str. 10–11.

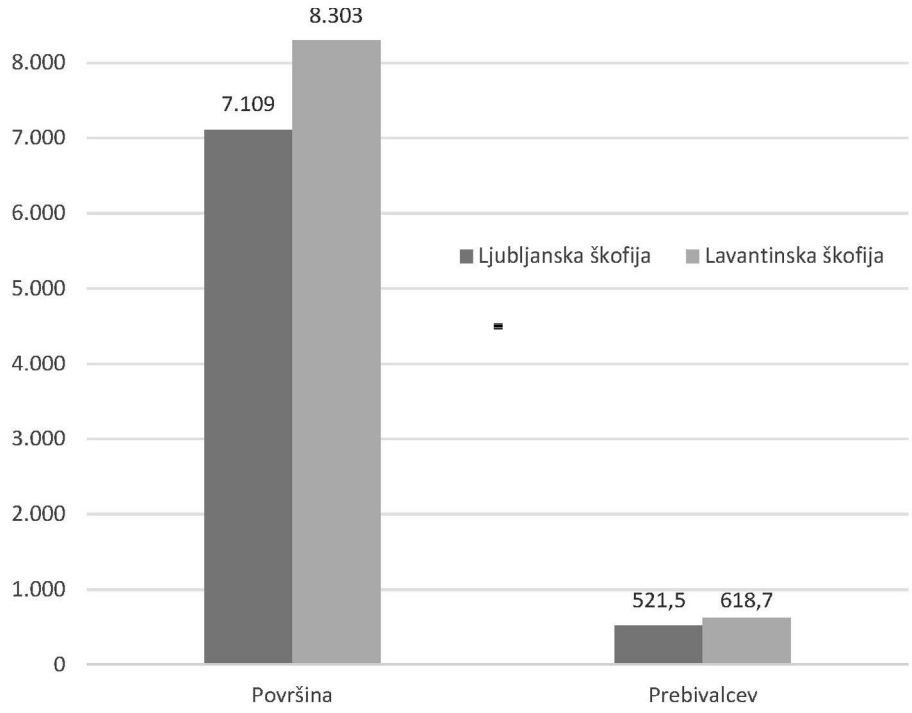

Graf 8: Primerjava škofij po številu vernikov v 1000 in po površini v km² leta 1937

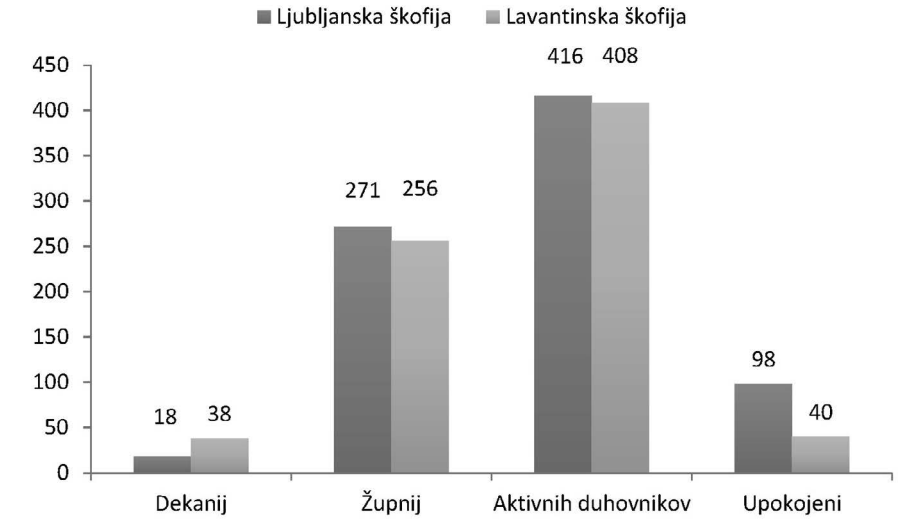

Graf 9: Primerjava ljubljanske in lavantinske škofije po osnovni strukturi in personalu

Iz podatkov je razvidno, da je bila lavantinska škofija, v kateri je živelo slabih 55 % vseh prebivalcev Dravske banovine, za slabih 20 % večja od ljubljanske škofije. Razlika je tudi po površini, saj je lavantinska škofija precej pridobila tudi s Prekmurjem in slovensko Koroško, ljubljanska pa izgubila z rapalsko mejo na Primorskem. Lavantinska škofija je tako obsegala dobrih 8.303 km^2, ljubljanska pa dobrih 7.109 km^2. Navkljub tem majhnim razlikam vidimo, da večjih odstopanj ni bilo, ampak sta bili škofiji po številu prebivalstva, duhovnikov in župnij zelo podobni.

10.1.2 PERSONALNA STRUKTURIRANOST CERKVE

Drugi vidik cerkvene strukture je notranja ureditev škofijske uprave. To notranjo ureditev je urejal CIC 1917.[404]

Škofje ordinariji imajo redno oblast v posamezni delni Cerkvi, ki je škofija. Na svojem območju povsem samostojno in suvereno vršijo svojo pastirsko, duhovniško, učiteljsko in posvečevalno službo in oblast. Obenem vodijo in nadzirajo vse podrejene organe, tako glede pastorale in uprave kot cerkvenega premoženja.[405]

Škofom je bila pri upravljanju v pomoč kurija, ki se je delila na tri oblasti in je delovala v škofovem imenu: a) upravna je bila pod vodstvom generalnega vikarja, b) sodna, ki ji je predsedoval oficial, in c) ekspeditivna oz. izvršna, ki ji je načeloval kancler. V primeru ljubljanske in lavantinske škofije je bila kurija razdeljena na a) škofijsko pisarno, kjer je uradoval generalni vikar, b) škofijsko računovodstvo, kjer je uradoval škofijski ekonom, ki je nadzoroval cerkveno premoženje, c) škofijsko sodišče, ki mu je predsedoval oficial, včasih tudi v kolegiju, in č) škofijski arhiv za zgodovinsko pomembne dokumente. Posamezni člani kurije pa so bili lahko člani tudi drugih organov in služb pri vodstvu škofije: svetovalci, cenzorji, eksaminatorji, nadzorniki.[406]

Poleg omenjene kurije je pomagal škofu pri upravljanju škofije, bogoslužju in ga nadomeščal v času odsotnosti stolni kapitelj oz. zbor kanonikov, ki so sestavljali tudi zbor svetovalcev, konzistorij. Tem je škof po lastni presoji dodelil tudi druge duhovnike, konzistorialne svetnike. Najvišji službi v stolnem kapitlju sta bili stolni prošt in stolni dekan. V ljubljanski škofiji je bil poleg stolnega kapitlja še kolegiatni kapitelj v Novem mestu. Ljubljanski stolni kapitelj je imel 12, lavantinski 7 in novomeški 5 kanonikov.[407]

Nižja uprava pa se je delila na dekanate in župnije. Dekanije so bile razdeljene na arhidiakonate v ljubljanski in na naddekanate v lavantinski škofiji.

[404] Več o predhodnem razvoju kanonskega prava v samem uvodu CIC 1917, str. 1–16.
[405] Prim. CIC 1917, kan. 152; 329, § 1; 334, § 1; 335, § 1; *Krajevni leksikon*, str. 10.
[406] Prim. CIC 1917, kan. 363–390; 423–428; 1571, §§ 1, 3; *Krajevni leksikon*, str. 10.
[407] Prim. CIC 1917, kan. 391, § 1–422; *Krajevni leksikon*, str. 10.

Ljubljanska škofija je 5 arhidiakonatov znova uvedla leta 1901, lavantinska pa 4 naddekanate leta 1906. Ti so bili povezovalni člen med škofom in dekani; imeli so nadzorno službo vsega verskega, socialnega in cerkvenopolitičnega življenja določenih področij.[408]

Dekan je imel nadzorsko službo klerikov na določenem ozemlju v imenu škofa in sicer v zadevah: 1. spolnjevanje dolžnosti: oznanjevanja božje besede, držanja rezidence, poučevanja verouka in oskrbovanja bolnikov; 2. spolnjevanje škofovih odlokov, danih ob vizitaciji; 3. upoštevanje varnostnih določil pri uporabi mašnih pripomočkov; 4. skrb za lepoto in čistost cerkva in sv. oprave, zlasti pri shranjevanju Najsvetejšega in opravljanju sv. maš ter upoštevanje liturgičnih predpisov in vestnega upravljanja cerkvene imovine in z njo združenih bremen (predvsem mašne ustanove), ter skrbne in primerne hrambe župnijskih knjig.[409] V primeru bolezni župnika je moral poskrbeti za njegovo duhovno in telesno oskrbo, v primeru smrti pa za dostojen pogreb. Obenem je moral poskrbeti, da se ne zgubijo ali odnesejo knjige, listine in sv. oprava ter drugo, kar spada k cerkvi.[410]

Za nas najbolj zanimiva skupina cerkvene uprave v direktnem stiku z božjim ljudstvom so župniki in njihovi pomočniki. Službo župnikov je urejal CIC 1917 v kanonih od 451 do 470, nato sledijo župnijski vikarji od 471 do 479, med katerimi je v kanonih 472, § 2; 476, 478 § 2 opredeljena tudi služba kaplanov. Dušnopastirski položaj župnika je določal najbolj široko kan. 467, § 1: »*Župnik mora opravljati bogoslužje, deliti zakramente vernikom, kadar jih zakonito prosijo, svoje ovčice poznati in blodeče previdno voditi na pravo pot, revne in bedne objemati z očetovsko ljubeznijo in kar najbolj skrbeti za katoliško vzgojo otrok.*«[411]

Če pogledamo personalno strukturiranost Cerkve na Slovenskem v času med vojnama, potem je morda zanimiv podatek o razmerju med številom prebivalcev in člani priznanih veroizpovedi, kjer vidimo, da sta v letih 1929 in 1940 Dravska in Savska banovina povsem izstopali. Najprej bomo prikazali položaj za vse banovine, nato pa še posebej za Dravsko in Savsko banovino.[412]

[408] Prim. *Krajevni leksikon*, str. 10.
[409] Prim. CIC 1917, kan. 447, § 1.
[410] Prav tam, § 3.
[411] Prim. Alojzij Odar, »Ničesar brez župnika!«, v: *BV* 20 (1940), št. 1–2, str. 60 (dalje: Odar, Ničesar).
[412] Prim. *Godišnjak 1929*, str. 82–83; *Godišnjak 1940*, str. 80. Zanimiva je sprememba v seznamu veroizpovedi za določanje podatkov, saj leta 1940 v seznamu ni bilo več grkokatoličanov, ampak so samo »ostali kristjani«.

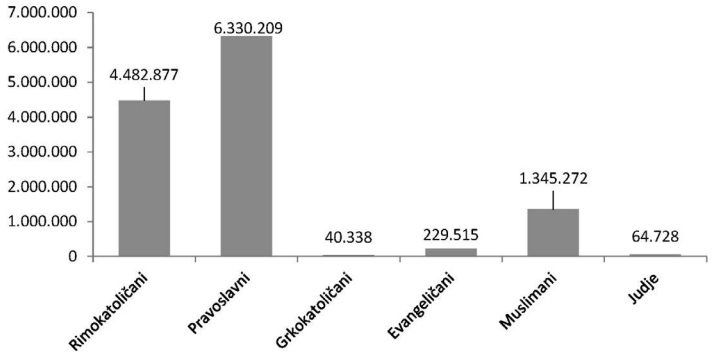

Graf 10: Število članov posameznih veroizpovedi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji leta 1928

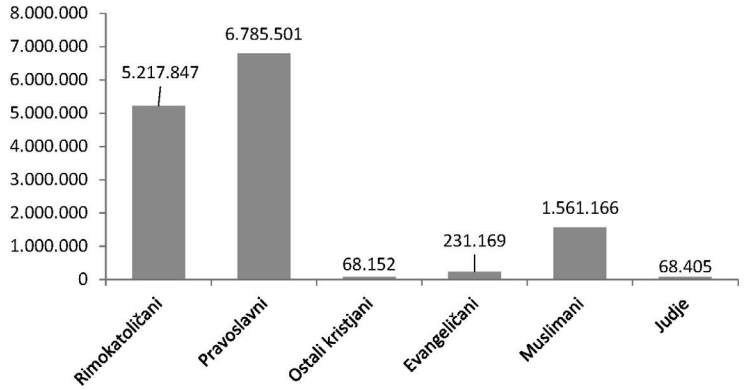

Graf 11: Število članov posameznih veroizpovedi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji leta 1940

Iz prikaza je mogoče razbrati, da je bilo število prebivalcev po veroizpovedi ves čas približno enako oz. je rahlo rastlo, nihanj in sprememb deležev med različnimi veroizpovedmi pa praktično ni bilo.

Podrobnejša predstavitev prikaže stanje v posameznih banovinah leta 1929, ko se zopet jasno vidi razlika med severnim in jugovzhodnim delom države.[413]

V nadaljevanju je podana še razdelitev po posameznih priznanih veroizpovedih posebej v Dravski in Savski banovini.[414]

[413] Prim. *Godišnjak 1929*, str. 82–83.

[414] Prim. prav tam.

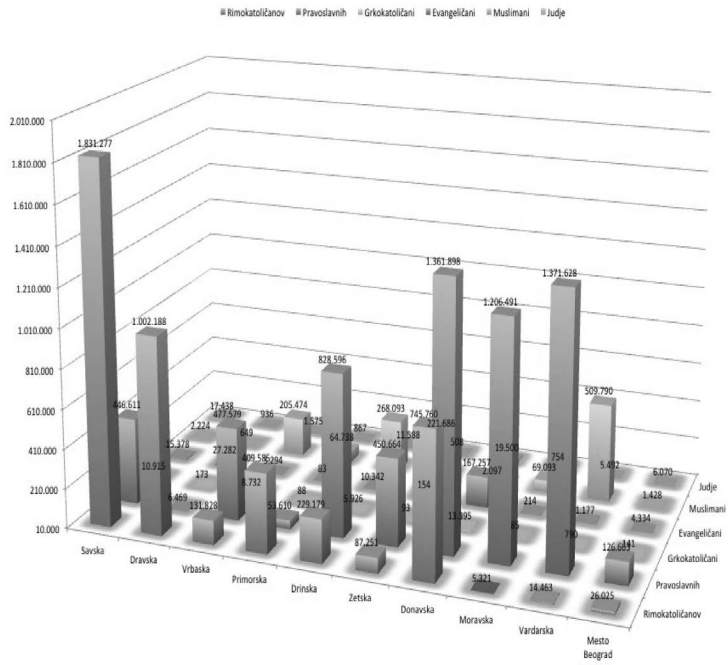

Graf 12: Število pripadnikov priznanih veroizpovedi po banovinah

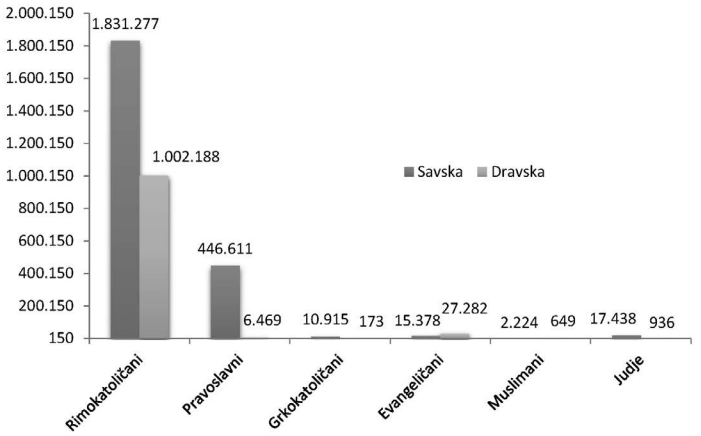

Graf 13: Število pripadnikov priznanih veroizpovedi v Dravski in Savski banovini

V Ljubljani je bilo od leta 1918 do 1940 posvečenih 348 škofijskih duhovnikov, umrlo pa jih je 330. 47 duhovnikov se je ekskardiniralo oz. so odšli v

tujino ali redovno skupnost, 18 pa jih je bilo sprejetih v ljubljansko škofijo iz Koroške, Primorske in različnih redov.[415]

V lavantinski škofiji je bilo med obema vojnama posvečenih 225 škofijskih duhovnikov, umrlo pa jih je 253. 18 duhovnikov je iz drugih škofij (največ iz tržaško-koprske) ali redovnih skupnosti prišlo med kler lavantinske škofije, 13 pa jih je odšlo drugam, največ v sosednjo zagrebško nadškofijo.[416]

V teh številkah niso zajeti redovniki, ki pa so imeli nenadomestljivo vlogo za duhovni razvoj in podporo dušnemu pastirstvu v molitvi, ljudskih misijonih, spovedovanju, bolnišnicah in sirotišnicah ter sanatorijih, vodenju duhovnih vaj in šolstvu. Tudi njihovo število ni bilo majhno, saj je bilo, kot navaja Bogdan Kolar, po statistiki v letu 1939 vseh moških redovnih skupnosti v Dravski banovini 46, v njih je živelo 846 redovnikov, od tega 302 duhovnika v 12 različnih redovnih skupnostih, med katerimi so prednjačili frančiškani in salezijanci. Ženskih redov je bilo 16 v 123 skupnostih. V njih je živelo 2272 redovnic, največ pariških usmiljenk in mariborskih šolskih sester. Razumljivo je, da njihova vključenost v župnijsko delo ni bila velika, saj so imeli svoje karizme in v skladu z njimi svojo poklicanost ter dejavnosti. Cistercijani in salezijanci so imeli po eno župnijo, kapucini dve, minoriti tri, frančiškani šest in križniki devet.[417] Vendar pa so vsi ti redovniki izhajali iz svojih skupnosti in so imeli dokaj dobro zaledje za preživetje v primerjavi s svetnimi duhovniki na terenu, predvsem župniki, kaplani in vikarji.

10.1.3 BENEFICIJI IN PATRONATI

Cerkvena služba je bila zvezana z določenimi dolžnostmi, ki so predvsem duhovne narave, in pravicami, ki so gmotne narave. Dohodki, ki so izhajali iz cerkvene službe, so bili zvezani z določenim premoženjem, ki je bilo vezano ali na določeno cerkveno službo ali pa so izhajali iz drugih cerkvenih ali celo državnih sredstev. Za te službene dohodke se je udomačil izraz beneficij.[418] CIC

[415] Podatki se v šematizmih ne ujemajo, zato smo vzeli podatke iz *LŠL*. Tudi drugi avtorji navajajo nekoliko različne podatke, ker največkrat zajamejo vse posvečene, tako škofijske duhovnike kakor redovnike.Všteti so vsi novomašniki po seznamih iz *LŠL*. Vseh ni posvetil ordinarij zaradi različnih zadržanosti (npr. obiski v tujini) in jih je zato posvetil kdo drug, npr. škof Karlin. Prav tako so všteti nekateri kandidati, ki so bili iz drugih škofij Kraljevine SHS/Jugoslavije. Pri podatkih je kar nekaj nejasnosti in zmešnjave. Na primer, Antona Urha, ki je umrl januarja 1924, ni v *Letopisu ljubljanske škofije 1926*, str. 38–39, vpisan pa je v *Letopisu ljubljanske škofije 1924*, str. 214, in *LŠL* 59 (1924), št. 2, str. 40. Drug primer je p. Vilibald Sever OFM, ki je umrl junija 1924 in je zaveden v istem letniku *LŠL*, št. 5, str. 72, v *Letopisu ljubljanske škofije 1926*, str. 38, ni ga pa v *Letopisu ljubljanske škofije 1924*, str. 214. Iz tega razloga se držimo uradnega lista ljubljanske in lavantinske škofije. Podobno velja tudi za novomašnike. Jagodic navaja po letih število posvečenih duhovnikov. Od leta 1918 do 1930 po njegovem štetju pride 205 novomašnikov, po *LŠL* pa samo 166. Prim. Jagodic, *Majhen oris*, op. 295, str. 265. Jagodic ni navedel vira za podatke, res pa je tudi, da so v oceni tukaj všteti samo škofijski duhovniki, brez redovnikov.

[416] Tudi v primeru lavantinske škofije podatki v šematizmih večkrat niso točni, zato so povzeti po *OLŠ*.

[417] Prim. Bogdan Kolar, Redovne skupnosti, v: *Cerkev na Slovenskem*, str. 171–172.

[418] Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 157. Sicer pa več o verskem skladu kot patronatu, razvoju, razlagi in stanju od jožefinskih reform vse do konca 20. let 19. stol. glej: Rado Kušej, Verski zaklad in patronatna bremena, v: *LŠL* 63 (1928), št. 7 in 8, str. 73–92 (dalje:

1917 obravnava beneficije v petem delu tretje knjige v kanonih 1409–1447, do 1488 pa sledijo kanoni, ki obravnavajo patronate.

Beneficij je torej pravna oseba, ki jo je za trajno ustanovila pristojna cerkvena oblast in je sestavljena iz cerkvene službe ter pravice prejemati s službo združene dohodke iz ustanove.[419]

CIC 1917 nato našteva pet različnih vrst beneficijev: konzistorialni, svetni ali redovniški, dvojni (rezidencialni) ali preprosti, odtegljivi ali neodtegljivi, z dušnim pastirstvom ali brez njega.[420] Po pravu pa niso beneficiji naslednje ustanove: župnijski vikariati, laiške kaplanije, ki jih ni ustanovila pristojna cerkvena oblast, mesta pomožnih škofov (z ali brez nasledstvene pravice), osebne penzije, začasne komende, če se komu podelijo dohodki kakšne cerkve ali samostana tako, da pripadajo, ko njega ni več, zopet cerkvi ali samostanu.[421]

Pri določenih opravilih uslužbencev Cerkve, predvsem »nižjega« klera, je vedno znova prihajalo do vprašanja odnosa do države. Predvsem je bilo to izdajanje matic in poučevanje verouka. Kušej zelo jasno razlaga, da so cerkveni uslužbenci javni in ne državni uradniki, ki lahko s škofovim dovoljenjem izvršujejo določene državne funkcije oz. službe. Če pa delajo tudi v korist države, potem so deležni enake zaščite kakor državni uslužbenci, čeprav ostanejo vedno »*izključno cerkveni uslužbenci*«. Država se poslužuje določenih uslug poslovanja cerkvenih uslužbencev in jim sorazmerno priznava privilegije svojih lastnih organov. Obenem dodaja, da ni točno »*trditi, da so župniki kot vodje krstnih (rojstnih), poročnih in smrtovnih knjig državni uradniki, ampak so te agende državne uprave samo cerkvi poverjene. Župniki vodijo matrike sicer tudi za državo, niso pa državni matičarji. Vpise, ki jih ukažejo državna oblastva, vrše zgolj v prenešenem delokrogu.*«[422]

Za ustanovitev beneficija je potrebna stalna in zadostna dotacija za primerno vzdrževanje beneficiata in cerkve same. Župnije pa se lahko ustanovijo tudi brez dotacije, če se ne da dvomiti o zadostnih dohodkih.[423]

Kušej, *Verski zaklad*). Kan. 1410 je predstavil ustanovo nadarbine, ki je ali v *»imovini, katere lastnik je pravna oseba sama, ali v določenih in obveznih dajatvah kake družine ali pravne osebe, ali v določenih in prostovoljnih darovih vernikov, ki pripadajo imetniku nadarbine, ali v tako imenovani štolnini v mejah, kakor jih določa škofijski red ali zakonit običaj, ali v kornih deležih, ko se odšteje njih tretji del, če obstoje vsi nadarbinski dohodki v teh deležih.«* Beneficij se sloveni v nadarbino, čeprav se pogosteje uporablja splošni izraz beneficij, beneficiatno pravo, pravice beneficijev itd.

419 Prim. CIC 1917, kan. 1409.

420 Prim. CIC 1917, kan. 1411. Konzistorialne nadarbine lahko ustanavlja samo apostolski sedež, svetnim duhovnikom se podeljujejo samo svetne, pri rezidencialnih je z nadarbino zvezana tudi rezidenca, začasne se podeljujejo do preklica, druge za trajno, ene so združene z dušnim pastirstvom, druge ne.

421 Prim. CIC 1917, kan. 1412.

422 Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 158.

423 Prim. CIC 1917, § 1415. O povojnih težavah, povezanih s predvojnimi obligacijami, poroča Vzajemnost: *»Cerkve, nadarbine in ustanove imajo svoje premoženje v smislu doslej obstoječih predpisov naložene v obligacijah. Ker je pa sedaj izplačevanje teh obresti ukinjeno, so prišli nadarbinarji v nemalo zadrego. Na razne prošnje je ministrstvo ver odgovorilo, da ne more samo ničesar ukreniti, ker se mora zadeva glede izplačevanja obresti vršiti potom pogajanja. Deželna vlada je zato predlagala, naj se začasno dovoli, da se*

Za podelitev določene službe, zvezane z beneficijem, je bil predviden tudi določen postopek informativnih poizvedovanj o primernosti kandidata. S tem so na objektiven način ugotovili njegovo ustrezno kvalifikacijo. Proces je potekal na dveh nivojih. Po eni strani ga je določal zakon z dne 7. maja 1874, drž. zak. št. 50 in pa CIC 1917. Po drugi strani je bil to za škofe poseben informativni ali inkvizicijski proces, v katerem je nuncij zbral potrebne dokumente in jih poslal v Rim, kjer so izvedli definitivni proces, končno pa sledi še izpoved vere kandidata in prisega zvestobe Sv. sedežu. Z državne strani pa se je zahtevalo: pred vojno avstrijsko državljanstvo, pozneje državljanstvo Kraljevine SHS/Jugoslavije; nravno in državljansko neoporečno vedenje, kar naj bi vključevalo tudi prisego lojalnosti kralju; in usposobljenosti, ki so za določene cerkvene službe predpisane. Vse te zahteve so veljale tudi za namestnike, pomočnike ali začasne oskrbnike.[424]

Pri imenovanju župnikov je bil potreben poseben izpit, imenovan konkurz. Župnijski konkurz je bil sestavljen iz pisnega in ustnega dela. V Sloveniji in Dalmaciji je bil uveden generalni konkurz za vse dušnopastirske beneficije. Konkurzni izpiti so se vršili po vseh večjih škofijah dvakrat na leto ob določenih terminih, prijavili so se lahko vsi duhovniki, ki so že bili vsaj tri leta v dušnem pastirstvu, preverjal pa se je samo znanstveni del, ki je bil sestavljen iz dogmatike, cerkvenega prava, moralne in pastoralne teologije. Po uspešno opravljenem izpitu, ki so ga preverjali prosinodalni eksaminatorji, je duhovnik lahko v času šestih let zaprosil za katerokoli prosto župnijo. Vsako izpraznjeno župnijo je moral škof javno razpisati.[425]

Patronate je določal CIC 1917 v kanonih 1448–1488, vendar jim kodeks ni bil naklonjen, saj je prepovedal ustanavljanje novih patronatov, ker so bili anahronistični ostanki iz srednjega veka. Lahko pa je škof ustanovnikom dovolil primerne duhovne koristi, ki so lahko bile trajne ali časovno omejene. Obenem je lahko tudi dovolil, da se ustanovi beneficij, pod pogojem, da ga prvi prejme klerik ustanovitelj ali drug klerik, ki ga ustanovitelj določi.[426]

Patronat je bil pravno razmerje, udejanjeno v določenih bremenih, ki so zvezana s pravicami, ki jih cerkev priznava katoliškim ustanoviteljem kakšne cerkve, kapele ali beneficija in tudi njihovim pravnim naslednikom, nastal pa

nadomestilo obresti izplača nadarbinarjem polletno iz verskega zaklada. Če se bodo obresti zopet izplačevale, se bodo morali dotični zneski zopet povrniti verskemu zakladu.« Vzajemnost 9 (1921), št. 4, str. 24.

424 Prim. Drž. zakon, z dne 7. 5. 1874, št. 50, § 1. Ta zakon je urejal zunanja pravna razmerja Katoliške cerkve. Zakon št. 51, ki temu sledi, je bil izdan isti dan, urejal pa je prispevke za verski sklad (dalje: Drž. zakon 1874). Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 173–176.

425 Prim. Drž. zakon 1874, št. 50, § 5; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 176–177, kjer tudi dobro predstavi zgodovino konkurznih izpitov. Glej o tem tudi: Martin Poč, *Duhovski poslovnik*, Ljubljana 1900, str. 56.

426 Prim. CIC 1917, kan. 1450. O zgodovini patronatov glej: Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 195–197, s poudarkom na ljubljanski in lavantinski škofiji str. 207–210; Matjaž Ambrožič, Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada, v: *BV* 72 (2012), št. 1, str. 71–88, glede navedenega besedila predvsem str. 72 (dalje: Ambrožič, Patronatno pravo).

je izvorno iz naslova ustanovitve ali pa s papeževim privilegijem. Ustanovno dejanje je pomenilo, da je dotična oseba dala na razpolago gmotna sredstva za zemljišče (*fundi datio*), izgradnjo (*aedificatio*) in imetje za vzdrževanje zgradb in nameščencev (*dotis datio*).[427]

Glede na nasledstvo se loči neprenosne, omejeno prenosne in neomejeno prenosne patronate. Glede na prenosnost so mešani patronati tisti, katerih pravica preide od ustanovnika na njegove dediče, ki so iz njegovega sorodstva.[428]

CIC 1917 navaja tri ravni patronatov. Patronate deli na: 1. osebne ali realne; 2. cerkvene, laiške ali mešane in 3. dedne, družinske, rodovinske ali mešane, kar je odvisno, kako so patronati vezani. V prvem primeru so bili vezani na osebo neposredno ali pa na nepremičnino. Če je bil vezan na nepremičnino, potem je patronatne pravice in bremena nosil vsakokratni lastnik nepremičnine.[429]

Cerkveni patronat je obstajal takrat, kadar je določen osebni patronat pripadal kleriku ali če je bil realni patronat zvezan s cerkveno nepremičnino. Če je bil upravičenec laik ali pa njegova patronatna pravica ni izhajala iz njegove kleriške službe, je bil patronat laiški. Če je bilo upravičenih več patronatov ali pa so bile nepremičnine deloma v lasti klerikov in laikov, je bil patronat mešan.[430]

Poleg te delitve so se patronati ločili še na javne in zasebne. Javne patronate je izvrševal vladar ali v njegovem imenu vlada, predvsem velja to za patronate verskega sklada.

Osnovna patronatna pravica je bila prezentacija, pravica do predlaganja kandidata na izpraznjeno mesto patronatne cerkve, ki ga je patron izbral izmed treh kandidatov (listina se imenuje terna). Škof je na podlagi konkurznega izpita izbral tri kandidate in njihova imena posredoval patronu, laiškemu patronu pa je škof poslal seznam vseh usposobljenih kandidatov, patron je potem enega predlagal v imenovanje. Rok za izvršitev prezentacije je bil štiri mesece od škofovega obvestila patronu, da je nadarbina izpraznjena, v nasprotnem primeru, če ni bilo za dotični primer nobenega predloga, je škof lahko prosto podeljeval beneficij.[431]

Druga pravica je bila pravica do preživnine. Patron, ki ni po lastni krivdi zapadel v revščino, je imel pravico do preživnine, četudi se je odpovedal patronatnim pravicam v prid cerkvi, vendar so se za to lahko porabili samo presežki dohodkov posamezne nadarbine ali cerkve, potem ko so odšteli vsa bremena in dostojno vzdrževanje župnika ali nadarbinarja.[432] Glede na družbeno-politično stanje (menjava valute, inflacija, visoki stroški popravil, slaba zemlja, letina,

[427] Prim. CIC 1917, kan. 1448; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 198, 202–203.
[428] Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 198.
[429] Prim. CIC 1917, kan. 1449; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 197.
[430] Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 197, 199; Ambrožič, Patronatno pravo, str. 73.
[431] Prim. CIC 1917, kan. 1455, § 1; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 199–200.
[432] Prim. prav tam, kan. 1455, § 2; Kušej, prav tam, str. 201.

izsekani gozdovi ...) so bile to večkrat le lepe črke na papirju, ki pa niso prinesle konkretnih sadov za vzdrževanje duhovnikov, kakor bomo videli pozneje.

Tretja pravica so bile častne pravice. Patroni so v cerkvi lahko imeli svoj grb ali drugo družinsko znamenje (v cerkvi je bila lahko naslikana njihova krona in ime), imeli so prednost pri obhodih, procesijah in pogrebih pred vsemi drugimi laiki in posebno mesto v cerkvi, svoj sedež, vendar izven prezbiterija in brez baldahina, obenem pa so po priznanih krajevnih običajih veljale še druge pravice: do mrliškega zvonjenja, slovesnega mrliškega opravila (slovesni sprejem pokojnika in pokropitev na vhodu v patronatno cerkev, slovesna pokaditev, pravico do sveč in pokopa v patronatni cerkvi).[433]

Bremena ali dolžnosti je določal kan. 1469. Patron je imel dolžnost opozoriti škofa, kadar se je lahkomiselno zapravljalo imetje cerkve ali nadarbine, v nasprotju s CIC 1917 pa so patroni pri nas imeli pravico soupravljanja cerkvenega in nadziranja nadarbinskega premoženja.[434]

Patron je imel tudi gradbeno obveznost. Če je bilo potrebno popravilo cerkve ali nadarbinskih poslopij ali novogradnje pri podrti cerkvi, so patrona zadeli stroški, če seveda ni bilo drugih posebnih zavezancev, npr. premoženja cerkve (s tem, da je moral nujno ostati delež, ki je bil potreben za bogoslužje in redno cerkveno upravo), in vseh tistih, ki so prejemali kakšne dohodke od cerkve.[435]

Tretja obveznost je bila obveznost dotacije. Patron je moral namreč »*prispevati k dohodkom, če je patronat izhajal iz naslova vzdrževanja in so se dohodki cerkve ali nadarbine tako zmanjšali, da se v cerkvi bogoslužje ni moglo več dostojno opravljati ali se nadarbina podeliti*«.[436]

Patronat je prenehal, če se je patron odpovedal svoji pravici (v celoti ali deloma), s tem da sopatronom ni povzročal škode. Prenehal je tudi, če ga je preklical Sv. sedež ali če je ukinil cerkev ali nadarbino za trajno. Enako je veljalo tudi, če je izumrla družina, ki je imela po ustanovni listini patronatne pravice. Patronat pa je bil ukinjen tudi, če se je stvar, ki se je je patronat držal, uničila ali pa se je cerkev ali nadarbina s privolitvijo patrona združila z drugo, ki je bila prosta podelitve. Patronat pa je prenehal tudi, če je bila pri prenašanju ugotovljena simonija, zločin (umor ali poškodovanje predstojnika cerkve ali drugega klerika, ki je bil v službi pri cerkvi, ali nadarbinarja), kraja ali zadrževanje ali če je patron zapadel v krivoverstvo ali odpadel od vere.[437]

---

433 Prim. prav tam, kan. 1455, § 3; Kušej, prav tam, op. 62, str. 201.

434 Prim. prav tam, kan. 1469, tč. 1, pravico nadziranja pa je določal Drž. zakon 1874, št. 50, § 42, ki pravi, da naj premoženje župnijskih cerkva skupaj upravljajo župnik, župnijsko občestvo in patron, ter v § 46, ki pravi, da prebendno premoženje upravljajo kleriki, ki uživajo te prebende, pod nadzorstvom patrona, škofa in države.

435 CIC kan. 1186, 1469, § 1, tč. 2; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 202.

436 CIC kan. 1469, § 1, tč. 3, tudi Kušej, prav tam.

437 Prim. CIC 1917, kan. 1470, § 1.

Javni patronati so se delili na deželnoknežje, pod katere je spadalo v ljubljanski 25, v lavantinski škofiji pa 65 župnij, in verskozakladne patronate. Oboje je izvajal vladar, vendar prvega po deželnem knezu, slednjega, ki ni bil s strani Katoliške cerkve nikoli priznan, ampak se je le toleriral, pa kot upravitelj sekulariziranih cerkvenih posestev, katerih premoženje je cesar Jožef II. združil v poseben fond verskega zaklada. Po prevratu in razpadu monarhije ga je do leta 1939 upravljala država, kar pa ni bil noben patronatni naslov, zato so se kanonikati in župnije, ki so bile pod patronatom verskega sklada, začele urejati po kanonskem pravu, kar pomeni, da je podeljevanje časti pripadlo papežu, navadnih kanonikatov in župnij pa škofu. Država pa je imela na imenovanje politični vpliv vse dokler je dotične cerkvene uslužbence »plačevala« iz svojih sredstev. Po prevratu se namreč § 4 omenjenega zakona ni mogel več izvajati iz naslova patronata.[438]

Imetniki patronatnih pravic so bili:

1. Cerkveni patroni: škof, za kanonikat »ad baculum« in za župnije, inkorporirane škofovski menzi; **škofija**, za župnije brez posebnega patronatnega naslova; **škofijsko gospostvo** za župnije pod patronatom škofijskega gospostva; **kapitelj** (stolni in kolegiatni) za inkorporirane župnije in tiste, ki so se izločile iz inkorporiranih matičnih kapiteljskih župnij in so bile brez posebnega patronata; **proštija**, za inkorporirane župnije in za župnije brez posebnega patronata, ki so se izločile iz matičnih proštijskih župnij; **pra/nadžupnije** za nekatere župnije brez posebnega patronata in tiste, ki so se izločile iz matične pražupnije ter nekatere kuratne beneficije brez patronatnega naslova; **samostani starejših redov** za inkorporirane župnije; **samostansko gospostvo** za samostanske župnije pod patronatom samostanskega gospostva; **viteški red** za inkorporirane župnije; **viteška komenda** za župnije viteškega reda pod patronatom viteške komende; **uboštveni red** za v konvent tega reda inkorporirane župnije.
2. Laiški ali svetni patroni (javni ali zasebni): **deželni knez** (cesar) za cesarske župnije in kanonikate; **deželni stanovi**, pozneje deželna vlada za župnije pod patronatom deželnih stanov oz. vlade; **deželni verski sklad** za jožefinske župnije, lokalne kaplanije in kuratne beneficije brez posebnega patronata, za jožefinske župnije pod naslovom škofijskega gospostva, za župnije, ki so bile pod patronatom samostanskega gospostva in so bile pred jožefinskimi reformami inkorporirane v ukinjene samostane; **deželni šolski sklad** za župnije pod patronatom deželnega šolskega sklada; **mestni**

[438] Prim. Kušej, prav tam, str. 207–209. Drž. zakon 1874, št. 50, § 4 med drugim pravi: *»Vse cerkvene službe in nadarbine, ki so v celoti ali v pretežnem delu dotirane iz državnega zaklada, verskega fonda ali drugih javnih sredstev, se smejo podeliti samo na podlagi prezentacije, izvršene po državni oblasti.«* Več o zgodovini predvsem kranjskega verskega sklada glej: Jože Maček, Kranjski verski sklad, Celje 2006.

ali trški svet oz. občina za župnije pod patronatom mestnega ali trškega sveta; **različne plemiške družine** za župnije, kanonikate in beneficije, ki jih je ustanovil plemeniti ustanovnik; **različna svetna gosposka** za župnije in beneficije pod patronatom teh gospostev; **različne svetne korporacije ali uradi** (kmetijsko ministrstvo, KID ...) za župnije pod patronatnim naslovom različnih korporacij in ustanov.[439]

Mnogo jožefinskih župnij, pa tudi vse deželnoknežje so končno prešle pod patronat verskega sklada. Prve zato, ker so se prevzemu patronata in s tem povezanih bremen deželni knezi upirali, druge zato, ker so Habsburžani vladali kot regali in njihovi patronati praktično niso imeli nepremičninske osnove, zato niso bili realni, ampak osebni, personalni. Problem je bil predvsem v visokih dajatvah ob gradbenih delih, ki jih je bil dolžan poravnati patron, zato so v 60. letih 19. stol. posamezni deželni zakoni različnih Kronovin razbremenili patrone, da je bila njihova tangenta skrčena na eno tretjino (Štajerska), na bivšem Kranjskem pa na eno petino gradbenih stroškov.[440]

Verski sklad (zaklad) je bil v Sloveniji, Dalmaciji in na Hrvaškem od države in cerkve odobrena ustanova z natančno določenim smotrom. Verski sklad ni bil last cerkve, ker je bila samostojna pravna oseba. Vendar je bil po svojem smotru ozko zvezan s Cerkvijo, čeprav ga je upravljala država.[441]

Verski sklad nikoli ni bil kanonični patron verskozakladnih cerkva in župnij, je bil pa po državni zakonodaji patronatni obremenjenec verskozakladnih in deželnoknežjih cerkva, zato je moral pri konkurenčnih obravnavah in popravilih izplačevati tretjinski ali petinski delež gradbenih stroškov, kar je postalo nevzdržno, zato so vsi upali, da bo zamotano zadevo rešil ali konkordat ali posebni zakon, kar pa se ni zgodilo vse do 1. maja 1939, ko je pravosodni minister izdal uredbo o prenosu fondov Katoliške cerkve v njeno last in upravo. Na ministrstvu ver so na podlagi knjige *Vjerozakonske zaklade* dr. Mihajla Lanovića (1882–1968), nekdanjega načelnika katoliškega oddelka, sprejeli mnenje, da patronati verskega sklada sploh nikoli v resnici niso bili patronati. Papež je sicer dal pravico cesarju Francu Jožefu I. in naslednikom, z detronizacijo pa je

439 Prim. Ambrožič, Patronatno pravo, str. 79.

440 Prim. Kušej, Verski zaklad, str. 87–88; Patronat verskega zaklada, v: LŠL 62 (1927), št. 7, str. 78–79, kjer med drugim navaja: *»Naši vladi nedostaje pravnega naslova za izvajanje verskozakladnega patronata: samo upravljanje verskozakladne imovine ni nikak patronatni naslov. S tega razloga tudi ni država dolžna, da bi prispevala v cit. Paragrafu predvideno patronatsko tangento in je torej kriti potrebne izdatke od strani cerkvene občine po določilih § 11 c. K. Z. Kr. Z dokladom na neposredne davke, upoštevajoč pri tem tudi določila zakona z dne 31. decembra 1894. drž. Zak. Štev. 7 ex 1895.« Škof Jeglič je na shodu dekanov 5. oktobra 1927 obenem pripomnil: »Dodam, da je odpadel tudi cesarski patronat. Ostane veljaven le še privatni patronat bodisi cerkveni, bodisi lajiški, ki ima pravico presentationis ad beneficium vacans. /.../ Pri petletnem poročilu o stanju Cerkve v škofiji moramo škofje tudi poročati, da li smo uspeli pri odpravi patronatov. Jaz dosedaj v tem oziru še nisem ničesar ukrenil sodeč, da bi bili verniki nevoljni, ko bi tangenta patronata odpadla.«* Poročila o shodu dekanov, v: LŠL 62 (1927), št. 8, str. 91.

441 Prim. Rado Kušej, Posledice državnega preobrata na polju patronatnega prava, v: *Zbornik znanstvenih razprav* II (1921–22), št. 1, str. 152 (dalje: Kušej, Posledice).

ta pravica nehala in tudi patronati ter z njimi vse pravice in dolžnosti prispevati za cerkvene zgradbe. Iz tega razloga je ministrstvo ver odklanjalo patronatski prispevek in so morale cerkvene občine nositi vsa gradbena bremena, čeprav jim je konkurenčni zakon priznaval prispevek iz verskega sklada.[442]

V Katoliški cerkvi je obstajal tudi velik strah pred zakonom o agrarni reformi, saj bi razlastitev npr. ljubljanske škofije, v kateri je bil samo škof patron 32 župnijam, vsa bremena preložila na župljane.[443] Problem nastane, ker so bremena javnopravnega značaja (že od dvornega dekreta 3. septembra 1784, ki je določal, da se z odstopom od patronatnih pravic patroni ne rešijo patronatnih bremen, predvsem gre tukaj za gradbene stroške), medtem ko Kušej poudarja, da če se človek lahko odpove lastninski pravici, se lahko odpove tudi patronatu, k čemur spodbuja tudi CIC 1917, kan. 1451, § 1. S tem pa so bili škofje v težavah, saj je bilo partikularno pravo v nasprotju s kanonskim. Kušej je zato sklepal, da »*[D]ržavni preobrat in z njim zvezana agrarna reforma, novi cerkveni zakonik in ves pravni ustroj moderne države v obče zahtevajo nujno, da se patronati ali sploh ali pa vsaj fakultativno odpravijo. Z odpravo patronatov bi ugasnila vsa patronatna bremena. Gradbena dolžnost naj zadene vse župljane in vse posestnike v župniji v razmerju neposrednih davkov, ki jih plačujejo*.«[444] Menil je tudi, da ni potreben odkup doprinosov, če se je patron odpovedal svojim patronatnim pravicam, ker so bile te dajatve neupravičene že iz časa, ko so prenehala zemljiško-gosposka razmerja. Nasprotno pa so predstavniki Katoliške cerkve na anketi v Beogradu od 15. do 22. novembra 1921, na tretji seji zagovarjali ravno nasprotno, da se morajo namreč ob odpovedi patronatni pravici odkupiti tudi dohodki.[445]

[442] Prim. Kušej, Posledice, str. 92; Ambrožič, Patronatno pravo, str. 86; Steska, Cerkvene zadeve, str. 435.

[443] Škof Jeglič je leta 1927 dobil kot patron samo pri eni župniji predpisano tangento pri gradbenih stroških v višini 94.000 din. Prim. Kušej, *Ustavne meje*, str. 254, 263. O težavah priča tudi zapuščinska razprava po Valentinu Marčiču (1868–1929), župniku iz Mavčič, ki je bil po § 3 zakona z dne 20. VII. 1863 drž. zak. štv. 12 kot nadarbinar dolžan kriti izdatke za popravila na nadarbinskih poslopjih, ki so nastala po krivdi, zanikrnosti ali zanemarjanju nadarbinarja, njegovih članov ali poslov. Po § 4 civil. zakona mora nadalje nadarbinar kriti manjše izdatke kakor za dimnike, različne šipe, navadna popravila podov, strehe, peči, vrat, ključavnic itd. Pri komis. ogledu dne 30. novembra 1929 so se na nadarbinskih poslopjih v Mavčičah ugotovili zgoraj navedeni razni nedostatki. Nekateri teh nedostatkov bi se bili morali popraviti, čim so nastali. Ker se to ni zgodilo, je opustitev kvalificirati kot zanemarjanje zakonite obveznosti nadarbinarja. /.../ Sreski načelnik je v odločbi povzel stroške *sarta tecta* (pleskanje, menjava stekel, strešnikov ...) na 1.440 din, stroški ugotovitvenega postopanja pa so bili 445 din. Poleg župnijskega upravitelja je obvestil tudi Ano Gušič z Ježice, kuharico, ki je podala pritožbo. Prim. AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38. Glej prilogo 16.

[444] Kušej, Posledice, str. 157–158; isti, *Verski zaklad*, str. 87.

[445] Prim. Kušej, Posledice, str. 159; isti, Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci, Ljubljana 1922, str. 19, kjer med drugim trdijo: *»Četvrto vrelo čine doprinosi crkvenih patrona, koji imadu značaj realnih tereta a tiču se crkve i crkvenih zgrada te uzdržavanja službenika. Ovi doprinosi, u koliko se dosedanje stanje ne bi moglo održati, imaju se u korist dotične crkve odnosno službenika otkupiti i za slučaj državnog izvlaštenja tim doprinosima opterećenih dobara.«* (dalje: Kušej, Verska anketa).

10.2 PRAVNI POLOŽAJ CERKVE

Drugo področje je zunanje področje družbenih odnosov, pravna razmerja v področjih, ki se z delovanjem pokrivajo in zavzemajo dva pravna subjekta, državo in Cerkev. Predvsem gre za vprašanje sklepanja zakonskih zvez, gmotnega položaja in nagrad duhovnikom, ki so opravljali razne službe tudi v korist države (vodenje matic, druga poročila upravnim uradom, poučevanje v šoli ...), vprašanje poučevanja verouka v šoli, pravice do ustanavljanja šol in drugih cerkvenih zavodov, imenovanje cerkvenih uslužbencev (škofje in župniki) in podobno.

Lahko se strinjamo s tezo Ratejeve na ravni političnih odnosov SLS-NRS, težko pa se strinjamo, da je bilo katastrofalno gmotno stanje večine klera Katoliške cerkve v Sloveniji in tudi druge težave v urejanju odnosov med državo in Cerkvijo samo »*politični konstrukt in eden najuspešnejših elementov politizacije SLS*«, ali ko pravi: »*Menim, da je bil politični odnos med Pravoslavno in Katoliško cerkvijo v Kraljevini SHS vzpostavljen (institucionaliziran) za potrebe prevladujočega političnega diskurza (hrvaškega nacionalnega vprašanja) – zlasti zaradi nejasne jezikovne meje med srbskim in hrvaškim jezikom, ki je bil eden ključnih kriterijev za oblikovanje nacionalnih držav po prvi svetovni vojni. Medtem je dobilo vprašanje verske zapostavljenosti osrednje mesto v politični argumentaciji med SLS in NRS le, kadar sta bili stranki v opozicijskem razmerju, in sicer za potrebe politične uveljavitve SLS, katere bistveni element strankarske identitete je bil klerikalizem.*«[446]

Dodaja: »*Čeprav je bil prvi predlog zakona o medkonfesionalnih razmerjih pripravljen že leta 1921, ni prišlo do njegovega sprejetja vse do druge svetovne vojne, za kar sta bili v veliki meri odgovorni Katoliška in Pravoslavna cerkev, ki sta v želji po zagotovitvi lastnega ugodnega položaja v razmerju do države zavirali sprejetje.*«[447] Mithans namreč zanimivo ugotavlja: »*Če se osredotočimo na tezo, da je SLS stanje brez konkordata, torej neurejeno razmerje med KC in državo, kot sredstvo pritiska na ›srbske‹ vlade ustrezalo, medtem ko so bili liberalni politiki načeloma proti konkordatu (razen ko so bili v vladi), je vendarle bolj verjetno, da je SLS s konkordatom želela pridobiti čim več koncesij za KC. Posledično bi tej stranki lahko najbolj ustrezalo zavlačevanje s konkordatom s ciljem dosega čim ugodnejših konkordatskih določil.*«[448]

---

[446] Ratej, Odtenki politizacije, str. 37–38. Podobno ugotavlja tudi Stanko Ojnik, Pravni položaj Cerkve v Sloveniji, v: *BV* 40 (1980), št. 1, str. 94: *»Pred vojno [druga svetovna, op. B. G.] je imela katoliška Cerkev privilegiran položaj. Bila je javnopravna družba in je imela velikanski vpliv na politična dogajanja, prebivalci so bili v veliki večini katoličani. Večinska politična stranka (SLS) je bila pod vplivom ali celo pod kontrolo klera.«* (dalje: Ojnik, Pravni položaj).

[447] Ratej, Odtenki politizacije, str. 40.

[448] Mithans, Jugoslovanski konkordat, str. 208.

Kot smo že omenili, je bilo v Kraljevini SHS/Jugoslaviji v veljavi šest različnih sporazumov oz. državnih zakonov o odnosu do Katoliške cerkve, ki so jih prevzeli iz prejšnjih državnih sistemov. Na ozemlju Slovenije in Dalmacije so položaj verskih skupnosti urejali avstro-ogrski zakoni: Državni osnovni zakon iz leta 1867, Zakon o medverskih odnosih iz leta 1868, Zakon o zakonskem priznanju verskih skupnosti iz leta 1874 in Zakon o uredbi zunanjih pravnih razmerij Katoliške cerkve iz leta 1874. Na Hrvaškem in v Slavoniji so urejali področje veroizpovedi avstrijski konkordat iz leta 1855, Zakon o verskih odnosih iz leta 1906 in Zakon o priznanju muslimanske vere iz leta 1916,[449] zato Mithans kot mnogi drugi ugotavlja: »*Pot, kot so jo izbrali v Kraljevini Jugoslaviji – s sprejemanjem verskih zakonov in ustav s posameznimi priznanimi veroizpovedmi (v primeru KC konkordata) –, se je izkazala za predolgotrajno in neučinkovito, saj je še povečala politizacijo verskih skupnosti in verskih idej ter tudi konflikte med verskimi skupnostmi, najizraziteje v primeru t. i. konkordatske krize v času potrjevanja konkordata[,]*«[450] ker pa »*konkordat ni bil nikoli ratificiran, prav tako pa tudi ne medverski zakon, državna ustava iz leta 1931 pa tudi ni prinesla nobenih posebnih sprememb, se pravni položaj KC v Jugoslaviji ni spremenil. Je pa prišlo do nekaterih zakonskih sprememb, ki so se nanašale neposredno na KC (zakon o verski skladih iz leta 1939), ali pa na področju, ki ga je KC smatrala za ›skupno‹, kot je bil na primer zakon o narodnih šolah iz leta 1929 na splošno ter ožje nova pravila izvajanja verouka.*«[451]

[449] Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 81–82. Poleg omenjenih najbolj »katoliških« banovin, Slovenije in Hrvaške, so bili različni zakoni še za Črno goro, Srbijo, Bosno in Hercegovino ter Banat, Bačko, Baranjo in Medžimurje. Podobno tudi Pirjevec: »*S konkordatom naj bi rešili številna odprta vprašanja, ki so izhajala iz dejstva, da se je morala država po letu 1918 v svojem odnosu do katoliške cerkve ravnati kar po šestih različnih zakonodajah iz predvojnega časa.*« Jože Pirjevec, *Jugoslavija: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Koper 1995, str. 91.

[450] Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 48–49. O vzrokih za nezainteresiranost javnosti o vprašanju konkordata in nerazumevanju do konkordata, predvsem v Sloveniji in na Hrvaškem, pravi Nikola Moscatello: »*Prije svega, ne smije se zaboraviti da je dobar dio hrvatske i slovenske inteligencije, još u školskim klupama, bio zadojen liberalizmom, koji je imao u programu da suzbija utjecaj Crkve u javnom i privatnom životu. To je, u velikom dijelu, bila posljedica laicizacije škola u prošlom stoljeću. Mnogi od tih naših laika vidjeli su u Konkordatu novu afirmaciju klerikalizma, na političkom polju, iako taj strah nije bio nimalo osnovan, bar u hrvatskim krajevima, gdje do sada nije uspio nikakav pokušaj da se osnuje jedna jaka politička stranka vjerski obojena. Kod Slovenaca uspjela je organizacija jake Slovenske Ljudske Stranke, ali ni u njezinu držanju nije bilo traga kakvu teroru, i nije predstavljala opasnost za bilo čiju slobodu.*« Veraja, *Moscatello*, str. 119.

[451] Mithans, Jugoslovanski konkordat, str. 86. Kot ugotavlja tudi Illaria Montanar: »*Druge verske organizacije: Judje, protestanti, pravoslavni in muslimani so imeli zakonsko urejene statuse, le katoliška Cerkev je bila izjema. V Kraljevini SHS/Jugoslaviji, sploh v Sloveniji in na Hrvaškem so tako ostali nerešeni posamezni problemi: problem patronatov, problem duhovnikov, vprašanje cerkvenih šol, vprašanje verouka v državnih šolah, vprašanje izobraževanja mladih v različnih organizacijah znotraj cerkve, vprašanje statusa in položaja cerkve v državi in konfrontacija s komunističnim političnim polom.*« Prim. Illaria Montanar, Il vescovo Iavantino Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) tra il declino dell'impero Austro-ungarico e l'avvento del comunismo in Jugoslavija, Romae 2007, str. 119–121. O pravnem kaosu piše tudi Vilfan: »*Razdobje stare Avstrije in Kraljevine SHS med Slovenci ni ostro začrtano, saj je celo stara avstrijska zakonodaja veljala na področju Slovenije in Dalmacije, dokler je ni nadomestila novounificirana jugoslovanska, kar pa se ni zgodilo na vseh pravnih področjih. Za te panoge je treba to dobo kapitalizma na Slovenskem obravnavati kot celoto.*« Sergej Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1996, str. 427.

Mnogi avtorji so že podali razlago konkordatskih osnutkov, primerjavo in analizo ter smo jih že omenili sproti v opombah in literaturi, zato se podrobneje v to tematiko tukaj ne bomo spuščali, saj ne konkordat, ne predlogi zakonov, ki sploh niso bili sprejeti, končno niso imeli nobene konkretne družbeno-politične teže in pravnih posledic. Prav zato se tudi težko strinjamo z Ojnikom, ki je pri obravnavi pravnega položaja Katoliške cerkve za obravnavano obdobje zapisal, da »*[Č]eprav parlament ni ratificiral konkordata, je politika države do verskih skupnosti potekala v teh okvirih vse do razpada stare Jugoslavije 1941. leta.*«[452] Z Ojnikovo ugotovitvijo se dejansko ne moremo strinjati, saj odnos med državo in Katoliško cerkvijo nikoli ni bil jasno pravno definiran, zato tudi odnos do duhovnikov ni bil urejen. Vse do zavrnitve konkordata so predvsem škofje upali, da se bo vse uredilo s konkordatom. Po zavrnitvi konkordata je odnos ostal na isti mrtvi točki vse do razpada države.

Različni avtorji so že posamično obdelali različna pravna področja, ki se pokrivajo v odnosih med državo in Cerkvijo. Obdelano je na primer vprašanje zakonske zveze, agrarne reforme, šolskega sistema, patronatov. Pravno področje duhovnikov doslej še ni bilo natančno obravnavano.

Prvi odziv države na versko vprašanje predstavlja uradni nagovor državljanom, ki ga je kralj Aleksander izdal 6. januarja 1919 v Beogradu, v katerem je med drugim omenil: »*Dolžnost moje vlade bo, da takoj razširi na vse kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev vse pravice in svoboščine, ki so jih po ustavi kraljevine Srbije do sedaj uživali srbski državljani. S tem bo priznana in utrjena popolna enakost vseh državljanov kraljestva pred zakonom, odpravljena vsaka predpravica stanu ter zajamčena svoboda in ravnopravnost veroizpovedovanj.*«[453]

Kralj Aleksander je to dodatno podkrepil z Uredbo o začasnem ustroju ministrstva za verstva septembra 1919, v kateri je določil, da v delih, ki so pred prevratom spadali v Avstro-ogrsko monarhijo, to ministrstvo prevzame v versko-političnih poslih tisto oblast, ki je pred prevratom spadala v področje ministrstva za uk in bogočastje. Nato je ministru določil nalogo, da je »*oni spojni in kontrolni organ, ki jamči za dosledno izvedbo osnovnega načela enakopravnosti vseh po zakonu priznanih veroizpovedovanj v kraljestvu z enotno upravo in enako uporabo veljajočih predpisov v vseh oddelnih panogah svojega resorta.*«[454]

---

[452] Ojnik, Pravni položaj, str. 94. Na več mestih smo že pokazali iz raznih virov, da je bilo pravno stanje praktično urejeno na podlagi zakonov iz Avstro-ogrske monarhije, predvsem iz obdobja od 60. let 19. stol. naprej. Glej tudi op. 3. Delno pa Ojniku pritrjuje Mithans, ko trdi, da je bil konkordatski predlog »orientacijska« točka in je bil tako v praksi, kljub odpovedi delno[sic.!] veljaven. Prim. Mithans, prav tam, str. 204. Na drugem mestu zapiše, da lahko sklepamo, da je *»pravni status KC na Slovenskem temeljil na starem avstrijskem pravu, ki je bil delno jožefinskega izvora, deloma pa je izhajal iz zakonov sprejetih med letoma 1868 in 1874, ter na ustavnih in zakonskih določilih Kraljevine SHS/Jugoslavije. Konkordat bi prinesel kar nekaj novosti, predvsem v zakonskem pravu, na šolskem področju in pri upravljanju verskih skladov; slednje se je zakonsko uredilo izven konkordata leta 1939.«* Prav tam, str. 207.

[453] Ur. l. DV z dne 8. 1. 1919, št. 23, str. 77.

[454] Ur. l. DV z dne 3. 9. 1919, št. 141, str. 511.

Svobodo vere in vesti je jamčila ustava v čl. 12, kjer je določala, da so usvojene vere, se pravi tiste, ki so ob sprejetju ustave imele svoje občine na ozemlju kraljevine in so bile zakonito priznane, enakopravne pred zakonom. Neusvojene priznane veroizpovedi pa so bile tiste, ki ob sprejetju ustave niso imele svojih verskih občin, a so bile priznane s posebnim zakonom.[455] Sodelovanje pri svečanostih in obredih je bilo obvezno samo ob državnih praznikih in za osebe, ki jih je vezal zakon (varstvena in vojaška oblast). Usvojene in priznane vere so smele vzdrževati zveze z vrhovnimi verskimi poglavarji tudi izven državnih mej, kolikor so to zahtevali duhovni predpisi posameznih veroizpovedi, način vzdrževanja teh zvez pa naj bi uredil zakon.[456]

Vprašanje položaja priznanih veroizpovedi so urejali zakoni za posamezne veroizpovedi. Večina teh zakonov je bila sprejetih po vzpostavitvi diktature: za srbsko pravoslavno cerkev, zakon o srbski pravoslavni cerkvi z dne 8. novembra 1929; za judovsko skupnost z dne 14. decembra 1929; za islamsko versko skupnost z dne 31. januarja 1930, ki je bil dopolnjen dne 28. februarja 1936, prečiščeno uradno besedilo zakona pa je izšlo 25. marca 1936; za evangeljske krščanske cerkve in reformirano krščansko cerkev s skupnim zakonom o evangeljsko-krščanskih cerkvah in reformirani krščanski cerkvi z dne 16. aprila 1930. Zakona pa nista imeli starokatoliška in Katoliška cerkev.[457] V Sloveniji in Dalmaciji je tvoril podlago za cerkveno samoupravo zakon z dne 7. maja 1874, drž. zak. št. 50, »*ki pa je vsled prevrata postal v mnogih določilih obsoleten ali pa vsaj temeljite revizije potreben, tako da je njegova uporaba zelo otežkočena. Zato je želeti, da ga nadomesti čimpreje novo zakonodajno delo, ki bo ustrezalo izpremenjenim razmeram in se oziralo tudi na novi zakonik rimske cerkve iz leta 1917.*«[458]

Že po sprejetju ustave je v reševanje versko-političnih vprašanj vstopilo tudi Ministrstvo ver, ki je v Beogradu sklicalo predstavnike priznanih in usvojenih ver: pravoslavne, katoliške, evangeličanske, muslimanske in judovske veroizpovedi. Zbrali so se na t. i. verski anketi od 15. do 22. novembra 1921. Anketa

[455] Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 83. Mithans nato navaja usvojene vere: pravoslavna, katoliška (latinskega, grškega in armenskega obreda), evangeličanska (augsburške in helvetske veroizpovedi), judovska (šefardi in aškenazi) in muslimanska (hanafi/suniti), priznane, neusvojene veroizpovedi pa so bile: starokatoliška, menonitska in baptistična cerkev, po letu 1923 pa sta bili z odlokom ministrstva za vere sprejeti med priznane tudi starokatoliška in baptistična cerkev.

[456] Prim. Ur. l. DV z dne 27. 7. 1921, št. 87, str. 423. Več o ustavi z vidika srbske hegemonije, jugoslovanskega nacionalizma in uvajanja državnega unitarizma v državno upravo z njegovimi posledicami v izvrstnem članku Jurija Perovška, Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 33 (1993), št. 1–2, Ljubljana, str. 17–26. Več o samem čl. 12 in pravnih odnosih in posledicah za Katoliško cerkev glej v: Kušej, Cerkvena avtonomija in naša ustava, v: *Slovenski pravnik* 35 (1921), št. 5/8, str. 142 sl. (dalje: Kušej, Cerkvena avtonomija).

[457] Prim. G. Kušej, O razmerju, str. 91, kjer je tudi poln pričakovanja zapisal: »*Katoliška cerkev še nima take enotne zakonske ureditve. Do nje bo prišlo brzkone po ratifikaciji konkordata, sklenjenega med našo kraljevino in sv. stolico dne 26. julija 1936, ki se bo izvršila po odobritvi konkordata s strani narodnega predstavništva.*« Sicer pa so bili ti verski zakoni kratki in so služili kot pooblastilo za izdajanje ustav posameznih cerkva oz. veroizpovedi, ki pa so bolj natančno in podrobno določale organizacijo.

[458] Kušej, Cerkvena avtonomija, str. 141.

je bila sicer posvetovalne narave, vendar je jasno izrazila želje in voljo predstavnikov posameznih veroizpovedi. Anketa je imela tri temeljne točke: a) pravni položaj v državi vseh z ustavo priznanih veroizpovedi, b) ureditev medverskih odnosov in c) rešitev gmotnega vprašanja vseh verskih uslužbencev priznanih ver.[459]

Kušej takoj na začetku ugotavlja, da *»[B]eda velikoga dela našeg sveštenstva tako naglo raste, da smemo treću programnu tačku naše ankete proglasiti za najpreću.*«[460] Bil je mnenja, da bi morala Cerkev sama poskrbeti za svoje duhovnike, saj je bila gmotna oskrba duhovnikov najprej dolžnost Cerkve in nato tudi vernikov, ne pa države. Za to je našel podporo tudi v CIC 1917, ki ni nikjer govoril o državni podpori za namene Cerkve. Materialna samostojnost bi bila najvišja pravna podlaga za zahtevo po čim širši avtonomiji ter za svobodno in neodvisno ustanavljanje cerkvenih skupnosti. Po drugi strani so se tudi zastopniki drugih veroizpovedi izrekli proti temu, da bi bili verski uslužbenci državni uradniki, kar je bilo tudi pravno popolnoma točno, saj je bil verski uslužbenec, ki je izvajal neko delo za državo (npr. matrike), samo v tem delu odgovoren državi, sicer pa je bil popolnoma odvisen od cerkvene oblasti, ki ga je postavila na to mesto. Če pa je Cerkev sama postavljala svoje služabnike, potem jih je dolžna tudi sama vzdrževati. V primeru, da tega ne bi zmogla iz svojega premoženja, se lahko uvede posebne takse ali dajatve pod zaščito državne oblasti, kar se je redno dogajalo pri judovskih in evangeličanskih skupnostih, poznajo pa to tudi ponekod med muslimani in pravoslavnimi. Ta sistem bi bil težko uresničljiv v Katoliški cerkvi, saj kanonsko pravo ne predvideva cerkvenih občin in tudi ni upanja, da bi se bile te organizirale, kar je predvideval že zakon iz leta 1874.[461]

Rešitev bi bila v tem, da se organiziran del Katoliške cerkve v našem delu razglasi za pravno osebo, kar ni bilo v nasprotju s kan. 100, pa tudi po 12. čl. ustave so bile priznane veroizpovedi v državi javnopravnega značaja in so imele značaj avtonomnih teles, zato so kot take same upravljale s svojim premoženjem v mejah zakonodaje. Kot take so imele tudi pravico odločati, kako se bo uporabil dohodek cerkvenega premoženja, ki je presegal potrebe določenega inštituta in njegovih nameščencev. Vse cerkveno premoženje bi se moralo uporabiti v korist celote, kadar so bile pokrite vse lokalne potrebe. Avtonomni subjekt kot najvišja enota nad posameznimi inštitucijami pa bi imel pravico določati višino dohodka cerkvenih uslužbencev in pravico zahtevati višek beneficijskega dohodka, po odbitku letne kongrue. Celota kot javnopravna korporacija

[459] Prim. Kušej, *Verska anketa*, str. 3.

[460] Prav tam, str. 9.

[461] Prav tam, str. 9–10. Drž. zakonik 1874, št. 50, str. 107–108, §§ 35–37: *»Vsi katoličani istega obreda, kar jih stanuje v eni fari, so skup farna občina. /.../ V kolikor ni poskrbljeno za potrebe kakšne farne občine z njenim premoženjem ali drugimi cerkvenimi sredstvi, ki so ji na voljo, je treba uvesti dajatve za vse vernike te občine za pokritje te potrebe.«*

bi morala imeti svoj proračun, iz katerega bi pokrila primanjkljaj, za potrebe, ki jih ne bi mogla kriti z rednimi prihodki, pa bi morali vsi katoličani plačati poseben davek, kar je bilo v popolnem soglasju s kan. 1496, pri vsem pa bi bilo potrebno sodelovanje države, ki bi ji morala Cerkev priznati kontrolo nad upravo cerkvenega premoženja in odobritev predlagane višine kongrue. Verski sklad je bil potreben reforme, zato bi bilo treba, da bi se verski prispevek zbiral kot dodatek direktnih davkov katoličanov v korist katoliškega cerkvenega fonda v državi. Predstavniki Katoliške cerkve so se strinjali, da bo za višino kongrue, plače in draginjske doklade podlaga uredba za državne uslužbence, po kateri bi bila župnijska duhovščina izenačena s štirimi najnižjimi službenimi razredi (XI.–VIII.). Za uravnavanje med kongruo in plačami uslužbencev bi vzeli merilo enake stopnje izobrazbe obeh vrst uslužbencev in njihovo stalnost, kar bi prevzeli v sistem kongrue.[462]

Poglejmo še problem kanzelparagrafa. O njem je zelo pregledno in popolno razpravo priobčil Jurij Perovšek v poglavju *O veri in njeni politični razsežnosti* v knjigi *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/ Jugoslaviji,* s pravnega stališča pa sta kancelparagraf temeljito obdelala Metod Dolenec v svoji študiji *Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12. Vidovdanske ustave* in Josip Hohnjec v študiji *O ustavi naše države.*[463]

V čl. 12 Ustave Kraljevine SHS (v pripravljalnem delu in pogajanjih je bil to čl. 13) je tako največ prahu dvignil zadnji odstavek: »*V kolikor so v državnem proračunu določeni za verozakonske svrhe izdatki, se morajo med posamezna usvojena in priznana veroizpovedovanja deliti sorazmerno s številom njih vernikov in z dejansko dokazano potrebo. Svoje duhovne oblasti ne smejo verski predstavniki pri bogoslužju ali s sestavki verskega značaja ali drugače pri izvrševanju svoje službene dolžnosti uporabljati v strankarske namene.*«[464]

Perovšek pojasnjuje, da je bilo vprašanje državne ureditve osrednji politični problem, kljub temu pa je bilo na idejnem področju vprašanje kancelparagrafa zelo pomembno, saj je bilo to eno od izhodišč opredeljevanja različnih političnih smeri, ki so zavzele svoja stališča: liberalna smer za uvedbo, predvsem SKS

[462] Prim. Kušej, Verska anketa, str. 10–12, 33. CIC 1917, kan. 100 določa: *»§ 1. Katoliška Cerkev in apostolska stolica imata značaj pravne osebe po sami božji uredbi; ostale nižje pravne osebe v Cerkvi pa ga dobe ali po samem zakonu ali pa s tem, da jim ga za kak verski ali karitativni namen pristojni cerkveni predstojnik posebej podeli z izrečnim odlokom.«* Kan. 1496 govori o bremenih patronatov, kar smo predhodno že omenili. Kušej omenja, da glede kongrue to ni novost, saj sta izenačevanje z državnimi uradniki predvidevala že zakona iz leta 1894 in 1898. Več o tem glej v poglavju Kongrua.

[463] Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji*, Ljubljana 2013, str. 56–75 (dalje: Perovšek, *O demokraciji*); Josip Hohnjec, O ustavi naše države, v: *Slovenci v desetletju*, str. 295–338 (dalje: Hohnjec, O ustavi). Glej tudi Viktor Novak, *Magnum crimen*, Zagreb 1948, str. 129–148. O vlogi Korošca: Bogdan Kolar, Korošec in osrednja cerkvenopolitična vprašanja v jugoslovanski državi, v: *ČZN* 77 (2006), št. 2-3, str. 195–196 (dalje: Kolar, Korošec).

[464] Ur. l. DV z dne 27. 7. 1921, št. 87, str. 423. Dolenec trdi, da je bil ta odstavek pravi *»politikum, t. j. koncept ene stranke iz strankarsko političnih nagibov, usvojen od strank, ki so tvorile večino, iz političnih vidikov.«* Metod Dolenec, Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12. Vidovdanske ustave, v: Zbornik znanstvenih razprav II (1921–22), str. 164–165 (dalje: Dolenec, Kriminalnopolitična presoja). Prim. tudi Novak, Magnum crimen, str. 170.

in JDS, klerikalna SLS proti uvedbi, slovenskih komunistov ta problem sploh ni zaposloval, JSDS in NSS pa so bili proti kulturnobojnemu razpravljanju glede paragrafa in proti političnim govorom v cerkvi.[465]

Dolenec je poslance ustavodajne skupščine razdelil v štiri skupine: prva, ki je bila za uvedbo kancelparagrafa in so uporabo verskih obredov v strankarske namene razumeli kot zlorabo vere, čemur pa niso nasprotovali iz religioznih, ampak političnih nagibov, da zaščitijo avtoriteto države. Druga skupina je nasprotovala kancelparagrafu zaradi tehnično-formalne vsebine in vstavljanja v ustavo. Tretja skupina je bila proti, ker je kancelparagraf kršil svobodo prepričanja in vere. Četrta skupina pa je bila indiferentna. Ker sta prva in zadnja skupina številčno premagali skupini, nasprotni paragrafu, sta skovali politični kompromis in končno je bil v vidovdansko ustavo, kar je politični unikum, sprejet kancelparagraf kot programska smernica, brez sankcij, bolj kot izvedba načina udejanjanja ideje.[466]

Člani Zemljoradniške stranke so skupaj z liberalnim taborom podpirali sprejetje paragrafa kot obliko ločitve Cerkve od države, ki naj bi tudi pomagal proti uporabi vere v politične namene in agitaciji za določene politične stranke. Konservativno katoliški krogi, zlasti Gosar, Hohnjec in Klekl, pa so zagovarjali nasprotno stališče, najprej, da čl. 12 nasprotuje čl. 13, ki je zagotavljal svobodo prepričanja in veroizpovedi in § 1260 CIC, po katerem je bil služabnik Cerkve pri izvrševanju svojih duhovniških nalog odvisen le od cerkvenih predstojnikov, država pa ni imela pravice, da bi urejala notranje področje delovanja Cerkve, saj je imela Cerkev predvsem v § 2298 CIC že sprejet svoj cerkveni kancelparagraf.[467]

Kot smo videli, je za Katoliško cerkev še vedno veljal zakon iz leta 1874, št. 50. Na podlagi § 8 je Kušej ostro zavrnil kancelparagraf, češ da bo državnim interesom popolnoma zadoščeno z enako ali podobno določbo, kakor je kancelparagraf, ki je dajal državni upravi pravico, da zahteva od cerkvene oblasti odstranitev duhovnika (župnika, kaplana), ki bi bil zaradi hudodelstva ali deliktov proti tuji lastnini ali nravnosti obsojen, ali ki se je tako obnašal, da je kalil oz. ogrožal javni red.[468]

[465] Prim. Perovšek, *O demokraciji*, str. 58, 63, 65 in 74.

[466] Prim. Dolenec, Kriminalnopolitična presoja, str. 169–170, kjer tudi dodaja, da je bil tak političen kompromis *»predpogoj, da se je za ustavo v celoti, kakor je bila sprejeta v zadnjem čitanju, mogla najti vsaj potrebna prosta večina«*.

[467] Prim. prav tam, str. 165–166, 168.

[468] Prim. Kušej, Cerkvena avtonomija, str. 144, kjer zaključi: *»Taka določba pa seveda ne bi bila nikak kancelparagraf, ampak le zahteva, da brezhibno živi in se vede duhovništvo, kar smeta zahtevati država in cerkev v enaki meri.«*

O paragrafu so razpravljali tudi škofje na konferenci v Zagrebu od 30. aprila do 6. maja 1921 in podali kritiko ter protest, protestirali pa so tudi duhovniki zagrebške nadškofije v stanovskem združenju Uzajemnost.[469]

Končno je bil kancelparagraf sprejet v ustavo in je ostal del pravnega reda prve Jugoslavije in naprej. V tem pravnem paragrafu je bila Kraljevina SHS/Jugoslavija edinstvena na svetu, poleg tega se je v Sloveniji ob sprejemanju paragrafa zelo razgrel medijski prostor in zavzel kar nekaj časopisnega prostora. Kljub vsemu pa so se nekako uresničile domneve dr. Ivana Tavčarja (1851–1923): »*Kaj bo s tem paragrafom, ne vemo. Jaz za svojo osebo mislim, da so nade, ki se stavljajo v ta izjemni zakon, silno pretirane, mislim pa tudi, da je bojazen pred tem zakonom istotako pretirana. Božji nauk nima čisto gotovo nič od tega, se li s prižnice priporočajo kandidati kake stranke, ter bi Kristus, če bi danes hodil med nami, iz svojih templjev izgnal politične branjevce ravnotako, kakor je izgnal svojčas navadne branjevce. /.../ Duhovščina bo sama kmalu sprevidela, da ji politična agitacija med božjo službo ne bo v korist. /.../ Prepričan pa sem tudi, da agitacija v cerkvi ni glavna stvar.*«[470] Podobnega mnenja je bil tudi Kušej: »*Besedilo, [12. čl, kancelparagraf, op. B. G.] kakor ga nudi naš osnovni zakon, je brez vsega praktičnega pomena. Kaj naj se zgodi s svečenikom, ki proti tej prepovedi greši? Ako bi pri prihodnjih volitvah raz vseh prižnic donel poziv, da naj verniki glasujejo za kandidate, katerih politični program je od cerkvenih oblasti odobren, bi to ne značilo nič drugega kakor opomin, da se morajo upoštevati verske zapovedi vselej in povsod, torej tudi v političnem življenju. To pa naravnost predpisujejo vsi verozakoni svojim organom kot <u>dolžnost</u> in sledi tudi iz bistva vsake vere zahteva, da se morajo vsi njeni pripadniki dosledno ravnati po njenih predpisih. Tako pridemo na čisto notranje-cerkveno polje, na katerem pa je vsem cerkvam in verskim družbam zajamčena po odst. 3., čl. 12. avtonomija. Težko bo določiti pojem zlorabe duhovne oblasti v strankarske namene.*«[471] Morda ni narobe, če tukaj dodamo pripombo, da je tudi predlog konkordata iz leta 1935 v čl. XIII

[469] Protest je bil objavljen tudi v *Vzajemnosti* 9 (1921), št. 6, str. 41–42. V drugi točki so jasno predstavili namen sprejetja takega paragrafa: *»Poznavajući dobro namjere predlagaća spomenute stavke ustavneoga nacrta te vjersko-kulturni program stranaka, kojima oni pripadajo, katoličko je svečenstvo uvjereno, da ovaj predlog nije diktirala državna nužda, nego interesi onih stranaka, koje silom hoče da mišljenje i osjećanje našega naroda otmu utjecaju katoličke Crkve i njezine nauke, kako se to dobro vidi iz otvorenog njihovog istupanja za dekristijanizaciju škole, laizaciju ženidbe te za sve ono, čime se izlučuje Crkvu iz velike struje narodnog života.«*

[470] Ivan Tavčar, Ne vlivajmo olja v plamen!, v: *SN*, 6. 7. 1920, št. 151, str. 1. Glede časopisnih polemik, predvsem v *KL*, *SN* in *S*, več tudi v omenjeni Perovškovi študiji. Tukaj omenimo samo eno štajersko prigodo. V Št. Janžu se je neizvoljeni poslanec SKS Ivan Kirbiš (poslanci mu namreč zaradi napačnega štetja volilnih glasov pred ustavnim glasovanjem niso odvzeli mandata, da je lahko glasoval »za« vidovdansko ustavo) na shodu odločno zavzemal za uvedbo kancelparagrafa in očital župniku politiziranje s prižnice. Kar pa je bila po neimenovanem avtorju članka *Kako si samostojni mislijo kancelparagraf?* kot priči v cerkvi popolna laž. Stvar se je odvijala 20. februarja na shodu pri Sv. Marjeti, kjer je poslanec Kopač ljudi odvračal od Cerkve, zakramentov in sploh nemoralno govoril o verskih rečeh in papežu. Župnik pa jih je nasprotno v nedeljo vabil, naj pridejo obiskat Zveličarja, k zakramentom, saj med njih prihajajo ljudje, ki jih vabijo proč od Kristusa, njegovih besed in božje službe. Zato je zapadel v nemilost pri liberalnih politikih. Prim. *SG*, 4. 5. 1921, št. 18, str. 1; Hohnjec, O ustavi, str. 311.

[471] Kušej, Cerkvena avtonomija, str. 143.

predvideval v primeru kršenja javnega reda in miru ali kriminalnega dejanja preiskavo in posledično lahko tudi suspenz.[472]

Ob tem moramo vedeti, da je tudi takrat obstoječi veljavni zakon iz leta 1874 podobno določal, da mora sodišče, ki preiskuje duhovnika, o tem obvestiti škofa in mu poslati tudi razsodbo. V primeru aretacije in pridržanja pa je bilo treba z duhovnikom postopati v skladu s spoštovanjem do njegovega stanu.[473] V času med obema vojnama je tako ostala praksa, da so povsem civilne kazenske zadeve duhovnikov reševala civilna, cerkvene pa cerkvena sodišča.[474]

10.3 DUHOVŠČINA V ŠOLSKEM SISTEMU

Poleg vključenosti v osnovnošolski in srednješolski pedagoški proces so duhovniki odigrali pomembno zgodovinsko vlogo tudi v okviru univerzitetnega izobraževanja.

Zgodovinski pregled delovanja visokega šolstva in posebej Teološke fakultete je zajet v zborniku *90 let Teološke fakultete v Ljubljani*,[475] v katerem je Bogdan Kolar še posebej predstavil delovanje fakultete od ustanovitve univerze do izključitve fakultete iz javnega šolskega sistema leta 1952, v poglavju *Delovanje Teološke fakultete med letoma 1919 in 1952*.[476]

V poglavju nas Kolar pelje skozi ustanovitev univerze in s tem prehoda ljubljanske bogoslovne šole v TEOF, predstavi organiziranost študija, mednarodno sodelovanje, izdajanje periodičnih in drugih publikacij ter posebej predstavi vodstvo TEOF, ob koncu pa doda še delovanje v vojnih in povojnih razmerah.

---

[472] *»Čl. XIII. civilnega oblastva, ki po svoji pristojnosti vlože kazensko tožbo proti kakemu duhovniku ali redovniku, bodo o tem obvestila pristojno cerkveno oblastvo in ga seznanila z obtožbo in s postopkom, uporabljenim proti cerkveni osebi, ki je postavljena pred sodišče. Ves čas postopka bodo sodna oblastva skrbela, da se varuje duhovniški značaj obtoženega, razen ako bi ga pristojno cerkveno oblastvo vrnilo v laično stanje. Ako bo duhovniška oseba, ki opravlja neko javno službo, s strani pristojnega oblastva postavljena pred sodišče zaradi zločina ali prestopka, bo tudi njen cerkveni predstojnik uvedel proti njej odgovarjajoče kanonsko postopanje in jo za vmesni čas suspendiral od njenih funkcij, ako bodo to zahtevale težina primera in odredbe kanonskega prava. Poleg tega bo cerkveni predstojnik vselej, kadar se bodo zaključki kanonskega postopka krili z zaključki civilnega postopka, odstavil krivca. Ako bi bilo ponašanje kakega cerkvenega uslužbenca takšno, da bi postalo nevarno za javni red, bodo civilna oblastva sporočila cerkvenemu oblastvu osnove obtožbe in se nanj obrnile, da bi se tak uslužbenec izmenjal.Kadar se cerkveni predstojnik v tem vprašanju ne zedini s civilnimi oblastvi, se bo primer predložil mešani komisiji, sestavljeni iz zastopnikov pravosodnega ministrstva in zastopnikov episkopata, ki se bo ravnala po pravilniku, izdelanem po medsebojnem sporazumu omenjenega ministrstva in jugoslovanskega episkopata. Ako gre v prej razmotrivanem primeru za kakega škofa, bo vlada zadevo razčistila neposredno s Sveto stolico.«* Kušej, Konkordat, str. 16–17.

[473] Prim. Drž. zakonik 1874, št. 50, § 29.

[474] Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 148; Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 205.

[475] *90 let Teološke fakultete* (ur. B. Kolar), Ljubljana 2009.

[476] Bogdan Kolar, Delovanje Teološke fakultete med letoma 1919 in 1952, v: *90 let Teološke fakultete* (ur. B. Kolar), str. 58–75 (dalje: Kolar, Delovanje). Več o sami kroniki TEOF (dekani, profesorji, pokojni, študij profesorjev, zamenjave, nadomeščanja, predmetnik in razporeditev študijskih področij, novi doktorji) v: Marijan Smolik, Kronika državne Teološke fakultete (1919–1952), v: *BV* 29 (1969), št. 3–4, str. 171–178.

Glede naše tematike sta zanimivi dve zgodovinski dejstvi. Najprej je bil to prispevek slovenskih teoloških profesorjev pri ustanavljanju univerze in fakultete. Velik del profesorjev je bil pred prvo vojno habilitiran po različnih javnih univerzah, kar je bil eden od »*temeljnih pogojev za vključitev teološkega študija v nastajajočo univerzo. Organizacijske izkušnje iz drugih okolij so jim hkrati pomagale, da so lahko dali bistveni prispevek pri zastavljanju pravno-formalnih in vsebinskih okvirjev za ustanovitev univerze in za njeno afirmacijo v univerzitetnih krogih*.«[477] Prav teološki profesorji, duhovniki, na čelu z dr. Koroščem so v politiki največ pripomogli k ustanovitvi UL.

Druga poznana zgodovinska stalnica pa je bila težnja po ukinitvi posameznih fakultet, med njimi tudi teološke, kar se je še poglobilo z gospodarsko krizo v 30. letih. To pa se ni uresničilo, za kar gre posebna zahvala med drugimi tudi več slovenskim duhovnikom, profesorjem in politikom: Francu Ks. Lukmanu, Matiju Slaviču, Alešu Ušeničniku, Francu Grivcu (1878–1963) in Antonu Koroščcu.[478]

Duhovniki, predvsem teološki profesorji pa so sodelovali tudi pri raznih strokovnih revijah, od *Voditelja v bogoslovnih vedah* do *SBL* in *BV*.[479]

Lukman pa ni sodeloval le pri omenjenih revijah, ampak je urejal tudi SBL, ki ga je najprej izdajala Leonova družba. Le-ta je kot svoj znanstveno-teološki odsek 1. junija 1920 ustanovila Bogoslovno akademijo, ki se je čez dobro leto osamosvojila in postala samostojno znanstveno društvo. Predsedoval ji je Franc Grivec, sodelovali so tudi drugi teološki profesorji, med njimi tudi Lukman. Poleg *BV* je Teološka fakulteta izdajala znanstvene in strokovne knjige in organizirala predavanja.[480]

Duhovniki v pastorali so bili s šolo povezani predvsem pri predmetu verouka in kot nadzorniki, na podeželju so bili to predvsem dekani, in člani (o) krajnih šolskih svetov. V Uradnih listih lahko beremo o nastavitvah članov npr. mestnih in okrajnih šolskih svetov, kjer se velikokrat pojavijo duhovniki, seveda se razume, da gotovo tudi zaradi svoje izobrazbe, položaja in ugleda. Vprašanje je, ali bi prosveta sama brez duhovnikov zmogla zapolniti vse sistemske potrebe

[477] Kolar, Delovanje, str. 59.

[478] Prim. prav tam, str. 62–63.

[479] Prav tam, str. 68–69. O Voditelju zapiše Kovačič: »*Škof* [Stepišnik, op. B. G.] *pa je tudi ustanovil bogoslovno revijo za izboljšanje duhovnikov na moralnem in intelektualnem področju, Voditelj v vedah uma in vere, ki je kasneje spremenila naslov v Voditelj v bogoslovnih vedah, običajno pa ga kratko zapišemo samo Voditelj.*« Franc Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije, Maribor 1928, str. 419 (dalje: Kovačič, Zgodovina). Več o uredniku Lukmanu in Voditelju tudi v: Mateja Matjašič Firš, Voditelj v bogoslovnih vedah in njegov urednik dr. Franc Ksaver Lukman, v: ShS 7 (2007) št. 3–4, str. 909–924; ›Voditelj‹ svojim bralcem, v: Voditelj v bogoslovnih vedah 1 (1898), št. 1, str. 1–4.

[480] Prim. Kolar, Delovanje, str. 69.

svojega osebja na takem nivoju.[481] V največ primerih gre torej za katehete, ki so poučevali verouk na osnovnih (ljudskih) in meščanskih šolah.

Leta 1927 je znani jezikoslovec, profesor in prosvetni delavec dr. Lovro Sušnik (1887–1964) v svojem prispevku takole povzel stanje na šolskem področju v novi državi: »*Devet let bo že minulo po ustanovitvi Jugoslavije, a novih šolskih okvirnih zakonov še vedno nimamo*,« in dodaja, da to v širšem evropskem prostoru ne bi bilo nič posebnega, če ne bi bila izključena javnost, saj »*vsi dosedanji projekti niso propadli radi tega, ker bi jih bilo odklonilo javno mnenje radi njih neprimernosti, ampak le zato, ker je dotična vlada padla, preden je mogla izglasovati svoj načrt v parlamentu. /.../ V glavnem tedaj lahko rečemo, da veljajo tudi glede verske vzgoje v našem šolstvu v praksi še predvojni zakoni (pri nas avstrijski od 14. maja 1869), v kolikor jih niso spremenile razne uredbe na podlagi vsakokratnih finančnih zakonov. Za nas katoličane pride v poštev posebno še ta težava, da se še vedno ni sklenil konkordat, ki bo zadeval naravno tudi vprašanje verske vzgoje in zadevnih pravic Cerkve v teh stvareh. /.../ Za ljudske šole smo doživeli po prevratu že sedem več ali manj oficielnih načrtov; tudi za srednje šole imamo že dolgo načrt, sloneč v glavnem na srbskem zakonu od 4. junija 1912, ki se pa vedno zopet spreminja.*«[482]

Vidimo torej, da je bila sama šolska zakonodaja dokaj nedorečena v smislu posodabljanja zakonodaje v novi državi in stvar političnih diskusij. »*Državni šolski zakon iz leta 1896 je ostal (z nekaterimi poznejšimi spremembami) v veljavi vse do propada monarhije in še dlje. Nanj so se naslonili v kratkem času še nekateri državni zakoni in uredbe kakor npr. šolski in učni red z dne 20. avgusta 1870, zakon o plačah na državnih učiteljiščih iz leta 1872, zakon o verouku iz istega leta itd. ter deželni šolski zakoni.*«[483]

To ugotavlja tudi Mithans v svoji študiji: »*V Kraljevini Jugoslaviji je bilo ›vse šolstvo načeloma državna zadeva‹. Šolski monopol pa po ustavi (1921) ni bil nasproten cerkvenim načelom, tako da sta bila zakonsko možna obstoj in ustanavljanje zasebnih, tudi verskih šol. Do uvedbe zakona o narodnih šolah leta 1929*

[481] Prim. Ur. l. NV z dne 23. 1. 1919, št. 61, str. 106. Pri mestnih in okrajnih šolskih svetih so imenovani sami (mestni) (nad)župniki, ki so pokrili spodnjo Štajersko brez Prekmurja.

[482] Sušnik, Naša šolska zakonodaja, str. 117–118. Za okvirni pogled, ki lahko iz tega sledi, naj navedemo, da je imela Dravska banovina 25 osnovnošolskih srezov, 810 osnovnih šol (največ v Kranju in Ljubljani-okolici po 57, najmanj v Čabarju 8), 3.208 oddelkov (razredov), 37 vrtcev, 3.457 učiteljev, 137.489 učencev [sic.], največ, 12.037 v Murski Soboti na 49 šolah s 137 učitelji. Prim. *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb 1932, str. 41. Število učencev je bilo dokaj veliko, saj je povprečno prišlo na razred 42 učencev.

[483] Vasilij Melik, Slovenci in nova šola, v: *Osnovna šola na Slovenskem* (ur. V. Schmidt in V. Melik idr.), Ljubljana 1970, str. 50–51 (dalje: Melik, Slovenci in šola). Kot ugotavlja tudi Sagadin: *»Več kot desetletje je minilo od nastanka bivše Jugoslavije, preden je bilo končno z zakonom o osnovnih šolah z dne 5. decembra 1929 v vsej državi in tako tudi v dravski banovini osnovno šolstvo na novo pravno urejeno. Šele tedaj so bili razveljavljeni razni zakoni, odredbe in odloki še iz predvojnih časov, za področje dravske banovine še iz časov stare Avstrije.«* Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt et al.), Ljubljana 1970, str. 158 (dalje: Sagadin, Analiza).

(in kasnejših zakonov, ki so obravnavali to področje) so na Slovenskem za osnovne in meščanske šole še veljali zakon z dne 14. maja 1869 (d. z. št. 62), zakon z dne 2. maja 1883 (d. s. št. 53) ter ministrov ukaz z dne 29. septembra 1905 (d. z. št. 159). Po ustavi je verouk postal fakultativen. Z zakonom o narodnih šolah (1929) je postal verouk obvezen v narodnih šolah. Po Zakonu o verskem pouku v narodnih, meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah v kraljevini Jugoslaviji (1933), ki je upošteval kar nekaj pripomb Jugoslovanske škofovske konference na Zakon o narodnih šolah iz leta 1929, pa je postal verouk obvezen tudi v meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah. Z novim šolskim zakonom je bilo omejeno ustanavljanje novih verskih šol, dovoljeno je bilo le delovanje že obstoječih. Predvsem slednje in določila o katoliških učiteljih v šolah z večinsko katoliškimi učenci ter o šolskih učbenikih, ki ne smejo žaliti verskih čustev katoličanov, so največje pridobitve konkordata za KC.«[484]

Težave z obveznim veroukom so se pojavljale ves čas. Kot so zapisali v resoluciji šolskega odseka na petem katoliškem shodu: »*Po svetovni vojni je boj za šolo od dne do dne ljutejši. Svobodna misel se je na novo osokolila, nekrščanski socializem, krivoverstvo naše dobe, je med širše ljudske sloje zanesel krivi nauk, da je vera zasebna stvar. Ako je vera zasebna stvar, potem, se ve, naj so tudi šole svetne, laiške, ›nepristranske ali nevtralne‹, brezverske, ne pa verske. Med širše ljudske sloje pa se tudi bolj in bolj zajeda materializem, nauk, ki ne pozna ne Boga ne duše ne nebes ne pekla in pozna le zemljo in zemeljsko uživanje. Razumljivo, da je takemu nauku vsaka vera odveč.*

Doslej je šlo v naši novi državi v šoli veri vsaj isto mesto, kakor v šolah bivše Avstrije. Verouk je bil obvezen predmet. Tudi gotove duhovne vaje so bile predpisane. /.../ Vendar je bil in je še po dosedanjem verskem zakonu verouk vsaj obvezen predmet in so zasebne verske šole uživale dokaj svobode. Načrt novega zakona o osnovnih ali ljudskih šolah, ki ga je pripravilo ministrstvo prosvete, da ga predloži Skupščini, pa nam hoče celo te mrvice odvzeti.«[485]

Podobna stališča so zavzeli tudi v resoluciji, ki so jo sprejeli na II. evharističnem kongresu za Jugoslavijo leta 1935. V njej so zahtevali obvezen verouk za vse strokovne šole, ne le nadaljevalne, evharistično vzgojo, pogostno sv. obhajilo veroučencev, zahtevali so pregled vseh učbenikov. Strokovna komisija naj bi vse teme v nasprotju s Katoliško cerkvijo poslala JŠK, ki naj bi zahtevala od pristojne oblasti, da bi se te pomanjkljivosti odpravile, obenem pa bi morala zahtevati, da učbenike pred izidom poleg cenzorja pregleda tudi strokovnjak teolog.

[484] Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 205–206.

[485] Za versko šolo: rešite otroka!, Prevalje 1924, str. 38–40. Podobno so zapisali tudi v VPZ: *»V Jugoslaviji skuša radikalno-liberalna vlada uzakoniti enoten šolski zakon, ki je vrhunec liberalizma. Njegove smernice so: 1. Šola je samo zadeva države; 2. Državne šole so simultanske, to je akonfesionalne, se ne ozirajo v pouku na nobeno veroizpoved; podajajo zgolj naturno državljansko posvetno moralo; 3. Privatno šolstvo naj se sploh odpravi.«* Vestnik 5 (1924), št. 4–5, str. 52.

Nato so sledile bolj stanovske zahteve. Zahtevali so, naj oblast nastavlja stalne in ne honorarnih katehetov, mesta, ki so izpraznjena, pa naj takoj zapolni, ker se je sicer povzročala škoda pri vzgoji. Želeli so, da se popravi § 342 Zakona o uradnikih, da bi se duhovnikom, ki so postali učitelji v državnih institucijah, duhovniška leta štela za leta državne službe. Zahtevali so čimprejšnje sprejetje zakona o srednješolskih učiteljih, ki bi bil neodvisen od Zakona o državnih uradnikih in bi urejal službene in gmotne razmere srednješolskih in njim enakih učiteljev, ki bi imeli stalnost in nepremestljivost z zagotovljenim avtomatskim napredovanjem in 30-letno službeno dobo. Obenem naj bi se zagotovilo napredovanje v III. položajno skupino, dokler pa se ne bi sprejel nov zakon, bi se ukinil do tedaj veljavni § 258 uradniškega zakona, ki je onemogočal napredovanje v to skupino. Rešilo pa naj bi se tudi vprašanje plačevanja honorarja za katehete narodnih (osnovnih) in meščanskih šol, ki naj ne bo fakultativno, ker je bil verouk obvezen predmet, višina pa bi morala biti enaka honorarju drugih predmetov.[486]

Zakon z dne 14. maja 1869, št. 62, je ostal temeljni zakon glede šol vse do leta 1929. Tudi poznejši zakoni (npr. omenjeni zakon z dne 29. septembra 1905, št. 159), ki so sicer kakšne stvari v šoli natančneje pojasnili (npr. urnike, seje profesorskega zbora ...), so se sklicevali nanj. Večkrat se je skliceval na § 5, ki je praktično ostal nespremenjen in je določal: »*Der Religionsunterricht wird durch die betreffenden Kirchenbehörden (Vorstände der Israelitischen Cultusgemeinden) besorgt und zunächst von ihnen überwacht.*«[487] Novi zakon je uvedel nov sistem. Za katoliški tabor je bilo vprašanje ali naj sploh sodeluje v novi šoli in sprejme novo zakonodajo ali pa naj odklanja kakršnokoli sodelovanje. Za načelen odpor se ni odločil ne kranjski deželni zbor, ne ljubljanska škofija, med duhovščino pa so bila mnenja deljena. »*V naslednjem letu [1869, op. B. G.] poroča Zgodnja danica, da nekateri škofje ›dopustijo duhovstvu v šolsko nadzorstvo, drugi ne‹, in meni, da so sicer vsi, kakor papež, nezadovoljni z novimi šolskimi zakoni, ker žalijo pravico sv. cerkve, da pa ›okoliščine tirjajo, da se v enem kraju po drugi poti namen doseže, kakor pa v drugem.‹ /.../ V Novicah in Zgodnji danici je bil objavljen novembra 1870 članek, ki je duhovnikom odsvetoval sprejemati predsedniško mesto v krajevnih šolskih svetih. ›Duhoven naj kot ud krajn. šolskega sveta svojo dolžnost goreče in neprestrašeno spolnjuje‹, naj skrbi za krščansko vzgojo in vedenje ter pouk mladine, ›vse drugo ga ne briga zdaj, naj torej v nemar puša, ker nima nobene dolžnosti več, kakor jo je imel po starih šolskih postavah; tudi to ni njegova naloga, da bi priganjal starše in otroke zastran šole.‹*«[488] Članek kaže na diferenciacijo, ki je s političnega prešla tudi na šolsko področje. Odmev

[486] Prim. II. Evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani leta 1935, Ljubljana 1936, str. 469–471 (dalje: II. Evharistični kongres).
[487] Drž. zakonik z dne 14. 5. 1869, št. 62, str. 278, ki v § 5 določa, da je verouk v pristojnosti cerkvenih oblasti, ki ga tudi nadzorujejo.
[488] Melik, Slovenci in šola, str. 57.

te diferenciacije in tudi razni zapleti so se dogajali še mnoga desetletja, vse do ukinitve šolskega predmeta verouka po drugi svetovni vojni.[489]

Vpliv močne SLS in zato razdvojenosti je mogoče zaslediti tudi v poročilu Josipa Lapajna (1880–1937) *Šolski nadzorniki ali okr. šol. vodje*, v katerem protestira, saj naj bi po načrtu o šolstvu učitelji sami izbirali nadzornike izmed njih. Vlada pa je določila, da naj izbirajo »*izmed pristašev Zavezarjev in onih Slomškarjev. Kakršna je premoč v okraju, tako blago boste imeli za voditelja*.«[490]

Dragotin Kveder (1876–1947) je v *Učiteljskem tovarišu* priobčil dolg članek, v katerem najprej razpravlja, da nobena organizacija, niti stanovska, ne more biti nepolitična, hkrati pa je kot samostojna, svobodna stanovska organizacija neodvisna od politične stranke, torej ni strankarska. Svetovni nazor je stvar posameznika in ne organizacije, »*kot socialno (politični) stvor ne morem imeti kako versko ali svetovno naziranje, ne ga sprejemati ne odklanjati ne za sebe, niti za svoje člane. Kaj takega zahtevati je glupost*,« in je dodal: »*Slomškova zveza je nesvobodna, ne sama sebe vzdržujoča organizacija učiteljstva. /.../ V kolikor je Sl. zveza bolno sredstvo za uničenje stanovske naše organizacije, je bistven del katoliške politične organizacije, v kolikor pa je Slom. zveza kot organizacija sredstvo posameznim učiteljem v dosego samogoltnih, samopašnih, brezobzirno sebičnih ciljev, pomenja za nas koritarstvo, koristolovstvo*.«[491] Končno je napadel še Cerkev, ki se je vedno borila proti samoniklim socialnim organizacijam, v tem primeru se je pokazalo, da se je Cerkev borila proti Zavezi preko Slomškove zveze pod vodstvom katoliške politične stranke. Vprašal se je, ali je lahko član njihove stanovske organizacije tudi duhovnik? »*Mislim načelno samo duhovnik kot veroučitelj na šolah. Tudi on je učitelj v naši kulturni napravi, gredo mu torej vse pravice, ki jih mora nuditi članom organizacije: vabimo jih k pristopu, to je naša dolžnost. Nikdar pa ne morejo biti člani stanovske organizacije zastopniki kakih političnih strank*.«[492]

---

[489] En tak primer, ki je bil povod za pritožbe proti verouku in zahteve po ukinitvi: *»Na ljubljanski realki se je ustrelil četrtošolec N. v šoli med veroukom. Dijak je bil star v IV. razredu – 18 let in je imel nič manj kot 6 dvojk. To menda pove vse. Drugič pa, samomorilcev je imel svet vedno, a tudi med najmlajšimi, in če se danes po petletni vojni v razburjeni psihozi ustreli vse prej kot najpridnejši dijak, ali je podan vzrok, da se strelja po časopisju proti verouku?«* Samomor, v: SU, 15. 5. 1919, št. 6, str. 148–149.

[490] *UT*, 2. 7. 1919, št. 27, str. 3. O napadih na Slomškovo zvezo in medsebojnih sporih: Kamniško učiteljsko društvo, v: *UT*, 17. 2. 1921, št. 7, str. 2; Za kroniko, v: *SU*, 15. 3. 1921, št. 3, str. 56; Stališče napram Slomškovi zvezi, v: *UT*, 26. 5. 1921, št. 22, str. 2. Neznan pisec poda zelo jasno opredelitev, ki se je nato vlekla kar dolga leta: *»Jasno dejstvo je, da so vsi člani Slomškove zveze zvesti pristaši klerikalne stranke in zveza sama privesek te stranke. Klerikalna stranka pa je protidržavna, deluje zoper državno edinstvo in hujska nase ljudstvo zoper srbski del našega naroda, ki je največ storil za naše osvobojenje.«*

[491] Dragotin Kveder, Svetovno naziranje in naša stanovska organizacija, v: *UT*, 23. 9. 1920, št. 36, str. 1–2.

[492] Kveder, n. d., str. 2. Diferenciacija se je videla že takoj po sprejetem zakonu. O tem tudi zanimiv članek Slovensko šolstvo in slovensko duhovstvo, v: *SN*, 1. 6. 1871, str. 1–2, kjer med drugim pisec pravi: *»Žalibog pa, da veliko kranjskih duhovnikov ne moremo prištevati k omenjenim šolskim prijateljom. Mnogo jih je, kterim omenjena postava od 25. maja 1869. ni všeč, kteri toraj ne privoščijo srenjskim in šolskim možem, da se ti pri šolskem ogledništvu vdeležujejo. Ti toraj nočejo biti drugim pravični; kar so sami radi, tega bi ne privolili drugim, akoravno imajo poslednji enake pravice.*
Žalostno je tedaj, da so nekteri slovenski duhovniki ne vdeležujejo z vesoljem pri krajnih šolskih svetih, da se branijo biti predsedniki teh svetov, krajni š. nadzorniki, ktera častna mesta se jim zaupno podelujejo. /.../ Res, da cerkvene oblastnije sedaj ne nalagajo

Zakon z dne 2. maja 1883, št. 53, je v 75 členih revidiral zakon iz leta 1869 za ljudske in meščanske šole in moška ter ženska učiteljišča. Glede verouka v šolah ni bilo posebnih popravkov. Zanimiv je § 36, ki je določal, da so bili učitelji za vero, torej kateheti, če so bili nastavljeni za stalno, kar se tiče pravic in dolžnosti izenačeni z glavnimi učitelji.[493]

Zakon z dne 29. septembra 1905, št. 159, je zelo dolg zakon (223 členov), ki je dokončno uredil šolski in učni red za splošne ljudske in meščanske šole. Nekaj členov se je nanašalo tudi na poučevanje verouka in katehete. § 8, ods. 2, je določal, da je bila za učno snov za verouk (vsebina, razdelitev po razredih) po § 5 državnega zakona o ljudskih šolah zadolžena cerkvena oblast oz. načelstvo judovske skupnosti. § 9 je določal, da so morali odredbe o preizkusih znanja iz verouka in verskih vajah redno in pravočasno predložiti voditelju šole in krajevni šolski oblasti. Okrajna šolska oblast je nato določila – § 10 – o izostanku pouka otrok, ki so se bili dolžni udeležiti verskih vaj ali preizkusa iz verouka. Verske vaje pa so lahko nadzirali samo učitelji iste veroizpovedi. Kadar je nastal problem s pomanjkanjem učne moči za pouk verouka (§ 51, ods. 3), se je morala šolska oblast pogovoriti z dotično cerkveno oblastjo za zagotovitev verskega pouka. O šolski disciplini je zakon v § 71, ods. 2, določal, da je otroke treba »*vzgajati v šoli nravno-versko; šola jih bo navajala zlasti k bogaboječnosti, k spoštovanju do cesarja in najvišje cesarske hiše, k spoštovanju do zakona in do državnega reda, k ljubezni do rodne narodnosti in skupne domovine ter k verski in narodnostni strpnosti in si bo tudi prizadevala njej izročeno mladino vzgajati k človekoljubju in k ljubezni do bližnjega in budi v njej čut skupnosti*.« Podobno kakor so se z versko oblastjo pogovarjali o predmetu verouka, kar je poznejši zakon ukinil, prav tako se je šolska oblast morala pogovoriti z višjo cerkveno oblastjo pred ustanovitvijo službenega mesta za posebnega veroučitelja (§ 104). Posebni veroučitelji so bili tisti, o katerih se je cerkvena oblast posebej izrekla, da so usposobljeni za poučevanje verouka (§ 108). Dodana pa je bila še prisega za vse učitelje pri Bogu in njihovi vernosti, da bodo cesarju pokorni in se držali zakonov in predpisov.[494]

Zakon z dne 5. decembra 1929 je urejal narodne šole. Pod ta pojem so združili osnovne, višje narodne in šole za otroke s posebnimi potrebami, šola pa je trajala štiri leta, višja narodna šola pa do 14. leta starosti, torej predmetna

duhovniku nikakoršnih dolžnosti, šolo zagovarjati in zanjo skrbeti, ali kot zvest državljan in domoljub bi moral on vse dobre naprave podpirati. /.../

Duhovni naj nikar ne mislijo, da brez njihove pomoči bodo nova nadzorništva nehala, čeravno ne bodo mogla toliko koristiti, kakor tedaj, ko bi vsi složno ravnali, vendar se ne bodo vdala duhovnim nasprotovanjem. /.../ Sicer pa naj tudi duhovniki premislijo, preden pride do resnega boja, da sovražniki šolstva so tudi sovražniki naroda! Slovenski duhovniki so bili zlasti kot učeniki dobrotniki slovenski.« Glej tudi op. 510.

493 Prim. Drž. zakonik z dne 2. 5. 1883, št. 53, str. 203.

494 Prim. Drž. zakonik z dne 29. 9. 1905, št. 159, str. 402, 408, 410, 416–417.

stopnja osnovne šole (§§ 7–8). Glede verskega pouka je določal verouk z moralnimi nauki med učnimi predmeti na prvem mestu (§ 42), nato pa določil, da je bil verski pouk obvezen za vse priznane vere, poučevali so ga pa ali duhovniki ali učitelji dotične veroizpovedi, po želji roditeljev. Veroučitelje je nastavljal minister za prosveto izmed kandidatov, ki jih je predlagalo dotično cerkveno predstojništvo, nagrade pa so jim plačevale ali krajevne verske občine ali roditelji sami. Za poklic veroučitelja se je tudi zahteval poseben veroučiteljski izpit. Veroučitelja je lahko razrešil minister za prosveto na predlog banske uprave, če njegovo delo ni ustrezalo pedagoško-metodičnim načelom, delovanju šole ali če se njihovo vedenje ni skladalo s splošnimi smotri narodnih šol. Učni načrt in program predmeta je predpisal minister za prosveto, potem ko je zaslišal ministrstvo pravde (§ 43).[495]

Med drugim je tukaj primerno opozoriti še na stalne in nestalne učitelje, kar je bila tudi večkrat problematika pri katehetih. Začasni ali nestalni učitelj je namreč dokončal državno učiteljišče in opravil učiteljski zrelostni izpit ali učiteljski diplomski izpit, višjo pedagoško šolo ali pedagoško fakulteto, ni pa še opravil praktičnega izpita. Tega je lahko opravil po dvoletnem uspešnem delovanju v osnovni šoli, če pa ga ni opravil v štirih letih, ni mogel več ostati v tej službi. Učitelji so imeli različne dolžnosti, med drugim so morali voditi otroke k božji službi ob dneh, ki jih je določil minister za prosveto (§§ 71, 72, 78).[496]

Škofje so proti temu zakonu protestirali, saj je imel namen ukiniti privatne, predvsem verske šole, učitelje verouka so nastavljali ministri, cerkev pa ni imela več nadzora nad veroukom, zato je po pogovorih s kraljem vlada sprejela sklep, da sprejme pripombe jugoslovanskih škofov in jih vključi kot zakonske določbe v Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o narodnih šolah, ki je bil sprejet 11. julija 1930.[497]

Zakon o verskem pouku v narodnih, meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah v Kraljevini Jugoslaviji z dne 17. oktobra 1933, št. 237/LXIX/677, je imel samo 12 členov. Uvajal je tudi obvezen verouk v meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah, ki so ga poučevali duhovniki, župniki ali njihovi namestniki, ki jih je banski upravi v imenovanje predlagal škofijski ordinariat. Za njihovo delo jim je občina lahko dodelila nagrado. Za srednje šole se je zahtevala učiteljska

[495] Prim. Ur. l. KBUDB z dne 28. 1. 1930, št. 25, str. 282, 285. To je bil dejansko tudi prvi zakon o šoli v medvojnem obdobju v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. O verouku je sicer na splošno govorila tudi že ustava v čl. 16: *»Vse šole morajo dajati moralno vzgojo in razvijati državljansko zavest v duhu narodnega edinstva in verske strpljivosti. /. . . / Verski pouk se daje po želji roditeljev, odnosno varuhov, ločeno po veroizpovedovanjih in v soglasju z njih verskimi načeli.«* Ur. l. DV z dne 27. 7. 1921, št. 87, str. 424.

[496] Prim. Ur. l. KBUDB z dne 28. 1. 1930, št. 25, str. 288; Zakon o narodnih šolah, v: *SU*, 20. 1. 1930, št. 1–2, str. 31.

[497] Prim. Kolar, Korošec, str. 204–205. Zakon objavljen v Sl. L. KBUDB, z dne 8. 8. 1930, št. 17. V 11 členih je upošteval pripombe škofov. Predvsem je v imenovanje veroučiteljev, nadzor nad veroukom in nastavljanje katehetov na stalna mesta vključil cerkveno oblast, hkrati pa uzakonil verouk kot obvezen predmet za vse priznane veroizpovedi, izven šole pa dovolil članstvo učencev v verskih društvih.

kvalifikacija za srednje šole, cerkvena oblast pa je pri imenovanju dala soglasje. V narodnih in meščanskih šolah so se lahko na službeno mesto postavili tudi posebni kateheti s pravico do napredovanja, če so imeli najmanj 20 ur verouka na teden in najmanj 20 učencev v posameznem razredu. Te katehete je postavljal minister za prosveto po predlogu škofijskega ordinariata. V srednjih šolah pa je bil stalni veroučitelj samo, če je bilo za ta predmet zadostno število ur na teden, sicer so bili to honorarni veroučitelji. Vsebino učnega načrta verouka in odredbe o opravljanju verskih dolžnosti je predpisoval minister za prosveto sporazumno s cerkveno oblastjo.[498]

Po drugi strani pa je župnike zavezoval in spodbujal tudi CIC 1917, ki je ukazoval, da mora župnik »*skrbno paziti, da se v njegovi župniji, zlasti v javnih in zasebnih šolah ne bodo širili protiverski in nenravni nauki. Podpira naj ali ustanavlja dela krščanske ljubezni, vere in pobožnosti.*«[499]

Duhovniki so imeli največje težave na naslednjih področjih: vprašanje nadzorovanja šol, verouk v šoli brez katehetskih nagrad, obisk učencev pri sv. mašah in duhovnih obnovah, nadzorstvo pri obisku sv. maš in verskih obnovah, organiziranje šolskih izletov na praznike in nedelje in težave z nasprotovanjem liberalnega učiteljstva.

Medsebojno sodelovanje in dejansko stanje v osnovnih šolah je bilo vsekakor najprej odvisno od ljudi, ki so imeli v tem sistemu določene funkcije: župnik, šolski upravitelj in učiteljski zbor. Upoštevati moramo tudi določen vpliv liberalnega tabora na učitelje. Ta vpliv sicer ni bil povsod enak in je bilo spet odvisno tudi od župnika, kako diplomatsko je znal sodelovati s šolo, da se je po eni strani čimbolj držal cerkvenega prava, po drugi strani pa na nek način sodeloval s šolskimi oblastmi. Čeprav ni recepta ali boljše ali slabše pokrajine naše države, kjer bi (ne) bile težave zaradi liberalnih pogledov, je vsekakor treba poudariti, da so bile izjeme bolj redke. Učiteljstvo je bilo v času med vojnama dokaj liberalno. Če ni direktno nasprotovalo Cerkvi in svojemu župniku, pa je z liberalno usmeritvijo učiteljstva vsaj simpatiziralo.

Zanimiva je notica iz šolskih klopi, ko je upravitelj na neki šoli naročil učiteljici, naj spiše zapisnik. Ker dolžnosti ni opravila, jo je poklical v pisarno in ji povedal, da zanemarja poklicne dolžnosti. Obrnila se je na peti in odšla. Ko so pozvonili, je v enem od razredov nastal hrup. Upravitelj je ugotovil, da učiteljice ni, zato jo je on nadomeščal. Učiteljica je odšla naravnost k nadzorniku, češ, da jo je upravitelj žalil. Nadzornik jo je povprašal, če se je javila upravitelju, ko je odšla. Odgovor je bil negativen. Poleg tega je zapustila razred brez potrebnega dovoljenja. »*Hočete, da napravim zapisnik za disciplinarno preiskavo?*« »*Proti*

[498] Prim. Sl. L. KBUDB z dne 11. 11. 1933, št. 91, str. 1074–1075.
[499] CIC 1917, kan. 469.

upravitelju?« »Ne, proti vam, gospodična, ker kršite disciplino na šoli.« »Kako to? Saj smo sedaj mi na vladi, on pa je klerikalec.« »Opravlja pa svoje dolžnosti vestno in točno.« »Kaj je to glavno?« »Da!« »Tedaj z Bogom.«[500] In je bila menda popoldne že v šoli.

Župnik Andrej Zupanc (1885–1949) je zabeležil: »*Zvem (Gorše), da učiteljica (nova) Orel Nada živi 6 let v grešn.[em] razmerju z nekim jetičnim akademikom iz Maribora, da je že odpravila, in da spet skuša. Uči nič, neredna. Sama odkrito povedala šolskemu upravitelju. Uboga duša, kako naj jo rešimo?! Memento. Post, premagovanje.*«[501]

Niso pa bili vedno problematični samo liberalni šolski upravitelji oz. ravnatelji, ampak je bila lahko težava tudi na drugi strani, pri dušnih pastirjih. Ivan Šašelj (1859–1944) tako poroča o zidavi nove kaplanije in različnih akterjih pri tem projektu, pri katerem se je zelo požrtvovalno izkazal šolski ravnatelj, nasprotoval pa župnik z bivšim županom in trgovcem.[502]

Svojo izkušnjo v svojem dnevniku opisuje tudi župnik Kristjan Cuderman (1896–1969): »*Prišel je novi učitelj. Bili smo v šoli. Izognil se me je. In dozdaj še nisva govorila. Sam sem imel v njegovem razredu pouk, pa se ni pokazal. Ali je to dobro ali slabo znamenje? Velike predsodke ima gotovo do mene. In mišljenja veri odtujenega. To čutimo. Dobro pa morda v toliko, da ne bomo iskali preintimnih zvez, ki bi zmogle dovesti do katastrof. Nazaj so prišli k izkušnji, dasi sem zelo želel, da bi jih ne bilo in da bi s tem mogel odpovedati igro. Je vprašanje, ali bo novi upravitelj imel za to reč kaj razumevanja. Treba bo precej širokogrudnega naziranja, če bo vse to mirno gledal. Osebno se ne mislim vtikati v stvari, dokler si ne prideva toliko blizu, da bo mogoče govoriti. Mislim si pa težko, da bi ne prišel se oglasit, - pa saj se g. Rigler [prejšnji upravitelj, op. B. G.] tudi ni poslovil. Zginil in odšel.*«[503]

Pri odnosih med učitelji in duhovniki je bilo zanimivo vprašanje nadzorne službe. Nadzorni organ šol je bil najprej krajni šolski svet, v katerem so bili tudi zastopniki Cerkve, običajno duhovnik, ki je učil učence, ali njegov namestnik, če pa je bilo teh več (npr. v dekaniji, kjer je bilo več župnikov in ni bila v vsakem kraju šola), jih je določila cerkvena oblast. Za delo v krajnem šolskem svetu niso prejemali odškodnine, eventuelni stroški v gotovini pa so se jim povrnili iz občinskih sredstev.[504]

Nad krajnim šolskim svetom je bil okrajni šolski svet, ki je obsegal isto območje kakor politični okraj (glavarstvo). Med člani okrajnega šolskega sveta je

[500] Cvetke iz šolskih klopi, v: *SU*, 20. 1. 1930, št. 1–2, str. 30.

[501] NŠAL 498, Zapuščine duhovnikov: Andrej Zupanc, šk. 140 (1)3, neobjavljeni dnevnik župnika Zupanca, 23. 1. 1939.

[502] Glej prilogo 18.

[503] NŠAL 526, Zapuščine: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, Kristjan Cuderman, dnevnik v rokopisu, zv. 1, 14. 2. 1936.

[504] Prim. Zakon za vojvodino Kranjsko o šolskem nadzorstvu z dne 23. 10. 1912, Katoliška bukvarna, Ljubljana, §§ 3 in 19, str. 3, 12. V Zakonu tudi več o pristojnostih, imenovanjih nadzornikov in poslovanju svetov (dalje: Zakon o nadzorstvu z dne 23. 10. 1912).

bil po en duhovnik veroizpovedi, katerih število vernikov v okraju je presegalo 2000.[505] Okrajne šolske svete pa je nadzoroval deželni šolski svet, ki je imel v svoji sestavi tudi dva katoliška duhovnika, ki jih je na podlagi terno-predloga knezoškofijskega ordinariata imenoval minister za uk in bogočastje.[506]

O političnem razslojevanju, bolje rečeno o sekularizaciji, ki je prodirala tudi v šolski sistem, smo že govorili. Napetosti in napadi pa niso bili samo splošni, medorganizacijski, ampak tudi povsem konkretni, osebni napadi. Tako je *Učiteljski tovariš* v začetku januarja 1919 prinesel novico Ad vocem Opeka!, v kateri je napadel višjega šolskega nadzornika Mihaela Opeko (1871–1938), ki je nadzoroval šolo v Dragatušu in očitno ugotovil nered, zato je ostro prijel nadučitelja Frana Potokarja (1876?–1919) in ga javno pokaral ter mu s tem po mnenju avtorja odvzel ugled, saj je člankar zaključil, da se je s tem dejanjem »*dr. Opeka izkazal pravega mojstra-skazo; pokazal je, da nima nobenega smisla za delokrog, ki mu je odmerjen. Zato pa kličemo: Proč z njim! In tisti dan, ko se to zgodi, bo – najveselejši dan našega učiteljstva!*«[507]

V sestavku Bela vrana mu neznani avtor zelo ostro odgovarja, da Slomškova zveza ni odvisna od Cerkve in katere politične stranke, njeni člani pa morajo biti verni člani Cerkve, ki morajo skrbeti, da se bo vzgoja mladine vršila v smislu naukov te Cerkve. Obenem ga sprašuje, ali je to tudi koritarstvo, če morajo biti vsi nadzorniki imenovani po željah Zaveze. UJU so želeli predstaviti kot neko nevtralno organizacijo, kar pa sploh ne drži, enako kakor za Zavezo, saj bi šolstvo v enem letu postalo sekularizirano v smislu brezverskih politično-kulturnih zahtev, če bi seveda imeli absolutno politično oblast, kot je omenil tudi Korošec.[508]

Zapleti z imenovanji nadzornikov in pristojnostmi pred sprejeto ustavo so se kazale tudi v imenovanju okrajnih šolskih nadzornikov poverjeništva za uk in bogočastje, saj je npr. Nadzornika za ljubljansko okolico ministrstvo prosvete v Beogradu poslalo v Litijo, na njegovo mesto pa imenovalo zvestega člana in zagovornika Zaveze. SU je protestiral, »*da je po znanih sklepih Narodnega veća v Zagrebu leta 1918, ki so šele omogočili naše narodno ujedinjenje, do nove ustave deželna vlada v Ljubljani edina oblast, ki je imela pravico izvršiti začasna imenovanja. Centralna uprava v Belgradu si je to pravico o šol. Nadzornikih utihotapila v proračun prosvetnega ministrstva brez vednosti dr. Korošca, ki bi bil v nasprotnem slučaju izvajal konsekvence.*«[509]

[505] Prim. Zakon o nadzorstvu z dne 23. 10. 1912, §§ 22–23, str. 13–14. Za šolske okraje je veljalo, da je član predstavnik veroizpovedi, ki v okraju šteje nad 500 duš. Prim. Ur. L. NV z dne 23. 12. 1918, št. 27, str. 58.

[506] Prim. Zakon o nadzorstvu z dne 23. 10. 1912, §§ 38–39, str. 22–23.

[507] *UT*, 3. 1. 1919, št. 1, str. 3. Glej tudi protest proti Opeki: Dr. Opeka–dr. Bezjak., v: *UT*, 28. 3. 1919, št. 12/13, str. 4.

[508] Prim. Bela vrana, v: *SU*, 15. 9. 1920, št. 9/10, str. 168–169.

[509] Protestiramo in ne priznamo!, v: *SU*, 15. 11. 1920, št. 11/12, str. 175.

Odmev napetosti med liberalno in katoliško idejno stranjo na političnem parketu v državi je bilo čutiti tudi v napetosti med Slomškovo zvezo in Slovensko zvezo ali Zavezo, članico UJU. Predvsem se ta odmev kaže v odnosu do vprašanja centralizacije države in avtonomije Slovenije. Poverjenik Zaveze Luka Jelenc (1857–1942) je o Slomškovi zvezi povedal: »*Jasno dejstvo je, da so vsi člani Slomškove zveze zvesti pristaši klerikalne stranke in zveza sama privesek te stranke. Klerikalna stranka pa je protidržavna, deluje zoper državno edinstvo in hujska naše ljudstvo zoper srbski del našega naroda, ki je največ storil za naše osvobojenje. In ker so učitelji Slomškarji zvesti pristaši klerikalne stranke, so protidržavni element, ki se mu ne more izročati naše mladine, da bi jo vzgajali v protidržavnem duhu. Zato morajo Slomškarji ali iz šole, ali iz klerikalne stranke!*«[510] Na to izjavo so se v Slomškovi zvezi pritožili na višji šolski svet, ker so v Starem trgu pri Ložu po 12 letih službe razrešili Ruperta Smolika, ki je bil član Slomškove zveze in dejaven v krščanskih organizacijah. Nasprotniki so ga ovadili kot komunista. Brez ovadbe je bil prestavljen v hribe in povišan v nadučitelja. Slomškova zveza je zato zahtevala preiskavo v lastni organizaciji, če bi v njej našli kakšno protidržavno naziranje. Obenem so dodali, da se resnost Jelenčeve izjave razvidi iz tega, da so zelo radi in hitro sprejemali bivše člane Slomškove zveze v UJU, čeprav so bili še včeraj Slomškarji in kot taki protidržavni elementi.[511] Očitno je bila reakcija Slomškove zveze prehitra, saj je višji šolski svet 22. julija 1921, št. 7712, odgovoril, da proti Rupertu Smoliku ni bila vložena nobena pritožba. Prestavljen je bil iz službenih razlogov k Sv. Trojici na predlog okr. šol. sveta v Logatcu, kar je višji šol. svet potrdil.[512]

Na seji višjega šol. sveta je ravnatelj Luka Jelenc, organizator naprednega učiteljstva, politik in sodelavec *Slovenskega naroda* in *Učiteljskega tovariša* ter funkcionar UJU, predlagal še tri točke obravnave; prva se obrača nazaj v čas Šušteršičevo-Lampetove vlade in krivic, ki so jih bili deležni določeni učitelji. Sklenili so, naj se primeri dokažejo in rešujejo posamično. Tretji predlog je bil, naj se naredi seznam narodno sumljivih oseb. Po dolgi debati so sklenili, naj okr. šol. sveti poročajo višjemu šol. svetu o učiteljih, ki ne delujejo v narodnem in državnem duhu ali iz drugih vzrokov, zlasti moralnih, ne pristajajo na svoje mesto. Za nas pa je gotovo zanimiva druga točka, kjer se je Jelenc pritoževal, da razni kateheti in učitelji nagovarjajo učence proti sokolskemu naraščaju in mu nasprotujejo, kar naj se prepove in kaznuje. Poleg tega naj se ne poudarja razlika

[510] *SU*, 26. 5. 1921, št. 22, str. 2; 15. 6. 1921, št. 6, str. 101–102. Dodani so tudi člani višjega šolskega sveta, med drugim zastopnika veroučiteljev: Ignacij Nadrah, kanonik v Ljubljani, Maksimilijan Vraber (1877–1945), kanonik v Mariboru, njuna namestnika pa sta bila dr. Gregor Pečjak (1867–1961), profesor v Ljubljani, in dr. Anton Medved (1862–1925), profesor v Mariboru. Po prevratu so bili v višjem šolskem svetu Mihael Opeka, višji šolski nadzornik, Jožef Majcen, stolni dekan v Mariboru, in Josip Srebrnič kot namestnik. Prim. Ur. L. DV z dne 10. 1. 1919, št. 34, str. 82.

[511] Prim. *SU*, 15. 7. 1921, št. 7, str. 116–117.

[512] Prim. *SU*, 15. 8. 1921, št. 8, str. 132.

med verami, nauk pa naj ne bo konfesionalen, ampak verski. Predstavnik katehetov je odgovoril, da so na neki konferenci ljubljanski kateheti sklenili, da ne bodo nastopali proti sokolskemu naraščaju, pa tudi ne za orlovski naraščaj, če pa je kateri katehet nastopal proti, naj se ga naznani škofijskemu ordinariatu in bo ukrepal. Konfesionalni pouk pa je zahtevala Cerkev sama. Obveljal je Vraberjev predlog, da se prepove vsako nasprotovanje sokoličem in ravno tako tudi proti orličem. Na vprašanje, zakaj se v šoli ne poje tudi orlovska himna, ampak samo sokolska, so poverjeniki odgovorili, da je slednjo potrdilo ministrstvo, orlovske pa še ne.[513]

Trenja in spori so se torej dogajali ves čas, le intenzivnost je bila različna. Zanimivo je tudi postopanje v Prekmurju, kjer je bilo ljudstvo v veliki večini globoko verno, zato bi prenagljeno uvajanje novosti lahko vneslo nasprotovanje. Očitno so učitelji hitro začeli s sekularizacijo in nasprotovanjem duhovnikom. »*Zastopnik katehetov je pripomnil, da se hoče v Prekmurju prehitro in nasilnim potom izvesti preustroj šolstva. Kar je trajalo stoletja, se ne da v dveh letih predrugačiti. K Prekmurcem poslani učitelji naj spoštujejo globoko vernost tega ljudstva, naj hodijo k božji službi, naj delujejo složno z duhovščino, pa bodo tudi prosvetno delovali brez ovir. Ako duhovščina v Prekmurju nastopa proti tamošnjemu gibanju učiteljstva, dela to (vsaj deloma) iz dušnopastirskih razlogov. Nasvet, da bi država nastopala s silo, pa ni za sedanje demokratske čase. Če kdo stori ali piše kaj protipostavnega, naj se proti njemu nastopi, drugače pa naj se čuva svoboda.*«[514]

Šole sicer sploh na deželi niso bile velike, a kljub temu so se učitelji upirali tej službi.[515]

Duhovniki so imeli težave tudi z nadzorstvom pri sv. mašah in drugih verskih vajah. V svojem članku tudi Jakob Dimnik (1856–1924) ugotavlja, da je prišlo do nesoglasja med učiteljstvom in cerkveno oblastjo glede nadzorstva verskih vaj, predvsem božje službe ob nedeljah in praznikih, ker so napačno razlagali razpis višjega šolskega sveta z dne 8. marca 1919, št. 24222, saj so nekateri župnijski uradi na podlagi tega razpisa brez dogovora z okrajnim šolskim svetom in ne glede na lokalne posebnosti uvedli skupne šolske maše pod nadzorstvom učiteljstva. Sam je temu nasprotoval, ker ne more biti župnijski urad oblast nad okrajnim šolskim svetom, zato je zbral zakonite predpise, ki so v zvezi z verskimi vajami. Nato je povzel problematiko v 29 točkah. Na začetku je predstavil dva glavna zakona: Zakon z dne 25. maja 1868, št. 48, §§ 1–2, in

513 Prim. *SU*, 15. 8. 1921, št. 8, str. 134. O trenjih med sokolstvom, orlovstvom in duhovniki glej prilogo 19.

514 *SU*, 15. 9. 1921, št. 9, str. 147.

515 Prim. Sagadin, Analiza, str. 157, kjer tudi navaja, da je bilo v šol. letu 1939/40 na šolo 4,76 oddelkov, 4,58 razrednih učiteljev, 42,8 učencev na oddelek in 45,5 učencev na razrednega učitelja. Od leta 1932 do 1939 se je število šol v Dravski banovini povzpelo z 843 na 871.

Zakon z dne 14. maja 1869, št. 62, §§ 1, 3, 5, ki sta določala, da je imela država najvišje vodstvo in nadzorstvo vsega šolstva in vzgoje, Cerkev pa je vodila, oskrbovala in nadzirala verski pouk in verske vaje na ljudskih in srednjih šolah. Verske vaje pa so bile integralni del predmeta verouka.[516] Nato je predstavil še šolski in učni red in nekaj izvršilnih predpisov, s katerimi je pojasnil, da mora biti šolski voditelj (ravnatelj) obveščen preko okrajnega šolskega sveta vsaj 8 dni pred začetkom verskih vaj, v primerih sporov pa je o tem razsojal deželni šolski svet. Nadzorovanje otrok v šoli je bilo razširjeno tudi na nadzor pri obveznih verskih vajah učiteljev iste veroizpovedi, vodstvo pa je imelo dolžnost, da se je udeležilo nadzorovanja mladine. Katoliški učenci so bili dolžni trikrat na leto (začetek in konec leta ter velika noč) prejeti spoved in obhajilo. Dneve za prejem zakramentov je določal, glede na krajevne razmere, šolski vodja v dogovoru s katehetom. Z namenom, da bi bile verske vaje enotno urejene, je bila v Ljubljani za ljudske in srednje šole uvedena ob nedeljah in praznikih med šolskim letom skupna sv. maša s kratkim nagovorom kateheta. V trdih zimskih mesecih pa so bile dovoljene olajšave. Verske vaje so bile uvedene po vseh škofijah za katoliške učence in so bile sestavljene iz kratke molitve pred in po pouku, skupne sv. maše ob začetku in koncu šolskega leta, na praznik sv. Alojzija in ob patriotičnih praznikih, udeležbe pri procesiji Sv. Rešnjega Telesa, spovedi in prejema sv. obhajila trikrat na leto ter prejema zakramenta sv. birme. Poleg tega so bile ponekod še posebne verske vaje, npr. procesija sv. Marka in procesija za križev teden, skupna sv. maša ob nedeljah in praznikih ali pa dvakrat med tednom, ker pa omenjeni procesiji nista bili več v navadi, so po nekaterih krajih uvedli obvezno nedeljsko oz. tedensko sv. mašo za učence.[517]

O verskih vajah, predvsem nedeljski božji službi, je pisal tudi pedagog, novinar in urednik Franc Fabinc (1881–1923), ki je dobro povzel aktualno problematiko: »*Duhovnik je človek, učitelj je človek, in treba je samo na eni strani malenkostne ali celo zlobne osebice, pa je ogenj v strehi, in kdo nosi škodo? Skupne šolske maše so zakonito določene, in prepričan sem, da se jih 98% slovenskega učiteljstva iz prepričanja in drage volje udeležuje. Druga pa je z nedeljskimi skupnimi mašami. Zanimivo bi bilo enkrat vprašati za mnenje staršev, na katere se mnogi prav radi sklicujejo v imenu demokratizma. Uverjen sem, da bi večina glasovala – proti. Zakaj? Osobito na kmetih gredo starši k prvi maši, otroci k deseti ali pa obratno – po družinskih razmerah. Prisilne skupne maše jim prekrižajo vse račune. Skupne šolske maše ob nedeljah v zimskem času bi se pa morale prepovedati. Sam imam otroke, pa da bi jih poslal k šolarski maši pri 15–20° pod ničlo – ne, raje se sprem z vsemi šolskimi oblastmi. /.../ V občini, kjer sem služboval, smo prirejali*

[516] Prim. J. Dimnik, Zakoniti predpisi glede verskih vaj, v: *UT*, 21. 5. 1919, št. 21, str. 8; RGB, z dne 25. 5. 1868, št. 48, str. 97. Prvi omenjeni zakon glej zgoraj.

[517] Prim. J. Dimnik, n. d., str. 8.

v majniku in juniju ob petkih in sobotah skupne šolske maše pred poukom, pa brez vsake sile in ukaza, v prijateljskem dogovoru z župnikom, ki je bil silno pobožen mož in od učiteljstva ni nihče godrnjal. Učiteljstvo je upravičeno, da zahteva nedeljo prosto. /.../ Kjer učiteljstvo dogovorno z duhovščino upelje posebne skupne maše, je to zadeva krajevnih šolskih faktorjev in se nima za nje zanimati višja šolska oblast. Le tako je mogoče, da ne sejemo prepira in ne žanjemo viharja.«[518]

Vse pa ni teklo gladko po predpisih, ki so urejali to področje, v praksi je bilo večkrat drugače. *Slovenec* tako poroča: »*Versko-kulturni boj je po pisanju Slovenca začel ljubljanski mestni šolski svet, ki je z enim glasom večine izglasoval opustitev obveznih šolskih maš ob nedeljah in praznikih na ljubljanskih ljudskih in meščanskih šolah. Slovenec je nekaj dni kasneje protestiral proti nameri, da bi uvedli telovadbo za šolanje v telovadnicah politično usmerjenih društev Orla in Sokola. Proti temu naj bi se že izrekli obe učiteljski združenji. Stare predvojne izkušnje so pokazale, da sta se v krajih, kjer so šolarji hodili v sokolske in orlovske telovadnice, razvnela strankarski boj in sovraštvo celo v šolah.*«[519]

O verouku, verskih vajah in urejanju odnosov med starši, državo in Cerkvijo glede verouka, nastavljanja veroučiteljev, vprašanja Marijinih kongregacij in kvarnih vplivov na mladino je spregovoril tudi peti katoliški shod leta 1923, na katerem je šolski odsek sprejel posebno resolucijo z omenjenimi zahtevami.[520]

Zanimive so bile tudi izkušnje Kristjana Cudermana, župnika v Hotiču, ravno glede redne nedeljske sv. maše, nedeljskih šolskih izletov in zapletov s šolskimi oblastmi.[521]

Kaj je torej delo kateheta? Razmišljanje je zelo lepo povzel duhovnik Janez Kalan v svojem neobjavljenem tipkopisu *Dober duhovnik*: »*Versko-nravna vzgoja. To se pravi: Katehet naj si prizadeva otroke vzgojiti v dobre ljudi, praktične in*

---

[518] Franc Fabinc, Šolske maše, v: *SU*, 15. 5. 1919, št. 5, str. 121–122; Cerkveno praznovanje državnih praznikov in šolske maše, v: *OLŠ* 8 (1931), št. 5, str. 36.

[519] Dolenc, Kulturni boj, str. 123. Glede sokolske telovadbe glej: Liga X (Čadež), Ali kaže, v: *S*, 15. 7. 1919, str. 1.

[520] *»V šolskih zadevah imajo pravico odločevati starši, cerkev in država. Kakor ima država pravico, zahtevati določeno mero znanja in državljanske vzgoje, tako imajo kat. Cerkev in katol. Starši pravico, zahtevati katoliško vzgojo otrok. Zato zahtevamo za naše šole, naj bosta vzgoja in pouk v vseh predmetih, v kolikor zadevata versko-nravno stran, uravnana po načelih katoliške vere. Šola naj goji ljubezen do naroda in države. Trajna in požrtvovalna ljubezen do naroda in države pa more sloneti le na verski vzgoji. Verouk bodi obvezen predmet v vseh državnih šolah. Obvezne morajo biti tudi verske vaje. Cerkev ima pravico, voditi in nadzorovati verouk v šoli in čuvati, da se v šoli ne bo kaj učilo ali delalo proti veri ali nravnosti.*
Verski pouk in verske vaje morajo oskrbovati od cerkve pooblaščeni katoliški duhovniki, le v izjemnih slučajih tudi druge od cerkve pooblaščene učne moči. Veroučitelje na državnih šolah nastavlja državna oblast le v sporazumu s cerkveno oblastjo.« Resolucija v II. Točki glede osnovnih šol dodaja: »Obžalujemo, da se je del slovenskega učiteljstva odtujil verskemu prepričanju svojega naroda in da sovražno nastopa proti tovarišem, ki javno izpovedujejo katoliška načela. Učiteljem iz Slomškove zveze izražamo zahvalo in priznanje; slovensko katoliško ljudstvo je z njimi.« Peti katoliški shod 1923, str. 318–319; SU, 1. 11. 1923, št. 10–12, str. 135–139; Pravila o vršenju verskih dolžnosti učencev srednjih in srednjih strokovnih šol, v: OLŠ 9 (1932), št. 12, str. 84–85.

[521] Glej prilogo 20. Ribniški dekan Anton Skubic (1876–1940) je v referatu *Prerod našega krščanskega življenja* na KKK leta 1939 izrazil jasno zahtevo glede šolske nedeljske sv. maše: *»KKK zahteva od šolskih oblasti, da energično prepovedo, da bi nekatera društva ob nedeljah in praznikih vodila šolske otroke na kakršnekoli izlete brez svete maše.« VI. Mednarodni kongres Kristusa Kralja* (ur. I. Martelanc, J. Premrov), Ljubljana 1940, str. 198 (dalje: *VI. Mednarodni kongres*).

pobožne kristjane. To je cilj, ki ga imej katehet vedno pred očmi! Znanje krščanskega nauka je le sredstvo k temu cilju. Seveda je to znanje conditio sine qua non. Kdor se verouka noče učiti, gotovo tudi ne bo po njem živel; drugače je, če se ne more. Pedagogika je v zadnjih desetletjih mnogo napredovala. Koliko se je v naših mladih letih nad nami grešilo in koliko smo še mi sami grešili! Glavno je bilo, da smo znali iz glave, s čimer je veronauk marsikomu zamrzel. Postransko pa, kako smo živeli; vsaj v gimnaziji. Zdaj se ne zahteva več toliko učenja iz glave, glavno je, da otrok razume in zna s svojimi besedami povedati. A še bolj glavno mora biti vzgoja za krščansko življenje! To mora biti cilj in jedro vsega veronauka! Za lepo krščansko življenje naj katehet otroke v šoli pripravi, pa je svoj namen dosegel. Da ta namen doseže, naj otrokom sveto vero in krščansko življenje predoči kolikor mogoče v lepi, priupljivi luči. Sveta vera in kar je ž njo v zvezi naj ne bo otrokom strašilo, marveč veselje! Katehet naj skuša otrokom vcepiti veselje do pobožnosti. Naslika naj jim srečo krščanskega življenja za ta in drugi svet.«[522]

Za lažje delovanje so se duhovniki leta 1907 organizirali in ustanovili Društvo slovenskih katehetov (DSK), ki je imelo sedež v Ljubljani. Vsakoletnih medškofijskih zborovanj in kongresov se je udeleževalo povprečno 200 katehetov, mesečnih sestankov v Ljubljani pa približno 20. DSK je ostalo v glavnem le ljubljansko, čeprav so v pravila zapisali, da delujejo po vseh avstrijskih škofijah, kjer so Slovenci. Prvi predsednik je bil Anton Kržič (1846–1920), za njim dolga leta Gregor Pečjak (1867–1961) in nato Jernej Pavlin (1881–1963). Tajnik društva je bil dolga leta Anton Čadež (1870–1961), ki je napisal tudi kopico člankov na to temo v dnevnem časopisju in tudi v *Slovenskem učitelju*. DSK za Goriško ni zaživelo. Ustanovljeno je bilo tudi za Koroško. Mariborsko je začelo delovati 8. julija 1924, pozneje se je delno povezalo z ljubljanskim. DSK je prenehalo z delovanjem v letu 1947. »*Kateheti so v tem času iskali nove metode in nov psihološki prijem. Niso zagovarjali le učenja katekizma, temveč so spodbujali smiselno pravilne odgovore in poudarjali primernost priročnikov brez vprašanj in odgovorov. Seznanjali so se s formalnimi stopnjami pri kat. pouku, v katerem je katehiziranec postajal vse bolj subjekt pouka. Učno snov so skušali tako prikrojiti, da bi bila za učence privlačna. Poudarjali so ne le znanje, temveč tudi voljo in čustva. Prek društva so se povezovali in izobraževali z revijami (Katehetski vestnik kot priloga Slovenskega*

[522] NŠAL 466, Zapuščine duhovnikov: Janez Kalan, šk. 67, tipkopis Dober duhovnik, str. 83. Očitno je vprašal za mnenje župnika Kristjana Cudermana, ki mu je med drugim glede kateheze odgovoril: »*Poglavje o katehezi me ni ogrelo, dasi sem to poglavje s posebno slastjo pričel čitati. V zadnjih letih je prav tu toliko novih poskusov in potov, o katerih bi za drag denar rad čital utemeljeno sodbo ali obsodbo. Kje je glavni vzrok rapidnemu nezanimanju za kršč. Nauk? Kako priti k otrokom? Kako obvladati neštete nove smernice? Kaj je v katehezi pričevalno, zastarelo? Kako in s čim kar najplodneje izpolniti tedenski uri kršč. Nauka? Kaj s pokvarjenci v razredu, kaj s sokoliči, kaj z manjnadarjenci? Na ta in mnoga druga vprašanja, ki glodajo praktičnemu katehetu neprestano v duši, nisem, razen splošno znanih opozoril, mogel najti odgovora. Pa je to prašano poglavje, ki danes okupira gg. 20 in več tedenskih ur. Šola nas bo skoro zadušila.*«

učitelja, pozneje Vzajemnosti), s sestanki, zborovanji, kat. tečaji in kongresi. Za agitacijo so na občnem zboru v vsaki dekaniji določili enega duhovnika – animatorja. Bolj izvedeni in delavni so izdelovali veroučne načrte ter pripravljali kat. priročnike za vse razrede.«[523]

Pri katehezi so vse do leta 1928 uporabljali katekizme iz stare Avstrije. Enoten katekizem za celo Avstrijo je bil v treh oblikah: Veliki, Srednji in Mali katekizem in je bil razdeljen na pet delov: o veri, o upanju in ljubezni, o ljubezni do Boga, bližnjega in zapovedih, o milosti in zakramentih in o krščanski pravičnosti (greh, krepost, dobra dela) in poslednjih rečeh.[524]

Za osnovne šole je DSK izdalo več učbenikov – katekizmov. Pred vojno so bili to prevodi nemških katekizmov. Eden takih je bil katekizem za prvo triado osnovne šole, *Krščanski nauk za prvence*. Ob tem je DSK v Ljubljani izdalo tudi *Navodilo katehetom o uporabi knjige »Krščanski nauk za prvence«*, ki vsebuje podroben učni načrt za prva tri leta in navodila katehetom o uporabi posameznih lekcij. Leta 1933 so pri katehetskem odseku avstrijske Leonove družbe izdali *Krščanski nauk*. Leta 1934 so izdali pri katoliški knjigarni isti učbenik v Gorici, 1940 pa katekizem, opremljen z lepimi barvnimi slikami samo za prvi dve šolski leti.

Ob V. katoliškem shodu je bilo tudi zborovanje katehetov, kjer so že četrtič razpravljali in debatirali (prvič na prvi skupščini in drugič od 4. do 6. avgusta 1919 v Zagrebu, kjer pa niso dosegli enotnosti, tretjič na začetku julija 1922 v Zagrebu, kjer so sprejeli enotno učno osnovo za ljudske, višje ljudske in srednje šole) o enotnem učnem načrtu verouka za vso kraljevino. Največja prepreka temu delu enotnosti glede veroučnih knjig (problem je bil predvsem Kanizijev katekizem, ki so ga zavrnili) je bilo vprašanje, če se cerkvena oblast odloči za nov enoten katekizem, ki naj bi ga slovenski kateheti izdelali skupno s Hrvati, naj bi se takoj lotili dela.[525]

Po katoliškem shodu se je 14. novembra 1923 vršil v Ljubljani slovenski katehetski kongres, kjer se je nadaljevala razprava o reformi katekizma. Sprejeli so teze prej omenjenega referenta Pavlina: 1. Sestavi se en sam katekizem za 3. in 4. razred osnovne šole, oziroma za 3. in 4. šolsko leto. 2. Razdeli naj se po Deharbu v tri poglavja: vero, zapovedi in sredstva milosti; tvarina se razporedi po metodičnih edinicah; oblika vprašanj ostane. 3. Uvažujejo naj se

[523] Alojzij Slavko Snoj, Društvo slovenskih katehetov, v: *Katehetsko-pedagoški leksikon* (ur. F. Škrabl), Ljubljana 1992, str. 149–150. Več o katehezi, katekizmih vse od razsvetljenstva naprej glej: isti, Naši katehetski viri in učbeniki od razsvetljenstva do srede dvajsetega stoletja, v: *BV* 45 (1985), št. 1, predvsem str. 400 sl. (dalje: Snoj, Naši katehetski viri). Glej tudi: Pravila Društva slovenskih katehetov, v: *SU*, 15. 6. 1907, št. 6, str. 94 sl., kjer je v § 2 določeno, da je poleg pospeševanja katehetske izobrazbe članov in skrb za versko-nravno vzgojo mladine namen društva tudi *»potezati se za stanovske zadeve veroučiteljev«*.

[524] Prim. Snoj, Naši katehetski viri, str. 400. O začetku, razvoju in prevajanju Kanizijevega katekizma glej odličen članek: Marijan Smolik, Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija, v: *Jezuiti na Slovenskem*, Ljubljana 1992, str. 180–192.

[525] Prim. Peti katoliški shod 1924, str. 365–368.

poleg dosedanjega katekizma tudi drugi dobri katekizmi, posebno Lindenov, za katerega se zavzemajo tudi Hrvatje, in rotenburški. 4. Tvarina sedanjega katoliškega katekizma se okrajša, vprašanja psihologično izboljšajo. Važnejši izreki iz Sv. pisma se privzamejo v tekst, opombe za razlago se pridenejo v drobnem tisku. 5. Katekizem naj navaja h krščanskemu življenju, zato naj obsega temu namenu primerna vprašanja. 6. Skrbi naj se bolj tudi za zunanjo obliko. Preskrbeti bo treba tudi dobrih ilustracij.[526]

Nov *Katoliški katekizem* je za duhovnike izšel že leta 1928, uporabljati pa so ga začeli s šolskim letom 1930/31. Prinesel je kar nekaj sprememb, saj je nekoliko skrčil nabor tem, najvažnejše pa razširil, npr. nauk o Cerkvi.[527]

Pri katehetih tudi ne moremo mimo njihove katehetske nagrade. Zakonsko je bila stvar urejena, kot smo videli, tako, da so bili veroučitelji izenačeni z učitelji. Dejansko stanje pa je bilo včasih tudi drugačno. *Vzajemnost*, list združenja duhovnikov, je predstavila težavo takole: »*V primeri s svetnim učiteljstvom so def. katehetje na prihodkih vsekako prikrajšani, če upoštevamo višje študije katehetov ali pa dejstvo, da pride katehet do stalne službe v statusu učiteljstva šele čez nekaj let po dovršenih bogoslovnih naukih. Nekoliko se izravna ta neenakost s tem, da v Sloveniji na podlagi svoječasnega ukrepa pokrajinske oblasti stalno nameščenim katehetom vštevajo delamo tudi prejšnje dušnopastirska leta – če je dotičnik tudi poučeval krščanski nauk v šoli – v službene prejemke in v pokojnino in sicer v razmerju 3 za 2. Na podlagi novega uradniškega zakona bi morali priti katehetje v kategorijo činovnikov z višjo – akademsko – izobrazbo. Na ta način bi bilo zopet dano neko gmotno zadoščenje, če bo šlo po sreči*.«[528] Nekaj podrobnih podatkov glede plač učiteljev smo že predstavili v poglavju Prosveta. O katehetih, nagradah in plačah pa bo še govora v poglavju Ekonomski položaj duhovnikov.

10.4 VIŠJA DUHOVŠČINA

V ljubljanski škofiji med višjo duhovščino štejemo škofa, stolni kapitelj s kanoniki, cerkveno sodišče in kolegiatni kapitelj v Novem mestu. Kot smo že omenili, ima škof glavno besedo, vsi drugi so njegovi pomočniki. Seveda je v določenih primerih svetovano, naj škof vpraša za nasvet, npr. pri imenovanjih novih kanonikov, ni pa škof zavezan tem predlogom ali nasvetom, čeprav jih je

[526] Prim. prav tam, str. 368.
[527] Prim. *LŠL* 63 (1928), št. 10, str. 125–126.
[528] *Vzajemnost* 11 (1923), št. 9/10, str. 74.

npr. Jeglič večinoma upošteval.[529] Kanoniki so sicer pomagali v mnogih službah, poleg njihovega rednega dela v stolnici (spovedovanje, oficij, bogoslužje) so imeli še druge službe okrog stolnice in škofije. Kanoniki so zasedali mesto generalnega vikarja, vodje kora, bili so šolski nadzorniki in arhidiakoni. Kanoniki kolegiatnega kapitlja pa so bili vključeni izključno v pastoralo in naloge kapitlja (oficij, bogoslužje, spovedovanje).

Višjo duhovščino sestavljajo najprej rezidencialni škof-ordinarij, ki je redni in neposredni pastir svoje škofije in jo ima pravico in dolžnost upravljati v svetnih in duhovnih zadevah z zakonodajno, sodno in kaznilno oblastjo v skladu s kanonskimi predpisi.[530]

Dolžan je držati rezidenco, spodbujati mora k izpolnjevanju cerkvenih zakonov, opravljati škofovska opravila in maševati za izročeno mu ljudstvo, vsako leto vizitirati škofijo delno ali v celoti, pri škofiji ustanoviti arhiv in poskrbeti, da so arhivi tudi po stolnicah, kolegiatnih kapitljih in župnijah, ter skrbeti, da se ne prikradejo zlorabe v cerkveno disciplino: pri upravljanju zakramentov in zakramentalov, čaščenju Boga in svetnikov, oznanjevanju božje besede, pri odpustkih in pobožnih volilih, predvsem pa mora skrbeti, »*da se bosta vera in nravnost med klerom in ljudstvom ohranili čisti, da se bo vernikom, zlasti otrokom in preprostim, oznanjal krščanski nauk in da se bo v šolah otrokom in mladini podajal pouk v skladu z načeli katoliške vere.*«[531]

Škof je dolžan vsaj vsakih deset let sklicati sinodo, ki mora obravnavati samo to, kar se tiče krajevnih potreb ali koristi klera in ljudstva v škofiji. Na sinodo se morajo povabiti in se je morajo udeležiti: generalni vikar, stolni kanoniki ali škofijski svetovalci, rektor semenišča, dekani, odposlanec vsake kolegiatne cerkve (izvoli ga kolegiatni kapitelj izmed sebe), vsaj po en župnik iz vsake dekanije (volijo ga dekanijski duhovniki s pastoralnim dekretom, odsotni župnik pa si mora za čas odsotnosti priskrbeti nadomestnega vikarja), po en predstavnik vsakega duhovniškega reda v škofiji (če se ne udeleži pokrajinski predstojnik) in aktualni opati. Lahko pa škof povabi tudi druge. Za sinodo izbere sinodalne spraševalce in župnike svetovalce, ki jih sinoda potrdi, njihova služba pa traja do naslednje sinode oz. največ deset let. Sinodalni spraševalci imajo nalogo pri konkurznih izpitih ali pri postopkih odstavitve župnika, za izpite klerikov pred podelitvijo redov ali za potrditve duhovnikov za spovedovanje, pridiganje ali pri konkurznih izpitih je škof svoboden pri izbiri izpraševalcev (lahko izbere sinodalne ali druge).[532]

[529] Naj tukaj spomnimo samo na primer župnika Frana S. Finžgarja, ki je po navodilu škofa Jegliča prosil za kanonikat, kanoniki pa so se izrekli za Alojzija Stroja (1868–1957). Prim. Ignacij Nadrah, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944* (ur. M. Ambrožič), Ljubljana 2010, str. 36 (dalje: Nadrah, *Spomini*).

[530] Prim. CIC 1917, kan. 331, § 1; 335, § 1.

[531] CIC 1917, kan. 336, 337, § 1, 338, 339, 343, § 1, 375, § 1, 358, § 1.

[532] Prim. CIC 1917, kan. 356, 358, 385, § 1, 387, § 1, 389.

Škofu pri vodenju škofije pomaga kurija. Prvi na tem mestu je generalni vikar, ki mora biti doktor, star vsaj trideset let in usposobljen v zadevah službe, neoporečen, razumen in preizkušen v upravi, ne sme pa biti kanonik penitenciar ali škofov sorodnik. Škofu predlaga glavne zadeve kurije, obvešča ga o tem, kaj je treba storiti, da se ohranja disciplina med duhovščino in ljudstvom, svoje oblasti pa ne sme uporabljati proti volji škofa. Prednost ima pred vsemi drugimi kleriki v škofiji, razen pred višjimi redovi od sebe.[533]

V kuriji je škof dolžan nastaviti duhovnika za kanclerja, ki je notar in ima dolžnost urejati in arhivirati dokumente ter o njih delati registre.[534]

Kapitelj kanonikov (stolni ali kolegiatni) je zbor duhovnikov, ki je bil ustanovljen, da v cerkvi opravlja slovesnejše bogoslužje in da kot stolni kapitelj podpira škofa s svetovanjem ter ga ob izpraznitvi sedeža nadomešča v vodstvu škofije.[535]

Škof ima torej v škofiji prvo, najvišjo in najpomembnejšo vlogo, saj ima v rokah vzvode gospodarskega in pastoralnega vodenja škofije in personalno politiko. Njegova oblast v skladu z njegovo vizijo škofije in pastoralne dejavnosti poteka preko arhidiakonov (naddekanov) na župnike in nato na vernike.

Delovanje škofov v pastorali odseva na katehetskem, vzgojno-šolskem, socialnem in organizacijsko strukturalnem področju. Čeprav se je na politično-upravnem področju Slovenija od leta 1925 delila na področje ljubljanske in mariborske oblasti, sicer le za štiri leta, je Ljubljana vendarle imela nekoliko večjo težo in bila središče Slovenije, uvedba banovin v diktaturi pa je to le še poudarila. Mnogo bolj se je to kazalo na cerkvenem področju. Čeprav je vsak škof avtonomen v svoji škofovski oblasti in lasten vladar svoji škofiji, je v slovenskem merilu Ljubljana prednjačila, imela pa je tudi drugačne poudarke kakor Maribor. To sicer ne pomeni, da je delovala povsem mimo ali proti Mariboru. Razvoj in delovanje škofij pa je seveda povezano tudi z različnimi zunanjimi dejavniki. Razumljivo je, da se je med štajerskimi duhovniki s Krekom na čelu izoblikovalo socialno gibanje za rešitev slovenskega kmeta ravno zaradi večje revščine na podeželju. Po drugi strani se je ravno na Štajerskem zelo močno razvilo liturgično gibanje tudi z zahtevami po uveljavljanju narodnega jezika, ker je bil vpliv nemštva predvsem v Mariboru zelo močan.

V obdobju med obema vojnama so v slovenskem prostoru oblikovali misel na idejno-političnem, socialnem, kulturnem in verskem področju, pa tudi organizacijsko na npr. prosvetnem področju (TEOF, UKA), duhovniki, če jih lahko prištevamo k višjemu kleru, ki so izhajali iz obeh slovenskih škofij. O teh osebah bo med besedilom še marsikaj omenjeno, nekaj je tudi že bilo, zato se

[533] Prim. CIC 1917, kan. 367, 369, 370, § 1.
[534] Prim. CIC 1917, kan 372.
[535] Prim. CIC 1917, kan. 391.

podrobneje tukaj ne bomo spuščali v njihovo obravnavo. V tem zgodovinskem obdobju ne moremo mimo Aleša Ušeničnika, ki je opravljal več funkcij na škofiji, bil profesor in pisec, rektor univerze, skupaj s svojim bratom Francem, ki pa politično ni bil tako vpliven, ampak bolj pedagoško-pastoralno. Druga taka velika osebnost je Anton Korošec, politik, duhovnik in voditelj SLS, glavni družbeno-politični delavec katoliškega tabora med vojnama. Poleg njega se je politično udejstvovalo še nekaj duhovnikov, med njimi Franc Kulovec kot eden najtesnejših Koroščevih sodelavcev, Andrej Kalan in Josip Klekl (1874–1948). Pomembno vlogo so imeli tudi člani stolnega kapitlja, med katerimi skoraj gotovo najbolj izstopa Ignacij Nadrah, ki je bil ves čas rektor bogoslovja, hkrati v času škofa Rožmana tudi generalni vikar ljubljanske škofije, šolski nadzornik in član mestnega in višjega šolskega sveta, arhidiakon in stolni dekan. Pri vseh teh službah je sedel na sejah konzistorialnega sveta, na shodih dekanov in drugih zborovanjih. Med pedagoškimi delavci in znanstveniki na področju bogoslovja ni objektivne ocene brez upoštevanja Franca Ks. Lukmana in Matija Slaviča, ki sta bila oba profesorja in tudi rektorja univerze ter zelo dejavna pisca. Kulturno se je najbolj udejstvoval Fran S. Finžgar in nekaj pomembnih glasbenikov, med njimi Stanko Premrl (1880–1965). V mladinskem gibanju pri stražarjih se je poleg drugega dela udejstvoval Lambert Ehrlich. V letih 1931–33 je bil posebej zadolžen za pastoralo akademikov-študentov, ki jim je pomagal z raznimi nasveti, predavanji, duhovnimi vajami, gmotno in duhovno podporo. Pri KA je bil generalni asistent Franc Cukala (1878–1964), ki je bil tudi stolni kanonik in ravnatelj bogoslovja v Mariboru, po vojni pa pri škofu Tomažiču generalni vikar.

Če se najprej ozremo na ljubljansko škofijo, potem naj bo kratko predstavljen škof Jeglič. O njem obstaja veliko kakovostnega gradiva. Razen malenkosti ni kaj novega dodati. O njem imamo dober, že omenjen *Jegličev simpozij v Rimu*. Drug vir za spoznavanje osebe in razmer z vidika škofa Jegliča je tudi že omenjeni *Jegličev dnevnik*. Tretji vir pa so njegova pastirska pisma in druge objave v LŠL. Vse to lepo dopolnjuje Jagodičeva avtobiografija *Mojega življenja tek. Spomini* iz leta 1974 in škofov življenjepis *Majhen oris velikega življenja: nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, v ponatisu iz leta 2013 istega avtorja. Končno je tudi kar dobro ohranjen njegov fond v NŠAL. Obravnavano obdobje bi bilo osiromašeno brez *Spominov* in *Semeniške kronike 1941–1944* Ignacija Nadraha, na katero se sklicuje mnogo avtorjev, ko opisuje različne vidike življenja in delovanje ljubljanske škofije med vojnama.[536] Kljub veliko znanim podatkom, pa se še vedno najde kakšna čudna oznaka iz njegovega povsem praktičnega življenja, ki se zdi realno neupravičena. O škofu Jegliču med drugimi piše tudi

[536] Prim. Nadrah, *Spomini*, str. 29–37, 42–50, 67–94, pa tudi o škofu Jegliču, str. 161 sl.

Janko Prunk, ki se sklicuje na Srečka Žumra (1895–1983). Zaplet, ki je nastal med *Slovencem* in *Delavsko pravico* in ga je škof skušal pomiriti, pri tem naj bi bil preveč naklonjen krščanskim socialistom, kar je bil vzrok, da ga je klerikalno vodstvo »z intrigo upokojilo«.[537] Nanj se opira tudi Dragoš in posebej poudarja njegovo odstavitev, nobeden od njiju pa ne navaja, kdo je dejansko stal za to odstavitvijo, kar, glede na ostale vire, verjetno ne bi bilo težko navesti.[538] Izbira in imenovanje naslednika se je namreč začela že mnogo prej. Kolarič omenja majsko vizitacijo v Radovljici, kjer naj bi mu dekan Jakob Fatur namignil, da liberalci komaj čakajo, da obnemore, saj imajo že svojega kandidata, zato je v času, ko je na vladi Korošec, idealna prilika za imenovanje koadjutorja.[539] Ko je bil škof Jeglič skupaj z nadškofom Bauerjem konec januarja 1929 v Beogradu na pogovorih glede uvedbe krivičnih zakonov (agrarna reforma, medverski zakon, o šolah …), se je pogovarjal tudi z nuncijem, ki mu je povedal, da je že prišlo imenovanje za Rožmana, vendar mora dobiti še pristanek vlade in kandidata Rožmana, Jeglič pa naj predloži še najmanj tri kandidate. Jeglič se je namreč predhodno, oktobra 1928, o tem pogovarjal s papežem Pijem XI. in mu predlagal samo Rožmana, ravno tako je tudi nunciju povedal, da če ne bo izbran Rožman, »naj zadeva zaspi«.[540] Škof Jeglič je 7. aprila 1930 poslal prošnjo za odpoved škofiji v Rim preko nuncija Pellegrinettija, 6. junija pa je že zapisal, da mu je nuncij sporočil, da je bila njegova prošnja sprejeta: »*To poročilo me je razveselilo. Upam, da je tako za škofijo dobro. Jaz se telesno koj utrudim in glava mi*

[537] Prunk, Pot, str. 104. Naj v razmislek navedemo samo Jegličevo omembo: *»Včeraj sva s koadjutorjem obiskala škofa Iavantinskega. Namen: vzdrževanje in utrjevanje medsebojnega prijateljstva. Bili smo veseli in zadovoljni.«* Jegličev dnevnik, 27. 2. 1930, str. 1042.

[538] Prim. Dragoš, *Katolicizem*, op. 8, str. 187, 194; *Jegličev dnevnik*, 21., 26., 27., 29. in 31. 1. 1930, str. 1038–1040; 2. in 10. 2. 1930, str. 1041. Naj tukaj omenimo tudi drugo čudno Dragoševo opazko, ko se spotakne ob Prunka, češ, da ni prav ocenil Gosarja, ki naj po njegovem ne bi zagovarjal krščanske etike v gospodarstvu in ekonomiji, ampak zgolj na področju etike, kar je čisti nesmisel, če beremo samega Gosarja, ki kritizira obstoječi individualistični liberalni kapitalizem, ki je pozabil na dejavno krščanstvo, zato je toliko krivic in nepravičnosti. *»Iz tega položaja ni drugega izhoda, kakor da se ustvari tak gospodarski in vobče družabni red, v katerem bodo vsi primorani držati se gotovih, krščanskim načelom vsaj približno odgovarjajočih meja. Pozivati se samo na krščanstvo in njegove zapovedi je premalo.«* Prim. prav tam, str. 144; Andrej Gosar, *Za krščanski socializem*, Ljubljana 1923, str. 12. Dragoš na drugem mestu sicer pravilno ugotavlja, da je Gosar s svojo knjigo reagiral prav na redukcijo vprašanj zgolj na etična vprašanja. Prim. Gosar, prav tam, str. 79–85; Dragoš, *Katolicizem*, str. 148, kjer Gosar tudi konkretno polemizira z Ujčičem, saj ta redukcija koristi za boj *»nekaterih, recimo nekoliko preveč konservativnih krogov proti idejam krščanskega socializma«*, kar se je pozneje v zgodovini sicer res zgodilo. Prim. Gosar, prav tam, str. 49–55. Zato je tudi nekoliko neupravičena Dragoševa kritika Juhanta, ki je v svojem članku poudaril pomen etičnih norm tudi za družbeno življenje, čemur ne nasprotuje niti Gosar, samo da zahteva, da ne ostane samo pri tem. Prim. Dragoš, prav tam, str. 148–149.

[539] Prim. Josip Kolarič, *Škof Rožman*, I. del, Celovec 1967, str. 239–240. Kolarič se sklicuje na Jagodica, ki se sklicuje na *Slovenca* in dekana Faturja. Prvi trdi, da se je s škofom pogovarjal ob vizitaciji in birmanju, drugi na Ciril-Metodovo nedeljo ob blagoslovitvi kapele v Vratih. Prim. prav tam, op. 2, str. 361. Škof Jeglič pa pri omembi same vizitacije pogovora s Faturjem ne omenja. Prim. *Jegličev dnevnik,* 16. 5. 1928, str. 993, ravno tako ne omenja pogovora ob blagoslovitvi kapele v Vratih, prav tam, 30. 7. 1928, str. 998. Prvič ga omenja šele 14. 9. 1928, str. 1001–1002, ko je dan pred tem prejel spomenico, ki jo je podpisalo poleg župnikov in vodstva Zavoda sv. Stanislava tudi šest dekanov, med njimi tudi Fatur.

[540] Prim. *Jegličev dnevnik*, 14. 9. 1928, str. 1001–1002, in 25. 3. 1929, str. 1017, kjer je med drugim o imenovanju zapisal: *»Čujem, da so vsi naši ljudje s tem imenovanjem jako zadovoljni.«* O odstavitvi tudi nobenega namiga v Anton Bonaventura, po božji in apostolskega sedeža milosti škof ljubljanski, v: *LŠL* 65 (1930), št. 6, str. 79–81, navaja tudi: Bogdan Kolar, Jegličevi pastirski listi, v: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1991, str. 110 (dalje: Kolar, Jegličevi).

je težka, ako le navadne reči čitam ali malo dalje molim. Moj naslednik je bister, kanonično močno izobražen, dela rad in hitro in najtežja vprašanja temeljito preštudira. Duhovniki in verniki ga imajo radi, pa ločitev od mene ne bo pretežka.«[541]

Glede na to, da je bil škof Jeglič star osemdeset let, da ga je zadela rahla kap in da je omenjal veselje nad svojim naslednikom, je težko verjetna teza o raznih intrigah klerikalcev, ki so škofa odstavili, ampak lahko iz njegovih zapisov vidimo odnos zrelega in odgovornega moža, ki so mu moči opešale in je spoznal, da bo moral svojo nalogo prepustiti mlajšim.

Peter Kvaternik, ki povzema pastoralo v ljubljanski škofiji v 20. stol., je prva tri desetletja poimenoval »notranje urejanje«, kar dejansko odgovarja resnici. Jegličev čas, predvsem čas po prvi svetovni vojni, je bil čas notranjega urejanja, zgrajevanja, utrjevanja in spodbujanja notranjega življenja Cerkve, ne le v ljubljanski, ampak tudi v lavantinski škofiji. Tok organiziranja ima sicer korenine že na koncu 19. stol. z narodnim prebujanjem, ki je v Cerkvi dobilo svoj izraz v slovenskih katoliških shodih. Škof Jeglič je tudi takoj začel s snovanjem škofovih zavodov, pri čemer je naletel na obilico težav z liberalci in mestnimi oblastmi, vendar je vztrajal s pripravo ne le gradbenih projektov, ampak tudi pedagoških projektov s pripravo primernega kadra, učbenikov in vzgojiteljev.[542]

Poleg njegove ogromne vloge za slovenski narod na izobraževalnem področju, je bil pomemben tudi njegov pastoralni načrt. Čeprav ga ni tako poimenoval, je bil praktično pionir, nadvse moderen pastoralist, ki se je zavzemal za dobro izobrazbo laikov z raznimi knjigami (nauk o zakonu, spolnosti …), spovedovanjem in nagovori, v katerih so bile glavne teme evharistija, zakon, družina in končno tudi odgovornost laika v družbi in spodbujanje k uresničevanju katoliškega družbeno-socialnega nauka ter vključevanju v razne pobožne ustanove in združenja, pri čemer ne moremo mimo Marijinih družb, Apostolstva sv. Cirila in Metoda, Družbe za širjenje vere, Apostolstva mož, Družbe sv. Družine in določenih pobožnih vaj, predvsem duhovne vaje in ljudski misijoni ter KA.[543] O KA so v slovenskem prostoru najprej pisali duhovniki v svojem stanovskem glasilu *Vzajemnost*. Že leta 1923 je pisal Janko Barle (1869–1941), urednik *Vzajemnosti* in župnik pri Sv. Jakobu ob Savi, o italijanski KA, kar je bral v *Vrhbosni*. Celotna številka je bila sicer posvečena temi odnosa duhovnika in orlovske organizacije. Barle zaključuje v smislu poznejših pravil jugoslovanskih škofov, ko predlaga, naj bo duhovnik asistent, predstavnik cerkvene oblasti, ki naj ga v centralo imenuje škof, na lokalni ravni pa naj bo to župnik ali njegov

[541] *Jegličev dnevnik*, 6. in 11. 6. 1930, str. 1046–1047. Prim. tudi: prav tam, 25. 3. in 9. ter 12. 4. 1930, str. 1043–1044.

[542] Prim. Peter Kvaternik, Pastorala v ljubljanski nadškofiji, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik, J. Juhant, B. Kolar), Ljubljana 2002, str. 26–27 (dalje: Kvaternik, Pastorala).

[543] Prim. Kvaternik, Pastorala, str. 27–28, Rafko Valenčič, Jegličev pastoralni program, v: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1991, str. 100–102 (dalje: Valenčič, Jegličev program).

namestnik. Ko je predstavil italijansko KA, ki je vse druge organizacije združila, se je na koncu spraševal: »*Hočemo li pri nas kreniti na druga pota? Gotovo ne. K Solncu, k Luči, v sinje višave, k Bogu se hočejo dvigati naši Orli. Zato: Bog živi!*«[544]

Po drugi strani pa je Jeglič skrbel tudi za izobraževanje duhovnikov. Z njimi je najprej komuniciral preko uradnega lista v slovenskem jeziku, *Ljubljanskega škofijskega lista*. V njem je objavljal pisma duhovnikom (in tudi vernikom), pa tudi razna vprašanja za različne sestanke, skliceval konference dekanov, ki jih je imel za desno roko svojega vodenja škofije. Postopek je bil običajno tak, da je škof Jeglič, največkrat samoiniciativno, napisal vprašanja za pastoralno konferenco in dodal kazus, o katerem so potem duhovniki razpravljali na dekanijskih konferencah.[545] Dvakrat na leto, spomladi in jeseni, pa so se zbrali na skupni konferenci, kjer so se pogovorili o danih vprašanjih in drugih težavah, imeli predavanje in podobno. Škof pa je spodbujal tudi sodalitatne konference, to so bile konference, ki jih je začel njegov predhodnik škof Jakob Missia (1838–1902) in so imele namen poglobiti versko in asketsko življenje duhovnikov po vzoru Jezusovega Srca, zato Sodalitas ss. Cordis Jesu. Na teh konferencah so razpravljali tudi ob referatih na aktualne teme, po dekanijah pa so imeli zelo različno število teh konferenc na leto. Škof Jeglič je ob napovedi konferenc za leto 1929 ugotavljal: »*Dosedanji red raznih konferenc se je obnesel. Naj torej ostanejo vse tudi letos. /…/ Konferenca dekanov v Ljubljani je lani odpadla. Kolikor sedaj razvidim, jo bom letos mogel sklicati binkoštni teden. /…/ Točen razpored bom pravočasno objavil. Drago mi bo, da mi tudi od dekanov kak primeren tozadeven predlog pride*.«[546]

Za škofom Jegličem je škofijo sredi leta 1930 prevzel profesor in škof pomočnik dr. Gregorij Rožman. O njem imamo poleg ohranjenega arhiva v NŠAL, njegovih pisem in drugih dopisov v *LŠL* predvsem temeljno biografijo v treh delih, *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, ki jo je spisal Jakob Kolarič (1902–1984), in seveda *Rožmanov simpozij v Rimu*. Na obe deli se poleg sekundarnih virov periodike, kjer je Rožman objavljal, sklicuje večina avtorjev, ki obravnavajo problematiko tega časa.

Če je bilo obdobje škofa Jegliča po prvi svetovni vojni »notranje urejanje«, ki se je kazalo v razvoju Orlov, na petem katoliškem shodu, razvoju prosvetnih

[544] Janko Barle, Še enkrat: Duhovnik in Orli, v: *Vzajemnost* 12 (1923), št. 7–8, str. 59.

[545] Prim. Kolar, Jegličevi, str. 107–110, 112–120.

[546] Prim. Valenčič, Jegličev program, str. 103. Valenčič navaja, da so imeli štiri konference letno, kar pa ne drži popolnoma, če pogledamo samo primer za leto 1924: Ljubljana (mesto): 7 konferenc, Cerknica 3, Kočevje 0, Kranj 2, Leskovec 4, Litija 3, Loka 8, Moravče 6, Novo mesto 1, Radovljica skupaj 13, Ribnica skupaj 19, Semič in Šmarje 6, Trebnje 2, Vrhnika 0, Žužemberk 7. Morda še nekaj tem, ki so jih obdelali: liturgično gibanje v našem času, prostozidarstvo v Sloveniji, služba božja, Marijina družba duhovnikov po dekanijah, o gmotnem vprašanju duhovnikov in nekaterih važnih gospodarskih zadevah, mladinski listi, o hospicu za duhovnike, zavarovanje duhovnikov za starost in onemoglost, kateheza v šoli, spovedna molčečnost, prijateljstvo med duhovniki, iz zgodovine slabih papežev ... Prim. Sodalitas ss. Cordis Jesu., v: *LŠL* 61 (1926), št. 4, str. 63–65; Konference za leto 1929, v: *LŠL* 64 (1929), št. 1, str. 17.

organizacij in KA, širjenju pobožnih ustanov (Marijini vrtci, družbe, apostolstvo mož, sv. Cirila …), se je obdobje škofa Rožmana kazalo bolj na zunaj z velikimi manifestacijami in sadovi, ki so jih bili veseli tudi v liturgičnem gibanju. To je bil čas kongresov (evharistični, Kristusa Kralja),[547] dokončne priprave in izdaje Rimskega obrednika v slovenskem jeziku, poenotenju KA v SKA kot krovno organizacijo, ki je združevala mladce in dijaško zvezo.

Zanimivo je, da njegovo bivanje v Ljubljani zelo lahko povežemo z njegovim škofovskim geslom *Teža križa*. Škof Rožman se je že kot profesor, ki je pribežal s Koroške, znašel v velikih težavah v Ljubljani, brez bivališča, kot honorarni profesor, že takoj na začetku okraden …

V 20. letih je škof Rožman deloval predvsem kot profesor na Teološki fakulteti in član različnih skupin in sodelavec JŠK ter svetovalec škofa Jegliča pri vprašanjih okrog konkordata, šolske zakonodaje in medverskih odnosov.[548] Obenem je bil duhovni voditelj Orlov, ki so se po razpustitvi leta 1929 organizirali v Mladce Kristusa Kralja ter so v 30. letih prešli v KA.[549] Škof Rožman pa Mihaelove skupine oz. poznejših stražarjev ni želel priznati kot akademske KA, obenem pa tudi ni želel razpustiti mladcev, da bi se posamič pridružili Mihaelovi

[547] O kongresnem dogajanju sta izšli tudi lični, bogati monografiji, ki sta poleg poročil o poteku kongresa prinesli tudi razna predavanja, obljube in resolucije, ki so jih sprejeli verniki, razdeljeni po stanovih. Zanimivo je poročilo o udeležbi Hrvatov na evharističnem kongresu, saj so nekateri želeli bojkotirati udeležbo, kakor so Slovenci bojkotirali volitve maja 1935, na katerih je kandidiral opozicijski kandidat Vladko Maček, ki so ga podpirali Hrvatje. Iz tega so želeli spolitizirati medijsko kampanjo, da kdor gre na kongres v Ljubljano, je nasprotnik hrvaške narodne stvari in rušilec *»enotne hrvatske fronte«*. Pričakovali so vsaj desetkrat toliko Hrvatov, saj jih je prišlo npr. iz škofije Zagreb samo 500, iz Djakova in Splita skupaj 300, iz Šibenika in treh bosanskih škofij skupaj 600 ... Prim. *II. evharistični kongres*, str. 583–585.

[548] Prim. Kolar, Škof Rožman – član, str. 115–117.

[549] V Cerkvi ločimo več vrst društev: 1. navadna cerkvena društva, to so tretji redovi za laike, bratovščine in pobožne ustanove. Imenujejo se verska društva ali organizacije (prim. CIC 1917, kan. 700). To so Marijini družbe, apostolstva, razne pobožne organizacije, tretjeredniki in podobno. 2. Necerkvena priporočena društva, ki jih Cerkev ni ustanovila in niti sprejela za svoje. Cerkev jih priporoča zaradi koristnosti, nekaterih pa tudi ne moremo ločiti od verskih organizacij. Običajno jih imenujemo katoliška društva ali organizacije. To so razna prosvetna društva ipd. 3. Lastne organizacije KA, ki so sicer cerkvena društva, vendar se po svojem značaju ločijo od omenjenih v prvi točki. 4. Versko indiferentna društva, ki niso cerkvena in ne katoliška, ampak nevtralna. To so razna strokovna društva, JSZ itd. 5. Obsojena društva, kot npr. framasonska ali nihilistična društva in podobno. Prim. Odar, Ničesar, str. 71–72. Za nas so zanimive prve tri vrste verskih organizacij: verske organizacije, katoliška društva in organizacija KA. CIC 1917 jasno določa, da so zakonito ustanovljena društva, imajo svojo imovino, odgovorna so ordinariju, nikakor pa niso pod oblastjo župnika, tudi če je društvo bilo ustanovljeno na njegovem ozemlju. Prim. kan. 691 § 1. Ordinarij pa ima svobodo, da odloči tudi drugače. Verska društva smejo opravljati nežupnijska opravila neodvisno od župnika, vendar ne na škodo župnijski božji službi v župnijski cerkvi. Če pa društvo nima svoje cerkve, lahko ta opravila opravlja samo pri oltarju, kjer je bilo ustanovljeno. Ustanovi ga lahko Sveti sedež ali ordinarij, ki tudi potrdi pravila in določi voditelja (prim. kan. 689; 690 §2; 716 §1; 717 §1). Od teh društev se razlikujejo katoliška društva, ki jih Cerkev ni ustanovila, ampak jih priporoča. Niti ne nadzoruje njihovega delovanja in ne potrjuje pravil. Škof in župnik imata dolžnost, da skrbita le za to, da se ne pojavijo kakšne verske ali nravne zablode, zato pa nimata kakšnega posebnega vpliva nad društvi, ne smeta se vtikati v poslovanje društva, pogoje za članstvo, kakšna bo organizacija v teh društvih. Niso pa ta društva pomožna sila KA. Prim. Odar, Ničesar, str. 76–78. KA je sodelovanje laikov pri hierarhičnem apostolatu Cerkve, ki pa se loči od dosedanjih oblik cerkvenih družb. KA namreč hoče pomagati duhovnim potrebam različnih socialnih skupin (odraslim, mladim, dijakom, ženskam), da jih pripravi za njihovo okolje in posebne naloge v tem okolju. Od drugih oblik pa se loči tudi po modernosti oblik, saj je neposredno podrejena papežu, za predsednika ima redno laika in je organizirana po nacionalni bazi. Prim. *Pismo sv. Očeta brazilskim škofom o Katoliški akciji*, Naša pot X, Ljubljana 1936, str. 23 (dalje: *Pismo brazilskim škofom*).

skupini. Na obraten predlog, da bi se stražarji posamič pridružili mladcem, pa tudi ni uspel, ker se ni uresničila Ehrlichova ideja, da bi bil on duhovni vodja KA na univerzi, organizacijski vodja pa Tomec, čeprav ne eden ne drugi nista kazala volje do skupnega zbližanja.[550]

KA je treba predstaviti v okviru obeh škofij skupaj kot slovensko celoto, organizacijo po italijanskem vzoru, ki je postala samostojna cerkvena pravna oseba z lastnimi organizacijami in pomožnimi silami iz vrst katoliških društev. Težišče razvoja KA je bilo namreč v Ljubljani, lavantinska škofija pa je prispevala z organizacijskimi spodbudami svojih predstavnikov.[551]

Prerasla je v krovno organizacijo, ki pa je bila v sporu s stražarji. Čeprav že škof Jeglič najprej ni popolnoma razumel smisla KA in potrebe, končno pa je sprevidel velik pomen in smisel takšne organizacije in jo z vsem srcem priporočal, naslednik škof Rožman in lavantinski škof Tomažič pa sta sprejela skupna pravila za SKA.[552]

Verska društva so skrbela za poglabljanje verskega življenja članov. Katoliška društva so se zavzemala za svetne cilje določenih skupin po katoliških načelih, KA pa je imela namen s svojimi člani druge ljudi pridobiti za Kristusa, končno tudi cel svet pridobiti za Kristusa.[553] Splošno duhovnikom ni pripadalo mesto v KA, ker je bila to organizacija laikov z laiškim vodstvom, razen kadar jih je na to mesto imenovala cerkvena oblast. Običajno so se imenovali duhovniki asistenti ali samo duhovniki, biti pa so morali duša organizaciji, navduševalci

[550] Več o tem in sporu s stražarji: Anka Vidovič-Miklavčič, Rožman in stražarji, v: *Rožmanov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2001, str. 174–180; Kolarič, *Škof Rožman I*, str. 206–214. Kolarič še posebej navaja, da naj bi svojemu varovancu Pavletu Verbincu večkrat potožil: *»Vidim, oboji so dobri, pa ne morejo priti skupaj. To je hudičevo delo. Profesorja Ehrlicha in profesorja Tomca bom poklical v škofijo, zaklenil ju bom v sobo in ju ne bom prej spustil, dokler se ne pogovorita o skupnem delu.«* O škofu Rožmanu kot duhovnem voditelju Orlov: Kolarič, *Škof Rožman I.*, str. 169–175. Mihaelovo skupino je kot akademsko skupino KA – samostojno univerzitetno enoto – ustanovil duhovni voditelj študentov dr. Lambert Ehrlich leta 1932. Zaradi kraljeve diktature so se študentje na univerzi v letih 1931–1933 upirali jugoslovanskemu centralizmu in unitarizmu in nekateri, tudi katoliški študenti so simpatizirali s skrajnimi socialnimi naziranji v komunizmu. Prav Mihaelova skupina je skušala zajeziti vpliv komunizma med študenti. Program svojega dela so predstavili v publikaciji *Naš manifest* na zborovanju Akademske zveze, marca 1932. Pozneje so na univerzo prišli tudi Tomčevi mladci, ki so bili v okviru SKA potrjeni kot krovna organizacija, stražarji (Mihaelova skupina) pa kot pomožne skupine. Med skupinama je prihajalo do trenj, pa tudi do poskusov zbliževanja, ki pa žal vse do vojne niso rodili sadov. Prim. Vidovič-Miklavčič, n. d., str. 174–179.

[551] Prim. Dejan Pacek, Katoliška akcija v lavantinski škofiji, v: *Kronika* 63 (2015), str. 102–103.

[552] Prim. Poročilo o shodu dekanov, v: *LŠL* 62 (1927), št. 8, str. 83; Slovenska Katoliška akcija, v: *LŠL* 73 (1936), št. 8–9, str. 109–115. Že papež Pij XI. (1857–1939) je pisal brazilskim škofom o KA, da je potrebna zato, ker manjka duhovnikov in obstaja cel kup nevarnosti, ki ogrožajo vero in nravno neoporečnost ljudstva, zato bo četa dobrih laikov v pomoč duhovnikom. Nevarnosti naniza v opombi prevajalec Ignacij Lenček (1907–1974): *»Kot sadovi kapitalizem in industrializacije: beda, brezposelnost, krize in padanje morale; nravno okuženo okolje, nenravni tisk in film; končno kot največja nevarnost organizirano brezboštvo komunizma.«* Dodaja: *»Ona [KA, op. B. G.] v resnici nikdar ne ovira, še manj pa uničuje pokrete in oblike dobrega, ampak jih vzpodbuja, podpira, vzporeja. Zato si želi in sprejema prav rada sodelovanje vseh tistih jamstev, ustanov in prizadevanje, ki sicer niso uradno v KA, vendar jih družijo z njo isti plemeniti cilji: vzgajati vesti in krščanski apostolat.« Pismo brazilskim škofom*, str. 4–5, 19. Tudi: Alojzij Odar, *Katekizem o Katoliški akciji z razlago*, Ljubljana 1939, str. 6–7, 19 (dalje: Odar, *Katekizem*).

[553] Prim. Odar, *Katekizem*, str. 15, 25–28.

za apostolat, predstavniki škofovske avtoritete. Jugoslovanski škofje so na konferenci 6. maja 1938 določili vlogo duhovnika v KA.[554]

Leta 1939 je izšla druga, popravljena izdaja *Katekizma o Katoliški akciji*, ki jo je pripravil Alojzij Odar (1902–1953). V čl. 13 se podrobneje dotakne vloge duhovnika, ki je predstavnik hierarhije in bdi nad krščanskim šolanjem članov in udejanjanjem krščanskih načel v organizaciji.[555] V tem *Katekizmu* so navedeni tudi vzroki za organiziran pristop v obliki KA: »*Naš čas označuje to: 1. skoraj vse zasebno in javno življenje je razkristjanjeno (splošno razkristjanjenje); 2. novo poganstvo vstaja (novo poganstvo); 3. brezbožništvo organizirano napada vero (napadalno brezbožništvo). /.../ Naš čas zahteva, da se vsi katoličani zavedo nevarnosti, v kateri živijo in da s skupnimi močmi ustavijo razkristjanjevanje, in se upro novemu poganstvu in napadajočemu brezbožništvu. /.../ Delo duhovnika ni zadostno: 1. ker je duhovnikov premalo; 2. ker zaradi spremenjenih socialnih razmer duhovniki nimajo povsod dostopa (n. pr. v tovarne, delovne obrate itd.) Splošna je tožba, da imajo duhovniki premalo stika z ljudmi, zlasti z delavci. To čutijo najbolj duhovniki sami. ›Vstop tu nezaposlenim prepovedan‹ beremo pri vhodu v delavne obrate. Duhovnik zato nima dostopa v delavni obrat. Brezbožništvo, ki si je izbralo apostole med onimi, ki so zaposleni v obratih, pa ima dostop. Tako mora zastrupljati duše med delom.*

Jasno je, da so potrebni tudi za krščanstvo poleg duhovnikov še apostoli – verniki.«[556]

Ob vsem tem moramo povedati, da razcepljenost sama ni bila glavni problem, saj je pluralnost nekaj dobrega. Problem je nastal v nesposobnosti temeljnega dialoga, ki so ga po nekaterih drugih državah zmogli. Določeno reakcijo je povzročila tudi diktatura in gospodarska kriza, ki sta povzročili porast skrajnih socialnih nazorov komunizma. V tem obdobju se že kaže spopad liberalne in komunistične ideje s katoliškimi načeli, ki se je pri nas med vojno zaostril do bratomora, njegove posledice pa čutimo še danes.[557]

Večkrat slišimo o obtožbah škofa Rožmana, da je bil klerofašist. Takim obtožbam se pridružuje tudi hrvaški zgodovinar Viktor Novak (1889–1979) v svojem obširnem delu *Magnum crimen*, ki pa ga hrvaški duhovnik in dolgoletni

---

554 Več o samih pravilih in položaju duhovnika v KA prav tam, str. 37, 39–42. Glej tudi Slovenska Katoliška akcija, v: *LŠL* 73 (1936), št. 8–9, § 13, str. 112.

555 Prim. Odar, *Katekizem*, str. 40. Istega leta so važnost KA razglasili s slovesno resolucijo KKK, kjer so v 6. točki zapisali: »*Zdrava in zares živa jedra Katoliške akcije bodo po prepričanju kongresa najzanesljiveje zrasla, če se v laikih znova zbudi zavest, da so v krstu postali živi udje skrivnostnega telesa Kristusovega, če bodo vsi, ki so po krstu in birmi poklicani k splošnemu duhovništvu, dobivali od oltarja moč za aktivno življenje s Cerkvijo, predvsem za aktivno sodelovanje pri mašni liturgiji.*« *VI. mednarodni kongres*, str. 190.

556 Odar, *Katekizem*, str. 3–4. Podobno so zapisali tudi v brošuri *Duhovnik v Katoliški akciji*, na straneh 18–20. V točki 44 so pojasnili, kako so jugoslovanski škofje opredelili vlogo duhovnika v Katoliški akciji. Praktično niso dodali nič novega, kar je že bilo navedeno v zgornjih pravilih. Prim. prav tam, str. 18–20.

557 Prim. Janez Juhant, Škof Rožman in slovenski katoličani v tridesetih letih, v: *Rožmanov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2001, str. 214–215.

odposlanec pri Svetem sedežu Nikola Moscatello (1885–1961) ostro zavrne, da je v svojih pogledih ozek in da ga po eni strani razume, da piše tako, ker se ne sme zameriti komunistični oblasti.[558]

V lavantinski škofiji so bili v obravnavanem času trije škofje ordinariji. Mihael Napotnik (1850–1922)[559] je imel eno najdaljših obdobij škofovanja. V Mariboru je bil zadnji ordinarij, ki ga je izbral, imenoval in posvetil salzburški metropolit, saj mu je ta pravica s prevratom in razpadom Avstro-ogrske monarhije ugasnila, zato je tudi dve leti po njegovi smrti pod škofom Andrejem Karlinom (1857–1933)[560] lavantinska škofija z dekretom 1. maja 1924 prišla pod neposredno oblast Svetega sedeža.[561]

Napotnikov predhodnik, škof Jakob Stepišnik (1815–1889), Slomškov naslednik, je v svojem dolgem, 26 let trajajočem škofovanju nadaljeval Slomškovo delo. Poleg uvajanja novih redov je ustanavljal nove samostane in med drugim tudi dijaško semenišče. To je bil čas posega nemškega liberalizma, ki je želel tudi na cerkvenem področju uvesti državni absolutizem, ki je vplival na versko in cerkveno življenje z ločitvijo cerkve od šole, odpravil je konkordat in uvedel tudi civilnopravno zakonodajo na področju zakonskih zvez in drugo liberalno zakonodajo. Podobno kot v Ljubljani DPD je za upokojene in ostarele duhovnike že leta 1863 ustanovil poseben sklad ter sestavil pravila za posebno društvo dosluženih duhovnikov in pozval duhovnike, »*kateri se strinjajo s temi pravili, naj pristopijo k društvu. Ta sklad je dajal podpore revnim dosluženim duhovnikom. Ker pa so tudi mnogi aktivni duhovniki ob slabi plači živeli v veliki revščini, je škof dovolil, da je od njega ustanovljeni sklad svoj delokrog razširil. Tako je nastala podporna družba duhovnikov lavantinske škofije, ki jo je 1873 cerkvena in svetna oblast potrdila ter z nekoliko izpremenjenimi pravili še dandanes deluje pod imenom Vzajemnost ter podpira revne in bolne duhovnike lavantinske škofije*.«[562]

---

[558] Prim. Novak, *Magnum crimen*, str. 1060 sl., in Veraja, *Moscatello*, str. 148–150 (o glagolici), 175–181, kjer med drugim zapiše, da je Novakov ideal *homo homini lupus*. Kadar je namreč dobro govoril o nekaterih duhovnikih, je to delal samo z namenom, da napade druge in Cerkev, ker je sovražnik Cerkve, in dodaja: »*kad bi netko htio opovreći sve sofizme ovog povjesničara, izašla bi knjiga debelja od njegove, ali ionako vjerodostojnost ovoga pisca upada u oči čitatelju bez predrasuda*.«

[559] Več o njem tudi: *Napotnikov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1993.

[560] Več o njegovem pestrem življenju v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1996. Običajno zgodovinarji delijo Karlinovo življenje na tri obdobja: ljubljanskega (funkcije v Alojzijevišču, pedagoško delo, kanonik), tržaško obdobje (kot tržaško-koprski škof) in lavantinsko obdobje (kot lavantinski škof). Za nas bo aktualno zadnje obdobje. Pred tem je bil namreč štiri leta škof izgnanec in je bil rektor Zavoda sv. Stanislava, kjer pa ni pustil vidnih sledov. Prim. France Oražem, Prvi del življenjske poti Andreja Karlina, str. 7; Borut Košir, Karlin kot rektor Zavoda sv. Stanislava, str. 169, oboje v omenjenem zborniku.

[561] Prim. Bogdan Kolar, Mariborsko-lavantinska škofija v samostojni Sloveniji – mati novih cerkva, v: *ShS* 10 (2010), št. 2–3, str. 465 (dalje: Kolar, Mariborsko-lavantinska škofija). »*Stvar se je pač precej časa vlekla, a naposled sem dobil od prevzvišenega apostolskega nuncija v Beogradu pismo sv. Očeta, z dne 6. junija 1923, v katerem me imenuje za lavantinskega škofa. Ker je ta cerkveni dokument bržčas prvi, ki je bil poslan kateremukoli izmed lavantinskih škofov, se mi zdi potrebno, da Vam to papeževo pismo dobesedno poslovenjeno izročim. Doslej so namreč solnograški nadškofje, ki so lavantinsko škofijo pred blizu sedemsto leti ustanovili, imeli pravico, da so vselej, ko se je izpraznila lavantinska škofija, sami izbrali novega škofa, ki ga je potem rimski papež potrdil. Letos je pa sv. Oče Pij XI. sam izvršil imenovanje in ga meni naznanil z nastopnim pismom*.« LUR 5 (1923), št. 8, str. 38–39.

[562] Kovačič, *Zgodovina*, str. 400, 410.

Stepišnikov naslednik škof Mihael Napotnik (1850–1922) je bil priča še povečanim nacionalnim trenjem, v cerkvi, predvsem v lavantinski škofiji takrat malo bolj izrazitega gibanja Proč od Rima, s čimer sta se posebej ukvarjali sinodi leta 1903 in 1911. V dobrih dvajsetih letih je v lavantinski škofiji do leta 1918 odpadlo 2013 vernikov, vrnilo se oz. pristopilo jih je 467. Glede na to, da je imela pred vojno lavantinska škofija čez pol milijona katoličanov, je to število zanemarljivo.[563]

Napotnik je bil pravi aristokrat, strogo zavezan habsburški rodovini in monarhiji. Sklical je pet sinod in bil plodovit pisatelj. V narodnostnih bojih in odpadnem gibanju od Rima je rad ustregel Nemcem, da ne bi imeli povoda za odpad, sicer pa je bil v teh medsebojnih sporih rezerviran in zadržan, tako sta ga ocenila Franc Ks. Lukman in Anton Ožinger (1943–2019),[564] verjetno pa je ta njegova zadržanost izhajala tudi iz njegove asketsko-aristokratske drže kneza in škofa, kar je omenjal Anton Trstenjak (1906–1996) in ob koncu podal podobo škofa Napotnika: »*Za svoje geslo si je dal zapisati svetopisemske besede, bil je Mihael: Quis ut Deus. Pod tem geslom pa neposredno njegov podpis: Mihael Napotnik. Duhovniki so radi komentirali to besedo in miselno zvezo: Kdo je kakor Bog? Odgovor: Mihael Napotnik. Vsi vemo, da je škof Napotnik kot odličen doktor svetega pisma te besede prav pojmoval; duhovniki pa so si dali duška nad njegovo prevzvišenostjo s svojo duhovitostjo.*«[565]

Škof Napotnik je večino svojega ustvarjalnega delovanja izvedel pred našim obravnavanim obdobjem. Predvsem je tukaj treba poudariti velik pomen in prispevek s sinodami, ki so imele ne le škofijski, ampak veliko širši pomen, saj je tista leta 1903 spodbudila tudi škofa Jegliča, da je sklical sinodo.[566] V pastoralni dejavnosti pa je spodbujal in razvijal že vpeljane in organizirane institucije in dejavnosti. Ustanavljali so razna društva, družbe, na znanstvenem področju so začeli izdajati prve znanstvene revije v teoloških vedah, *Voditelja v teoloških vedah*, ki ga je po vojni nadomestil *Bogoslovni vestnik*. Vsako leto je izdajal pastirske liste, ki so izšli tudi v knjižni obliki. Zadnje leto pa je hudo zbolel, tako da niti pastirskega pisma ni izdal.[567]

Po Napotnikovi smrti, 28. marca 1922, je škofijski sedež za dobro leto ostal izpraznjen, saj je bil škof Andrej Karlin ustoličen šele 29. julija 1923. Takoj prvo

[563] Prim. prav tam, str. 419–20.

[564] Prim. Bruno Hartman, Maribor v Napotnikovem času, v: *Napotnikov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1993, str. 42.

[565] Anton Trstenjak, Napotnikova osebnost, v: *Napotnikov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1993, str. 56.

[566] Prim. Stanislav Slatinek, Cerkvenoupravni pomen Napotnikovih sinod, v: ur. *Napotnikov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1993, str. 116.

[567] Prim. Vinko Potočnik, Škof Napotnik – v luči njegovih pastirskih listov, v: ur. E. Škulj, *Napotnikov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1993, str. 91.

leto so se zgodile spremembe v škofijskih mejah kot posledica političnega urejanja in podpisovanja različnih meddržavnih mirovnih pogodb.[568]

Škof Karlin je največ časa posvečal kanoničnim vizitacijam, najprej na novo pridobljenih župnijah. Ni pa se posvečal pisateljski in katehetsko-pedagoški dejavnosti. Močno je podpiral cerkvena in krščanska društva, ki so gradila svoje prostore za kulturno udejstvovanje, spodbujal je KA v sodelovanju z ljubljansko škofijo preko dr. Cukala.[569] Kot je ugotavljal Trstenjak, se je škofija pod njegovim vodstvom sprostila, močno se je razvilo čaščenje Srca Jezusovega, spodbujal se je predvsem podiplomski študij in skrb za odličen naraščaj visokošolskih profesorjev.[570]

Po študijih in kaplanskih službah je od leta 1905 poznejši škof Tomažič opravljal razne pomembne škofijske službe, med drugim je bil suplent na bogoslovnem učiteljišču, sinodalni eksaminator pri konkurznih izpitih in vizitator mariborskega mestnega naddekanata, poleg tega pa je imel še več služb v stolnem kapitlju. Do konca prve svetovne vojne je bil tudi škofov tajnik. Prav zato je bil najprej tudi mišljen za Napotnikovega naslednika. Po imenovanju škofa Karlina je ostal njegov tesen sodelavec, razumljivo je, da je bil on njegov naslednik, saj je škofijo poznal od blizu v dolgem obdobju od leta 1905 do 1928. Od avgusta 1928 naprej pa je bil pomožni škof škofu Karlinu zaradi bolezni. Čeprav njegovo dobo običajno beležimo od leta 1933, ko je po smrti škofa Karlina postal lavantinski škof, je dejansko že več kot leto prej vodil posle škofije, vizitiral, birmal, se udeležil konference JŠK, seveda v ordinarijevem imenu.[571]

Pastoralne poudarke škofa Tomažiča lahko zasledimo iz njegovih pastirskih pisem, čeprav ta niso tako osebna kakor na primer Jegličeva. Najprej so bile to birme in vizitacije v želji po duhovni prenovitvi in poglobitvi župnij. Druga skrb je bila namenjena duhovnikom, redovnikom in redovnicam, ki jih je spodbujal k stalnemu intelektualnemu izpopolnjevanju, uvedel je ›duhovniško soboto‹, poseben dan, ko naj bi molili in žrtvovali žrtve za gorečnost duhovnikov in nove duhovne poklice. V to skrb je spadala tudi gradnja novega bogoslovnega semenišča na Vrbanski. Tretja skrb pa je bila namenjena organizacijam in društvom, pri čemer se še posebej kaže skrb za uvajanje KA. Skupaj s škofom

[568] Iz sekovske škofije so tako pripadli lavantinski Apače, del cmureške župnije, Kapla, del Sv. Duha na Ostrem vrhu, od krške pa 13 župnij. V Prekmurju sta bili iz somboteljske škofije izločeni dve dekaniji, 1. maja 1924 pa je Sv. sedež izločil lavantinsko škofijo iz salzburške metropolije in jo podredil direktno Sv. sedežu. Na novo pridobljenih župnijah so ostali tudi vsi duhovniki, razen Alexa Lenza iz Kaple, ki je bil doma v Lipnici. Prim. Kovačič, *Zgodovina*, str. 249[sic.! 429]–430; Pangerl, n. d., v: *Karlinov simpozij v Rimu*, str. 182.

[569] Prim. Ivan Štuhec, Dileme o Katoliški akciji v času Karlinovega škofovanja, str. 233; Potočnik, Mariborski škof Karlin in verskokulturna dejavnost Cerkve, str. 240–241, vse v: ur. *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1996.

[570] Prim. Anton Trstenjak, Moji spomini na škofa Karlina, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1996, str. 275–276.

[571] Prim. Ilaria Montanar, Življenjska pot škofa Tomažiča, str. 17–20; Jože Lesnika, Ivan Jožef Tomažič – kaplan in škofijski tajnik, str. 49; Jože Goličnik, Škof dr. Ivan Jožef Tomažič – kanonik, dekan in prošt, str. 52–57; Stanislav Slatinek, Ivan Tomažič – pomožni škof in generalni vikar, str. 60–64 (dalje: Slatinek, Tomažič), vse v: *Tomažičev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2008.

Rožmanom sta objavila pravila SKA. Škofijo pa so zaznamovale tudi velike verske prireditve: škofijski evharistični kongres leta 1934 kot uvod in priprava na jugoslovanski evharistični kongres v Ljubljani. Zelo odmevni so bili ›Slomškovi dnevi‹, konec junija 1936, kar je nekakšen odmev ljubezni do Slomška. Škof Napotnik, ki mu je bil tajnik, je bil začetnik postopka za beatifikacijo, tajnik Tomažič pa prvi postulator.[572]

Škofje so si s svojimi najožjimi sodelavci močno prizadevali za pospeševanje združenj, katoliških društev, organizacij za spodbujanje in poglabljanje vere, nravnosti ter družbene pravičnosti. Kljub družbeno-političnim omejitvam tedanjega časa, so izrazili jasno zahtevo po verski svobodi, odpravi revščine in družbeni pravičnosti. Zavzemali so se za dobro vzgojo duhovnikov, kar se na zunaj kaže tudi z gradnjo novih semenišč, tako v Ljubljani kot v Mariboru, čeprav jim je druga svetovna vojna prekrižala načrte.

Višja duhovščina je bila dejaven člen družbe v času med vojnama, predvsem z organizacijo in konkretnim reševanjem družbenih problemov na socialnem področju. To delovanje je dobilo svoj izraz v konkretnem delu proti alkoholizmu, v družbi za treznost, karitativni dejavnosti Vincencijeve in Elizabetine družbe in v spodbujanju prosvetnih organizacij ter organiziranju pomoči revnim dijakom in študentom.[573]

10.5 DUHOVNIŠKI PROLETARIAT

Pojem proletariat, znan že iz antike, se je začel uveljavljati v 19. stoletju in je označeval najrevnejše sloje prebivalstva, običajno delavce brez posesti, ki so svoje delo prodajali kapitalistom in živeli v bedi in siromaštvu.[574]

Taki sloji prebivalstva pa niso bili le med delavci in kmeti, ampak tudi med duhovniki, zato lahko govorimo o ›duhovniškem proletariatu‹. To je bil določen del duhovnikov, običajno kaplanov in beneficiatov, med njimi pa so se našli tudi župniki, ki so živeli v skrajni bedi, brez zadostnih sredstev za nakup osnovne

[572] Prim. Stanislav Žlof, Tomažičevi pastoralni poudarki, str. 112–115; France Oražem, Škof Tomažič in evharistični kongres v Mariboru leta 1934, str. 276–283, vse v: *Tomažičev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2008.

[573] Prim. Akademski dom sv. Cirila v Ljubljani, v: *LŠL* 68 (1933), št. 7, str. 68: *»Dom stoji pod pokroviteljstvom ljubljanskega škofa.«*; NŠAL 15, Sejni zapisnik konzistorija 1898–1943, šk. 5, sejni zapisniki z dne: 4. 2. 1921, 8. 2. 1924, 18. 12. 1925, 15. 1. 1926, 5. 3. 1926, 4. 2. 1927, 2. 3. 1928; NŠAL 468, Zapuščine duhovnikov: Viktor Steska, šk. 5: Načrt dela za treznjenje naroda. 30 točk. Načrt dela za streznenje naroda; NŠAL 469, Zapuščine duhovnikov: Alojzij Stroj, šk. 86: Ob 70 letnici rokodelskega društva; NŠAL 491, Zapuščine duhovnikov: Matija Škerbec, šk. 133: Referat na konferenci dekanov, januar 1937; Pastirski list o treznosti in navodila, v: *LŠL* 62 (1927), št. 3, str. 33–41.

[574] Na podlagi *Rerum novarum* papeža Leona XIII. iz leta 1891 je papež Pij XI. v okrožnici *Quadragesimo anno* izrazil jasno zahtevo po rešitvi proletarskega vprašanja z višino plače, ki se mora ravnati po zahtevah splošne blaginje, da človek lahko skrbi zase in za svojo družino. Prim. *Družbeni nauk Cerkve* (ur. J. Juhant, R. Valenčič), Celje 1994, str. 83–87 (dalje: *Družbeni nauk*).

obleke, hrane, pa tudi za morebitno potrebno bolnišnično oskrbo,[575] zdravljenje ali selitev na drugo delovno mesto.[576]

Službo župnikov je posebej urejal CIC 1917. Župnikova opravila so bila določena v kan. 462. Župniku so bila pridržana opravila slovesnega krščevanja, javnega prinašanja Najsvetejšega zakramenta bolnikom v lastni župniji in prinašanja Najsvetejšega zakramenta kot popotnico z bolniškim maziljenjem, javnega oklicevanja prejemnikov sv. redov in zaročencev, poročanja in deljenja poročnega blagoslova, pokopavanja, na veliko soboto ali po krajevnem običaju blagoslavljanja hiš po določbah liturgičnih knjig, blagoslavljanja krstne vode na veliko soboto, vodenja javnih procesij zunaj cerkve, zunaj cerkve deljenja slovesnega blagoslova, če to ni kapiteljska cerkev.[577]

Obenem pa so opredeljene tudi lastnosti osebe, ki naj bo postavljena za župnika. Župnik je moral biti najprej duhovnik, lepega življenja, učen, goreč za duše in razumen.[578] Poleg tega je imel tudi nekaj dolžnosti po službi sami: bivati je moral v župnišču blizu svoje cerkve (škof je lahko določil izjemo, če ta ni povzročala škode službi), odsoten je bil lahko dva meseca na leto (duhovne vaje se niso štele v ta čas), ko je odšel na počitnice za več kot teden dni, je moral imeti zakonit razlog in pisno ordinarijevo dovoljenje ter poskrbeti za vikarja namestnika, ki ga je škof odobril, če je moral župnijo zapustiti nemudoma iz važnega razloga, je moral o tem čimprej pisno obvestiti ordinarija in mu razložiti vzrok in navesti duhovnika, ki ga bo ta čas nadomeščal, v vsakem primeru pa je bil dolžan poskrbeti za potrebe vernikov.[579]

Če pa je prihajalo do težav, je moral škof ukrepati po določenem postopku. Razlogi za odstavitev župnikov so bili naslednji: 1. nevednost ali stalna telesna ali duševna bolezen, zaradi katere ni mogel pravilno opravljati svojih dolžnosti,

---

[575] Župnik Kristjan Cuderman je 26. 12. 1937 odšel v Leonišče na zdravljenje ledvičnih kamnov. Ob tem je poslal pomenljivo pismo litijskemu županu. Glej prilogo 22.

[576] V arhivu obstaja veliko dokumentov, ki potrjujejo navedeno. Tukaj omenimo le dva: Jožef Ambrožič (1890–1943), kaplan na Bledu, je na škofijski ordinariat oddal prošnjo za dotacijo selitvenih stroškov: Š. O. 14. 10. 1925, št. 3859; to pa je posredovalo pismo ministrstvu. To je 16. 10. 1925, št. V. br. 537, odobrilo 400 din. Kaplan je prošnjo utemeljil: *»Preselil sem se iz Prečne na Bled. Za prevoz pohištva sem plačal na železnici 475,50 Din, kar dokazuje priloženi vozni list. Imel sem s selitvijo, kakor je umevno, še veliko drugih stroškov.«*

Vinko Čebašek , upokojeni župnijski upravitelj, je pisal 21. 5. 1925 iz Zaloga pri Cerkljah velikemu županu v Ljubljani: *»Podpisani prosim kakega denarnega prispevka. V pokoj sem stopil pred 7 leti kot župni upravitelj male župnije Šenturška gora vsled delne kapi in živčne bolezni. Star sem 60 let. Prihraniti si nisem mogel kaj. Zdravniki so me veliko stali. Razen draginjske doklade so mi v pomoč še mašne intencije, kolikor mi jih verniki dajo. S tem si moram odskrbovati hrano, obleko in postrežbo.«* Veliki župan je posredoval prošnjo Ministrstvu ver v Beograd s priporočilom za 1500 din podpore. Kako je bila prošnja rešena, ni podatka. Prim. AS 85 Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, Personala, popravila cerkva, imenovanja župnikov, draginjske doklade, problematika župnij, volila župnijam, f. 2. Glej tudi prilogo 23.

[577] Vse te službe so še dodatno razložene v delu, ki govori o zakramentih in svetih krajih in časih, od kan. 731 dalje. O župnikih glej tudi Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 265–268.

[578] Prim. CIC 1917, kan. 453, § 2. Ne smejo mu manjkati tudi druge lastnosti po splošnem in partikularnem pravu, ki se zahtevajo za dobro vodstvo župnije, prim. kan. 459, §§ 2–3.

[579] Prim. CIC 1917, kan. 465.

obenem pa se z vikarjem ni moglo poskrbeti za blagor duš, 2. zasovraženost pri ljudeh, tudi če ni bila splošna ali upravičena, ovirala pa je uspešno izvrševanje njegove službe in se je predvidevalo, da se v kratkem ne bo odpravila, 3. izguba dobrega imena pri poštenih in resnih možeh zaradi zločina, ki ga je župnik storil, tudi, če se je naknadno izvedelo in je zločin že zastaral ali pa zaradi kakega dejanja župnikovih sorodnikov, če ni bilo z njihovo odslovitvijo dovolj poskrbljeno za župnikovo dobro ime, razlog pa je bilo lahko tudi župnikovo lahkomiselno življenje, 4. verjeten tajen zločin, ki se je pripisoval župniku, škof pa je predvideval, da bo zaradi tega pozneje lahko nastalo veliko pohujšanje vernikov, 5. slabo upravljanje premoženja, če se ni uspelo pomagati s tem, da se je župniku upravljanje odvzelo.[580]

V teh primerih je bil škof dolžan ukrepati tako, da je najprej zaslišal dva izpraševalca, nato pisno ali ustno povabil župnika, če ta ni bil na duhu bolan, da se je v določenem času župniji odpovedal. V vabilu je moral navesti tudi razlog, ki ga je nagnil k temu in dokaze, na katere se razlog upira. Če se župnik ni odzval v določenem času, ga je škof lahko takoj odstavil, pri tem pa ga ni vezala dolžnost poskrbeti za odstavljenega duhovnika. Župnik je lahko navedel tudi druge razloge in vzroke, ali pa zahteval odlog vabila, da bi zbral dokaze, kar mu je moral škof omogočiti, pod pogojem, da ne bi bilo škode za duše. Škof je nato te razloge preučil z izpraševalcema in župniku z odlokom sporočil ali je njegove razloge sprejel ali ne. Župnik se je na eventualno odpoved lahko pritožil v desetih dneh, škof pa je moral nato zaslišati dva župnikova svetovalca in odobriti ali zavrniti nove podatke župnika, ki je vložil pritožbo in jih je na novo posredoval v desetih dneh od pritožbe.[581]

Duhovniški proletariat je sestavljal glavno bazo izvršilne oblasti škofa, hkrati pa je bil glavni vir za škofove stike z verniki. Največji vir informacij so bile v teh primerih vizitacije župnij. Po vojni je bila težnja po obnovi države in družbe na vseh področjih. Ko se je življenje počasi normaliziralo, je Cerkev sklicala peti katoliški shod, ki je bil temeljni dokument, ki je dajal usmeritev za nadaljnje delo vse do druge svetovne vojne. Na njem so sodelovali duhovniki in laiki, profesorji z referati, končno pa so sprejeli tudi resolucije po posameznih področjih. Tukaj bomo navedli samo nekatere, ki se najbolj dotikajo temeljnih usmeritev in položaja duhovnikov.

V resoluciji odseka za cerkveno-politična in narodna vprašanja so med drugim zapisali: »*Glede vseh cerkvi in državi skupnih (mešanih) zadev (zakon, šola, imovinsko vprašanje itd.) želimo, naj se v vzajemnjem interesu cerkve in države urede v iskrenem sporazumu obeh.*«[582] Protestirali so tudi proti določenim

[580] Prim. CIC 1917, kan. 2147.
[581] Prim. CIC 1917, kan. 2148–2154.
[582] *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923*, Ljubljana 1924, str. 313.

delom vidovdanske ustave: »*Ugotavljamo, da tako zvani kancelparagraf, ki ga uvaja vidovdanska ustava (čl. 12, alin. 7), nasprotuje ustavno zajamčeni samostojnosti veroizpovedovanj v urejanju njihovih notranjih verskih poslov, ustavno zajamčenemu svobodnemu izvrševanju bogoslužja in enakosti vseh državljanov pred zakonom (čl. 4). Zaraditega[sic.], in pa ker se s to določbo ustave skuša uveljaviti policijsko nadzorovanje cerkve v njenem lastnem delokrogu, protestiramo proti njej in zahtevamo, da se ta določba ne izvede, temveč iz ustave črta. Odklanjamo določbe členov 394–398 načrta kazenskega zakona, ker nasprotujejo kanonskemu pravu in so krivične. Protestiramo proti vsaki omejitvi svobodnega občevanja katoličanov s sveto stolico in zahtevamo, da se načelo svobodnega občevanja tudi ustavno prizna in zajamči. Zasedanje škofij, župnij in drugih cerkvenih služb bodi načeloma popolnoma cerkvi prepuščeno. Ugovarjamo proti krivičnemu zapostavljanju katoliške cerkve in katoliške duhovščine v gmotnem oziru od strani države ter zahtevamo, da se povsod izvaja v ustavi odrejeno načelo sorazmernega podpiranja vseh veroizpovedovanj.*«[583]

Druga tegoba, ki je poleg slabe literature težila življenje, je bil alkohol. Med vojnama se je protialkoholno in treznostno gibanje močno razmahnilo. K temu so veliko pripomogli ravno duhovniki, ki so po škofovih spodbudah uvajali po župnijah Društva treznosti in pridigali (bogoslužje in krščanski nauk) proti nasilju v družinah in alkoholizmu.[584] Pri ministrstvu za zdravstvo so ustanovili Društvo za gojitev treznosti z državno podporo. Njegov namen je bil spodbujanje treznosti, zatiranje in omejevanje pijančevanja v Ljubljani in celi Sloveniji, gospodarsko, socialno in zdravstveno proučevanje posledic pijančevanja in njihovo odpravljanje. »*Za naše stališče nasproti tej novi, koristni, od države*

[583] Prav tam, str. 313. Omenjali smo, da je bila zakonodaja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji zelo neurejena in še iz stare Avstro-Ogrske. Ravno tako je veljalo za kazenski zakonik, saj je bil za Kraljevino SHS objavljen 18. 7. 1929 v Ur. l. LJ-MB, št. 74, str. 573–588. Zakon o uveljavitvi KZ je bil objavljen v Ur. l. LJ-MB, z dne 20. 7. 1929, št. 75, str. 589, ki je določal, da KZ stopi v veljavo 1. 1. 1930. Nekaj členov se je neposredno dotikalo tudi duhovnikov na terenu: § 395: *»Državni usužbenec ali verski predstavnik, ki prisilikoga z zlorabo svoje službe ali sovjega položaja, da kaj stori ali ne stori ali da kaj trpi, s čimer se žali kakšna njegova pravica, se kaznuje z zaporom ali v denarju do 50.000 dinarjev. Preganjati se začne na predlog.«* § 398: *»Verski predstavnik, ki ne vpiše rojstva, poroke ali smrti v knjigo, predpisano za to, se kaznuje z zaporom do enega leta ali v denarju do 10.000 dinarjev.«* § 399: *»Verski predstavnik, ki poroči osebi, med katerima zakona (brak) po zakonu ni dopusten, se kaznuje z zaporom ali v denarju. Z isto kaznijo se kaznuje tudi verski predstavnik, ki poroči osebo, katera je stopila prej v zakon po predpisih katerekoli vere, priznane v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, ali katera je prej sklenila civilni zakon. Če ostane zakon v veljavi, se kaznuje verski predstavnik v denarju do 5000 dinarjev, toda sodišče ga sme tudi oprostite vsake kazni.«* § 400: *»Verski predstavniki, ki uporabljajo v strankarske namene svojo duhovno blast po verskih molilnicah ali s sestavki verskega značaja ali drugače v izvrševanju svoje poklicne dolžnosti, se kzanujejo do dveh let ali v denarju.«* Prav tam, str. 588.

[584] Popoldansko službo božjo ob nedeljah in praznikih je uredil že tridentinski koncil l. 1546, Pij X. pa je 1905 izdal okrožnico *Acerbo nimis*, ki je to potrdila: *»Vsi župniki in tisti, ki skrbe za duše, naj poleg običajne homilije ob evangeliju, razlagajo odraslim vernikom katekizem, na lahek način in primeren razumevanju poslušalcev ob uri, ki jo vsakdo ima za najbolj primerno, toda zunaj časa, ki je določen za pouk otrok. pri tem naj uporabljajo tridentinski katekizem in se drže takega reda, da bodo v štirih ali petih letih obdelali celotno snov apostolske vere, zakramentov, božjih zapovedi, nedeljske molitve in cerkvenih zapovedi.«* Prim. Ubaldo Gianetto, Ljudska kateheza, v: *Katehetsko-pedagoški leksikon* (ur. F. Škrabl), Ljubljana 1992, str. 353–354; CIC 1917, kan. 1322. Predpis najdemo znova v odloku *Provido Sanc Consilio* z dne 12. 1. 1935.

podpirani organizaciji veljajo ravno ista načela, kakor smo jih objavili v 2. št. Vestnika str. 14. o našem sodelovanju pri narodnoobrambnem delu. Naše društvo za treznost je Sveta Vojska. Naš odbornik naj dela za treznost, skuša s časom ustanoviti podružnico Svete Vojske, sicer pa velja o Društvu za gojitev treznosti isto kakor o Jugoslov. matici in njenih podružnicah. Če ne delamo v naših, pa delajmo saj v skupnih, od države podpiranih prepotrebnih organizacij.«[585] Med člani odbora so bili iz katehetskega društva in PZ Ivan Pintar (1895–1980), iz OZ Jože Langus, iz Leonišča Janez Kalan (1868–1945), s škofijskega ordinariata pa kanonik Alojzij Stroj (1868–1937).

V *Vzajemnosti* so povezali obe težavi in potarnali: »*Kateri je naš najhujši sovražnik? Če hočemo verjeti abstinentom, je to alkoholizem. In verjeti jim moramo. Imajo podatke in številke v rokah, katerim se ne da nič ugovarjati. Toda imamo pa vendar še enega sovražnika, tako hudega, da človek ne ve, kateremu bi dal ›prednost‹ – ali alkoholizmu ali temu. Ta sovražnik je liberalno-socialistično časopisje. Tako-le je: Alkoholizem je bolj skrit sovražnik, – časopisje pa očit. Oni dela, bolj hinavsko, priliznjeno, zahrbtno, po ovinkih (zato ga mnogi niti ne spoznajo za sovražnika), – ta pa naravnost, oni dela bolj nezavestno, ne namerno, ampak facto ipso, – ta pa zavestno, premišljeno, namenoma. Nasprotno časopisje je naš zaklet sovražnik!*«[586] Svoja opažanja in zahteve glede alkoholizma pa so katoličani izrazili tudi na petem katoliškem shodu: »*Vsi namreč, brez izjeme strank, se ujamemo v ugotovitvi, da je slovensko ljudstvo kot celota zelo okuženo po alkoholizmu, da je alkoholizem zanj vir premnogih grdih moralnih madežev, ki mu pred svetom jemljejo dobro ime, da ga alkoholizem upropašča duševno, gospodarsko in narodnostno in mu jemlje odpornost pred sovražnikom življenja po veri in nacionalne svobode. Koncem aprila l. 1923 je štela Slovenija 5893 gostiln, vinotočev in žganjaren. Povprečno je prišla ena gostilna ozir. žganjarna že na 180 oseb, če vpoštevamo pri tem tudi mladino, [???] in dojenčke. Pa je prišla na deželi ena gostilna ozr. žganjarna že na 178 oseb, v nekaterih krajih celo na 90 oseb...*« Leta 1922 je v Sloveniji umrlo za tuberkulozo 2723 ljudi ali vsak 7. ozir. 8. izmed umrlih. Prav tako zdravniki vidijo glavni vzrok sramni kugi in veneričnim zastrupljenjem v alkoholizmu. Zdravniki tudi delajo povezavo med alkoholizmom in izrodki in nerodno spolnostjo.[587] Po matičnih knjigah je bilo l. 1922 rojenih 31.648 otrok, od tega 3.666 nezakonskih, oz. vsak 8. ozir. 9. otrok. Zanimivo pri tem je, da je bila zelo velika razlika med kraji, saj je bilo omenjeno število nezakonskih otrok

[585] Delo za treznost, v: *VPZ*, 5 (1924), št. 3, str. 27. Zahteve proti alkoholizmu so izrazili tudi na KKK. Zahtevali so, naj se mladina vzgaja za treznost, naj pijanost velja za sramoto in naj ne bo olajševalna okoliščina za zločine. Zanimiva je 5. točka: *»[J]avne oblasti naj omeje število gostiln. Postava, ki določa kazen za javno pijanost, naj se izvršuje.« VI. mednarodni kongres*, str. 208.

[586] Naš zakleti sovražnik., v: *Vzajemnost* 1 (1913), št. 1, str. 5–6.

[587] Mišljena je neurejena spolnost, ki ne izvira iz ljubezni in zvestobe sozakoncu in je zato vzrok prenašanja (spolnih) bolezni in drugih težav (sirote, nezakonski otroci, revščina ...). Med neurejeno spolnost štejemo tudi »belo kugo«, prekinjen spolni odnos z namenom preprečevanja spočetja.

v glavarstvu Brežice, v Mariboru okolici in Ljutomeru že 5–6 nezakonskih, v Slovenj Gradcu vsak 4., v Prevaljah pa celo vsak tretji.[588] Škof Karlin je ob tem v postnem pismu zapisal: »*Strah in groza me je pred razuzdanostjo, ki se je razpasla med nami, odkar se je začela svetovna vojska. Kaj bi rekli naši umrli očetje in dedje, ko bi se danes povrnili na svoje domove, na svojo zemljo? Ah, oni, ki so bili tako ponosni na svoje slovensko poštenje, na moralni red v družini! Od sramu bi se v grobu obrnili, gledajoč razuzdanost in brezsramnost sedanjega rodu. /.../ Oh, razuzdanost, nesrečna strast, živalski nagoni in vse, kar spada k poželenju mesa pač ne morejo biti zahvala Bogu za njegove dobrote.*«[589]

Duhovniki pa so se tudi prizadevno ukvarjali z nabožnimi ustanovami, ki spadajo med najstarejše organizacije v Sloveniji. Močno so se razmahnile zlasti za časa škofovanja dr. A. B. Jegliča; posebno so se razvile Marijine družbe in Tretji red sv. Frančiška z naraščanjem križarjev in klaris. Poleg teh so obstojale v ljubljanski oziroma lavantinski škofiji še naslednje cerkvene družbe: Družba za širjenje vere, Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, Bratovščina sv. Družine, Bratovščina sv. Rešnjega Telesa, Bratovščina sv. Uršule, Apostolstvo mož in fantov, Družba treznosti, Družba sv. Rafaela za varstvo izseljencev, Dejanje sv. Detinstva, Vincencijeve konference, Elizabetine konference, Cecilijina družba in Slomškova družina. »*Kot za narodovo izobrazbo zlasti važne omenimo posebej: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda v Mariboru se je obnovilo l. 1925 ter je s svojo versko gorečnostjo in spoznavanjem vzhodnega bogoslovja po Slomškovi zamisli vse prevzeto z narodno prosvetnim duhom. V lavantinski škofiji dela okoli 120 krožkov ACM. Tudi v ljubljanski škofiji deluje ACM zelo živahno: ima 200 krožkov. /.../ Za asketsko vzgojo duhovništva sta se ustanovili poleg že obstoječih združenj na novo dve duhovniški nabožni organizaciji: Duhovniška tretjeredna skupščina in Unio Apostolica.*«[590]

Vse te ustanove je spodbujal tudi peti katoliški shod, med njimi posebej Marijino družbo, tretji red in bratovščino sv. Rešnjega Telesa, »*gledajoč v njih, ako so v rokah dobrega vodstva, preizkušena sredstva za gojitev in povzdigo versko-nravnega življenja, tako v posameznih kakor v družbi.*« Obenem je spodbujal vse dušne pastirje, »*naj češčenje Srca Jezusovega znesejo globoko med narod. Proti nenravnosti je zahteval shod, da se strogo cenzurirajo gledališke predstave*

[588] Prim. *Peti katoliški shod 1923*, str. 188–190. V nekaterih okrajih Slovenije je bil odstotek nezakonskih otrok presenetljivo velik, npr. Prevalje-Dravograd 24,19 %, Maribor levi breg celo 31,7 %, drugod pa zelo nizek, npr. Logatec 3,8 %, Metlika in Črnomelj 5,2 %. V severnih okrajih je struktura prebivalstva drugačna od prebivalstva v južnih okrajih, saj je na severu odstotek nesamostojnih in neporočenih odraslih oseb mnogo večji kakor na jugu. Če namreč primerjamo odstotek nezakonskih otrok glede na število neporočenih oseb med 20. in 60. letom starosti, se pokaže, da je odstotek nezakonskih otrok v okraju Maribor levi breg podoben kakor v novomeškem okraju, okrog 4 % neporočenih odraslih oseb, zato so nihanja v številu nezakonskih otrok, ne izključno, ampak v največji meri odraz družbene strukture in posestne razdelitve v posameznih okrajih. Prim. Hrvoj Maister in Filip Uratnik, *Socialni problemi slovenske vasi*, Ljubljana, 1938, str. 42.

[589] Andrej Karlin, Pastirsko pismo za postni čas, v: *OLŠ* 1 (1924), št. 2, str. 10.

[590] Nabožne ustanove, v: *SzS*, str. 200–201.

in še bolj strogo vse predstave kina, katerih se udeležujejo množice iz ljudstva in posebej še mladina, in ki fantazijo še bolj razdražujejo. Uporabljajo naj se vsa zakonita sredstva, da se preprečijo konkubinati in podobni pojavi javnega pohujšanja. Ples naj se kolikor mogoče omeji.«[591]

Navedli smo nekoliko več zahtevanih točk, ker so se duhovniki na terenu vedno znova ukvarjali s to problematiko. V vizitacijskih poročilih, predvsem za časa škofa Jegliča, je veliko zapisov o problemih veseljačenja, plesov, pijančevanja, skratka vse nemoralnosti in raznih težav z liberalnimi učitelji in župani. Gotovo je tudi zato Josip Srebrnič (1876–1966), profesor starokrščanske književnosti, v svojem referatu na petem katoliškem shodu spodbujal: »*Poudarjanje načela [katoliškega, B G.] je potrebno, saj je čestokrat istovetno s poukom o veri, toda lepše in vabljivejše in bolj prepričevalno kakor strogo poudarjanje načela je načelo realizirano v delih ljubezni do Boga in do bližnjega, je življenje po veri, kajti tako življenje očituje in dokazuje že samo po sebi, kje je resnica in kje zmota. /.../ Poudarjanje načela je v Slovencih izvedlo ločitev duhov, je rodilo ogromno organizacij, a je zapustilo občutek, da mu poglobitev življenja po veri ni še sledila v taki meri, kakor bi jo mnogi želeli. /.../ Sredi rastoče industrializacije slovenskega ozemlja, sredi rastočega tujskega prometa po njem in sredi rastočih množic izobraženstva in napolizobraženstva, ki ni imelo prilike, prepojiti se v mladostnih letih z nazori katoliškega življenja, se opaža tu in tam celo rastoče odtujevanje veri in življenju po veri.*«[592]

10.6 DUHOVNIŠKO PODPORNO DRUŠTVO

Gmotno stanje kuratnega klera, predvsem duhovniškega proletariata, je bilo zelo bedno in neurejeno. Težave so se večale s starostjo in morebitnimi boleznimi ter potrebnim zdravljenjem. Odmev na to krizo so tudi Duhovniška podporna društva, ki so jih po škofijah začeli ustanavljati v drugi polovici 19. stoletja. V Ljubljani je bilo ustanovljeno DPD. Podobno društvo v lavantinski škofiji je imelo isti namen in cilje – pomoč duhovnikom. Glede na to, da se društvi praktično prekrivata, bo tukaj navedena samo predstavitev ljubljanskega DPD.

Prva pravila društva so bila potrjena 11. oktobra 1872. Namen društva je bil podpirati obnemogle, bolne in ubožne člane društva v posameznih primerih po potrebah. Člani so lahko prejeli podporo, ki pa ni smela v nobenem primeru presegati 200 gld. (§ 4 in 10). Ustanovni član je plačal enkratni znesek 100 gld,

[591] Prim. Peti katoliški shod 1923, str. 309–310.

[592] Josip Srebrnič, Naloge versko-nravne vzgoje, v: *Peti katoliški shod 1923*, str. 187.

ostali člani so plačali v prvem letu 50 gld, nato vsako leto 3 gld. Član je lahko postal vsak duhovnik ljubljanske škofije (§§ 5 in 7).

Vse do leta 1933 ni bilo bistvenih sprememb pravil, le da so valuto spremenili iz goldinarjev v krono in dodali §§ 24 in 52, ki sta določala, da ima društvo lahko tudi posestva in da naj se na društvene stroške za člane in dobrotnike opravi vsako leto 52 sv. maš. Leta 1933 pa je ban potrdil nova pravila društva, ki imajo veljavno valuto v dinarjih in več drugih sprememb. Med njimi je bil v § 5 dodatek, da o sprejemu novih članov odloča odbor. § 6 je določal, da je ustanovnik plačal enkratno 5.000 din, redni člani pa so plačevali letno naročnino, ki jo je določil odbor društva. § 7 je določal prihodke društva: a) članarina in prispevki udov; b) dohodki iz društvenih zavodov, v katerih je imelo društvo pravico izvrševati gostilniško in hotelsko obrt; c) dohodki od denarja, ki je bil naložen v denarnih zavodih ali v drugih gospodarskih podjetjih. § 8 je določal, da ima pravico do podpore vsak, ki je bil član društva že vsaj eno leto. § 14 pa je imel dodano točko 3, ki je določala, da morajo dobiti bolni in onemogli duhovniki po možnosti redno podporo. § 24 je natančno določal društveno premoženje, ki ga je sestavljala društvena glavnica, skladi, posestva in dohodki iz udeležbe pri gospodarskih podjetjih v smislu § 7 c.[593]

Na slabe razmere je opozoril tudi nek hribovski župnik, kakšno leto po vojni: »*Še nikdar nismo bili duhovniki v takih gmotnih stiskah kakor sedaj. Večina nas ne more več izhajati s svojimi dohodki. Treba si je pritrgati pri hrani in obleki, da moremo naprej riniti. Izključeno je, da bi mogli še nadalje podpirati dobrodelne naprave in druge podobne stvari. Človeka skrbi, kaj bo v bodočnosti. Ali se naj zanašamo na državno pomoč? /.../ Morda bo kdo ugovarjal, saj imamo v ljubljanski škofiji Duhovsko podporno društvo. Res je, toda to društvo ima tako malo članarino, da ne more resničnim potrebam zadostiti. Ako pa društvo zelo dvigne članarino, je pa vprašanje, koliko članov bo še ostalo. Mislim pa, da bi se dalo združiti s škofijskim skladom. Če morda takoj ne, pa s časom. Vse lahko napravimo in si pomagamo, samo volje in sloge je treba.*«[594]

Zaradi slabih razmer je škof Jeglič pisal pismo duhovnikom, ki ga je pozneje tudi izdal: »*Ker od drugod pomoči ni, si moramo sami pomagati. Dobivamo sicer od države dopolnilo kongrue in draginjske doklade, kar hvaležno priznavamo, toda ta pomoč je tako odmerjena, da nikakor ne zadostuje in mnogi duhovniki res bedno žive.*

Zato je razumljivo, da se že par let o samopomoči razgovarjamo. Do sedaj smo se zanašali na konkordat med našo državo SHS in sv. stolico. Upanje, da bi

[593] NŠAL 204, Društva, Podporno društvo za duhovnike ljubljanske škofije, šk. 1, Pravila 11. 10. 1872, in KBUDB, Ljubljana, 16. 5. 1933, št. 12.886/1.

[594] *Vzajemnost* 8 (1919), št. 5, str. 74. Zaradi takega stanja so duhovniki pošiljali škofu tudi razne resolucije z rešitvami problema. Npr. NŠAL, ŠAL, Spisi V., Duhovniško podporno društvo 1877–1960, f. 53, Resolucija s sestanka Sod. S. C. J., Črnomelj, 29. 7. 1919.

se konkordat kmalu sklenil, je kaj majhno. To je razlog, da so postala dotična posvetovanja prav resna.

Predloženih je bilo že več načinov za skupno ureditev duhovniških dohodkov za vse škofije v naši državi. Po resnem posvetovanju smo uvideli, da je zavoljo velikih razlik vzdrževanje duhovnikov tak skupen nastop nemogoč.

Prisiljeni smo torej, da v naši škofiji nastopimo sami. Treba pa je pomagati duhovnikom onemoglim in bolnim, pa tudi onim v aktivni službi.«[595]

Iz zapisnikov raznih konferenc in poročil duhovnikov se vidi resnične težave duhovnikov na župnijah, ki so bili gmotno nepreskrbljeni. Župnik iz Doba, Franc Ambrožič (1898–1965), je leta 1926 pisal na škofijo in podal nekaj nasvetov v zvezi z rešitvijo problema:

»*1. Duhovniki naj objavijo svoje dohodke vernikom. Menda skoraj ni fare, kjer ljudje duhovnika ne bi imeli za bogato situiranega. Če hočemo dobiti za najrevnejše kaj od ljudi, moramo ljudem pokazati svoje račune in primerjati dohodke z dohodki, ki jih imajo drž. uradniki v isti izobrazbi.*

2. Bira je pri teh večnih razkosavanjih posestev v nevarnosti. Naj bi ordinarijat na katerikoli način poskrbel, da se za posamezne župnije zračuna tisti koeficijent pri katerem je odmerjena bira z ozirom na čisti donos. [596]

Ta koeficijent bi bil ključ po katerem bi ljudje sami lahko izračunali koliko bire odpade na kos zemlje, ki se proda. Ker si ljudje tega ne znajo računati, glede bire ne morejo ukreniti ničesar, čeprav bi radi. Duhovnik pa tudi ne more tega računati kar na pamet na podlagi birnih zapisnikov, ki so vsi več ali manj v neredu.

3. Cerkvene ključarje naj bi se upreglo, da bi parili ne samo na tisti dan, ko so povabljeni, da podpišejo cerkvene račune; naj bi skrbeli, da se duhovnikovi dohodki ne odtujijo.

4. Ordinarijat naj obveže duhovnika, da letno polagajo račune o svojih dohodkih. Samo enkratni računi, ki jih letno odpošiljamo ne dajo objektivne slike, ker valuta ni ustaljena in kriza nevarno vedno huje pritiska.«[597]

O problematiki so razpravljali tudi na shodu dekanov, 27. maja 1926, v prvi točki dnevnega reda. Referat je imel dr. Franc Kulovec in poudaril, da je nujna rešitev gmotnega problema duhovnikov, ki bi bil najlažje rešljiv s preureditvijo DPD. Društvo je bilo zaradi skromnih sredstev nekoliko pasivno. Poleg DPD je bil v škofiji tudi fond za obolele duhovnike. Kulovec je podal predlog preureditve pravil. Poleg višin prispevkov, ki jih je predlagal, je še podal predlog, ki je bil

[595] NŠAL, 204, Podporno društvo za duhovnike ljubljanske škofije, šk. 4. Anton B. Jeglič, *Gospodom duhovnikom o samopomoči duhovnikov*, Ljubljana 1927, št. 372.

[596] V besedilih se uporablja za bero več izrazov z istim pomenom: bira, beruja, bera, kolektura in lukno. Razen v navedkih, bo v študiji uporabljen izraz *bera*.

[597] NŠAL, ŠAL, Spisi V., Duhovniško podporno društvo 1877–1960, f. 53, Pismo na Š. O. Ljubljana, Franc Ambrožič, Dob, leta 1926.

pozneje sprejet, da namreč v fond društva prispevajo tudi cerkve. Vsaka župnija naj bi plačala povprečno 5.000 din v različnih intervalih.[598]

O tej temi so razpravljali tudi na občnem zboru DPD, 13. decembra 1926. Na temelju soglasno sprejetih sklepov so za izvršitev določili poseben način pomoči, ki ga je januarja 1927 dekanijskim uradom razposlal škof Jeglič in v njem naročil:

»*Nujno in z vso resnobo naročam, da naj bo vsak duhovnik redni član Duhovskega podpornega društva. Prispeva se mesečno po 10 Din. Prepričan sem, da noben duhovnik ne izostane. Tako žrtev zahteva že bratovska ljubezen. Po pravilniku tega društva pobira prispevke dekan pri konferencah.*

Istotako nujno in resno naročam, da bolje situirani gospodje pristopite k društvu ne le kot člani, ampak tudi kot ustanovniki. Prispevek znaša 5000 Din, ki se plača čimprej, gotovo pa v letnih obrokih po 1000 Din. Ustanovniki naj se oglase pri g. dekanu, ki bo njihova imena poslal predsedniku Duhovskega podpornega društva, najbolje potom škofijskega ordinariata. Jaz pristopam k društvu kot član in kot ustanovnik.

Kot tretji sklep je prošnja, naj izposlujem iz Rima dovoljenje, da bi župniki opravili prvo populo na leto le 12. sv. maš. Drugo nedeljo in zapovedane praznike pa naj bi smeli vzeti stipendij, ki bi ga dajali Duhovskemu podpornemu društvu.

V veljavi bo ostal indult sv. stolice, da smejo vzeti stipendij za sv. mašo na odpravljene praznike župniki in župni upravitelji ter duhovniki, kadar binirajo, pod pogojem, da oddajo stipendij škofu pro indegentiis diocesis, pri nas za Zavod sv. Stanislava. Ker te vsote Zavod sv. Stanislava ne more pogrešiti, se to ne izpremeni.

Četrti sklep pa se glasi takole: ›Blagovolite odrediti, da vplačajo vse župnijske cerkve in podružnice toliko v sklad DPD, da pride na vsako župnijo 5000 Din, vplačljivih vsaj v petih letnih obrokih. Na posamezen cerkve in duhovnije naj vsoto razdeli ordinariat. Po preteku 5 let naj cerkve plačujejo letnino tolikokrat po 120 Din, kolikor imajo duhovnikov.‹

Predlog in sklep jaz tako –le razumem: župna cerkev in podružnice vsake župnije naj duhovnikom za pomoč toliko prispevajo, da pride na župno cerkev in njene podružnice skupno 5000 Din. Ker so pa nekatere župne cerkve s podružnicami tako siromašne, da te vsote ne bi zmogle, naj bi cerkve drugih župnij primerno več prispevale, kar naj določi ordinariat. Da to nalogo ordinariat izpelje, prosim, naj vsak župnik preudari, koliko bi moglo njegove cerkve prispevati. V poštev pridejo tudi kaki darovi, ali v ta namen priporočena in izvršena cerkvena darovanja. Tudi drugače se morejo zbirke vršiti, n.pr. po veljavnih možeh. Vse to naj vsak župnik preudari. Na prvi dekanijski konferenci naj se zadeva obravnava in določi prispevek cerkva posameznih župnij. Določijo naj se cerkve župnij, ki bi

[598] Poročilo o shodu dekanov dne 27. maja 1926, v: *LŠL* 61 (1926), št. 5, str. 78.

v določenem času mogle darovati nad Din 5000.- in koliko. Sklep sporoči dekan po ordinariatu predsedništvu Duhovskega podpornega društva.

Gospodje, za Vas, za vse nas gre! Kdo se bo ustrašil truda, ki je potreben, da se sklep izpelje? Med seboj se vzpodbujajte!«

Poleg tega je občni zbor DPD škofu Jegliču predložil sklep, »*naj se od vsakega pogreba pobere 5 Din in od vsake poroke 10 Din v iste namene.*« Kar pa škof Jeglič po posvetovanju s konzistorialnimi svetovalci ni sprejel. Dalje je občni zbor sprejel sklep za pomoč aktivnim duhovnikom: »*Za podporo aktivnih bednih duhovnikov je občni zbor Duhovskega podpornega društva sklenil in me naprosil: postavite odbor duhovnikov, ki naj poizve, kako se v drugih škofijah nabirajo prispevki za duhovnike, poišče najprimernejši način za nabiranje v naši škofiji in sestavi okrožnico, v kateri naj se vernikom dokaže dolžnost skrbeti za duhovnike. Ta okrožnica naj bi se izdala v obliki pastirskega lista in prebrala vernikom v vseh kuratnih cerkvah. Razglasilo naj bi se tudi po časopisih.*

Zadeva pomoči aktivnim gospodom je prevzel stolni kapitelj, ki jo bo gotovo čimprej in uspešno izpeljal. ko bo način pomoči definitivno določen, bom ustanovil v kan. 1520 zahtevani Consilium administrationis bonorum ecclesiasticorum, ki bo vse potrebno ukrenil, da se bo premoženje pravilno nalagalo in z njim dobro gospodarilo, kakor sem tudi pri tretji sinodi obljubil (Potek in sklepi III. sinode str. 164, 3 a)

Da se pomoč aktivnim duhovnikom čimpreje uredi, naročam, naj vsak župnik pošlje ordinariatu točno napoved resničnih krajevnih dohodkov, ki jih dobiva on in ki jih dobivajo kaplani.

Da se to doseže, naj točno po vesti sporoče:

a) popis župnije glede števila duš in gmotno stanje župljanov;

b) iznos obvezne bire in približno tudi prostovoljne;

c) resnične štolne pristojbine v povprečni vsoti petih let;

d) koliko donašajo nadarbinska in koliko cerkvena zemljišča;

e) ali je še kaj drugih dolžnostnih ali prostovoljnih prispevkov in

f) morebitne želje in nasvete.

Točen in vesten odgovor naj vsak župnik pošlje ordinariatu do naslednjega februarja. Vsak duhovnik naj smatra to za strogo dolžnost.«[599]

Zanimiva je prošnja Franca Zbašnika (1846–1932), ki jo je poslal na škofijo. V njej pojasni: »*Talar bo v starostni slabosti kmalu odpovedal spodobno službo; za nabavo novega stradati je staremu penzionistu pogubno, drugače pa tudi ni upati potrebne svote.*«[600] Zato je prosil, da bi smel drugo sv. mašo opraviti v navadni duhovniški obleki.

[599] Vsi gornji navedki: NŠAL, 204, Podporno društvo za duhovnike ljubljanske škofije, šk. 4, škof Jeglič, naročilo in določbe po sklepih občnega zbora DPD, 13. 12. 1926, Š. O. Ljubljana, 15. 1. 1927.

[600] NŠAL, ŠAL, Spisi V., Duhovniško podporno društvo 1877–1960, f. 53, prošnja Franca Zbašnika, Hrastje, 13. 5. 1923.

Duhovniki pa so se obračali na DPD tudi s prošnjami v primeru bolezni. Župnik Franc Kanduc v Babnem polju je prosil podporo, ker je zbolel na očeh. »*Več kot tri tedne ni mogel maševati in ga je moral nadomestovati g. župnik iz Prezida. Zdravniški račun, katerega prilaga, je znašal 800.- Din, poleg tega je moral pa še plačevati voz, ko se je vozil v Lož k zdravniku. Dohodki so pa tako pičli, da še zdrav komaj za silo izhaja.*«[601]

Razmere so bile res obupne, ker so duhovniki večkrat zboleli, bili so nastavljeni na oddaljenih mestih, ko pa so prosili za pomoč državne ustanove, so bili večkrat zavrnjeni, zato je bil edini izhod, da se obrnejo na škofijo in DPD.[602] Čeprav DPD in sklad za obolele duhovnike nista rešila problema, pa sta bila vsaj poskusa neke vrste rešitve in sta nekoliko blažila težko gmotno stanje kuratnega klera na župnijah.

[601] NŠAL, ŠAL, Spisi V., Duhovniško podporno društvo 1877–1960, f. 53, prošnja Franca Kanduca, Babno polje, 18. 12. 1924.
[602] Glej prilogo 24.

11 POLOŽAJ DUHOVŠČINE V ČASU KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE

V drugem delu bo predstavljen podrobnejši položaj duhovščine na ekonomskem, socialnem in splošno javnem področju. Duhovniki so bili skozi zgodovino »*vodilna intelektualna sila slovenskega naroda, ne le na religijskem, temveč tudi v socialnem in političnem življenju. Šele v drugi polovici 19. stoletja so se jim pridružili še drugi intelektualci*.«[603]

Kot je zapisala Mateja Ratej, »*pove največ resnice o zgodovini govor akterja, in sicer takrat, ko o zgodovini sploh ne želi govoriti*,«[604] zato bo pregled potekal preko virov samih duhovnikov, da se predstavi realno stanje na terenu in njihovo življenje, ki se najbolj odraža v njihovih vizitacijskih sporočilih in drugih spisih, ki so bolj osebne narave (razni dnevniki in avtobiografski spisi). Realnost duhovniškega poklica je ubesedil tudi župnik Janez Kalan: »*Posebno o duhovnikih si mnogi mislijo, kako prijetno življenje imajo. Tudi jaz sem v otroški nedolžnosti tako mislil. O, gospodje imajo fletno! Mašujejo, špancirajo in vsi jih imajo radi. Mati pa mi je v svoji preprostosti slikala prijetnosti duhovskega življenja po svoje: 'Če boš gospod, boš bel kruh jedel in vino pil'. Ti ljuba nedolžnost! Belega kruha nisem stradal, razen med vojsko in vino bi bil tudi lahko pil, kolikokrat so mi ga ponujali, vsiljevali; triumfirali bi bili, ko bi me mogli pripraviti do tega, da bi ga pil. A, ljuba mati, bel kruh in vino vendar še niso nebesa na zemlji! Duhovnikovo življenje ni zabava, kakor nekateri mislijo, ampak žrtev, trpljenje. Ali pa se bomo tega bali?*«[605]

Položaj duhovščine v tem času bo predstavljen po temeljnih področjih. Najprej bolj zunanji vidik: ekonomski del, nato socialni del, končno medijski del, to je njihova podoba v javnosti, in nazadnje še področje medsebojnih odnosov. Ta področja pa v življenju niso striktno ločena, ampak se večkrat pokrivajo, saj je življenje celota. Zato bodo tudi tukaj lahko določeni viri zajemali več področij hkrati, na primer ekonomski vidik in tudi duhovnikovo bolezen, ki mu je povzročala težave ter stroške. Župnik, ki ni dobil bere, je bil skoraj

---

603 Juhant, *Občutek*, str. 67. O samem družbenem položaju in literaturi o tem je bilo že nekaj napisanega. Naj dodamo še dve študiji: *Ljubljanska škofija* (ur. F. M. Dolinar), Ljubljana 2011, predvsem članek Blaža Otrina, Ljubljanska škofija med obema vojnama, str. 143–165, in drugi del, predvsem članek Matjaža Ambrožiča, Vzgoja in izobraževanje škofijskih duhovnikov, str. 231–269, aktualno glede na tematiko predvsem str. 251–257. Vendar pa avtorja predstavita problem duhovščine le posredno z vidika delovanja posameznih škofov (Jeglič, Tomažič, Rožman), ne pa z vidika duhovnikov in njihovega položaja v družbi. Tudi drugi avtorji se podrobneje ne spuščajo v družbeni položaj duhovnikov v omenjenem obdobju.

604 Ratej, Odtenki politizacije, str. 42.

605 NŠAL 466, Zapuščine duhovnikov: Janez Kalan, šk. 67, *Moja oporoka*, neobjavljen tipkopis, str. 5.

brez mašnih intencij, zaradi preveč zemlje, ki pa ni bila rodovitna ali pa celo zvezana z bremeni, pa ni bil deležen draginjske doklade in podobno. Zato bodo dokumenti lahko hkrati prikazali več problemov, čeprav bodo navedeni zgolj v določenem poglavju, npr. glede draginjskih doklad.

O duhovnikih je bilo napisane že kar nekaj literature, saj se vsi, ki se ukvarjajo s (cerkveno) zgodovino, srečajo tudi z vprašanjem duhovnikov. Razumljivo je, da so bili predstavljeni predvsem tisti duhovniki, ki so imeli višje službe, več družbeno-političnega vpliva in so bili običajno bližnji škofovi sodelavci. Tukaj gotovo še posebej izstopajo politično dejavne osebnosti na čelu z dr. Antonom Korošcem, njegovima ožjima pomočnikoma, dr. Josipom Hohnjecem in dr. Franom Kulovcem, ter koroškim duhovnikom, poslancem, urednikom *Slovenca*, velikim narodnoobrambnim delavcem Francem Smodejem (1879–1949), poslancem in duhovnikom Karlom Škuljem (1883–1958)[606] in duhovnikom, politikom, narodnoobrambnim urednikom, borcem za Prekmurje Josipom Kleklom (1874–1948).[607] Nekaj odličnih študij s to tematiko je bilo že uporabljenih pri splošni predstavitvi.[608] Predstavljeni pa so bili tudi nekateri svetni duhovniki, župniki, predvsem tisti, ki so bili nekoliko problematični in so s tem pritegnili več medijske in ljudske pozornosti, kar je imelo odmev tudi na škofijskem ordinariatu.[609]

Res pa je, da se nobeden od avtorjev ni podrobneje ukvarjal s svetno duhovščino v širšem pomenu besede, kot stanom, glede njihovega položaja v družbi, kakor je bila na primer predstavljena problematika šolstva in v okviru tega problema tudi učiteljstvo. Običajno so bile te študije narejene v okviru raziskovanja kakega drugega predmeta, na primer v okviru simpozijev v Rimu ob vprašanju zgodovinskih osebnosti posameznih škofov in v okviru tega tudi njihov odnos do duhovnikov ali pa ob predstavitvi škofije, npr. zbornik ob 550-letnici ljubljanske škofije, ali v posameznih biografijah škofov. Seveda namen vseh teh razprav ni bil, da bi posebej predstavili problematiko duhovnikov, kar je razumljivo.

Kakšni so torej viri? Najprej je težava v tem, da so viri razpršeni. V Arhivu Republike Slovenije so za to obdobje aktualni vir spisi PUS in KBUDB. Natančnejše postopanje v zvezi s temi fondi je bilo razloženo v začetnem delu. Drugi

606 Prim. Edo Škulj, Goreč duhovnik in zaveden Slovenec, v: *Svobodna Slovenija* 61 (2008), št. 30, str. 2.

607 Več o njem glej: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1995.

608 Glej literaturo o nekaterih duhovnikih, vidnih (političnih) in družbenih osebnostih, o katerih so izšli razni zborniki ali jubilejne številke znanstvenih revij. Veliko prispevkov o njih, pa tudi njihovih je v takratnem periodičnem tisku (*Slovenec*, *Slovenski narod*, *Vzajemnost*, *Kmetijski list*, *Slovenski gospodar*, *Domoljub* ...). Prim. Kandidati Slovenske ljudske stranke, v: *Ilustrirani Slovenec* 3 (1927), št. 35, str. 287–289.

609 Prim. Oražem, Jegličev odnos, str. 143–146; Blaž Otrin, Poslanska epizoda šentjakobskega župnika Janka Barleta, v: *Kronika* 34 (2011), št. 2, str. 555–567 (dalje: Otrin, Poslanska epizoda). Jagodic, *Majhen oris*, str. 264–267. Stanislav Slatinek, Tomažič, str. 63, 65, 68–69. Jurij Šilc, Spor med župnikom in škofom, v: *Kronika* 63 (2015), št. 1, str. 65–88 (dalje: Šilc, Spor).

arhivski viri so v Nadškofijskih arhivih Ljubljana in Maribor. Pri pregledovanju položaja duhovščine se ne sme spregledati osebnih fondov, vizitacijskih poročil in župnijskih arhivov.

11.1 EKONOMSKI POLOŽAJ

O gmotnih razmerah Cerkve in slovenske katoliške duhovščine skozi stoletja Jože Maček v *Mohorjevem koledarju* 2016 zapiše: »*Vsem duhovnikom v dušnem pastirstvu so bili od jožefinske farne regulacije odobreni normirani dohodki; pogosto so jih napačno imenovali državne plače, ki pa jih ni plačevala država, pač pa paradržavni deželni verski sklad, ki je nastal iz premoženja ukinjenih samostanov. Duhovniki v farah so bili plačani predvsem za vodenje matičnih knjig in za izvedbo številnih popisov, ki jih je tedaj odrejala državna oblast. Normirani dohodki kaplana so bili 150, podeželskega župnika 300, mestnega župnika 500, kanonika 700 goldinarjev. Vsi dohodki, na primer od štolnin, mašnih intencij, naturalnih donosov od farnega posestva itd., so se morali do krajcarja natančno evidentirati, enako tudi davki. Duhovniki so dobili le razliko med normirano plačo in svojimi doseženimi dohodki. Tisti, ki so iz svojih dohodkov dosegli normativ, niso dobili nič. Pač pa so bile vsem duhovnikom v dušnem pastirstvu odtlej odobrene invalidske in starostne pokojnine. /.../ Škofom je bil odobren na videz zelo visok normirani dohodek 12.000, nadškofom pa 15.000 goldinarjev. Dobili so seveda le razliko od doseženih drugih dohodkov. Vendar so morali s to od verskega sklada dobljeno plačo iz svojega plačevati vse zaposlene v škofijskem ordinariatu (tajnika, pisarje, kurirja, arhivarja, konjske hlapce, kočijaža, dekle in kuharice v svojem velikem gospodinjstvu itd.), tako da je bil na koncu tudi škofov čisti osebni dohodek dokaj skromen. Ljubljanska škofija je veljala za prav revno, druge škofije na nekdanjem slovenskem ozemlju prav tako, razen krško-celovške, ki pa je imela veliko premoženje še od ukinjenega Eminega samostana v Krki iz 12. stoletja*.«[610] To stanje je sicer trajalo vse do prve svetovne vojne. Zadeve pa so se vlekle tudi naprej z manjšimi popravki, največkrat na slabše, čeprav je nastala nova država. V tem času se je spremenila denarna enota in vrednost denarja, vpliv industrializacije pa je povzročil, da se

[610] Jože Maček, *Gmotne razmere Cerkve in slovenske katoliške duhovščine skozi stoletja*, Celje 2016, str. 220. Za ponazoritev še opazka Matije Škerbca (1886–1963) iz poslovilnega zapisa v Tržiču, kjer je služboval od 1922 do 1928: »*Župnikova državna plača je ravno za cigarete, če kadi. Njegovi dohodki so mašne intence, nekaj štolnine in pa par darovanj. Če se ne zna pečati s kravo- gojstvom, bo vsak Vaš župnik težko, težko izhajal. Saj je župnik Košir moral iz Tržiča, ker ni mogel več tu izhajati. Poleg tega ima pa tržiški župnik raznih izdatkov toliko, kot malokateri župnik drugod. Torej nikar o svojem župniku ne mislite, da je kak bogataš, če si kupi par kravic v hlev, da more potem sploh živeti. Ravno tako so naši kaplani precej na pičlih dohodkih. Imajo v svojem delu mnogo stroškov, dohodkov pa mnogo manj kot po deželi, kjer imajo bero. Ostati v Tržiču za kaplana je velika žrtev!*« V slovo!, v: *Cerkveni glasnik za tržiško župnijo* 5 (1928), št. 11–12, str. 4.

je nekoliko zmanjšalo število delovne sile, ker ni bilo več potrebno vzdrževanje voznega parka, konj in kočij.

Duhovniške plače je skušal urediti tudi škof Jeglič, zato je decembra 1922pisal župnikom, da bo poskušal v Beogradu kaj doseči za izboljšanje njihovega gmotnega stanja, vendar v te dogovore ni polagal veliko upanj, Zato je naročil župnikom naj bi se posvetovali z vernimi in uglednimi verniki, kako bi sestavili odbor, ki bi ali v naturalijah ali denarju zbiral prostovoljne prispevke za zadostne dohodke kaplanov.[611]

Obenem poudarimo, da se ekonomske rešitve za kler rešujejo po dveh poteh: ena je v odnosu do države, pri katerem določene dohodke prejema od države, druga pot pa je v organizaciji same cerkvene občine (župnija, škofija ...), ki je tudi soodgovorna za preživetje klera. CIC sam je bil na tem področju zelo ohlapen, saj je določal le, da se npr. kaplanom določi primerna nagrada. Zakonik je veljal za vso latinsko Cerkev, zato zaradi zelo različnih zgodovinsko pogojenih razmer v posameznih cerkvenih pokrajinah ni mogel natančneje določiti virov in višine dohodkov.[612]

Pri predstavitvi posameznih področij duhovnikovih dohodkov je treba opozoriti, da to ni državna plača v smislu državnih uradnikov. Duhovniki, razen katehetov, so dobivali svoje mesečne dohodke iz fonda verskega sklada, ki ga je po prevratu prevzela nova država in ga tik pred drugo svetovno vojno vrnila Cerkvi. Kakor ugotavlja tudi najboljši pravnik v obravnavanem času Rado Kušej: »*Po preobratu je v Sloveniji ostal samo verski zaklad bivše Vojvodine Kranjske. Bil je pasiven že pred vojno in je sedaj pasiven še bolj. Vendar so stroški njegove uprave v državnem proračunu posebej izkazani tako, da ima vsaj formalno napram državnim domenam svojo samostojno eksistenco. Plače duhovnikom pa se nakazujejo iz državne dotacije verskega zaklada.*«[613]

Na podlagi avstrijske zakonodaje, ki je navedena spodaj in je veljala v obeh škofijah, so sestavili poročilo, ki so ga verjetno po konferenci JŠK od 13. do 19. novembra 1925 poslali ministrskemu svetu. Poročilo o plačah duhovnikov v dušnem pastirstvu je zelo povedno in zanimivo, saj obsega celoten problem študije (vse vrste nastavljenih duhovnikov in njihove dohodke).[614]

611 Prim. O duhovniških plačah, v: *LŠL* 57 (1922), št. 9, str. 61.

612 Prim. CIC 1917, kan. 476, § 1; Alojz Odar, Vprašanje o cerkvenih davkih, v: *BV* XIII (1933), št. I–II, str. 61 sl. (dalje: Odar, Vprašanje).

613 Kušej, Posledice, str. 150.

614 Glej prilogo 25. Na konferenci katoliških škofov v Zagrebu so razpravljali tudi o agrarni reformi, o čemer so za posamične škofije pripravili poročila za kraljevo vlado. Glede uredbe draginjskih doklad so podali ugovor krivičnemu načrtu za regulacijo doklad. Vlogo so sestavili skupaj, podpisal pa jo je predsednik, nadškof Bauer. Prim. *LŠL* 60 (1925), št. 8, str. 88–91.

Gmotno področje je najbolj celostno predstavil Janez Mikš v svoji kratki študiji *O gmotnem položaju slovenske duhovščine*.[615] V njej je zajel problematiko duhovnikovih dohodkov v celotni Kraljevini SHS. Takoj v uvodu je pojasnil, kakšen je namen pisanja, namreč »*s številkami dokazati, da smo slovenski duhovniki v gmotnem oziru povprečno zelo na slabem. Velik del slovenske duhovščine se bori s pomanjkanjem. Ob prejemkih, ki jih duhovščina normalno dobiva sedaj, mnogo duhovnikov komaj životari, v bolezni in starosti pa mora vsak dušni pastir zaiti v najbolj kritične razmere*,« zato je dodal ugotovitev, da »*naša javnost tega ne ve, ali niti noče verjeti, da je tako*.«[616]

Tudi Steska ugotavlja, da se zakonodaja glede verstva in verskih uslužbencev ni spremenila, zato »*se tudi dohodki dušnih pastirjev niso predrugačili, razen da se jim obresti predvojnih obligacij niso več izplačevale. Dobivali so še nadalje prejemke po zakonu o kongrui z dne 19. sept. 1898, drž. zak. št. 176 ozr. po zakonu z dne 28. marca 1918, drž. zak. št. 115*.«[617]

Kot vidimo že pri samih katehetih, pa tudi pri regulaciji draginjskih doklad, se je zadeva izredno spreminjala in določala enkrat tako, drugič drugače. Prav zato je smiselno nekoliko podrobneje predstaviti posamezne prihodke duhovnikov v dušnem pastirstvu.

Ekonomski položaj duhovnikov je urejal temeljni Zakon z dne 19. septembra 1898, št. 176, ki je določal dotacije katoliške duhovščine v dušnem pastirstvu in je ukinil Zakona z dne 19. aprila 1885, drž. zak. št. 47, in z dne 7. januarja 1894, drž. zak. št. 16. Po dvajsetih letih, 28. marca 1918, je bil razglašen nov zakon št. 115, ki pa je zvišal najmanjši dohodek in pokojnino katoliških dušnih pastirjev in kanonikov. Za primerjavo dohodkov bomo vzeli ta zakon, saj je bil zadnji, ki je pred prevratom določal osnovno plačo kuratnega klera.[618] Iz njega pa so bili izvzeti bogoslovni profesorji v Mariboru in Ljubljani ter kanoniki, ki so bili postavljeni v I. uradniško kategorijo, pa tudi kateheti na (osnovnih) in srednjih šolah, saj so prejemali plačo od prosvetnega ministrstva.

Alojzij Odar je v poročilu o verski anketi v Beogradu podal kar nekaj predlogov rešitve gmotnega vprašanja duhovščine in Katoliške cerkve. Seveda so bili predlogi verjetno prezahtevni, da bi jih politika uspela pripraviti do tega, da bi jih lahko uresničili v praktičnem življenju. V štirih točkah je navedel nujne pogoje, preden bi se sploh lahko sprejel državni proračun za vse potrebe Katoliške cerkve v državi. V teh točkah je poudaril, da bi bilo treba določiti kongruo, ustvariti enoten zakon o davku verskega sklada za vse, katerih dohodki

[615] Janez Mikš (Hotedršica, 1863–Trstenik, 1928) je bil goreč, delaven duhovnik, ki je objavljal razne članke v periodičnem tisku: *Domoljub*, *Vzajemnost*, *Slovenec* in tudi v samozaložbi. *Vzajemnost* 16 (1928), št. 5–6, str. 47.

[616] Janez Mikš, *O gmotnem položaju slovenske duhovščine*, Kranj 1927, str. 3 (dalje: Mikš, *O gmotnem*).

[617] Steska, Cerkvene zadeve, str. 431.

[618] Drž. zakonik, Zakon z dne 19. 9. 1898, št. 176, str. 309–312 (dalje: Zakon 1898/176); Zakon z dne 28. 3. 1918, št. 115, str. 283–286 (dalje: Zakon 1918/115); slednji je bil objavljen tudi v *LŠL* 53 (1918), št. 5, str. 53–54.

presegajo kongruo, ugotoviti bi morali višino letnih dohodkov obstoječih verskih skladov oz. državne dotacije, ki naj bi bila namesto njih, in končno z zakonom določiti subvencijo države cerkvenim nameščencem za izpolnjevanje matrik in poučevanje verouka.[619] Odar nato vidi dve možnosti: da država prepusti verski sklad Cerkvi ali pa z njim posluje sama in v dogovoru Cerkvi odvaja sredstva (kongruo, doklade, pokojnine, dotacije, popravila ...). Končno podaja še tretjo možnost v obliki versko-zakladnega davka, ki bi pobral najbogatejšim davek, namenjen samostanom, bogoslovju in upokojencem. Kuratni kler pa naj bi vzdrževali župljani, podobno kot nekje v pravoslavju in pri evangeličanih, s tem pa bi odpadle vse bere in štolnine.[620]

Tabela 17: Osnovni prejemki duhovnikov v pastorali v din (po Mikšu)

	Št.	Plača/ leto	Skupna kongrua	Starostna doklada	Skupaj	Posameznik/ leto
LJUBLJANA						
ŽUPNIKI	120	500	60.000	42.350	102.350	853
	143	550	78.650	51.100	129.750	907
	5	700	3.500	1.100	4.600	920
ŽUPNIKI SKUPAJ	268		142.150	94.550	236.700	883
KAPLANI	132	300	39.600	12.500	52.100	395
	16	400	6.400	2.650	8.050	503
ekspoziti	9	380	3.120	2.400	5.520	613
KAPLANI SKUPAJ	157		49.120	17.550	65.670	418
LJUBLJANA SKUPAJ	425		191.270	112.100	302.370	711
Drž. dopol. h kongrui l. 1923/24					230.930	543
Lokalni dohodki					71.440	168
MARIBOR						
ŽUPNIKI	91	500	45.500	31.850	77.350	850
	164	550	90.200	58.630	148.830	908
ŽUPNIKI SKUPAJ	255		135.700	90.480	226.180	887
KAPLANI	156	300	46.800	14.976	61.776	396
KAPLANI SKUPAJ	156		46.800	14.976	61.776	396
MARIBOR SKUPAJ	411		182.500	105.456	287.956	701
Drž. dopol. h kongrui					250.040	608
Lokalni dohodki					37.916	92
SKUPAJ						
LJUBLJANA	425		191.270	112.100	302.370	711
MARIBOR	411		182.500	105.456	287.956	701
DRAVSKA BANOVINA	836		373.770	217.556	590.326	706

619 Prim. *Verska anketa*, str. 43–44; Odar, Vprašanje, str. 63–64, 78.

620 Prim. prav tam, str. 46.

VSI DOHODKI SKUPAJ						
	Št.	Dopoln.	Lokalni	Kongrua	Star. dok.	SKUPAJ
LJUBLJANA	425	230.930	71.440	191.270	112.100	605.740
MARIBOR	411	250.040	37.915	182.500	105.456	575.911
VSE SKUPAJ	**836**	**480.970**	**109.355**	**373.770**	**217.556**	**1.181.651**
Povprečje vseh dohodkov/duh./leto						**1.413**

V prikaz je zajet samo kuratni kler. Vsi kanoniki in mariborski semeniški profesorji so bili v I. kategoriji uradnikov. Izvzeti so bili tudi kateheti na državnih osnovnih in srednjih šolah, ker so dobivali plačo od prosvetnega ministrstva. Dohodki duhovnikov, župnikov in kaplanov so bili sestavljeni iz kongrue s starostno doklado, draginjskih doklad in lokalnih dohodkov. V dohodke so se šteli tudi fasijonirani dohodki, bera in štolnina pod določenimi pogoji. V tabeli so zajeti osnovni duhovnikovi prejemki na leto brez draginjskih doklad.[621] Iz tabele vidimo, da so bili realno dohodki zelo nizki. Za starostne doklade, ki so bile različne glede na dolžino delovne dobe, je Mikš vzel za župnike 67 %, za kaplane pa 32 % kongrue.

Spodaj dodana tabela pa predstavlja mesečne in letne prihodke v dinarjih po posameznih kategorijah duhovništva v primerjavi z državnimi uradniki in učitelji.

Tabela 18: Primerjava mesečnih in letnih dohodkov različnih skupin duhovnikov in državnih uslužbencev v letih 1919–1931 v din

Skupina	**Prihodki na**	
	mesec	leto
Učitelj	2550	30608
Državni uradnik	2150	25800
Župnik	1470	17640
Kaplan	1220	14640
Vojni kurat invalid	1220	14640
Upokojeni župnik	1193	14316
Katehet	1088	13056
Upokojeni kaplan	693	8316

Primerjava, ki seveda ni popolna, je med različnimi skupinami v mesečnih in letnih prejemkih v dinarjih. Obdobje, ki je zajeto, je določeno z zakonom leta 1919 o veroučiteljih in učiteljih, nekaj zakonov pa je bilo sprejetih po uvedbi

621 Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 6.

diktature. Pri vseh kategorijah je upoštevana osnovna plača in draginjska doklada. Čeprav izračun ni popoln zaradi različnih višin doklad, lahko tudi zaradi različne osnovne kongrue ali delovne dobe, vsaj okvirno nakazuje razliko med posameznimi skupinami duhovnikov in državnimi uradniki. Zakon o vojnih invalidih je določal na primer tudi invalidsko pokojnino za vojne kurate v višini 800 din na mesec. Temu smo dodali še draginjsko doklado 420 din.[622] Pri učiteljih je zajeta osnovna plača, položajni dodatek, osebna draginjska doklada in 15-% povišek osnovne plače, brez stanarine in rodbinske doklade, s 35 leti delovne dobe.[623]

Na prvi pogled se zdi postavk veliko in lahko bi na hitro zavajale o realnem gmotnem stanju med duhovniki, zato naj bodo predstavljene po posameznih kategorijah. V dokumentih so ti podatki pogosto skupaj, saj so se oddajala poročila za vse prihodke, zato se bo tudi pri navedenih virih glede kongrue ali štolnine navajala bera in obratno, ali pa so duhovniki v prošnjah npr. za draginjske doklade navajali druge prihodke ali njihovo umanjkanje, npr. bero.

Poleg tako zapletenega položaja so bili postopki pridobivanja dohodkov močno zbirokratizirani. Vsako spremembo služb na župnijah je moral škofijski ordinariat poleg rednih internih obvestil in dekretov na dekanijo in župnijo javiti tudi velikemu županu ljubljanske ali mariborske oblasti, ki je s posebnim dokumentom ustavila dotedanje prihodke in za novo službo določila dohodke nove službe. V arhivu obstaja mnogo teh dokumentov ob raznih premestitvah.[624]

11.1.1 KONGRUA IN STAROSTNE DOKLADE

Kongrua je bil osnovni najnižji dohodek, ki ga je prejemal vsak duhovnik, kanonično nastavljen po ordinariju in je tako imel pravico in dolžnost v določeni cerkveni občini izvrševati duhovniško službo, ali pa duhovniki, ki so po ordinariju imeli pravico samostojno vršiti duhovniško službo (lokalni kaplani, župnijski vikarji ...), s pogojem, da je bilo službeno mesto od države priznano za samostojno. Kongruo pomožnega duhovnika so prejemali duhovniki, ki jih je škof v soglasju z državo dodelil samostojnim duhovnikom v pomoč. Če je ta duhovnik opravljal službo izven župnije, se je kongrua povišala za 160 gld letno, invalidom pa je bila dodeljena pokojnina po službenih letih pred boleznijo. Minister za uk in bogočastje je lahko glede na okoliščine in posebne okvare zvišal prejemke do 800 gld. za samostojne duhovnike in 400 za pomočnike.[625]

[622] Prim. Ur. l. KBUDB, dne 14. 12. 1929, št. 9, Zakon z dne 4. 7. 1929, št. 30, § 2, str. 80.
[623] Mikš, *O gmotnem*, str. 14. Glej prilogo 26.
[624] Za ponazoritev glej prilogi 27 in 32.
[625] Prim. Drž. zakonik, Zakon z dne 19. 4. 1885, št. 47, § 1–2, str. 131–132 in Zakon 1898/176, § 1, str. 309–310.

Po jožefinskih reformah in preureditvi župnijskih meja so župniki na novoustanovljenih versko-zakladnih župnijah prejemali kongruo v višini 300 gld, kaplani pa 200 gld. Treba je poudariti, da se je v tisti dobi prejelo za 1 gld skoraj en mernik pšenice. Draginja je bila vse večja, kongrua pa je ostala ista praktično celo stoletje, zato so na sinodi v Mariboru že leta 1883 zahtevali povišanje kongrue. Na prvi javni seji so med drugim postavili tudi naslednje prošnje:

- naj se kleru poviša tako imenovana kongrua, ki je prenizka;
- naj se odpravi zakon iz leta 1847, ki nalaga duhovnikom prevelika bremena za verski sklad;
- naj se duhovnikom po potrebi dovoli binacija.[626]

Po več kot stoletju je leta 1885 stopil v veljavo novi kongrualni zakon, ki pa ga je nadomestil že omenjeni zakon iz leta 1898 in nato iz leta 1918.

Tabela 19: Primerjava osnovne kongrue po različnih zakonih v K/din

		Zakon:	**1898**		**1918**	**SHS**
	Raz.	**Valuta:**	**gld.**	**K**	**K**	**din**
SAMOSTOJNI DUHOVNIKI	VI.	Dunaj	1800	3600	4200	1050
	VII.	Trst	1200	2400	3000	750
	VIII.	Krakov	1000	2000	2800	700
	VIII.	Deželno glavno mesto	1000	2000	2800	700
	IX.	Mesto <5000 preb.	800	1600	2400	600
	IX.	Zdravilišča	800	1600	2400	600
	X.	Župnije s kpl	700	1400	2200	550
	XI.	Župnije brez kpl	600	1200	2000	500
POMOŽNI DUHOVNIKI	XI.	Dunaj	500	1000	1600	400
	XI.	Trst	400	800	1400	350
	XI.	Krakov	400	800	1400	350
	XI.	Deželno glavno mesto	400	800	1400	350
	XI.	Mesto <5000 preb.	350	700	1300	325
	XI.	Zdravilišča	350	700	1300	325
	XI.	Župnije s kpl	300	600	1200	300
		Župnije brez kpl	/	/	/	/

Pri primerjavi moramo biti pozorni na spremembo valute. Višina dohodkov se od zakona z dne 19. aprila 1885, št. 47, str. 131–135, preko Zakona z dne 19. septembra 1898, št. 176, str. 309–312, vse do Zakona z dne 28. marca 1918, št. 115, str. 283–286, ni spremenila. Nasprotno, kljub menjavi goldinarja za krono v Avstro-Ogrski leta 1892, so še vedno ostali za plačilo goldinarji, dokler

[626] Stanko Ojnik, Mariborske škofijske sinode, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije*, Maribor 1978, str. 28–36.

se niso umaknili iz plačilnega prometa. Zakon o duhovniški kongrui pa je bil pisan leta 1898, z višino kongrue še vedno v goldinarski valuti avstrijske veljave, zato je v tabeli zraven dodana vrednost v kronah po tečaju omenjenega zakona iz leta 1892, ki je uvajal zlato krono.[627]

Skratka, glede kongrue lahko ugotovimo, da se osnovna plača duhovnikov ni spremenila od leta 1885 pa vse do druge svetovne vojne.

Pomožnim duhovnikom, ki so si morali urediti tudi gospodinjstvo, so se dodatno zvišali dohodki za 300 K.[628] Najmanjši dohodek kornih vikarjev v stolnicah in drugih pomožnih duhovnikov, ki so bili na sistematiziranih delovnih mestih zunaj župnije (vikarji, beneficiji), se je zvišal za 320 K. Provizorji (upravitelji) izpraznjenih prebend so dobivali plačo iz verskega sklada in letno doklado 300 K.[629]

V dohodke duhovnikov za kongruo se je štelo:

a) čisti prihodek zemljišč po realni višini, ne le v višini, ki služi za podlago za odmero zemljiškega davka;
b) najemnine z odbitkom vzdrževalnine in amortizacije;
c) donos glavnic, koristnih pravic in obrtnih obratov;
č) stalne rente, dotacije v denarju, denarni vrednosti ali v blagu (naturalije), pri čemer se pri naturalijah odšteje 20 % od kosmatega donosa zaradi stroškov pobiranja in izterjave (dovoli pa se lahko tudi odbitek za izterjavo glavnic in rent);
d) dohodek iz presežkov krajevnega cerkvenega imetja, če se lahko ta uporablja v dotacijske namene. V primeru, da ima cerkev lastna zemljišča, ki ne spadajo pod nadarbino, in obstaja pravni naslov, da se ti prihodki lahko uporabijo za dotacijo nadarbenika, se ti prejemki vračunajo v kongruo;
e) štolnina v pavšalu, ki ga sporazumno določita ordinarij in državna uprava druge stopnje, če pa do sporazuma ne pride, potem z ministrstvom za vere. Do leta 1922 se je od pavšalnega zneska vsako leto odračunalo 30 gld. oz. 60 K ali 15 din. Prejemki glavnic za ustanovne maše in druga bogoslužna dejanja pa se niso vračunali.[630]

V verski anketi je Kušej v nasprotju z veljavnim zakonom predlagal, da bi med dohodke uvrstili tudi:

---

627 Drž. zakonik, zakon z dne 2. 8. 1892, št. 126. Glej tudi poglavje *Valutne razmere*.

628 Zakon 1898/176, § 2, str. 310 pa je zviševal kongruo za 160 gld. pomožnim duhovnikom na ustanovljenih mestih izven župnije (lokalije, vikariati, kuracije), kjer so opravljali dušnopastirsko službo in tam imeli svoj sedež.

629 Prim. Zakon 1918/115, § 2, str. 283–284.

630 Prim. Zakon 1885, št. 47, § 3, str. 132, praktično isto razporeditev imajo tudi naslednje že omenjene izvedbe zakonskih predpisov, npr. Zakon 1898/176, § 4, str. 310. Podobno tudi Kušej, *Verska anketa*, str. 36–37. Kušej predlaga v anketnem predlogu, da bi se štolnina izločila iz dohodkov in se odpravila, ker bi uvedli posebno doklado, *»cerkveni davek«* za vzdrževanje duhovnikov, zato bi postale navadne poroke in pogrebi prosti dajatev, pri posebnih pa naj bi se štolninski red ohranil tudi naprej. O tem tudi Odar, Vprašanje.

- prejemke od glavnic ustanovnih maš in drugih bogoslužnih dejanj;
- letno najemnino za stanovanje v naravi po krajevnih razmerah, če pa bi se uvedla stanarina za državne uradnike, potem bi ta pri določitvi kongrue ne prišla v poštev;
- morebitno prehrano, kurjavo in razsvetljavo, združeno z dotično službo po pravnem naslovu. Znesek se določi po dogovoru med ordinarijem in upravno oblastjo II. stopnje ali ministrstvom ver;
- zneske, ki jih plača država za poučevanje verouka v prvih treh razredih osnovnih šol, saj je ta duhovnikova dolžnost povezana z njegovo službo, zato mu poleg kongrue ne pripada poseben honorar. Vsi drugi letniki verouka se morajo ustrezno nagraditi;
- kanoniki bi morali napovedati dohodke *ex mensa communi*.[631]

Izdatki pa so bili naslednji:

a) cesarski, po prevratu, državni davki, davki in doklade, ki jih pobirajo samoupravne oblasti, zneski, ki so jih bili po zakonu dolžni plačati v javne namene, in pristojbine;
b) pisarniški stroški za vodenje matrik, če jih ni krila država ali drug zavezanec, ter pisarniški stroški opravljanja dekanske službe;
c) dajatve v denarju, ki so pravnoveljavno obremenjevale dohodke (npr. prehrana kaplanov);
č) zavarovalnina nadarbinskih poslopij proti požaru;
d) obresti in anuitete za dolgove, vezane na določeno cerkveno premoženje.[632]

Kušejev predlog rešitve v *Verski anketi* pa ni bil edini poskus končne rešitve plač duhovščine. En tak predlog obstaja tudi v zapuščini škofa Rožmana. Glede na to, da je bil pravnik, je očitno do njega prišlo več zakonskih predlogov v pregled in dopolnitev. V predlogu je bilo nekaj zanimivih točk, ki se nekoliko razlikujejo od Kušejevih predlogov in dotedanjih zakonskih določil:

- prvo leto naj bi imeli župni upravitelji isto plačo kakor župniki, nato pa dokler niso umeščeni 20 % manj;
- ekspoziti in mestni kaplani naj bi imeli 20 % višjo plačo kot navadni kaplani;
- upokojenci naj bi prejeli pokojnino v višini zadnje plače, če imajo 40 let delovne dobe, sicer pa 60 % zadnje plače in še po 1 % na vsako leto službe;
- med dohodki je zanimiva štolnina, ki jo je predvideval predlog zakona v povprečnini, dogovorjeni med škofom in oblastjo;

631 Prim. Kušej, *Verska anketa*, str. 36–37.

632 Prim. prav tam, str. 37–38. Točk č) in d) ne najdemo v Zakonu 1898/176, § 7, str. 310. Namesto njih pa ima isti zakon v točki d) odškodnino po pravilih za versko-zakladne maše, ki je združena z dopolnilno kongruo, in e) stalne nenavadne izdatke za dobavo potrebne količine vode.

- med odhodke pa je poleg drugih predlog zakona uvrščal tudi vse državne davke, oblastne (banske), okrajne in občinske priklade ter druge prispevke;
- med izdatki pa ni predvideval osebnega vzdrževanja, obdelovanja zemljišč in izdatkov za dobro ohranjanje župnijskih poslopij;
- pri upravljanju poleg svoje službe še izpraznjenega mesta kaplana gre duhovniku nagrada mesečno 50 % dohodka službe pomožnega duhovnika. Predlog je vseboval tudi pregled dohodkov v določenih zneskih:[633]

Tabela 20: Pregled dohodkov po Rožmanovem predlogu zakona o kongrui

	Samost. dušni pastir	**Duhovni pomočnik**
V glavnih mestih	24.000	15.000
V drugih župnijah	18.000	12.000
10 štiriletnic à 600 din	[6.000]	[6.000]

Problemi s kongruo so se pojavljali ves čas do druge svetovne vojne. Za predstavitev Mikševe knjižice o gmotnem položaju duhovščine so zapisali, da se duhovnikom godijo krivice. »*Župniki dobivajo sedaj na leto plače po 850, nekateri 907 Din, mesečno torej po 70 do 80 Din in 357 Din draginjske doklade, kaplani pa po 40 do 50 Din poleg draginjskih doklad. Zadnji čas so duhovnikom vzeli še nagrado za katehetski pouk, kar je višek krivic. Slovenija plačuje za te nagrade še vedno davek, država ga sprejema, a ne izplačuje v določeni namen. Kako se tako postopanje imenuje v navadnem življenju?*

Ko bi duhovniki prenehali voditi matice, bi morala država nastaviti posebne uradnike in jih pošteno plačati, obenem bi morala skrbeti za pisarno, postrežbo, razsvetljavo, kurjavo, tiskovine in druge potrebščine. /.../ Ves ta posel pa ji duhovniki zastonj opravljajo.

In verski zaklad! Kranjski verski zaklad nosi letno 4 milijone dinarjev. Zakaj ga država ne da v določeni namen?

Jasno je, da dela država duhovščini veliko krivico, ker ji ne da, kar bi morala. /.../ Pisatelj [Mikš, op. B. G.] pa ne kaže samo ran, ampak jih skuša tudi izlečiti. Njegov predlog je zelo enostaven: kongrualni zakon iz leta 1898 ozir. 1918 naj ostane v veljavi, samo valuta naj se poviša tridesetkratno in nadomestilo za izpadle obligacijske obresti naj se izplačuje v istem sorazmerju; odpadejo naj pa draginjske doklade. Z enim stavkom bi bila plača duhovščine v Sloveniji uravnana. Tak specialen zakon je lahko mogoč, saj jih je vse polno za Bosno, Črno goro itd.«[634]

Ob raznih predlogih so se razvnele debate, predvsem v *Vzajemnosti*, kamor je največ poročal Karel Škulj (1883–1958), ki je bil narodni poslanec. Že iz

[633] Prim. NŠAL 332, Zapuščine škofov: dr. Gregorij Rožman, šk. 15, Kongrualni zakon. Dokument je tipkopis v 23 točkah, brez navedbe kraja, datuma, pečata ali podpisa.

[634] *Vzajemnost* 15 (1927), št. 5–6, str. 53.

njegovih poročil je razvidno, da se v prvem desetletju nove države glede kongrue praktično ni spremenilo nič. Poslanci katoliškega tabora so uspeli preko Jugoslovanskega kluba le uresničiti zahtevo, da se duhovnikom dohodki in pokojnine vodijo v dinarski valuti.[635]

Kongrui je v tem delu dodana tudi starostna doklada, ker je dejansko bila del redne plače, ki je bila vezana na določeno delovno dobo. Kongrua se od uvedbe, konec 18. stol., dobrih sto let praktično ni spreminjala. Regulirala sta jo šele zakona iz leta 1885 in 1898. Kakor sta jo zakona določala, taka je ostala in se ni spreminjala, ne glede na število službenih let. Šele leta 1907 se je stanje vsaj toliko popravilo, da so duhovniki prejeli tudi dodatek na delovno dobo. Starostne doklade so uvedli z zakonom 24. februarja 1907. Zakon je določal, da se povišajo dohodki na vsakih pet let za 100 K.[636] Čez dobrih deset let so z novim, že omenjenim zakonom starostne doklade posodobili, tako da so periodo zmanjšali na štirikrat po tri leta, nato pa štirikrat po štiri leta, do 35. leta službovanja, vsakič za 200 K. Kanonikom pa se je zvišala starostna doklada na vsakih pet let do 25. leta službovanja, vsakič po 400 K.[637]

Duhovniki so torej za 35 let delovne dobe dobili 700 K nagrade, po novem zakonu po vojni pa 1800 K ali 450 din.[638]

Tabela 21: Starostna doklada po zakonih iz leta 1907 in 1918 v K/din

Del. doba v letih	**5**	**10**	**15**	**20**	**25**	**30**	**35**			
Zakon 1907: nagrada	100	100	100	100	100	100	100	700 K		
	25	25	25	25	25	25	25	175 din		
Del. doba v letih	**3**	**6**	**9**	**12**	**15**	**19**	**23**	**27**	**31**	
Zakon 1918: nagrada	200	200	200	200	200	200	200	200	200	1800 K
	50	50	50	50	50	50	50	50	50	450 din

Primerjava tabele kongrue in starostnih doklad nam daje podatek, kakšna naj bi bila župnikova in kaplanova plača. Na župnijah s kaplanom, teh je bilo največ, je župnik prejel 550 din, kaplan pa 350 din mesečne kongrue. Če bi vzeli povprečje 15 let delovne dobe, je duhovnik na to osnovo dobil še 250 din mesečne starostne doklade. Skupaj naj bi torej župnik prejel 800 din, kaplan pa 600 din mesečne kongrue.

635 O tem glej tudi: Karl Škulj, K državnemu proračunu 1927–1928, v: *Vzajemnost* 15 (1927), št. 3–4, str. 18–20 (dalje: Škulj, K državnemu).

636 Prim. Drž. zakonik, Zakon z dne 24. 2. 1907, št. 56, § 1, str. 351.

637 Prim. Zakon 1918/115, čl. II, § 1; čl. IV, § 1, str. 285.

638 Na primer Josip Stupica (Sodražica, 1889–NM Kandija, 1947), kaplan v Šenčurju, je prejel, ker je dopolnil 9 let v dušnem pastirstvu, v smislu zakona z dne 26. marca 1918, drž. zak. štev. 115, priznano dopolnilno starostno doklado v znesku letnih 61,63 din z dnem 4. septembra 1926, obenem pa so mu ustavili dotedanjo dopolnilo starostne doklade v znesku letnih 11,63 din. Prim. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 5, Dokument z dne 25. 2. 1927, V. br. 11/1.

Zanimivo je, da so državnim uslužbencem že v začetku maja 1921 spremenili službene prejemke iz kron v dinarje. Razdelili so jih v deset stopenj, zadnje po tri razrede. Pozneje, kakor je razvidno iz tabele mesečnih plač državnih uslužbencev, so sistem nekoliko spremenili. Dodali so še eno stopnjo, ki v najnižjih petih položajih nima razredov.

Tabela 22: Službeni razredi državnih uslužbencev in plače leta 1898 v K[639]

Polož. stopnja	Razred	Plača 1898
VIII.	1	2200
	2	2000
	3	1800
IX.	1	1600
	2	1500
	3	1400
X.	1	1300
	2	1200
	3	1100
XI.	1	1000
	2	900
	3	800

Tabela 23: Mesečne plače, položajne doklade in osebne draginjske doklade državnih uslužbencev po razredih leta 1931 v din

Polož. stopnja	Raz.	Plača	Starostna doklada				Polož. dokl.	Osebna drag. dokl.		
I.			1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.
		4000					3500	1500		
II.	1.	3750					3100	1500	1350	
	2.	3500					2700	1500	1350	
III.	1.	3250					2120	1350	1200	1100
	2.	3000					1720	1350	1200	1100
IV.	1.	2350	2550	2750	3000		1320	1300	1150	1050
	2.	1750	1950	2150	2350		920	1300	1150	1050
V.		1450	1550	1650	1750		800	1250	1100	1000
VI.		1150	1250	1350	1450		650	1200	1050	950
VII.		910	970	1030	1090	1150	500	1150	1000	900
VIII.		730	790	850	910		400	1100	950	850
IX.		575	625	675	730		300	1050	900	800
X.		475	525	575			200	1000	850	750

639 Prim. Drž. zakonik, Zakon z dne 19. 9. 1898, št. 172, čl. 1, str. 301.

V tabeli so prikazani mesečni dohodki državnih uradnikov v različnih položajnih razredih, z različno starostno in draginjsko doklado. Označeni so položajni razredi od VI. do X. razreda. V tem zakonu ni več XI. položajnega razreda, ki je v zakonu iz leta 1898 še obstajal. Če je bil državni uradnik na začetku razporejen v X. razred, kar pomeni, da naj bi imel 475 din mesečne plače, je po treh letih dela prejel še 525 din dodatka in 200 din na položaj ter draginjsko doklado v Ljubljani 1.000 din. Osebne draginjske doklade je zakon delil v tri razrede. V prvem razredu sta bili tudi mesti Ljubljana in Zagreb, v drugem vsi kraji, kjer je bil sedež sreskega načelstva, v tretjem pa vsi drugi kraji. Skupaj z rodbinsko doklado 150 din na mesec je državni uradnik X. razreda prejemal 2.150 din mesečne oz. 25.800 din letne plače po zakonu iz leta 1931.[640]

11.1.2 DRAGINJSKE DOKLADE

Draginjske doklade so bile dodatek k rednemu mesečnemu dohodku, ki pa je bil zaradi slabih gospodarskih pogojev prenizek za preživljanje, zato je država primaknila dodatek, ki ga je za duhovnike posebej urejala »uredba o draginjskih dokladah za duhovništvo vseh konfesij, usvojenih z ustavo«.[641] Uredba je delila duhovništvo na šest draginjskih razredov. V I. razred so spadali duhovniki iz Dalmacije z Boko Kotorsko, pravoslavno duhovništvo gornje-karlovške in pakraške eparhije in katoliško duhovništvo senjsko-modruške škofije. V II. razred so spadali duhovniki v Hercegovini z višegrajskim, fočanskim, rogatiškim in čajniškim srezom sarajevske oblasti; duhovništvo v beranskem, belopoljskem, plevaljskem in prijepoljskem okrožju, v starih mejah Črne gore, ki po zakonu o uradnikih iz leta 1923 še ni bila urejena in so duhovniki prejemali plačo in bero po predvojnih zakonih; ter duhovništvo južne Srbije.

V III. razred so spadali duhovniki vseh ver v Srbiji in Bosni.

V IV. razred so spadali pravoslavni duhovniki sremsko-karlovške eparhije, katoliško duhovništvo zagrebške nadškofije, grko-katoliško in starokatoliško duhovništvo v vseh oblasteh izven Srbije in Črne gore.

V V. razred je sodilo duhovništvo vseh ver v Sloveniji, prejemali so po 420 din starostne doklade na mesec.

V VI. razred je spadalo duhovništvo vseh ver na Hrvaškem, v Slavoniji, Sremu, Banatu, Bački in Baranji, ki ni sodilo v prej omenjene razrede.

V. razred ni razlikoval ne med verami, ne med stopnjami duhovniških služb, ampak je vse izenačeval: aktivne, upokojene, onemogle, duhovnike s kaplani in duhovnike vseh priznanih ver. Slovenski škofje so prejemali po 7000 din na mesec. Poleg te doklade jim je pripadalo še 150 din rodbinske doklade za

[640] Sl l. KBUDB, z dne 15. 4. 1931, št. 25, Zakon o uradnikih z dne 15. 4. 1931, št. 133, §§ 22, 26, str. 487–488.

[641] Ur. l. LJ-MB, z dne 25. 8. 1925, št. 80, Uredba o draginjskih dokladah z dne 25. 8. 1925, št. 255, str. 546–547.

člana (npr. starše, sestro, brata v skupnem gospodinjstvu). Duhovniki so smeli prejemati te doklade ne glede na to, če so prejemali tudi druge dohodke iz državne blagajne (kongruo) ali bero. Niso pa bili upravičeni do doklade, ker »*lahko žive tudi brez državne pomoči tako, kakor se spodobi njih stanu po krajevnih in časovnih razmerah, in da vobče nimajo pravice ne do osebne ne do rodbinske draginjske doklade*«. Enako je veljalo za aktivne duhovnike, ki so imeli več kot 32 oralov kulturne zemlje (kot nadarbino), ali pa če so plačevali od dohodkov nad 300 din neposrednega davka ali so dobivali za zemljišče odškodnino v naravi nad 5.000 din na leto. Neupravičeni so bili tudi upokojeni duhovniki, ki so imeli od lastnega premoženja ali dela najmanj 1.000 din mesečnih dohodkov. Če pa so plačevali manj davka ali imeli manj zemlje, so sorazmerno temu prejemali doklade:[642]

Tabela 24: Prikaz osebnih draginjskih doklad v Kraljevini SHS leta 1925 po mesečnih draginjskih razredih v din

Draginjski razred	**I.**	**II.**	**III.**	**IV.**	**V.**	**VI.**
Doklada/mesec	750	600	540	480	**420**	200

Tabela 25: Višina osebne mesečne draginjske doklade v Kraljevini SHS glede na premoženje v din

Oralov zemlje	**V hektarih**	**Osebnega davka/leto**	**Višina drag. dokl.**	**V. raz. din/mesec**
24–32	13,8–18,4	255–300	1/4	105
15–24	8,6–13,8	150–225	1/2	210
8–16	4,6–9,2	75–150	3/4	315

Zaradi omejitev pri pridobivanju duhovniških doklad je prihajalo do stalnih nevšečnosti, saj je po eni strani država ukinjala doklade, ker je nek duhovnik imel preveč zemlje, ni pa preverjala, kakšne kakovosti je ta zemlja. Uredba govori le o »kulturnem« zemljišču, zato so duhovniki večkrat protestirali in pisali pisma, da četudi imajo več kot 32 oralov zemlje, je ta v večini nerodovitna in zato nimajo posebnih dohodkov od zemljišča.[643]

Zakon z dne 26. septembra 1931, št. 377, je visokim dostojanstvenikom znižal draginjske doklade za 6 %, župnijski duhovščini pa za 5 %.[644]

Mogoče je ob tem zanimivo predstaviti še draginjske doklade učiteljev, glede na to, da so veroučitelje izenačevali z ostalimi šolskimi učitelji.

Draginjske doklade aktivnih in upokojenih učiteljev v javnih ljudskih in meščanskih šolah, vdov in sirot učiteljev, je za prvo polletje leta 1919 urejala

[642] Prim. prav tam, čl. 2–7; 10–12, str. 546–547. Katastralni oral je meril 1600 kvadratnih sežnjev ali 0,5755 ha ali 5755 m^2. 1 ha je meril 2780,36 sežnjev, 1 kvadratni seženj pa je meril 3,59 m^2. 32 oralov zemlje je bilo torej 18,24 ha.

[643] Za ponazoritev glej prilogo 28.

[644] Prim. Sl. l. KBUDB z dne 26. 9. 1931, št. 58, Zakon o znižanju prejemkov, št. 377, str. 1182.

Naredba poverjeništva za uk in bogočastje.[645] Naredba tudi določa, da se učiteljicam, poročenim z učiteljem, odmerja draginjska doklada po prvem razredu, ona pa se ne všteva pri rodbinskem stanu moža (§ 1). Namestnikom in pomožnim učiteljem ter nestalnim učiteljem, nastavljenim za nagrado, so izplačali 548 kron draginjske doklade (§ 2).

Tabela 26: Draginjske doklade državnih uslužbencev po položajni stopnji in draginjskih razredih leta 1919 v K in leta 1931 v din[646]

	Zakon iz leta 1919			Zakon iz leta 1931		
	Draginjski razred			Draginjski razred		
Položaj. stopnja	**I.**	**II.**	**III.**	**I.**	**II.**	**III.**
VI.	700	450	350	1200	1050	950
VII.	750	500	400	1150	1000	900
VIII.	775	525	425	1100	950	850
IX.	775	525	425	1050	900	800
X.	775	525	425	1000	850	750

Uradniške osebe 1. kategorije in deloma 2. so prejemale mesečno 1.000 din draginjskih doklad. Tudi vdove svečenikov so imele po različnih razredih 900, 800 ali 700 din. Duhovniki pa so prejemali, tudi najstarejši, po 420 din. Ob tem je treba poudariti, da draginjske doklade v celoti niso prejemali vsi duhovniki. Posamezni duhovniki, ki so imeli kot nadarbinarji v posesti zemljišča, so dobivali 315, 220, 110 din ali pa nič, odvisno od velikosti nadarbinskega zemljišča. Če je bilo to 32 oralov ali večje, potem niso bili upravičeni do draginjske doklade. Od doklad duhovnikom pa so tudi odtegnili 15 % vrednosti, kakor uradnikom 1. kategorije, 1., 2. in 3. skupine.[647]

Aktivne in upokojene državne uslužbence je zakon iz leta 1922 razporejal v pet krajevnih draginjskih razredov. V III. razred so poleg drugih krajev in mest spadali tudi Ljubljana, Maribor in kraji v Prekmurju. V IV. razred so spadali Kočevje, Kranj, Logatec, Novo mesto, Ptuj in Celje, v V. razred pa vsi ostali kraji. Poleg tega je zakon določal, da Srbija, Črna gora in Sušak prejmejo stanovanjsko doklado in so bili razporejeni v tri razrede, vsi drugi pa niso bili upravičeni do te doklade. Te doklade tudi niso dobili honorarni univerzitetni profesorji (razen, če so bili tudi državni uslužbenci), ampak so dobili enkratni honorar, 50 din na uro, redni in izredni profesorji so prejemali 75 %, docenti in asistenti pa 50 % višje doklade kakor drugi uradniki z isto letno plačo v istem

[645] Prim. Ur. l. NV z dne 28. 12. 1918, št. 28, Naredba poverjeništva za uk in bogočastje in za finance o draginjskih dokladah za aktivne in upokojene učiteljske osebe javnih ljudskih in meščanskih šol ..., za dobo od dne 1. januarja do dne 30. junija 1919, št. 225, str. 63.

[646] Prim. *Zakon o uradnikih z dne 31. marca 1931*, Ljubljana 1932, str. 240; Ur. l. NV z dne 28. 12. 1918, št. 28, Naredba, št. 225, str. 63.

[647] Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 7–8.

kraju. Aktivni državni uslužbenci so torej prejeli na dan po posameznih krajevnih razredih:[648]

Tabela 27: Dnevni draginjski dodatek po višini plače in krajevnih razredih leta 1922 v din

Letna plača	III. kraj. r.	IV. kraj. r.	V. kraj. r.
>2999	24	22	20
3000–4999	26	24	22
5000–7499	28	26	24
7500–8999	31	29	27
9000>	34	32	30

Upravičeni pa so bili tudi za rodbinsko doklado, v primeru duhovnikov je bila to za očeta, mater, dedka in babico po očetu, brata ali sestro, če so bili siromašni, kar je pomenilo, da so na leto plačevali manj kot 5 din davka in jih je vzdrževal samo dotični državni uradnik ter živel z njimi v skupnem gospodinjstvu, če tudi on ni imel dohodkov nad 5 din letnega neposrednega davka, ni pa se vštevala pokojnina ali plača iz državne blagajne. V tem primeru je dobival upravičenec 5 din dnevne rodbinske doklade.[649] Upokojenci vseh kategorij, ki so imeli pokojnino določeno v kronah, so dobivali od 14 do 18 din dodatka na dan. Sicer pa so upokojenci s pokojnino do 2999 din na leto pri nas dobivali 11 din dodatka, nad 3000 din pa 12 din dodatka na dan.[650]

V Arhivu RS obstaja veliko dokumentov o zavrnitvi izplačila draginjske doklade ali povračila stroškov pri obnovi in podobno. Negativna rešitev je bila odvisna od več dejavnikov. Lahko je bilo to preveliko posestvo in je upravljalec moral dokazovati kakovost zemlje in dohodke iz tega posestva. Večkrat pa se je preprosto zgodilo, da za to ni bilo razpoložljivih sredstev v proračunu, kar je ministrstvo navedlo kot odgovor.[651]

11.1.3 POKOJNINE

Tudi pokojnine sta urejala zakona iz leta 1898, št. 115, in iz leta 1918, št. 172. Slednji je ostal v veljavi tudi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji.[652]

[648] Prim. Ur. l. PUS z dne 21. 3. 1922, št. 27, Zakon o draginjskih dokladah, št. 70, čl. 2–5, str. 193.
[649] Prim. prav tam, čl. 24, str. 193.
[650] Za ponazoritev glej prilogo 29.
[651] Glej prilogo 30.
[652] Podatki glede pokojnin so povzeti iz digitalizirane zbirke *Državni zakonik kraljevine in dežele, zastope v državnem zboru*, Letnik 1918, str. 284–286, na strani: http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rsl&datum=1918&page=331&size=45 (pridobljeno: 25. 3. 2018).

Zakon je delil duhovnike na samostojne, torej župnike, in pomožne, kaplane. Višina pokojnine je bila določena glede na zadnjo sistematizirano kongruo delovnega mesta in delovno dobo.[653]

Tabela 28: Pokojnine duhovnikov po letih aktivne službe iz leta 1898 v G

Duhovniki	Kongrua	do 10 let	10 do 20 let	20 do 30 let	30 do 40 let	nad 40 let
Samostojni	600	400	450	500	550	600
	700	400	450	500	575	650
	800	400	475	550	625	700
	900	450	500	575	650	750
	1000>	500	550	625	700	800
Pomožni		225	250	275	300	350

Noveliran zakon iz leta 1918, št. 115, je prinesel spremembo valute v K in nekoliko povišane (20–40 %) vrednosti po dvajsetih letih. V razkazu II je zakon določal višino pokojnin za duhovnike, upokojene po tem zakonu, tisti, ki so bili upokojeni pred uveljavitvijo tega zakona, torej pred 1. januarjem 1918, so iz verskega sklada dobili 400 K k že obstoječi pokojnini na mesec.[654] Poleg kronske veljave je za večjo preglednost dodana dinarska vrednost pokojnine glede na delovno dobo.

Tabela 29: Mesečne pokojnine duhovnikov po letih aktivne službe leta 1918 v K/din

	Kongrua	do 10 let	10–20 let	20–30 let	30–40 let	nad 40 let
Samostojni duhovnik na sistem. del. mestu	2.000/500	1.000/250	1.100/275	1.250/312,5	1.400/350	1.600/400
	2.200/550	1.100/275	1.200/300	1.350/337,5	1.500/375	1.700/425
	2.400/600	**1.200/300**	**1.300/325**	**1.450/362,5**	**1.600/400**	**1.800/450**
	2.600/650	1.300/325	1.400/350	1.550/387,5	1.700/425	1.900/475
	2.800>/700	1.400/350	1.500/375	1.650/412,5	1.800/450	2.000/500
Pomožni	600/150	600/150	700/175	800/200	900/225	1.000/250

Invalidsko upokojeni so lahko po posebnem dovoljenju ministrstva za uk in bogočastje prejemali višje pokojnine, kakor so določene v razkazu, vendar le do zneska 2400 K.[655]

653 Zakon 1898/115, Razkaz II, str. 315.
654 Prim. Zakon 1918/115, str. 284.
655 Prim. prav tam, str. 285.

Minister je lahko povišal pokojnino zaradi posebnih telesnih okvar upokojenemu duhovniku, ki je prejemal pokojnino po zakonu 1898, št. 176, vendar največ do 2.000 K.[656]

Tabela 30: Mesečne pokojnine duhovnikov glede na službena leta z dodatki po zakonu iz leta 1918 v din

	10 let	**10 do 20 let**	**20 do 30 let**	**30 do 40 let**	**nad 40 let**
Samostojni duhovniki	893	918	955	993	1.043
	1.005	993	1.030	1.068	1.118
	1.043	**1068**	**1.105**	**1.143**	**1.193**
	1.118	1143	1.180	1.218	1.268
	1.193	1218	1.255	1.293	1.343
Pomožni duhovniki	443	468	493	518	693

Tabela prikazuje mesečno pokojnino duhovnikov glede na višino letne kongrue in delovno dobo, skupaj z draginjskimi dokladami, ki so bile za vse duhovnike 420 din na mesec oz. 5040 din na leto, in rodbinskim dodatkom 150 din na mesec oz. 1800 din na leto. Zanimivo je, da velikih razlik pri pokojninah glede na delovno dobo sploh ni bilo. Treba je poudariti, da so zgornji podatki samo orientacijski, ker se je redno dogajalo, da duhovniki niso prejemali celotne draginjske doklade, ampak samo 1/2 ali 3/4, predvsem odvisno od nadarbine, župniki pa največkrat sploh niso prejemali doklad. Poleg tega mnogi niso imeli rodbinskega dodatka, saj bi moral imeti duhovnik v gospodinjstvu enega od bližnjih sorodnikov (brat, sestra, starši) in jih vzdrževati. V tabeli sta pri vseh vrednostih všteti tako rodbinska kakor tudi draginjska doklada v celoti. Za popolnejše podatke bi bilo treba individualno pregledati vsak primer posebej, kar pa bi povzročalo težave pri končnem razporejanju, obenem pa tudi vseh podatkov preprosto ni. Upoštevati je treba tudi druga zakonska določila, ki so bila že omenjena, npr. nižanje doklade za 5 %, kar tukaj ni vključeno. Župnik bi tako s srednjo mesečno kongruo 600 din na zadnjem sistematiziranem delovnem mestu, če bi se upokojil s 40 leti delovne dobe, prejemal z vsemi dodatki 1.193 din na mesec oz. 14.316 din na leto. Kaplan pa bi prejemal glede na višino zadnje kongrue 150 din na mesec, z vsemi dodatki po 40 letih delovne dobe 693 din pokojnine na mesec oz. 8.316 din na leto.

Spodaj sledi še grafičen prikaz primerjave župnikove srednje in kaplanove pokojnine po letih delovne dobe. Za prikaz v grafu so vzeti za župnike srednji podatki, ki so v tabeli označeni odebeljeno.

[656] Zakon 1907, št. 57, § 4, str. 351.

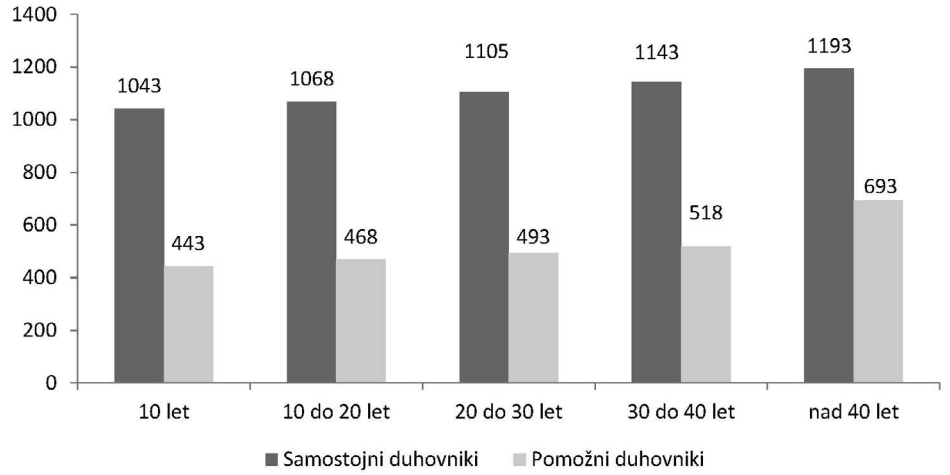

Graf 14: Primerjava pokojnin župnikov in kaplanov glede na delovno dobo

Po oceni Mikša je bilo upokojenih duhovnikov približno 10 % od aktivnih duhovnikov, kar skupaj znese okrog 80 upokojencev, medtem ko je bil pri drugih uradnikih odstotek enkrat višji.[657] Kakor kaže seznam predloga proračuna za leto 1924/25, je bilo v ljubljanski škofiji začasno upokojenih 9, stalno pa 51 duhovnikov, skupaj torej 60. Najnižja pokojnina je bila 325 din, najvišja pa 1.690 din letno. V lavantinski škofiji je bilo 7 začasnih in 53 stalnih upokojencev, kar ravno tako znese 60, v Sloveniji skupaj torej 120. Najnižja pokojnina v lavantinski škofiji je bila 50 din, najvišja pa 1.100 din na leto. Skupaj je bilo v proračunu za pokojnine namenjenih 84.798 din, kar je zneslo povprečno na duhovnika 706,6 din na leto.[658]

Prav pri upokojencih se je večkrat pojavila življenjska stiska, saj so bile velikokrat težava že povsem osnovne življenjske potrebščine. Starejši in večkrat tudi bolni duhovniki so se težko spoprijemali s težavami vzdrževanja stanovanja, ogrevanja, hrane, obleke, če pa so potrebovali še zdravniško oskrbo, je bila stiska še večja.[659]

O teh težavah zanimivo govori tudi župnik na Dovjem, Jakob Aljaž (1845–1927).[660]

---

657 Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 13.

658 Prim. AS 63 Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere, 1919–1924, arh. enote 195–198, šk. 9: Izkaz izdatkov, realiziranih iz izrednih kreditov: Vrhovna državna uprava, Predlog predračuna za leto 1924/24, Ljubljana, 16. 7. 1923, št. 2760.

659 Za ponazoritev glej prilogo 31.

660 Glej prilogo št. 12. Aljaž je bil vsestranski narodnoobrambni delavec, glasbenik, ljubitelj narave in varuh triglavskega pogorja. Aljaž piše podobno tudi na drugem mestu: *»Ker je cerkev vsa premoženje v oblig. zgubila, in so sedeži brezplačni, in v pušico le malo pride, - sem jaz svojega denarja založil za cerkv. potrebe, mašno vino, poprava orgel, perilo etc. 50.000 Kron. Ali naj vse stroške (rentična iz Zavarovala) stroškov in dohodkov = to je iz Dnevnika-Zapisnika denem v račun (tudi dimnikarja), ujiniztrat, ali naj le*

Nekako razumljivo je, da so bili kaplani, sploh na deželi, v slabšem položaju. Zanimivo pa je, da je tako pomemben človek, kot je bil župnik Aljaž, s tolikimi poznanstvi in tudi zaslugami za Kraljevino SHS/Jugoslavijo in Slovenijo ostal v takem položaju vse do svoje smrti. V njegovem primeru se na zgovoren način kaže odnos državnih oblasti in voditeljev do predstavnikov Katoliške cerkve.

11.1.4 KATEHETSKE NAGRADE

Katehetske nagrade naj bi prejemali vsi tisti, ki so poučevali verouk na osnovnih in srednjih šolah, zato bo v nadaljevanju predstavljen tudi ta del dohodka. Za katehete so bila lahko ustanovljena stalna mesta s plačo ali pa so prejemali nagrado po urah. Na stalno ustanovljenih mestih je za plačo katehet moral poučevati najmanj 20 ur tedensko, ne pa več kot 24.

Predvojna državna zakonodaja z dne 14. maja 1869 in 16. junija 1888 je določala samo nadzorstvo šol s strani dotične cerkvene oblasti in remuneracije ter morebitno potnino. Višino nagrade in potnine je prepuščala v urejanje deželnim zborom. Za bivšo Kranjsko je zakon z dne 5. decembra 1889 določal, da se lahko nastavi stalni veroučitelj, če je na šoli najmanj 20 veroučnih ur na teden, drugim katehetom pa se nagrada odmerja od primera do primera. Šolski svet pa je izdal odločbo 26. novembra 1891, da kateheti na štirirazrednicah na leto prejmejo 80 gld. za četrti razred, prve tri pa morajo učiti zastonj. Za vsako dodatno naduro na teden na paralelkah ali več kot štirirazrednicah pa se letno plača 10 gld. Za potnino je prejel katehet 9 kr. na kilometer. Ker pa je bilo mnogo dvo- in trirazrednic, je marsikateri katehet imel več ur kot njegov tovariš na štirirazrednici, a je ostal brez nagrade. Kdor je po urniku presegel sedem ur, se mu je za vsako presegajočo uro letno nakazalo 20 K. C. kr. dež. šolski svet je z ukazom z dne 10. julija 1912 tudi določil, da se daje na štiri- in več razrednicah letna nagrada 160 K, za vsako dodatno uro 20 K na leto (npr. paralelka), potnina pa 30 vin.[661]

Duhovniki so se na šolskem področju izredno trudili, saj so ga razumeli kot enega temeljnih področij kateheze. Omenili smo že DSK. Poleg SU so imeli

nekatere obligativne stroške v račun dnem. Dva ofra za cerkev in circa 1400 Kron, do 2500 K ali naj jih denem v račun? od ofra dam mežnarju remuneracijo in pevskemu zboru, kosilo in pijačo (circa 2500 Kron). – Bolan sem na mehurju (Dizurini in Prostata) – zdravila imam od dr. Šlajmerja – pa še vse v cerkvi opravljam. Sedaj pojdem zopet k dr. Šlajmerju ker sem star 81 let in 5 mesecev, bo treba umreti. Premoženja nimam, ker nisem šparal in za dvorano založil l. 1919 50.000 Kron. Plače ima 81 Din na mesec to je 10 Kron na dan, Draginjske doklade nič, ker imam 92 johov zemlje v Trigl. pogorju! Z odličnimi spoštovanjem vdani Jakob Aljaž.« Dodano na drugi strani: *»Kako naj jaz od svojih 50.000 K vsaj polovico nazaj dobim? a) Ali na sedeže plačo? Pa se bodo branili, ker imajo hiše že prej svoje sedeže zastonj. b) Ali na davke? (konkurenčna obravnava) c) Ali naj poberem od hiše do hiše? Menda bo le to kazalo. Kaj praviš?«* NŠAL 468, Zapuščine duhovnikov: Viktor Steska, šk. 1, Aljaž z Dovjega piše Viktorju Steski, 29. 2. 1926.
Joh ali oral je stara ploščinska mera, ki znaša 57,55 a.

661 Prim. Dež. zakonik, Zakon z dne 5. 12. 1889, št. 22, str. 100–101; Ukaz z dne 10. 7. 1912, št. 46, str. 227–229; Mikš, *O gmotnem*, str. 8–9. Pozneje se je honorar na uro zvišal na 12 din, tako kakor za učiteljske nadure.

tudi svoj časopisni del v *Vzajemnosti*. Tam so objavljali razna poročila s kongresov katehetov po svetu, različna predavanja in predstavljali strokovno literaturo s področja katehetike. Gorečnost duhovnikov lepo povzema SU: »*Župnik Langerholz iz Sv. Lenarta pri Škofji Loki je poslal uredništvu nekaj uvaževanja vrednih misli o napredku učiteljskega stanu, ki naj bi se uvaževale pri reformi šolstva. S posebnim poudarkom zahteva odpravo krajnih šolskih nadzornikov. Nadalje razvija svoje nazore o učiteljskih stanovskih konferencah in knjižnicah. Vse nasvete bo uvaževal odsek za reformo šolstva, kadar se bo obravnavalo o tozadevnih točkah. Želimo le, da bi se dobilo med duhovščino več mož, ki bi se z enako vnemo zanimali za šolska vprašanja, kar bi bilo v korist medsebojnega spoznavanja in spoštovanja učiteljstva in duhovščine ter s tem v prid našega naroda.*«[662]

Pomembna je bila še razporeditev v službene položajne razrede: »*Katehetje pridejo po novi regulaciji takoj v X. činovni razred in bodo s tem zjednačeni z meščanskošolskimi učitelji. Vpoštevati je, da pridejo katehetje šele v starejši dobi kot učitelji v stalno službo. V pokojnino se štejejo tudi leta, ki jih je katehet nepretrgoma služil kot veroučitelj pred vstopom v katehetsko službo.*«[663]

Deželna vlada je dne 14. februarja 1919 vsem dušnim pastirjem v krajih s 40.000 prebivalci priznala za vsako tedensko uro verouka letnih 70 K, za potnino 60 vin. na kilometer in za hrano zunaj doma 160 K. Pozneje so se nagrade odmerjale kakor za učiteljske nadure, 12 din na uro. Centralna vlada pa je vse te zakone sankcionirala na predlog pokrajinske vlade. Končno so s finančnim zakonom za leto 1926/27 vse dotedanje določbe o katehetskih nagradah ukinili, saj je člen 95 določal: »*Na osnovnih šolah, kjer so učili doslej verouk duhovniki, imajo ti duhovniki pravico, odnosno dolžnost, ga učiti še nadalje, toda brez pravice do honorarja iz državne blagajne. V krajih, kjer cerkvena oblastva ne poskrbe za predavanje verouka, uče ta predmet učitelji dotičnih šol, če so istega veroizpovedovanja kakor njih učenci.*«[664]

Mikš tako ugotavlja, kar mu pritrjujejo mnogi duhovniki s terena, da se pri nas »*odreka katehetom vsaka pravica do nagrade. Mi pa smo mnenja, da v teh razmerah kakor smo, imamo ne samo naravno ampak tudi legalno pravico do nagrade, ne za poboljšek, ampak za obstanek, da sploh katehet more živeti. (...) V župniji T. na Gorenjskem imajo 3 duhovniki okoli 50 ur šole na teden, to je vendar nekaj: če bi imel eden 20 ur, mu gre plača stalnega kateheta, vsi skupaj pa ne dobijo nič.*«[665]

---

662 *SU*, 15. 3. 1919, št. 3, str. 78.

663 *SU*, 15. 2. 1919, št. 2, str. 54.

664 Ur. l. LJ-MB z dne 28. 4. 1926, št. 39, Finančni zakon za leto 1926/1927, št. 172, str. 250.

665 Prim. Mikš, O gmotnem, str. 9. O težavah je pisal tudi Škulj: *»Težko je bilo pridobiti katehetom v Sloveniji prejšnje katehetske nagrade. Radič, minister nesrečnega spomina, je v lanski proračun vrinil določbo, da se katehetski pouk načelno ne honorira. Obenem je črtal ves kredit, ki je bil v dosedanjih budžetih pod zaglavjem sistemizovani honorari za katehetske plače. Katehetje s sistematiziranim mestom so v kreditu učiteljstva osnovnih šol, za to le ti niso bili prizadeti. /.../ Kot znano so delali ta budžet in v finančnem odboru izglasovali radičevci!«* Škulj, K državnemu, str. 19–20.

Do raznih težav pri podeljevanju katehetske nagrade je prihajalo ves čas. V *Vzajemnosti* so problematiko jasno predstavili: »*V primeri s svetnim učiteljstvom so def. katehetje na prihodkih vsekako prikrajšani, če upoštevamo višje študije katehetov ali pa dejstvo, da pride katehet do stalne službe v statusu učiteljstva šele čez nekaj let po dovršenih bogoslovnih naukih. Nekoliko se izravna ta neenakost s tem, da v Sloveniji na podlagi svoječasnega ukrepa pokrajinske oblasti stalno nameščenim katehetom vštevajo delamo tudi prejšnje dušnopastirska leta – če je dotičnik tudi poučeval krščanski nauk v šoli – v službene prejemke in v pokojnino in sicer v razmerju 3 za 2. Na podlagi novega uradniškega zakona bi morali priti katehetje v kategorijo činovnikov z višjo – akademsko – izobrazbo. Na ta način bi bilo zopet dano neko gmotno zadoščenje, če bo šlo po sreči.*«[666]

Na seji Katehetskega društva 15. februarja 1937 so ugotavljali, da so katehetske nagrade doslej plačevale občine, »*s 1. aprilom pa jih bo prevzela banska uprava. Ban je določil po 10 Din za vsako učno uro, za katehete, ki imajo nad 5 km do šole pa tudi potnino in pri večjih razdaljah morda še obednino. Druga naredba določa, da se verouk na srednjih šolah odslej redno poučuje. Neizpolnjene učne ure so prevzeli brezplačno honorirani kateheti z dovoljenjem prosvetne oblasti. Upajo, da bodo s 1. aprilom nastavljeni.*«[667]

Srednješolski veroučitelji so bili plačani, kakor je določal zakon za srednješolske učitelje, z njimi so bili izenačeni. Podobno je bilo tudi na ljudskih in meščanskih šolah, s tem, da je bil tam strošek kateheta vezan na občinski proračun, pri srednješolskih pa na prosvetno ministrstvo. Ure in potnina so se običajno plačevali za nazaj in so večkrat tudi izostajali.

Tako na primer omenja Franc Pečarič (1879–1951), kaplan in katehet na Dovjem. Ko prosi za podporo, pravi, da »*[J]e sicer katehet na do sedaj trirazrednici za naprej štirirazrednici na Dovjem, pa ni prejel katehetskih nagrad za poučevanje verouka za 9 mesecev v dobi od 1. 1. 1924 do sedaj.*«[668]

Tabela 31: Mesečne draginjske doklade osnovnošolskih učiteljev glede na službeno dobo in rodbinski razred, preračunano leta 1918 v din[669]

	I. razred	**II. razred**	**III. razred**	**IV. razred**	**V. razred**
Službena doba	1 oseba	2 osebi	3–4 osebe	5–6 oseb	<6 oseb
A. Ljudske šole					
do 10 let	972	1440	1968	2496	3042

[666] *Vzajemnost* 11 (1923), št. 9-10, str. 74.

[667] *Vzajemnost* 25 (1937), št. 4, str. 88.

[668] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 3: Prošnja za podporo, Dovje, 22. 9. 1925. Podobno opisujejo tudi v raznih vizitacijskih poročilih, npr.: »*Plača župnikova bi bila še v sedanjih razmerah zadovoljiva, kaplanova pa je popolnoma nezadostna, odkar je ukinjena nagrada za pouk v šoli in se še od beraške dosedanje plače odteguje mesečno po 15%.*« NŠAL 14, vizitacije, 1926–1930, f. 17, poročilo vizitacije, Andrej Lavrič (1874–1944), vizitacijsko poročilo: 15.–16. 8. 1926.

[669] Drž. Zakonik, Zakon z dne 26. 8. 1918, št. 319, § 3, str. 884–885.

od 10 do 16 let	1272	1752	2280	2808	3336
od 16 do 23 let	1548	2016	2544	3072	3600
od 23 do 40 let	1752	2472	3000	3528	4056
B. Meščanske šole					
do 10 let	1272	1752	2280	2808	3336
od 10 do 16 let	1548	2016	2544	3072	3600
od 16 do 23 let	1752	2472	3000	3528	4056
od 23 do 40 let	1776	2916	3588	4260	4932

O resnih problemih in težavah je v dopisu na škofijo pisal Ciril Milavec, tržiški kaplan: »*Podpisani sem sprejel za 1. 4. t. l. mesečno plačo v znesku 28 Din; 22,50 Din sem moral plačati svojemu ministrantu. Za šolo 21 ur tedensko še cerkovnika. [Za] šolo pri sv. Ani nisem prejel od 1. novembra 1922 niti vinarja še do sedaj. Vse kar potrebujem, moram kupiti in drago plačati. Za hrano plačujem dnevno 50 kr in še za to sem na dolgu za dva meseca nazaj; plačati tudi ne morem drv, katere sem že porabil. Torej za najpotrebnejše nimam denarja, čeprav je bila že meseca februarja v Uradnem listu določena naša plača, ki se – kot vse kaže – nalašč in umetno zavlačuje. Ni ga enega človeka niti ene oblasti, ki bi resno skrbela, da pridemo duhovniki po tolikem zapostavljanju vendar enkrat do svojih gmotnih pravic. Zato se obračam v tej skrajni sili na kn. škof. ordinarijat s prošnjo za odpomoč v tej gmotni bedi, da se nam od strani države že vendar enkrat plača, kot to določa zakon. Težko je duhovniku se potegovati za plačo, toda sila je skrajna in potrpeti ni mogoče več.*«[670]

Zakon z dne 20. februarja 1919, št. 361, je urejal službene prejemke aktivnega učiteljstva na ljudskih in meščanskih šolah. Plače so se izplačevale iz državnih sredstev. Začasno nameščeni učitelji brez strokovnega izpita so prejemali 1.600 K. V §§ 5–11 je zakon urejal službo veroučiteljev. Določal je, da nastavljeni veroučitelji na stalnih mestih prejemajo plače meščanskih učiteljev, ne glede na to, ali so nastavljeni na ljudskih ali meščanskih šolah. Stalna mesta

[670] NŠAL, Spisi V., Katehetski pouk 1922–1927, f. 78, pismo Cirila Milavca škofijskemu ordinariatu za podporo, Tržič, 19. 4. 1923.
V prejšnjem poglavju je bil omenjen dovški župnik Aljaž, zdaj pa naj bo tukaj omenjen še njegov kaplan Franc Pečarič, ki je prosil za podporo iz naslednjih razlogov: *»1. Podpisani službuje na Dovjem 14 ½ let in je vestno svoje dolžnosti izpolnjeval. 2. Je resnično reven, ker ima le sledeče dohodke: a) kaplanska plača mesečnih Din 405–418 in sicer skupaj plača in vse dosedanje draginjske doklade. b) Je sicer katehet na do sedaj trirazrednici za naprej štirirazrednici na Dovjem, pa ni prejel katehetskih nagrad za poučevanje verouka za 9 mesecev v dobi od 1. 1. 1924 do sedaj. 3. Ima revne stariše stare že nad 70 let, ki imajo v Metliki le eno hišico z malim zemljiščem, slabotne stariše podpisani mesečno podpira. 4. Nima nobene bire, kakor jo imajo duhovniki po deželi, ker na Dovjem ljudstvo živi večinoma od živinoreje, gozdov in tovarne in živež kupuje. 5. Je večinoma bil v duhovskem življenju slabega zdravja in večkrat težko bolan, tako da je moral rabiti zdravnika: dr. Šlajmer, dr. Kogoj, dr. Jelovšek, dr. Tičar. Bil je bolan okrog 4 leta na slepiču, v zadnjem času na pljučih, vnetju prsne mrene itd., kar mu je povzročilo več tisočev stroškov za zdravnike in zdravila.*
Ko je dr. Šlajmer v letošnjem poletju obiskal svojega prijatelja g. župnika Aljaža na Dovjem, je pri tej priliki tudi podpisanega preiskal ter sledeče konštatiral vpričo g. župnika Aljaža: *»Kaplan Pečarič diha samo z levo stranjo pljuč, ker desna je vsa otrpnila in okamnela. Isto je konštatiral dr. Tičar ter predpisal počasno hojo in le po ravnem. Opirajoč se na naštete razloge ponavlja podpisani svojo prošnjo in prosi blagohotne podpore. Dovje, 22. septembra 1925.«* Prošnja je bila zavrnjena 12. 3. 1926, V. k. br. 4815. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 3.

katehetov so sistematizirali višji šolski sveti v dogovoru s škofijskim ordinariatom. Katehetom so se tudi vračunala leta iz dušnopastirske službe za uvrstitev v plačilne razrede, in sicer tri leta pastoralnega dela za dve leti učiteljstva. Katehet s stalno plačo je moral učiti 20 ur, šolski govor pri šolski maši pa se je štel za dve uri. Dušni pastirji, ki so učili verouk, so v krajih, ki so šteli več kot 80.000 prebivalcev, dobili letno nagrado 90 K za tedensko uro; kjer je bilo med 40.000 in 80.000 prebivalci, pa letno nagrado 80 K. Kjer je bilo manj kot 40.000 prebivalcev, so dobili 70 K na leto. Enako so bile ovrednotene tudi nadure stalnih katehetov. Če so učili v kraju izven svojega bivališča, so za kilometer poti dobili 60 vinarjev, in če so jedli izven svojega doma, 160 K na leto. Zakon je še določal, da so se vse omenjene nagrade izplačevale direktno duhovnikom in župnijskim uradom v polletnih obrokih za nazaj.[671]

Tabela 32: Plača učiteljev na mesec po plačilnih stopnjah leta 1919 v K

			Doklada v K v krajih, kjer je			
Pol. stop.	**Raz.**	**Plača**	**>80.000**	**<80.000**	**<40.000**	**Služb. v pos. stop.**
Meščanskošolski učitelji						
IV.	1	2.200	768	672	576	3 leta
	2	2.400	768	672	576	3 leta
	3	2.600	768	672	576	3 leta
III.	1	3.000	960	840	720	3 leta
	2	3.200	960	840	720	3 leta
	3	3.400	960	840	720	3 leta
II.	1	4.000	1.104	966	828	4 leta
	2	4.400	1.104	966	828	4 leta
	3	4.800	1.104	966	828	3 leta
I.	1	5.400	1.288	1.127	966	2 leti
	2	6.000	1.288	1.127	966	2 leti
	3	6.400	1.288	1.127	966	2 leti

V tabeli št. 16 smo prikazali plače ljudskošolskih in meščanskošolskih učiteljev. Tukaj zaradi preglednosti dodajamo samo plače meščanskošolskih učiteljev, veroučitelji so namreč spadali v kategorijo meščanskošolskih učiteljev. Iz tabele torej sledi, če je bil na primer katehet v pedagoški službi aktiven 15 let, kar je pomenilo 22,5 let v običajni dušnopastirski službi, potem je bil postavljen v III. položajno stopnjo 3. razreda, zato bi moral prejeti 3.400 K oz. 850 din mesečne plače, poleg tega pa bi dobil še dodatek na število prebivalcev pod 40.000, kakor je bilo pri nas v večini krajev. Za 10 ur verouka tedensko je dobil 60 K oz.

[671] Prim. Ur. l. DV z dne 20. 2. 1919, št. 52, Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o začasni ureditvi službenih prejemkov in pokojnin učiteljev in učiteljic na javnih ljudskih in meščanskih šolah, št. 361, str. 145.

15 din na mesec, skupaj torej 865 din na mesec, na leto pa 10.380 din. Če je hodil še izven župnije in tam obedoval, je za to prejel 40 din več in potnino, če se predvideva, da je hodil okvirno 5 km v eno stran, je to 1,5 din na mesec. Skupna plača učitelja ali kateheta na IV. položajni stopnji s poučevanjem 10 ur na teden, tudi na dislocirani enoti, naj bi torej znašala 910 din na mesec oz. 10.920 din na leto, brez rodbinskih doklad.

V zapisu o katehetih Višjega šolskega sveta v Ljubljani 21. 8. 1921, št. 8991, lahko preberemo, da je bilo veroučiteljev okroglo 450, s povprečno 11 tedenskimi urami, kar znese 4.950 tedenskih ur oziroma 198.000 ur v celem letu. Vsaka faktična ura od 1. 5. 1921 dalje se je plačala 28,30 K. Nagrada je znašala torej 198.000 x 28.30 K = 5,603.400. Potnina se je obračunala pavšalno 3.410 km na teden oziroma 136.500 km v celem letu. Če bi računali povprečno 4 K za km, bi dobili vsoto 545.600 K. Prehrana je bila preračunana okroglo 180 obrokov tedensko ali 7.200 letno x 20 K = 144.000 K. Ekskurendni učitelji pa so dosegli okroglo 4.284 učnih ur nagrade s 30 K = 128,520 K, potnina pa za 25.954 km x 4 K = 103,816 K. Obednina za 1600 obrokov je znašala 32.000 K. Učiteljice so na uro dobile 19,18 K, potnine za km 3 K, za obed pa 20 K. Nagrade za učiteljice za ženska ročna dela: 8800 ur x 19,18 K = 168.784 K; potnina za 29.892 km x 3 K = 89.676 K; obednina za 635 obedov x 20 K = 12.700 K.[672] Iz dokumenta lahko razberemo, da so bile tudi ženske v deprivilegiranem položaju, saj so bile vse postavke za učiteljice nižje od tistih za učitelje.

11.1.5 FASIJONIRANI DOHODKI

Poleg državnih izplačil (kongrue) so duhovniške prejemke predstavljali tudi fasijonirani lokalni dohodki, ki so bili sestavljeni iz:[673]

a) dohodka od zemljišč, ki je obračunan po čistem katastrskem dohodku in odbitku vseh davkov;

b) rent;

c) bere;

č) štolnine, če je presegala 60 zlatih kron.

Duhovniki so morali vsako leto oddajati fasijo, tj. davčno napoved. Sestavljena je bila iz dohodka od zemljišč, rente, bere in štolnine na dohodkovni strani. Odhodkovno stran so sestavljali stroški pisarne, popravila poslopij, kaplanska hrana in dekanove potnine. Ti dohodki so bili neenotni in lokalno pogojeni, zato je realno višino fasijoniranih dohodkov nemogoče oceniti. V tabeli

[672] Prim. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 2.

[673] Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 7, 10–11.

o dohodkih, na začetku v poglavju *Ekonomski položaj*, smo povzeli po Mikšu tudi lokalne dohodke, ki jih je on ocenil po predvojni denarni vrednosti.

Po vojni so se razmere spremenile, prodajne cene poljščin so se dvignile za približno 30 krat, delo poslov in delavcev pa za 60 krat. Če bi se enakomerno dvignili stroški dela, obdelave in davki, bi se to lažje obračunavalo. Zato je bil predlog pred sprejemom novega katastra, ki naj bi te stvari uredil, da bi sprejeli nekako 20 krat večji donos od zemljišča, kot je bil pred vojno.[674]

Pri tem je treba upoštevati vojno, zaradi katere so mnogi izgubili svoje finančne vloge, ki so jih najprej dali kot vojno posojilo, za potrebe vojne, po vojni pa so praktično vse izgubili, saj je monarhija razpadla in z njo tudi razna obligacijska razmerja, s tem pa tudi dohodki rent. Rente, ki so se izplačevale po vojni, so se namesto v predvojni valuti, ki je temeljila na zlatu, začele izplačevati v papirnati valuti.[675] *Vzajemnost* je takole povzela to problematiko: »*Slovenska organizacija duhovščine po sklepih zborovanja na mariborskem orlovskem taboru se naj nemudoma pripravi in izvede, da bo mogla vsaj začeti nekoliko posredovati v zadevi žalostnega gmotnega stanja duhovščine. Kakšni reveži so n. pr. posebno oni sobratje, ki imajo velik ali vsaj znaten del svojih dohodkov dobivati kot obresti raznih predvojnih (da o vojnih niti ne govorimo!) avstrijskih državnih obligacij. Od vinkuliranih obligacij so nekatere davkarije l. 1919 še izplačevale obresti, n. pr. mariborska, letos pa je tudi ta ustavila izplačila, kakor so storile nekatere davkarije na Slovenskem Štajerskem - vedi Bog, po kakšnem zakonu enotnosti! - že lani...*«[676]

Naslednja težava, ki jo bomo pozneje predstavili, je bila bera, ki je bila popolnoma neenotno urejena in največkrat velik vir sporov med raznimi deležniki: župnikom, kaplanom, cerkovnikom, organistom ali ključarjem. Ljudje so se otepali te dajatve, ki je bila ostanek fevdalnih pravnih razmerij, zato je bila večkrat povod za prepire, slabo luč je metala na duhovnike in Cerkev.

Štolnina se je po zakonu štela v fasirane lokalne dohodke, če je presegla 60 zlatih kron. Žal tudi štolnina ni bila enotno urejena, sploh pa ni prinašala kakšnega posebnega imetja na manjših župnijah. Mikš je ocenil, da je bilo v Sloveniji okrog 200 župnij manjših od 200 prebivališč, v ljubljanski škofiji je bilo 130, v lavantinski pa 70 takšnih župnij.[677]

---

674 Prim. prav tam, str. 10–11.

675 Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 11. Ne le, da je zaradi vojne in zadolževanja države prišlo do inflacije in posledično padca vrednosti valute, tudi vrednost zlata je od leta 1914 do 1922 padla za 25 %, kar se je zelo poznalo v primerjavi predvojnih in povojnih cen, merjenih v zlati veljavi. Varčevanje v denarju je bilo zato pogubno, saj je varčevalec večkrat izgubil več na notranji vrednosti, kakor so mu prinašale obresti oz. rente. Prim. Juro Jan, *Valutno vprašanje*, Maribor 1922, str. 5, 39.

676 *Vzajemnost* 8 (1920), št. 5, str. 80.

677 Prim. Mikš, *O gmotnem*, str. 11.

11.1.6 BERA

Bera je bila realnemu bremenu podobno javno breme posebne vrste, ki je običajno bremenilo zemljišče, ki je bilo del določene župnije. To breme je obsegalo dajatve predvsem v naturalijah, ki pa so bile geografsko pogojene, in v storitvah (košnja, drva, trgatev), različne pa so bile tudi mere dajatev.[678]

Vprašanje bere je v svojih člankih zelo natančno obdelal Rudolf pl. Andrejka, ki jih je priobčil v *Slovenskem pravniku* malo pred prvo svetovno vojno, leta 1912 in 1913. Drugi pomemben vir je Kušejevo *Cerkveno pravo*, ki v poglavju *Desetina, bira, prosti darovi, kolekture* tudi zelo natančno govori o beri. Glede na to, da se pravni sistem v odnosu do Katoliške cerkve ni bistveno spreminjal in da so ostala mnoga določila še v veljavi, bo njegova študija temeljna za to področje. Obenem vemo, da je bila bera konstanten problem v odnosih med župniki, kaplani, mežnarji, cerkovniki, ključarji, organisti, posli in bolj ali manj vernim ljudstvom. Zanimiv primer v tem pogledu se je zgodil ob ustanovitvi župnije Domžale, kot ga opisuje takratni mengeški župnik Franc Kušar (1860–1931): »*Leta 1908 na novo ustanovljena župnija Domžale je morala župniji Mengeš plačati odkupnino, obenem pa izplačati tudi trzinskega cerkovnika, saj je Depala vas do takrat spadala pod mengeško podružnico Trzin. V različnih listinah se vidi boj za biro. Občina Depala vas je želela dokazati, da za biro Depalovaščanov ni nobenih uradnih listin in je torej prostovoljna. To pomeni, da domžalska župnija ob ustanovitvi ne bi imela nobenih obveznosti do trzinskega cerkovnika in morebitnega duhovnika. To tezo je zrušil nadžupnik Kušar v dopisu na kn. šk. ordinariat 21. 5. 1908, št. 222, v katerem je pojasnil in dokazal, da bira ni prostovoljna, ampak zapisana. Podoben dopis je poslal tudi na kr. c. okr. glavarstvo v Kamniku 1. 2. 1908, št. 70. Svoje trditve je podkrepil s prigodo cerkovnika Orla: ›Da bira ni prostovoljna, tudi organistova in cerkovnikova ne, je dokaz to, da jo dajo, če kupijo posestvo tu, tudi ljudje, ki stanujejo v drugih farah: v kamniški, homški, černuški /.../ Ko je n. pr. pred leti kupil dr. Ahačič iz Ljubljane posestvo in hišo v Depaljivasi št. 33, je šel Luka Orel, ki je za cerkovnika v Terzinu od l. 1856, k njemu v Ljubljano po biro (po kaplansko, organistovsko in svojo). Sprejet ni bil milostno, ampak rekel mu je dr. Ahačič: 'Jaz ne potrebujem v Depaljivasi ne kaplana, ne mežnarja, ne organista, imam vse te tu v Ljubljani.' Odgovoril je Luka Orel: 'Gospod doktor, pa vzemite vse njive, travnike in dr. v Ljubljano in ne bo treba potem nič dajati!' In od takrat je dr. Ahačič redno dajal vso biro in morda se je čudil, da je njemu, juristu, znal priprost mož po svoje*

[678] Prim. Rudolf Andrejka, *Bira*, v: *Slovenski pravnik* 29 (1913), št. 1, Ljubljana, str. 1–2. (dalje: Andrejka, *Bira II*.) Andrejka nato dodaja mere in uteži, ki so pri nas veljali za bero, zato naj jih nekaj dodamo: žito: 1 star = 2 vagana = 4 mernike = 64 bokalov, 1 mernik = 16 bokalov = 32 poličev. 1 mernik = 30,47 l, 1 bokal/firkelj = 1,92 l, 1 polič = 0,96 l, 1 maslec = 0,48 l. Vino: 1 polovnjak = 5 veder = 200 bokalov, 1 vedro = 40 bokalov = 80 poličev, 1 vedro = 56,589 l, 1 bokal = 1,4147 l. Drva: 1 seženj = 6 čevljev = 1,896 m, 1 meter = 0,527 sežnjev. Seno: 1 kopica = 2 stota, 1 stot (cent) = 100 funtov = 56 kg.

povedati, da je bira realno breme.‹ [...] Kn. šk. ordinariat je tako v pismu duhovnijskemu uradu v Domžalah v dopisu št. 4258 določil, da mora iz vsote 54.000 K med drugim plačati 1408 K trzinskemu cerkovniku, kar je bilo predloženo tudi c. kr. deželni vladi v Ljubljani, 28. 11. 1908, št. 5538. V tem poročilu poroča, da so se za ta znesek kupile avstrijske kronske rente, vrednostne listine pa so bile izročene posameznim župnim uradom.«[679]

Jasen zgodovinski pregled bere skupaj s kronološkim in geografsko-političnim pregledom zakonodaje, ki je urejala bero, je Andrejka predstavil v prvem članku.[680] Že takoj na začetku nas opozori, da te teme ni še nihče znanstveno obdelal, zato je on zbral vso zakonodajo glede obstoječe bere: odkup bere, pristojnosti za reševanje sporov in podobno.

Glede naše tematike moramo pogledati bero kot cerkveno dajatev, ki je bila vezana na pripadnost določeni župniji in je bila časovno ter kvantitativno stalno določena dajatev. Odkup je lahko zahteval upravičeni prejemnik bere, občina, kateri pripadajo zavezanci, ali pa zavezanci za bero sami, če so bili od občinske zveze neodvisni, vendar je bila za to potrebna večina.[681] Če pa bi se bera popolnoma ali deloma opustila ali odrekla, je občinska oblast, potem ko je izdala opomin, dolžna uporabiti izvršilna sredstva, ki jih sicer uporabljajo za izterjavo davkov, spore je razreševala upravna oblast, torej občina, če pa je šlo za bero iz posebnega naslova (dedovanje, volilo, torej zasebnopravne narave), je o sporu odločalo sodišče. Če je bila bera prostovoljna, politična oblast ni imela nobene pristojnosti, ampak je bila to povsem notranje cerkvena zadeva.[682]

Če je bera izhajala iz pogodbe ali zavezne izjave ali pisma, je bila pogojena in je spadala pod področje reševanja v politični oblasti. Ravno pri beri cerkve, župnikov, cerkovnikov in organistov je prihajalo do težav, ker večkrat bere niso uspeli dokazati z določenimi listinami, zato so se ljudje bere izogibali, upravičeni prejemniki pa so se pritoževali na oblast ali pa so želeli, da se odkupi. Vendar že v prvem članku Andrejka ob koncu polemizira glede odkupa bere in pristojnosti reševanja problemov, za kar ni jasne zakonodaje, pristojno pa bi moralo biti le sodišče.[683]

Običajno je bero pobiral župnik ali njegov namestnik, kaplan, tudi cerkovnik in/ali organist. Po njih se seveda tudi imenuje bera: župnikova, organistova itd. Kadar je bero zahteval lastni upravičenec, je bilo v sporih kompetentno pristojno glavarstvo.[684]

---

679 Viktor Kragl, *Kronika duhovnije Trzin do l. 1938* (ur. B. Guček), Trzin 2015, op. 292, str. 170.

680 Prim. Andrejka, *Bera*, v: *Slovenski pravnik* 28 (1912), št. 10/11, Ljubljana, str. 299–307 (dalje: Andrejka, *Bira I*).

681 Prim. Andrejka, *Bira I*, str. 301.

682 Prim. prav tam, str. 301, 304.

683 Prim. prav tam, str. 307.

684 Prim. Andrejka, Bera II, v: *Slovenski pravnik* 29 (1913), št. 1, str. 3.

Bera pa se je priznala kot redni del župnikovih dohodkov. Zakon o dohodkih katoliških duhovnikov z dne 19. septembra 1898, drž. zak. št. 176, ki je razveljavil prejšnje določbe, je v § 4, t. d) določal, da se med stalne dohodke štejejo tudi stalne rente in dotacije v denarju, denarni vrednosti ali v blagu, zadnje odbivši 20 odstotkov od kosmatega donosa radi manje vrednosti in za stroške spravljanja.[685]

Duhovnik je moral koristonosne pravice (ribolov, lov, paše, drvarjenje …) in stalno bero napovedati po povprečni ceni zadnjih 6 let in jih dokazati z raznimi listinami (najemne pogodbe, izkazi o tržnih cenah, cenitvah itd.).[686]

Stanko Premrl (1880–1965) je kot vodja stolnega kora zbiral tudi podatke posameznih župnikov, kakšno je stanje organistov po župnijah in dobil kar nekaj zanimivih odgovorov.[687]

Iz poročil in člankov je jasno razvidno, da je bila bera kot ostanek fevdalnih razmerij problematična tudi zato, ker ni bila enotno pravno urejena, ampak je bila odvisna od več subjektivnih dejavnikov, politike, objektivnih dejavnikov in zato večkrat jabolko spora med posameznimi nositelji različnih služb v župniji in vernim ljudstvom.

O beri so govorili tudi na tretji seji verskih predstavnikov na razpravi *Verske ankete*. Čeprav je imela ta anketa samo posvetovalni namen, je vendarle odražala pogled predstavnikov veroizpovedi, med njimi tudi Katoliške cerkve, na problematiko zunanjih pravnih razmerij Katoliške cerkve. Ko so razpravljali o gmotnem položaju Cerkve, so kot tretji vir dohodkov navedli: »*Treće vrelo sačinjavaju doprinosi vernika bilo u prorodninama (lukno=bir), bilo uradnjama, bilo u novcu.*

Podavanja u prorodninama, gde postoje, bit će prema mesnim prilikama ili u celosti otkupljena, ili svedena na pokriće kućne potrebe službenikove, a ostatak odkupljen. Prihode otkupa uživat će dotični službenik.

Podavanja u radnjama, u koliko se ne tiču gradnje i popravaka crkvi, crkvenih zgrada i groblja, otkupit će se u celosti.

Podavanja u novcu sastoje se stalnim godišnjim prinosima te pristojbinama kancelarijskim i stolarinskim.«[688]

685 Prim. Zakon 1898/172, § 4. Kosmati donos je bruto donos.

686 Prim. Andrejka, *Bira I*, str. 303. O tem glej tudi: NŠAL 466, Zapuščine duhovnikov, Janez Kalan, šk. 67, *Dober duhovnik*, neobjavljen tipkopis, str. 35.

687 Glej prilogo 33.

688 Kušej, *Verska anketa*, str. 19. Tretji vir sestavljajo prispevki vernikov v pridelkih (bera), delu ali denarju. Bera, ki se pobira v pridelkih, bo v posameznih primerih ali v celoti odkupljena ali pa skrčena zgolj na osnovne hišne potrebe duhovnika, ostala pa odkupljena. Prihodke odkupa bo užival dotični duhovnik. Dajatve v obliki dela, med katere se ne šteje gradnja in popravilo cerkva in cerkvenih stavb in pokopališč, bodo v celoti odkupljene. Denarne dajatve sestojijo iz stalnega letnega donosa in pristojbin za službo in pisarno.

Bera je starodavni cerkveni davek, vezan na zemljo. Je javnopravna, se izvršuje ali izterja in se ne vknjižuje ter nikoli ne zastara, zato se lahko izterja tudi za nazaj. Desetino so posestniki najprej dajali cerkvi, nato graščakom, bero, precej zmanjšano, pa cerkvi. Na Kočevskem so na primer dajali desetino le graščaku, ta pa je od tega dajal tretjino desetine dotični župnijski cerkvi. Desetina je bila odpravljena z zemljiško odvezo 7. septembra 1848, glede bere pa je izšel cesarski patent 4. marca 1849, ki je v § 7 določal, da se mora odkupiti tudi bera. Vendar so po nekaterih krajih kmetje prosili, naj bera ostane, zato je izšla ministrska naredba z dne 2. februarja 1850, Drž. zak. št. 42, da naj se odkup izvrši le na prošnjo prejemnika, občine ali večine zavezancev. Pozneje so deželni zbori izdali zakone o odkupu bere: štajerski 18. julija 1871, št. 32 ex 1872 dež. zk.; koroški 12. novembra 1871, št. 9 ex 1872 dež. zak.; kranjski 13. junija 1882, št. 25 ex 1886 dež. zak. s spremembo §5 z dne 25. januarja 1896, št. 8 dež. zak.

Pri nas so odkup bere začeli šele po omenjenih zakonih, torej po letu 1882. Glavnica iz odkupnine se je naložila v državne zadolžnice, obresti pa so se upoštevale v fasiji. Bere ni mogel odkupiti posameznik, ampak le davčna občina ali cela župnija.[689]

»*Po svetovni vojni so se začeli, večinoma zaradi hujskanja po listih, ljudje boriti proti beri. Navajali so različne vzroke, n. pr. po vojni je bera nehala, ali bera je prostovoljna, nikoga ni mogoče silit, da bi bero dajal, ali, duhovnik dobiva od države plačo, čemu bi mu še kmetje bero djali, saj jo uradnikom tudi ne. – Jasno je, da ti ugovori razmer ne poznajo.*

Nekateri kmetje se pač zavedajo, da je bera obvezna, pa je nočejo dati v pridelkih, ampak v nadomestku v denarju, a ne v sedanji vrednosti, ampak v tisti, ki je veljala pred vojno, n. pr. kdor bi moral pred vojno dati mernik žita, je plačal nadomestilo 4 K. Sedaj je pripravljen dati tudi 4 K ne pa več, in vendar je jasno, da ni dolžan dati 4 K ampak mernik pšenice, ozir. če hoče v denarju nadomestilo v višini, ki jo danes dosega žito.«[690]

Vprašanje bere je odpravila šele druga svetovna vojna, saj je bilo ves čas neurejeno. Kušej je zelo jasno poudaril že na anketi leta 1921, da naj se bera, prispevki patronov in obveznosti župljanov čimprej odkupijo z denarjem in to po aktualni vrednosti dajatev, saj so postale »*povsod odiozne*«.[691]

Podobno ugotavlja tudi Alojzij Odar, ki je ob zbranem gradivu iz vseh župnij ljubljanske škofije povzel podatke o beri v ljubljanski škofiji.[692] Žal so ti

[689] Prim. Steska, Cerkvene zadeve, str. 436.

[690] Prav tam.

[691] Prim. Kušej, *Verska anketa*, str. 39.

[692] Prim. Alojzij Odar, Iz uprave ljubljanske škofije, v: *LŠL* 73 (1938), št. 7, priloga, str. 20 sl. (dalje: Odar, Iz uprave). V začetku leta 1938 so po župnijah poslali posebne vprašalnike, da bi dobili popolnejšo sliko škofije in bi tako lažje pripravili tudi poznejšo sinodo ter zakonik, kar se je zgodilo v letu 1940. Na podlagi teh podatkov je Odar izdelal to študijo.

podatki nepopolni iz več razlogov: zaradi odgovorov na vprašalniku, s katerimi ni bilo mogoče določiti vrednosti, npr. »bera je primerna«, »bere je toliko, da srednja družina lahko od tega živi«, ali pa zaradi različnih mer, npr. »pehar od hiše«, »merca«, »od kočarja«, »hribovski voziček«, »dosti za čez zimo«, kljub temu pa je Odar iz teh podatkov razbral, da se bira pobira v 259 od skupno 275 župnij. Iz zapisov o denarnih nadomestilih za bero je sklepal, da je v 18 dekanijah škofije 190 župnikov prejelo skupaj 545.408,50 din, 112 kaplanov je prejelo 374.406 din, 133 cerkovnikov 178.094 in 122 organistov (všteti tudi tisti, ki imajo službo združeno s cerkovniško) 80.384,50 din.[693] Na duhovnika v povprečju to znese 3.045 din. Župniki so dobili povprečno 2.740 din na leto oz. 228 din na mesec. Kaplani pa so dobili 3.342 din na leto oz. 278 na mesec. Večino bere je bilo v žitu, predvsem v pšenici. Pšenično bero so oddajali v 122 župnijah, kjer so župniki skupaj dobili 124.261 kg pšenice, kaplani pa v 58 župnijah 87.677 kg pšenice. Druge žitne bere so župniki prejeli skupaj 77.673 kg, kaplani pa 41.693 kg.[694] Vidimo torej, da več kot polovica župnij ni oddajala žitne bere, za kaplane pa je bil položaj še mnogo slabši, saj so bero prejemali le na slabi četrtini župnij.

Tako se je velikokrat zgodilo, da se je marsikateri duhovnik znašel v velikih težavah. Eden takih je bil župnijski upravitelj na Polšniku, Jernej Kovič (1876–1939). Težave je konkretno popisal v svoji prošnji za draginjske doklade.[695]

Glede bere naj bo predstavljen primer, ki je dobil sodni epilog, vlekel pa se je več kot štiri leta. Nekaj posestnikov se je pritožilo na razsodbo sreskega načelnika v Kranju, ki je določil, da morajo ti posestniki oddati bero v senu župniku na Trati.

Župnijski urad Trata je navedel svoje razloge za pravico do bere v senu: »*Župni urad Trata je z dopisom z dne 5. 3. 1922 zahteval od sreskega poglavarja v Kranju, da izterja od posestnikov Pavla Oblaka, Janeza Ferlana, Janeza Dermote in Antona Dolinarja, dolžno sensko bero. Sreski poglavar v Kranju je izdal o tem odločbo, s katero je odredil, da imenovani dajo zahtevano bero. Na pritožbo prizadetih na Pokrajinsko upravo za Slovenijo, je ta uprava potrdila razsodbo sreskega poglavarja v Kranju. Proti tej odločbi so prizadeti vložili tožbo na Upravno sodišče v Celju, ki je odločbo Pokrajinske uprave za Slovenijo razveljavilo. Pokrajinska uprava je naročila sres. poglavarju v Kranju, da v zadevi ponovno postopa v smislu sodbe Upravnega sodišča, na kar je sreski poglavar po izvršenem postopku izdal omenjeno odločbo z dne 18. 8. 1926, št. 15525. Prizadeti posestniki so se tudi proti tej odločbi pritožili na Velikega župana v Ljubljani in so zahtevali, da se zahtevek župnika na Trati popolnoma zavrne:*

[693] Prim. Odar, Iz uprave, str. 21–22.
[694] Prim. prav tam, str. 25, 28.
[695] Glej prilogo 34.

1. *da ni pravnega naslova, iz katerega bi lahko sklepali na dolžnost bere, so le seznami, kaj so prejemali kaplani v Poljanah oz. župnik na Trati.*
2. *Bera je bila prostovoljna, zdaj je obvezna, ker gre za darilo, ni mogoče iz tega razmerja, da bi nastala pravica.*
3. *Vsi posestniki ne dajejo senske bere, kar govori za to, da je ta bera prostovoljna.*
4. *Ekvivalent sena v denarju, ki je bil izračunan po tedanjih tržnih cenah, se pritožiteljem ne zdi sprejemljiv, saj je v fasiji od 1. 6. 1903 označeno z 59 K in 40 v, in bi ta ekvivalent moral ostati.*«

Sodnik je zavrnil vse obtožbe in razloge: »*V splošnem se smatra za vire materialnega bernega prava zakon, naredba, rešitve oblastev, običaji in pogodba, dočim se smatrajo za vire formalnega bernega prava: viri splošnega prava, viri partikularnega prava kot so popisi župnijskih dohodkov, zapisniki kanoničnih vizitacij, inštalacijski zapisniki, fasije in slično. /.../ V naših krajih se je bera razvila iz nekdanjih prostovoljnih prispevkov, ki so v teku časa po običaju na podlagi župne zveze postali obvezni. V naših krajih torej sloni berna pravica po večini na običajnem pravu in se je analogno z drugimi podobnimi dajatvami razvila v javno breme. Tako nastalo obveznost bernih dajatev priznavajo državna in cerkvena oblastva ob raznih prilikah, kakor ob popisu dohodkov nadarbine, vizitacija župnije in njenega nadarbinskega premoženja, sporih, ki nastanejo med bernim upravičencem in bernimi dolžniki. Odloki, rešitve državnih in cerkvenih oblastev, ki priznavajo obstoj te obveznosti, se smatrajo za zadosten dokaz, da bera pravno obstoji in da župnik ima pravo pobiranja, župljani pa dolžnosti dajanja. Ako bi se tem virom bernih pravic in dolžnosti protivila dejstva, ki bi omogočevala nasprotno naziranje glede obstoja bere v celoti ali pa glede kakovosti ali kolikosti in eventualnih drugih okolnosti, bi brez dvoma ti viri izgubili na svoji veljavnosti. Dokler pa tega ni, se s temi viri more računati kot z zadostnimi dokazili. Zakon z dne 13. 6. 1882, dež. zak. št. 25 ex 1886 (§ 20), pa naravnost sankcionira to upravno prakso (običajno pravo) s tem, da priznava fasije župnih pastirjev, ki so adjustirane po državnem računovodstvu, kot pravni naslov za take prejemke.*

Tudi opomba v matricoli parochiae Sancti Martini se nanaša na bero poljanskih kaplanov, ki jim je bila odvzeta in dana župniku na Trati leta 1857, kar nima nobene veze s prostovoljnim dajanjem bere.

Tudi dejstvo, da župniki na Trati niso nikdar zahtevali, da se ob razdelitvi posestva razdeli med pridobitelje zemljiških parcel, se ne da sklepati na neobveznost bere.

Glede ekvivalenta pa, da se ta računa po času dospelosti terjatve, ne pa po nekem drugem datumu, ravno tako je bilo z relutumom leta 1903.«[696]

Kot je bilo že prikazano, je bilo vprašanje bere neenotno in neurejeno ves čas do druge svetovne vojne, zato je o tem problemu tudi veliko spisov in pritožb, v katerih običajno župniki in kaplani zahtevajo svojo bero, župljani pa se temu upirajo. Ker pa samo vprašanje bere ni bilo pravno urejeno, ampak je običajno temeljilo na prostovoljni oddaji, se je sodba večkrat nagnila v prid izterjancev.

Težave pa niso bile samo pri oddaji bere s strani vernikov, ampak včasih tudi po krivdi duhovnikov. En tak zanimiv primer je tožba Jakoba Rada Migliča (1892–?), župnika na Vrhu pri sv. Treh Kraljih, ki je tožil Franca Otrina, posestnika s Hleviš, in Antona Kokalja, posestnika z Vrha, zaradi jemanja dobrega imena in časti.[697]

[696] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 5, Pritožba Pavla Oblaka in tovarišev ter o prizivu Janeza Dermote in Janeza Ferlana z dne 2. 10. 1926, V. br. 501, vloženem po odvetniku dr. Francu Frlanu v Ljubljani, v zadevi senske bere v župniji Trata proti odločbi sreskega poglavarja v Krnau z dne 18. 8. 1926, št. 15525, temeljem §§ 55, 56 zakona z dne 7. 5. 1874, drž. zak. št. 50 odločilo: *Priziv kot neutemeljen zavračam. Razsodbo I. inštance potrjujem v polnem obsegu., senska bera v župiniji Trata*. Glede vprašanja, problema in izterjave bere glej npr.: KBUDB indeks za leto 1932: ŽU Dolenja vas, Škulj Karel, župnik pritožba: 12644/1, 26050/6, za leto 1933, ŽU Preloka 4816/1, 6118/1; ŽU Poljane/Škofja Loka, št. 6142/1; ŽU Sinji vrh, št. 6842/1; ŽU Dol. Jezero, št. 8432/1; ŽU Mokrice, št. 14344/1; ŽU Golo, št. 18073/1; ŽU Stara cerkev, št. 20817/1; Žalec, št. 25294/1; leto 1935: ŽU Bloke, št. 43/1; ŽU Škocjan, št. 3857/1; Stari log, št. 18712; leta 1936: ŽU Vitanje, št. 29055/1; leto 1937: Rob, št. 2478/1; Sv. Vid nad Cerknico, št. 3848/1; Javorje, št. 28600; Sv. Križ nad Jesenicami, št. 32756/1; leto 1938: Vitanje, št. 2399/1; Topla Reber, št. 10866/1; Bogojina, št. 11475/1,/3; leto 1939: Bloke, št. 2905; Tržišče št. 4128.

[697] Glej prilogo 42. Kmalu po tem sporu je odšel z Vrha Sv. Treh Kraljev in bil nekaj časa upokojeni župnik pri Sv. Križu in študent prava. V imenu občin Moravče, Polšnik in Mirna je vlagal zahteve za plačilo premij za pokojninsko zavarovanje organista župne cerkve pri Sv. Križu. Zahteva je bila zavrnjena, ker so mu zavrnili možnost zastopanja občin in tudi plačevanja premij. Pokojnino so naložili kot obveznost davkoplačevalcem-faranom, kar pa so vedno znova izpodbijali in zavračali: 29. avgusta 1933, kot odgovor na št. 13761/2, 8. 7. 1932 in 13761/5 od 8. 3. 1933. V dopisih na srez Litije je od 85 dokumentov 10 s strani Rada Migliča: AS 68, KUDB, 29–3, BAN, L. 1936, 1–8000. Nazadnje je naveden v *Letopisu 1926*, str. 22, kot Jakob Miglič, nato ga v nadaljnih letopisih ni več zaslediti. Zapustil je duhovništvo, kar omenja tudi Leopold Erzin (1888–1945), župnik pri Sv. Križu pri Litiji v svojem vizitacijskem poročilu, 24. 6. 1934: *»V fari je precej pohujšanja: Učiteljstvo je vse popolnoma versko indiferentno, ne hodijo redno k maši, k svetem obhajilu pa nikoli, - večkrat pride domov exduhovnik Rado Miglič, ki daje mnogo pohujšanja.«* NŠAL 14, Vizitacije 1933–1934, šk. 19. Glede Rada Migliča glej tudi: NŠAM, Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1934, 1935, 1936, 1939 (po delovodniku) duhovniki – državljanstvo (30. leta), šk. 3: Ljubljana, 31. 3. 1936, št. 5536/35: *»Preč. knezoškofijski ordinariat lavantinski v Mariboru se vljudno naproša, da po župnem uradu v Trbovljah zasliši ondi se nahajajočega šolskega upravitelja Pečnika Ivana na podlagi priloženih vprašanj v zadevi Miglič Radota in nato zapisnik z vprašanji semkaj pošlje.«* Bilo je 28 vprašanj, žal zapisnika ni, zgolj skica navodil. Maribor, dne 7. 4. 1936, št. 310/34-2: *»Na dopis prečastitega škofijskega ordinariata v Ljubljani z dne 31. marca 1936 št. 5536/35 ste p. n. gospod župnik naprošen in pooblaščen, da kot sodnik namestnik zaslišite kot pričo gospoda Pečnik Jožefa (Ivana), šolskega upravitelja v Trbovljah, in o zaslišanju sestavite zapisnik. Potrebno je in se za to pooblastite, da si izmed tamkajšnjih gospodov duhovnikov določite namestnika branitelja svete ordinacije in namestnika zapisnikarja pri sodišču v Ljubljani, ki morata prisostvovati zaslišanju.«* Z reskriptom sv. kongregacije za zakramente je bil 3. 2. 1930 laiziran skupaj z Janezom Jovanom. Prim. *LŠL* 65 (1930), št. 2, str. 34. Obtožbe tudi po časopisih so se vlekle kar 3 leta. Ob laizaciji pa je podal Častno izjavo, v kateri se je škofoma opravičil, prosil odpuščanja in se zahvalil škofu Jegliču za *»toplo priporočilo v Rimu«*, zaradi katerega je Apostolski sedež ugodil njegovi prošnji. Izjavo je zaključil: *»Ker živim v težkem gmotnem položaju, prosim, če bi se dobili kaki dobri in premožni ljudje, da bi mi usmiljeno nakoliko pomagali do zvršenja glasbenih studije (fagot). Naslov: Wien IV. Waagg. 5–6.«*, v: *J*, 27. 2. 1930, str. 8.

11.1.7 ŠTOLNINA

O štolnini je odličen članek napisal Alojzij Odar.[698] Čeprav ima v naslovu posebej poudarek na ljubljanski škofiji, je problem štolnine pregledal tudi za lavantinski del. V članku najprej predstavi zgodovinski razvoj štolnine, nato pa se osredotoči na razmere v Sloveniji. V razpravi je dodal praktično vso dosegljivo literaturo.

Po predstavitvi zgodovinsko-pravnega razvoja štolnine je Odar štolnino in štolninske rede po CIC 1917 razvrstil takole:[699]

1. Plačevanje zakonito določene štolnine ni bila simonija (prim. kan. 730 in 736);
2. Verniki so bili dolžni plačevati določeno štolnino, kdor pa se je temu upiral, je zagrešil delikt po kan. 2349;
3. Krivica in delikt je bil tudi, če je nekdo zahteval višjo štolnino, kot je zakonito določena (prim. kan. 2408);
4. Pri podeljevanju zakramentov je bilo prepovedano indirektno kaj zahtevati ali prositi, razen zakonite štolnine (prim. kan. 736);
5. Kdor zaradi uboštva ne bi mogel plačati štolnine, ga je duhovnik moral kljub temu dostojno pokopati (prim. kan. 1235, §2);
6. Štolnina se je plačevala pri oklicih, porokah in pogrebih (prim. kan. 1097, 1234–1237);
7. Štolnino, razen pogrebne, je določal pokrajinski koncil ali škofovska konferenca z odobritvijo sv. sedeža (prim. kan. 1507, § 1);
8. Pogrebno štolnino je določal ordinarij po določbah kan. 1234, § 1;
9. Če je bil štolninski red glede pogrebov sestavljen iz več razredov, so prizadeti imeli možnost izbirati med različnimi razredi pristojbin (prim. kan. 1234, § 2);
10. Če se pogreb ni opravil v lastni župniji, je lastni župnik upravičen do deleža od pogrebne štole, razen če se truplo ni moglo prenesti v lastno cerkev. Višina deleža pa naj bi bila v škofijskem štolninskem redu (prim. kan. 1236, 1237);[700]
11. Štolnina je bila lahko tudi ustanova nadarbine v mejah, kakor jih je določal štolninski red ali zakonit običaj (prim. kan. 1410);
12. Štolnino je prejel župnik (kan. 463, § 1) tudi v primeru, če je funkcijo, podvrženo štolnini, opravil kdo drug (prim. kan 463, § 2);
13. Poročno štolnino je dobil župnik, ki je dopustno poročil, vsak drug mu jo je bil dolžan povrniti (prim. kan. 1079, § 3).

Za bivšo Kranjsko je bil štolninski red sprejet 11. marca 1816, za Štajersko pa 13. decembra 1774. Oba štolninska reda sta ostala v veljavi tudi po prevratu,

[698] Alojzij Odar, Štolnina posebej v ljubljanski škofiji, v: *BV* 18 (1938), št. 1-2, str. 1–39 (dalje: Odar, Štolnina).

[699] Prim. Odar, Štolnina, str. 7–22.

[700] Prim: Župnikove pogrebne pravice, v: *LŠL* 74 (1937), št. 4–6, str. 80–81.

vse do druge svetovne vojne.[701] Zakon z dne 7. maja 1874, št. 50, ki je določal zunanje odnose Katoliške cerkve in je bil v veljavi za Slovenijo in Dalmacijo vse do druge svetovne vojne, je v §§ 23–25 določal glede štolnine, da se je zahteva upravičenca po izterjavi bere izvršila po politični izvršbi in ne sodni, kdor je imel pravico ubogih, je bil odvezan od plačevanja štolnine, štolninske rede pa spreminja vlada v sporazumu s škofi.[702]

Štolninski red iz leta 1816 je v štirih delih zelo natančno določal odškodnine in pristojbine pri pogrebih in v zadnjem, četrtem delu določal tudi poročno štolnino ter takse za izpiske iz matičnih knjig. Krajevno se je štolninski red delil na področje mesta Ljubljane in na župnije zunaj Ljubljane. Poleg tega je bil v ljubljanski škofiji v veljavi tudi novomeški štolninski red in štolninski red za žužemberško dekanijo. Prvi je bil nekoliko modificiran škofijski štolninski red, drugi je imel nekoliko nižje postavke, saj je krono pretvarjal v 10 dinarjev, ljubljanski škofijski štolninski red pa je določal izven Ljubljane 15 kratnik štolninskega reda, s tem, da je bila v mestu sveča že vključena v ceno, v okolici pa so jo dodatno zaračunali po dnevnih cenah.[703]

V lavantinski škofiji so že od leta 1850 dalje želeli spremeniti štolninski red, a se je zadeva rešila šele v začetku 20. stol. Po sinodi leta 1911 je bil sprejet škofijski štolninski red, po prvi svetovni vojni pa je bil spremenjen v novo valuto z dnem 24. aprila 1924. Zahteve po poenotenju štolninskega reda so bile predvsem v treh točkah:

1. Odpravilo naj bi se razlikovanje med mestnimi in podeželskimi župnijami;
2. Pri pogrebni štolnini naj bi se odpravilo razlikovanje mrličev po starosti;
3. Poveča naj se razlika pri štolnini preproste in slovesne funkcije. Prva dva predloga sta bila sprejeta, tretji delno. S tem so v lavantinski škofiji štolninski red poenostavili, zato tudi ni bilo toliko težav in želja po spreminjanju kakor v ljubljanski škofiji, kjer je štolninski red ostal brez pravih reform več kot 120 let.[704]

Štolninski red skupaj s pisarniškimi taksami je imel osem delov: pogrebi v Ljubljani, pogrebi izven Ljubljane, slovesne zadušnice z libero v Ljubljani, pete zadušnice brez asistence izven Ljubljane, poroke in oklici v Ljubljani, poroke in oklici zunaj Ljubljane, mašni dar za tiho mašo ter takse za listine. Če pa je stranka poleg tega želela imeti še kaj, kar ni bilo všteto v štolninski red (spremljava na orglah, cvetje, dodatno posebno razsvetljavo), je župnik imel pravico

[701] Prim. Odar, Štolnine, str. 23–24.
[702] Prim. RGB z dne 7. 5. 1874, št. 50, §§ 23–25, str. 105–106; Odar, Štolnina, str. 23–24.
[703] Prim. Odar, Štolnina, str. 27–30; *LŠL* 59 (1924), št. 9, str. 110–111.
[704] Prim. Odar, Štolnina, str. 26.

to zaračunati po lastni presoji, a je moral pred določenim liturgičnim opravilom opozoriti stranko na višino teh stroškov.[705]

Štolninski red za Ljubljano je temeljil na štolninskem redu iz leta 1816 in je bil zato temeljni red tudi za druge štolninske rede, čeprav so lahko odstopali v nekaterih določilih, kakor smo že zapisali zgoraj:[706]

Tabela 33: Štolninski red za ljubljansko škofijo leta 1924 v din

Vrsta	Žpk	Asistenti	Cerkovnik	Cerkev	Organist	Mašnik	Mehač	Skupaj
Pogrebi v Ljubljani								
Luksuzni	210	3x120	120	170	/	/		860
I. razred	150	3x80	80	130	/	/		600
II. razred	100	2x50	40	60	/	/		300
III. razred	30	1x20	20	30	/	/		100
IV. razred	30	/	20	20	/	/		70
Zadušnica v Ljubljani								
I. razred	150	à 80	80	130	80	/		520>
II. razred	120	à 50	40	80	50	/		340>
III. razred	50	/	20	40	30	/		140
Pete maše zadušnice zunaj Ljubljane brez asistence								
	/	/	10	26	15	40	5	76
Poroke in oklici v Ljubljani								
	Poroka	Oklici						
I. razred	150	50						200
II. razred	80	40						120
III. razred	60	20						80
Štipendije za tiho mašo								
Navadna tiha maša								15
Oznanjena tiha maša								20
Na določen dan								25
Če je treba čakati, za vsake pol ure								5
Če je cerkev oddaljena, za vsake četrt ure (samo v eno smer)								5
Če se zahteva maša po 7. uri, za vsake pol ure pozneje								5
Pisarniške takse								
Rojstni in krstni, mrliški, samski, rodbinski in oklicni list								20
Poročni list								30
Izpiski iz matic								5

Štolninski red je pogrebe razdelil v razrede, pri čemer je delil otroke do 7. leta med otroške pogrebe, od 7. do 15. leta skupaj v IV. razred, nato pa odrasle,

[705] Prim. *LŠL* 59 (1924), št. 9, str. 110–111.

[706] Prim. prav tam.

kar je bilo odvisno od višine slovesnosti pogreba (petje, več asistentov, slovesni veliki ali srednji sprevod, zvonjenje), zato tudi tako različne postavke. Zunaj Ljubljane so se postavke obračunavale 15 krat višje.

Odar je po pregledu odgovorov za omenjeno IV. ljubljansko sinodo, ki se je nato odvila leta 1940, ugotovil, da je v škofiji v večjem delu v veljavi predstavljeni štolninski red iz leta 1816, obenem pa še novomeški in žužemberški štolninski red, poleg tega pa še mnogo drugih različnih praks. Razlogi se niso skrivali več v starih pogodbah ali starih navadah, ker so te zaradi valutnih sprememb izgubile svoj pomen. Razlogi so bili drugje:

1. Župniki niso spremenili starih zneskov v dinarske in jih pomnožili s petnajst, ampak so nekateri množili z manjšim številom;
2. Zaradi revščine ob gospodarski krizi župniki niso prejemali štolnine, zato so jo zniževali, kar bi bilo sprejemljivo, če bi to naredili v posameznih primerih, ne pa kar na splošno, za kar sploh niso imeli pravnega pooblastila;
3. Nekateri župniki so zaradi lenobe pustili, da so se ljudje razvadili in so preprosto nehali plačevati štolnino;
4. Več župnij je imelo lasten štolninski red, pri nekaterih je bil zakonito potrjen, drugje so ga župniki kar na lastno pest preuredili primerno krajevnim razmeram;
5. V nekaterih župnijah sploh ni nikakršnega štolninskega reda;
6. Stare pogodbene ureditve so v večini odpadle, ostalo jih je le nekaj, ki so bile vezane na zvonjenje mrličem. Nekaj pa je bilo novih po vojni, ko so župnije kupovale zvonove.[707]

Odar je po temeljiti predstavitvi sklenil: »*Težko si je predstavljati, da bi se dala štolnina na zadovoljiv način docela izenačiti po vsej državi. Krajevne stoletne navade so preveč močne. Čisto gotovo pa bi bilo zelo želeti, da bi se vsaj v poedini škofiji, če že ne v vsej cerkveni provinci štolnina enotno uredila. To je tudi tendenca cerkvenega zakonika, kakor smo videli v prvem delu te razprave.*«[708]

11.2 SOCIALNI POLOŽAJ

Po obravnavi dohodkov duhovnikov in njihovega ekonomskega stanja bo predstavljen socialni položaj. Družbeni položaj duhovnikov je bil vedno nekaj posebnega. V družbi so predstavljali posebno skupino ljudi. V zgodovini so bili duhovniki vsaj v večini bolj izobraženi od večine prebivalstva. Vodili so župnije

[707] Prim. Odar, Štolnina, str. 32.

[708] Odar, Štolnina, str. 30. Podobno željo je izrazila tudi banska uprava v dopisu škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 17. februarja 1931, II. No.: 3964/1, da naj bi se *»ljubljanski in lavantinski škofijski ordinariat sporazumela glede štolninskega reda in tako reformirani štolninski red predložila v potrditev.«* Za ponazoritev tudi priloga 35.

in so s tem imeli tudi določen vpliv na ljudi. Niso bili vezani na svojo družino in kraj, zato so se, še posebej kaplani, premikali po škofijski mreži. S tem so si tudi nabirali svojevrstne izkušnje in spoznanja, kar so lahko uporabili pri svojem delovanju. Poleg opravljanja dušnopastirske službe, svoje osnovne dejavnosti, so imeli še mnogo drugih funkcij. Pospeševali so kulturo in izobrazbo med preprostim ljudstvom. Prve osnovne šole so se v 19. stoletju začele pojavljati po župnijah in so jih vodili duhovniki. Zelo intenzivno so se ukvarjali s sodobnimi mediji. Izdajali so ducat revij in časnikov, v katere so pisali članke, od otroških nabožnih revij do političnih listov, kakršen je bil *Slovenec*, ki je v svoji dobi močno zaznamoval javno mnenje in bil eden temeljnih usmerjevalcev dnevne politike. Pisali so tudi v znanstvene revije in objavljali lastna dela. Ogromen je njihov prispevek pri moralnem dvigu ljudstva in vzgoji, predvsem po prvi svetovni vojni, ko so se borili proti nasilju, alkoholizmu in revščini za socialno pravičnost. V temelju vsega je bil boj za utrjevanje in razširjanje božjega kraljestva, ki ga živimo kot Slovenci, torej tudi boj za narodno vprašanje, kjer so ob prelomnih dogodkih tudi duhovniki odigrali pomembno vlogo za dobrobit naroda.[709]

Skratka, duhovniki so bili izredno družbeno dejavni, uveljavljeni in neutrudni delavci na polju prosvete, kulture, narodnosti in duhovnosti. Zgodovinskega obdobja vse do druge svetovne vojne si ni mogoče predstavljati brez vpliva duhovnikov.

V okviru narodno-prosvetnega, kulturno-duhovnega in verskega delovanja je razumljivo, da je tudi s sekularizacijo duhovščina obdržala določeno pozicijo, ugled in vpliv v družbi.

Aleš Ušeničnik odlično povzame problematiko Cerkvi očitanega klerikalizma s strani nasprotnikov in udejstvovanje duhovnikov v družbeno-političnem življenju. Kot smo videli, se tudi zgodovinarji ukvarjajo s tem vprašanjem. Večkrat je zaslediti težnjo, da bi vse težave in probleme tedanjega časa zvalili na problem klerikalizma. Ušeničnik je natančno in dobro povzel tedanje konkretno stanje: »*Spovednice in prižnice zlorabljajo, vtika se ta duhovščina v vse, povsod išče komande, in če kdo pokaže le količkaj samostojnosti, tega izkušajo moralno in materialno ubiti! Le cléricalisme – voilà l'ennemi! Ne Cerkev, a klerikalizem je sovražnik našega naroda!*

/.../ Toda veliko vprašanje je prav to, ali res vlada v Cerkvi tak klerikalizem? Vi toliko govorite o zlorabi prižnic in spovednic, o komandi duhovščine, o

[709] NŠAL 468, Zapuščine duhovnikov: Viktor Steska, šk. 5: Steska je imel tudi načrt dela za treznost *Načrt za streznenje naroda*, ki ima kar 30 pomenljivih točk, med drugim je v njem navedel kar nekaj predlogov: 1. kontrola nad civilnimi oblastmi, kako delujejo na tem področju, 2. pridobivanje novih članov in priprava statistike o alkoholizmu v Sloveniji, 3. izdelava raznih materialov (časopisi, knjige, članki ...) na to temo, 4. organizacija predavanj po društvih, šolah in tečajih, 5. pospeševanje prodaje brezalkoholnih pijač, 6. skrb za alkoholike in njihove družine, 7. medijsko oglaševanje s pozitivno propagando, 8. uvajanje molitvene ure za streznenje naroda v treznostnem tednu med tiho in cvetno nedeljo, 9. znanstveno proučevanje zdravljenja odvisnosti alkoholizma.

terorizmu – toda ste li vse to zares premislili? Ali niste morda v svoji gorečnosti le ponovili, kar govore drugi? Prijatelj, Vaša obtožba je huda, zato bi morala biti globoko premišljena in dobro utemeljena! Ali je tako?

/.../ Če torej resumiramo Vašo obtožbo, očitate vi duhovščini, da deluje tudi politično in socialno. Ali vzdržujete to kot obtožbo? Kolikor Vas poznam, ne verjamem. Vi ste čitali »Rimskega Katolika« – in kolikokrat je bilo tam načelno pojasnjeno vprašanje o Cerkvi in politiki!

/.../ Duhovščina mora tolmačiti ljudstvu krščansko pojmovanje teh vprašanj; opozarjati mora ljudstvo, da si pravico reševati ta vprašanja lasti država; da država tudi rešuje ta vprašanja; da jih rešuje v brezverskem smislu, kjer je krščansko ljudstvo malobrižno; opominjati mora torej krščansko ljudstvo, da je dolžnost brigati se za ta vprašanja, da je dolžna udeleževati se zakonodavstva o teh vprašanjih, da je potemtakem dolžna voliti in da je dolžno voliti take može, ki bodo v javnosti, v parlamentih, zastopniki krščanskih idej in krščanskega pojmovanja velikih političnih in socialnih vprašanj!

/.../ Če duhovščina vidi, da ni rešitve, če sama ne gre iz zakristije, iz svetišča ven, če ne organizira ljudstva, če ga ne zbira na shode in volišča, če ne gre z njim v boj zoper nasprotnike krščanske misli – ali se mar s tem odtuji svojemu zvanju? Ali zataji svoje zvanje? Ali ni marveč tak izredni nastop le izredno dejstvovanje svetega zvanja v izrednih stiskah izrednih časov

/.../ Kar velja v političnem, prav to velja zaradi istih razlogov tudi o socialnem delovanju duhovščine. Socialno vprašanje je tudi religiozno vprašanje. Ko bodo prišli boljši časi – in pri nas že v svetli zarji sije danica znanilka teh časov – tedaj bodo duhovniki zapustili bojno torišče, da se s tem večjo vnemo lotijo notranjega preporoda krščanskega ljudstva!«[710]

Boj za nravnost in božje kraljestvo je bil stalen trud večine duhovnikov. Pri tem se kaže iz njihovih raznih zapisov, da so imeli spoštovan položaj v družbi, zaradi splošno sprejetih vrednot spoštovanja do avtoritete in oblasti.[711]

Podobno so spoštovali tudi učitelje. Določen del, predvsem privrženci liberalno-sokolskega in demokratskega pola, pa so bili proti duhovnikom in so jih tudi javno preganjali in obtoževali, kar je doseglo vrh v začetku tridesetih let. Škof Karlin je v svojem pastirskem pismu natančno predstavil in tudi preroško napovedal razcepljenost in nasilje v družbi: »*Po zunanjem položaju se razlikujemo prav močno. Razni stanovi so in razne premoženjske razmere. So stanovi, v katerih se more bolj lahko živeti, so pa tudi stanovi težkega, trudapolnega dela. So bogatini na zemlji, še več pa je siromakov in to prav velikih siromakov. Te razlike*

[710] Aleš Ušeničnik, *Klerikalizem*, *Izbrani spisi: IV. zvezek*, Ljubljana, 1940, str. 159–166.

[711] Jože Jagodic zelo nazorno popiše stanje v Sloveniji po prvi svetovni vojni. Glej prilogo 43.

pečejo, povzročajo neko nevoščljivost, neko mržnjo med stanovi in vodijo k nesrečnemu razrednemu boju in nazadnje h krvavi svetovni prekuciji.

V nekako takem položaju je sedaj ves svet; povsod se pokazuje globoka nezadovoljnost, povsod raste hrepenenje in sicer upravičeno hrepenenje po boljših časih. Ali bomo te boljše dni dobili po mirnem potu, ali po izredno krvavi svetovni prekuciji? Mi tega ne vemo, vendar zdi se nam, da bo krvava prekucija, ki se povsod vsaj na skrivnem pripravlja, storila konec sedanjim družabnim razmeram in nas pahnila v še strašnejši položaj pod nasilnim gospodarstvom enega, namreč proletarskega stanu.«[712] Janez Juhant je podal temeljna ideološka ozadja teh procesov v družbi, saj se večkrat krivi religijo za nasilje v družbi, kar pa zavrne s tem, da nasilje ne prihaja od medreligijskih napetosti, ampak od različnih kulturno-političnih pogledov, socialnih napetosti in poenostavljanja.[713]

O krizi v tedanjem času je veliko pisal tudi Ušeničnik. Nasprotovanje Cerkvi, zakramentom in seveda posledično tudi duhovnikom, kar je bilo največkrat zapakirano v boj proti klerikalizmu, je videl predvsem v naturalizmu in pozitivizmu.[714]

Nasprotovanje duhovnikom in Katoliški cerkvi je bilo prisotno vse obdobje Kraljevine SHS/Jugoslavije, je pa imelo dva večja vrhunca: ob gospodarski krizi v tridesetih letih in po koncu Kraljevine Jugoslavije v drugi svetovni vojni.

---

712 Andrej Karlin, Pastirsko pismo: *OLŠ* 5 (1928), št. I, str. 5–6.

713 *»Tako razmišljanje ne razlikuje dovolj analitično med religiozno zavestjo ter drugimi odločilnimi zavestnimi usedlinami posameznikov in skupin, ki so v noveveškem razvoju samostojnosti (avtonomije) posameznikov in skupin (narodov) vplivali na družbene odločitve. Zato pa motive nasilja med ljudmi išče v religijskem oziroma v religijskih prvinah, ne pa v političnih, ekonomskih, socialnih ali kulturnih razsežnostih. Seveda so zadnje praviloma povezane z religijskimi prvinami človeka in družbe. Religije so gotovo sestavni deli širših kulturnih in ideoloških osnov, zato se z njimi spajajo in tvorijo celovit okvir oziroma ideološko podlago za operativno delovanje skupin ali celotnih družb v odnosu do drugih. V teh zapletenih odnosih imajo lahko pri nasilnosti tudi religiozni razlogi pomembno vlogo, so pa vpeti v socialno-politične okvire in pogosto tudi njim podrejeni. Povečanje nasilja v moderni ne gre torej na račun nasilja med religijami, pač pa na račun socialnih napetosti, različnih kulturno-socialnih pogledov in poenostavljanja (unifikacije) identitete. Religije imajo pri tem pomembno vlogo, saj so močan antropološki vir, se pravi, so osebno in družbeno vplivne in pomagajo socialnopolitičnim manipulacijam.«* Janez Juhant, Človek, religija, nasilje in kultura miru, Ljubljana 2018, str. 133–135.

714 *»Kdor se vda pozitivizmu v mišljenju, temu se počasi izpremene vsi nazori o Cerkvi, o verstvu, a tudi o družbi, o pravu, o politiki. Ako je religija le stvar čustva, tedaj je vse vnanje bogočastje le ›pozunanjenje‹ religije. Odtod je, da pod vplivom pozitivizma gine smisel za Cerkev, za zakramente, za daritev. Mišljenju modernega človeka je vse to nekaj tujega. tudi če je še nekam veren, se mu vsa ta vnanjost religije zdi le še za preprosto neuko maso, a za inteligenta poniževalna. Misel o kaki božji moči teh naprav se mu upira. Zlasti Cerkev pojmuje zgolj naturalistično: Cerkev, se mu zdi, da je bila pač potrebna za vzgojo barbarskih plemen, a da je dandanes napredku le v napotje. Tudi dogme so mu le sitna navlaka. Saj pod vplivom pozitivizma ne more imeti smisla za absolutne resnice. Dogme so mu formule minulih dob, ki naj bi že izginile iz modernega omiselja. Sploh more biti zares moderen človek le za nedogmatično krščanstvo. Vse krščanstvo je evangelij s svojimi preprostimi nravnimi resnicami. Seveda, ker je vse verstvo le izraz čustva in je tudi vsa etika le nekaj relativnega, tudi krščanstvo ne more biti nič absolutnega. Moderni človek se zaveda, da je religioznost nekaj občečloveškega; a religije in konfesije kot raznotere te religioznosti so mu nekaj čisto brezpomembnega. Zato je moderni človek skrajno toleranten: vera je zasebna stvar, v verske stvari se izobražen človek ne vtika. Kajpada, če rimska cerkev vedno poudarja svojo absolutnost, tedaj nazadnje tudi modernega človeka mine potrpežljivost, da ne zameri več tistim, ki so napisali na svoj prapor: boj Cerkvi. Ako propade katolicizem, bo vsaj na enem polju, na verskem, mir. Kaj je z vero v Boga in v posmrtnost? Nekaj božanstvenega je v svetu, naj si bo že tako ali tako; nekako najbolj godi modernemu človeku monizem. S tem je že tudi rešen problem posmrtnosti, večnost ›jaza‹ v vesoljstvu.«* (A. Ušeničnik, Izbrani spisi: II. zvezek, Ljubljana, 1940, str. 29–30).

Za prvo obdobje je zapisal o doživljanju preganjanja duhovnikov Ivan Pečnik (1900–1988), župnik v Žireh: »*Čimbolj so skušale oblasti duhovščino odtrgati od vpliva na ljudstvo posebno mladino, tembolj smo ji bili blizu. Takrat sem s fotografskim aparatom večkrat zajel kak prizor in ga ohranil spominu. [dodane slike več razredov] Ob razpisu Živkovićevih volitev je zavel po deželi terorizem, kakršnega naš narod še ni pomnil. Tudi mene so začetkom novembra 1931 vrgli iz šole, za spremstvo pa sem dobil orožnika. Pod divjaštvom političnih zaslepljencev je vse preplašeno obmolknilo. Žal, so se tudi mnogi naši ljudje pokazali kot šleve, kar je najbolj bolelo. (...) Posledica izključitve iz šole in od poučevanja verouka je nastopila v poletju. V tistih mesecih, ko nisem hodil v šolo, sem veliko čital, kar mi je prijalo, ko sicer že leta in leta radi prezaposlenosti nisem kaj prida utegnil. Nekaterim duhovskim osebam, ki so v tistih časih skrivile hrbtenice pred oblastniki, pa sem kljub temu napravljal nemirno vest, zato se jim je zdelo najbolj primerno, da se ugodi političnim nasprotnikom ter me odstrani. Po njih prizadevanju sem bil prestavljen iz Šmihela v Žiri. Priznam, da sem se kar rad umaknil s pota. A nekoliko bridko mi je bilo dejstvo, da sem bil poslan ravno v Žiri, v kraj in župnijo, ki se je takrat smatrala kot kaplanski 'Strafposten'. Bila sta tja dekretirana že dva mlajša gospoda, a sta oba odklonila. 'Naj bo,' sem si prigovarjal, 'bom še bolj izpred oči neljubim gospodom' ter jo priromal v razupite Žiri.*«[715]

V kakšnih razmerah so živeli duhovniki na terenu nam kažejo posamezne prošnje prosilcev na povsem različnih župnijah, v obeh škofijah in različnih skupinah duhovnikov. Zanimiv je primer župnika v Šmarjeti, ki je bila turistično kraj, toplice, a je župnik Anton Medved (1887–1969) kljub temu potarnal: »*Podpisani sem glasom dekreta Lav. škofijskega ordinariata v Mariboru št. 2222 z dne 8. oktobra 1926 imenovan za provizorja v duhovnih in svetnih stvareh župnije sv. Marjeta pri Rimskih toplicah nad katero ima država patronat.*

Prisiljen sem obrniti se na gospoda velikega župana s prošnjo, da mi pripomore do zvišanja kongrue. Za mesec november mi je bila nakazana svota 267 Din 15 p.

Gospod veliki župan! V svojem obupu se obračam do Vas z nujno prošnjo, da mi zvišate kongruo saj toliko, da bom mogel živeti kakor najnižji uradnik.

Moji dohodki tukaj so tako malenkostni, da me je skoraj sram jih navesti. Pri mojem prihodu nisem našel ničesar, ker vse, kar je bilo, se je prodalo, da se krijejo dolgovi rajnega g. župnika. Kot kaplan si nisem mogel ničesar prihraniti, da bi sedaj od teh prihrankov mogel živeti.

Ljudstvo te fare je revno, šteje le 600 duš. Za mašo, če jo sploh dobi, računam le 10 D. Krstov je letno približno 9–18, mrličev 7–15, porok 4–8. Zemljišče in

[715] NŠAL 542, Zapuščine duhovnikov: Ivan Pečnik, šk. 242: Dnevnik in avtobiografski zapiski duhovnika Ivana Pečnika, str. 119, 127–128, 131.

poslopja so v tako slabem stanju, da ne nese skoraj ničesar in se niti davki iz tega ne morejo plačevati.

To so vsi dohodki tukajšnje fare. Pričakujem na podlagi navedenih vzrokov ugodno rešitev moje nujne prošnje, drugače ne vem za noben izhod iz mojega obupnega položaja.«[716]

11.2.1 BOLEZNI IN SELITVE

Nekaj primerov s tega področja je bilo že predstavljenih pri predstavitvi ekonomskega položaja duhovščine. Z današnjega vidika si je težko predstavljati težaven položaj duhovnikov na podeželju, morda v oddaljenih krajih, po vrhu vsega pa še ostarele in/ali bolne, z nizkimi dohodki ali celo brez rednih dohodkov. Že samo bolezen je bila lahko velika grožnja in nevarnost, ki je potegnila duhovnika v velike dolgove.

Župnik v Hotiču Kristjan Cuderman je na primer moral zaradi ledvičnih kamnov v Leonišče. Svojo težko in bolečo izkušnjo je zapisal v svoj dnevnik.[717]

Zanimivo je dejstvo, da prošnje za bolezensko podporo niso prihajale samo od kaplanov ali pa s podeželskih, oddaljenih župnij. Za to podporo so prosili župniki, kaplani, beneficiati na pomembnih, tudi večjih ali pa povsem oddaljenih in manjših župnijah. Tak primer prihaja iz Vodic, ki gotovo niso bile revna župnija, a je kaplan Franc Baltič (1897–1972) kljub temu moral zaprositi za bolniško podporo.[718]

Žal je bila večina prošenj za bolezensko pomoč rešena negativno. Duhovniki so imeli največ bolezni zaradi nevzdržnih razmer, to sta bila predvsem mraz in vlaga, ki sta povzročala revmatizem, in pa razni črevesni in želodčni katarji, ki so bili očitno posledica neprimerne prehrane.[719] Z določeno finančno pomočjo in razbremenitvijo v obliki bolniških dopustov bi marsikdo lahko dobro okreval. V nekaterih primerih pa so duhovniki le dobili nekaj podpore, ki jim je bila v pomoč vsaj za najosnovnejše potrebe.[720]

Država je najraje nakazovala določene enkratne zneske za razbremenitev selitev, kar so še najbolj izrabili kaplani, ki so se tudi največ premikali.

---

[716] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 5. Medved je prejel enkratno pomoč 500 din na podlagi prošnje z dne 29. 11. 1926.

[717] Glej prilogo 44.

[718] Glej prilogo 36.

[719] Glej prilogo 37.

[720] Tako je na primer sreski poglavar dne 29. oktobra 1926, št. 554/p, pisal velikemu županu ljubljanske oblasti za župnika Ivana Mihelčiča (1872–1946) iz Zaplane, da je bolehen in živi v zelo slabih premoženjskih razmerah. Župnija je štela samo 70 hiš, polovica od teh je bila last siromašnih bajtarjev, od katerih je dobival zelo majhne dohodke. Tudi od župnega posestva ni imel dohodkov, ker je bilo majhno. »*Prosilec je podpore nujno potreben in je tudi zasluži z ozirom na svoje koncilijanto obnašanje in uzorno vedenje*.« Prejel je enkratno pomoč v višini 800 din, Beograd, dne 28. 1. 1927, št. 617. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 5.

V arhivu je zato ohranjenih veliko prošenj za povrnitev selitvenih stroškov. Med prosilci se je znašel tudi poznejši škof, kaplan Anton Vovk (1900–1963), ki je bil s 1. septembrom 1926 nameščen na novo službeno mesto v Tržiču. »*Selil se je iz Metlike, torej iz daljave 177 km. Selitveni stroški so znašali 1.460 Din. Ker od pičlih dohodkov tega zneska podpisani ne more kriti, zato prosi vljudno za selitveno podporo.*«[721]

Kako neurejeni so bili prihodki, stroški in sploh gmotno ter socialno stanje, predvsem kaplanov, kažeta tudi dva primera kaplanov, ki sta šla s pomembnih župnij, Dobrepolja Alojzij Strah (1896–1959) v Stari trg pri Ložu in iz Škofje Loke Ivan Pečnik v Novo mesto-Šmihel. Nobena teh župnij ni majhna in gmotno slabo preskrbljena, kljub temu so morali kaplani prositi za selitveno podporo.[722] Podobno je prosil za pomoč tudi Martin Pečarič (1878–1963), župnik na Lipoglavu, in še mnogi drugi. Rešitve niso enake v vseh primerih, tudi razlogi so včasih nekoliko različni.[723] Svoje razloge za slabo gmotno stanje navaja tudi že omenjeni Anton Zalokar (1889–1964), župnijski upravitelj na Topli Rebri.[724]

Vse kaže na veliko neenotnost med delovnimi mesti duhovnikov v pastorali, kakor tudi neenotnost med duhovniki samimi, in splošno sistemsko neurejenost.

11.2.2 DELOVANJE NA KULTURNO-UMETNIŠKEM PODROČJU

Kot je zapisal duhovnik Jože Gregorič (1908–1989), mora slovenski duhovnik »*slovensko kulturo poznati in ljubiti, prav tako slovenski jezik. Slaba slovenščina – slaba pridiga. (Rebula).*

Tisti duhovniki, ki so umetniško nadarjeni (v tej ali oni panogi), bi se morali prav tako izpopolnjevati umetniško in ustvarjati (leposlovje, glasba, slikarstvo – Kregar – znanstveno delo). Slovenski duhovniki so v preteklosti zelo veliko storili za slovensko kulturo (v ožjem in širšem pomenu). Tudi danes tega vidika ne bi smeli prezreti, saj sta lepota in resnica Bogu v slavo in dvigata ugled vernega človeka. Zdi se, da je danes vzgoja bogoslovcev v tej smeri hudo zanemarjena. Dr. Fr. Lampe je ustanovil Cirilsko društvo v ljub. bogoslovju in Dom in svet, da bi duhovnikom pomagal pri šolanju za kat. kulturne delavce. To je rodilo vidne sadove, sodelovanje duhovnikov pri MD, vrhunec gotovo s Fr. S. Finžgarjem. Kdo izmed

[721] To prošnjo z dne 8. 9. 1926 je škofijski ordinariat dne 14. 9. 1926, št. 3584, posredoval velikemu županu ljubljanske oblasti. Anton Vovk je 17. 11. 1926 dodal sreskemu poglavarju v Kranju še specifikacijo selitvenih stroškov: »*V smislu dopisa z dne 8. 11. 1926, št. 20372/26 pošiljam izvirne račune o selitvenih stroških in sicer: 1. Železniški tovorni list glasi se na Din 467; 2. Raun Kmet. društva Metlika Din 203; 3. Račun iz nakladanja, razkladanja in dvakratno vožnjo na postajo Metlike Din 140; 4. Račun za povrnitev potnih stroškov iz Žirovnice v Metliko in nazaj ter dvodnevno delo sorodnika mizarja bil je absolutno potreben, ker so tudi pri prejšnji selitvi mnogo pokvarili. Plačano 300 Din; 5. Račun pomagača-mizarja v Metliki 100 Din; 6. Račun mizarja v Tržiču 150 Din; 7. Račun voznika v Tržiču 100 Din.*« AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 4.

[722] Glej prilogo 38.

[723] Glej prilogo 39.

[724] Glej prilogo 40.

duhovnikov piše leposlovje za MD? Lojze Kozar je zrasel zunaj bogoslovja kot pisatelj. Ne morem verjeti, da danes ne bi bilo umetniških darov med bogoslovci (leposlovje, glasba), samo v neugodnem podnebju se ne razvijejo. Pa je škoda, saj tudi lepa knjiga (povest) ljudem mnogo pomeni in jim lahko pomaga na poti k Bogu.«[725]

Z obujanjem jugoslovanske ideje in gibanja za združitev so že preko zime 1917/18 s pomočjo slovenskih finančnikov ustanovili Gledališki konsorcij, ki naj bi pomagal Dramatičnemu društvu k novemu zagonu. Po vojni so Slovenci dobili prejšnje deželno gledališče za opero in nemško gledališče za dramo. V l. 1919 so na pobudo gledališkega konzorcija in Dramatičnega društva gledališča podržavili. /.../ Konzorcij je bil ves čas glasnik slovenske narodne kulture, saj imamo Slovenci lepo število samoniklih dramatikov: Kraigher, St. Majcen, F. Finžgar, Pregelj, Funtek, Novačan in drugi.[726] V gledališču so poleg drugih umetniških del domačih umetnikov uprizarjali tudi vse 4 Finžgarjeve ljudske igre, od starejših pisateljev pa med drugim tudi dela Meška in Jalna.[727]

Franc Grivec je v *Času* objavil članek o novi kulturni orientaciji, v katerem je med drugim zapisal: »*Politično združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojni jugoslovanski državi zahteva novo kulturno orientacijo.*

1. *Jugoslovansko raznoličnost je treba strniti v harmonično celoto ter ustvariti enoto v raznoličnosti.*
2. *Rešiti moramo vprašanje skupnega književnega jezika.*
3. *Treba je nanovo urediti razmerje do kulturnih narodov ter na podlagi nove orientacije zgraditi samostojno in enotno narodno kulturo.*
4. *Enotno kulturo moramo graditi pod vodstvom enotnega smotra, enotne vodilen ideje. ... Slovenci torej ne bodo utonili, ampak se bodo tako organično asimilirali, da bo prenovljeni jugoslovanski organizem tudi naš organizem, prekvašen tudi z našim duhom.*«[728]

Enotnost v kulturi pa je bila šibka, saj so vplivi politične razcepljenosti segli tudi na to področje. Zataknilo se je že pri ustanavljanju raznih društev. Fran Finžgar opisuje tak zaplet v društvu pisateljev: »*Ko se je v Ljubljani krog leta 1917 snovalo pisateljsko društvo, so snovatelji trdili, da Izidorja Cankarja in mene ne morejo sprejeti, češ, da sva krščanskega prepričanja. Ivan Cankar pa jim je odgovoril: ›Če smete vi biti liberalnega prepričanja in jaz, recimo, socialističnega, potem si usnujte vsak svoje društvo po svojem prepričanju. Samo mene ne bo nikjer*!‹«[729]

[725] NŠAL 532, Zapuščine duhovnikov: Jože Gregorič, šk. 223, zapis je bil narejen v Stični, brez datuma.
[726] Prim. Erjavec, *Zemljepisni*, str. 161–162.
[727] Prim. France Koblar, Gledališče, v: *SzS*, str. 310.
[728] Franc Grivec, Nova kulturna orientacija, v: *Č*, 13 (1919), št. 1, str. 1, 6.
[729] Finžgar, *Leta*, str. 356.

Finžgar je bil eden največjih ustvarjalcev literature, pisane besede in je sodeloval pri mnogih projektih v kulturi in raznih prosvetno-kulturnih ustanovah. Duhovnik Stanko Cajnkar ga takole opiše ob snovanju nove države Kraljevine SHS: »*F. S. Finžgar je bil leta 1918 že 47 let star. Njegova navezanost na staro državo je bila drugačna kot naša. Njegova življenjska zrelost mnogo večja. Zato se je mogel prebiti v nove čase z mnogo manjšo mero idiličnih predstav in varljivih iluzij. Njegov popis razglasitve narodne vlade je mnogo bolj realističen kakor moje slike iz časov ustanavljanja prve Jugoslavije. Finžgar je bil v tem času slaven mož, eden najbolj cenjenih pisateljev, pa tudi sicer priznani prosvetni in kulturni delavec. Možje, ki so rušili Avstrijo in gradili Jugoslavijo (Krek, Korošec, Povše in mnogi drugi) so bili njegovi prijatelji ali vsaj dobri znanci. Poverjeniki (nekakšni takratni slovenski ministri) prve narodne vlade prav tako. /.../ Ves čas vojne se je boril proti neredu, tvarnemu in moralnemu, ki ga je radodarno ustvarjala vojna z vojsko, mobilizacijo, rekvizicijami, ropanjem, posiljevanjem in vrsto drugih nesreč. In sedaj, ko je prihajala v deželo svoboda, zopet ni šlo brez nereda. Tako skrbno gleda na dogajanje okrog sebe gospodar, ki pozna dragocenost predmetov in vrednost opravljenega dela.*«[730]

V svojih vrstah, med duhovniki, pa kljub svoji široki dejavnosti ni naletel le na razumevanje in odobravanje, kar sam popisuje v svoji avtobiografiji: »*Povod temu je sodba pokojnega dr. Ehrlicha, ki mi je rekel, ko je prebral moje zbrane spise: ›Vi niste katoliški pisatelj!‹ In drug zelo svet in star duhovnik je rekel: ›Pri sodbi po smrti bi ne bil rad v Finžgarjevi pisateljski koži.‹ In spet z druge plati: ›Škoda, da je duhovnik ker bi potem lahko drugače pisal.‹ In tudi to: ›Duhovnik pravi pisatelj biti ne more, ker je vezan.‹ Na vse to odgovarjam po svojem prepričanju: Kaj je katoliški pisatelj? Takole pravim: vsak pisatelj ima svoj svetovni nazor. Ima ga protestant, ima ga braman, ima ga pravoslavni, ima ga nevernik, ima ga materialist itd. Nihče izmed teh ni ustvaril umetnine, naj je pisana ali drugačna, zaradi tega, kar je po svojem svetovnem nazoru. Nihče pa tudi ni mogel prikriti tega, kar je nenapisano vendarle kazalo nanj, kaj in kdo je. /.../ Pisatelj katoličan obravnava v povesti lahko prav vse, nikoli pa zaradi svojega prepričanja ne more pisati tako, da bi namerno rušil n. pr. dekalog, ki je za vse čase in za vse ljudi temeljni zakon človeškega sožitja. /.../ Kar je preprosto pobožnemu lahko v pohujšanje, je naturalistu bledo, površno prikazovanje. Na drugi plati pa je spet strahopetna ozkosrčnost. Dokaz Cankarjev Potopljeni svet, zaradi katerega so hoteli nekateri kar pisatelja samega utopiti in so segali po nepoštenih sredstvih do duhovske oblasti. Ko so pa igro uprizarjali, je bila hipoma lepa in jo je drlo vse gledat od nune do šolske punčke.*«[731]

[730] Cajnkar, Finžgar, str. 55–56.
[731] Finžgar, *Leta*, str. 354–355.

Vrnimo se še nekoliko k problemu Meštrovićevih podob, ki so jih objavili v *DS* in so povzročile pravo vznemirjenje že 15 let pred krizo *DS* v letu 1922. V spremni študiji *Ivan Meštrović* Fran Stele natančno predstavi umetnika in analizira njegova največja dela. O omenjenem delu med drugim zapiše: »*Največje delo poslednje dobe, pendant Marku Kraljeviću v prejšnji dobi, osrednja figura novega templja, o katerem sanja ta doba, je nadčloveško velik lesen Kristus na križu (sl. 10 in sl. 11). Suho telo, sama kost in koža – posledica nadčloveškega trpljenja tega mrtveca. Glava mrtva, da je noben naturalist ne bi napravil bolj mrtve, usta razprta v smrtnem izdihu. (Sl. 11) Noge mu je čisto nenaravno prekrižal in dosegel s tem važen ornamentalni učinek, podoben onemu, ki smo ga omenili zgoraj pri sedeči Madoni. Isti pomen imajo na križu prebite stopali. Roke imajo podaljšane prste, ki smo jih že večkrat omenili. Križ je namenjen za gledanje iz daljave, kjer bi učinkovala njegova vizionarna kontura in tu bi te roke prišle do tiste veljave, za katero so zamišljene. Ta Kristus je simbol vsega trpljenja človeškega, odrešenik od vseh preteklih, sedanjih in bodočih bolečin; če je torej njegovo trpljenje tu potencirano na najvišjo mero, je naravno. Le v času ogromne boli, kakršna je polnila svet v letih vojne, je moglo nastati delo, ki je tako grozno v izrazu trpljenja kakor ta Kristus. Po svoji formalni strani ima parelele samo v globoko vernem in verske momente res preživajočem srednjem veku.*«[732]

Omenjena objava je dobila odmev v *Slovencu*,[733] nato v *LŠL*,[734] kjer sta Aleš Ušeničnik in Anton Breznik (1881–1944) predstavila presojanje umetnosti s strani katoliškega duhovnika. V članku sta poudarila razliko med umetniško in materialno vsebino. Prva je lahko odlična, druga je lahko nravno sporna. Po mnenju Ušeničnika so o prvi lahko presojali strokovnjaki s področja umetnosti, o drugi pa tudi duhovniki, ki so vedeli, kako so nekatere podobe kvarno vplivale na ljudi. Breznik je ocenil razne strokovne liste, med katerimi je *DS* izredno povzdignil, *LZ* pa pokritiziral, češ, da »nima ugleda«, zato je to izjavo povzel tudi *LZ* s pripombo, da sta obe mnenji »v celoti nepopolni, ker nedostaja še tretje sodbe, sodbe ustvarjajočega pisatelja-duhovnika (dr. Iz. Cankarja ali F. S. Finžgarja), ki bi bila bržčas nekoliko drugačna od prvih dveh,« ki sta sicer v svojih izvajanjih »*velezanimivi, zlasti ker se izkušata v izvestnem pogledu oprostiti tesnosrčnih naziranj amuzičnega Mahniča. /.../ Vsaka pristna in resnična*

[732] France Stele, Ivan Meštrović, v: *DS* 34 (1921), št. 7–9, str. 152–158. Ivan Meštrović je bil rojen v Slavoniji, nato so z družino živeli v Dalmaciji. Na Dunaju je obiskoval likovno akademijo. Prvič je razstavljal v Secesiji leta 1902, nato pa do prve svetovne vojne še v Parizu, Rimu, Beogradu in Londonu. Do preloma je bil vnet patriot za jugoslovansko idejo, nato se je obrnil v krščanstvo in razstavljal dela s krščansko tematiko. Prav tam, str. 151–152. Umrl je v South Bendu, Indiana (ZDA), leta 1962. Prim. Silvester Čuk, Ivan Meštrović, v: *Ognjišče* 37 (2002), št. 1, str. 81.

[733] Prosveta, v: *S*, 15. 11. 1921, str. 3, kjer *S* samo omeni, da jih je poslednja številka *»iznenadila in bomo o njej obširneje spregovorili.«*

[734] Mnenje o stališču duhovnikov do umetniških struj, v: *LŠL* 57 (1922), št. 6, str. 42–43. Poleg omenjenega problema ocenjevanja umetnosti sta avtorja zavrnila Meštrovićeve upodobitve, ker Kristusa ne sprejema kot Boga-človeka, ampak samo kot človeka. Stele pa je v svoji spremni študiji poudaril Kristusovo trpljenje za vse človeštvo, ki ga je Meštrović na svoj način odlično upodobil in se je z njegovo podobo lahko identificiral vsak človek.

umetnina je suverena in univerzalna, je človeška in ni ne katoliška, ne liberalna, ne meščanska, ne proletarska. Zato je naše mnenje to-le: ker je n. pr. pisatelju Preglju pri črtanju duhovnika njegov strogi umetniški genij velel, naj ne gleda v osebi duhovnika kakega vzvišenega, ekcepcijonelnega bitja, marveč – človeka, mora biti Plebanus Joannes tudi s katoliškega stališča dober roman! Zdi se, da velik del slovenske duhovščine ni bil tega mnenja in je dokazal, da ne zna in ne sme soditi umetnine! Zato je tem zanimiveje, kako menita o vsem tem dva najinteligentnejša zastopnika tega stanu.«[735]

Koblar pa je poročal o zakulisju napetosti: »*L. 1922 je imel DS zaradi formata in upada notranjih sil slabejšo veljavo od prejšnjih let. Al. Merhar, ki je prišel v družbo k prejšnjemu samostojnemu uredniki dr. Steletu, si ni mogel pridobiti moči; delo ni uspevalo in zdelo se je, da je kljub njegovi zunanji širini vendarle notranje preveč vezan. Sredi leta je odstopil dr. Stele; razlika v ilustraciji med začetkom in koncem je vidna. Meštrovićeve slike so razburile duhove, ki se še niso bili pomirili po Pregljevem Plebanusu. Merhar je odklonil – ali kako – tudi Bogovca, ki ga je nato pisatelj sežgal (kot žrtev za ženino zdravje). Večina sotrudnikov je zapustila Merharja. Bati se je bilo, da DS opeša. V to je posegel dr. A. Breznik s svojim poročilom škofu dr. Jegliču, ki je izšlo v Vzajemnosti po neprevidnosti oziroma da se duhovniki – člani KTD pouče – tako je prišlo tudi v javnost (gl. LZ).*«[736]

V *Vzajemnosti* so ob tem zapisali: »*To je prava karikatura! /.../ To povemo naravnost, dasi nas bodo morda razni »umetniki« proglasili za »ozkosrčne pedante«. Vsa slovenska javnost – katoliška in svobodomiselna – obsoja to »umetnost«, ki se goji v Dom in Svetu, dasi si tega ne upa razen dr. Šerkota, nihče javno povedati, ker noče biti nihče obsojen »pedant«.*«[737]

Zanimivo je, da se je odgovor pripravljal kar pol leta, saj je *DS* Meštrovićeve slike reliefov objavil novembra 1921, odgovor pa je bil v *LŠL* objavljen v junijski številki, v *LZ* in *Vzajemnosti* pa celo čez eno leto. Zato se zastavlja vprašanje, za koga je bila ta predstavitev res tako moteča in škandalozna in kako to, da ni že prej bilo odmeva v tako pomembnih listih, kot sta bila *LŠL* in *LZ*. Zanimivo je tudi, da *DS* ne konec leta 1921, ne leta 1922 ni objavil nobenih odgovorov na zaplet in kritike. Med duhovščino pa je zadeva imela očitno večji odmev, saj je bilo v *Vzajemnosti* konec leta 1921 objavljenih nekaj člankov na to temo,[738] v katerih so med drugim zapisali: »«*Saj ni čudno – če ni poklicev, ko nam jih ubija celo naša literatura.« Teh besed, ki sem jih slišal pred kratkim iz ust*

[735] Kronika, v: *LZ*, 42 (1922), št. 10, str. 634–639.

[736] Koblar, Dom, str. 9–10.

[737] Iznenadenje, v: *Vzajemnost* 10 (1922), št. 10, str. 96.

[738] Npr. članki *Vzajemnost* 9 (1921): št. 9–10: Mahničeva metoda, str. 69–70; Raznosterosti, str. 71; K presnovi Katoliškega tiskovnega društva, str. 79–80; A. Mrkun, K preosnovi Katoliškega tiskovnega društva; št. 11–12: Iznenadenje, str. 96–97; Raznoterosti, o kat. tisk. društvu, str. 101–102.

uglednega in zglednega duhovnika, sem se spomnil, ko sem bral v zadnji številki Doma in sveta besede: »Ogrela pa bo Dekla Ančka, ki je bila v letu 1913 kljub balkanstvu prava senzacija, predmet ozkosrčnega natolcevanja med Finžgarjevimi stanovskimi tovariši.««[739]

Tako kot Finžgar je tudi Koblar sodeloval pri pisateljskem društvu. Tudi društvu so podtikali razne opazke, kar pa je Koblar zavrnil: »*Najprej so ji podtikali framasonstvo in so se spotikali nad domnevno ekskluzivnostjo. Oboje je bilo narobe. Framasona ni bilo nobenega v Penu, kaj šele, da bi bile ideje framasonske. Ekskluzivno je bilo društvo toliko, kolikor je po statutih upoštevalo moralno kvalifikacijo – in pa premišljen izbor ob priglasitvi, zakaj laže je bilo člana pridobiti, kakor se kakega nerodnega znebiti. V današnjih dneh so hoteli Penu očitati zavetje komunizma. Vse, kar bi kdo mogel očitati, bi bilo edino to, da smo branili svoboden, nekrvav, človeka vreden duhovni boj, boj za pošteno osebno in javno prepričanje – zavračali pa nasilje, najsi bo osebno ali državno. Prevratnih misli, zlasti pa dejanj ni nihče podpiral.*«[740]

11.3 PODOBA DUHOVŠČINE V JAVNOSTI

Odnos do duhovnikov se je kazal tudi v javni podobi. Ustvarjali so jo glavni slovenski časniki, predvsem *Slovenec* in *Slovenski narod*, ki sta v skladu s svojo politično usmerjenostjo predstavljala tudi vprašanja Cerkve in njenih uslužbencev, duhovnikov in škofov. Če je *Slovenec*, časopis katoliškega tabora, pozitivno predstavljal Cerkev, njeno dejavnost in njene člane, se je *Slovenski narod* večkrat postavil na nasprotno stran, kakor je tudi dobro predstavil članek v *Vzajemnosti*: »*Svet je Bogu vojno napovedal. Svetovno vojsko. /.../ Tako povsod, tako tudi pri nas v Jugoslaviji, in posebej še na Slovenskem. Kakor lovski psi na preganjanega zajca so se vrgli na 'klerikalizem', to je na Cerkev oziroma na vernost našega ljudstva, da bi mu jo iztrgali. Tudi pri nas so napovedali vojsko Cerkvi – na celi črti. Kdo ne pozna različnih armad, ki se bijejo proti Cerkvi z ramo ob rami? Stara liberalna stranka, mladoliberalna stranka, narodno-socijalna stranka, samostojna kmečka stranka, Sokoli, socijalni demokratje in komunisti. Pisana družba – a vse preveva ena misel: kako Cerkev kolikor mogoče oslabiti. /.../ In njih municija – kdo je ne pozna? Kako mnogovrstna in številna je! Slovenski Narod, Jugoslavija, Domovina, Nova doba, Naprej, Delavec, Mariborski delavec, Ljudski glas, Rdeči prapor, zdaj se nam obeta še Jutro. /.../ Časopisje pa ni edino orožje naših nasprotnikov. V njihove namene jim služijo tudi društva, veselice,*

[739] Ivan Pregelj, Franc Sal. Finžgar, v: *DS* 34 (1921), št. 4–6, str. 111.
[740] Koblar, *Moj obračun*, str. 155.

plesi, gostilne, kino, gledališča in ne vem kaj še vse. Sploh ves duh in tok časa služi njim v prid in dela njim v roko.«[741]

Liberalno smer, včasih še radikalneje kakor *SN*, je zagovarjalo tudi *Jutro*. Poleg *Jutra* pa lahko omenimo še *Kmetski list*, časopis SKS, ki je v boju s SLS večkrat prinašal članke, skladne z liberalno doktrino in napadi na duhovnike. Katoliški tabor je imel med mediji še *Domoljuba* in vrsto drugih, bolj versko ali pa znanstveno usmerjenih listov: *Bogoljub*, *Bogoslovni vestnik*, *Katoliški misijoni*, *Cvetje z vrtov sv. Frančiška*, *Knjižice* in za kulturo pomembni *Ljubljanski zvon* ter *Dom in svet*.

Znanstvena periodika je bila v glavnem v rokah katoliškega tabora in so po njej segali tudi liberalni intelektualci, npr. *DS*, *LZ*, poleg tega tudi pravna stroka ni bila ujeta v vsakdanje politične delitve, saj so jo sooblikovali eminentni pravniki katoliškega nazora: Rado (1875–1941) in Gorazd Kušej (1907–1985) ter Metod Dolenc (1875–1941). Sicer pa je dnevni medijski prostor in javno mnenje oblikovalo časopisje. Vodilna med njimi sta bila, kot smo omenili zgoraj, *Slovenec* in *Slovenski narod*, če pa bi primerjali podeželje in mesta ter bivši deželi, Kranjsko in Štajersko, potem moramo dodati na podeželju še *Kmetski list*, ki so ga brali predvsem liberalni večji kmetje, na Štajerskem *Slovenski gospodar*, ki je izhajal iz katoliškega tabora, v Prekmurju pa sta prevladovala časnika *Novine* in v tridesetih letih še liberalna *Murska krajina*.[742]

V skladu s svojo politično usmeritvijo so časopisi predstavljali tudi duhovnike, kar je imelo za posledico še večjo neenotnost in medsebojno razklanost. Ti primeri niso bili pogosti in jih tudi ni bilo veliko, pojavljali pa so se v glavnem po diktaturi ob volitvah. Vzrok je bil v že omenjeni razklanosti v SLS med starini in mladini tik pred prevratom v zvezi z Ivanom Šušteršičem in Korošcem ter Krekom. Duhovniki, ki so bili med starini, niso odobravali SLS in dela Korošca, zato so tudi simpatizirali s *SN*. Tem duhovnikom je *SN* pel hvalo, druge pa kritiziral. Upoštevati je treba tudi Ljubljano kot središče Slovenije, čeprav v upravnem smislu pokrajinske uprave to ni bila več, a je bila vendarle središče, v katerem je bil tudi škof Jeglič takšna osebnost, da je daleč prekašal vse svoje sodobnike. V skladu s svojim prepričanjem, da se mora ukvarjati tudi

[741] *Vzajemnost* (1920), št. 3, str. 22.

[742] *Murska krajina* je bil liberalni list, ki je začel izhajati šele marca 1932. *Novine* je bil katoliški politični list, ki je začel izhajati l. 1913. Slednji je priobčeval razne politične novice, gospodarsko-kmetijske spodbude, članke, pobožne novice in koledar, sporočila izseljencev, tudi črno kroniko.
En odmev Novin na kritiko v Murski krajini: *»Ka se briga M. Krajina za to, če je mnč. g. dekan Jerič v Lendavi kaj dao eli ne Rdečemi križi? Če bi različna gospoda v Lendavi i z »Soboti od svojih« narodnih plesov pa veselic telko dali za siromake, kak to dela g. dekan, te bi vse dobro bilo. Mi njemi pa prav damo, da ne vdari vsakše miloščine na Vaš boben!«* Novine 19 (1932), št. 50, str. 6; Murska krajina 1 (1932), št. 38, str. 2 je namreč prinesla vest, da je krajevni odbor RK priredil Martinov večer, z raznimi zabavnimi in resnimi umetniškimi točkami, kjer so zbirali sredstva za najbolj uboge, ki jim je tisto zimo grozila lakota in mraz. *»Za prireditev R. K. so vsi Lendavčani darovali razne reči. Reči moramo, da so bili res radodarni. Naše kolašice so imele obilo posla, da so vse darove zbrale. Odklonjene so bile le v enem mestu, pri gospodu - dekanu Jeriču.«*

s politiko, je bil zato tudi večkrat tarča medijskih napadov za razliko od lavantinskih škofov in duhovščine. Druga taka skoraj dnevna tarča pa je bil vodilni slovenski politik katoliškega tabora dr. Anton Korošec.[743]

11.3.1 KAJ O NJIH PIŠEJO MEDIJI?

O odnosu liberalnega tabora do škofa Jegliča je temeljito študijo objavil Jurij Perovšek,[744] v kateri posebej omenja posamezne napade na škofa v obdobju njegovega škofovanja. Po naklonjenem sprejemu v Ljubljani in začetnem sodelovanju z liberalci se je po nerazumevanju duhovščine in poznejših napadih na Katoliško cerkev odnos ohladil, boj pa se je zaostroval predvsem ob nekaterih pomembnih in odmevnih dogodkih, še posebno ob zaplembi in sežigu Cankarjeve *Erotike* leta 1899, nameri in ustanovitvi škofovih zavodov, aferi Antona Berceta (1860–1922) in ob postavitvi Prešernovega spomenika leta 1905 ter štiri leta pozneje ob izdaji brošure mladim o zakonskem življenju.[745]

V novi državi so se zadeve spremenile, saj je nastopilo vprašanje kakšen narodni program bo zagovarjala določena politična stranka. SLS je zastopala avtonomističnega, JDS pa centralistično jugoslovanskega. Spremenil pa se je tudi položaj škofa Jegliča, ki je bil prej škof in knez, imel je dostop do vseh državnih in cerkvenih instanc na Dunaju in v večinsko katoliški državi. Zdaj se je premoč nagnila na pravoslavno stran, škof Jeglič pa je nekoliko stopil v senco voditelja SLS dr. Antona Korošca, ki je postal glavna tarča liberalnega obračunavanja, čeprav ne smemo spregledati, da se je liberalno časopisje rado spominjalo škofa Jegliča in z njim obračunavalo tudi z lažnimi podtikanji (npr. v primeru hrvaškega bana Matka Laginje, da škof deluje protidržavno), njegovo osebo pa so izrabili pred volitvami leta 1925, ko so zatrjevali, da morajo duhovniki po ukazu škofa Jegliča agitirati za SLS, kdor pa se temu upira, ga doletijo sankcije. Obenem so ga označili za »znanega eksponiranega klerikalca« in največjega škodljivca naroda in mu očitali, da njegova duhovščina izrablja vero in verske obrede v politične namene.[746]

---

[743] Prim. Dr. Jeglič preprečil imenovanje nadškofa dr. Bauerja za kardinala!, v: *SN*, 16. 1. 1924, str. 3, kjer so ob koncu posebej poudarili: *»dr. Bauer v klerikalnih krogih ne vživa posebnega ugleda in spoštovanja in sicer zato ne, ker je znan kot narodno čuteč svečenik, ki ne odobrava ekstremne klerikalne politike.«* Ta ocena ni najbolj merodajna, saj so ravno škofje v *Pastirskem pismu jugoslovanskih škofov* zapisali: *»Ko je imel lansko leto zagrebški nadškof [Bauer, op. B. G.] slovesno božjo službo v Novi Gradiški in je bilo to že zdavnaj prej oznanjeno, je sklical SKJ zlet v Novo Gradiško iz vsega okraja. V času, ko se je morala začeti božja služba, so napravili Sokoli svoj pohod na kraj sestanka z godbo, tik mimo cerkve, dasi bi jim ne bilo treba hoditi prav tam mimo. In kljub temu, da je bilo ta dan več svetih maš, ni bilo videti niti enega Sokola v cerkvi.«* V pismu je prvopodpisani ravno nadškof Bauer. *LŠL* 68 (1933), št. 2, str. 11.

[744] Prim. Perovšek, *Na poti*, str. 84–109.

[745] Prim. Perovšek, *Na poti*, str. 90–100, Anton B. Jeglič, *Ženinom in nevestam: pouk za srečen zakon*, Ljubljana 1910.

[746] Prim. Perovšek, *Na poti*, str. 105–106; Prunk, Škof Jeglič – politik, v: *Kronika* 19 (1971), št. 1, str. 171, oba navajata tudi nekaj člankov, predvsem Škofov list v deliriju, v: *SN*, 25. 1. 1925, str. 2.

V ozadju obračuna s škofom Jegličem je bil napad na SLS in kot ugotavlja Perovšek, je bil »*liberalizem nasproti katoliškemu gibanju. Ta položaj je temeljiv v dejstvu, da liberalizem na Slovenskem v precejšnji meri ni gradil svoje idejne in politične akcije iz sebe in se ni posvetil razvijanju, poglabljanju in oblikovanju lastne, iz svoje življenjske moči zrasle idejne in politične identitete, temveč je svojo t. i. naprednost in svobodomiselnost skoraj izključno napajal le v kritiki katoliškega gibanja in njegovih političnih oblik. To ga je nasproti katoliškemu gibanju privedlo v pasiven in podrejen položaj ter tudi v nekritično, neodmerjeno in sovražno presojo ravnanja slovenskega katoliškega tabora in njegovih predstavn*ikov.«[747]

Na drugem mestu to še podkrepi: »*Ta ostra kampanja, ki je, tako kot se je pred volitvami nenadoma pričela, nato po volitvah tudi hitro ugasnila, je imela izrazito politično vsebino in je v bistvu izražala nemoč, ki jo je slovenski liberalizem - kljub temu, da se je postavil na stran vladajoče velikosrbske unitarnocentralistične politike - čutil v neposrednem političnem boju s SLS. Škof Jeglič je bil leta 1925 žrtev tega občutka.*«[748]

Pri tem je zanimiv primer napada na škofa Jegliča, Korošca in SLS v *Kmetskem listu.* V zaščito so vzeli duhovnika Janka Barleta, starina, ki se ni strinjal s politiko SLS.

»*Danes pa isti gospodje v imenu katoličanstva očitajo izdajstvo nad katoliškimi načeli duhovniku, ki gre s stranko, ki sploh nima kulturnobojnega programa, ki ni nikdar tako grdo preganjala duhovnikov, kakor jih je vodstvo SLS. /.../ Če je torej nekaj duhovnikov tega mnenja, da je treba s Prepeluhom in Pucljem, da se v njih stranki s prijateljskim poukom prepreči vsak afront proti veri in cerkvi, ali so ti duhovniki potem res podpiralci kulturnobojnežev? Ne, tem gre ravno za tem, da preprečijo kulturni boj, da rešijo, kar se še da rešiti, ko so neizkušeni politiki v SLS vse zapravili, kar se sploh zapraviti da. /.../ Zadnje čase se je začela zopet debata o klerikalizmu. To je že tako neokusen predmet, da človeka že želodec boli, ko bere razne čvekarije o tem predmetu. Bodi odkrito povedano: večina duhovnikov je do grla sita politike. Ko bi se vendar enkrat tudi par drugih strank izven SLS izjavilo proti kulturnemu boju in bi skušalo dati cerkvi popolno prostost in priliko, da se udejstvuje, potem bo samo po sebi prišlo do tega, da bodo duhovniki večinoma pustili politiko in se skušali otresti politične odgovornosti za razne napake strank. Najbolj pa bi želeli duhovniki otresti se nekake laiške patronance, ki jo hočejo nad njimi izvrševati gotovi krogi v SLS. Če kak duhovnik samo malo drugače kihne, kakor gotova klika želi, pa ga že proklinjajo kot škodljivca katoliške stvari.*«[749]

Zanimiv je tudi odmev na članek škofa Jegliča ob koncu leta, v katerem je vernike spodbudil, naj se naročijo na prava katoliška lista, *Slovenca* in

[747] Perovšek, *Na poti*, str. 108.
[748] Perovšek, *Pogledi*, str. 370.
[749] Sacerdos, Slovenec in župnik Barle, v: *KL*, 16. 9. 1925, str. 2.

Domoljuba. To je vznemirilo Zvezo slovenskega kmetskega ljudstva, da je v *Kmetskem listu* objavila svoj odgovor. »*Svoj poziv Vernikom! je torej ljubljanski škof naslovil tudi na nas, ki pa smo politično organizirani v Zvezi slovenskega kmetskega ljudstva in v Slovenski delavski zvezi. Pri zadnjih volitvah dne 8. svečana letos, smo v Sloveniji našteli svojih članov nič manj kot 33.000. Ako bodo zopet volitve, vemo že danes, da bo naše število silno naraslo. V kulturnem oziru pravi naš strankin program sledeče: ›Verstvo je temelj moralne kulture. Vsa javna veroizpovedovanja naj bodo prosta in od države neodvisna. Pri izvajanju svojih obredov in dušnih potreb naj svobodno občujejo s svojimi verskimi tovariši tudi izven državnih meja.‹*

Iz tega sledi, da mi nismo protiverska stranka, temveč politična in socijalno--gospodarska stranka. Mi trdimo tudi, da vera ni zasebna stvar posameznikov kakor na priliko žepni robec, ampak, da je verstvo važen socijalen faktor človeške družbe. Priznavamo se k veri in cerkvi, z vso odločnostjo odklanjamo samo domnevo, da bi kdaj mogli vstopiti v Slovensko ljudsko stranko. Ne zaradi verstva, cerkve ali škofa, ampak zaradi političnih in socijalnih zmot, ki jih ta politična stranka zastopa.«

Nato na istem mestu nadaljujejo s sloganom, ki se je o škofu Jegliču in Naglu širil tudi med duhovniki: »*Ljubljanski škof je bil kakor že večkrat tudi tokrat – prenagel. On je v tem primeru nastopil kot politični strankar, kot pristaš Koroščeve politične stranke. Ali je hotel s tem reči, da nas, ki smo politično in gospodarsko organizirani v Zvezi slovenskega kmetskega ljudstva in v Slovenski delavski zvezi, ne smatra več za vernike? /.../ Tudi ljubljanskega škofa priznavamo kot svojega cerkvenega poglavarja. Ne priznavamo pa ga za svojega političnega in gospodarskega vodnika. Pri tem trdimo, da smo v verskem pogledu mnogo bolj pošteni in verni kot Slovenska ljudska stranka, ki ima med svojimi 20 poslanci celo enega luterana, poslanca g. Šiftarja, ki kot takšen niti Matere božje ne priznava.*«[750]

Slovenec je o duhovnikih pisal pozitivno in skušal pozitivno oceniti njihovo delo na družbenem, gospodarskem, političnem in kulturnem področju.[751] Ob raznih praznovanjih, obletnicah, novem letu ali smrtih je priobčeval voščila, kratke življenjepise ali pa poročila o delovanju duhovnikov med izseljenci. Prinašal pa je tudi odzive na aktualna politična dogajanja (npr. ob pastirskem pismu o Sokolu, dnevni politiki ...). Obenem je poročal o vseh pomembnejših in večjih dogajanjih v Katoliški cerkvi.[752]

[750] Naš odgovor, v: *KL*, 2. 12. 1925, str. 1.

[751] Npr. Župnik Blaž Brdnik, v: S, 13. 1. 1933, str. 3: »*Saj je bil povsod vnet delavec za čast božjo in dobrobit bližnjih ter je vse svoje moči in imetje posvetil temu edinemu cilju. Njegova pobožnost, dobrodušnost in dobrota so bile znane zlasti med reveži, in trpeči so našli pri njem zavetišče.*« Za povzdigo narodnega gospodarstva, v: S, 13. 1. 1933, str. 10, to je bila akcija Karla Škulja.

[752] Slovenski Božič v Franciji, v: *S*, 4. 1. 1931, str. 2; Binkošti naših izseljencev v Franciji, v: *S*, 22. 5. 1932, str. 3; Jubilej slovenskega duhovnika v Ameriki, v: *S*, 14. 1. 1931, str. 10; Dr. Bauer - 20 let zagr. nadškof, v: *S*, 22. 1. 1931, str. 2; Dr. Ahčin pri predsedniku vlade, *S*, 22. 1. 1931, str. 2; Mariborska duhovščina svojemu nadpastirju ob novem letu, v: *S*, 3. 1. 1932, str. 7: govor je imel

Korošec je tako poročal v *Novega domoljuba*: »*Tudi minister za vere se je pridružil tistim, ki hočejo zaustavljati miren razvoj in mirno življenje katoliške cerkve v naši državi. Ne samo, da sploh ne skrbi dovolj za materialno stanje duhovnikov, on je pri zadnjem proračunskem provizoriju kljub odporu od naše strani skratil državno podporo vsem tistim državnim duhovnikom, kateri nimajo 200 hiš v svoji župniji in ki so vsled tega materialno najbednejši. S tem je ogrožen obstoj posebno vseh gorskih župnij. /.../ Sedanji minister je tudi smatral za potrebno, da se izjavi nezadovoljnim nad vsestranskim zastopanjem verskih interesov našega ljubljanskega knezoškofa dr. Jegliča /.../ ter mu je pri zadnjem sestanku izjavil: ›Vi ste črna pika na beli karti naše države!‹ /.../ Mislim, da dr. Jeglič, eden izmed najidealnejših članov našega episkopata, lahko molče preide čez to žalitev, ker mu gotovo zadošča ljubezen in spoštovanje, ki ga uživa med slovenskim narodom.*«[753]

Korošec pa se je v medijih tudi na drugih mestih vsaj pisno in javno zavzemal za duhovščino: »*Kaj se godi sedaj s slovenskimi duhovniki, vsakdo ve. Vlada jim je odtegnila tisto boro doklado 500 Din na mesec – tudi penzionistom – ter jim daje samo še osnovno, t. j. v bistvu staro avstrijsko plačo od 30 do 60 Din na mesec. Medtem urejuje podatke za takozvano »zboljšanje«, ki pa poslabšanje prejšnjega, namreč: 1. duhovniki bodo dobivali manj doklade kot 500 Din, 2. dobivali bodo samo tisti, ki imajo v fari več kot 200 hiš. Mnogi duhovniki so sedaj čisto na beraški palici in mnogi od teh so tudi po novi ureditvi obsojeni na stradanje. Zlasti manjše župnije so prizadete; od šole se ne plača nič, štolnine ni skoro nič (koliko porok in smrti pa je v malih farah na leto?), maš ni, bira je zelo skromna, plače pa 50 Din. In to kljub temu, da duhovnik vodi tudi za državo krstno, mrtvaško in poročno knjigo ter piše razne izpiske za urade – kar bi sicer državo stalo stokrat več, kot da za duhovnike, če bi nastavila za matice posebne uradnike.« In nato razlaga, da bi duhovniki bili v boljšem položaju in bi dobili sredstva, če bi pred liberalci pokleknili. Dokler bodo skupaj z ljudstvom zahtevali kakor SLS lastno zakonodajo, šolo, upravo, gospodarstvo, se bo bil boj proti SLS in tudi duhovnikom, drugo bojno polje pa je Katoliška cerkev. »Dve nevarnosti sta, dokler obstoji SLS: avtonomija in polna pravica tudi katoličanom – te dve nevarnosti je treba streti. /.../ Zato so sedaj poskusili z novim sredstvom, o katerem upajo, da bo uspešno. Udari pastirja...! Pa so udarili. 1. Višjim cerkvenim dostojanstvenikom so izglasovali lepe*

pomožni škof Tomažič. Med drugim je omenil, da ni vse temno, ampak da se je versko življenje precej dvignilo in poglobilo: dekliški tabori, marijanski shodi, veličastni evharistični shodi, verske prireditve. Prevzvišeni pa je poudaril eno veliko rano našega ljudstva: pijančevanje. »*Koliko žrtev je ta moloh zahteval v minulem letu!*«; Odgovor nadškofa dr. Bauerja, v: *S*. 29. 1. 1930, str. 3, v katerem je zavračal zvezo spomenice proti SKJ s punktacijami, ampak je poudaril, da je bila spomenica verskega značaja. Zavrnil je tudi trditev, da so jezuiti ali sv. sedež sodelovali pri sestavljanju spomenice; Odgovor nadškofa dr. Bauerja, v: *S*, 27. 1. 1933, str. 2; Dr. Josip Hohnjec–60 letnik, v: *S*, 1. 1. 1933, str. 5; in razni novoletni nagovori ordinarijev iz Ljubljane, Maribora, Beograda ter voščila Slovencem; Dnevi katoliških slovesnosti v Sarajevu in Spored procesije presv. Rešnjega Telesa v stolnici, v: *S*, 24. 5. 1932, str. 3, 4.

753 Dr. A. Korošec o sedanji naši politiki, v: *Novi domoljub* 1 (1925), št. 37, str. 381–382.

plače – češ, potem bodo le-ti lepo tiho, kadar bomo udarjali po nižjih duhovnikih, kadar bomo preganjali krščanski nauk iz šole in zapirali privatne učne zavode, kjer ima poleg državljanske vzgoje tudi verska vzgoja odlično mesto, kadar bomo sploh katoličanom jemali pravico za pravico. 2. Drugi duhovniki pa so izgubili še tiste borne plače, ki so jih imeli. Stradanje pravijo, da človeka naredi ponižnega, ga utrudi ter ukloni, da vsemu pritrdi, kar se mu ukaže. Tako naj bi slovenski duhovnik po izjavi liberalnega voditelja pokleknil pred svobodomiselstvom ter za kos kruha pomazan še s surovim maslom izdal in prodal svoje versko, narodno in politično prepričanje. In ko bo padel duhovnik, bo padlo ljudstvo – tako računajo: svobodmiselstvo ne bo imelo nobene ovire več pri razkristjanjevanju Slovencev in centralizem ne več v nalaganju vedno večjih davkov.«[754]

Liberalno časopisje je vztrajalo na svoji tezi, da so bili predvsem duhovniki krivi za kulturni, duhovni boj*:* »*Časopisje SLS je otvorilo takozvani »kulturni boj«. Že dolga leta sem je naša mogočna in ošabna SLS, ki se v sili imenuje tudi »stranka slovenskega naroda«, iskala v svoji politični borbi rešilno bilko, ki naj bi jo rešila vtopitve. Sedaj upa in misli, da je to rešilno bilkico že našla s tem, da je potvorila govor Stjepana Radića na Krškem polju. Tu da je baje Radić rekel, »da je v Sloveniji morda en duhovnik dober ali pa ne«. To sedaj premleva Domoljub, Slovenec, Straža, Slov. Gospodar itd.*«

Politik, publicist in založnik Albin Prepeluh (1881–1937) je v *Kmetskem listu* podal svoj pogled na to, kakšen bi moral biti duhovnik: »*Duhovnik bodi predvsem služabnik cerkve in vere. Tam je poglavitni njegov posel, ker si je cerkev izbral za svojo nevesto. Seveda je duhovnik tudi državljan, kakor vsak drug človek. Kot takšen ima tudi svoje dolžnosti, pa tudi svoje pravice. Toda nič večjih in prav nič drugačnih kot vsak drugi. V kulturno-političnem pogledu pa ni večje nesreče, kakor če duhovnik zamenja cerkev s politično stranko, ki je navadno kratkodobna, če zamenja Kristovo cerkev z judovskim templom!*«[755]

Slovenski narod pa je bolj kritično, včasih tudi krivično (npr. v primeru škofa Jegliča) presojal ali širil celo lažne novice o delovanju duhovnikov, predvsem pa je v vseh dejanjih rad videl zgolj klerikalizem.[756]

Časopisi so tudi redno objavili čestitke ob raznih obletnicah, pa tudi poročila o umrlih duhovnikih. Katoliško usmerjeni so objavljali pogosteje, tudi

[754] Poklekniti morate, v: *Novi domoljub* 1 (1925), št. 40, str. 421.

[755] Albin Prepeluh, O dobrih in slabih duhovnikih, v: *KL*, št. 41, 16. 9. 1925, str. 2 (dalje: Prepeluh: O dobrih).

[756] Prim. Kancelparagraf, katoliška in pravoslavna duhovščina, v: *SN*, 9. 6. 1921, str. 2; Kancelparagraf, naši klerikalci in Srbi, v: *SN*, 10. 8. 1921, str. 1; Klerikalci in boj proti komunizmu, v: *SN*, 11. 8. 1921, str. 2; Klerikalno jugoslovanstvo, v: *SN*, 13. 8. 1921, str. 2, kjer trdijo, da je bila habsburška monarhija *»poleg Vatikana vrhovna zaščitnica slovenskega protinarodnega klerikalizma«*, in dodajajo: *»Kakor ne izgubi zamorec nikdar svoje črne polti, tako tudi klerikalec ne more spremeniti svojega črnega mišljenja.«* Habsburško-klerikalne intrige proti naši državi, v: *SN*, 14. 8. 1921, str. 2; Naša duhovščina, v: *Domovina*, 14. 10. 1921, str. 1; Stepan Radić na Krškem polju, v: *SN*, 25. 8. 1925, str. 1.

za razne dekanske službe, liberalno časopisje pa bolj poredko, samo ob velikih dogodkih, na primer ob Koroščevem življenjskem jubileju.[757]

Zanimivi so razni odzivi na osebno-politična dogajanja. Glede na to, da je Koroščeva 60-letnica imela velik družbeni odmev v Sloveniji, obenem pa je bila povod tudi za aretacije duhovnikov, je vprašanje, kako so o njej poročali mediji. V *Slovencu* je bil že 9. maja objavljen pompozen članek čez celo prvo stran *Človeku - borcu - vodji*, ki ga postavlja ob bok škofu Jegliču, dr. Alešu Ušeničniku in dr. Janezu Ev. Kreku. Na sam rojstni dan, 12. maja 1932, pa je *Slovenec* zabeležil le reportažo *Proslava dr. Koroščeve 60 letnice v Št. Juriju ob j. ž.*,[758] kjer pa Korošec ni bil osebno navzoč. *Slovenski narod* te obletnice vse od 7. do 14. maja 1932 niti z besedo ni omenil. *Jutro* je prineslo članek Ob šestdesetletnici dr. Antona Korošca, 12. maja 1932, takoj na drugi strani, kjer so med drugim zapisali: »*Čeprav od prvega početka izrazit strankarski politik, je vendar v zadnjih dveh desetletjih soodločeval pri tolikih važnih in usodnih aktih v zgodovini Slovencev in Jugoslovanov, da bi bilo pač mogoče najti osnovo, na kateri bi se njegovega življenjskega jubileja lahko spominjali vsi Slovenci. /.../ Okolici g. dr. Korošca, ki je vzela v svoje roke priprave za proslavo njegove šestdesetletnic pa ni bilo do take narodne proslave. Priprave so se vršile na način, ki je že naprej pokazal, da hočejo proslavo zlorabiti izključno v politične svrhe, zlorabiti za politično demonstracijo.*«[759]

Zanimivo je tudi, da praktično ni poročil o predvolilnih shodih, ki jih je organiziral župnik Barle, saj je spadal med starine in nasprotnike SLS in Korošca. Žal pa tudi ni najti nobenega poročila ali vsaj obvestila o zaprtih duhovnikih. Zaprli so kranjskega župnika Škerbca in več kaplanov po Gorenjskem, pa o tem *Slovenec* ni zapisal niti črke. Cenzura je bila očitno res huda, saj ni bilo nobenega poročila vse do 31. maja.[760]

---

[757] Bog živi g. dekana Gomilška!, v: *Novine* 19 (1932), št. 51, str. 2; Dr. Franc Knavs - 60 letnik; Iz Loškega potoka, kaplan v Št. Petru pri Gorici, *S*, 13. 1. 1931, str. 3; Plebanuš g. Ivan Baša, ešpereš, düh. svetnik - mrtev, v: *Novine* 18 (1931), št. 8, str. 1: *»Z njim je Slovenska krajina močen steber zgübila, šteroga nadomesttiti duho ne bo mogo nišče. /.../ V najlepšoj moškoj dobi se nam pdorajo najmočneši stebri: Dr. Ivanoczy, dva Kühara, Sakovič, Baša.«*

[758] Človeku - borcu - vodji, v: *S*, 9. 5. 1932, str. 1; Proslava dr. Koroščeve 60 letnice v Št. Juriju ob j. ž., v: *S*, 12. 5. 1932, str. 3.

[759] Ob šestdesetletnici dr. Antona Korošca, v: *J*, 12. 5. 1932, str. 2.

[760] V Horjulu je Franc Stanovnik izdajal *Novičar*, list, ki je bil namenjen članom in simpatizerjem SLS. V št. 18, leto II, je med drugim zapisal: *»Volilci! Kdor je zoper versko šolo – naj voli samostojno. Kdor je zato da se sokolom deli podporo mesto potrebnim kmetom naj voli samostojno. Kdor je zato da naši fantje služijo v Makedoniji pri vojakih in hodijo raztrgani in ušivi naj voli samostojno. /.../ Shod SLS v Horjulu. Akademik Čampa nam je v kratkem poročilu podal program SLS obenem pa jasno očrtal jugoslovansko vladanje v Belgradu - jasno prikazal kako so Slovence pomagali prodaj[ati] slovenski samostojneži. Na ta shod je prišlo tudi [nekaj] Horjulskih samostojnežev, kateri so pred senatorjem godrnjali, toda na poziv g. župnika se ni noben teh junakov upal k besedi. Slišati so morali dolgo vrsto grehov in radi tega so urno odšli. Zelo žalostno se je držal neki star natakar, ki je pletel vence kot mlada devica za sokolsko prireditev.«*

Zaradi lista je bila uvedena preiskava. Žandarmerijska stanica Horjul je 4. 2. 1922, št. 53 Okrajnemu glavarstvu v Ljubljani poslala tole poročilo: *»Na onstranski nalog se poroča, da je bila zadeva o izdajanju Novičarja dne 1.2.1922 pod tukajšnjo vl. št. 51 tamošnjemu uradu uvadena. Postaja vsled tega ni takoj poročala o izdajanju političnega časopisa v Horjulu, ker se je isti izprva*

Drug tak zanimiv dogodek je bilo zaostrovanje odnosov do določenih politikov, čemur so bile povod Koroščeve punktacije. Zanimivo, da se je SN razpisal praktično skoraj čez celo prvo stran ravno o tem problemu in zavrača Koroščeve punktacije kar v dveh člankih, naslednji dan pa tudi v naslovnem članku Za enotno Jugoslavijo, kjer so požugali: »*Odločen odpor, na katerega so naletele dr. Koroščeve punktacije, kakor tudi pastirsko pismo proti Sokolu kraljevine Jugoslavije, v slovenski kakor tudi ostali jugoslovanski javnosti pa dokazuje, da naše ljudstvo vendarle ni tako naivno, kakor si misli ta gospoda, in da so se s svojo najnovejšo taktiko tudi to pot zelo uračunali.*«[761] Za tem člankom sledi povzet članek iz hrvaških *Novin Najstrašnejši napad na državo*, v katerem obsoja Korošca, ki je spodbudil napad na edinstvo države. Pritiski so se nadaljevali. Tudi tretji dan je bil Korošec na prvi strani: Javnost zahteva pojasnila. Članek je imel pomenljiv naslov: G. dr. Korošec naj pojasni, zakaj se je iz velikega Jugoslovana, člana šestojanuarskega režima, prelevil v razdiralca Jugoslavije.

Vedno aktualna pa so bila vzgojna vprašanja, ki so jih večkrat povezovali s Sokolom. Pisatelj piše, kako se je v nekem slovenskem mestu na dan sv. Elizabete, ko so v Ljubljani imeli zbor za zmanjšanje surovosti, udeležil igre Rokovnjači.

»*Kje so načela dobre vzgoje? In Marijine družbe tu — ojoj! Kaj pa je napačnega pri igri? Neizmerno se v njej hvalisa in dejansko predočuje pijančevanje. Vse to se ne predstavlja kot nekaj grdega, marveč kot nekaj junaškega.*

'Fest ga žehtajo rokovnjači' in njihovi preganjavci. Potem pa tisti surovi dovtipi o cerkvi in molitvi, o duhovnikih in sv. pismu, ki starim presedajo, mlade pa pohujšujejo. Objemanje fanta in dekleta je bilo prav pogosto in tako močno, da je bilo ne le spodtakljivo za nedolžna srca, ampak tudi nevarno za njuna rebra (!). Ko je bila razuzdanost na vrhuncu, so mogočno vsi peli: 'Življenje naše pravo je-' Res, črni graben! Da je bilo na odru več mrtvih, se razume. Nauk iz takih predstav je: Fant, kradi doma pšenico, denar v gostilni zapij, ponoči sc pretepaj in obiskuj punce! - Ali ni nobenega, da bi predstavo takih iger preprečil? Nihče si ne upa povedati resnice; povej jo »Bogoljub« vsaj ti!«[762] Odgovor na spotikanje *Bogoljuba* zaradi neprimerne dramske predstave je zelo jasen in nazoren: »*Odbor*

urejeval in razpečeval zelo tajno le gotovim zaupnikom oziroma pristašem Slovenske ljudske stranke, kakor hitro se je pa zaznalo, da izhaja politični list Novi čas se je začelo za uredništvom in izdajateljem istega takoj tajno poizvedovati katerega se je tudi izsledilo. Naznanitev je vsled tega, ker se ni moglo v osebi pravega storilca takoj izslediti, dalje časa izostala. komandir Franc F. Zadnikar.« Okrajno sodišče pa je v imenu Njegovega Veličanstva Kralja oprostilo Franca Stanovnika, ker *»iz obdolžencevega zagovora je sodišče razvidilo, da je obdolženec sam list Novi čas urejeval ter da je ta list samo 4–5 krat izšel. Obdolženec je ta list pisal samo prijateljem in brezplačno in le tem za zabavo in kratek čas. Razmnoževal se je list samo v 6–7 izvodih in sicer s pomočjo šapirografa. Tako razmnoževanje pa ne spada pod tiskovni zakon in je postopek utemeljen.«* AS 133, Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica, pop. en. VI/53, VI/129...-VI/190/49, šk. 239.

761 Greh nad državo, greh nad slovenstvom; Umik dr. Korošca ali samo nov manever?, v: *SN*, 11. 1. 1933, str. 1; Za enotno Jugoslavijo; Najstrašnejši napad na državo, v: *SN*, 12 1. 1933, str. 1. Poleg tega so dodali še resolucijo JRKD z naslovom *Ljubljana obsoja početje dr. Korošca in napad na Sokolstvo*, prav tam, str. 1.

762 Katoliška društva–bodite katoliška! v: *Bogoljub* XXI (1923), št. 2, str. 30–31.

SKSZ živo obžaluje, da je zavladal ponekod tak nered v izobraževalnih društvih. Vestnik SKSZ je že parkrat prosil, naj se ne prirejajo predstave zvečer, zlasti tam, kjer imajo udeleženci potem še daleč domov. Naš glas se ni slišal. Manjka, nam tudi organa, ki bi delo izobraž. društev nadzoroval. Poročil od društev centrala sploh ne dobi: jo popolnoma smatrajo kot ničlo. V društvih je na žalost — v premnogih! — zavladalo mnenje, da ›dramatične predstave‹ morajo biti, dočim za dobro pripravljena predavanja ni volje ne časa. Saj ne rečemo, da predstav ni treba; ali dolgih, težkih gotovo ni treba.«[763]

Časopisje je v glavnem prinašalo poročila ob raznih jubilejih, slovesnostih ali pa tudi ob kakšnem zaostrenem političnem trenutku. Vsa ta obvestila so bila v *Slovencu* in *Slovenskem narodu* predstavljena precej objektivno, če se jih primerja z objavami v *Jutru* ali pa celo v *Domovini*.

V tem pogledu je zanimiv opis Josipa Lavtižarja, ki je po vojni izposloval novo železniško postajo v Ratečah, da ljudem ni bilo treba hoditi v Kranjsko Goro. Velikokrat je tudi posredoval za svoje ljudi, da so mogli čez državno mejo do svojih posestev na zasedenem ozemlju, zato so mu Italijani menda rekli »*ques' odoso parroco*«.[764]

V izdajah *Domovine* je v večini številk vsaj kakšna notica uperjena proti SLS, klerikalcem in duhovnikom. Vsebina se dotika vseh področij: pridiganja, šole, duhovniških plač, davkov, politike, darovanja v cerkvi in bogoslužnega reda, sv. maš, skratka, *Domovina* se spušča na vsa področja življenja, da bi očrnila duhovnike in negativno predstavila delo SLS.[765]

Duhovniki pa so bili tudi v središču medijskega boja, razdeljeni po političnih taborih. Boj se je vrtel okrog obiska Stjepana Radića na Krškem polju, kjer je v svojem govoru omenjal tudi duhovnike. Liberalni tisk je izkoristil župnika Barleta, ki je bil po njihovem »dober«, vsi tisti, ki so se ukvarjali s politiko (Korošec, Klekl, Hohnjec, Kulovec), pa so bili po njihovo »slabi« duhovniki.[766]

11.3.2 POROČANJE O DEVIACIJAH

Ko se govori o deviacijah duhovnikov, gre predvsem za probleme z disciplino in nravnostjo. V to področje spada v glavnem zloraba alkohola, spolnosti in neprimernega obnašanja. Škof Jeglič je v svojem dnevniku večkrat omenil in

[763] Nered v naših izobraževalnih društvih, v: *Vestnik SKSZ* 4 (1923), št. 1, str. 7.

[764] Prim. Zlatomašnik Josip Lavtižar, v: *S*, 11. 9. 1925, str. 2.

[765] Prim. Svetohlinci so ljudje, ki nosijo Boga in svetnike le na jeziku; Klerikalci in davki, v: *Domovina*, 16. 10. 1925, str. 5; Klerikalci so v procesu, v: *Domovina*, 30. 10. 1925, str. 3.

[766] Prepeluh, O dobrih, str. 2–3. Prepeluh se je v članku odzval na pisanje Franca Kulovca, Sredi kulturnega boja, v: *S*, 11. 9, 1925, str. 1, kjer je opozarjal na prikrite napade na Katoliško cerkev predvsem z omejevanjem verouka in prestavitvami učiteljstva, ki so ga prestavljali iz »službene potrebe« in nasprotovanja privatnim šolam, predvsem tistim, ki so jih vodili redovniki. Barleta je očitno zmotil sklep: *»Zato je pa tudi popolnoma deplasirano, če mestni župnik g. Barle od Sv. Jakoba pozdravlja zborovalce, ki so podporniki kulturnobojnega režima, kateri se pri nas izvaja.«*

potarnal, da ima težave z določenimi duhovniki, njihovimi premestitvami in podobno. Teh pripomb je zdaleč največ pred prvo svetovno vojno, predvsem v obdobju 1905–1908, pozneje, po prevratu, pa so poročila o deviacijah izredno redka.

V stanovskem glasilu *Vzajemnost* ne najdemo drugih poročil, razen o nasprotovanju celibatu, ki se je posebej razvilo po vojni na Hrvaškem in Češkoslovaškem. »*Nanaša se na članek Čuvari Sijona v Narodnoj Politici, 13. 2. 1918, kjer se je po vzoru češkoslovaškega župnika Zahradnika, ki je v njihovem društvu Jednota zavzel stališče za odpravo celibata za škofe in duhovnike, podobno so se zagreli tudi nekateri duhovniki na Hrvaškem, zato tudi poročilo v Vzjamnosti. Med drugim so zahtevali: 1. uvedenje fakultativnog celibata; 2. skraćenje, dotično reforma brevijara; 3. uvedenje svjetskog odijela; 4. moderniziranje sjemeništa; za klerike više slobode; 5. svećenićka vijeća (ne pod ovim imenom); 6. uređenje socijalno-ekonomskih prilika nižega klera; 7. ukinuće lukna i bira; 8. reformu biskupskih vizitacija; 9. uređenje prilika višem kleru; 10. uređenje ingerencije višega klera na niži; te nekoliko točaka manjeg interesa*.«[767]

Reformistične zahteve so vedno zanimive, predvsem med duhovščino, saj vnašajo neenotnost in vznemirjenje, zato jih je povzel tudi *UT*: »*V zadnjem času se vrši med duhovščino velepomembno gibanje, ki bo imelo tudi na naše narodno življenje velik vpliv, ako se proizvede in če prodre narodna duhovščina s svojim idejami nasproti konservativni duhovščini. Do sedaj tlačena nižja duhovščina se upira nadvladi višje duhovščine in zahteva enakopravnost tudi zase*.«[768] V *Vzajemnosti* pa Josip Demšar (1877–1980) odgovarja in se sprašuje, kako lahko sploh pride tako poročilo v glasilo jugoslovanskega učiteljstva, saj v vsebini ni nobene besede o šolstvu.[769]

Pri spolnih deliktih so se problemi vrteli okrog otrok duhovnikov in homoseksualnosti. En tak primer se je zgodil na Rakitni, obenem pa je bil povod za napad na škofa Jegliča in vso duhovščino.

Mariborska porota je obsodila pet zločincev na smrt, več drugih na dolgoletne kazni. »*Vsi zločinci so cvetke, ki so zrasle ob nežnem negovanju duhovšine v najbolj pobožnih krajih klerikalnega paradiža. Brezmejno uživanje alkohola, prešestvo, roparski umori, detomori in druga nemoralna dejanja grasirajo danes*

[767] *Vzajemnost* 7 (1919), št. 1, str. 3–5. O isti temi poroča še v več drugih člankih: Češka duhovščina, št. 4; Češka duhovščina protestira, št. 2, str. 32; Predrznost, št. 2, str. 22–23; Odposlanstvo češkega klera, št. 5, str. 73–74. Na Hrvaškem je bil program predstavljen v glasilu reformistične duhovščine *Preporod*: zedinjenje vseh krščanskih cerkva; samostojna cerkvena pokrajina s primasom za Jugoslavijo na čelu; avtonomija cerkve na demokratičnih načelih, z ohranitvijo njene monarhično-hierarhične konstitucije; narodni živi jezik pri maši, zakramentih in vseh obredih; fakultativna molitev brevirja; reformo teološkega študija; ukinitev obveznega celibata; materialno zavarovanje klera, ureditev fonda za vzdrževanje klera s prodajo ali odkupom škofovskih, kapiteljskih, župnijskih in cerkvenih posesti, ki presegajo minimum gospodarstva s prispevkom države in vernikov. Prim. *Vzajemnost* 8 (1920), št. 2, str. 36.

[768] *UT*, 13. 8. 1919, str. 8.

[769] Prim. *Vzajemnost* 7 (1919), št. 6, str. 94.

med našim dobrim ljudstvom, saj je duhovščina med vojno, ko je nagnala slovenske fante in može v strelske jarke, nudila doma ostalim vse prej nego dober vzgled. Mnogi duhovni gospodje so bili denuncijanti, verižniki, prešestniki. Med njimi so še danes eksemplarji, ki se tudi moških niso izogibali, kakor je to dokazala sodna obsodba župnika Magajne.«[770] *Jutro* se je obregnilo ob članek Resen memento!, ki ga je mariborska *Straža* objavila dva dni pred tem. V članku se je avtor spraševal, kje je vzrok tej nemoralnosti (detomor, uboj iz maščevanja, prešuštvo in umor žene, roparski umor ...). Ugotavlja, da je vzrok v razdrapanih političnih razmerah, kjer je vladalo koruptivno delovanje centralističnega režima. »*Ta režim si je potom militarizma zasužnjil sokolstvo in ž njim ogroža vse naše kulturne ustanove. Začelo se je preganjanje katoliške vere, ubijanja ugleda naše duhovščine, med vojaštvom ob pomanjkanju vojnih duhovnikov se umetno širi verski indiferentizem in brezversko sokolstvo, podpira se razkolništvo, olajšujejo prestopi, subvencionirajo se odpadli duhovniki, verske resnice se blatijo nemoteno v režimskem časopisju, odpravlja se svoboda Cerkve in vsiljuje se ›kancelparagraf‹ (žalostna slava samostojnežev). Kulturni boj – s ciljem, da se razoroži katoliško Cerkev v njenem boju proti nenravnosti, nemoralnosti, pijančevanju, zapravljanju itd. – je v svojo službo vpregel ves državni aparat, vojaščino in pred vsem šolo. Da se vpreže učiteljstvo za brezversko in protiversko gonjo, se jim je za takratne življenjske razmere določila dostojna plača in ustanavljale so se zlasti srednje šole celo tam, kjer jih ni bilo treba (pri nas n. pr. srednja kmetijska šola v Mariboru).*«[771]

Župnik Andrej Magajna (1876–1962)[772] je bil 8. oktobra 1921 na deželnem sodišču v Ljubljani obsojen homoseksualnega odnosa z Janezom S. na 6 tednov, Janez S. pa na 3 tedne ječe. *Domovina* se je razpisala v obširnem članku, ki je imel ost s posploševanjem naperjeno tudi proti drugim duhovnikom in škofu Jegliču.[773]

Deviacije pa se niso pojavljale samo pri pijančevanju in na spolnem področju, ampak tudi na ideološkem. V takih primerih sicer ni prihajalo do

[770] Cinizem pod vislicami, v: *J*, 3. 10. 1922, str. 3.

[771] Resen memento!, v: *Straža*, 29. 9. 1922, str. 1.

[772] Magajna je bil očitno nekoliko problematičen, saj je njegovo zamenjavo zahteval tudi župnik Mihael Zupan (1831–1915) v Sostrem. Prim. *Jegličev dnevnik*, 22. 11. in 17. 12. 1906, str. 360–361, 363–364; 5. 1. in 18. 2. 1907, str. 367–368, 373–374. Zadnji zapis o Magajni najdemo pri Jegliču 21. 6. 1916, kjer ga je takole ocenil: *»Izvrstno je katehiziral, na zunaj mnogo dela, v družinsko in notranje življenje pa ne vpliva mnogo, ni pobožen.«* Zanimivo, da ni ničesar zabeležil ob njegovem sodnem procesu.

[773] *»Vrhniški dekan Kete in ljubljanski knezoškof sta bila o svinjarijah župnika že zdavnaj obveščena. Ali kaj je napravil škof, ko je zvedel za sodomsko početje svojega župnika? Pustil ga je nadalje v fari in Magajna je še naprej mašo bral, podeljeval svete zakramente, pasel kot ›dušni pastir‹ ponižne in omejene ovce, v šoli pa poučeval – mladino! /.../ Starši, katerih otroke vabijo maziljeni gospodje preveč v župnišče, žene može, ki se veliko sučejo okoli ›dušnih pastirjev‹ store dobro, ako gledajo s paznim očesom na ›duševno‹ in ›telesno hrano‹, ki je lahko postanejo deležni v župniščih njih možje in njih otroci. /.../ Žene ne puščajte mož v farovže! Matere čuvajte otroke, zlasti dečke, pred farovško gospodo!«* Žene ne puščajte mož v farovže!, v: Domovina, 14. 10. 1921, str. 1–2; Sodoma v Rakitni, v: J, 9. 10. 1921, str. 3.

splošnega pohujšanja in škode, v duhovniške vrste pa je vnašalo nemir, neenotnost in razdor.

»*Prejeli smo iz duhovniških krogov: Z zadoščenjem sem prečital – in mislim, da je istih misli z menoj vsak resen duhovnik – odkrite in poštene besede članka Marksistom okrog Besede in Mladega plamena v 5. številki Vzajemnosti.*[774] *Kmalu nato mi je prišla v roke tudi 5. številka Besede. Tudi ta številka dokazuje, kako prav imate s svojo kritiko, gospod urednik. Kaj pa pravite k temu-le stavku, ki ga je napisal g. Šmon v tej peti številki Besede:*[775] */…/ »socialne enciklike /.../ imajo samo toliko veljave, kolikor so znanstvene (str. 100)?« (Podčrtal jaz.) Ali to res kar tako drži? Da more kaj takega zapisati katoličan, in še povrhu duhovnik, v slovenski katoliški reviji! To je pač prehudo. Ali ta gospod res tako slabo pozna fundamentalko in dogmatiko? Tega ne morem verjeti. Pa saj je vendar kot sociolog moral prečitati vsaj Opombe dr. Ušeničnika k okrožnici Quadragesimo anno (Čas, 1930/31, 8–9, str. 359 nsl.), kjer ta naš odlični filozof in sociolog (in mislim, nekoliko bolj kompetenten kakor g. Šmon) govori takoj na začetku o »značaju okrožnice«.*

Če spravlja take nazore v javnost duhovnik, pač ne sme k temu molčati stanovsko glasilo duhovščine. Kaj pravite?

Odgovor uredništva: a slučaj ni osamljen v našem meglenem, breznačelnem ozračju. Vzroki so globlji, kakor se zdi na prvi pogled. Vzajemnost bo storila svojo dolžnost. Kar zadeva posebej gornjo trditev g. Šmona, pa moramo prepustiti stvar merodajni cerkveni učiteljski oblasti.«[776]

Razprava in medsebojni napadi so se dogajali tudi naprej, npr. v *KL*, št. 52, 2. decembra 1925, str. 2 v članku Slovenec laže naprej! in Kulturnobojni strahovi. Avtor Roman Bendé je med drugim zapisal: »*V drugih krajih so ženske ozmerjale zakonske može, češ, da so rekli gospod, da vsak, kdor ne voli SLS, pride v pekel ... /.../ Kako drugače zveni beseda priljubljenega dušnega pastirja, ki se je ob času volitev javno izjavil pred srenjo svojih ovčic: ›Bogu bom dajal račun, kako*

[774] *Vzajemnost* 11 (1933), št. 5, str. 106–111. Članek je napisal dr. J. Aleksič in v njem pobija idejo, ki sta jo širila *Beseda* in *Mladi plamen*, da je mogoče ločiti Marxov svetovni nazor od ekonomskega, da katoličan lahko sprejme zgolj marksistično ekonomsko teorijo, obenem pa se drži katoliškega svetovnega nazora, kakor da sta to dve teoriji, ki med seboj nista povezani. Aleksič zatrjuje, da je Marxova ekonomska teorija *»neločljivo zvezana z njegovim materializmom, zato, ker je sam osnovni, vse ostalo pogojajoči, izhodiščni pojem te teorije, t. J. Pojem dela – materialističen«*, str. 107. Aleksič se obregne tudi ob Šmona: *»Druga značilnost Besede in Mladega plamena je njun poseben ton ali oblika pisanja. V tem tonu se razodeva neko čudno nezaupanje, da ne rečem skoraj mržnja do katolicizma in duhovnikov. Gotovo je osebna zadeva duhovnika Šmona, če na tak način napada svojega bivšega profesorja, kakor je to storil v svojih člankih Še ena sociologija izkoriščanja, ali če n. pr. odgovarja svojim predstojnikom s temi-le besedami: ›Mimogrede bi rad omenil, da je moj zadnji članek segel globoko do srca tudi nekaterim očancem iz centra doline šentflorjanske. Seveda so to nepraktični rodoljubi, ki te pobijejo, kar z najnovejšimi podatki. Strašno me je pretresla njihova modra sodba‹.« Beseda* 1 (1932), št. 5, str. 91.

[775] Franc Šmon, Kje je nejasnost, nedoslednost in nezavisnost, v: *Beseda* 2 (1933), št. 3, str. 51–54; št. 4, str. 78–80 in št. 5, str. 99–100. Gre dejansko za Šmonovo kritiko subjektivizma, racionalizma in kapitalizma, obenem pa odgovor na kritiko njegovega svetovnega krščanskega nazora in nazora njegovih tovarišev.

[776] *Vzajemnost* 21 (1933), št. 5, str. 106–111.

sem vršil svoj zvišeni poklic in težko nalogo dušnega pastirja, nikdar pa o tem, ali sem volil Korošca, Radića ali Puclja ...‹ To je duhovnik na svojem mestu, zato je spoštovan in obče priljubljen. Hvala Bogu, niso danes več redki duhovniki, ki tako mislijo in delajo.«[777]

11.4 ODNOSI DO POLITIČNE UREDITVE IN OBLASTI

Odnosi med duhovniki in politično oblastjo so vedno zanimivi in kažejo na ne/urejenost posameznih področij, ki se med Cerkvijo in državo prekrivajo in so v medsebojnem interesnem področju. Nekaj teh področij je že bilo prikazanih, predvsem področje šolstva, kjer so bili kateheti vključeni v pedagoški proces s poučevanjem verouka in različnimi verskimi vajami: bogoslužje, duhovne obnove in podobno. Drugo tako področje je ekonomsko področje, ki je bilo predstavljeno na začetku tega poglavja. V teh primerih so bili duhovniki v stalni uradni korespondenci med škofijo, upravno oblastjo in posameznim duhovnikom, kar je bilo tudi predstavljeno s posameznimi dokumenti.

Ni bil pa še predstavljen odnos do politične oblasti, ki je bil posebej pogojen s političnim stanjem, ki se je zaostrilo z uvedbo diktature in je svoj višek doseglo v prvi polovici tridesetih let s preganjanjem duhovnikov. To preganjanje je imelo svoje vzroke že v boju ob sprejemanju ustave (čl. 12), kar je bilo predhodno že predstavljeno. Iz dokumentov se vidi, da so bili duhovniki stalno bolj ali manj nadzorovani, zadeva pa se je z diktaturo gotovo še zaostrila. Težave so se lahko pojavljale z odrekanjem zakramentov Sokolom, izobešanjem »napačnih« zastav na državne praznike, prijavami pridig ali pa s krivimi ovadbami. Tak primer najdemo že leto po zedinjenju. Iz zapisnika orožniške brigade v Ljubljani, postaja Borovnica, z dne 10. decembra 1919 izvemo, da je župnik Ivan Štrajhar (1878–1947) sklical shod v dvorani izobraževalnega društva, kjer je govoril o resoluciji proti novemu šolskemu zakonu, v kateri pa so zahtevali, da imajo kmetje in Cerkev pravico soodločati, samo 4-letno učno dobo, ki so ji sledili gospodarski in gospodinjski tečaji, žensko volilno pravico, znižati bi se morale železniške tarife, menjava K v din bi morala biti 1:1, dohodninski davek bi morali plačevati samo premožni in vojni dobičkarji, ne pa kmetje. Župnik se je zavzel, da je vera v nevarnosti, pri čemer mu je hotel navzoči učitelj Franjo Rant ugovarjati, vendar ga župnik ni pustil do besede. Žandarji so ugotovili, da: »*Našega ujedinjenja in Srbov župnik Štrajhar ni omenjal, tudi proti državi kot taki ni rekel ničesar. Seveda pa tudi opazke, kot so prej navedene (posebno*

[777] Roman Bendé, Kulturobojni strahovi, v: *KL*, št. 52, 2. 12. 1925, str. 2.

glede poslancev, da niso od ljudstva izvoljeni) pri prisotnih ljudeh ne rodijo dobrih posledic.«[778]

Duhovniki so protestirali proti pisarniškemu delu, ki so ga morali opravljati za državo. Župnik je namreč moral sporočati okrajnim sodiščem smrti in nezakonska rojstva otrok, za potrebe banskih uprav so izdajali tudi matične liste iz krstnih knjig. Pri tem je včasih prihajalo do napetih odnosov, škofijski ordinariat pa je miril vročo kri. Župnik Josip Cegnar (1887–1939) iz Stranj je vrnil znesek 79,70 din s pripombo: »*S tem ne morem voditi župne pisarne. Ako plačam postrežnico za kurjenje in snaženje pisarne, ni denarja za drva. Ako kupim drva, ni denarja za postrežnico. Zato bo odslej župni urad v Stranjah za državne urade, državno dvorano [pisarno?], bolniško blagajno itd. zaprt. Dojenček tukajšnjega fabr. delavca dobi na dan od države SHS polovico več kot župnik (s polno kongruo) v 34. letu službovanja. Zato vaše zasmehovanje zavračam*.«[779] Škofijski ordinariat pa je pojasnil velikemu županu: »*Na tamur. dopis z dne 15. 10. 1925, V. br. 530 škofijski ordinariat prosi, da se zgoraj imenovanemu še enkrat dostavi dopolnilo kongrue, ki ga je vrnil. Glede vodstva matic v Stranjah je stvar v redu. Besede, ki jih je župnik Cegnar v razburjenosti zapisal, se dajo razlagati s tem, da je župnija Stranje skrajno slabo dotirana, brez imena vrednih krajevnih dohodkov, in je župnik, ki po fasiji prejema kongruo oziroma dopolnila K 2027,98 (torej nad celo kongruo), nujno navezan na draginjsko doklado*.«[780] Župniku so še enkrat nakazali draginjski dodatek. Če ga je sprejel, iz dokumentov ni razvidno.

---

[778] Glej prilogo 2. Župnik Štrajhar (tudi Strajhar) je bil vsestranski narodno-duhovni delavec. Poleg tega je bil tudi voditelj (posojilnice, hranilnice) in velik graditelj (prosvetni domovi, župnišča, povečanje cerkve v Borovnici, nova cerkev na Rakeku). Več o njem: I. Gantar: 1947 Cerknica–Ivan Štrajhar: https://stareslike.cerknica.org/2020/04/29/1947-cerknica-ivan-strajhar/ (pridobljeno: 21. 5. 2022).

[779] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2, ŽU Stranje, 1. 10. 1925. Župnik se je podpisal: »*Jos. Cegnar župnik berač*«.

[780] Prim. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2. Morda še en tak primer iz sreza Kamnik, ki se je raztegnil vse do Škofje Loke. Gre za poizvedovanje o Gizeli Breščak. ŽU sv. Lenart nad Škofjo Loko je izdal zanjo rojstni list. Ker je bila njena hči Amalija dolžna za prevoz in postrežbo, je sresko načelstvo v Kamniku začelo poizvedbo in zato zahtevalo dokumente. Gizela je bila potujoča ciganka, zato so iskali dokumente v ŽU Mengeš, Komenda, Jarše, Homec in končno pri Sv. Lenartu nad Škofjo Loko. Amalija je izjavila: »*Moj sin Franc je bil rojen pred približno 6 leti v Komendi pri Južinu. Je nezakonski sin, ker sem s svojim možem poročena le po cigansko. Jaz sama sem bila rojena okoli l. 1890 v gozdu blizu Jarš. Najbližnji hiši se pravi pri Raku in leži proti Radomljam. Moji materi je bilo ime Breščak Frančiška. Bivala ni stalno v Jaršah, temveč me je porodila tam le mimogrede. Po porodu pa je šla zopet naprej. Tudi moja mati ni bila cerkveno ali civilno poročena, temveč le po cigansko. Rojena je bila moja mati v Št. Rupertu na Dolenjskem ali v okolici. Čas rojstva pa mi ni znan. Po smrti matere se zadržujem večji del v Radovljiškem okraju (Begunje, Dovje, Jesenice). Umrla je mati pred 10 leti v Sevcih nad Škofjo Loko. Kam sem pristojna jaz in po meni moj sin, mi ni znano. Odkar bivava skupaj z možem, se zadržujeva največ v okolici Radovljice, prej pa sva z materjo hodile po svetu brez stalnega bivališča. Kje in kdaj je bila rojena moja stara mati in kako ji je bilo ime, mi ni znano.*« Župan Jarš pa je na poizvedovanje sreskega načelstva v Kamniku odgovoril: »*1. V Jaršah ni bila rojena nobena ciganka ne pred l. 1890 in ne pozneje, vsled tega se ne more [izdati dokument] radi krstitve. 2. V Jaršah se ne imenuje nikjer vulgo pri Raku pač pa je pri Raku v Homcu, obč. Homec in to zraven gozda prva hiša, ter prva od Radomlja.*« AS 129, okrajno glavarstvo Kamnik, f. 5, dokumenti: Sresko načelstvo Kamnik, dne 6. 8. 1929, št. 8970, ŽU Sv. Lenart nad Škofjo Loko; ŽU Sv. Lenart nad Škofjo Loko, dne 20. 1. 1930, št. 114; zapisnik zaslišanja, brez datuma, št. 7378; Odgovor župana Jarš, dne 23. 6. 1930, št. 474.

Težave pa so nastajale tudi pri sporočanju zahtevanih osebnih podatkov prebivalcev upravnim oblastem. Tak problem se je pojavil v kočevskem sodnem okraju, kjer je okrajno sodišče 18. aprila 1940, št. Su 74/25/40-1, zaprosilo vse župnijske urade, »*da v smislu sodnega poslovnika sporočijo vsakih deset dni smrtne slučaje – negativna poročila, pa da pošljejo vsaj vsak mesec. Vkljub gornjemu zaprosilu, se župni uradi opozorila ne drže in pošiljajo nekateri župni uradi poročila mesečno, negativna poročila pa sploh ne. Pogostokrat se zgodi, da župni uradi sploh pozabijo poslati poročila o smrtnih slučajih, poročila o nezakonskih rojstvih in poročila o pozakonitvi nezakonskih otrok.*« Kraljeva banska uprava je poslala vsem župnijskim uradom v okraju opozorilo po posredovanju apelacijskega sodišča v Ljubljani z dne 10. avgusta 1940, št. Su 1729/17/40/1, ker naj bi ti uradi kljub izrecnemu opozorilu okrajnega sodišča v Kočevju zamujali ali celo opuščali prijavo smrtnih primerov in nezakonskih rojstev sodišču. S tem so povzročali strankam škodo in onemogočali brezhibno poslovanje sodišča. Banska uprava in sodišče sta zagrozila, da bosta, če bi bilo opozorilo neuspešno, proti kršilcem nastopala po zakonu.[781]

Omenjeni so bili zapleti glede državne zastave. Žandarmerija je bila pri tem nadzorstvu zelo stroga in si je s tem naložila tudi veliko dela. Zanimiv je primer Janeza Kramarja (1871–1950), župnika v Ribnem, ki 1. decembra 1931, na državni praznik ujedinjenja, ni izobesil državne zastave ne na župnišču, ne na župnijski cerkvi. Poleg tega »*je bila služba Božja v župni cerkvi v Ribnem na 1. decembra t. l. prilikom državnega praznika že ob 6. zjutraj namesto po 8. uri, kar je zelo oteš[ž]kočeno za šolske otroke[,] ker se morajo tako zgodaj zbrati v šoli[,] da gredo potem v skupnem sprevodu v cerkev. Tako postopanje župnika Kramarja vzbuja kritiko pri narodno zavednem ljudstvu, da se ne vpošteva državnega praznika niti toliko[,] da bi se obes[i]la državna zastava na javno pravna poslopja in opravila služba Božja mesto ob 6. vsaj ob 8. uri.*« Župnik je bil zato poklican 15. januarja 1932 na zaslišanje na okrajno glavarstvo v Radovljici. Podal je pisno izjavo*: »Slavno okrajno glavarstvo v Radovljici! Dne 17. dec. 1931 na rojstni dan Nj. veličanstva kralja Aleksandra I. je bila na župnišču izobešena državna zastava. Neža Bernard Ana, služkinja v župnišču Polica pri Višnji gori, ki je bila takrat pri meni na bolezenskem dopustu in je na moje naročilo sama zastavo priredila ter izobesila.*

Isti dan pa je bila po sv. maši zahvalna pesem in molitev za Nj. Veličanstvo kralja. Zastava pa se ni izobesila, ker so bila v zvoniku meseca novembra in decembra nujna popravila ter je bilo vse razkopano.

[781] AS 68 KBUDB, 29–1, BAN, L. 1935–41: Dokumenti: Kočevje, dne 18. 3. 1940, št. Su 74/25/40-1; Ljubljana, dne 10. 8. 1940, Su 1728 in Su 1729/17/40/1; KBUDB, Ljubljana, dne 16. 8. 1940, št. 26464; II. Št. 26464/1. Sodišče je sklenilo prošnjo: *»Prosim kr. Bansko upravo, da izvoli župne urade v območju okrajnega sodišča v Kočevju opozoriti, da bodo v bodoče točno pošiljali sodiščem poročila o rojstvih in o smrtnih slučajih. Izvršen ukrep mi prosim izvolite sporočiti.«*

Podpisani sem že dva meseca bolan na revmatizmu. Zdravi me g. dr. Češark z Bleda. Ko bom zdrav, se bom oglasil, tudi osebno, sedaj pa v tem snegu ne morem nikamor. Blagovolite to vpoštevati.«[782]

Na okrajnem glavarstvu v Kranju pa je sreski načelnik izdal okrožnico o izobešanju zastav, v kateri je pojasnil nekaj neprilik tudi med svojim uradništvom:

»*Dognal sem, da v nekaterih občinah se ni vpošteval § 9 zakona o praznikih in moji okrožnici od 14. oktobra t. l., št. 16884 ter od 25. novembra t. l., št. 19106, glasom katerih morajo ob državnih praznikih izobešati državne zastave vsi državni (žandarmerijske stanice, pošte, šole i.t.d.) in samoupravni (županstvo, cestni odbor, zdravstveni zastopi i.t.d.) uradi kakor tudi uprave javnopravnega značaja (župnišča).*

Zgodilo se je celo, da dne 1. decembra nekateri občinski uradi niso imeli razobešenih zastav. To je pač že skrajna malomarnost, katero bom v prihodnje brez pardona z vsemi razpoložljivimi sredstvi zasledoval. To dejstvo kaže, kako malo se nekatera županstva brigajo za zakon in tukajšnje odredbe. Namesto, da bi županstvo z dobrim vzgledom prednjačilo, se niti samo ne ravna po zakonu. Tako postopanje moram ostro grajati in pričakujem, da se ne bo ponovilo ne v tem ne v drugem oziru.

Županstvu naročam, da za prihodnji državni praznik (17. decembra t. l.) opozori posebej in pravočasno vse zgoraj navedene urade in zavode v tamošnji občini na zakonite predpise s pripombo, da bo vsakdo kaznovan, ki jih ne bo izpolnjeval.

Da je temu zgodilo, poročaj mi županstvo v petih dneh.

Zajedno se županstvo opraviči, zakaj ni imelo dne 1. t. m. razobešene državne zastave, na svojem uradu. Sreski načelnik: Znidarčič.«[783] Poleg obvestil posameznih županstev, da so obvestili zgoraj imenovane urade, imamo tudi nekaj pojasnil župnikov. Župnik Franc Koželj (1872–1963) iz Zapog je na omenjeni dopis odgovoril: »*Na dopis z dne 6. 12. t. l., praes. 10./12. si usoja podpisani sledeče odgovoriti: Na državni praznik dne 1./12. t. l. res ni bilo na tukajšnjem župnišču državne zastave. Ni se pa to zgodilo zato, kakor da bi podpisani omalovaževal zakonske predpise, pač pa zastave ni imel, da bi jo izobesil. Svojo zastavo (slovensko) sem posodil za nedeljo po sv. Telesu svojim sorodnikom in Rodici pri Domžalah za procesijo. Naročil sem teden pred državnim praznikom svoji sestrični kuharici, ki je šla domov, naj mi zastavo tam prešijejo v državno in mi je prinese nazaj, pa je ni prinesla, ker je na to pozabila. Opravil pa sem v cerkvi na dan 1. dec. t. l. zjutraj po službi božji slovesni Te Deum in tudi ljudstvu iz prižnice prej oznanil, zakaj ta dan omenjena slovesnost, torej se o kakem omalovaževanju*

[782] AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876, dokument žandarmerijske stanice Bled z dne 6. 12. 1931, št. 3233; Okrajno glavarstvo Radovljica z dne 15. 1. 1932, št. Pov 969/1; Izjava župnika, Ribno, 23. 1. 1932.

[783] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38, Razobešanje zastav ob državnih praznikih z dne 6. 12. 1929, št. 19479/29.

zakonitih predpisov oziroma pomanjkanju dobrega zgleda ljubezni do naše države pri podpisanem ne more govoriti.«[784]

Duhovniki pa niso imeli dela samo s prepisi matic, sporočanjem osebnih podatkov javnim upravam in ovekovečenjem praznikov, ampak so za nastop svoje službe potrebovali nravstveno spričevalo upravnih oblasti. V arhivu obstaja kar nekaj dokumentov, iz katerih je jasno, da je ordinarij obvestil velikega župana, ki je, če je mislil, da je treba, poslal zahtevek za poizvedbo o lojalnosti dotični žandarmerijski stanici, ki je podala spričevalo o primernosti osebe za imenovanje za župnika. Škof Jeglič je tako na primer 8. februarja 1929 poslal velikemu županu v Ljubljani dopis: »*Za župnika že dalje časa izpraznjene župnije Sv. Lenart nad Škofjo Loko nameravam imenovati Jankota Mevželj, zdaj upravitelja imenovane župnije, ter prosim, da blagovolite, gospod veliki župan, to na znanje vzeti*.« Veliki župan mu je odgovoril 27. februarja 1929: »*S tam. dopisom z dne 8. februarja 1929, štev. 560 priobčeno in nameravano imenovanje g. Jankota Mevžlja za župnika v Sv. Lenartu nad Škofjo Loko sem vzel na znanje. A.d.: ker je imenovani že služboval v naši državi odpadejo nadaljne poizvedbe glede njegove osebe, zak. 75. drž. zak. št. 50.*«[785] Tak birokratski postopek se je odvil pri praktično vsakem imenovanju župnika, glede kongrue in doklad pa pri vseh nastavitvah.[786]

Oblast pa ni preverjala samo lojalnosti (politične primernosti) kandidatov za župnike. Velik problem so bili lokalni dohodki, saj jih občine večkrat niso želele nakazovati, veliko pa je bilo odvisno tudi od politične usmeritve županov in občinskih uprav. Problem je dobro predstavljen pri župniku Josipu Koširju (1907–1973) iz Radomelj, ki so bile podobno kot Trzin ekspozitura in je bil tam

[784] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38, ŽU Zapoge, dne 11. 12. 1929, št. 62. V državi je veljalo več različnih KZ, temelj pa je bil stari srbski KZ iz predvojne dobe. Nov KZ so pripravljali osem let in je bil uveden z diktaturo. Prim. Nov kazenski zakonik, v: *Domoljub* 42 (1929), št. 5, str. 54. Glej op. 583.

[785] AS 68, KBUDB, 1928, 1929, f. 29–11, 1–6000, 1929, Dokumenti: Š. O. Ljubljana, 8. 2. 1929, št. 560; Veliki župan ljubljanske oblasti, dne 27. 2. 1929, št. U.2160/IV. Na to je škofijski ordinariat Š. O. 1045, dne 22. 3. 1929, št. 1045, poslal sporočilo županu: *»V zvezi s tamošnjim dopisom z dne 27. februarja 1929 št. U. 2160/IV sporoča škofijski ordinariat, da je bil Janko Mevželj, župni upravitelj pri Sv. Lenartu, dne 21. marca 1929 kanonično umeščen na podeljeno mu župnijo. Škofijski ordinariat zato prosi, da se imenovanemu ustavijo prejemki župnega upravitelja in se mu nakažejo prejemki župnika pri Sv. Lenartu od 21. marca 1929 dalje.«* Veliki župan je poslal rešitev dne 4. 4. 1929, št. 1045, Š. O. v vednost: *»Janku Mevžlju ukinjam prejemke letnih 1813,63 Din z dnem 20. marca, ter mu nakazujem kot župniku kongruino dopolnilo v znesku letnih 1922 Din 35 p. Od 21. marca 1929 dalje po poštni nakaznici, podružnice v Ljubljani. Starostna in draginjska doklada mu ostaneta neizpremenjeni.«*
Glej tudi AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 5: Premestitev Valentina Oblaka iz Krope v Presko, Š. O. Ljubljana, dne 8. 2. 1927, št. 460. Žandarmerijska stanica Kropa je dne 22. 2. 1927, št. 249, izdala naslednje mnenje: *»Sreskemu poglavaru[sic.] Radovljica sporočam, da je župnik Valentin Ablak[sic.] naš državljan ter da je v nravnem in državljanskem oziru neoporečnega obnašanja, oziroma zadržanja.«*

[786] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38, Žandarmerijska stanica Smlednik, dne 5. 12. 1929, št. 1598: *»Upnik je politično lojalen in v političnem oziru nič kvarnega znano: ŽU Smlednik, Cegner, Trboje, Ivan Cuderman, Zapoge Franc Koželj, Mavčiče, Valentin Mavčič je meseca septembra umrl, dosedaj pa še ni bil drugi imenovan vsled tega ne poseduje državnih zastav.«*

običajno nastavljen kakšen upokojeni župnik. Župnik je pisal sreskemu poglavarju v Kamnik.[787]

Zanimiva je tudi naslednja utemeljitev. Župnik Franc Ks. Pavšič (1876–1930) iz Poloma pri Kočevju je pisal na Ministrstvo ver v Beograd prošnjo za denarno podporo v višini 2.000 din. Prošnjo je utemeljil, da je bil »*vedno navdušen Jugoslovan in je deloval in še deluje na prosvetnem polju kot narodni pesnik in pisatelj*.« Prošnjo je velikemu županu priporočil škofijski ordinariat. Veliki župan jo je preposlal sreskemu poglavarju v Kočevje, ki je zahteval izjavo žandarmerijske stanice v Starem Logu. Komandir mu je odgovoril: »*Po poizvedbi poročam, da je duhovniška služba v Polomu slaba, ljudi je približno 380, pogrebov na leto 4 do 8 pri katerih se dobi nekaj štolnine. Župnišče ima le vrt in par prav majhnih njivic. Maš ljudje ne plačujejo ker so sami revni. Župnik v kolikor se je pri ljudeh moglo poizvedeti nima toliko, da bi zamogel plačati svojo služkinjo, kateri je že 4 leta dolžan plačilo.*

Prosilec se bavi z leposlovjem zlasti s pesništvom ob priliki poroke Njeg. Veličanstva Kralja Aleksandra I. je poslal Poročno pesem na kabinetno pisarno v Beogradu, za kar je dobil posebno pohvalo.

Iz prednjega je razvidno, da je prosilec za prošene podpore v resnici potreben, da si nabavi nekaj obleke, katero ima slabo in je tudi kot dober državljan te podpore vreden.«[788]

Po uvedbi diktature je napetost vse bolj rastla in razna nadzorovanja, konkretni posegi policije in podobno so se samo še stopnjevali. Vprašanje je, če so kdaj tudi duhovniki izzivali spor. Tak zanimiv primer, ki je dodobra razjezil predvsem kanonika Ignacija Nadraha, ravnatelja bogoslovja, se je zgodil maja 1932, ravno okrog Koroščeve obletnice in tik pred aretacijami posameznih duhovnikov na Gorenjskem. Dogodek na kratko v svojem dnevniku opisuje duhovnik Jože Gregorič, ki je bil takrat v tretjem letniku bogoslovja, leto pozneje pa je bil posvečen. »*19. maja 1932: Danes smo napravili izlet v Ribnico z vlakom, nato skozi Novo Št. in Sodražico. Vse je šlo po sreči in lepo vreme smo imeli. Na Grosuplju smo se sedli z akademiki (juristi) in začeli peti in demonstrirati skozi do Ljublj. in potem po Miklošičevi, kjer so nas v dežju razgnali policaji. 20. maja 1932: Vodja je ves v ognju, da smo mu napravili tako sramoto. Policija piše in zahteva zadoščenja. Videlimus[sic.!]. 21. maja 1932: Policiji smo odgovorili tako, da bo vso stvar najbrž spravila ad acta. Izrabili smo namreč lažnivo sumničenje, češ, da smo bili 12. maja na gradu?/.../ Upanje je, da se bo vse v miru končalo...*«[789]

[787] Glej prilogo 7.

[788] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 3, Prošnja na Ministrstvo ver Beograd, Polom pri Kočevju, 14. 10. 1925; Priporočilo Š. O. Ljubljana, dne 7. 12. 1925, št. 4288; Veliki župan sreskemu poglavarju v Kočevje, Ljubljana, 11. 12. 1925, št. 584, Sreski poglavar jo je preposlal Žandarmerijski stanici v Starem Logu, ki je dala izjavo 18. 12. 1925, št. 1238.

[789] NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Gregorič Jože, šk. 219: Dnevnik Jožeta Gregoriča.

Dogodek omenja tudi »vodja«, ravnatelj Ignacij Nadrah: »*Na izletih je imelo Cirilsko društvo nalogo skrbeti za red in je to nalogo izvrstno vršilo razen pri enem izletu k Sv. Gregorju, ko je nekaj bogoslovcev z laiškimi akademiki napravilo demonstracijo po Miklošičevi cesti*.«[790]

Oblast pa je tudi sicer preverjala posamezne kandidate in ocenjevala njihovo primernost za poučevanje verouka. V Rožmanovem arhivu obstaja seznam katehetov, ki ga je izdala KBUDB, ki niso primerni za veroučitelje in se jim zato ni izdal dekret. Poziva Š. O., naj za imenovanje namesto navedenih predlaga druge duhovnike, sicer bo moralo učiteljstvo prevzeti poučevanje verouka, ki je obvezen predmet. Med razlogi za njihovo neprimernost je uprava navedla: »*Bil že razrešen po ministrstvu prosvete; politično nezanesljiv; politični pregreški; politični pregreški, se ne priporoča*.«[791]

Preden bodo predstavljeni sodni procesi, je prav, da sta predstavljena še dva dokumenta: pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru in pismo Denuncijacije predsedniku vlade. Pri tem je treba pripomniti, da so sicer vsi škofje podpisovali in objavljali razna pastirska pisma in opozarjali na napake, tako na primer ob uvedbi SKJ. Tako konkretno pa se za duhovnike, torej kuratni kler, ni zavzel nobeden od škofov razen škofa Rožmana. Prvo pismo je prav preroško. Drugo pismo je po vsebini zelo podobno prvemu, nekateri deli pa so nekoliko razširjeni in so dodani v opombi.

Oster odziv škofa Rožmana je bil posledica zgodovinske situacije. Sicer pa je vedno zagovarjal spoštovanje do oblasti in k temu spodbujal tudi svoje duhovnike.[792] Kljub protestom so se pritiski nadaljevali, odnosi pa so bili vse bolj napeti. Višek so dosegli leta 1933, ko je oblast konfinirala dr. Korošca v Srbijo, mnoge duhovnike pa po branju Pastirskega pisma jugoslovanskih škofov. Ti pritiski in nadzorovanja so bila za duhovnike večkrat poniževalna, predvsem pa brez vsakega utemeljenega suma. Naj bosta v ponazoritev predstavljena dva primera. Prvi primer se dotika omenjenega pastirskega pisma. Iz Uprave KBUDB je ban poslal naročilo: »*Vsem predstojnikom in upravniku policije, sreskim načelnikom: Prejel sem poročilo, da je bilo dne 19. marca t. l. v cerkvi v Vinici čitano pastirsko pismo. Vsebuje protest odnosno opravičilo glede izdajanja pastirskog lista, naperjenega proti Sokolu Kraljevine Jugoslavije. Baje, da oni pastirski list ni imel namena žaliti Sokola Kraljevine Jugoslavije ter da ima [K]atoliška cerkev pravico do telesne in moralne vzgoje mladine.*

---

790 Nadrah, *Spomini*, str. 53–54.

791 NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, KBUDB, Ljubljana, 25. 2. 1935, IV. No 1071/8.

792 *»Strašna vest o nenadni smrti našega velikega vladarja kralja Aleksandra, ki je dne 9. oktobra padel pod zločinsko roko brezvestnega atentatorja kot žrtev za ohranitev evropskega miru in veličino kraljevine Jugoslavije, je nas vse napolnila z globoko žalostjo in ogorčenjem nad zločinom. /.../ Naša krščanska dolžnost je, da prosimo Boga, naj čuva našo kraljevino Jugoslavijo pred vsakim zlom, naj krepi, podpira in blagoslavlja tiste, ki jo vodijo, predvsem Njegovo Veličanstvo kralja Petra II.« »Z zvestobo in delom po naukih naše svete vere hočemo vsi izpolniti poslednje naročilo umirajočega kralja: Čuvajte Jugoslavijo!«* Prim. LŠL 69 (1934), št. 7, str. 67.

V tem pismu je tudi izražen protest proti predlogu, stavljenem v narodni skupščini glede izgona jezuitskega reda in razlaščanja njihovega imetja. Dalje protest proti razpustu katoliških prosvetnih zvez in društev, kojih da je bilo v Dravski banovini preko 400.

Navedeno je bilo prečitano brez kakega komentarja. Poročajte nemudoma, ali se je morda takšno pastirsko pismo čitalo na tamošnjem področju.«[793]

Še hujši je primer Franca Gornika (1895–1968), župnika iz Begunj pri Lescah, ki je sreskemu načelniku napisal pritožbo: »*Dne 8. aprila 1933 je prišel v pisarno podpisanega župnega urada neki orožnik orožniške postaje v Begunjah. Zahteval je od podpisanega, da mu da izjavo, dali je dobil od škofa neko okrožnico.*

Podpisani je odgovor na to zahtevo iz važnih razlogov odklonil. Orožnik pa je hotel na vsak način izjavo podpisanemu izvabiti in mu je začel v neurejenih in nejasnih besedah govoriti o oblasti in je končno rekel, da je on v Begunjah višja oblast nad podpisanim.

Na to sem mu odgovoril: »Vi niste nobena oblast, temveč le eksekutiva, izvršilni organ. Svojo dolžnost ste izvršili, ko ste me prišli vprašat, kakor so vas poslali. Sedaj je vaša dolžnost, da vašim nadrejenim sporočite, da sem odgovor odklonil, sicer nič.«

Orožnik na to: »Pa kakav ste vi človek! Još nisam natrofio takega človeka!« To je izgovoril z ostrim, naravnost osornim glasom.

Proti tem besedam sem protestiral, češ, da nisem zanj kakšen »kakav človek«, ampak da sem zanj v svojem uradu gospod župnik in da se bom pritožil zoper tako izražanje.

Ko je orožnik videl, da je prekoračil mejo dovoljenega, ali pa da se ne dam ostrašiti, se je poskušal opravičevati, češ, da ni mislil nič žalega in je nato zapustil pisarno z grožnjo: »Bomo več videli!« Ta dogodek sporočam srezkemu načelstvu v nadi, da bodo odslej njegovi organi dobili direktive izvrševati poverjene jim ukaze v meji ukazov in na način, ki ne bo žaljiv.«[794]

Stanje se ni umirilo, ampak je očitno postalo pravi »lov na čarovnice«, saj so lovili duhovnike tudi v javnosti pri belem dnevu. Sum je pritegnil že zgolj njihov sprehod po mestu, saj je komandir žandarmerijske postaje Mojstrana poročal sreskemu načelniku v Radovljico: »*Komandir žandarmeriske stanice Mojstrana pod Pov. br. 393 od 28. aprola[sic.!] 1933 godine izveštava ovu stanicu da je isti dana 27. aprila 1933 godini prilikom njegovog dolaska na Jesenice vidio veču grupu sveštenika na Jesenicama i osumljičio ih je da su ovi imeli neku političku konferenciju. Na prednje izveštavam sledeće.*

[793] AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, III/pov. 291-590, šk. 908, KBUDB Ljubljana, 31. 3. 1933, Pov. II/2, No 241/96.

[794] AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, III/pov. 291-590, šk. 908, Franc Gornik, ŽU Begunje, sreskemu načelstvu v Radovljici, 10. 4. 1933.

Dana 27. aprila 1933 godine posle pola dana doputovali su na Jesenice u 14 časa sa vlakom župnik iz Bohihj[sic.!] bele, Zasipa i Mojstrane ovi su skupno sa ovdašnjim župnikom g. Kastelicom šetali po Jesenicama i nazad pred odlaskom vlaka t. j. u 18 časa istoga dana otišli su u hotel Triglav na Jesenicama, tamo su poli i razgovarali se u privatnom životu a ne u političkom, a u 18 časa prva tri odputovala u svojim pravcima.

Proverom izvršenom, nije se od strane ovih sveštenika vršila nikakova konferencija kako to komandir stanice Mojstrana navodi. Komandir stanic narednik.«[795]

11.5 SODNI PROCESI PROTI DUHOVŠČINI

Pri obravnavanju sodnih procesov proti duhovščini je potrebno nekaj pojasnil. Sodni procesi so bili običajno postopki preko KBUDB, ki je imela zabeleženo korespondenco po posameznih primerih, zato je bilo treba najprej pregledati ves indeks oz. pozneje delovodnik KBUDB in iz njega razbrati seznam duhovnikov, ki so bili v sodnem procesu. Problem nastane že z arhivskim gradivom pred uvedbo diktature, saj so bile med leti zaradi sprememb v oblastnih strukturah z ukinitvami vlad, pokrajinske uprave in uvajanja oblasti zadeve popolnoma neenotne in tudi neohranjene, vsaj tako so zatrdili v ARS. Z uvajanjem KBUDB pa so posamezne zadeve začeli protokolirati. Po pregledu in izločitvi duhovnikov je možno najti posamezni dokument, če seveda ta dokument obstaja. Največ teh virov je bilo v fondu AS 68, KBUDB, od leta 1929 do 1940. Med duhovskimi zadevami je bilo največ raznih prošenj za povrnitev selitvenih stroškov, za dodelitev draginjskih doklad, za pokojnino ali pa za enkratno denarno pomoč zaradi nemogočih gmotnih razmer in v zvezi z bero. Nekaj teh dokumentov je že bilo predstavljenih v prejšnjih podpoglavjih.[796]

Če je v prvem desetletju Kraljevine glede poslovanja opaziti določeno neurejenost, ki se kaže tudi v neohranjenosti dokumentov, je glede sodnih procesov situacija še slabša. Gotovo bi bili zanimivi pregledi sodnih zadev duhovnikov iz indeksa, vendar se je zgodilo, da se dlje od indeksa ni dalo priti, ker v fasciklu, ki je bil naveden v indeksu, tega dokumenta preprosto ni.

Podobne težave se najdejo v NŠAL in NŠAM, kjer je tajni arhiv nedostopen in se ga tudi sproti uničuje. V rednem arhivu pa je teh dokumentov silno malo (npr. NŠAL, ŠAL V., disciplinske zadeve za to obdobje so zbrane v le enem

[795] AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, III/pov. 291-590, šk. 908, Žandarmerijska stanica Jesenice, Pov. 427, 2. maja 1933 (po prijavi ž. S. Mojstrana, šov. 393, 27. aprila 1933).

[796] V fondu AS 68, BAN: F. 29-1, 1924-34 obstajajo dokumenti za leto 1924, nato za leto 1928 in naprej. Vmes dokumentov preprosto ni. Podobno tudi v fondu AS 68, KBUDB, f. BAN, 1924–32, 29–10. Ali pa AS 68 KBUDB, 2–21, L. 1940, 20001–0, kjer npr. manjka dokument št. 34538, ki je sicer zabeležen v protokolu.

fasciklu), pa še pri teh dokumentih včasih pride do težav, ker so spisi nepopolni, kar bomo pokazali pozneje na konkretnem primeru.

Glede disciplinskih zadev obstaja v arhivu samo fascikel št. 39. V njem je na primer zapisnik zaslišanja staršev veroučencev, ki so kateheta Metoda Mikuža obtoževali pedofilije. Zapisniku manjkajo vsi nadaljnji dokumenti o postopanju. Zanimivo pri vsem je, da tudi za avgust in september 1940 v protokolu škofijske pisarne ni protokoliranega nobenega dokumenta v zvezi s tem. Objektivna sodba in predstavitev je zato večkrat onemogočena.[797]

Kljub vsemu pa se najde toliko primerov, da se lahko vsaj delno predstavi duhovščino in sodne procese. Pri procesih je močno čutiti širši družbeno-politični vpliv. Večina sodnih procesov je bila namreč vezana na diktatorski režim po letu 1929 in s tem povezano uvedbo SKJ. Ena od možnih delitev bi bila lahko na sodne procese v zvezi s Sokolom in režimom kraljeve diktature ter ostale sodne procese, ki so zajemali največkrat kakšne pritožbe glede bere.

En primer, ko so bili odnosi med župnikom in župljani napeti, prihaja z Dolenjske. Podpisana Žužemberčana F. Sadar in J. Zupančič sta pisala velikemu županu: »*Podpisani vlagamo vam pojasnilo od dekana Karol Gnidovca iz Žužemberka. In prosimo vas da tega človeka odstranite, uradniki bodete naredili ludstvu in nama zahvalo.*

1. Naši žužemberški občini je napravil velikanske stroške pred 10. leti smo ga silili farovž pokriti in popraviti ne po načrtu in je nalašč pustil razpasti farovž, da je dal načrt napraviti. Da bo sedaj po načertu stal 3 maljone kron[sic.!].

2. Je napravil kazen v Žužemberku in na Dvoru in nastavil v Žužembergu[sic.] eno uradno osebo ki ga je spravil sedaj ob kruh in iz Dvora po svetu pognal, sedaj jih tirja, da bode oba ob premoženje pripravil.

3. Dne 1. februarja 1925 so bile skupščinske volitve. Na Dvoru je naprosil 2 škladlivca negove stranke. Franc Kožela in Franc Travnika, ki sta bila poprej župana sta šla v eno kmečko hišo sta naprosila domačo deklo da naj prinese iz gostilne od Gusta Urbič en liter vina da sta žejna. Dekla je šla in skozi prijaznosti je dobila tajno od hčere Urbič potem sta voznikom naznanila da je sedaj tožba tekla toliko časa da je Gustav Urbič kaznovan 14 dni zapora žena negova 10 dni in tista dekla 10 dni in oba velike stroške. Zato so napravili ki je Urbič protistiral proti načrtu farovža tedva hinavca sta prosta ki sta razglas pisala ne na dan volitve točiti alkoholnih pijač da bi vam razkladal še več kot 10 toliko je hitro spravil v velikanske stroške je zmeraj v tožbah.

4. Priloženi plakat ki ga je izstavil Karol Gnidovec in Franc Kožel (1872–1963) in Franc Travnik bivši župan in je to laž razdajal. Kožel in Korun na Dvoru dne 29. 8. V nedeljo dne 29. 8. 925 so bile občinske volitve na Dvoru je trosil

[797] Glej prilogo 1.

okoli da ni so šli pošteni volivci na volišče iz tem je oskronil poštenega Gerenta in njegovih odbornikov in pijance iz prižnice povedal da so zakrivili poprave farovža o vsi ti možje ki so v gerntskem odboru na Dvoru ko je sam zakrivil ki ni tel popreje popraviti, da je razpadlo od negove strani in prišel 1. volitve dan 23. 8. 1925 ki nima 1. nego je poslal dekan sam svojega konja poj da bode dosegel večino on je vse dogovoril katere kimovce naj se izvoli v občinski odbor sedaj pri volitvi župana dne 8. 9. ga praša odbornik ki ga bodemo volili ko ljudje so za gerenta vpravi potem vi niste naše stranke moramo voliti ravno tistega kot preje ki je veliki župan naš odbor razpustil da bode videl njegov gospodarstvo o si Travnika in on sam sebe in ravno tako so naredili da je glasovnice sam Koželj pisal da se pa ne bi kateri zmotil sedaj smo spet dobili enega lepega trapca. Sedaj je gerent odposlal glavarstvo v Novo mesto kedaji če oddati občino ki žema od gerenta sili da brž od hiše da ne bode še iz prižnice lagal. Prosimo da veliki župan stvar vstavi in naj ji razvelavi lumparijo. Dekanovo bode ludstvo v korist in zadovolstvo. Če ne bode sedaj negovega dela in lumparije konec bodemo en lepi večer konec napravili kar je bilo že ljudi zavoljo njegove hudobije pred sodiščem in v velikanskih stroških.«[798]

V arhivu pa so tudi nekateri dokumenti osebnih duhovniških deliktov ali pa vsaj njihovi fragmenti. Škof Andrej Karlin je 20. aprila 1925 ponovno sprejel v službo Lavrencija Schlambergerja (1867–1929), in sicer s pripombo: »*Z ozirom na navedene razloge, zlasti na obljubo, da hočete vse svoje stanovske dolžnosti z največjo natančnostjo izvrševati, da zadostite, kolikor mogoče, za pohujšanje, katero ste povzročili s svojim pregrešnim življenjem, se s tem odlokom nastavite začasno kot kapelan pri Sv. Vidu na Planini s 1. majem 1925. Katehetsko službo bo tudi še naprej opravlal gospod župnik sam.*

Pred nastopom te službe opravite kakor ste sam obljubil, še nekoliko dni duhovne vaje v kakem samostanu, da začnete novo službo z milostjo božjo in z novim treznim, čistim in bogoljubnim življenjem.

Jurisdikcija se Vam podeli za 3 mesece, počenši s 1. majem 1925. Med tem časom izdelajte vprašanja za redno sodnost. Vprašanja Vam naj da preč. g. dekan v Kozjem, kateremu se s tem dekretom dostojno predstavite.« Pisarna okrožnega sodišča v Celju pa je 9. julija 1926 izdala še pregled preteklih kazni, ki jih je bil deležen zaradi pedofilije.[799]

[798] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2. Odgovora na prošnjo ni zraven. Veliki župan je pismo sprejel dne 16. 9. 1925, št. 469. Pismo velikemu županu ljubljanske oblasti, Žužemberk, 10. 9. 1925. Nekorigiran prepis.

[799] AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 5, Lav. Škofijski ordinariat, Maribor, 20. 4. 1925, št. 555; Prošnja Lavrencija Schlambergerja, duhovnika na Selah, z dne 14. 3. 1925. Poročilo okrajnega sodišča Celje: Sodba z dne 28. 2. 1905, Vr. 1/5-203: obsojen na 18 mesecev ječe zaradi dveh spolnih zlorab: spomladi 1904 z 28. 8. 1890 rojeno Marijo Kolar, ki še ni dopolnila 14 let; 2. v poletju 1904 v Schiltern z 12. 2. 1891 rojeno Julijano Zdovc, ki je bila ena od njegovih učenk in mu je bila zaupana za vzgojo in je ne bi smel zlorabiti. Spodaj dopisano: Višje deželno sodišče v Gradcu je s sodbo z dne 29. 3. 1905 opr. štev. Bs 58/5 zvišalo Lovrencu Schlamberger prisojeno kazen na 3 leta težke ječe, dopolnjene z 1 postom vsaki mesec. Glasom spisa vr. 1/5 je Lovrenc Schlamberger odslužil svojo kazen v kaznilnici Suben v času od 26. 4. 1905 do 26. 4. 1908. Glej tudi: NŠAM,

Naslednji primer je primer upokojenega duhovnika Andreja Klobase (1888–1957), ki je prosil za pokojnino na KBUDB, ki pa je preko sreskega načelnika v Ljutomeru sprožila poizvedovanje glede njegovega premoženja, ki ga je komandir žandarmerijske postaje v Kapeli-Radenci tajno izvedel in poročal sreskemu načelniku v Ljutomer, da je njegovo nepremično premoženje sestavljala hiša, dve viničariji in 13 oralov zemlje v vinogradu, sadovnjaku in gozdu, kar naj bi bilo vredno okrog 160.000 din. Klobasa pa je v letu 1924 in 1928 zaradi dolgov prodal obe viničariji in 8 oralov zemlje, kar naj bi zneslo 80.000 din. Komandir je to komentiral: »*Zapravljivec je v toliko, da se rad spušča v pravde, kar je bil tudi glavni povod njegove zadolžitve.*

Sedaj se preživlja iz posestva, kolikor še ima, katero mu je pa že tudi zadolženo, vendar se pa ni zamoglo zaupno dognati, koliko ima dolga danes.

Prepis kaz. lista, ki se nahaja na tuk. stanici prilagam poročilu.

Kazenski list, Andrej Klobasa, leto 1923, razsodba 10. 10. 1923, Vr VIII 1240/23, kaznivo dejanje: pregrešek zoper zakon, oblastvo in javni red po §104 s.k.z.

Pravnomočno pristojna kazen 1000 Din globe, event. 3 tedne zapora.

Prejšnje kazni:«[800]

Tabela 34: Seznam kazni kaplana Andreja Klobase

Sodišče	Datum	Spisovno znamenje	Kaznivo dejanje	Globa/kazen
Okr. sod. Celje	27. 5. 1921	U VI 97/21	§§ 487, 496 k. z.	1000 kron
,‘ Maribor	1922	Vr. VIII 501/22	§ 491 k. z.	1000 din
G. Radgona	25. 5. 1923	U 296/23	čl. 4 z. o. pos. orož.	200 kron
,“	11. 7. 1923	U 380/23/5	§ 312 k. z.	14 dni zapora
Maribor	12. 11. 1924	Vr. VIII 866/24	§§ 411 in 523 k. z.	1 mesec zapora celi čas post
Maribor	**10. 11. 1923**	**Vr 1240**	**§ 104 s. k. z.**	**1000 din**
,“	2. 12. 1925	Vr VIII 1359/25	§ 104 s. k. z.	14 dni zapora
G. Radgona	14. 7. 1926	U 289/26	§§ 411 k. z.	1000 din
,“	14. 10. 1925	U 444/25	§§ 411 k. z.	200 din
,“	4. 7. 1927	239/27	§§ 411 k. z.	150 din

Ministrstvu ver pa je KBUDB posredovala prošnjo za pokojnino s svojimi razlogi.[801]

Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1925 po delovodnikih, Evgen Lorger (1925–1938), Janez Kokošinek (1927–1938), Lovrenc Schlamberger (1908–1925), f. 1.

800 AS 68, KBUDB, 29–11, BAN, L. 1939, 1–4500.

801 Glej prilogo 41. AS 68, KBUDB, 29–11, BAN, L. 1939, 1–4500. Dodatni dokumenti: Komandir stanice piše sreskemu načelniku v Ljutomeru, 30. 1. 1931, št. 116, na podlagi naloga z dne 19. 1. 1931, št. II. No. 111/3; KBUDB Ministrstvu pravde, oddelek za vere, 25. 11. 1930, št. II. No. 9048/9; Andrej Klobasa KBUDB, Poizvedovanje, Kapela, 4. 11. 1938.

Ob seznamu kazni sicer ni dodanih sodb, da bi lahko pregledali vsebino obtožb, vendar so bili v času diktature pritiski zelo močni. Leta 1933 je apelacijsko sodišče naročilo vsem sodiščem, kakšno naj bo postopanje do duhovnikov na vseh stopnjah v primeru deliktov in sodnih obravnav. Duhovnike, ki so bili v državni službi, so tretirali po zakonu o državnih uslužbencih.[802]

Pritiski so se vrstili in duhovniki trebanjske dekanije so pisali škofu: »*Vsi čimdalje občutneje okušamo ostrejše pojave protiverskega kulturnega boja skoro na vseh poljih. Začenja se nekako tipaje, ali bo kaj reakcije od strani ljudstva. In ker ponavadi te ni, saj dovolj javen ne, kvečjemu malo godrnjanja, a še to le tiho, so nastopi odločnejši. Toda zadnji dogodki so pa pozitivno ljudstvo vzdramili. Ljudje gledajo, kaj zdaj, govoric je toliko in vseh mogočih, iz prižnice hočejo slišati jasno in odločno besedo, nam dušnim pastirjem pravijo, povejte na ves glas, saj to je javno katoliška zadeva, zadeva vse duhovščine Kat. Cerkve. Nekaj gg. je že zaprtih, nekaj jih imajo še zapisane, da jih bodo zaprli ob prvi priliki, nekateri ne smejo več v šolo, drugim zopet na drug način žugajo razni janičarji. Obetajo se prav hude stvari. /.../ Pri sejah Kat. Akcije je stalno na dnevnem redu, naj se ljudem javno pove in odredi zadostilne in prosilne pobožnosti, aktivnost naj se na vseh straneh pokaže. Če molčimo, se bo napravil na nepoučene ljudi vtis, da so preganjani duhovniki že nekaj zagrešili, da se jih mirno pusti njihovi nezavidljivi usodi.*

Tole smo ugotovili pri zadnji konferenci in sklenili prositi g. Ordinarija, naj odredi nekaj primernega, da bomo vsi enotno postopali in tvorili vsi eno nepremagljivo falango s parolo: Dokler si nedolžno preganjan, vsi za enega eden za vse! Če padem, padem kot novodobni makabejci v boju za vero in svobodo KC.

Predlog: Vsa duhovščina, svetna in redovna, naj se posti vsako soboto z namenom, naj Marija Mati duhovnikov izprosi vse milosti in potrebna karizmata duhovnikom in ljudstvu. Isto naj se priporoča vsem mar. družbam in III. redu. Vsako soboto zvečer naj se v vsaki župni ali duhovnijski cerkvi opravi rožni venec z litanijami ter blagoslovom ravno v ta namen. Pred novovpeljanim blagoslovom ob nedeljah in praznikih naj se zmoli 3 Očenaše k Božjemu Srcu J. za našo domovino. To naj se oznani vsemu ljudstvu s kratkim jedrnatim pastirskim listom, v katerem naj se imenujejo nedolžno zaprti duhovniki, odstavljeni kateheti ter pozove ljudstvo, naj zadostuje in dela pokoro, da se preprečijo še hujše nesreče, ki žugajo priti nad našo domovino.«[803]

[802] Glej prilogo 45.

[803] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, pismo dekanijskega urada Trebnje škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 29. 6. 1932, št. 108. Dekan Ivan Tomažič (1885–1943) dodaja prilogo pismu, ki ga je dan prej poslal vsem dekanijskim uradom v ljubljanski škofiji. Po vsebini sta si pismi podobni, le da tukaj dodaja, da nas »*zgodovina uči, na mnogih zgledih, da je bilo še za vsako državo slabo in nevarno, kadar se je neopravičeno lotila samo iz partizanskih ali protiverskih ozirov opravičljivega preganjanja kat. duhovnikov*.« Zato poziva dekane k podpisu spomenice, saj bo tako okrepljen tudi ordinarij, ki bo »*imel v rokah enodušni nastop duhovščine za uboge zaprte sobrate, ki so padli kot prve žrtve protiverskega in protislovenskega fanatizma slov. janičarjev*.«

Verjetno eden najodmevnejših sodnih postopkov v tem času je bil primer Škerbec v povezavi s t. i. »Šenčurskimi dohodki«, o katerih je Matija Škerbec objavljal podlistek v *Gorenjcu*, nato pa jih je zbral v knjigi z istim naslovom. Dogodki so bili povezani z volitvami novembra 1931 in župnikom Jankom Barletom, ki je kandidiral poleg drugih treh duhovnikov Maksimilijana Goričarja (1877–1941), Alojzija Pavliča (1895–1975) in Franca Faflika (1886–1951) na Živkovićevi državni listi.[804] Dogajanje ima korenine v jugoslovanskem nacionalizmu in srbski hegemoniji, ki se je v 20. letih kazala v odpravi oblastnih struktur in imena Slovenija, vrhunec pa je doživela z ukinitvijo demokracije in uvedbo diktature v začetku 30. let. Povod za preganjanje nasprotnikov države je bila predvsem Koroščeva 60-letnica, ki so jo v Sloveniji bučno praznovali ob prvomajskih kresovih.[805]

Po drugi strani pa je neenotnost med duhovščino pogojevala ravno odločitev za majniško deklaracijo in zedinjenje, na stran Kreka in Korošca proti Šušteršiču. Ta razcepljenost na starine in mladine je bila očitno zelo pereča in je pustila dolgo sled, ki je enega od vrhuncev dosegla prav po Koroščevem praznovanju in volitvah čez leto in pol. Te razklanosti se spominja tudi škof Anton Vovk (1900–1963), ko se žalosti nad needinostjo po drugi svetovni vojni: »*Kako bi bila enotnost duhovnikov potrebna! Hudobija časa jo ne dovoli. Vendar, razcepljenost je bila v naši škofiji po prvi svetovni vojski večja, kot so bili med duhovniki mladini in starini. Bog že ve, za kaj prepušča ta križ, ki ga nosilci kar ne razumejo, še manj pa tisti, ki ga gledajo od daleč.*«[806]

Po 22. maju 1932 so se začele intenzivne aretacije po Gorenjskem, tako da je generalni vikar Ignacij Nadrah 30. maja v zaporu obiskal zaprte duhovnike.[807]

Medtem ko je bil župnik Škerbec zaprt, je kranjski kaplan Jožef Košir (1907–1973) v glasilu župnije *Kranjski zvon* objavil članek Jeftin život. Sresko načelstvo v Kranju je deseto številko župnijskega glasila zaplenilo, ker se z besedilom v članku Jeftin život: »*Obsojajo se na smrt ljudje drugačnega političnega prepričanja*« *in* »*Izraz te mentalitete je tudi preganjanje političnih nasprotnikov, ljudi, ki si svet malo dragače predstavljajo, kakor oni, ki imajo trenutno moč in oblast v rokah. Na cesto naj gre, magari v smrt, v pomanjkanje: oče z družino, uradnik, učitelj, delavec...! Zakaj pa ima to predrznost, da ima in da hoče imeti svoje mnenje!*« izziva mržnjo med narodom zoper oblastva.[808] Zanimivo je, da

[804] Prim. Blaž Otrin, Poslanska epizoda šentjakobskega župnika Janka Barleta, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 558.

[805] Matija Škerbec, *Šenčurski dogodki*, Kranj 1937, str. 14 (dalje: Škerbec, *Dogodki*).

[806] Metod Benedik, Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku, v: *AES* 27 (2005), Ljubljana, str. 49. Glej tudi *Jegličev dnevnik*, od 19. 11. 1917, str. 732–733 naprej.

[807] Prim. Škerbec, *Dogodki*, str. 56. Po šenčurskih dogodkih so razpustili vsa prosvetna društva, zaprli knjižnice, *»celo biki klerikalnih gospodarjev se niso smeli oceniti in licitirati.«* Prav tam, str. 164.

[808] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 48: Kranjski zvon, župnijski list za Kranj in okolico, l. 1932, št. 10. V članku je med drugim zapisal: *»Vojne in povojne razmere so med evropejskimi narodi zelo pokvarile moralno mišljenje in med ljudmi, ki so se nad 4 leta*

je Župnijski urad Kranj odgovoril še isti dan in pojasnil zadevo ter prosil za odpravo zaplembe.[809]

Škerbec opisuje tudi svojo glavno sodno obravnavo, ki se je vršila šele devet mesecev po aretaciji. »*Ko sem prišel na vrsto k zaslišanju, je vsa dvorana napeto opazovala, kako se bo obnašal duhovnik pred sodiščem, ker do takrat še ni stal noben katoliški duhovnik pred tem najvišjim sodiščem v državi. /.../ Med našim procesom so režimski krogi v Sloveniji organizirali poklonilno deputacijo Nj. Veličanstva kralju Aleksandru. Belgrajski Srbi so to komentirali kot neko ost proti nam oziroma pristašem S. L. S. Najbolj so obsojali to, da se je te deputacije udeležilo tudi par duhovnikov iz Slovenije. Saj lahko vsak organizira take poklonilne deputacije, toda da je bila ista prirejena ravno takrat, ko smo mi stali kot protidržavni elementi pred sodiščem, v Belgradu, to je pa napravilo zelo čuden vtis, in so me od več strani začudeno izpraševali: »Kakšni pa ste Slovenci, da se priredi ta poklonilna deputacija ravno v času, ko ste vi pred sodiščem za zaščito države?« /.../*

Pri vseh obsojenih so se upoštevale razne olajševalne okoliščine, le pri župniku Škerbcu navaja obsodba kot obteževalno okoliščino »da bi bil moral kot duhovnik vplivati na maso, da bode mirna, ne pa, da jo še hujska ...««[810]

Ker so šle stvari tako daleč, je škof Rožman posredoval pri samem banu dr. Dragu Marušiču (1884–1964), ki mu je manj kot teden dni po aretaciji

---

klali, je zelo padlo spoštovanje do človeškega življenja. Radi tega se množe poboji, pokolji, pretepi, atentati, pobijajo se politični nasprotniki na cesti, na shodih, obsojajo se na smrt ljudje drugačnega političnega prepričanja, kakor največji hudodelci. »Kar pobiti jih«, tako se glasi neredko parola podivjanega človeštva.

Izraz te mentalitete je tudi preganjanje političnih nasprotnikov, ljudi, ki si svet malo drugače predstavljajo, kakor oni, ki imajo trenutno moč in oblast v rokah. Na cesto naj gre, magari v smrt, v pomanjkanje: oče z družino, uradnik, učitelj, delavec...! Zakaj pa ima to predrznost, da ima in da hoče imeti svoje mnenje! To je prizor, ki se v tej ali drugi obliki pojavlja skoro po vsem svetu!« Sresko načelstvo Kranj je v pismu kaplanu Jožetu Koširju (1907–1973) z dne 8. 10. 1932, št. 12371, zapisalo: *»Na osnovi čl. 21. zakona o tisku, Ur list št. 272/84 ex 1925 oz. čl. 5 zak. o izpremembah in dopolnitvah zakona o tisku, Ur. list št. 12/5, izrekam zabrano razširjanja in prodaje lista Kranjski zvon št. 10 ex 1932. Tiskani izvodi omenjene štev. Kranjskega zvona naj se proti potrdilu izroče prinašalcu tega odloka arh. uradniku Martinu Podkrižniku.«*

809 AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 48: Mestni župni urad v Kranju, dne 8. 10. 1932, št. 570: *»Iz dobesednega pomena inkriminiranih odstavkov, kakor tudi iz konteksta sledi, da se <u>principijelno</u> grajajo nemoralni izrodki strankarskih bojev, ki so se razvili po <u>vsej Evropi</u>. Oblasti Jugoslavije se nikjer ne omenjajo in ni ne v besedilu in ne v kontekstu najmanjšega namigovanja na naše oblasti. Predmetni stavki so obrnjeni proti izrodkom nemoralnih bojev političnih strank, ne pa proti kakim oblastem. Nemoralnosti mora katoliški duhovnik vedno obsojati, saj je naša sveta dolžnost, da narod vzgajamo v morali! /.../ Predmetni članek pa je pisan posebno v skladu in po intencijah manifesta Nj. veličanstva kralja z dne 6. jan. 1929. Saj naglaša ravno Njeg. Veličanstvo v vseh svojih manifestih, da je bila njegova želja, da se omilijo politične borbe, pomire politične strasti in nemoralnosti. /.../ Zato se podpisani ne more dovolj načuditi, kako je mogel naslov najti v članku kakor »izzivanje zoper oblasti«. Podpisani sem prepričan, da je zaplemba 10. številke Kranjskega zvona le posledica nesporazuma ali neumevanja vsebina članka in prosim radi tega naslov, da blagovoli umakniti zaplembo.«* O sami sodni obravnavi zaradi šenčurskih dogodkov glej tudi: Šenčurski dogodki pred državnim sodiščem v Beogradu, v: Domovina, 2. 3. 1933, str. 1–6.

810 Škerbec, *Dogodki*, str. 191, 200. Deputacijo je vodil senator dr. Gustav Gregorin, med člani pa so bili tudi duhovniki: župnik Janko Barle, profesor verouka dr. Peter Šorli (1876–1947) in stolni kanonik Josip Šiška (1861–1939). Prim. Izročitev slovenske adrese nj. vel. kralju Aleksandru, v: *J*, 4. 3. 1933, str. 1.

duhovnikov poslal pisni odgovor, v katerem obžaluje dogodke zadnjih dni in pojasnjuje postopanje oblasti.[811]

Škof je nato pri banu Marušiču pisno protestiral. Iz pisma lahko razberemo Rožmanovo privrženost slovenskemu narodu, boju za večjo samostojnost in vsekakor tudi določeno naivnost in neizkušenost v politiki, ki se kaže predvsem v vprašanju duhovnikov-poslancev in politikov, ki so se morali javno izpostaviti ob raznih volilnih soočenjih, s tem pa so kot javne politične osebe in hkrati duhovniki vplivali tudi na podobo škofa v javnosti, ki se je očitno večkrat uporabljala za dnevne politične medijske obračune.[812]

Čez teden dni je ban škofu odgovoril: »*Končno bi si dovolil samo kratko repliko na Vašo pripombo o depolitizaciji duhovščine v zvezi s kandidaturo g. župnika Janka Barleta. Vprašanje, dali je izvrševanje poslanskega mandata združljivo s funkcijo aktivnega župnika, bilo je dejansko že rešeno tako povodom zadnjih skupščinskih volitev, kakor tudi po številnih precendenčnih slučajih bližnje in daljne preteklosti. Sicer to vprašanje ni po mojem mnenju v nikaki bistveni zvezi z načelnim vprašanjem depolitizacije. Za svojo osebo sem iz načelnih razlogov proti depolitizaciji duhovščine v tem smislu, da bi bila popolnoma izločena od političnega udejstvovanja. Kakor vsakemu državljanu je to pravico priznati v isti meri tudi katoliškemu duhovniku. Dosledno temu naziranju smatram pa za bistveno, da se katoliški duhovščini prizna svoboda političnega udejstvovanja t. j., da se sme katoliški duhovnik po svoji svobodni volji in vesti udejstvovati v vseh legalnih političnih strankah in strujah, ki po svojih programih in ciljih ne nasprotujejo interesom države in cerkve. Taka svoboda političnega udejstvovanja bi po mojem trdnem prepričanju največ pripomogla k pomirjenju političnih strasti, ki so zadnja desetletja razdvajala naš narod, saj bi vero in cerkev neizbežno izločila s torišča političnih borb in jo v očeh in srcih vseh dvignila na mesto, ki ji po njenem vzvišenem poslanstvu pripada.*«[813]

Škofu je bilo očitno dovolj, ker se zadeve tudi niso reševale, zato je dal v stolnici, v nedeljo, 3. julija 1932, ob pol desetih oznaniti: »*Škof ljubljanski sporoča vernikom sledeče: kakor je vernikom znano, je šest duhovnikov naše škofije v preiskovalnem zaporu že pet tednov. V dno duše sem prepričan, da niso sposobni za noben zločin, še manje za kako dejanje proti državi. Da rešim te duhovnike in jih vrnem zopet dušnemu pastirstvu, ki radi njihove dolgotrajne odsotnosti trpi, sem se poleg drugih korakov obrnil naravnost na Njegovo Veličanstvo. Prosim zdaj vse vernike, da z gorečimi molitvami podprejo moje prizadevanje, da se zadeva čimprej reši tako, kakor je bolj v čast božjo in zveličanje neumrljivih duš.*«[814]

[811] Glej prilogo 46.
[812] Glej prilogo 47.
[813] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, pismo bana Marušiča škofu Rožmanu z dne 7. 6. 1932.
[814] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 5, oznanilo škofa Rožmana, 3. 7. 1932.

Pri banu v avdienci je bil tudi generalni vikar Ignacij Nadrah, ki je natančno zapisal potek pogovora. Govorila sta o aktualni tematiki, predvsem zaprtih duhovnikih in odstavljenih katehetih.[815] Štiri dni za tem, 25. julija, je škof Rožman poslal protest na KBUDB, s katerim je zagovarjal župnike, ki so jim očitali protidržavno delovanje: »*Dekan ni hotel povabiti sreskega načelnika k sprejemu, trdi ovadba. Pribijam, da se je doslej ponekod - nikakor ne povsod - povabil sreski načelnik k sprejemu samo na sedežu sreza. Letos pa v Kočevju ni bilo vizitacije, torej po dosedanjem običaju sreski načelnik ni bil povabljen. Ako bi bil dekan ribniški povabil sreskega načelnika, bi ga bil jaz ukoril, češ, da uvaja nove običaje, ker nikakor ne bi mogel pripustiti, da se pričakuje od sreskega načelnika, da me gre pozdravit izven sedeža svojega urada. Istotako dekani ne naznanjajo sreskemu načelstvu razporeda škofove vizitacije, ampak ga naznani škofijski ordinariat kr. banski upravi in ta od svoje strani opozori sreska načelstva. Iz tega mora naslov posneti, da so v ovadbi vidni izpadi na ribniškega dekana neosnovani, krivični in neresnični. /.../ Ako kje župnik ni povabil posebej in izrecno kakih predstavnikov državne oblasti (povabi pa povsod vse vernike) k sprejemu škofa, je razumljivo, ko je znan slučaj, da je tak povabljenec označil pozdrav škofa »za hlapčevstvo«. Jaz pa hlapčevstvo odklanjam. Kdor prizna cerkveno avtoriteto, naj jo prizna svobodno, ne pa prisiljen, to je moj princip. Službeno dolžnost sprejeti škofa ima duhovščina in cerkveno predstojništvo, drugi verniki pa so k sprejemu škofa vljudno povabljeni (splošno ali posebno) od župnika in mislim, da prav nič ponižavalno, ako katoliški kristjan pozdravi svojega škofa ob prihodu v župnijo. Prastara je navada, da šolski otroci pozdravijo škofa, ki prihaja tudi kot vrhovni nadzornik katoliškega verouka v šoli.*

Dosadno mi je s takšnimi zavitimi denuncijacijami se pečati in naslovu razkladati stvari, ki so doslej deset- in desetletja bila samo po sebi umevna in to v času skrajne nevarnosti, ki od komunizma enako preti državi in Cerkvi in ko sem prepričan, da je naloga obeh oblasti na drugem polju nujnejša, kakor pa otepati se takih in slično malenkostnih ovadb.«[816]

Kljub vsem protestom in dogovorom se zadeva očitno ni pomirila, saj je še februarja 1933 ban dr. Marušič pisal vsem podrejenim oblastvom in organom na podlagi odredbe notranjega ministra, »*da postopajo napram predstavnikom priznanih veroizpovedi s potrebnim taktom in uvaževanjem. Duhovniki so narodna inteligenca, ki je v stalnem stiku z ljudstvom in oni morajo mnogo striti za vzdrževanje ljubezni in reda med ljudmi, za državljansko vzgojo, za narodno edinstvo in državno idejo.*

[815] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, Ignacij Nadrah, zapisnik pogovora pri banu Marušiču, 21. 7. 1932.

[816] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, Škofijski ordinariat Ljubljana, dne 25. 7. 1932, št. 2690, KBUDB, odd. II/2.

Ako se pa posamezni duhovniki spozabijo in store kazniva dejanja po državnih zakonih, kakor se je na žalost že večkrat dogajalo, se morajo proti njim uporabiti zakonite sankcije. Odrejeno je, da se mora v takih slučajih dejanje nedvomno ugotoviti in potem objektivno uporabiti zakon, a tako, da se pri tem po možnosti varuje duhovniški položaj in ugled. Odredil sem tudi, da bo o vsakem takem slučaju obveščen pristojni škofijski ordinariat.«[817]

Po prestanih kaznih pa je konec leta 1932 ban pisal škofu: »*Čast mi je obvestiti Vas, da sem vzel na znanje Vaše službeno obvestilo, da je za župnika v Smledniku prezentiran g. Platiša Ivan, kaplan v Komendi. O tem obveščam službeno posebej tudi škofijski ordinarijat. Ukrenil sem vse potrebno, da nastopi g. Platiša svoje novo službeno mesto z vsemi pravicami t. j. da se mu zopet podeli pravica za poučevanje verouka v šoli.*

Isto storim tudi glede g. Špendala Ivana, kaplana v Naklem, da ga lahko premestite drugam.

Merodajno je bilo zame prepričanje, da imenovana gospoda na svojih novih službenih mestih ne bosta dajala povoda, da bi se ponovile neljube razmere na sedanjih službenih mestih, radi katerih mi dohajajo številne pritožbe in zahteve, da se državna uprava za odstranitev teh razmer posluži vseh razpoložljivih zakonitih sredstev.

Treba je likvidirati še zadevo dekana in župnika kranjskega g. Škerbca Matija, ki v kratkem prestane kazen, izrečeno po državnem sodišču za zaščito države v Beogradu. Uverjen sem, da je tudi po Vašem prepričanju za očuvanje avtoritete države nemogoče in nedopustno, da bi g. dekan še nadalje ostal na svojem sedanjem službenem mestu. Gotovo pa bi bilo tudi v njegovem lastnem interesu, da bi svojo dušnopastirsko službo izvrševal v bodoče kje drugje. Radi tega si dovolim, prositi Vas, prevzvišeni g. škof, da izvolite gospodu dekanu dodeliti čimprej kakšno drugo primerno mesto.«[818]

Čeprav se včasih očita škofu Rožmanu neodločnost, je odločnost pokazal prav v primeru Škerbca, ki je do okupacije ostal župnik v Kranju.

Težave pa se niso pojavljale samo pred volitvami in pri »protirežimskem« delovanju pred volitvami, ampak so se vrstile tudi v odnosu do državne zastave in izobešanja te zastave,[819] v odnosu do Sokola in s tem povezanega katehetskega pouka in podeljevanja zakramentov.

---

[817] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, KBUDB, Ljubljana, dne 26. 1. 1933, Šov. II/7. No. 380/2. Pismo je posredoval dekanijskim uradom Š. O. Ljubljana, dne 23. 2. 1933, št. 365.

[818] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, pismo bana dr. Marušiča škofu Rožmanu, 13. 12. 1933.

[819] Fran Lakmayer, župnik v Preddvoru, dne 9. 12. 1929, št. 92: *»Na župnišču podpisani ni razobesil drž. zastave zato, ker nima na strehi istega nobene line in je celi dan šel dež, ki bi bil namakal strop, ako bi se bila napravila za drog v strehi luknja. Dober zgled ljubezni do države je podpisani dal faranom, ker je dal drž. zastavo razobesiti na cerkv. stolpu tako, da so jo videli ne le vsi vaščani, ampak tudi tujci mimo obhod Preddvora. Podpisani torej ni omalovaževal zakonitega predpisa.*

V odnosu do Sokola bo tukaj predstavljen kompleksen primer, ki je povezan z veroukom, šolo in župnikovanjem Jožeta Ocepka (1876–1964) na Ovsišah.[820] Sokolska četa ga je obtožila nasprotnih izjav proti Sokolu. Izjavo so podpisale tudi priče. Ta izjava je služila kot temelj za argumentiranje raznih sporočil žandarmerijskih postaj.

Čez mesec dni se je vmešal še šolski upravitelj Drago Blažič, ki mu je očital propagando proti SKJ pri šolski maši med pridigo.[821]

Teden dni pozneje je župnik Ocepek podal svojo izjavo na zaslišanju na okrajnem glavarstvu v Radovljici, v kateri je zavrnil vse obtožbe.[822]

Pri tem dodajamo še del dokumenta Kraljevski banski upravi, Radovljica, 13. februarja 1932, Pov. No. 79/1, 2, o župniku Jožefu Ocepku (1876–1964): *»/.../Župnik Ocepek Jožef je zagrizen nasprotnik Sokola Kraljevine Jugoslavije. Ob času volitev se je zelo vneto udejstvoval tudi kot protivolilni agitator, vsled česar je bil pri tukajšnjem uradu kaznovan na globo Din 500. Njegovo tozadevno pritožbo je kraljevska banska uprava zavrnila z odločbo z dne 10. II. 1932, Pov. II/2 No 356/1.«*[823]

Na žandarmerijski postaji Podnart so 7. novembra 1931 v poročilu št. 2041 zapisali: »*V rodopisu uvedeni[sic.!] župnik Ocepek Jožef iz Ovsiša je dne 5. in 6. t. m. hodil v svoji župniji Ovsiše okrog volilnih opravičencev in iste nagovarjal, da se vzdrže od volitev in da ne gredo volit. Imenovan, v smislu izdanih navodil, ni bil od tukajšnje stanice zaslišan.*«[824]

Težave s Sokolom je imel tudi kaplan pri Sv. Rupertu v Slov. goricah Jožef Kranjc (1862–1949), saj je moral 29. julija 1933 na mesečno služenje zaporne kazni. »*Od prečastitega ordinariata z dne 6. junija t. l. štev. 1239 odposlani spis o kazenski zadevi g. kaplana Jož. Krajnc [sic.], da o zadevi izjavi, je podpisani izročil dotični spis s prilogami, a ga g. kaplan ni vrnil, niti ni omenil kake izjave*

Da ne bo iz navadnega vzroka visela drž. zastava na župnišču, ampak na stolpu, o tem je obvestil podpisani tudi tukajšnjo orožn. stanico. Ali je o tem poročala, mu ni znano.«

Sledi zapisnik več posestnikov in drugih državljanov, ki niso izobesili državne zastave. Med njimi tudi Škerbec Matija, duh. svet., v Kranju, ki je izjavil: *»Hiši št. 50 in 57 v Kranju so cerkvena last; na vse hiše nisem mogel dati zastav, ker jih nisem imel. Šel sem v trgovino radi blaga, pa je pošlo, vsled česar zakonu nisem mogel zadostiti. V bodoče bodem zadostil predpisom. Imel sem zastavo na 4 poslopjih.«*

Žandar. stanica Preddvor, št. 1958, dne 4. 12 1929, št. 1985: *»Seznam državnih odnosno samoupravnih uradov, rejona žand. stanice Preddvor, ki niso imeli izobešenih državnih zastav dne 1. XII. 1929: med drugim: Župni urad Preddvor, Lakmajer Franc, župnik. Ni posebno vnet za proslave državnih praznikov.*

Župni urad Trstenik, Dr. Arnejc Janko, župnik. »Ker mu je živilja iz nevednosti narobe sešila blago ko je hotel iz slovenske napraviti državno. Politično zanesljiv in patrijotičen.« AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38.

820 AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876: Najprej je župnika Ocepka ovadila Sokolska četa Dobrava-Podnart, 20. 12. 1931, da je med pridigo pri maši govoril proti Sokolu.

821 Glej prilogo 48.

822 Glej prilogo 49.

823 AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876. Župnik Ocepek se je pred tem tudi pritožil na obtožbe. Glej prilogo 50.

824 AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876, vsi zgoraj navedeni dokumenti o Ocepku.

in ni dotične listine vrnil. In nato tudi podpisani urad ni podal svojega mnenja o zgor. zadevi. In težko je dati tu kako nepristransko, resnici odgovarjajoče mnenje.

Kar bo g. kaplan Jož. Krajnc prejel za mesec, ki ga bo obsedel[sic.] v zaporu kogruino[sic.] plačo z dokladami, podpisani prosi preč. ordinariat, kam naj da ta kaplanov denar, ali ga pošlje dekanu mnogoč. g. Weixlu za posojilnico v Križevcih, ali kaj naj naredi, da ne bi nastale vsled tega denarja kake sitnosti.

K[sic.] koncu še omeni prespoštljivo podpisani, da je po njegovem mnenju najbolje, da se g. kaplan Jož. Kranjc takoj po prestani kazni, to je meseca septembra, premesti, ker on pač ne zmore svojega jezika brzdati in bi nastale čisto gotovo nove razprtije in tožbe. Saj je par dni pred nastopom zapora korporaciji Sokolskega društva, ki se je odpeljala na pogreb sodnika Taužela k sv. Lenartu na tovornem autu g. Lorberja, tuk. trgovca, zaklical (g. Krajnc): »Ali Vas ni sram, da se na klerikalnem autu vozite?« Seveda je takoj nastalo prerekanje. Mnogočastni dekan je o zaporu obvešćen.«[825]

Dolgo pa ni bilo miru, saj je že v začetku leta 1934 poročal lavan. škof. ordinariat: »*Pritožba zoper g. Jožefa Kranjca, kaplana in veroučitelja pri sv. Rupertu v Slov. gor.*

V zvezi s tuuradnim odgovorom z dne 10. jan. 1934, št. 66 v zgornji zadevi se poroča, da je g. J. Kranjc pri zaslišanju dne 18. t m. med drugim izjavil sledeče:

Vprašanje: Ali je res, da ste dne 26. novembra 1933 v cerkvi iz prižnice indirektno pozivali ljudi, naj se ne udeleže proslave Ujedinjenja, ki jo je tega dne priredil šolski upravitelj Radovan Jaut v osnovni šoli pri Sv. Rupertu v Slov. gor., in da ste pri tej priliki rabili sledeče besede: »Ne hodite na takšne zabave, na katere se vabi s plakati, ker so nepoštene; najdejo se boljše zabave, ter je bolje, da ostanete doma«?

Odgovor: To ni res. Podpisani niti vedel nisem, da se ta dan vrši omenjena proslava. Na to nedeljo sploh ni bilo pridige, ker se je, kakor je od škofijstva zaukazano, čitalo o krščanskem življenju. Pa tudi pri oznanilu nisem ničesar takega govoril.

Pripomni se, da je g. J. Kranjc s 1. februarjem premeščen na drugo službeno mesto.«[826]

Zanimiv je tudi primer Viktorja Zakrajška (1903–1974), kaplana v Tržiču. Iz celotne korespondence se lepo vidijo takratni pritiski oblasti na duhovnike.

[825] NŠAM, Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1934, 1935, 1936, 1939 (po delovodniku) duhovniki – državljanstvo (30. leta), šk. 3: Zapor g. kaplana Jožefa Krajnca, Jožef Kodrič, ŽU sv. Ruperta v Slov. gor., Jožef Kodrič piše lavant. knezoškof. ordinariatu z dne 30. 7. 1933, št. 246.

[826] NŠAM, Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1934, 1935, 1936, 1939 (po delovodniku) duhovniki – državljanstvo (30. leta), šk. 3: Zapor g. kaplana Jožefa Kranjca, Jožef Kodrič, kn. šk. župnijski urad sv. Ruperta v Slov. gor., lavant. knezoškof. ordinariatu z dne 30. 7. 1933, št. 246; kn. šk. ordinariat v Mariboru, 20. 1. 1934, št. 66/1.

Najprej je poročal komandir žandarmerijske postaje Tržič o shodu ljudi po sv. maši 25. oktobra 1931, ki pa ni bil prijavljen, zato jih je kaplan odpustil z besedami: »*Bomo pa drugič govorili!*« Kaplanove besede so ga zaskrbele. Čez dva dni je sreski kandidat na volitvah, duhovnik Janko Barle, pripravil shod v kinodvorani v Tržiču, ki ga je otvoril župan Ivan Lončar. »*Na isti shod je prišel tudi v rodopisu navedeni Zakrajšek, kateri je pripeljal seboj svoje pajdaše in sicer: Majeršič Ivan iz Tržiča, Ljubelska cesta 56, Mehle Konrad, čevlj. mojstra iz Tržiča, Cerkvena ul. 17, Jožef Sitar, mizarskega mojstra iz Križev št. 22, in kakih 50 do 60 mladičev kakor vajenci in druga, kateri sploh nimajo pravice za voliti.*

Prednavedene je Zakrajšek zato pripeljal na shod seboj, da so Zakrajšku pomagali pritrjevati, ko je prišel do dogovora.

Ko je sreski kandidat prenehal govoriti, je prevzel besedo zopet župan Ivan Lončar, ter zaključil shod, nakar je začel Zakrajšek, kakor Majeršič, Mehle in Sitar upiti po dvorani: »Mi hočemo govoriti« ter začeli razgrajati po dvorani in s tem dali povod mladini, da je začela še ona, katera je bila zapeljana po kaplanu Zakrajšku, nered delati, ter bi prišlo kmalu do pretepa in poboja, med državno in nasprotno stranko od Zakrajška.

Župan Lončar vsled tega ni dal besede kaplanu Zakrajšku, ker se je že v naprej vedelo, da ne bode govoril v državnem smislu, a naposled je se dala beseda kaplanu Zakrajšku, kateri je nastopil kot govornik ter začel govoriti sledeče: Mi smo vneti Jugoslovani. Od zgoraj navzdol se dela revolucija, zato ker se ne spoštuje zakonov. Sami ubijajo v nas ljubezen in spoštovanje do države. Pozivam na boj zoper kapitalizem, ki je kriv sedanjih kriz. Zavedam se posledic, pa naj bodo kakšne hočejo. Nato je svojim pajdašem rekel: »Tako, sedaj je končano in se mirno razidite«, kar so tudi ti storili in se razšli.

S tem je bil shod končan, ter ni prišlo na shodu do pretepa. Ako pa se kaplanu Zakrajšku ne bi bilo dala beseda, bi bilo prišlo gotovo do prelitja krvi po krivici kaplana Zakrajška, Majeršiča, Mehleta, Sitarja in ostalih Zakrajškovih ljudi.

Pripomni se, da so se najbolj kričeče in surovo ponašali navedeni Mehle in Sitar, katera sta davala s tem kaplanu Zakrajšku še večji povod.«[827]

V kazenski razpredelnici lahko zasledimo, da Zakrajšek še ni bil predkaznovan. Po čl. 74 zak. o upravi in po čl. 78 istega zakona se je kaznoval z globo 300 dinarjev v prid ubožnemu zakladu Občine Tržič. Obtožen je bil še Majeršič z globo 100 din.

Zakrajšek se je na sodbo pritožil na KBUDB, ker naj bi delal nemir na volilnem shodu: »*Svest sem si, da se na predmetnem shodu nikakor nisem vedel nedostojno in da s svojim vedenjem nisem kršil javnega reda, miru, varnosti in*

[827] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 46, Poročilo o shodu, Žandar. stan. Tržič, 25. 10. 1931, št. 2879; Prijava kaplana Zakrajška, dne 28. 10. 1931, št. 2907.

morale, niti povzročal kako javno pohujšanje. Nasprotno! S svojim nastopom sem celo ljudi pomiril in dosegel, da so se ljudje, ki so bili zelo razburjeni, vsled postopanja z nasprotne strani, pomirili in mirno razšli.

Kar sem govoril, sem govoril strogo stvarno in ni bilo tudi v mojem govoru, v načinu izražanja in v vsebini najmanjše nedostojnosti ali nestvarnosti.«[828]

KBUDB Ljubljana pa je dne 9. julija 1932, Pov. II/2. No. 1220/1 pritožbo zavrnila in se ji ne ugodi iz razloga izpodbijane razsodbe.

Ker očitno vsi trije niso plačali globe, je k njim prišel rubežnik Rok Kralj na podlagi razglasa št. 601/3, dne 8. avgusta 1932, in kaplanu zaplenil divan v vrednosti 500 din in dva komodnika v vrednosti 100 din.

Sreskemu načelstvu v Kranj je Zakrajšek pisal: »*Dne 23. jan. 1933. mi je bil od občine Tržič dostavljen potom mojega župnika dopis Sreskega načelstva v Kranju z dne 19. dec. 32. No. 13470/1, v katerem me naslov poziva, naj nastopim zaporno kazen. Z ozirom na to mi dovolite naslednje pojasnilo:*

1. *Kakor se spominjam sem bil obsojen na tri dni zapora. Prosim, da se mi sporoči, kdaj se mi je ta kazen spremenila v šest-dnevni zapor.*
2. *Prosim pojasnila, kdaj je bila izvršena rubež? Vem samo toliko, da mi je občinski sluga popisal neke predmete, a zakaj ni prišlo do prodaje, ne vem. Pri meni se ni nikdar nobeden oglasil in pri mojem šefu tudi ne.*
3. *Nadalje sporočam, da prostovoljno ne mislim plačati denarne globe niti ne nastopiti zaporne kazni in sicer radi tega, ker bi s tem priznal svojo krivdo, katere se pa ne zavedam. Pripomnim, da je bilo radi iste ovadbe sodnijsko postopanje proti meni ustavljeno, ker pač ni bilo kaznjivega dejanja. Nadalje pripomnim, da na mojo pritožbo niso bile zaslišane objektivne priče, ki sem jih predlagal – predlagal sem namerno take, ki niso bile mojega mišljenja – da izpričam svojo nedolžnost oziroma se mi dokaže krivda. Z ozirom na to sem prepričan, da nisem kriv in zato ne morem nastopiti prostovoljno kazni. Pač pa se bom uklonil sili, kot nisem ugovarjal rubežni. Iz gotovih in tehtnih razlogov, ki bodo naslovu itak znani, prosim, naj se ta sila ne uporabi sobotni dan.*«[829]

Iz zapisnika o javni dražbi, št. spl. no. 304/i, 31. januarja 1933, je razvidno, da so kaplanu prodali samo divan, ocenjen na 450 din, prodan za 400. Zapisnik je stal 5 din, cenilec in družbeni stroški občine 75. Odplačali so globo 300 din, ostalo je 94,25 din.

Ker pa je bil narejen samo rubežni zapisnik in so bili ocenjeni predmeti, prodaje zarubljenih predmetov pri kaplanu pa ni bilo, je prišlo med uradi do nesoglasij: Sresko načelstvo v Kranju je dne 25. januarja 1933, no. 1628/1, pisalo

[828] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 46, pismo Viktorja Zakrajška sreskemu načelstvu Kranj, Tržič, 24. 1. 1932.

[829] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 46, pismo Viktorja Zakrajška sreskemu načelstvu Kranj, Tržič, 24. 1. 1932.

Mest. županstvu v Tržič: »*Pozivam vas, da mi nemudoma sporočite, zakaj niste izvršili prodaje zarubljenih predmetov pri Zakrajšek Viktorju, kaplanu v Tržiču. Stranka namreč sama izjavlja, da ni bilo nobenega človeka odnosno uradne osebe tja; vendar ste pa sporočili, da je bila dvakratna prodaja brez uspešna, ker da ni bilo kupcev, kar pa očividno ne bo res.*

Naročam Vam, da takoj izvršite prodajo zarubljenih predmetov pri Zakrajšku. V slučaju pa, da bi bila prodaja (pravilno izvršena) – brezuspešna, je opozoriti stranko, da se bo odpremilo zarubljene predmete k tuk. sreskemu načelstvu radi nadaljne prodaje, pri čemer se bi nastali stroški naplačali od skupička. Opozorite Zakrajška še, da je bil kaznovan na globo Din 300 odnosno na 6 dni zapora ne na 3 dni zapora, kakor se izjavlja.«[830]

Župan je 3. februarja 1933 odgovoril: »*Prodajo smo izvršili, znesek se je naslovu že nakazal. Resnica je, da pri prvih dražbah ni bilo kupcev, šele potem, ko se je hotelo vzeti zarubljene predmete, je Zakrajšek sam poskrbel, da so bili kupci pri dražbi.*«[831]

Kot se vidi iz dokumentov, se je odnos oblasti in družbe do duhovnikov in njihovega delovanja spreminjal v skladu s političnimi, gospodarskimi in idejno-kulturnimi zgodovinskimi tokovi. Nekaj osebnih zadev, ki so bolj disciplinske narave, je bilo stalno navzočih, vendar je to manjšina, večina pa je političnih preganjanj, ki so bila izrazita do sredine 30. let 20. stoletja. Zanimivo je, da so bila ta preganjanja izrazito močna na Gorenjskem, predvsem v srezih Radovljica, Kranj in Kamnik. Dolenjska, Štajerska in Prekmurje so bili teh napadov deležni v občutno manjši meri. Vsi ti napadi so bili pogojeni tudi s civilnim prebivalstvom, uradniki in šolniki, ki so bolj ali manj »pazili« na obnašanje, govorjenje, predvsem pa pridiganje župnikov in kaplanov. Očitno je bil tukaj karakter Štajercev, Prekmurcev in Dolenjcev vseeno nekoliko milejši in so na stvari gledali bolj blago kakor pa Gorenjci, pri katerih se včasih zdi, da je kakšen pristaš nalašč prišel pred župnika s sokolskim znakom, da bi videl, kaj bo naredil in imel tako vzrok za tožbo. Poleg tega je bil duhovnik na Štajerskem in v Prekmurju kot narodni buditelj in zaščitnik verjetno nekoliko drugače sprejet kakor na Gorenjskem.

[830] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 46, Sresko načelstvo v Kranju, 25. 1. 1933, št. 1628/1.
[831] AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, šk. 46, Župan Lončar, 3. 2. 1933, Spl. No. 304.

Pravila »Društva slovenskih katehetov«.

§ 1. Ime in sedež društva.

Društvo slovenskih katehetov ima sedež v Ljubljani in razteza svoje delovanje po vseh avstrijskih škofijah, kjer bivajo Slovenci; pravico ima snovati ondi tudi podružnice z lastnimi odbori.[1]

§ 2. Namen društva.

Društvo ima namen pospeševati katehetsko izobrazbo članov, skrbeti za versko-nravno vzgojo mladine, pa tudi potezati se za stanovske zadeve veroučiteljev.

§ 3. Sredstva.

Svoj namen hoče doseči društvo s tem, da

1. prireja društvene shode, pri katerih se bo predavalo o katehezi, razgovarjalo o veronauku in o krščanski vzgoji sploh;
2. da ustanovi katehetsko knjižnico;
3. da ustanovi in vzdržuje društveno glasilo in izdaja druge spise;
4. da skrbi za dobre izdaje šolskih knjig za verouk;
5. da prireja javna predavanja o versko-nravni vzgoji mladine;
6. da vlaga prošnje, resolucije in pritožbe.

§ 4. Društveno premoženje.

Viri dohodkov, s katerimi društvo pokriva svoje stroške, so:

1. članarina udov;
2. darila, ki jih društvo prejema od ustanovnikov in podpornikov, ter volila;

Prvi členi Statuta Društva slovenskih katehetov.
Voditelj v bogoslovnih vedah 10 (1907), št. 1, str. 333.

12 ODNOSI MED DUHOVŠČINO

Za družbeno vlogo duhovščine in njen ugled v javnosti so bili ravno tako pomembni odnosi med duhovščino kot takšno. Najprej je na mestu vprašanje odnosa do višje cerkvene oblasti. Škofje so voditelji škofije v praksi in viziji ter odzivih v prepoznavanju znamenj časa. Nenadomestljivo vlogo imajo pri tem duhovniki, zato je razumljivo, da so s temi osebnimi najbližjimi sodelavci škofje največ v stiku. Odnosi, ki vladajo med njimi, so pomembni tudi zato, ker vplivajo na druge deležnike v pastorali, skratka na življenje Cerkve v lokalnem okolju.

Po eni strani so ti odnosi popolnoma poslovni/uradni, kar se tiče upravljanja škofije in župnij, po drugi strani pa so osebni, predvsem ko gre za urejanje medsebojnih napetosti, sporov in težav posameznih duhovnikov.

Glavni osebnosti cerkvene oblasti v Ljubljani v obravnavanem obdobju sta bila škofa Anton Bonaventura Jeglič in Gregorij Rožman. V omenjenih delih o škofu Jegliču, predvsem v *Dnevniku*, se najde veliko zapisov, ki so povezani z duhovniki.

Za škofa Rožmana je v tem pogledu pomemben Kolaričev življenjepis *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časov*. Ni mogoče iti mimo prispevkov, pripravljenih v okviru *Rožmanovega simpozija v Rimu*, in zbornika *Resnica vas bo osvobodila: škof Rožman in njegov čas* ter *Med sodbo sodišča in sodbo vesti*.

V Mariboru so škofijo v tem času vodili škofje Mihael Napotnik, njegov naslednik škof Andrej Karlin in nato škof Ivan Jožef Tomažič. Kakor Jegličev naslednik škof Rožman, tako tudi mariborski ordinariji niso pisali svojih dnevnikov, vsaj ne tako poglobljenih, pa tudi tako izčrpnih in pomembnih življenjepisov o njih nimamo.[832] Prve resne raziskave nastopijo z rimskimi simpoziji: *Napotnikov*, *Karlinov* in *Tomažičev simpozij v Rimu*, kjer so dobro predstavili posamezne osebe v zgodovinskem kontekstu na podlagi virov, predvsem iz obeh Nadškofijskih arhivov.

Ne gre pozabiti tudi raznih osebnih, značajskih posebnosti, ki so močno vplivale na medsebojne odnose tudi v cerkveni hierarhiji. Morda je tukaj treba omeniti, da so si bili škofje do družbeno-političnih vprašanj in sploh politike edini. Zagovarjali so, da je potrebna močna stranka katoličanov, da se morajo

[832] Škof Tomažič si je kot generalni vikar in nato škof zapisoval kratke odgovore posameznim duhovnikom pri reševanju raznih zadev (premestitve, podeljevanje župnij itd.), ni pa pisal pravega dnevnika. Prim. Stanislav Slatinek, Ivan Tomažič – pomožni škof in generalni vikar, v: *Tomažičev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2008, str. 67–68. Za vsak dan je zabeležil imena duhovnikov, ki so se obračali nanj, dodal besedo ali dve o vsebini pogovora. Če je reševal osebne problematike, je običajno zapisal samo imena duhovnikov. Prim. Julka Nežič, Tomažičeva skrb za duhovnike, v: *Tomažičev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2008, str. 136.

katoličani aktivno udejstvovati v politiki. Zavzemali so se za pravice delavcev, kmetov in ukrepe proti revščini. Vprašanje vpletenosti duhovnikov v politiko pa so presojali vsak po svoje.

Škofje so bili stalno v medsebojnih stikih, srečevali so se formalno na srečanjih JŠK, pa tudi bolj neformalno, predvsem ob praznovanjih godov in drugih osebnih praznikov. Takrat so se pogovorili bolj svobodno, se potolažili, drug drugemu očitno zaupali kakšno težavo. Srečavali so se tudi ob posvečenjih novih škofov (Karlin, Tomažič, Rožman, Srebrnič, Gnidovec). Sploh škof Karlin je bil povezovalna osebnost, saj je bil v Ljubljani kanonik, nato tržaško-koprski škof, ravnatelj Zavoda sv. Stanislava in končno lavantinski škof. Pri vseh teh imenovanjih je imel ključno vlogo ravno škof Jeglič. Škof Tomažič je bil kanonik in generalni vikar pri škofu Karlinu, škof Rožman pa pri škofu Jegliču. Osebni in tudi službeni odnosi so se tako prepletali v medsebojnih srečanjih, pogovorih in tudi skupnih nastopih v javnosti, pri čemer je seveda prednjačila Ljubljana.[833]

Odnos med škofoma Jegličem in Karlinom naj nekoliko osvetli pismo glede pridiganja na Jegličevi zlati maši: »*Dragi gospod kanonik! O zadevi, katero mi omenjate v zadnjem listu, naj Vam takoj odgovorim. Lansko leto enkrat mi je Presvetli rekel, da naj mu bom govoril o zlati maši in ob škofovskem jubileju, ki ga je tokrat zamislil skupno z zlato mašo. Jaz sem mu obljubil. Letos pa mi je pred par meseci rekel, da ne kani imeti nobene posebne slovesnosti, da si bo sam govoril ob tej priliki in da ne bo nobenega škofa vabil. Jaz sem to novico, ki podira prejšnje najine pogovore sprejel s tisto hladnostjo, katera je ob takih prilikah najbolj na mestu in se potem uravnal. Ker sem pa enkrat poročal v Mariboru, da sem z načrtom zadovoljen, pri tem tudi ostanem. Seveda bom 27. 5. iz Vuzenice brzojavno čestital. Dragi gospod Alojzij! Nič se nikar ne razburjajte; stvar se bo brez mene čisto lepo izvršila.*«[834]

Duhovščina pa je bila s škofi največ v stiku s poročili, predvsem ob birmah, ko so oddajali vizitacijska poročila, in preko dekanijskih konferenc, ko so pripravljali referate ob različnih vprašanjih, ki so jih škofje predstavili v škofijskih listih. Zbrane zapisnike in referate so dekani potem posredovali ordinarijem, ki so običajno preštudirali odgovore in sestavili odgovor duhovnikom, zopet v škofijskih listih. Druga medsebojna komunikacija je bila bolj osebna, ko so škofje odgovarjali na razna pisma, prošnje in prijave. V tem primeru gre za osebno korespondenco, ki je delno ohranjena, odvisno od osebnih zapuščin.

[833] Prim. nekaj primerov: *Jegličev dnevnik*, 22. 11. in 5. 12. 1919, str. 790, 792–793; 1. 12. 1920, str. 821; 26. 11. 1926, str. 955; 31. 12. 1928, str. 1008; 30. 12. 1929, str. 1035; 27. 2. 1930, str. 1042.

[834] NŠAL 468, Zapuščine duhovnikov: Alojzij Stroj, šk. 85: Pismo škofa Karlina kanoniku Alojziju Stroju, Maribor, 15. 5. 1923.

Čisto osebna srečevanja so v večini ostala nezabeležena, razen pri škofu Jegliču, ki je v svoj dnevnik večkrat zapisal tudi poročilo o srečanju s svojimi duhovniki.

Seveda pa se odnosi prekrivajo, zato so tudi odnosi med duhovniki vpeti v odnose do škofov in obratno. Včasih je to težko ločiti, zato bodo eni in drugi primeri primerni za predstavitev tako odnosov do škofov kakor tudi medduhovniških odnosov.

12.1 ODNOSI DO ŠKOFOV IN ODNOSI ŠKOFOV DO DUHOVNIKOV

Škofje so se s svojimi duhovniki največ srečevali ob vizitacijah, ki so bile povezane s podeljevanjem zakramenta sv. birme, in na raznih shodih, srečanjih ali konferencah.

Škofu Jegliču so bili zelo pri srcu shodi dekanov. Žal pa je bil škof Jeglič včasih prehiter, zelo direkten in zato tudi netakten. Znan je rek o njem, da je bil tržaški škof Nagl, ljubljanski pa Pre-nagl. Ali pa dva taka konflikta, ki sta dobro opisana v literaturi: spor s pisateljem Finžgarjem in župnikom Bercetom v Sori. Škof je odreagiral zelo hitro in ostro, zato je Finžgar doma razbil škofovo sliko in namesto nje obesil sv. Pavla z napisom: »*Zoper duhovnika nikdar ne sprejmi nobene tožbe, razen po dveh ali treh pričah.*« V Sori pa je prišlo celo do sodnih zapletov in interdikta.[835]

Kakšno vzdušje naj bi vladalo med duhovniki, je odlično zapisal Janez Kalan v svojem rokopisu: »*Tudi materialno pomanjkanje, uboštvo utegne biti delež marsikakega duhovnika. Pomanjkanje potrebnih sredstev, uboštvo, je gotovo bridka reč. A naš Gospod in vzornik si jo je izvolil za svoj delež. Ko bi bilo bogastvo v očeh božjih boljše od uboštva, bi bil učlovečeni sin božji gotovo v bogastvu rojen. Bog že ve pravo ceno vsaki stvari. Kar Bog ceni, moramo ceniti tudi mi. Bogata duhovščina ni bila nikoli ali vsaj ne dolgo vzorna. Bogati redovi so vedno degenerirali. Pomislimo, kako težko bo po besedah Gospodovih besedah bogatinom priti v nebesa, morda tudi bogatim duhovnikom. Uboštvo pa, vdano prenašano, je ključ do nebes. Prepiri in neprijateljstvo med duhovniki – tega križa bi pa po vsem tem, kar je bilo povedano v prejšnjem poglavju, med nami ne smelo biti! Večinoma smo si tega križa, ako ga občutimo, bolj ali manj sami krivi. Bolje potrpeti, kakor prepirati se. Boljši mir in ljubezen, kakor malo denarja ali kaka druga vnanja ugodnost. Če pa je duhovnik brez vzroka ali celo zato, ker dobro dela, od tovarišev*

[835] Prvi primer omenja Oražem, Jegličev odnos, str. 143, navaja Finžgarja, *Leta*, str. 183–184. Drugi primer pa je temeljito predstavil Šilc, Spor, str. 68–86. Oba primera sta se dogajala v prvih letih novega stoletja. O odnosu sicer bolj splošno na podlagi pisem duhovnikom v *LŠL* piše Jagodic, *Majhen oris*, str. 262–268.

osovražen – in tudi to se dogaja – mora pač potrpeti, ali pa se umakniti. (...) Glede kompetenc pa je najbolje prepustiti se popolnoma božji volji. Saj človek ne more nikdar vedeti, kaj je zanj najbolje. Ali ve, da bo tukaj ali tam res srečen? Kolikokrat si človek kaj prav močno zaželi, pa se mu hudo zagreni. Ti bi rad prišel sem ali tja. Ali veš, kako se ti bo tam godilo? Morda boš pa ravno tam nesrečen; morda zboliš ali celo zgodaj umreš, kar bi drugod ne; ali boš naletel na nepričakovane težave in ne boš imel uspeha. Časih kdo na enem kraju prav dobro dela, na drugem mu pa kar ne gre. Zato je najbolje prepustiti se božji previdnosti. Kaplan, ki ga škof popolnoma po svoji volji nastavlja; za župnijo pa se mora že vsak sam oglasiti, a če je ne dobi, naj skuša v tem spoznati voljo božjo in se ji vdati. – Popolnoma napačno pa je, ako kdo misli, da se mu od zgoraj godi krivica, pa zaradi tega zgubi veselje do dela, začne s pasivno asistenco in stori samo to, kar je strogo dolžan. Saj vendar ne delamo zaradi ljudi, tudi ne zaradi škofa, ampak zaradi Boga, zaradi duš, zaradi dobre stvari sploh. Kdor ne dobi za svoje delo nobenega človeškega priznanja, o njem se ne bo reklo: 'Prejel si že svoje plačilo', marveč zanj velja ona druga beseda: 'Moj Oče, ki na skrivnem vidi, mu bo povrnil'. On bo prejel na oni strani svoje plačilo neprikrajšano, v polnem obsegu, dočim se bo tistim, ki so dobili tukaj boljša mesta, naslove, pasove, križce, na račun teh reči nekaj odtegnilo. Kdo bo torej na boljšem, si lahko mislimo. Mimogrede, ko govorimo o kompetencah še to: Ni dobro, če duhovnik prepogostokrat menja svoje mesto; dobro pa je, če ga časih menja. Ako je kaplan na eni župniji le eno leto, ravno ljudi malo spozna in delo zastavi, pa mora iti. Seveda so pri tem lahko odločilni drugi važni oziri, ki zahtevajo premeščenje, o katerih nam ni soditi. Dobro pa je tudi za župnika in župnijo, če se časih zamenjajo. Župnik začne na novem kraju z novo gorečnostjo, župnija pa dobi nove pobude. Nekaterim seveda ni mogoče spreminjati župnije; stari župniki se ne morejo seliti. To so torej nekako naši stanovski križi. Nekateri jih imajo več, drugi manj. Nekaterih pot življenja je bolj s cvetlicami nastlana, na poti drugih je mnogo trnja. Brez križa pač ne bo noben duhovnik. A mi moremo imeti o križih malo drugačne pojme, kakor jih ima svet! Seveda vsaka narava, tudi naša, se križa brani. A ne smemo prepuščati v sebi naravi nadvlade. Svet in vse, kar je na njem, moramo gledati v nadnaravni luči. V tej luči pa žari križ v neizrekljivi krasoti. Per crucem ad lucem! 'In crucem salus', je zapisano časih na kakšnem mašnem plašču, s katerim se mašnik ogrinja. /.../ S trpljenjem se reši več duš kakor z najresnejšimi pridigami', so besede sv. Terezije Deteta Jezusa. To so besede, ki nam dado misliti… Če to pomislimo, ali bomo potem še imeli trpljenje za največjo nesrečo, kakor jo imajo svetni ljudje?«[836]

[836] NŠAL 466, Zapuščine duhovnikov: Janez Kalan, šk. 67, rokopis: Janez Kalan, Dober duhovnik, str. 142–143.

Pred prvo svetovno vojno je bil verjetno najbolj razvpit primer v ljubljanski škofiji z Antonom Bercetom (1860–1922), ki se je vlekel več let.[837] Škofu Jegliču je povzročal veliko skrbi s svojim očitno težkim značajem in tudi nerazsodnostjo, saj je uradno osebno korespondenco s škofom objavljal v *SN* in *Jutru* in si zato nakopal tudi cerkveno kazen.[838] Župnik Berce je bil liberalec in nasprotnik SLS, kar je liberalni tabor dobro izkoristil in mu med drugim ni želel objaviti zahtevanega obžalovanja in opravičila, zato si je nakopal cerkveno kazen.[839] Njegova afera, odmevna ne samo na Slovenskem, ampak tudi v Ameriki, se je dejansko vlekla vse do prve svetovne vojne, ko je tudi pri nas izšla v popravljeni drugi izdaji knjiga Matija Rodeta *Škof proti župniku*.[840] Istega leta pa je Berce tudi obžaloval, da so se širile nekatere lažne obtožbe, ki so bile škofu po krivici podtaknjene, da je pisal proti svojemu škofu, se udeleževal raznih shodov in na njih govoril proti nekaterim duhovnikom. S tem pa še ni bilo vsega konec. Ko je bil leta 1915 nastavljen za beneficiata na Olševek, tudi ni hotel poslušati škofovega ukaza, zato je bil leta 1920 odstranjen. Dobival je 14 K na dan, kar je bilo težko za preživetje, zato je v časopisih prosil celo za stanovanje. Naselil se je na Visokem pri Šenčurju in v Kranju istega leta umrl. Na pomoč so mu stopili tudi člani Odbora za obrambo pravic, ki so v *Domovino* zapisali, da gre Bercetu posebno priznanje, ki naj se mu nakloni v obliki slovenske bere. »*Ta bera naj bi bila v poljskih pridelkih, v vinu in sadju, v denarju. V to bero naj prispevajo v prvi vrsti člani 'Samostojne kmetske stranke', ker je zaradi nje zavrgel škof Berceta. V to bero naj prispevajo vsi oni, ki so za 'kancelparagraf', vsi, ki hočejo, da so volitve svobodne*.«[841]

Kljub takim težavam je bil škof Jeglič mnenja, da je treba sodelovati na vseh področjih in jih čimbolj evangelizirati, tudi politiko. Zato jih je spodbujal: »*Na veliko žalost pa pogrešamo še precejšnje število naših sicer prav dobrih, meni dragih in vsega spoštovanja vrednih duhovnikov, ki so pa sedaj skoraj povsod osamljeni pastirji brez ovčic. To dejstvo me izredno peče, ker vidim, da izgubljajo dotični gospodje zaupanje vernikov, veljavo pri njih in stik z njimi. Ljudstvo se skuša v SLS organizirati brez njih. In največja nevarnost obstoji za dotično župnijo, da ljudstvo ločeno od gospodov duhovnikov, odpade naposled tudi od stranke*

[837] Primer Antona Berceta je natančno opisal Šilc, Spor, str. 65–88. Berce je bil po kaplanovanju župnik v Šentlambertu, na Boštanju, v Sori in na koncu beneficiat na Olševku. Prav tam, str. 67, 85.

[838] Škof Jeglič o Bercetu: *»Imel sem z njim vsa leta težave. Noben duhovnik ga ne mara.« Jegličev dnevnik*, 25. 1. 1920, str. 798–799. V istem zapisu Jeglič povzame Bercetovo užaljeno pismo, v katerem grozi škofu s tožbo v Rim. Škof zaključi, da mu ne bo nič odpisal. Tega se je očitno natančno držal, saj tudi ob smrti Berceta čez dve leti ni nobene omembe o njem.

[839] *»Ob koncu meseca junija sem po raznih peremptoričnih opominih župnika [...] suspendiral. Cerkveno oblast je grdil po časnikih brezvernih, pozvan sub poena suspensionis, naj zadevo popravi, je poslal popravek, toda izredno razžaliven, ker je ta popravek priobčil tudi v liberalnih listih, sem ga suspendiral. Sedaj me toži v Rim. Radoveden sem, kakšen bo izid.«* Jegličev dnevnik, 24. 8. 1911, str. 512.

[840] Matija Rode, *Škof proti župniku*, Chicago 1913.

[841] Navaja: Šilc, Spor, op. 140, str. 85.

in katoliških nazorov. Zato prosim, nujno prosim in zaklinjam vse gospode: Kar Vas je že v SLS, ostanite ji zvesti, podpirajte in vodite njeno vsestransko politično, gospodarsko, družabno in kulturno organizacijo; kar Vas pa še omahuje ali še ob strani stojite, iz ljubezni do vernikov, iz ljubezni do Cerkve in iz spoštovanja do škofa, ki je od Boga postavljen za voditelja, premagujte razne osebne pomisleke, pristopite SLS in v tej ljubezni pomagajte, da se organizacija stranke izvede do zadnjih vasi in tako poveča odporna moč za obrambo našega katoliškega svetovnega naziranja.«[842]

Drugi tak primer je bil politično-poslanski. Eno najbolj vidnih, javnih soočenj je bila Barletova kandidatura na volitvah za narodno skupščino novembra 1931. Primer je natančno opisal Blaž Otrin in predstavil nekakšno škofovo omahljivost do župnikov, ki bi se radi ukvarjali s politiko. Sam osebno je načelno zavračal politično udejstvovanje, ker je bil po prepričanju najprej škof in zato versko-nravno odgovoren za svoje vernike. Tako se ni želel politično udejstvovati.[843]

Župnik Janko Barle je bil skupaj s kanonikom Josipom Šiško, župnikom Francem Avscem (1863–1943) in dekanom Alojzijem Kurentom (1881–1962) na strani liberalcev.[844] Shodi so bili v maju v kamniškem srezu, z najodmevnejšim v Šenčurju, v nedeljo 22. maja. Od tam ga je kranjski župnik Matija Škerbec rešil z avtomobilom.[845]

Matija Škerbec je bil naslednji večer aretiran, za njim pa še drugi duhovniki iz dekanije.[846]

Barle je v *LŠL* objavil opravičilo: »*Podpisani Janko Barle, župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani in bivši narodni poslanec, priznam, da se o resničnosti trditev, ki*

[842] Pismo duhovnikom 12. julija 1918, v: *LŠL* 53 (1918), št. 8, str. 102.

[843] NŠAL 468, Zapuščine duhovnikov: Viktor Steska, šk. 8: *»Častiti duhovščini ljubljanske škofije! Dogodki zadnjega časa me silijo, da Vam podam v informacijo in ravnanje sledečo izjavo: 1. Vkljub pritisku od raznih strani in grožnjam, da bom jaz odgovoren, ako bo bodoča skupščina potrjena v proticerkveno smer, sem ostal in ostajam na principu: Aktiven dušni pastir ne more biti ob enem poslanec. Toliko je resnica, kar se je več govorilo, je potvorba resnice. 2. Političnih izjav nisem in ne bom dajal, ker se ne smatram za političnega voditelja, ampak samo za škofa katoliških vernikov ljubljanske škofije. Le v enem slučaju, ko kandidira v istem srezu več kandidatov, sem se izrazil: Kdor gre volit, naj voli N. N., ki je izmed vseh najboljši. Ako se razširjajo ali se bodo razširjale od kogarkoli druge moje izjave, ne verjemite ničesar. 3. Opozarjam vse gospode, naj so v svojih izjavah resnični in previdni. Mi katoliški duhovniki smo s prepričanjem za našo narodno državo, jo ljubimo, smo pripravljeni se za njo žrtvovati, spoštujemo in čuvamo avtoriteto kraljevo, polagamo s svojim stanovskim delom najgloblje temelje močni in urejeni državi, vse to pa ne iz koristolovstva ali za trenutne osebne dobičke, ampak o svoji vesti zaradi Boga. Pozdrav in blagoslov! +Gregorij l. r., škof.«* Pismo s pečatom Zaupno! o politiki in podtikanjih izjav, Ljubljana, 29. 10. 1931, št. 4469.

[844] Prim. Nadrah, *Spomini*, str. 81.

[845] Zanimivo se vidi Barletova užaljenost, ki je prišla do izraza še večkrat, ko je tudi javno govoril čez duhovščino. V pogovoru s Škerbcem je tik preden sta odšla iz župnišča v Šenčurju izjavil: *»Lepo ste napravili! Jaz ne grem tako, to bi se zdelo, da bežim. Sedaj imate posledice vašega hujskanja.« Jaz [Škerbec, op. B. G.]: »Kdo je tega kriv, to vprašaj drugod. Sedaj gre za to, da se prepreči kaka nesreča. Ti si duhovnik in bi bilo žalostno, če bi radi duhovnika prišlo do katastrofe. Jaz sem pripravljen tu posredovati, da se prepreči nesreča, če nočeš, potem glej, kako boš nosil odgovornost.« Na to je g. Barle pristal, da se odpelje, toda ne v svojem avtomobilu, ampak z menoj v našem.«* Škerbec, *Dogodki*, str. 33.

[846] Svoje dogodivščine v ljubljanskih in beograjskih zaporih skupaj s stanovskimi kolegi malo hudomušno in natančno predstavi Škerbec v že omenjeni knjigi *Šenčurski dogodki*. Glej tudi: Josip Kolarič, *Škof Rožman II. del*, Celovec 1970, str. 83–85.

sem jih govoril o duhovnem svetniku Škrbcu Matiji, župniku v Kranju, v zvezi s političnima shodoma na Primskovem in Šenčurju dne 22. maja 1932, sam nisem prepričal; zato obžalujem in želim s tem poravnati škodo, ki sem jo z govoricami storil gospodu župniku na dobrem imenu. V Ljubljani, dne 15. nov. 1932. Janko Barle, s. r. župnik.«[847]

Zanimivo je tudi vprašanje odnosa do dr. Korošca. Splošno gledano je z vsemi škofi in tudi drugimi višjimi predstavniki cerkve dobro sodeloval. Odnos med škofom Jegličem in dr. Korošcem Stane Granda opiše takole: »*Zdi se, da ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič ni nikoli spremenil svojih negativnih stališč o Korošču, je pa z njim sodeloval, ker je moral. Nikoli mu ni povsem zaupal, prijatelja nista bila, sodelavca pa gotovo, in sicer v korist Slovenije in cerkve. Predvsem Jeglič je oboje enačil, Korošec pa je bil večji politični realist*.«[848]

Jegliču so bili v pomoč konzistorialni svetniki. Svet so sestavljali kanoniki stolnega kapitlja, vsakokratni škofijski kancler in še morebitni drugi referenti, predvsem profesorji bogoslovnega učilišča. Zbirali so se ob petkih. Razpravljali so o vseh tekočih zadevah škofijske uprave. Do leta 1919 je imel za generalnega vikarja Janeza Flisa (1841–1919), ki je Jegliču stal ob strani tudi, ko se je zdelo, da so ga vsi zapustili, dajal mu je poguma in ga tudi gmotno podprl npr. pri zidanju Zavoda sv. Stanislava. V zadnjih nekaj letih sta se nekoliko oddaljila zaradi različnih pogledov na politično delovanje.

Po Flisovi smrti je Jeglič za generalnega vikarja imenoval prelata Andreja Kalana (1858–1933), ki se je sicer politično zelo udejstvoval in bil Jegliču na tem področju svetovalec in pomočnik. Ko je Jeglič leta 1929 dobil koadjutorja Rožmana, ga je na njegovo prošnjo razrešil službe generalnega vikarja. Za eno leto ga je nasledil škof Rožman. Škof Jeglič je imel tri kanclerje: Josip Šiška je bil kancler do leta 1906, od takrat naprej Viktor Steska do leta 1918, sledil mu je Josip Dostal (1872–1954).[849]

Škof Jeglič je bil sicer gostoljuben, kakor ga opisuje Jagodic: »*Kolikokrat je k svoji gostoljubni mizi povabil tega ali onega duhovnika, kako rad za svoje godove in jubileje kanonike, profesorje, ljubljanske župnike, zastopnike redovnikov itd. /.../ Kako rad je bil na primer tudi pripravljen poravnati prestavljenim kaplanom stroške za selitev. In ohranjena pisma dokazujejo, kako ljubeznivo je pisal svojim duhovnikom. Ni pa svoje duhovnike samo iskreno ljubil, ampak se je zanje tudi zavzemal z brezprimerno odločnostjo in dosledno voljo, pa čeprav pred najvišo svetno oblastjo*.«[850]

---

847 *LŠL* 67 (1932), št. 7, str. 93; tudi *Novine* 19 (1932), št. 52, str. 3.

848 Stane Granda, Odnos med Koroščem in ljubljanskim škofom Antonom Bonaventuro Jegličem v luči njegovega dnevnika, v: *ČZN*, 77 (2006), št. 2-3, Maribor, str. 53.

849 Prim. Jagodic, *Majhen oris*, str. 294–298.

850 Jože Jagodic, *Mojega življenja tek*, Celovec 1974, str. 265.

Obenem pa je vendarle občutil težo svoje službe in zapisal svoja doživljanja: »*Sam sebi se zdim zapuščen. Nimam ga človeka za posvetovanje. Generalni vikar je dober, izkušen mož, pa me ne razume. Kancler je zelo pameten in bistroumen, toda koleričen in le svoje nazore ceni, da razgovor ni mogoč. Zato se le bolj v Boga obračam, pozdrav zjutraj pred tabernakljem in prosim, naj bi spoznal vse svoje dolžnosti, vse potrebe moje škofije in še dalje ter po njih uravnal svoje korake.*«[851]

Jože Jagodic ga takole oceni: »*Jeglič je bil po značaju ali temperamentu kolerik. Znana je bila njegova odločnost, ki jo je kazal na vse strani. /.../ Odločen je bil v ›politiki‹. /.../ Prvotno se ni znašel, a hotel je ostati nad strankami, ki so vodile duhovni boj med narodom. /.../ Bil je prisiljen stopiti na plan. Hribar, Tavčar, Šušteršič so ga prisilili v ›politiko‹. Odločno se jim je postavil po robu. Kmalu je žel lepe uspehe. /.../Odločen je bil v boju za Jugoslavijo. Pri majniški deklaraciji je poleg Kreka in Korošca igral vodilno vlogo. Ne bi se bila uveljavila brez njegove avtoritete. Nekateri (M. Turnšek) mu sedaj podtikajo, da jo je obžaloval. Resnica je, da je obžaloval Jugoslavijo ob Aleksandrovi diktaturi, ki je vrgla domovino na rob propada.*«[852]

Škof Tomažič je bil proti udejstvovanju duhovnikov v politiki iz preprostega razloga, ker so duhovniki za vse župljane. Nasprotovanje duhovniku, ker je za določeno politično opcijo, bi lahko privedlo tudi do nasprotovanja ali celo odpada od vere, kar bi bila velika škoda. Duhovnik je poklican, da najprej dela za božje kraljestvo. Svojim zaupanim ljudem mora prinašati duhovno tolažbo. Po drugi strani pa je škof Tomažič vseskozi dovoljeval prijatelju Antonu Korošcu, da se je politično udejstvoval, kar pa je razumljivo, saj je bil edini, ki je zasedal pomembne državne funkcije in pomagal tudi škofom pri raznih povezavah, škofu Tomažiču ravno pri vprašanju bogoslovnega učiteljišča oz. teološke visoke šole v Mariboru.[853] Podobnega mnenja kakor škof Tomažič je bil tudi škof Rožman. Vse to se vidi tudi iz odnosa do KA: »*V lavantinski (mariborski) škofiji je [KA, op. B. G.] imela precej manj pristašev kot v ljubljanski, kjer je škof dr. Gregorij Rožman močno padel pod vpliv prof. Tomca in mu popolnoma zaupal.*

[851] Jegličev dnevnik, 5. 3. 1922, 854–855.

[852] Jagodic, Mojega življenja tek, str. 236–237. Obenem pa tudi opisuje svoje imenovanje za tajnika, ko je pomagal v domači župniji župniku Pibru: *»Zdelo se mi je, da ima župnik nekaj »za seboj«. In res, med kosilom se je slovesno dvignil, vzel iz omare kuverto in začel brati: ›Gospodu Jožefu Jagodicu, novomašniku v Šenčurju! S tem dekretom Vas imenujem za tajnika škofijskega ordinariata in svojega kaplana, v nadi, da boste dolžnosti te službe vestno izpolnjevali. Službeno mesto nastopite do 1. septembra. Pozdrav in blagoslov! V Ljubljani, dne 27. julija 1922, +Anton Bonaventura, škof.‹ Osupnil sem – kako ne bi! Saj doslej ni bila navada, da bi kar novomašnik postal škofov tajnik in kaplan. In potem namesto Poljan tako imenovanje! Župnik mi je napil in čestital, češ, to je imenitna služba in z njo sem odlikovan jaz in vsa župnija. (...) Kmalu po nedelji sem se peljal v Ljubljano, da se predstavim škofu. Zelo prijazno me je sprejel. Pogovorila sva se na kratko, saj je bil škof pri avdiencah navadno precej kratek. Ob slovesu pa me je zelo iznenadil. Stopil je k svoji blagajni in vzel iz nje hranilno knjižico ter mi jo izročil. ›Ta dnar je vaš, porabite ga za nabavo oprave in obleke.‹ Na knjižici je bila precejšnja vsota, tako da sem si mogel vse potrebno oskrbeti in je še nekaj ostalo.«* Prav tam, str. 225–226.

[853] Prim. Montanar, *Il vescovo*, str. 382–389.

Mariborski škof dr. Ivan Jožef Tomažič je zagovarjal stališče, da mora biti vera pred politiko, zvestoba narodu pa je pogoj za pravo vernost. Na veliko razliko med Rožmanom in Tomažičem že v letih pred 2. svetovno vojno kažeta dva primera.

Škof Rožman je z objavo resolucije duhovniške konference ljubljanske škofije v Ljubljanskem škofijskem listu aprila 1940 ostro nastopil zoper JSZ, češ, da je zapadla pod vpliv marksističnih idej in da ne upošteva papeževe socialne okrožnice. Kljub pritiskom škof Tomažič ni sledil ljubljanski obsodbi JSZ. Še bolj se je razlika med obema škofoma pokazala na verskem obnovitvenem tečaju katoliških izobražencev v Kranju avgusta 1940, na katerem so obravnavali problem enotnosti med katoličani. Lavantinski škof se je v svojem nastopu zavzel za premoščanje težav in gradnjo mostov med različno mislečimi, ljubljanski škof pa je zagovarjal popolno ločitev duhov in podiranje mostov. Po njegovem ni zadostna edinost v dogmah, biti mora tudi v disciplini, metodi in taktiki. Zbrani množici je celo zaklical: ›Treba nam je novega Mahniča, četudi bi šel kje predaleč!‹ Na osnovi zapisanega se ne smemo čuditi vsemu tistemu, kar se je med okupacijo dogajalo v ljubljanski škofiji.«[854]

Škof Karlin je ob nastopu svoje nove službe lavantinskega škofa vernikom polagal na srce pozornost do duhovnikov. Iz pisma se vidi njegov odnos do duhovnikov: »*Ne zamerite pa našim duhovnikom, ako Vam prav o tistih resnicah najživahneje pridigujejo, o katerih se zdi, da so verniki zadnji čas najbolj nanje pozabili. Ne čudite se, ako nastopajo v svojih govorih proti tistim pregreham, ki so najbolj razširjene med ljudstvom. Predragi! Gospodar ima pri hiši psa čuvaja, da mu naznanja sovražnika, ki se je priklatil na tihem, da mu opleni hlev. Mi vsi – škof in njegovi duhovniki – pa bi bili po besedi preroka Izaije (56,10) mutasti psi, ki ne lajajo, ako bi pustili brez ugovora, da se razpasejo ognjene strasti med ljudstvom in da krivi preroki v ovčjih oblačilih mamijo vernike z nauki, ki nasprotujejo svetemu evangeliju.*«[855]

Škof Tomažič je v skrbi za duhovnike nadaljeval delo, ki so ga uvedli že njegovi predhodniki, uvedel pa je tudi nekatere nove oblike duhovnosti oz. pobožnosti. Vsako leto je vabil na skupne duhovne vaje: »*Vsak škof ima slejkoprej za svoje duhovnike posebna naročila, navodila in posebne želje, ki jim jih ne more nikjer tako primerno in uspešno priobčiti kakor ob duhovnih vajah. Naj gg. sobratje to ugotovitev uvažujejo in se navzlic malim in velikim žrtvam, ki so v zvezi s skupnimi duhovnimi vajami, odzovejo povabilu k skupnim duhovnim vajam, ki naj bodo vsem bogat vir notranje obnove ter novega blagoslovljenega dušnopastirskega dela.*«[856]

---

[854] Marjan Žnidarič, Slovenci v primežu okupacije, kolaboracije in osvobodilnega boja v letih 1941–1945, v: *Škof Rožman v zgodovini* (ur. J. Pleterski et al.), Ljubljana 2008, str. 8–9.

[855] Pismo, Maribor, 15. 7. 1923, v: *LUR* 5 (1923), št. 8, str. 42.

[856] Skupne duhovne vaje za duhovnike v letu 1935, v: *OLŠ* 11 (1935), št. 6, str. 69–70.

Odredil pa je tudi mesečne duhovne obnove na podlagi kan. 131, § 1, ki so se vršile po naslednjih določilih: 1. obnova je za vso dekanijo ali več dekanij skupaj, vsak mesec ali vsaj 4–6 na leto; 2. vodi jo dekan za svojo dekanijo, pomagajo mu dekanijski duhovniki; 3. duhovna obnova traja cel dan po sporedu:

a) v cerkvi pred Najsvetejšim molitvena ura, premišljevanje, izpraševanje vesti, adoracija;
b) izven cerkve: dušnopastirski referati in pogovori;
c) v odmorih priložnost za sv. spoved.[857]

Za znanstveno izpopolnjevanje pa je duhovnikom priporočal novo strokovno literaturo v *OLŠ*, pa tudi *BV*.

Škof Rožman se je v nastopnem govoru obrnil tudi na duhovščino in ji položil na srce enotnost s škofom, edinost in vzajemnost. Spodbudil jih je k vzgoji mladine, za študij in zavzetost za KA, v tretji točki pa posebej poudaril: »*Zdi se mi, da so prišli časi, v katerih more vsak duhovnik reči s psalmistom.* »*Adversum me surrabant omnes inimici mei; adversum me cogitabant mala mihi*« *(Ps 40,8). Množijo se v zadnjem času ovadbe in sumničenja katoliške duhovščine naše škofije, pred državnimi oblastmi. Ni nam dana prilika, da bi mogli v vsakem slučaju dokazati neosnovanost in neresničnost teh ovadb. Tako smo prišli na sum, da nismo vdani kralju in oblasti. Duhovščina, ki navaja otroke in odrasle, da naj izpolnjujejo četrto božjo zapoved, ki uči, da ni oblasti razen od Boga, ki vernike opominja, da molijo za kralja in oblastnike kakor učita apostola sv. Peter in sv. Pavel (Rimlj 13, 1; 1 Tim 2, 2; Petr 2, 13. 17), ta duhovščina naj bi bila državi in vladarju nasprotna in nevarna! Proti takemu sumničenju se ne moremo boriti drugače kakor s svojim delom.*

Dokazujmo s svojim delom ljubezen in zvestobo vladarju in domovini. Nj. Veličanstvo hoče, kakor mi je blagovolilo izjaviti, da se v ljudstvu utrdi vera, morala in pobožnost in računa pri tem s podporo in sodelovanjem duhovščine.«[858]

Nekateri so torej mnenja, da škofa Rožman in Tomažič nista imela enakih stališč v boju proti fašizmu, nacionalsocializmu in komunizmu ter glede KA in sodobnih gibanj v Katoliški cerkvi, kar pa ne drži. Škofa sta soglasno delovala v dobro slovenskega naroda, seveda na različnih mestih, škof Rožman v središču slovenskega političnega dogajanja, škof Tomažič pa bolj na obrobju. Pri očitku neenotnega delovanja, ki nima zgodovinske osnove, »*se rado spregleda, da je bil škof Tomažič zelo nenaklonjen duhovniku Šmonu, ki je sodeloval s partijo. Tito je leta 1934 nosil njegov talar, ko je hodil po Ljubljani. Redno ga je obiskoval tudi Dušan Kermavner, s katerim sta načrtovala delovanje partije na Slovenskem. Škof Tomažič je zato Šmona kazensko prestavil za kaplana v Ribnico na Pohorju. Da je Tomažič*

[857] Mesečna duhovna obnova, v: *OLŠ* 10 (1934), št. 4, str. 25–26.
[858] Vsem gospo. duhovnikom ljubljanske škofije, v: *LŠL* 65 (1930), št. 9, str. 135–137.

nasprotoval poskusom križarjev, duhovnikov in laikov pri njihovih stikih s komunisti in delovanju v duhu novih gibanj, je razvidno tudi iz izjave škofa Tomažiča Rožmanu, da ima zaradi nekaterih kandidatov težave v mariborskem bogoslovju.«[859]

V zapuščinah prav veliko opisov škofov ni mogoče najti, sem pa tja pa se najde kakšen zapis, ki nekoliko ovrednoti tudi medsebojne osebne in ne zgolj formalne odnose. Tak primer ocenjuje tudi duhovnik Kristjan Cuderman, ko je bil ravno po opravkih v Ljubljani: »*28. 1. 1936: Včeraj sem v Lj. padel takorekoč med volkove. Pomanjkanje intencij me je nagnilo, da sem stopil do gvardijana dr. Kokalja OFM. ... Še predno sem gvardijana spomnil intencije, naju je zmotil nov obisk. G. obr. je vabil nujno na kosilo in težko je odreči. Stopil sem še k sošolcu p. Krizostomu in mu želel srečo za god - bilo je godovancev pred vrati nešteto. Tudi pri p. Romanu sem se oglasil in mu povedal, da bi rad z njim v Berlin. Bil je ves iz sebe od vzhičenosti – ne radi moje osebe, marveč radi potrjenja njegove lepe ideje. Tudi on je vabil na kosilo. Ko grem preko mosta zagledam škofa Rožmana v spremstvu Jagodica, ki stopata naravnost k frančiškanom. Takoj sem vedel, da sta vabljena na kosilo. Takoj je bil sklep storjen: jaz ne grem. Kam čem s svojim dolgočasjem. A spet me je plašilo: tolikim vabilom ne smeš odreči. Ni olikano, da sem šel v avlo, pa se spet vrnil in še enkrat. Potem pa sem zbral ves pogum in dejal: toliko sem že doživel na tem svetu, 40 let bom imel pa se tako neumno plašim. Kosilo, pa bo. Pa dajmo in sem šel v obednico. Ravno molili so. Pri veliki mizi se hrana zbrana sama ljubljanska elita. Hybašek, Koritnik, Zaplotnik, in dr., ki jih nisem poznal. Kosilo absolutno, luksuzno. Ne vem kaj bi dejal sv. Frančišek. Morebiti bi pohvalil, da je prav, če se gostom kar moč dobro postreže - saj bodo sami morali zato tem skromneje več dni večerjati. Odprle so se govorance. Po guardijanu, škof, Zaplotnik, neki stari župnik, p. Krizostom. Čudil sem se prisrčnemu priznanju škofa do Krizostoma. To je meni povsem novo, da se škof tako ljubko šaljivo, prijateljsko izraža – saj se do drugih duhovnikov ne tako. Uvod, 3 točke, sklep. Uvod: povabilo po telegramu: tajnika vabi osebno, škofa po telefonu. 1. Zlatoust-zlato srce; 2. spomini in Amerika; 3. klerikom sklep povratek, jedrnat: P. Kr. je utelešenje Frančiškove ideje v kateri naj živi, raste in se širi. Še dosti bolj je bil odgovoren P. Kr. Čudom sem se čudil odkod je mož jemal in tako sijajno odgovarjal vsem po vrsti. Mene je ogovoril z g. Kristal – to ime ima čuden zvok v gotovih krogih – vesel je še iz Trebnjega po zaslugi Flajnikovi. Čutim, da mi pomeni zvok, pa se moram vdati. Kar zaslužim, to dobim. Gotovo me drugi dosti bolje poznajo, nego poznam sebe. Pri takih slavnostih šele čutim, kakšen revež sem.*«[860]

[859] Juhant, *Idejni spopad II*, str. 74.

[860] NŠAL 526, Zapuščine duhovnikov: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, Rokopisni dnevnik Kristjana Cudermana, zv. 1. Na drugem mestu pa zapiše: »*3. julij 1937: ... Pravkar je došlo sporočilo, da je umrl škof Jeglič. Zadnja leta si v življenju nisva bila dobra – zdaj pa je smrt zravnala vse. On je velik in ostal bo velik. 10. julija 1937: Jutri bo žal treba pred škofa. Upal sem, da se vsaj par let ne bomo videli, pa že tako pride, da se vsako leto kje snidemo. Bojim se njegovega izpraševanja pri mizi vpričo drugih poslušalcev: Kaj je*

Kristjan Cuderman (1896–1969) je bil eden prvih Rožmanovih študentov, saj je izhajal iz »zloglasnega« vojaškega letnika, zato je škofa Rožmana poznal od mladih let. Na drugem mestu ga je takole ocenil: »*12. julija 1937: /.../ Ko sem včeraj poslušal pri birmi, kako so se menili o podelitvi župnij in sposobnosti gg. in sem gledal hladen, do mene skor mrk škofov izraz, sem čutil, da mi ta mož ne bo nikoli dal mesta, ki bi ga prosil in bi bilo količkaj ugodno. Ko sem v spričevalu imel same odlične in prav dobre, je bil edini Rožman tisti, ki mi je dal v jusu samo dobro. Pa ne vem, če sem slabo znal jus kot ostale predmete. Že tedaj sem se živo začudil in si nisem mogel razložiti tega od sicer tako prikupne osebe, ki se je šalil in prijazno razgovarjal med izpitom, v redovanju pa razočaral. Tako bo tudi pri podelitvi župnije. Če bo količkaj ugodna, ne bom prišel v poštev. – Saj tudi ni maral prevzvišeni nič slišati o imenovanju svetnikovem kresniškega župnika. [???] je zaslužil ta titel za 32 letno zvesto službovanje. Dekan je škofa prosil, a škof je storil se ljutega. Ali je greh to moje nerganje zoper predstojnika? Saj ne mislim nič hudega, zdi se mi, da naštevam le dejstva.*«[861]

Kljub kritičnemu odnosu, ki je bil gotovo pogojen tudi s Cudermanovim karakterjem, ki se pokaže že v navedenem odlomku, iz vsebine vendarle ni mogoče razbrati nesramnosti, zamerljivosti, hude jeze ali celo sovraštva. Zanimivo je, da se praktično v vseh opisih, tudi uradnih dopisih z obeh strani, torej s strani škofov kakor tudi naslovljencev, kaže določena mera medsebojnega spoštovanja, sploh s strani duhovnikov do svojega škofa. Čutiti je, da to ni samo šef, glavni nadrejeni, ampak je v delu za Božje kraljestvo Kristusov namestnik. V tem primeru pa mu gre spoštovanje ne le iz strahu kot nadrejenemu ali iz spodobnosti, ampak za spoštovanje iz vere, ki pa je globje in prihaja iz srca.

Zato je bilo še kako na mestu njegovo povabilo, ko je opozarjal na razdeljenost med delavstvom in spodbuja mladinsko gibanje ter svaril pred »zločestim« komunizmom, obenem pa naročal svojim duhovnikom: »*Ljubezen smo tudi mi dolžni vsem in jo tudi vsem ponujamo. Najprej pa jo moramo imeti med seboj. (...) Ogibljite se cepitev, zavistnosti, sovražnosti, na čemer umiramo. (...) Ljubezen pa ponujamo tudi onim, ki so zašli, tudi komunistom. A ne za sodelovanje, ampak ponujamo jim roko »da se skoraj vrnejo v Očetovo hišo, da ne poginejo od uboštva in lakote«. Ne bila bi ljubezen, ako bi mi popustili od resnice, da se njim, ki so v zmoti, približamo, saj bi s tem sebe in nje pehali v pogubo.*«[862]

Očetovska ljubezen z nekoliko ostro spodbudo se kaže tudi iz pisma kanoniku Merharju, ki je bil civilno že upokojen, sam pa nikakor ni mogel sprejeti upokojitve in škofu podati resignacije, zato ga je škof nekoliko ostreje prijel. Za

z dijaki? Kaj s šolo etc. Zasebno kot očetu bi vse zaupal, a tako mi zapre usta, kvečjemu dam kak neumen odgovor. Skrivnosti, čeprav boleče, bi rad ohranil zase.« Prav tam, zv. 5.

861 NŠAL 526, Zapuščine duhovnikov: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, Rokopisni dnevnik Kristjana Cudermana, zv. 5.

862 Gospodom duhovnikom za l. 1938., v: *LŠL* 73 (1938), št. 2, str. 18–19.

državo je bil namreč kanonikat oz. plača zvezana s kanonikatom po kanonikovi upokojitvi prosta, mesto pa s cerkvene strani realno zasedeno, ker Merhar ni odstopil oz. dal prošnje za upokojitev, da bi na njegovo mesto škof lahko imenoval drugega. »*Vi ste zdaj in foro civili penzijonirani. Kot penzijonist nimate pred državo več pravice do stanovanja. Ako vztrajate pri tem, da ne resignirate na cerkveno prebendo, bo treba postaviti upravitelja Vašega izpraznjenega kanonikata, kateremu boste morali plačevati najemnino za stanovanje. S tem pa bi zapadel v drž. proračun Vaš kanonikat in bi ne mogel biti več postavljen noben kanonik na to mesto. Tako se je zgodilo s Čemažarjevim kanonikatom, ker je bil več let nezaseden. To morate vendar razumeti, da je za državno stran Vaš kanonikat nezaseden. Ali si hočete naprtiti to odgovornost? Ne razumem Vaše bojazni, da ne bi mogli živeti, ako se prebendi odrečete. Zakaj ne? Penzijon imate. Penzijonisti imajo za 75% povišano draginjsko doklado, torej boste dobivali penzijona več kot imate zdaj aktivne plače.*

Če pa bi kdaj vlada ukinila kanonikom in uradnikom centralnega škofijskega urada plače, bi bili tudi kot aktiven kanonik brez dohodkov, saj od kanoniške hiše ne morete živeti. V slučaju take ukinitve bodo penzijonisti na boljšem, ker bodo penzijon prej pustili vsaj za neko dobo. Tako je celo ravnal nacionalsocialistični režim s penzijoniranimi duhovniki v bivši Avstriji. Škofija nujno potrebuje kanonike, ki morejo aktivno sodelovati pri njeni upravi. Vam se s penzijoniranjem ne zgodi nobena krivica, niti se Vam ne ogroža eksistenca, še manj pa ovira kulturno delovanje. Torej moram vztrajati na zahtevi, da podpišete resignacijo v roku, ki sem ga Vam določil.«[863]

V arhivu pa obstaja tudi mnogo voščil, ki jih je tako škof Rožman kot njegov predhodnik škof Jeglič pošiljal duhovnikom ob raznih jubilejih. Predvsem so bila ta voščila namenjena raznim pomembnim osebnostim cerkvenega življenja: kanonikom, arhidiakonom, dekanom ... »*Gospod zlatomašnik! Danes tiho in skromno, kakor je Vaša navada, obhajate zlati jubilej svojega mašništva. V dolgi dobi petdesetih let ste vse svoje sile v zaupnih službah posvetili ljubljanski škofiji v celoti. Naj Vam Bog ob zlatem jubileju obilno poplača Vaše življenjsko delo. Ko Vam iz srca čestitam k današnjemu slavju, želim, da bi Vam Bog dal še dolgo vrsto let zdravja in čvrstote*!«[864]

[863] NŠAL 486, Zapuščine: Alojzij Merhar, šk. 115, Pismo škofa Rožmana kanoniku Merharju, Ljubljana, dne 4. 3. 1940. Sicer se je zadeva vlekla več mesecev, kakor je razvidno iz dodatne korespondence: *»Ljubljana, 1. marca 1941: Po gospodu prelatu Josipu Volcu sem Vam predložil v podpis resignacijo na kanoniško prebendo, ker ste bili z državne strani prevedeni v penzijo.*
Tedaj ste si izgovorili nekaj časa za premislek. Dne 16. januarja 1941 pa ste g. prelatu pismeno sporočili, da ste zboleli na želodcu in da ne morete zadeve urediti.
Od tega je preteklo nad poldrugi mesec. Prosim Vas, da mi tekom treh dni dostavite lastnoročno podpisano odstavko, sicer bom vso zadevo predložil Apostolskemu Sedežu v rešitev, seveda bom v tem slučaju primoran sporočiti vse razloge, ki onemogočajo Vaše sodelovanje v kapitlju in bo prišlo do sodnega postopanja pred cerkvenim sodiščem.«

[864] NŠAL 456, Zapuščine duhovnikov: Jožef Šiška, šk. 42, voščilnica škofa Rožmana iz Ljubljane, 16. 7. 1933.

O škofu Rožmanu in njegovem odnosu do duhovnikov ne moremo soditi po ocenah o njegovem političnem delovanju, kakor je opozoril že Stande Gradna. Ta meni, da je bil »*antipolitični talent*«, saj ni imel posluha za politiko pa tudi za papeževe enciklike ne: »*Politika, ki sloni na pragmatičnosti, mu je bila tuja. To je bila nejgova velika osebna tragedija.*« [865] Jože Jagodic pa je o škofu zapisal naslednje: »*Namenoma ni hotel hoditi po poti svojega prednika. Zgoraj sem napisal, da je bil mehka koroška duša. A ne vedno. Marsikdaj se je čez mero razburil, kar ga je odtujevalo okolici, ki je v njej živel. /.../.*« Jagodic je na škofiji deloval kot škofov tajnik in je imel odličen vpogled v razmišljanje in Rožmanovo delovanje. Na eni strani je hvalil škofovo dobroto: »*Bil pa je v svoji dobroti včasih nepreviden. Vzel je npr. k sebi na stanovanje in k mizi nekega duhovnika prof. M., ki je njegovo dobroto izrabljal in hodil vsak večer ›nekam‹ poročat, kar se je pri mizi govorilo. Dober je bil do svojih tajnikov, ki jih je imel v teku 15-letnega škofovanja v Ljubljani kar šest.*« Na drugi strani pa se je Jagodic pritoževal nad neodzivnostjo, saj za razliko od predhodnika škofa Jegliča spisov in težav ni reševal ekspeditivno: »*Ni bil ekspeditiven zlasti v pisarni, kar je mene kot njegovega kanclerja zelo motilo. Stežka sem se navadil razliki. Jeglič me je hvalil da sem imel vsak dan prazno mizo, to je, da sem vsak dan sproti reševal akte. Rožman me je grajal, da prehitro delam. /.../ Tudi škofu se je pošta kopičila in končno je ni reševal, da je bila njegova pisalna miza vsa obložena s papirjem. Večkrat je rekel, da se reči same rešujejo, če jim ne odgovarjaš. Zato sem akte, ki bi jih bil moral škof rešiti, zadrževal in jih rešil. Včasih je prišel na to in bil nejevoljen.*«[866] To odlašanje pa se je včasih odražalo tudi med duhovščino. Običajno so bili personalni premiki urejeni, sprejeti in tudi izvršeni, le tu in tam je prihajalo do trenj, največkrat v teh primerih zaradi duhovnikove neodločnosti. Enkrat bi šel, potem se je premislil in zopet ne bi šel. Tak primer se je zgodil v Šmihelu z župnikom Ivanom Pečnikom (1900–1988) v novembru 1931. Župnik v pismu navede širši kontekst, v katerem izpostavi problem odnosov med duhovniki, sodelavci v ožjem službenem okraju, politiki in posledično tudi s spremembami službe oz. z odpovedjo službi.[867]

Toda v tednu dni se je zadeva spremenila. Pečnik se je očitno nekoliko »ohladil«, zato je ponovo pisal škofu: »*Spričo razburjenja in napačnih tolmačenj mojega umika kakor tudi z ozirom na veselje, ki bi ga napravil nasprotnikom cerkve, ostanem na dosedanjem mestu, kakor sem že pred nekaj dnevi sporočil. Prosil pa bi pojasnila, kaj naj sedaj ukrenem glede verskega pouka. Nekateri starši*

[865] Stane Granda, Nepravi človek v nepravem času?, v: *Resnica vas bo osvobodila* (ur. M. Knep), Ljubljana 2009, str. 54–55. Več o odnosu škofa Jegliča s Koroščem: Stane Granda, Odnos med Koroščem in ljubljanskim škofom Antonom Bonaventuro Jegličem v luči njegovega dnevnika, v: *ČZN* 77 (2006), št. 23, str. 45–54. Janez Juhant, Odnos škofa Jegliča do politika in duhovnika Korošca, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), št. 1, str. 75–81.

[866] Jagodic, *Mojega življenja tek*, str. 235–236.

[867] Glej prilogo 51.

radi ukinitve verouka nočejo pošiljati v šolo svojih otrok. Nekateri mi svetujejo naj začnem s poučevanjem verouka v cerkvi oziroma v društveni dvorani. Sploh je precej razburjenja. Ljudje hodijo izpraševati, jaz jim ne vem ničesar svetovati. V samostanu učijo sedaj mesto mene čč. sestre. Seveda tega ne vpišejo v tednik. Ko je bilo pred par dnevi uradno vprašanje iz glavarstva, kdo poučuje veronauk, so sporočili, da g. župnik in g. kaplan. Ta pa, da je poučeval do 6. novembra. Sedaj, da ne poučuje nihče. Prosim torej pojasnil.«[868]

12.2 ODNOSI ZNOTRAJ DUHOVNIŠKIH VRST

Svetni duhovniki ne živijo v skupnostih kakor redovniki, kljub temu pa so po eni strani službeno vezani na sodelovanje in sobivanje, po drugi strani pa so se vedno tudi radi srečevali formalno na raznih konferencah, neformalno pa ob raznih praznovanjih godov, župnijskih slovesnostih (npr. sklepi celodnevnih čaščenj, obletnice župnij, zlate maše ...) ali pa kar tako v krogu prijateljev za klepet ob večerih, partiji taroka in kozarčku dobre kapljice ter kakšnega prigrizka. Obiskovali pa so se tudi ob trenutkih preizkušenj, predvsem v bolezni.

Iz Leskovice je župnik Matej Kos (1867–1937) pisal profesorju Levičniku: »*Sprejmi najprisrčnejša voščila k tvojemu veselemu imendanu od mene – tako rekoč vstalega od mrtvih! Bog Te ohrani še mnogo let pri najboljšem zdravju! Jaz sem popolnoma ozdravljen in tako krepak, da sem že splezal na Blegoš v družbi g. dr. Cirila Potočnika in župnika Brejca. Bolj sem zdrav, kakor pa sem bil pred boleznijo. Ne pozabim, da si mi prav mnogo pripomogel k ozdravljenju s svojimi mnogimi tolažljivimi obiski. Vselej si me razveselil in mi vlival poguma in upanja, da morda vendar le okrevam – kar mi je dajalo novih moči, da sem slednjič premagal zelo opasno bolezen. Povrni Ti Bog s časnimi in večnimi darovi!*

Vendar – list za listom padamo. Gospoda Žvana ni več – kar trije tekom pol leta. Requiem aeternam.«[869] *Kos je moral biti očitno smrtno bolan, saj je Josip Brajec, župnik na Trati, 12. 8. 1928, pisal Levičniku: »Če bo treba g. Kosa <u>živega</u> pripeljati v Leskovico, smo dogovorjeni, da bo šel ponj avtomobil <u>od tukaj</u> in bo najbrže kuharica se z njim v Ljubljano pripeljala. Če bo g. Kos v Ljubljani umrl,*

[868] NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 5, pismo Ivana Pečnika, 20. 11. 1931.

[869] AS 921, Alfonz Levičnik, šk. 2, pismo Mateja Kosa Alfonzu Levičniku, Leskovica, 1. 8. 1929. Župnik Kos se je jeseni leta 1928 zdravil in se vrnil na faro, od koder je takoj pisal prijatelju Levičniku: *»Predragi! Ne zameri, da tako dolgo nisem dal glasu od sebe! Bil sem še vedno nekam utrujen, pa sem prav lahko odlašal. Najprvo lepa hvala za poslano brošuro! Hitro sem jo prečital in našel v njej dosti važnega in koristnega. Bova že kako poračunala zanjo... V Leskovico sem prišel 7. t. m. ob 18 zvečer. Ljudje so me nestrpno pričakovali in slovesno sprejeli, pa tudi jokali, ko so videli, kako sem zdelan. No, hvala Bogu, sedaj se hitro popravljam. Vsak dan sem trdnejši in se mnogo premikam na prostem, kar mi jako prija. To nedeljo upam, da bom že stopil pred oltar. Tako je ljubi Bog meni, ne vem, kako bi rekel, prizanesel. Dobra gg. Debeljaka in Gustelna pa odpoklical, upam, da dobro pripravljena. Dobro se zavedam, da si mi mnogo, mnogo pripomogel ravno Ti, da sem ozdravel. Vse drugače so se zdravniki zavzemali zame, ko so videli, da se Ti zanimaš zame. Za vse obiske in vsa prizadevanja še enkrat najlepša zahvala!«* Prav tam, Matej Kos, Leskovica, 18. 10. 1928.

pa bo najbrže treba se poslužiti kakega ljubljanskega pogrebnega podjetja, ker baje le ta smejo mrliče iz Ljubljane voziti.

Želim, da vprašate g. Kosa pred pričami, če hoče za slučaj smrti biti pokopan v Leskovici, kot je baje govoril. Če to potrdi, potem brez skrbi lahko uravnate prevoz s kakim pogrebnim društvom (Mislim, da je še najcenejši tisto od bolnice oziroma usmiljenk). Prevoz bo stal od 10.000 do 13.000 Din., toda finance g. Kosa bodo to lahko prenesle; meni je razložil svoj finančni položaj, ki je za duhovnika v kraju kot je Leskovica, naravnost presenetljivo ugoden.«[870]

Profesorja pa so povpraševali tudi za svet pri zdravljenju bolezenskih težav. Ivan Mihelčič (1872–1946), župnik v Zaplani, mu je pisal 20. 6. 1926: »*Prišel sem iz Leonišča, kamor sem moral iti zaradi neznosnih bolečin v jetrih in zaradi nosa. V nosu sem imel hud in trdovraten katar, vsled katerega so se mi naredile rane, zunaj pa crysipelas. Nos je bil kot zrela kumara. Dr. Šlajmer je rekel, da je ta reč nevarna. Pa mi se je vendar v bolnici precej zboljšalo, vendar rdečica in srbenje je še ostalo. Na koncu nosu se mi je zdaj naredila gnojna pika.*

Tudi Ti si imel že z nosom opraviti. Prosim Te, katero mazilo si rabil, ali ichthiol, ali praecipitat? ali oboje? – Pracipitat se ne dobi brez recepta. Ker vsebuje živo srebro. Jaz mislim, da bi bilo dobro, ko bi se včasih malo svinčene vode obesilo na to zanikerno kumaro. Meniš, da ne?!«[871]

V Ljubljani pa so si, predvsem duhovniki z dežele, zaželeli, da bi imeli tudi skupen prostor za neformalna srečanja: »*Preden se je sezidala velika stavba Union v Ljubljani, smo večkrat izrazili žejo, naj bi se v Ljubljani oskrbel primeren lokal, kjer bi se duhovniki z dežele in mesta neprisiljeno in po domače pogovorili, kjer bi bili sami zase in v duhovski družbi. Upali smo, da se bo dobil v Unionu kak pripraven prostor, toda vse se je tako zasukalo, da duhovniki od Uniona nimamo kaj prida. (...) Povsod – se zdi – je v tem oziru med duhovščino več vzajemnosti. V Ljubljani čemi skoraj vsak duhovnik v svojem brlogu, oziroma je zaposlen v svojem delokrogu ter se ne snide s stanovskim tovarišem, razen morda mimogrede na kratkem sprehodu, ali v zakristiji, vendar bi vsak potreboval vsaj včasih malce odmora, razvedrila, razgovora. Kako prav bi bilo, če bi imeli skupno sobano, kjer bi se videli vsaj enkrat na teden.*«[872]

Prehod iz podeželskega v mestno dušnopastirsko delovanje in življenje je lepo popisal Finžgar v svojih spominih: »*Ko sem prišel v Ljubljano, sem zelo pogrešal tiste ljube družbe sobratov, kakor sem je bil vajen z dežele. Kako smo se shajali, premlevali dušnopastirsko delo in se tudi porazveselili. V Ljubljani pa je vsak župnik vozil po svoji modrosti. Zato sem pregovoril tovariše, da bi se vsaj vsak mesec sešli in pogovorili o enotnosti poklicnega dela. Zaradi zaposlenosti smo*

[870] AS 921, Alfonz Levičnik, šk. 2, pismo Josipa Brajca, Trata, 12. 8. 1928.
[871] AS 921, Alfonz Levičnik, šk. 2, pismo Ivana Mihelčiča, Zaplana, 20. 6. 1926.
[872] *Vzajemnost* 7 (1919), št. 2, str. 30–31.

določili večerni čas, da se vsak mesec zberemo pri drugem župniku. Uredili smo se prav po republikansko: župnik, pri katerem smo se zbrali, nam je oskrbel po konferenci skupno večerjo, zato je bil zapisnikar pri konferenci. Prihodnji mesec je pa on predsedoval, župnik gostitelj pa je bil zapisnikar. Prav lepo je bilo. Ko je zvedel za te konference naš arhidiakon Ignacij Nadrah, je prišel nepovabljen tudi on in sedel na predsedniško mesto. Ko smo imeli konferenco v Šempetru, smo po večerji obsedeli in živahno debatirali. Ne vem več, kako je prišlo, da sem dekanu zaradi prevelike nekam uradne tenkovestnosti ugovarjal takole: »To so mrtve črke, ki ubijajo. Jaz sem za živo življenje. To je bolj važno.« Po nekaj dneh me je poklical škof Jeglič. Ko sva uradno zadevo opravila, se je pomaknil bliže k meni – sedela sva v njegovi pisarni – me prav očetovsko ljubo udaril po kolenu in rekel: »Sedaj pa mi odkrito povejte, kaj je z vašim društvom Živo življenje, ki ga snujete?« Strmel sem vanj in se nasmehnil: »Prevzvišeni, to mi je neznana zadeva. Ne razumem, kaj mislite.« – »Tako sem poučen. Le kar povejte!« Za trenutek sem se zamislil, nato sem odgovoril: »Nikoli se nisem zlagal, prevzvišeni, in nikdar vam nisem utajil kakega svojega greha. To sumljenje je ali zmota ali pa laž.« – »Ni laž. Povedal mi je človek, ki je sam slišal, da formalnosti zametate in ustanavljate posebno društvo Živo življenje.« Takrat se mi je posvetilo. Spomnil sem se konference in prepirčka z dekanom. Na glas sem se zasmejal in škofu vse pojasnil. Ta zares nesmiselna ovadba me je izpodbodla, da sem napisal Gospoda. Nikoli nisem bil prijatelj gospoščine, zlasti duhovske ne. Bodi gospodar, bodi vladar, če in za kar si poklican, nikdar pa ne bodi gospod in samo gospod. Tega je bilo v našem stanu preveč, dediščina iz fevdalnih dob, Gospodova zadnja večerja nas ni izučila.«[873]

Čeprav so duhovniki posebna skupina ljudi v družbi, so vendarle ljudje, ki so se odločili za isti cilj, rast božjega kraljestva med ljudmi. Čeprav imajo isti cilj, pa zaradi medsebojne različnosti, življenjskih izkušenj, obdarovanosti, talentov in drugih lastnosti niso vsi videli in želeli enake poti do tega cilja. Ker so bili kot ljudje različni, je tudi med njimi prihajalo do napetosti, čeprav se lahko vidi iz raznih osebnih zapisov in korespondence, da hudih zapletov ali nasprotovanj med duhovniki samimi ni bilo. Nekaj razlogov je tudi v sami organizaciji Katoliške cerkve in zgodovinski danosti. Duhovnikov je bilo več in je škof lažje zapolnil delovna mesta. Ker je bilo tudi več kaplanov, so se večkrat menjavali. Župniki so v glavnem ostajali na župnijah za daljše obdobje. Sodelovanje je bilo torej kar zgledno in v vizitacijah župniki kar lepo ocenjujejo svoje kaplane. Odnosi so bili pogojeni tudi z zunanjimi dejavniki. Če je bila kaplanija ločena in je imel kaplan tudi svojo gospodinjo, potem sta se z župnikom srečevala redkeje. Če sta živela v isti hiši in imela skupno gospodinjstvo, pa je bilo to življenje bolj družinsko.

[873] Finžgar, *Leta*, str. 363–364.

Največ o teh odnosih je mogoče najti v vizitacijskih poročilih. V večini so to pozitivna sporočila, vmes pa se najde tudi kakšno poročilo ali zahteva župnika po spremembi ali kakšna opazka na račun kaplana.

»*G. kaplan Jakob Širaj je prav dober v vsakem oziru, samo dela ima veliko preveč. Spovednica, šola in gospodarsko društvo mu vzamejo prav ves čas.*

Podpisani pa tudi vrši svoje stanovske dolžnosti vestno in natančno, kolikor mogoče živi z vsemi v miru, načelov pa ne zataji nikdar. Tako hoče delovati tudi nadalje v nelahki župniji in naj pride karkoli in koderkoli. – saj plačnik in plačilo bo Bog.«[874] Podobno tudi iz Šmartna pod Šmarno goro: »*Razmerje med župnikom in kaplanom je prijateljsko. Nobena žal-beseda še ni padla, dasi podsanec[podpisanec?] od vsega začetka zna sovražen namen njegove nastanitve. Celo udan in lojalen je postal g. Anžič. Pridno dela in študira.*«[875] In iz Doba: »*Župnik in kaplan živita v slogi in se trudita vestno izpolnevati stanovske dolžnosti.*«[876] Iz Kamnika: »*[R]azmere med župnikom in kapelanom so bratske in prijateljske. G. Kapelan Primar izvršuje vestno svoje dolžnosti. On se vestno pripravlja za cerkvene govore in kateheze, napreduje v bogoslovni vedi, čita, kolikor mu čas [dopuša,] dušnopastirske in asketične razprave, on je adorator in se udeležuje redno sestankov sodalitatis SS. C. J. in nastopa večkrat kot poročevalec. Deluje izvun cerkve prosvetno in politično o[b] volitvah. Strežeta mu mati in sestra, župniku in dekanu pa sestra in nečakinja. Vse so vzornega življenja. Neka dekla pa se je odpustila, ker so se čuli o njej neugodni glasovi, dasi ni dala skozi tri leta v hiši najmanjšega povoda niti z besedo niti z dejanjem in bila, kakor smo mogli v hiši doznati, prav lepega vedenja.*

V Kamniku stanujejo štirje vpokojeni duhovniki gg.: Jamnik, Jereb, Kljun in Šinkovec. Živimo v prav lepem razmerju. Kadar treba pomagajo pri dušnem pastirstvu, izvzemši g. Jereba, ki je velik siromak. On je skrajno nervozen in božjasten, ne maše že nekaj mesecev. Ob skromni pokojnini, menda okroglo 300 K mesečno, živi bedno. Podpirajo ga sorodniki.«[877] Podobno tudi v Komendi: »*Oba dušna pastirja skušata napredovati v krepostnem življenju, v bogoslovnih znanostih in dušnopastirski gorečnosti. Bavita se tudi s socijalnim, izobraževalnim in političnim delom. Udeležujeta se vsakoletnih pastoralnih konferenc oba, tudi sestankov Sodal. ss. C. J. po mužnosti. ... Razmere med duhovnikoma so prijazne, spodbudne, ljubeznive. Dušnopastirsko, socijalno in politično delujeta večjidel odgovorno. Ker ima kaplan več posla s hranilnico in šolo, deluje v pisarni župnik bolj sam, a pove kaplanu o marsikateri pisarniški reči. Župnik in kaplan imata za*

[874] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16: ŽU Lj.-Polje, Janez Müller, 24. 4. 1920.
[875] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Šmartno pod Šmarno goro, Janez Lasar, 19. 4. 1920.
[876] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Dob, Janez Rihar, 20. 5. 1921.
[877] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Kamnik, Jožef Lovrenčič, 18. 5. 1921.

kuho in postrežbo vsak svojo sestro.«[878] V Babnem polju pa so bile s kaplanom očitno težave: »*Končno prosim še, da g. Černeta na kakšen način spravite z Babnega polja, ne radi sebe, ker mene ne more ovirati, ker nima absolutno nobenega ugleda, temveč radi njega samega, ker ne bo nikdar več za nobeno službo, če ne pride pod kako nadzorstvo, kjer bi ga navadili reda, snage, olike, dostojnosti pri jedi, dostojnosti v cerkvi, ker vsega tega on ne zna (pri Sv. Vidu enkrat menda niti 10 minut ni maševal, kot je pravil g. župnik). Prosim pa tega tudi radi ugleda našega stanu, in so me za to naprosili tudi sosedni hrvaški gospodje.*« Podobno piše tudi župnik v Šmarjeti: »*Razmerje med župnikom in kaplanom je zdaj lepo. Vse delata skupno. G. kaplan vse pove, kar pri ljudeh zapazi, izve, pa se lepo pomeniva, kako in kaj ukreniti. Kar treba, vpraša. Tega je prej manjkalo. Gresta drug drugemu na roke. Župnik je g. kaplanu razkazal vso pisarno. Bolj ga bo vpeljal sčasom, ker ima zdaj kot začetnik veliko opraviti s šolo in drugimi stvarmi. Je dober gospod.*«[879]

Včasih pa tudi ni šlo vse gladko, zato je bilo tudi nekoliko negodovanja duhovnikov in včasih tudi želje za razne premestitve. V Žalni je župnik pisal: »*V župniji biva bivši g. župnik v pokoju Ljudevik Schiffrer. Mašuje vsako nedeljo pri drugem cerkvenem opravilu in od jeseni nadalje tudi pridiguje. Tu in tam tudi kakega izpove. Odkrito izpovem, da bi mi bilo veliko ljubše, če bi tudi mogel prevzeti jaz še drugo nedeljsko opravilo, da bi ga ne bilo v fari. Moje delovanje nikakor ne pospešuje[,] temveč vselej kadar se mu prilika za to nudi, se zadržuje oziroma omalovažuje pri prejšnjih svojih prijateljih in prijateljicah. Pri teh težavnih razmerah v tako kritičnih časih in pri tako slabi dotaciji pač mora duhovniku preiti vse navdušenje.*«[880] V Preddvoru pa je župnik bival v težjih gmotnih razmerah kot kaplan. »*Župnik dobiva le polovično draginjsko doklado, ker se mu je vštela maš. zemljiška ustanova med dohodke, kaplan dobiva celo doklado. Župnik prejema mesečno s kongruo vred 259 D, kaplan 376 D. Kaplan ima bire 41–42 mernikov pšenice in okrog 5.000 D v denarju, vse intencije proste, dvakrat v letu darovanje, prosto stanovanje, luč (elektr.), drva in štolnino pri večjih pogrebih in darila vpeljena, če ni slučajno odsoten. Za hrano, perilo, postrežbo mora plačevati. Plačuje 325 D mesečno. Njegovi dohodki so vsaj za 1/3 boljši kot župnikovi, ki dobiva 18 mernikov pšenice, 8 mern. ovsa, 12 m ajde in okrog 360 D v denarju, en voz dobrega, tri voze pa slabega sena. [S]Troški župnikovi so pa taki, da bi nikakor ne mogel izhajati, ako bi se ne pečal s čebelarstvom, za katero je tukaj precej ugoden kraj in se med lahko proda gospodi in letoviščarjem.*«[881]

[878] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Komenda, Valentin Bernik, 13. 7. 1921.
[879] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Babno polje, Franc Kadunc, l. 1921; ŽU Šmarjeta, Josip Ferkolj, l. 1924.
[880] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Žalna, Josip Šolar, 6. 6. 1922.
[881] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Preddvor, Franc Lakmayer, 15. 5. 1924.

Včasih pa so župniki tarnali tudi nad kaplani, ki so imeli premalo vneme za delo na širokem družbenem področju. En tak primer poznamo iz župnije Št. Janž: »*Razmerje med domačima duhovnikoma je dobro. Gosp. kaplan je vzgleden, kreposten duhovnik. Za društveno življenje ima premalo vneme; za politiko že celo ne. Sicer pa pri vsem tozadevnem delu nima srečne roke.*«[882] Tudi župnik v Št. Janžu je imel pomisleke: »*G. kaplan je dober in priden. Vendar se mi zdi, da je za Št. Janž duševno in telesno plehak. Št. Janž ni samo navadna kmečka župnija, zato se stavijo na g. kaplana večje zahteve, kot kje drugje. Mož mora biti podkovan ne samo v svoji stroki – ampak mora imeti malo širše obzorje, ako hoče, da bo imel potreben uspeh in vpliv. Zdi se mi, da vsega tega nima sedanji g. kaplan. Tudi ni bil vajen dela v organizacijah – ni vzrok temu lenoba, ampak premajhna naobrazba in nadarjenost, zato je za organizacije skoraj neporaben. Toži tudi o bolehnosti. Rad mu verjamem, da ni posebno zdrav in da le s težavo vrši delo – katero spada strogo v dušno pastirovanje. Župnik pa ne more občevati tako z mladino – kot stori to lahko g. kaplan. Zato tudi pešajo naše organizacije – in bati se je, da bodo polagoma zaspale. Sicer je župnik o tem vsem več poročal, do danes brez uspeha. Naj gre stvar svojo pot – odgovornosti vse nosi [sic.] sedanji župnik. Vse je poklical v življenje, vse podpiral – povsod sodeloval – dvorano zidal – toda ako nima nobene opore – pa naj se vse zopet zruši.*«[883]

Poročajo pa še o bolj zanimivih zapletih v dekaniji Kranj: »«*Prečastiti gospod dekan!*« *Moram Vam sporočiti o tele misteriorni žalostni aferi. Naš g. kaplan je v torek odšel v Ljubljano z opombo, da ima pri zvezi še zarad Sv. Trojice opraviti, a ni ga več nazaj. Šel sem včeraj v Ljubljano, a pri ordinarijatu so mi rekli, da ga ni bilo nič tam, če tudi sem mu jaz izročil nek dopis na ordinarijat. Moj dopis je pustil doma na mizi, poleg drugih stvari, ki spričujejo, da ne misli se vrniti. Torej zginil je – po raznih primerih soditi je gotovo, da ga v praznike ne bo. Torej vas prosim, ali bi bilo mogoče, da bi kdo iz Kranja prišel na sv. Štefana praznik opravit eno B. službo? Sicer bom jaz moral binirati. Za enkrat dokler se kaj ne izjasni, je bolje, da je stvar bolj tajna.*«[884]

Posamezni duhovniki so se srečevali tudi zaradi dogovorov in načrtovanj na prosvetnem področju. Duhovnik Jože Gregorič v svojem dnevniku opisuje kar nekaj takih srečanj, predvsem s Finžgarjem in drugimi duhovniki, ki so pisali ali pa bili uredniki. Še kot bogoslovec v zadnjem letu pred posvečenjem je sodeloval z raznimi listi in Finžgarju prinesel nekaj nemške literature: »*Finžgarja nisem dobil doma. Napisal sem listek in mu pustil oboje. Zdaj bo treba čakati odgovora – pozitivnega ali negativnega. Danes sem bil pri J. Kalanu, ki me je povabil k sebi v Leonišče. Mož se je strašno razveselil mojega pisma in članka in*

[882] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Št. Peter, 22. 5. 1924.
[883] NŠAL 14, vizitacije, 1920–1925, f. 16, ŽU Št. Janž, Ljudevit Bajec, 16. 9. 1924.
[884] NŠAL 451, Zapuščine duhovnikov: Anton Koblar, šk. 24, pismo Ignacija Zupanca dekanu Koblarju, brez datuma.

me hoče proglasiti za svojega naslednika. Več ko pol ure nama je tarnal in tožil (z mano je bil Premrov J.) kako je med duhovniki premalo zanimanja za to prevažno stvar. Povedal je tudi, da je napisal knjigo za MD, pa mu je Finžgar tako črtal, da je sedaj podobna petelinu brez rože – brez repa! Poglavje o tobaku mu je celo prekrižal! (...) Nagovarjal me je, naj sledim za poglobitev in razširjanje te misli med bogoslovci. Mož je grozno zdelan. Saj nima skoraj človeške besede, pa še oni špitalski vzduh Leonišča, da se nisem tam nič dobro počutil pri njem. Za treznost sem pa navdušen in za moralno povzdigo naroda tudi in bom storil, kar se bo dalo.« Čez dobro leto so se pri Finžgarju srečali še z Ehrlichom: »*Čudne stvari se govorijo o našem almanahu. Strah in groza, ako bi bil človek strahopazljiv. Pa nismo. Da bi se o tem prepričal in še iz drugih razlogov, sem šel k Finžgarju. Dobil sem ga na vrtu, z mano je bil Premrov. Čim sva stopila v sobo, mi je začel govoriti o našem alm[anahu, op. B. G.]. Prišli smo ravno v razgovor, pa jo primaha Dr. L. Ehrlich. Zdaj sem imel dva nasprotnika. Pa me nista niti enkrat ugnala. Poldrugo uro smo drug drugemu dokazovali upravičenost svojega mnenja, nazadnje smo se razšli servis infestis. Ne moremo se spoprijeti na ravnini. Vse njihove trditve gredo mimo naših... S takimi ni mogoča razprava. Kaj vse smo govorili, ne morem popisati, ker nimam časa in prostora. Pa nekaj si bom zapomnil, nekaj bo pa Finžgar napisal v Slovencu – ako bo sploh kaj... Lahko pa rečem, da smo že dosegli več, nego smo pričakovali. V moralnem in materialnem oziru. Najbolj smo se bali, da ne bo sploh nobenega odmeva! Pa kakšen je! Kar duhovniške konference se bavijo z našo pisarijo, ki pravi Finžgar, da je kakor raketa švignila! Tudi račun bo kmalu poravnan. Ako bo le sreča, ne bo to naša zadnja knjižica!*«[885]

Finžgar in Ehrlich sta sicer sodelovala, se tudi srečevala, očitno pa nista bila vedno istega mnenja. Ehrlich je namreč Finžgarju očital: »*Kaj pa katoliški pisatelji in katoliški romani? Tega vprašanja bi ne načel, ko sem ga povedal že Cankarju pri Obiskih, če bi res ne čutil, da mi je dolžnost povedati še nekaj svojih misli. Povod temu je sodba pokojnega dr. Ehrlicha, ki mi je rekel, ko je prebral moje zbrane spise: »Vi niste katoliški pisatelj!*««[886]

O Ehrlichu obstaja veliko ocen, predvsem njegovega političnega delovanja v okviru gibanja stražarjev. Večkrat pa se izpusti ocena njegovih stanovskih kolegov, ki zaradi celotne podobe take zgodovinske osebnosti kot je bil Ehrlich, ne sme umanjkati. Filip Žakelj ga takole oceni: »*Vpisan je bil v več verskih organizacij za duhovnike. Tako n. pr. v Apostolsko unijo, ki zahteva od duhovnika, da dnevno vestno izvršuje okoli dvajset molitvenih dolžnosti, verskih vaj in drugih obveznosti. Lambert Ehrlich jih je vršil, pisal skedulo in jo lepo ponižno pošiljal dr. Cirilu Potočniku. Vsak mesec na prvi petek smo ga redno videli pri duhovni*

[885] NŠAL 532, Zapuščine duhovnikov: Jože Gregorič, šk. 219, dnevnik Jožeta Gregoriča, zv. 10, 14. 3. 1931 in 14. 4. 1932. Gregorič je uporabil nejasen izraz, ki bi lahko pomenil, da so se razšli kot nevarni, sovražni, nasprotni si služabniki.

[886] Finžgar, *Leta*, str. 354.

obnovi pri jezuitih. Nisem doslej še našel ne vernega laika ne duhovnika, ki bi tako izredno cenil odpustke kakor Lambert Ehrlich. Na svojem pultu je imel pravila raznih verskih organizacij in pazi, kdaj je po teh pravilih lahko prejel kak odpustek.«[887] Na drugem mestu ob 15-letnici njegove smrti pa še druga skrita dejanja v njegovem duhovniškem življenju: »*Gospod kanonik Koretič je tudi po smrti Ehrlichovi pripovedoval, kako si je Lambert Ehrlich ob sporih v katoliških vrstah nekoč za pokoro naložil romanje k svojemu krstnemu zavetniku v Št. Lambert za Savo; a romanje je bilo zelo spokorno: na telesu cilicij in popoln molk na vsej poti. Morda so prav njega spori najbolj boleli. Zato je za rešitev sporov molil in delal pokoro. Večkrat je tožil, da ti nesrečni spori že za marsikoga postajajo zadeva vesti. Svoje težave je razložil v dolgi razpravi, ki je obsegala okoli štirideset velikih strani. Upam, da so ta spis rešili. Kdor bo hotel pravično presojati naše spore, bo moral tudi to razpravo preučiti.*«[888]

Za vsakim pomembnim človekom stoji tudi kopica pomočnikov. Tudi dr. Korošec je imel svoje bližnje prijatelje in sodelavce, ki so mu pomagali pri delu. Glavna oporna stebra njegovega dela v Sloveniji v medijskem prostoru sta bila Ivan Ahčin in Franc Smodej. Smodej je bil urednik *Slovenca*. Ahčin je Korošca takole opisal: »*Toda v tistih težkih letih urednikovanja je Smodeja močno pokonci držala zaslomba, ki jo je užival pri dr. Koroščeu. Korošec je poznal brezpogojno zvestobo Smodeja in mu je zato rad segal pod pazduho [v raznih] težavah, s katerimi se je moral boriti. Ob silni avtoriteti, ki jo je že tedaj voditelj užival, je uspeval tudi Smodej, ki smo ga prištevali med njegove najožje prijatelje in sodelavce. Ravno v tistih letih sta si z dr. Koroščem bila zelo blizu. Vedno je lahko prihajal k njemu, tudi tedaj, ko za druge ni bil pristopen. Takoj po našem kosilu je Smodej redno odhajal k njemu v II. nadstropje na kavo. Večkrat se mu je pridružil tudi dr. Lukman in ne redko tudi dr. Izidor Cankar, ki je tedaj stanoval že v trnovskem župnišču, je pa rad prihajal obiskovat dr. Korošca v Marijanišče. Z dr. Koroščem sta se poznala še iz prejšnjih let, ko je bil dr. Cankar prefekt v Marijanišču. /.../ Že tedaj nam je bil dr. Korošec neizmerno veliko: Nam mladim je bil nadčloveško silni Mojzes, ki vodi svoj narod v boljšo bodočnost, tistim pa, ki so poznali njegovo*

[887] Filip Žakelj, Jaz sem katoliški duhovnik, v: Rado Čuješ, *Dr. Lambert Ehrlich stražar naših svetinj*, Antigonish 1992, str. 112.

[888] Filip Žakelj, Jaz sem katoliški duhovnik, v: *Omnes unum* 3 (1957), št. 3, str. 87. Podobno ga ocenjuje tudi Anton Prešeren, prav tam, str. 93–94: »*Profesor Ehrlich je bil svetniški duhovnik. Predvsem je hotel biti le duhovnik, goreč in svet duhovnik. Če je javno nastopal, je nastopal kot duhovnik. ›Kot duhovnik govorim z vami‹, ›kot duhovnik dvigam svoj protest‹, ›kot duhovnik hočem pomagati temu človeku‹, te in podobne besede je često govoril. Sam je tudi rekel: ›Nikdar nisem in nikoli ne bom nastopal drugače kot duhovnik. Tudi kadar sem uspel, sem uspel prav kot duhovnik.‹ Svojim akademikom je govoril: ›Duhovnik sem in vas ne bom uvajal v politiko. To naj delajo drugi. Jaz sem predvsem in najprej duhovnik. Zato se ne čudite, če hočem v vas najprej vzbuditi pravo vero v Boga in vas versko vzgajati. Vem, da boste možje na mestu samo tedaj, če boste imeli močno versko podlago za življenje. To mi veleva moj poklic in to je moja dolžnost.‹*
Kot duhovnik je bil profesor Ehrlich predvsem mož molitve. Dnevno je govoril z Bogom polnih šest ur. Z molitvijo je pričel in končal vsako predavanje, vsako sejo, vsak sestanek, posvet, intervencijo, vsak važnejši korak, ki ga je napravil. Tudi najbolj posvetna zadeva je bila v njegovih rokah posvečena.«

dotedanje delo pa je bil poroštvo, da je stranka pod njegovim vodstvom v varnih rokah. Korošec se je morda že tedaj zavedel velikih težav, ki jih bo imel mali slovenski narod tudi v novi državi in da se bo tudi v Jugoslaviji moral trdo boriti za svoj obstoj.

Od prvega mojega srečanja z dr. Koroščem so minula leta. Iz Marijnaišča sem odšel v Mokronog, kjer sem kot kaplan služboval dve leti. Ves ta čas nisem našega voditelja nikdar videl. Leta 1927 sem prišel za eno leto k Sv. Petru v Ljubljano. Tudi tisto leto se ne spominjam, da bi se kdaj srečala z dr. Koroščem, čeprav sem večkrat hodil obiskovat prelata Kalana v Marijanišče. Imel sem utis, da Korošec le redko prihaja v Ljubljano. Iz nekaterih Kalanovih opazk sem tudi sklepal, da prelat ne soglaša povsem z dr. Koroščevo taktiko.«[889]

Vrnimo se še nekoliko k Finžgarju, ki je bil eden najpomembnejših kulturno-prosvetnih delavcev v času Kraljevine SHS/Jugoslavije. Finžgar je bil družbeno-politično in kulturno zelo dejaven. Kot sam opisuje, so nekateri govori »*kulturno pomembni, vsaj kakor časovni dokumenti, n. pr. govor ob Župančičevi petdesetletnici v drami, ob odkritju Cankarjevega spomenika na Vrhniki, govor v cerkvi ob odkritju Tavčarjevega spomenika v Poljanah, Sedem postnih podob (slik), govoril v radiu, prevedene so na francosko in tam tudi natisnjene s pisavo za slepe. Dalje govor pri odkritju spominske plošče na Kersnikovi rojstni hiši, govor med mašo v Vrbi, ko je bila odkupljena Prešernova rojstna hiša odprta javnosti in izročena banovini. Premnogo predavanj sem imel po raznih društvih – skoraj po vseh mestih Slovenije, tudi v Zagrebu in Beogradu. Katero koli snov sem obravnaval, bila je vendar rdeča nit pri vseh: spodbuda h globlji narodni in državni zavednosti.*«[890]

Ob svoji šestdesetletnici je med drugim zapisal: »*Razna društva so me pozdravila in voščila, izročala vence. Povedal sem jim zgodbo o prvi predstavi Divjega lovca, kako sem se skrival in si nisem upal v teater. Ob tem šumu in nemiru sem se živo spominjal Kalanovih besedi, ko sem mu prišel čestitat za sedemdesetletnico: ›Ljubi moj, tudi to mora človek potrpeti, ko se postara.‹ Prav je imel. Zares bi moral biti človek silno nečimern in posebnega kova, da bi mu bil ves ta hrup všeč. O sebi vem samo to, da sem bil ves pobit in truden, notranje ves majhen in preplašen. Imel sem edino zavest, da sem vse življenje delal. Naj velja vse to le delu in ne osebi. ... Vesel pa sem bil, da me nista počastila ne mesto in ne banovina z narodnim darom, kakor so ga bili deležni že nekateri pred menoj. ... Res je pa le, da je bil pri meni vzrok politicum. Šlo je prav tedaj za stapljanje slovenskega jezika, ko so celo najboljše slovenske pisatelje trgali iz šolskih knjig in še za mnogo drugih stvari, ki sem jim bil trd nasprotnik. Kakor bi se mi bil prilegel kak dar, sem*

[889] Ivan Ahčin, *Izgubljeni spomini na dr. Antona Korošca*, Ljubljana 1999, str. 48–49, 51.
[890] Finžgar, *Leta*, str. 366–367.

bil vendar vesel, da ga ni bilo. Preveč sem cenil svobodo in naš jezik, česar bi ne bil prodal tudi za zlato skledo leče ne.

Za praznovanje svoje sedemdesetletnice je prosil prijatelje, naj ga preženejo iz Ljubljane. Umaknil se je na Brezje. Ko se je vrnil, je bil z nekaterimi prijatelji odlikovanci povabljen na banovino. »Tam mi je ban izročil visoko državno odlikovanje. (...) Ob tej priložnosti mi je ban izročil tudi narodni dar. Ta me je bolj prestrašil ko razveselil. A tedaj pač nisem slutil, da mi ga bo del tiska očital in grdo oponašal. Saj z njim niti malo niso bili kriti stroški za pota k predavanjem po vsej domovini.«[891]

Finžgar opisuje, kako se je pogodil z malo nečakinjo, gospodarico in vdovo na Prešernovi domačiji, da naredi zamenjavo za novo hišo. Idejo je podprl tudi sodni varuh otrok v Radovljici Bidovec. Ustanovili so stavbni odbor, v katerega so vstopili vsi predsedniki slovenskih kulturnih in visokošolskih ter akademskih ustanov, med njimi Franc Ks. Lukman in sam Finžgar. Sredstva so zbirali tudi po šolah in dne 7. marca 1937 je bila že sklenjena pogodba z lastnico Marijo Vovk. Celo ob tej zgolj narodno kulturni akciji so se našli strankarji, ki niso mogli preboleti, da ni prav ob tej priložnosti na vladi stranka, ki ji pripadajo. Večinoma niso bili nasprotni, ostali pa so hladni in nekateri v šoli celo niso prebrali tiskane spodbude za nabirko. Za nas je bil strupen greh, da nobena od strank ni hotela spoznati, da je temelj naše eksistence, naravni temelj, narod in njegova zavednost, ne pa stranke.[892]

[891] Finžgar, *Leta,* str. 372–373.

[892] Prim. prav tam, str. 380–383.

13 SKLEP

Iz predstavljenega orisa je mogoče razbrati nekaj temeljnih potez danega obdobja, ki so bile vzete za vodilo raziskovanja in jih na svoj način potrjuje doslej pregledano gradivo v virih in literaturi.

Za obdobje med obema vojnama zgodovinarji večkrat trdijo, da je bilo turbulentno in politično nestabilno. Predstavitev družbenega položaja duhovnikov je tudi pokazala, da je bil njihov položaj neurejen. Neurejen odnos specifične skupine, ki so jo sestavljali duhovniki, izhaja iz neurejenih odnosov med družbo in Katoliško cerkvijo.

Določena neurejenost izhaja že iz samih virov. Splošni del študije je podprt s strokovno literaturo. Specifični del o položaju duhovnikov je podprt z viri, kjer so se pojavile določene težave. Osebni viri so najprej odvisni od posameznika, od tega, kaj in koliko je pisal in shranjeval svoje dokumente. Duhovniki, ki so imeli pomembnejše službe, so seveda imeli tudi več korespondence in se je s tem ohranilo tudi nekaj več virov. Velik primanjkljaj se tukaj kaže pri kaplanih, ki niso imeli tako obsežne korespondence, na župnijah pa so skrbeli za mladinsko pastoralo in prosveto.

Tudi pri vizitacijskih zapisih so bili kaplani udeleženi posredno, saj so ta poročila v veliki večini zapisovali župniki. S škofom Rožmanom so ta poročila postala skromnejša, oblikovana so bila z novim vprašalnikom in formularjem, ki je okrnil široko svobodo odgovorov na vprašanja v času škofa Jegliča. Podobno spremembo je zaznati tudi pri sejah konzistorialnega sveta, ki so se s škofom Rožmanom nekoliko skrčile in postale, vsaj po zapisnikih sodeč, skromnejše. V Mariboru ni opaziti tako velike razlike, verjetno delno tudi zato, ker je veliko pisarniških poslov urejal in usmerjal Tomažič kot kanonik, tajnik, pomožni škof in pozneje ordinarij.

Malo gradiva je dosegljivega tudi o disciplinskih zadevah in društvu DPD. Disciplinske zadeve za omenjeno obdobje so v sklopu širšega obdobja od konca 19. stoletja naprej v enem fasciklu. Obstaja še tako imenovani tajni arhiv, ki naj bi ga sproti uničevali, zato ni bil dostopen.

Večkrat se zgodi, da nekaterih spisov, ki bi zaokrožili celoten postopek in bi lahko razjasnili, kaj se je v danem primeru dogajalo, ni mogoče najti. Lahko se na primer najde dokument nekega zapisnika brez datuma, le s krajem in uradnimi osebami, brez spremnih dokumentov. Primera večkrat tudi ni moč najti v škofijskem opravilniku ali celo v spisih KBUDB.

V državnem arhivu je bil potek pregledovanja obraten. Pred letom 1929 so fondi zelo slabo izpopolnjeni in je malo ohranjenih dokumentov, saj se je pravo

protokoliranje dokumentov začelo šele s tem letom. Najprej je bilo treba pregledati indekse KBUDB, v katerih se nahajajo v seznamih tudi podatki duhovnikov. Iz razbranih podatkov je bilo treba pregledati določene fascikle. V glavnem se je pri vseh kazenskih postopkih, ki so bili zavedeni v indeksu, dogodilo, da dokumenta, ki bi moral biti v določenem fasciklu, preprosto ni bilo tam, nekateri fondi pa sploh še niso urejeni.[893]

Zato so podatki na teh področjih okrnjeni. Glavni vzrok temu je razpršenost virov, saj za duhovnike dokumenti nikoli niso bili zbrani skupaj, ampak so raztreseni po različnih fondih KBUDB, okrajnih glavarstev, pokrajinske uprave za Slovenijo in velikega županstva ljubljanske oblasti.

Časovna omejitev med prvo in drugo svetovno vojno je sicer dobrodošla, ker ima to obdobje nekaj glavnih značilnosti, ki so do določene mere pogojevale življenje:

1. Za objektivno presojanje je različna področja treba presojati z vidika politične pluralnosti in razdeljenosti na katoliški in liberalni tabor, ki je imela vpliv tudi na drugih področjih: v šolstvu, pri delavstvu, ukvarjanju z mladino, v medijskem prostoru in v javnem mnenju.
2. Odnosi med državo in Katoliško cerkvijo niso bili urejeni, zato so bili pogosto vir napetosti, ki se niso kazale le v dnevnem tisku, ampak tudi v konkretnih odnosih med duhovniki in drugimi skupinami prebivalstva.
3. Kažejo se vzročne povezave med uvedbo diktature in preganjanjem duhovnikov v 30. letih v povezavi s Sokolom in odnosom do državnega unitarizma.
4. V 30. letih se je vse bolj širil komunizem, ki je postal eden od notranjih vzrokov za krize in razcepljenost v več različnih družbenih skupinah: med študenti, v Sokolu, pri križarjih oz. levem krilu katoliškega tabora, krščanskih socialistih.

Na političnem področju je to obdobje zaznamoval višek političnega katolicizma, ki se je krepil že od konca 19. stoletja in oblikoval znaten del slovenske politike v novi državi po prvi svetovni vojni. Kljub strankarski prevladi v političnem prostoru pa političnemu katolicizmu v širšem državnem okviru ni uspelo urediti odnosov med Katoliško cerkvijo in državo, ampak so razni poskusi ostali neuresničeni. Kakor je bil namreč politični odziv na dane razmere po prvi svetovni vojni počasen z uvajanjem nove zakonodaje, na finančno-gospodarskem področju, v urejanju meja, kar pa seveda ni bilo vedno odvisno samo od notranje politike, ampak tudi mednarodnih dejavnikov, je bil počasen tudi odziv na nastalo gospodarsko krizo v 30. letih. Politično je država celo nazadovala

[893] AS 68 KUDB, leto 1933, BAN F.: 13–35. V fasciklu se nahajajo dokumenti po zaporednih številkah: 747, 865, 1172, 1483, 1510, 1561, 2681, 2706, 3331, 3654, 4058, 4149, 4315, 4318, 4977, 5035, 5061, 5207, 5489 /.../ Ali pa: AS 68 KUDB, leto 1933, 13–18, 20001–0: št. 23696, sledi 23734, vmes med drugim manjka dokument št. 23725, Leiler Hubert. AS 351 pa še ni urejen.

v diktaturo, pri čemer ni mogoče iti mimo dejstva, da je pri tem sodeloval tudi katoliški tabor.

To politično dogajanje je po drugi strani zaznamovalo šibko delovanje liberalnega tabora, ki ves čas ni našel lastne identitete, ampak jo je bolj gradil v napadih in odporu proti katoliškemu taboru.

Obdobje je zaznamoval napredek na praktično vseh področjih. Država se je hitro industrializirala. Kljub začetnim težavam z valuto je gospodarstvo po letu 1925 do gospodarske krize napredovalo. Na gospodarskem in finančnem področju so bili najbolj na udaru ravno Slovenci, saj so že na začetku največ izgubili s prehodom na novo valuto, obenem pa so plačevali najvišji delež davkov v državno blagajno. Pomemben prispevek na gospodarskem področju, predvsem na podeželju, so z zadrugami, posojilnicami in hranilnicami dali ravno duhovniki, ki so bili gonilna in vodilna sila teh finančnih institucij, običajno voluntaristično z namenom pravične razdelitve dobrin predvsem kmečkega in delavskega sloja prebivalstva.

Čeprav je bilo šolstvo pravno preurejeno šele desetletje po vojni, se je dobro razvilo. Pri tem so imeli pomembno vlogo duhovniki. Omeniti moramo učitelje v Škofovih zavodih v Šentvidu in profesorje bogoslovja, ki so sodelovali pri ustanovitvi univerze ter pri ustanovitvi in ureditvi Teološke fakultete. Osnovno šolstvo, ki so ga konec 19. stoletja v glavnem vzpostavili župniki po župnijah, pa je prehajalo pod državno upravo. Vpliv sekularizacije in liberalnega tabora je bil prav pri vzgoji mladine in šolstvu zelo intenziven in zato velikokrat vir težav. V to področje spadajo napetosti med Sokolom in Orlom ter težave s kateheti. Odnos med Sokolom in duhovniki se je najbolj zaostril v času diktature v začetku 30. let. SKJ se je poistovetil z jugoslovanskim unitarizmom. Slednjega je podpiralo nekaj duhovnikov, glavnina pa je bila proti. Tako je prihajalo do napetosti med državnimi oblastmi in duhovniki po župnijah, po drugi strani pa tudi med duhovniki samimi.

Na socialnem področju je bil napredek v tem, da se je sploh začela razvijati socialna zakonodaja, ki je bila pred vojno še v povojih. Zaradi neurejenih razmer je bil socialni položaj duhovnikov, predvsem onemoglih ali bolnih, zelo slab, večkrat praktično nevzdržen. Država je sicer skušala omiliti ekonomsko-socialno krizo z dodatki in enkratnimi pomočmi ali pa povrnitvijo določenih stroškov, kar pa je bila le začasna rešitev, saj ni trajno reševala nemogočega socialnega in ekonomskega položaja duhovnikov. Katoliška cerkev je tukaj zamudila priložnost, da bi tudi notranje uredila razmerja, ker je najprej pričakovala sprejetje konkordata in s tem ureditev razmer med Katoliško cerkvijo in državo, kar pa se ni uresničilo.

Velik napredek je bil viden tudi na kulturnem področju in pri tisku, pri čemer so imeli duhovniki pomembno vlogo. Bili so člani raznih odborov, ustanov

in društev, obenem pa plodoviti ustvarjalci literature. Tudi na podeželju so sooblikovali kulturno življenje v prosvetnih društvih in domovih. V Ljubljani sta delovali Katoliška tiskarna in Katoliška knjigarna, ki sta postali osrednji ustanovi katoliškega tabora na področju medijev. Da sta se obe ustanovi preimenovali v 'jugoslovanski', tudi na svoj način kaže na razmerje sil v družbi in na ravnanje osrednjih nosilcev katoliških idej med Slovenci.

Z delom po župnijah na področju duhovnosti in karitativnosti, z Marijinimi družbami, vrtci, Elizabetino in Vincencijevo konferenco, pobožnostmi, shodi in duhovnimi obnovami so spodbujali krščansko življenje med ljudstvom. Borili so se proti alkoholizmu, klevetanju in preklinjanju ter vsakovrstnemu nasilju, skušali preprečevati izvenzakonska spočetja in splav.

S tem so tudi vplivali na širšo družbeno dogajanje v smeri medsebojnega spoštovanja, ljubezni, odgovornega ravnanja, poštenja in dviga kulture slovenskega človeka.

Kljub velikim notranjim razlikam, pogostokrat negativnemu in apriornemu gledanju na njihovo vlogo in delovanje, so bili duhovniki pomembna družbena skupina, ki je še vedno imela močan vpliv tako na življenje posameznika kot širše družbe.

Čeprav je duhovnike povezoval enak poklic, izobrazba in sistem delovanja, so bile med njimi razlike velike, a te niso bile le posledica strukturiranosti služb. Razlike so nastajale tudi v drugih stanovih in so bile urejene z zakonom, npr. pri učiteljih. Duhovniška služba je bila na primer na področju izvajanja verouka sicer pravno urejena, dejansko pa se večkrat pravo ni apliciralo v poklicnem delu, kar je povzročalo ne le nezadovoljstvo, ampak tudi velike razlike. Zakon je lahko določal katehetske nagrade, a to ni pomagalo, če niso bile zagotovljene v proračunu ali se preprosto niso izplačevale. Položaj se je še zapletel pri raznih drugih dohodkih, ki so bili pravno neurejeni in so bili predmet različnih razlag, zato so lahko po presoji neke državne instance izpadli, čeprav bi bil pod določenimi pogoji duhovnik do njih upravičen. Veliko teh zapletov je bilo odvisno od politične opcije na oblasti. Tak problematičen primer je bila bera. Velik problem je predstavljal tudi neurejen štolninski sistem, ki sploh ni bil enoten ne na ravni škofije, pa tudi ne na ravni Slovenije. Ker sistem ni bil enoten, so si duhovniki na različnih področjih štolninski red prikrojili po svoje. Pri kaplanih je velike težave povzročala selitev. Vsi stroški selitve so obremenjevali duhovnika, ki je moral zamenjati službeno mesto. Tudi to področje ni bilo sistemsko urejeno tako, da bi škofija, ki je izdala dekret o premestitvi, poskrbela za stroške spremembe delovnega mesta. Stroški so bili sicer izjemno različni, ker jih je pogojevalo več dejavnikov. Po eni strani je bila to količina osebnih predmetov, kar bi se tudi dalo urediti sistemsko. Tako pa je moral vsak duhovnik vse, ne le osebne stvari, ampak tudi razne pisarniške in stanovanjske premičnine

(postelje, omare, mize ...) prevažati na novo delovno mesto. Pri premiku je torej potreboval veliko podporo strokovnega osebja (mizarji, kočijaži), da je lahko prepeljal vse stvari iz enega na drugo službeno mesto. Drug dejavnik cene je bila oddaljenost med mesti službovanja. Če je bil nekdo prestavljen iz Metlike v Tržič, je bil to gotovo cel projekt, ki je tudi gmotno prizadel duhovnika. Zato so ti stroški naraščali in običajno krepko presegali redne dohodke duhovnikov.

Na vse skupaj pa je vplivala še gospodarska kriza in nič ni pomagalo, če so bile določene višine mašnih intencij, s katerimi bi duhovnik zaslužil povprečno 300 din na mesec, če bi vsak dan lahko maševal po namenu, za katerega je prejel predviden dar. Vendar so se duhovniki velikokrat pritoževali, zlasti v bolj odročnih krajih, da nimajo plačanih mašnih namenov, saj so bili ljudje sami ubožni in so najprej morali poskrbeti za lastno preživetje.

Iz dokumentov je jasno razvidno, da so bili duhovniki po večini žrtev sistemsko popolnoma neurejenih razmer svojega duhovniškega poklica. Reševali so se najbolj nujni primeri, po načelu gašenja požara.

Vsak je bil prepuščen samemu sebi in se je moral sam znajti v dani situaciji. Primeri so se namreč reševali popolnoma individualno. Šele, ko je vsak posameznik prosil npr. za povrnitev selitvenih stroškov ali draginjsko doklado, je škofijski ordinariat prošnjo posredoval velikemu županu, ta pa ministrstvu ver. Že tukaj se vidi, da je bilo reševanje prepuščeno duhovnikom samim. Edino pri kongrui je bil potek nekoliko poenostavljen, saj je škofijski ordinariat sam neposredno obvestil civilne oblasti, kdo je prestavljen na novo delovno mesto in kje naj se mu nakaže mesečna plača.

Tudi ukinjanje draginjskih doklad in ocenjevanje nadarbinske zemlje je bila povsem stvar duhovnikov, ki so morali za to najeti posebne referente. Z državne strani še ni bil urejen kataster, škofija tudi ni naredila popisa posestev, kakovosti zemljišč in dejanskih dohodkov od teh zemljišč. Pritožba in zahteva za draginjske doklade je bila izključno stvar posameznih duhovnikov. Za državo je bila važna samo površina upravljalčevih zemljišč.

Zelo slabo je bilo urejeno socialno skrbstvo duhovnikov. Ob upokojitvi so imeli veliko težav, začenši s problemom, kje sploh naprej bivati. Če so bili še kolikor toliko zdravi, se jih je lahko usmilil kakšen prijatelj, župnik v aktivni službi, in jih sprejel k sebi. Vendar je v takem primeru nastopilo vprašanje plačevanja hrane in ogrevanja. Pokojnine so bile majhne, izdatki, sploh če je bilo potrebno kakšno zdravljenje, pa veliki.

DPD je imelo premalo sredstev, da bi lahko pomagalo duhovnikom, ki so zaradi bolezni morali plačevati zdravljenje. S strani škofije je bilo premalo spodbud, da bi se društvo poživilo, celo več, v škofiji so ustanovili dodatno ustanovo, finančni sklad za obolele duhovnike. Za pomoč duhovnikom sta bili tako pristojni dve instituciji, od katerih nobena ni bila sposobna rešiti problemov

socialnega skrbstva. Iz vsega tega se lahko sklepa, da so tudi škofje naredili premalo ali praktično nič, da bi se položaj duhovščine izboljšal.

Ob vseh teh bolj zunanjih vplivih na položaj duhovnikov med vojnama pa ne smemo pozabiti tudi na temeljni notranji problem, ki je povezan s hierarhično strukturo Katoliške cerkve. Vprašanje je, zakaj se duhovniki niso bolj povezali in z določenimi skupnimi nastopi skušali pritisniti na državo in škofije? Zakaj je težave v večini primerov reševal vsak duhovnik zase? To se je dogajalo tudi zaradi sistemske ubogljivosti in pokornosti.[894]

Zaradi tako velikih razlik in neenotnega sistema je praktično nemogoče podati enovit in celovit oz. sistematičen pregled položaja duhovščine v obdobju med obema vojnama. Lahko smo predstavili samo določene probleme posameznikov, ki kažejo na širši problem nerešenega vprašanja družbenega položaja duhovnikov med vojnama.

[894] Prim. Juhant, *Občutek*, str. 47–48, 73.

14 POVZETEK

V zgodovinopisju položaj duhovščine v obdobju med obema vojnama še ni bil prikazan, zato je utemeljeno vprašanje, kakšen je bil družbeno-politični položaj duhovščine v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Po splošni predstavitvi razmer v družbi in Katoliški cerkvi v začrtanem obdobju sledi predstavitev položaja duhovščine na ekonomskem, socialnem, kulturnem in medijskem področju. Prvi del temelji na literaturi in delno na sekundarnih virih. Vsa ta področja so bila že obsežno in kvalitetno predstavljena v drugih študijah, tukaj pa so poudarjena z vidika duhovščine. Študija temelji na podlagi virov, ki so dopolnjeni s sekundarnimi viri. Predvsem so v teh primerih upoštevani osebni fondi, vizitacijska poročila in korespondence z državno oblastjo.

V prvem delu študije je predstavljen splošen družbeno zgodovinski kontekst v času med vojnama, predvsem za področje takratne Dravske banovine. To obdobje lahko razdelimo na prvo in drugo desetletje. Ločnica je bila uvedba diktature in gospodarska kriza. Prvo desetletje je bilo v znamenju vzpostavitve nove države, drugo pa v uveljavljanju in utrjevanju diktature jugoslovanskega unitarizma.

Na življenje so vplivale splošne družbene razmere. To je bil čas po prvi svetovni vojni. Slovenci smo se znašli v težkem položaju, saj meje še niso bile določene, velik del ozemlja pa je bil okupiran. Čas je zaznamovala povojna verska brezbrižnost, nemoralnost, nasilje in pomanjkanje. Slednje je izhajalo tudi iz dejstva prehoda v novo državo, kjer so zamenjali valuto, s tem pa so Slovenci tudi največ izgubili. Treba je upoštevati tudi hitro industrializacijo družbe. Poleg omenjenih problemov je imela nova država zelo raznolik pravni sistem na področju odnosov med državo in verskimi skupnostmi, poleg tega pa so za določene dele države veljali različni pravni sistemi. Veliko pravnih določb je ostalo še iz prejšnje Avstro-ogrske monarhije, tudi za področje verskih skupnosti za ozemlje Slovenije, Dalmacije in Istre. Celo kazenski zakonik ali pa šolski zakon sta ostala dolga leta, skoraj desetletje, v novi državi nespremenjena. Država je probleme na vseh področjih reševala počasi, nekatera odprta vprašanja pa sploh niso bila rešena vse do razpada države. Tak problem je ravno odnos med državo in Katoliško cerkvijo. Ves čas so škofje upali, da bo prišlo do sprejetja, potrditve in podpisa konkordata, ki bi uredil odnose, vendar se želje niso uresničile. Na to je vplivalo kar nekaj konkretnih dejavnikov. Glavno mesto je bilo prestavljeno v Beograd, središče srbskega pravoslavja. Večina poslancev je pripadala srbski pravoslavni Cerkvi, ki je vršila določen pritisk proti sprejetju konkordata. Po drugi strani je bilo premalo pritiskov s strani Katoliške cerkve

in politikov Dravske in Savske banovine, torej slovenskega in hrvaškega dela države, kjer je bilo prebivalstvo večinoma katoliško. Nekateri zgodovinarji celo menijo, da je tako nerešeno stanje koristilo glavni stranki SLS v tem obdobju za nabiranje političnih točk in obstanek na političnem parketu.

Kljub vsemu pa lahko opazimo določene pozitivne spremembe v družbi z razvojem šolstva, kulture in jezika. Uradno poslovanje in šola so postali popolnoma slovenski. Počasi se je začelo urejati tudi zdravstveno in socialno zavarovanje delavcev.

Drugo desetletje tega obdobja je zaznamovala gospodarska kriza in širjenje ideologij jugoslovanskega unitarizma, ki je bil pravzaprav prikrit srbski nacionalizem, in marksizma, ki so pripeljale do notranjih razhajanj tudi v katoliškem taboru.

Katoliška cerkev je na družbene izzive časa odgovarjala s široko dejavnostjo na področju duhovnosti z verskimi organizacijami, na področju šolstva in kulture ter karitativno-socialnih ustanov. Redovniki so mnogo pomoči v družbi prispevali s skrbjo za mlade, bolne, sirote in invalide. Profesorji Teološke fakultete so bili pionirji Akademije znanosti in umetnosti. Stalno so se borili proti ukinitvi Teološke fakultete in mnogo prispevali s svojim raziskovanjem na različnih področjih znanstvenega dela z objavo člankov, razprav, predavanji in vodstvom.

Kljub vsemu je status Katoliške cerkve ostal vse obdobje pravno nedorečen in nerešen. Še več, Katoliška cerkev se je morala boriti proti stalni nevarnosti, seveda odvisno od politične opcije na oblasti, proti agrarni reformi, za finančno gotovost visokošolskih zavodov, duhovnikov, katehetov in upokojencev.

V drugem delu je najprej predstavljen položaj Katoliške cerkve v novi državi. Temu sledi predstavitev pravne podlage za ureditev položaja duhovščine, nato pa sam položaj duhovščine z različnih vidikov. Ekonomski položaj duhovščine, ki ni imela urejenega statusa (župniki, kaplani, vikarji, beneficiati), so določali različni finančni instrumenti: kongrua, starostna in draginjska doklada, pokojnine, katehetske nagrade, fasijonirani dohodki in bera ter štolnina.

Za ekonomskim položajem je predstavljen socialni položaj duhovščine, pri čemer sta zajeta dva pereča problema. Pri starejših, a ne vedno, se je pojavljal predvsem problem bolezni in raznih obolelosti tudi zaradi življenjskih razmer (katarji, želodčne težave, revmatitis ...), pri mlajših pa je bil večji problem selitev. Duhovniki so namreč vse svoje stvari, ne le knjige in konfekcijo, ampak tudi opremo (pohištvo, postelja, omare …) morali odpeljati na novo delovno mesto. Stroški prevoza z vozovi, konji in/ali železnico so zato silno narasli. Vse skupaj je pestila še povojna draginja, ki se je z gospodarsko krizo samo še podaljšala.

Po predstavitvi položaja duhovščine sledi predstavitev duhovščine v javnosti. Predstavljena sta bila predvsem dva dnevna časopisa, *Slovenec* in *Slovenski*

narod, skupaj s še nekaterimi mediji, ki sta v glavnem krojila javno mnenje v tem času in seveda tudi poročala o Katoliški cerkvi in duhovnikih. Njuno poročanje, glede na to, da sta izhajala vsak s svojega političnega polja, je bilo večkrat diametralno nasprotno. Tudi o deviacijah sta poročala zelo različno. Ob tem je zanimivo tudi vprašanje odnosa do politične ureditve, saj so bili duhovniki močno udeleženi v javnem življenju, velikokrat tudi v političnem življenju. Prav zato so predstavljeni tudi nekateri sodni primeri proti duhovnikom, predvsem v času diktature po uvedbi Sokola Kraljevine Jugoslavije, ko se je na terenu marsikje zaostril odnos med lokalno duhovščino in posameznimi člani celic Sokola. Določeni duhovniki so bili zato preganjani. Uvedli pa so tudi preverjanje politične korektnosti duhovnika preko policijskih postaj, ko je škof nekoga želel imenovati za župnika. Na koncu sledi še pregled odnosov znotraj duhovniških vrst, najprej odnos do škofov in nato še odnosi med samimi duhovniki. V teh odnosih se je včasih odražala tudi medgeneracijska napetost in seveda vpliv predvojnega razkola v SLS in prvirženosti enih starinom in drugih mladinom. Škof Jeglič je za razliko od mariborskih ordinarijev mnogo bolj spodbujal vsakdanje politično udejstvovanje svojih duhovnikov, s čimer pa se niso vsi strinjali. Prav tako niso vsi podpirali politike SLS. Obstajale pa so tudi razlike na finančnem področju, saj vprašanje bere in štolnine nikoli ni bilo enotno in zakonsko urejeno. Določeni zakonski predpisi so veljali še iz 19. stol. in se niso spremenili vse do razpada Kraljevine Jugoslavije. Sicer pa so v večini primerov duhovniki razumno sodelovali in sobivali ter si pomagali tudi preko podpornega društva, ki je bilo ustanovljeno v drugi polovici 19. stol. kot odgovor na že takrat vse večjo problematiko položaja duhovnikov na terenu, ki je monarhija in ne kraljevina nista uspeli rešiti.

Iz predstavitve položaja in pregleda virov se je pokazalo, da je bila duhovščina popolnoma neenotna družbena skupina, v kateri je prihajalo do velikih razlik in težav na socialnem in gmotnem področju. Položaj duhovščine je bil sistemsko neurejen in zato vir skrbi, težav in razlik med duhovniki. Prav zaradi tega je praktična enotna sistemska predstavitev položaja duhovščine nemogoča. Na tem področju tudi Katoliška cerkev sama s svojim vodstvom ni naredila dovolj, da bi se sistem izboljšal.

Ključne besede

Duhovščina, Kraljevina SHS/Jugoslavija, družbeno-politični, ekonomski in socialni položaj

15 ABSTRACT

The position of the clergy between the First and the Second World Wars has not yet been depicted in the historiography, therefore a question about the social and political role of the clergy in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia is more than justified. The general overview of the conditions in the society and the Catholic Church in the stated period is followed by the presentation of the role of the clergy in the economic, social, cultural, and media spheres. The first part is based on the literature and partly on the secondary sources. All the areas stated above have already been extensively and accurately illustrated and are now here emphasised from the clergy's point of view. The study is based on the sources supplemented with secondary literature. Primarily, this includes personal fonds, visitation records, and correspondence with state authorities.

The first part of the study introduces the general socio-historical context in the time between the wars, specifically for the territory of Dravska banovina. This period can be divided into the first and the second decade. The dividing line is the introduction of dictatorship and the economic crisis. The first decade was marked by the establishment of the new state, while the second was distinguished by the enforcement and strengthening of the dictatorship of the Yugoslav unitarism.

Life in the period mentioned was influenced by general social conditions. This was the time after the First World War. Slovenians found themselves in a difficult situation, since the borders had not yet been defined and a great part of the Slovenian territory was occupied. The period was marked by religious indifference, immorality, violence, and poverty. The latter was also a consequence of the transition into the new state in which the currency was changed and through this Slovenians were the ones who lost the most. The rapid industrialisation of the society also needs to be taken into account. In addition to the problems described, the new state had a very diverse legal system in the area of relations between the state and religious communities; furthermore, different legal systems were valid in different parts of the state. Many legal regulations remained from the former Austro-Hungarian Monarchy, including for the field of religious communities in Slovenia, Dalmatia, and Istria. Even the penal code and the school act remained unchanged for many years, almost a decade.

The pertaining problems in all spheres of life were slowly dealt with by the state. Some open questions were not tackled until the state dissolved. One such problem was the relationship between the state and the Catholic Church. All along the bishops hoped that the concordat, which would define these relationships, would be adopted, confirmed, and signed; their wishes were not realised. This was influenced by several factors. The capital was transferred to Belgrade, the centre of Serbian orthodoxy. The majority of members of the parliament belonged to the Serbian Orthodox Church,

which was exerting certain pressure against the adoption of the concordat. On the other hand, there was too little pressure from the Catholic Church and politicians from the Dravska and Savska banovinas, i.e. the Slovenian and Croatian parts of the state where the population was prevalently Catholic. Some historians even believe that this unresolved situation was beneficial for the main party in this period, the Slovenian People's Party (the SLS), to score political points and for its survival in the political arena.

Nevertheless, the development of education, culture, and language brought about several positive social changes. Administration and schools became completely Slovenian. Gradually, healthcare and social insurance of workers started being implemented.

The second decade of the period in question was marked by the economic crisis and the spread of the ideologies of Yugoslav unitarism and Marxism, which was in reality a covert Serbian nationalism and also led to internal disagreements within the Catholic camp.

The Catholic Church responded to the social challenges with extensive activity in the field of spirituality by founding religious organisations, and with active involvement in the fields of education, culture, and charity. Monks contributed significantly to society by caring for young people, the sick, orphans, and the disabled. Professors at the Faculty of Theology were the pioneers of the Academy of Sciences and Arts. They persistently fought against the closing of the Faculty of Theology and contributed significantly with their research in various fields of scientific work through the publication of articles, dissertations, lectures, and leadership.

Nevertheless, the status of the Catholic church remained legally undefined and unresolved throughout the whole period. Moreover, the Catholic Church had to continually fight the constant threat, naturally dependent on the political option in authority, the agrarian reform, for financial certainty of institutions of higher education, priests, catechists, and pensioners.

In the second part, the position of the Catholic Church in the new state is represented first. This is followed by a presentation of the legal basis for the regulation of the status of the clergy and then the description of the position of the clergy itself from various aspects. The economic situation of the clergy whose status was undefined (priests, chaplains, vicars, beneficiates) was determined by different financial instruments: congrua, allowance for age and costliness, pensions, catechist awards, collection, and stole fees.

After the economic situation, the social position of the clergy is dealt with and includes two serious issues. With older priests, although not necessarily, the primary problem was illness and various problems related to the living conditions (catarrh, stomach problems, rheumatism, etc.), while for the younger ones, the biggest issue was moving. Namely, priests had to transport all their belongings, not only books and clothes but also furniture (bed, wardrobes, cupboards, etc.), to their new post. The

costs of transport with carts, horses and/or by rail were thus immense. Added to all that was the post-war costliness which was only prolonged by the economic crisis.

An introduction to the clergy in public life follows. Two daily newspapers are presented in detail, Slovenec and Slovenski narod along with a few other publications, which mostly formed public opinion at this time and reported on the Catholic Church and its priests. Considering the fact that each was published by its own political circle, their reports were frequently diametrically opposed. They reported on deviations very differently, too.

Another interesting question discusses the attitude towards the political arrangement since priests were deeply immersed in public and often also political life. That is why several court cases against priests are also presented, especially in the time of the dictatorship, after the foundation of Sokol Kraljevine Jugoslavije, when the relationship between local clergy and individual members of Sokol's cells became strained in the field. As a consequence, certain priests were persecuted. The investigation of a priest's political correctness was introduced at police stations, when a bishop wanted to appoint someone a priest. The final chapter deals with an overview of relationships within the clergy lines; first the relationship towards bishops and then relationships between priests themselves. The latter occasionally reflected inter-generational tensions and, naturally, the influence of pre-war division in the SLS, leading to one being devoted to starini (the seniors) and others to mladini (the juniors). Unlike ordinaries of Maribor, Bishop Jeglič strongly encouraged daily political activity of his priests, which was not supported by everyone. Likewise, not everyone supported the SLS politics. Furthermore, there were differences in financial situations, since the question of collections and stole fees had never been legally determined. Certain legal regulations had been in place since the 19th century and were not changed until the dissolution of the Kingdom of Yugoslavia. Generally, priests mostly reasonably cooperated and coexisted and also helped each other through the support society, which was established in the second half of the 19th century as a response to the increasing issue of the situation of priests in the field which was not dealt with either by the monarchy or the kingdom.

It is evident from the presentation of the situation and the examination of the sources that the clergy was a completely ununified social group, divided by substantial social and material differences. The position of the clergy was not formally organised and was therefore a source of concerns, difficulties, and differences between the priests. For this reason, a systematic and unified outline of the position of the clergy is not possible. Even the Catholic Church and its authorities have not done enough to improve the system in the mentioned field.

Key Words

Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia; relationships among the clergy; social, political, economic, and material status of the clergy

16 PRILOGE

Priloga 1: **Zapisnik zaslišanja DU Kočevje, 11. 8. 1940 [sic.]**
Vir: NŠAL, ŠAL, Spisi V., Disciplinske zadeve 1871–1929, Direktorij 1894–1937, šk. 39.

Zapisnik sestavljen v dekanijskem uradu Kočevje dne 11. 8. 1940.

Zglasi se gospa Marija Gabrovec iz Mačkovca št. 13, uradno poklicana in izjavi naslednje:

1. Moja dva otroka, ki pohajata v šolo na Onek, Helena 11 letna in 8 letni Janko, obiskujeta kot edina Slovenca, poseben razred za Slovence. V ponedeljek 6. maja je prišel g. Metod Mikuž, mestni kaplan in katehet v Kočevju, v Onek v šolo. Pri slovenskem pouku sta ostala od pol 11 do 12 samo moja otroka v razredu. G. kaplan je poslal Jankota na vas, ogledovat neki avtomobil, s Heleno sta ostala sama v razredu.
2. Nato je g. katehet segel z roko Heleni Gabrovec pod krilo in hlačke in se dotikal iste na nedostojnih krajih, čeprav se je deklica branila. Obenem ji je prigovarjal, naj se še ona njega dotika. Da pa to ni nič greh, in da ji ni treba tega nič pri spovedi pripovedovati, ker je on duhovnik. Ker je pa med tem začelo zunaj deževati, se je njen brat Janko vrnil v razred.
   G. kaplan je dal Heleni Gabrovec 2 Din, da naj o tej stvari molči in nikomur nič ne pove, zlasti ne doma.
3. Drugi teden je g. Mikuž imel skupno šolo s Slovenci in Nemci. Poklical je h katedru Berto Petschauer iz Mačkovca in ji vpričo otrok segel pod krilo. Domov grede je to deklica pripovedovala drugim otrokom, na kar je priznala tudi Helena Gabrovec, kaj je njej naredil prejšnji teden. Tako se je stvar zvedela po celi vasi.
4. Mati se je zglasila pri gdč. upraviteljici, ki je baje pisala g. Mikužu, da ne sme več v šolo na Onek. Na prošnjo g. kateheta, da bi mogel vsaj še zadnje tedne dokončati, mu je baje dovolila. Točke 4 ne more glede resničnosti kontrolirati ne mati, ne tuk. urad.
5. Kmalu je to zvedela žandarmerija, ki je zaslišala hčerko Heleno in mater.
6. Mati izjavlja, da ne bo poslala nobenega svojih otrok v šolo, dokler bo verouk poučeval g. Mikuž.
   Prebrano in podpisano. Prav.
   Podpis: Marija Gabrovec mati.

Priloga 2: **Pismo učitelja Franja Ranta iz Borovnice predsedstvu Deželne vlade za Slovenijo, 26. 11. 1919 [sic.]**

Vir: AS 133, Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica, šk. 235

Ponovil je župnikove zahteve, pred tem pa pojasnil, da »oficijelno ni bil shod oklican. Pač pa je prejšnjo nedeljo, t. j. 16. XI. t. l. oznanil g. župnik v cerkvi, da naj se snidejo ljudje v društvenem prostoru kat. izob. društva, kjer jim bo nekaj povedal. Tu jih je povabil, da naj pridejo v nedeljo (23. XI.) po popoldanskem opravilu v društven prostor, jer se hočejo pogovoriti o novem šolskem zakonu in o draginji. To je bilo vabilo za sestanek.

/.../ Ko je prečital prvo rezolucijo glede novega učnega zakona in skrčenja šolske obveznosti, je ljudstvo, sestujoč po večini iz žensk (Marijina družba, Bogomila, in podobno) glasovalo za predlog. Na vprašanje, kdo je proti, je dvignil podpisani roko. Na vprašanje, kdo je tisti tam zadaj, mu je povedal svoje ime. Povabil ga je, da pride bliže. Med tem, ko je šel podpisani proti odru, je izrekel g. župnik s povzdignjenim glasom sledeče besede: »Torej, gospod Rant je proti veri!« (V prvi rezoluciji sploh ni bilo glasovanja za ali proti veri. Torej je hotel s tem vzklikom v kali zadušiti kak protigovor). Podpisani je opozoril g. župnika: »Nisem še nič govoril!«

Ko je dospel podpisani na oder, je pojasnil: »Občani! Da je vera radi novega šolskega zakona v nevarnosti ni resnica! Mi učitelji, kot vzgojitelji naroda smo trdno uverjeni, da je vera izvrsten pripomoček pri vzgoji otrok. Zato jo in jo bomo vedno zagovarjali. Gre pa zato. Kakor hočete, zahtevate in ste vi kmetje, delavci in vsi drugi svobodni, tako se hoče tudi naš stan že enkrat osamosvojiti.« Tu je podpisanega g. župnik ostavil z besedami: »Nimate več besede!« Podpisani ga je pogledal ter se obrnil zopet proti ljudstvu, ki je med tem začelo govoriti. Zato je čakal, da se umiri. Ako bi se to ne izvršilo, je imel namen opozoriti sklicatelja, da ljudstvu ukaže poslušnost. A sklicatelju že to ni bilo po volji, da se je kdo protivil njegovim predlogom, zato je rekel ljudstvu: »Ali naj gre dol, ali naj še govori?« Ženstvo nahujskano je zahtevalo, da podpisani odide. (...) Da je podpisani napram g. župniku postopal korektno, ga je vprašal tretji dan, ako je voljan preklicati besede, torej gospod Rant je proti veri, jasno, kakor jih je jasno izrekel, ni dal prav točnega odgovora, pač pa je prosil, da se sestane tozadevno na stanovanju podpisanega.

Tudi ta pogovor ni imel zaželjenega uspeha, ker se g. župnik ne prizna krivega, ampak dolži podpisanega, da je bilo neumestno glasovati proti in pa ljudstvo, češ, da ga je napačno razumelo.

Glede predloga rezolucij je izrekel, da jih ni stavil zato, da se uresničijo, ampak da dá direktivo onim pri vladi.

/.../ S takimi shodi se vzbuja v ljudstvu nezaupanje do nove države in njenih vodilnih organov. Ker shod ni bil prijavljen, kakor se je izrekel tukajšnji stražmojster Fr. Kovačič, ni bilo tudi nobenega vladnega zastopnika in nobenega orožnika, ki naj bi poročali vladi o poteku shoda.«

Priloga 3: **Imenovanje Ivana Erjavca za kateheta**
Vir: AS 133, OKRAJNO GLAVARSTVO LJUBLJANA OKOLICA, pop. en. XXVIII/53/2, šk. 382

Erjavec Ivan, župnik: Ljubljana, 6. decembra 1934, št. IV, No. 17166/1 Kbudb: Kraljevska banska uprava Vas imenuje po čl. 2 Zakona o verskem pouku v narodnih, meščanskih, srednjih in učiteljskih šolah v Jugoslaviji in na predlog knezoškofijskega ordinarijata v Ljubljani za veroučitelja na državni narodni šoli v Želimljah, srez Ljubljana – okolicca.

Vaše učne obveznosti se ravna po vsakokratnem urniku. O morebitni nagradi za pučevanje veruoka Vas bo po vsakokratnem odobrenju proračuna obveščal krajevni šolski odbor, ki Vam jo bo nakazoval mesečno za nazaj za vse dejansko opravljene. ure. Glede službene dolžnost veljajo določila §4 zgoraj navedenega zakona. dr. Pirkmajer, pomočnik bana.

Priloga 4: **Pismo KBUDB sreskim načelnikom**
Vir: AS 137, okrajno glavarstvo Radovljica, I/pov. 200–500, šk. 842

»KBUDB, Pov II/2. No. 1372/1, Ljubljana, dne 3. junija 1931:

Vsem sreskim načelnikom, vodji sreske izpostave v Škofji Loki, upravniku policije v Ljuubljani, predstojnikom mestne poicije v Mariboru in v Celju ter Komisarjem obmejne in žel. policije na Jesenicah, v Mariboru in Rakeku.

Ministrstvo notranjih poslov mi je s I. br. 15223 z dne 25. maja 1931 sporočilo nastopno: »Kr. državni tužilac u Zagrebu odlukom svojom K. N: S. br. 528/31 zabranio je izlaženje i rasturanje drugo izdanje brošure »Fiat lux« od dr. Josipa Srebrniča.«

Postopajte po gorenjih navodilih. V pozitivnem primeru mi takoj poročajte. Po odredbi banski svetnik Mencinger.«

Kar omenjajo tudi Novine: 19 (1932), št. 50, str. 6: »Cerkvi svobodo«! Knigo pod tem naslovom, ki jo je napisao püšpek Srebrnič na otoki Krki, je svetska oblast prepovedala.

Priloga 5: **Pismo KBUDB sreskim načelnikom na Gorenjskem**
Vir: AS 137, okrajno glavarstvo Radovljica, I/pov. 200–500, šk. 842

»KBUDB, Ljubljana, 9. junija 1931, št. Pov. II/2 No. 1485/1:
Procesija na Teolovo v Koroški Beli.

V Slovencu št. 126 z dne 9. junija t. l. je bila pod rubriko Koroška Bela objavljena nastopna notica: »Procesijo na Telovo so lepo povzdignile narodne noše članic KPD. Lepo in dostojno se je procesija izvršila v čast Evharističnemu Kralju. Le neki avtomobil je motil svečano urbranost. Apeliramo na merodajne funkcijonarje in prosimo, da v prihodnjem letu za čas procesije ustavijo avtomobili promet na državni cesti. Pri procesiji tudi ni bilo opaziti zastopnikov nekaterih javnih uradov, dasiravno so bili javno povabljeni. V Ljubljani pa so se udeležili procesije, kakor smo čitali in kakor je običajno, najvišji predstavniki oblasti.«

Ugotovite, koliko so resnične trditve v notici, da so bili merodajni funkcionarji (in to kateri?) oficielno vabljeni k procesiji na Telovo, da se pa odzivu niso odzvali in to iz katerega razloga.«

Priloga 6: **Opomin žandarmerijske postaje Jesenice**
Vir: AS 137, okrajno glavarstvo Radovljica, I/pov. 200–500, šk. 842

Dokument Žandarmerijska stanica Jesenice, 4. juna 1931:
broj 1758:

»Štefelin Franc iz Sv. Križa k. br. 19, Rožič Fran iz Sv. Križa, k. br. 14, i Klinar Franc iz Sv. Križa k. br. (nova kuča), optina Jesenice, srez Radovljica, banovine Dravske, tamo pristojni i stanujoči. Prijavljeni po podnaredniku Hrastu I. Ivanu i kaplaru Malešiču J. Leopoldu iz vlastitog nagiba.

Dana 3. o. m. na praznik Sv. Rešno Telo, imeli su gore navedeni na njihovim kučama izobešene zabranjenene zastave »Slovenske«.«

Po zaslišanju so izjavili, da niso vedeli, da te zastave ne bi smeli izobešati. Dobili so le opomon.

Priloga 7: **Težave z bero**
Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, šk. 857

ŽU Dobrava pri Kropi, 3. 2. 1931, št. 26: Župnik v Dobravi pri Kropi se je pritožil, da od lesnega industrijalca Antona Pogačnika ni prejel fasionirane bire in za cerkovnika služnostne bire od Matjaževega posestva.

Za eno leto je bila obveznost sledeča: 1. župniku dobravškemu: ½ mernika pščenice, ½ m. ovsa; 2. Cerkovniku na Otočah: ¼ mernika pšenice, ½ m. ajde

ali koruze; 3. Župniku še v denarju 25 predvoj. vinarjev (od ½ »Matjaž. poses.«), 30 predvoj. vinarjev (od Fištrovega posestva)

To je v sedanji valuti: 0,55 K=0,55 Dinx10=5,50 Din.

Po pritožbi sreskemu načelstvu v Radovljici, ki je v sporu, kjer župnik pojasni, da ga kljub spominu na dolžnost, se je Pogačnik izgovarjal, da je nekatere dele posesti odpovedal, od katerih se je eden že zamenjal, ostalo je v njegovi lasti.

Sresko načelstvo je zadevo končno rešilo:

Radoviljica, 10. 11. 1932, št. 4786/2: V zadevi izterjave neplačane bire od Mtjaževega posestva Založe štev. 5, katerega lastnik je Pogačnik Anton, lesni industrijalec in posestnik v Podnartu štev. 13, obveščam naslovni župni urad, da je zavezanec podal pri tukajšnjem uradu izjavo, da priznava, da pristoja gospodu župniku zahtevana bira in da se ne protivi iste plačat, pač bi pa prosil, da se mu preračuna ista v denarno svoto, ker on ne pridela žita.

Priloga 8: **Pismo župnika Josipa Koširja sreskemu načelniku in posredovanje pisma velikemu županu**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 4

Radomlje, 17. 4. 1926: Na podlagi razsodbe od 19. 5. 1925, št. 5840/I si je konkurenčni odbor v Radomljah prevzel nalogo temeljem §17 zakona z dne 20. 7. 1863 drž. zak. štv. 12 priskrbeti in potom občinskega odbora izplačati sedanjemu dušnemu pastirju od 1. maja t. l. naprej mesečno svoto 500 Din. Ker se pa tukajšnji občinski odbor prav nič ne briga ne za pobiranje ne za izplačanje imenovane svote, je podpisani prisiljen vsled nepopisljivega pomanjkanja sredstev za svoje dostojno preživljanje se tim potom pri gospodu srezkemu Poglavarju pritožiti, s prošnjo naj bi hotel blagohotno to zadevo čimprej urediti ter županstvo v Radomljah opomniti, naj se podpisanemu izplača od 1. maja naprej, kar je samo določilo, ker do sedaj ni prejel niti vinarja dasi je že četrti mesec, ko je ljudstvo vendar pripravljeno plačati.«

Sreski poglavar je pisal velikemu županu: Kamnik, 18. 6. 1926, št. 7113:

Prebivalci občine Radomlje imajo po lastni želji – njihov ponos jim ne dopušča, da bi hodili npr. k maši v 15 minut oddaljeni Homec ali v 20 minut oddaljena Rova – že dalj časa posebnega – po navadi kak vpokojeni duhovnik – dušnega pastirja.

Ako se drže tega, pa naj tudi prispevajo za njegovo vzdrževanje, sicer pa pritožniki sami priznavajo potrebo prispevanja za gmotni obstoj duhovnikov, le da naj bi se to zgodilo na prostovoljni, sporazumni način, kar se pa tiče takega prispevanja, se je pokazalo, da je to popolnoma negotovo. Nekaj časa je župnik

dobival mali prispevek, pozneje pa je ta izostal, ker župljani niso hoteli več dajati oz. niso bili edini, koliko naj vsak prispeva. Tako je ostal župnik v Radomljah primorski begunec – brez podpore.

Da se vstvari nekaj stalnega in da se napravi konec prepirajočim se Radomljancem, je vložila občina prošnjo z dne 8. 5. t. l. in zaprosila za konkurenčno obravnavo.

Veliki župan je odgovoril: Ljubljana, 14. 4. 1927, št. V. br. 316/2: Na nadzorstveno pritožbo Ivana Jermana in tov. iz Radomelj razveljavljam uradoma Vaše odločbe z dne 19. maja 1926 št. 5840/1, ker je protizakonita. Razlogi. Srezki poglavar v Kamniku je z razglasom z dne 10. maja 1926, št. 5530, razpisal na prošnjo županstva občine Radomlje z dne 8. maja 1926, št. 184, konkurenčno obravnavo po določilih zakona z dne 20. julija 1863 dež. zak. št. 12. z namenom, da se zagotovi vsakokratnemu eksponiranemu dušnemu pastirju pri podružnici v Radomljah primeren mesečni denar.

K tej obravnavi so bili vabljeni občina Radomlje, nadžupni urad v Kamniku in vpokojeni eksponirani župnik Jos. Košir v Radomljah.

Na podlagi te obravnave je sreski poglavar v Kamniku izdal pod št. 5840/1, z dne 19. maja 1926 odločbo, da so obvezni po § 11 kranjskega cerkvenokonkurenčnega zakona in § 36 zakona z dne 7. maja 1874 drž. zak. št. 50 župljani občine Radomlje skrbeti za vzdrževanje vsakokratnega dušnega pastirja pri radomeljski podružnici. Vsakoletno potrebščino naj določa občinski odbor v Radomljah in zaprosi za dovolitev bogočastvene doklade potom sreskega poglavarja. Za leto 1926 se je ta doklada določila na 500 Din mesečne ali 170 % pribitka na vse neizvzete direktne davke predpisane v občini Radomlje. Spričo tega je najprej preiskati, ali je bil sreski poglavar v tej stvari vobče pristojen poslovati ter se sklicevati na zgoraj citirani zakon, potem šele ali je v smislu določil tega zakona pravilno postopal pri izdaji svoje odločbe. Za postopanje po cerkvenokonkurenčnih zakonih, kakor tudi po § 36 cit. drž. zak iz l. 1874 je bistveni pogoj, da gre za obvezo skladnih činiteljev, ki je utemeljena in nujna po zakonu; šele če obstoja taka zakonita odnosno javnopravna priznana dolžnost, obstoja tudi pristojnost upravnega oblastva, da posluje v stvari ter izreka odločbo o tej obvezi.

Med bogoslužne potrebe, naštete v § 1 cerkvenokonkurenčnega zakona kranjskega in § 36 cit. zak. iz l. 1874 spadajo le one cerkvene potrebe, na katerih kritje (ob zakoniti nujnosti njih kritja) ni drugače preskrbljeno. Da ni preskrbljeno za vzdrževanje dušnih pastirjev v kamniški župniji na spričo rednega izvrševanja zakonitih določil o kongrui in draginjski dokladi v tej župniji ne more trditi.

Radi tega se prejemki dušnega pastirja ne morejo zasigurati potom dajatev župljanov s konstitutivnim upravnim činom. Tako zasiguranje se mora izreči samo deklarativno, da so sredstva na razpolago bodisi po kakšni ustanovni listini, ali drugemu pravnemu naslovu, bodisi da se da prostovoljni obvezi župljanov s potrdilom pristojnega cerkvenega in državnega oblastva značaj javnopravne obveze.

Odločanje o prejemkih dušnih pastirjev celo na sistematiziranih mestih pada torej izven okvira določil cerkvenokonkurenčnih zakonov in § 36 cit. zak. iz l. 1874. Tem manj pa je bilo dopustno tako odločanje v okviru teh zakonov v pričujočem primeru radomeljske podružnice, ker ni zakonite nujnosti posebne duhovne oskrbe. Bogoslužje pri tej podružnici v obsegu, ki se je nameraval z zgoraj razveljavljenim odlokom zagotoviti, se vrši namreč zgolj na posebno željo občanov in ne na osnovi zakonito ustanovljenega naslova.

Ker manjka v tem primeru prav tak zakonito ustanovljeni naslov sistematizirane duhovne oskrbe, bi upravno oblastvo ne moglo dati niti prostovoljni obvezi občanov značaja javnopravne obveze, kaj šele ustanavljati obveze s konstitutivnim činom.

Iz navedenega je razvidno, da meri napadeni odlok, dasi izdan na osnovi cerkvenokonkurenčnih predpisov, s svojim konstitutivnim izrekom o zasiguranju stalne dotacije provizornemu dušnemu pastirju v bistvu za tem, da kratkim potom ustanovi stalno dušno pastirsko mesto.

To pa ne spada v pristojnost upravnega oblastva 1. stopnje, radi tega se je moral omenjeni odlok uradoma razveljaviti.

Iz teh razlogov tudi ne preiskujem nadaljnega vprašanja, ali se je postopek upravnega oblastva 1. stopnje vršil po določilih cerkvenokonkurenčnih zakonov in ali niso morda v tem oziru kršeni ti zakoni v bistvenih določilih, ker se vobče ta določila v našem primeru uporabljati ne smejo.

Priloga 9: **Pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru**
Vir: NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 5

Pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru zaradi preganjanja in nadzorovanja duhovnikov, Ljubljana, 24. 10. 1930:

Doznal sem, da prihajajo tako na Vaše Veličanstvo, kakor na kraljevsko Vašo vlado razne denuncijacije proti katoliškemu kleru ljubljanske biskupije. Ni mi točno znana vsebina teh denuncijacij, da bi mogel po točkah dokazati njihovo neosnovanost. Tem denuncijacijam je uspelo, da so dobili upravni organi navodilo, s kojimi se stavlja naš kler pod posebno pažnjo, kakor da je državi nevaren nasprotnik.

Veličanstvo! Globoko v dušo boli to postopanje in to sumničenje ves katoliški kler in posebej mene biskupa, ko se zavedamo v svoji vesti, pred Bogom in Vašim Veličanstvom, da smo iskreno udani državi in hočemo delati iskreno in nesebično na tem, da se s temeljito vzgojo v verskem in moralnem oziru utrdijo temelji države in slavnega prestola Vašega Veličanstva. Saj je eno osnovnih načel katoliške etike spoštovanje avktoritete. Z apostolom Pavlom uči Katoliška cerkev: »Kdor se ustavlja oblasti, se upira božji naredbi« (Rim. 13,2), in prav zato so prevratni elementi katoliško Cerkev vedno preganjali, ker ščiti avtoriteto, od Boga dano oblast. Katoliško svečeništvo po svoji vesti ne more drugače ravnati in glede klera ljubljanske biskupije garantujem lahko Vašemu Veličanstvu, da ni med njim niti jednega člana, koji ne bi bil z menoj vred verno udan državi in vzvišenim intencijam Vašega Veličanstva. Ker mi ni dano pravna možnost, da ovržem denuncijacijo, prosim Vaše Veličanstvo, da blagovolite vzeti na znanje dejstvo, da zgoraj označeno postopanje in sumničenje globoko uvredje in boli Vašemu Veličanstvu najbolj zveste državljane in najvernejše soradnike na polju moralne in verske vzgoje naroda. Ne morem drugega nego, da pred prestol Vašega Veličanstva predložim ogorčen protest proti temu, da se postavlja kler ljubljanske biskupije pod poseben policijski nadzor, ker mora to dejstvo ustvariti atmosfero, ki otruja[sic.!] vzajemno sožitje državljanov, izziva razne neodgovorne elemente, da sumijo za vsako kretnjo svečenstva protidržavnost. Vse to pa mora neugodno vplivati na obistinitenje načrtov Vašega Veličanstva. Vsi znaki kažejo, da prinaša bodočnost odločilne borbe med komunizmom in krščanstvom. Svojo ljubljeno otačbino bomo rešili pred boljševiškim požarom le, ako bo vera in morala krščanstva dovolj trdno zasidrana v omladini, ki je nositeljica bodočnosti. Ako se z neosnovanimi, tajnimi ovadbami, ki se ne dajo kontrolirati, jemlje svečenstvu ugled in upliv na mladino, na šolo in prosvečivanje naroda, kdo bo potem zoper neverni komunizem mogel utrditi krščansko etiko in vero? Veličanstvo! Iskreno izjavljam, da se bojim za bodočnost države, naroda in prestola ob pogledu na pretečo nevarnost od strani neprijateljev Jugoslavije, ako bodo zgoraj navedene denuncijacije vzele svečenstvu možnost uspešno delovati za moralo in vero med narodom. Najdem pa v svečenstvu toliko navdušenja, pripravljenosti in požrtvovalnosti za domovino in visoki kraljevski dom, da izginja ta strah, če le ne bodo notranje razmere ovirale svečenstva.

Priloga 10: **Prošnja Matije Tomca za povrnitev selitvenih stroškov**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, Personala [sic.], popravila cerkva, imenovanja župnikov, draginjske doklade, problematika župnij, volila župnijam, f. 1

Mokronog, 24. 12. 1924: Pokrajinski upravi, oddelek za prosveto in vere v Ljubljani: Podpisani je bil nastavljen 1. sept. l. 1924 za kaplana v Mokronogu. Selitveni stroški za pohištvo itd. znašajo 412 Din. Ker sam iz svojih dohodkov to težko pokrije, zato prosi, da bi mu slavni naslov povrnil stroške za selitev. Matija Tomc, kaplan

Rešitev:

PUS, Ljubljana, 30. 1. 1925, št. 20: pokrajinska uprava mu krije 300 Din.

Priloga 11: **Borbe med župnikom Viktorjem Švigljem in občinskim svetom glede drugega kaplana in kaplanije**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, Personala [sic.], popravila cerkva, imenovanja župnikov, draginjske doklade, problematika župnij, volila župnijam, f. 1

Kaplanija je bila brez bere, stanovanje slabo, zato Š. O. ni želel imenovati kaplana. Župnik se je pritožil 12. 2. 1925, št. 83 na Veliko županstvo v Ljubljani proti občinskemu sklepu na Blokah z dne 19. 1. 1925, v katerem sklepajo čimprej prositi Š. O., da jim pošlje enega g. kaplana. Župnik je bil proti iz sledečih razlogov:

»1. kaplanija je v slabem stanju, po mnenju g. ban. nadzornika Sušnika za kaplansko stanovanje neprimerna. Vrata, okna, veža itd. defektna. 2. Bolje bi bilo, da bi občinski svet sklenil te defekte odstraniti in kaplanijo popraviti. 3. Stanovanje naj se uredi, pa bo škof, ordinariatpostregel z imenovanjem novega g. kaplana. Nadalje pravi občinski odbor, da če ne bo g. kaplana, bodejo vsi farani v nasprotnem slučaju pobiranje bere po kom drugem odrekli in to iz razlogov, ker mesto kaplana ni zasedeno in se tudi onih opravil, ki so včasih nujna po enem duhovnu ne more izvršiti! Proti temu ugovarja podpisani župni urad sledeče: 1. Obč. odbor vedoma tu trdi, kar ni povsem točno. katerih opravil se ne more po enem duhovnu izvršiti, ki so včasih nujna? Poglejmo! a) Podpisani župnik opravlja obe šoli. Meni pa, da vestno. Topliški nadučitelj g. Matko ga je štel med prve katehete. b) Vsak dan spoveduje. c) Do zdaj ni umrl ni en otrik in ni en bolnik brez sv. zakramentov. d) Služba božja se izvršuje redno, kakor bi imeli g. kaplane. e) Če bi bil podpisani tu in tam zadržan, ga nadomestuje njegov brat Jožef, župnik v pokoju.

Ker se torej vsa duhovniška služba izvršuje redno in vestno, zato pač ne zasluži podpisani, da bi mu ravno obč. odbor kratil pobiranje bere. Vsak delavec je vreden svojega plačila. Uradniki in delavci so plačani za nadure, edino duhovnik-župnik naj bi delal, če se mu delo podvoji ali potroji – zastonj.«

Priloga 12: **Preverjanje politične in nravne primernosti župnika**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, Personala [sic.], popravila cerkva, imenovanja župnikov, draginjske doklade, problematika župnij, volila župnijam, f. 2

Š. O. Ljubljana, 12. 6. 1925, št. 2230, Predmet: Podlipa, imenovanje župnika: Gospodu velikemu županu ljubljanske oblasti, oddelek za vere v Ljubljani. Za župnika že dalje časa izpraznjene župnije Podlipa v vrhniški dekaniji nameravam imenovati Josipa Gnidovca, župnika v Sv. Križu pri Litiji. Prosim, da se blagovoli to na znanje vzeti. Anton Bonaventura, škof.

Veliki župan je sprejel to 15. 6. 1925, št. 311 in poslal sreskemu poglavarju v Litijo »v izjavo, ni li proti omenjenmui osebi kakega zadržka s politične ali državne strani.

Sreski poglavar v Litiji mu je odgovoril 19. 6. 1925, št. 385: Gospodu velikemu županu v Ljubljani poročam, da ni nikakega zadržka proti imenovanju župnika Gnidovca za župnijo Podlipa.

Priloga 13: **Pismo Jakoba Aljaža z Dovjega Antonu Koblarju v Kranj, 30. 9. 1926**
Vir: NŠAL 451, Zapuščine duhovnikov: Anton Koblar, šk. 22

»Jaz sem roj. 6. 7. 1845, sedaj z 82. leti kmalu mi bo treba – sicer sem dober – pa imam slabosti starih ljudi, bolezen na mehurju. Kakor David pravi: 80 let je labor et dolor. Fertin pojde v pokoj na Brezje. Menda bo imel vže pokojnine Din 500 na mesec. Kaj Ti meni svetuješ, če bom opešal na Dovjem? In bi ne mogel maševati? Kam naj grem? Sedaj imam mesečno le 81 dinarjev, in nič draginjske doklade, ker imam 92 johov zemljišča (Triglav. pogorje, čisti znesek 97 gold). Prosil sem večkrat za draginjske doklade potom glavarstva in velikega župana, ki bosta (moja prijatelja) gotovo priporočila na ministra ver. Če bi jaz sedaj šel v pokoj, ali bi dobil v Kranju vsled Tvoje milosti cevo stanovanje in bi dobil maše? Zelo bi Ti bil hvaležen in bi Ti pomagal pri glasi, orglanju etc. Na Dovjem brez plačila orglam in petje (25 pevcev) podučujem. Lani sem nekaj lesa prodal, da morem živeti. Če mi moreš dati kak dober svet ali pozneje dobrotno priskrbiš ceno stanovanja v Kranju, etc. Te kot zvestega prijatelja vdano prosim, da mi odpišeš par vrstic. Na Dovjem sem že 37 let. Pač pa zaslužim pokoj. Naša cerkev je revna in v obligacijah vse premoženje zgubila (25.000 K). Do sedaj sem jaz zalagal in plačeval cerkvene potrebščine, vino, perilo, popravo orgel, (...) in plačal mojih 50.000 K. Kako naj jih nazaj dobim? Sedaj so tu brezplačno. V pušico ne pride skoraj nič.«

Priloga 14: **Posredovanje Š. O. Ljubljana za pokojnino Janeza Florijančiča**
Vir: NŠAL, spisi V., deficienti 1913–1922, f. 35

Pokrajinska uprava za Slovenijo, odd. za prosveto i vere.
Štev. 211
Ljubljana, dne 22./I. 1923.
Predmet: Florijančič Janez, duhovnik na Raki; prejemki.
Škof. ordinariatu v Ljubljani.

Na dopis z dne 15./1. 1923, štev. 186 se sporoča, da Janez Florijančič, duhovnik na Raki, ne dobi nobenih prejemkov iz državne blagajne. Da bi se mu mogla pokojnina nakazati bi bilo potrebno, da se predloži prošnja.

Priloga 15: **Del korespondence Žandarmerijske postaje Jesenice, KBUDB in sreskega načelnika v Radovljici o protisokolskem delovanju [sic.]**
Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, šk. 842: Žandarmerijska stanica Jesenice, 4. 7. 1931, št. pov. 660; KBUDB, 8. 8. 1931, Pov. II/2 No. 1906/1 z dne 20. 7. 1931

»Dana 20. juna 1931 god. bio je kod ispovedi učenec IV. razreda Švarc Janez iz Jesenica, i kod ispovedi u crkvi rekao mu je kapelan Križman, zašto nije bio 14. juna o. g. pri maši, ovaj mu je odgovorio da nije mogao, pošto je bio na Sokolskom izletu u Radovljici, a Križman mu je na to rekao, »nikada više ne hodi takvim društvima, poto su takva društva slaba i odcepljuju decu od svete kat. crkve, reci mami da te odmah izpiše iz toga društva, i više nikad ne hode tome društvu.«

Saksida Ivko učenec V. razreda osnovne škole iz Jesenica, bio je istog dana kot ispovedi, i kad je ovaj kapelanu Križmanu rekao da nije bio 14. juna o. g. pri maši pošto je bio na Sokolskom izletu u Radovljici, Križman mu je rekao, »da mora odmah odstupiti od toga društva, pošto da se kod takovih društava posabšaju«.

Dana 22. juna o. g. bio je na ispovedi Jeglić Ivan, Rupnik Rado iz Jesenica učenci IV. raz. osnovnen škole, i rekli su kapl. Križmanu, da nisu bili pri maši, pošto su bili na Sok. izletu u Radovljici, a Križman im je rekao »da zbog toga što nisu bili pri maši imaju smrtni greh«.

/.../ Na dan 22. juna o. g. pitao ih je kapelan Tiringer jesu li bili pri maši, a kad su ovi rekli da nisu bili, pošto su bili na Sok. izletu u Radovljici, Tiringer im je rekao kakva je to organizacija i voditelji da vas ne pustiju[sic.] k maši hoditi, izlet se mora pustiti, pošto je maša prva.

Kako se iz svega ovog vidi, da ovdašnje duhovništvo još i danas radi na tome, da ne bi postojavao Sok. Kralj. Jugoslavije, dok odvračaju njegove članove sa pretnjom smrtnih grehova, a onda nije ni čudno, da još do danas nije ni

jedno lice od bivših raspuštenih organizacija nije pristupilo Sokolu u Jesenicama, a to sve od uplivom duhovništva ovdašnjeg.

Pred ovakvog postupka duhovništva na Jesenicama proti današnjem Sokolu, isti bacaju sramotu na Sok. Kralj. Jugoslavije i u inostranstvu, tako da je se došlo do sadržine pisma kojega je pisao ovdašnji kapelan Tiringer duhovniku u Št. Jakobu na Koroškem-Austrija, čiju sadržinu u prepisu prilažem ovom izveštaju.«

Sresko načelstvo v Radovljici je 4. 8. 1931, Pov. štev. 509/3, poslalo poročilo naprej na KBUDB. Del poročila KBUDB v Ljubljani, 8. 8 1931, Pov. II/2 No. 1906/1 z dne 20. 7. 1931: »/.../poročam, da nisem mogel ugotoviti kako je orožništvo prišlo do tozadevnih podatkov. Komandier žandarmerijske stanice na Jesenicah mi je poslal v poročilu z dne 7. 8. 1931 br. 813, na novi tukajšnji zadevni nalog sporočil naslednje: 'Glede delovanja obeh kaplanov poročam, da mi je znano, da se oba zlasti pa g. Križman živahno udeležujeta v katoliških organizacijah na Jesenicah. Vsebina pisma kaplana Tiringerja župniku v Št. Jakobu v Rožu je glasom lastne izjave Tiringerja v bistvu prosilna.'

Žandarmerijski stanici Jesenice. S tamošnjim poročilom z dne 4. 7. 1931, Pov. br. 660, ste poročali, da sta kaplana Križman in Tiringer na Jesenicah v spovednici nagovarjala šolske otroke, naj odstopijo od Sokola.

Pojasnite kako ste dobili te podatke. Poročajte tudi točneje o osebnosti obeh kaplanov in o njunem delovanju v javnosti s posebnim ozirom na pismo kaplana Tiringerja župniku v Št. Jakobu v Rožu, katerega prepis ste mi predložili s citiranim poročilom.

Osebno g. sreskemu načelniku v Radovljici: 'Predložite mi overovljen prepis izvirnega orožniškega poročila ter pojasnite kako ste opravili te poizvedbe. Obeh kaplanov ni treba zasliševati, ker bi gotovo odklonila izjavo pozivajoč se na spovedno molčečnost. Istatako naj se v poročilu navedeni otroci radi kočljivosti stvari ne zaslišujejo ponovno. Poročajte tudi točneje o osebnosti obeh kaplanov in o njunem delovanju v javnosti s posebnim ozirom na pismo kaplana Tiringerja župniku v Št. Jakobu v Rožu.' Kaplan je v zagovoru zapisal: 'Glede vsebine pisma. izjavljam, da je v bistvu vsebina pisma, ki sem ga naslovil na župnika Šenka v St. Jakobu na Koroškem – prosilna – glede podrobnosti se ne spominjam, glede točnosti prepisa pa ne morem nič reči, ker originala nimam v rokah.'«

Priloga 16: **Pismo sreskega načelnika Josipa Žnidaršiča (1877–1949) župniku Matiju Škrbcu (1886–1963) o agitaciji proti SKJ**

Vir: NŠAL 491, Zapuščine: Matija Škerbec, šk. 133: Agitacija proti Sokolu, Kranj, 20. 6. 1930, št. 1403/30

Upraviteljstvom osnovnih šol. Ministrstvu notranjih del dohajajo pritožbe uprave Sokola Kraljevine Jugoslavije, da se v več krajih Dravske banovine vrši propaganda proti sokolstvu s strani nekaterih duhovnikov. Ker je organizacija Sokola Kraljevine Jugoslavije ustanovljena z zakonom in je njena uprava postavljena od pristojnega državnega faktorja, se ne sme vršiti proti njej ne javna ne tajna agitacija.

Ministrstvo notranjih del posveča agitaciji proti Sokolstvu vso pozornost ter je odredilo, da se postopa napram agitatorjem strogo po zakonu. S tem obvestilom se naroča vsled razpisa Kraljevske banske uprave dr. ban. IV N. 11183/1 od 12. 6. 1930, da se vsak primer agitacije proti Sokolu Kralj. Jugoslavije takoj prijavi pristojni oblasti. Po čl. 9. zak. o Sokolu Kraljevine Jugoslavije smejo pripadati učenci narodnih, meščanskih, srednjih, učiteljskih in strokovnih šol Sokolu Kraljevine Jugoslavije. Na podlagi tega mora biti zlasti izključena vsaka agitacija na šoli proti vstopu učencev v Sokola.

Priloga 17: **Pritožba Ane Gušič na dediščinsko razpravo po duhovniku Valentinu Marčiču**

Vir: AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, šk. 38

»Ježica, 13. decembra 1929: Najprej moram opozoriti, da se nahajajo v župnišču sicer v šupi še kupljeni novi nadomestni strešniki, ki se lahko uporabijo za izmenjavo. Druga popravila so bila deloma potrebna tedaj, ko je pok. župnik Valentin Marčič prišel na službeno mesto v Mavčiče, deloma pa so ta popravila, ki nikakor niso nastala vsled zanemarjenja zakonite obveznosti nadarbinarja. Pok. župnik Valentin Marčič je dobival vedno dopolnilo kongrue vsak mesec, vsled tega ni imel dolžnosti skrbeti še za sarta tecta. Njegovi dohodki niso zadostovali niti za preživljanje, zato je nemogoče zahtevati od njega, da bi iz lastnega skrbel še za potrebna popravila nadarbinskega premoženja. Prav za prav je zapuščina pok. Marčiča visoko pasivna, ker zapuščenih 7.000 Din predstavlja mojo plačo za 25 let službovanja. S pok. župnikom Marčičem sem imela namreč dogovor, ker mi ni mogel iz svojih dohodkov dajati nikake plače, da vršim službo kuharice samo zato, da mi po njegovi smrti ostane vsa zapuščina kot preskrba za starost. Zato upravičeno lahko zahtevam Din 7.000, kolikor je zapuščina vredna, ne iz naslova dedovanja, ampak iz naslova zaostanka na plači zase, in ta terjatev spada celo po konkurznem redu med prednostne terjatve, zato se iz naslova zapuščine ne more pred to terjatvijo kriti terjatev za popravila nadarbine. Podpisna Gušič Ana predlagam torej, da se ta prijava terjatev prekliče kot neupravičena.«

KBUDB v Ljubljani, dne 20. junija 1930, št. IINo 9333/4 je njeno pritožbo zavrnila kot neutemeljeno iz razlogov izpodbijane odločbe: »Upravna oblastva

niso niti upravičena, še manj pa dolžna, da bi pri oceni višine stroškov za predmetna popravila odločala, ali sploh in kateri materijal, ki se nahaja pri župnišču, naj bi se vporabil za izvršitev ugotovljenih potrebnih popravil.

Stroški za nedostatke, ki so morebiti že obstajali pri nastopu službe imenovanega župnika, morajo zadeti ravno le njega odnosno njegovo zapuščino, ker ni pravočasno izposloval, da bi se potrebna popravila izvršila na stroške njegovega prednika event. le-tega zapuščine.

Istotako ne more tvoriti razloga za oprostitev predmetnih stroškov dejstvo, da je pokojni župnik prejemal dopolnilo kongrue. Končno se pripominja, da upravno oblastvo pri odločanju v predmetnem vprašanju, ki je javnopravnega značaja, nikakor ne more vpoštevati morebitnih terjatev pritožnice zoper zapuščino, ki so nasprotno zasebno-pravnega značaja in katerih rešitev spada pred pristojno sodišče.«

Priloga 18: **Odsek iz kronike župnika Ivana Pečnika (1900–1988) o problemih s šolskimi oblastmi**

Vir: NŠAL 542, Zapuščine duhovnikov: Ivan Pečnik, šk. 242, Dnevnik župnika Pečnika v letu 1933, str. 142

»Radi zaostrenih političnih razmer je postalo najbolj nevarno razmerje ravno tam, kjer bi bilo za dosego pravih namenov, najbolj potrebna edinost – v šoli. Krivec teh žalostnih preizkušenj je bil šolski upravitelj Edvard Hribernik. Sam strupenjak je imel za ženo Žirovko Mico Blažičevo iz znane liberalne družine Županove. Ves njegov srd je bil naperjen proti »klerikalnim učiteljicam« Miklavčič Francki, Kržišnik Cilki in Eržen Anici. O tem bi se dalo marsikaj napisati, kakor tudi o homatijah, ki sva jih imela midva. Pa so bile stvari precej ogabne, a tudi preveč komprimitujoče za kliko, da bi se opisovale. Zgoraj na sliki smo se ob koncu šol. leta poslovili (II. razred) od učiteljice, kateri je g. upravitelj razred namenoma odvzel, češ da vzgaja politično. Bili so žalostni časi.«

Priloga 19: **Zapiski župnika Ivana Šašlja (1859–1944) o problemih med šolo, zidanjem nove kaplanije in prosvetnega doma**

Vir: NŠAL 526, Zapuščine: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, Zapiski za župnijo Št. Lovrenc na Dolenjskem, njegova okolica idr., za čas od 14. avgusta 1940 do konca maja 1942, str. 25–27

»Letos so sezidali pri nas novo kaplansko poslopje, ker je šolska oblast že pred več leti zahtevala, da mora iti kaplanija vun iz šole. Šlo se je zato, ali sezidati novo kaplanijo, ali pa prizidati k stari šoli nov trakt za 3. in 4. razred, ker je sedanja šola pretesna in ima samo 2 učni sobi, a šola pa je štirirazrednica. Slednjič

so se zedinili in sklenili, da sezidajo novo kaplanijsko poslopje, kaplanijske prostore v šoli pa preuredijo za nove učne sobe. Ker je bila pa kaplanija v šoli serviteta, je banovina dala za sezidanje nove kaplanije večjo vsoto, drugo pa naj bi se pobiralo pri davkih, ljudje pa naj bi tudi pomagali s tlako in dali potrebni les in vozili kamen, opeko, pesek, apno itd. Nekateri so dali tudi res precej lesa za tramovje in streho. Prosili so tudi g. župnika Oblaka, da bi dal tudi on kaj lesa iz cerkvene hoste v ta namen, kar je prvotno tudi obljubil, potem pa svojo obljubo prelomil in preklical in nič dal. Vse poslopje bi moralo biti izgotovljeno in pod streho že do konca l. 1939, pa so naši samostojneži in liberalci nagajali in ovirali in ž njimi tudi g. Oblak in sicer zato, ker je bilo v načrtu nove kaplanije, da se doda kaplaniji večji prostor za prosvetni dom in prosvetno dvorano za prosvetno društvo, ki se bo gotovo kdaj ustanovilo pri nas po odhodu ali smrti g. Oblaka, ki o takem, pri nas tako potrebnem društvu za mladino, še slišati ne mara. Največja nasprotnika sta bila še Franc Bukovec, trgovec in posestnik iz Velike Loke, in Alojzij Saje, posestnik iz Žabjeka in bivši naš župan. In tako je zaostalo vse delo do letos, žal pa, da je bila letos vse dosti dražje od lani vsled svetovne vojske, kakor opeka, les, železje, sploh ves materijal, pa tudi delavci, ki so bili večkrat odpoklicani k orožnim vajam, da je zastalo potem zidarsko in tesarsko delo. Včasih tudi ni bilo mogoče dobiti konj za vožnjo, ker jih je bila tudi vzela vojaška oblast. Vso gradnjo in vse delo je vodil naš g. šolski upravitelj A. Pugelj. On je preskrbel opeko in njeno vožnjo iz Račjega sela, apno iz Dobrniča, iskal in prosil voznike za kamen, pesek, apno, les, prosil po hišah za les za streho, iskal in najemal zidarje, tesarje in druge delavce, pa je tudi sam delal in pri delu pomagal, kar je mogel, posebno apno gasil, da ni bilo treba delavcev najemati in plačevati. Brez njega bi kaplanija ne bila še zidana. Njemu se ima fara zahvaliti, da je sezidano tako lepo poslopje v primeroma tako kratkem času vkljub temu, da so mu nekateri nasprotovali in kljubovali.«

Priloga 20: **Problemi s sokolstvom v Beli Krajini, del kronike**
Vir: NŠAL, ŽA Adlešiči, razne knjige, f. 2: Kronika 1918–1921, zvezek III, str. 48–52

»V nedeljo 9. okt. pop. ustanovili smo pri nas z dovoljenjem vlade slov. kat. izobraževalno društvo z odsekom Orel za vso našo župnijo. Da bi se izvršilo vse bolj slovesno, prišli so k nam pred večernicami črnomaljski Orli z okrožnim načelnikom Orlov g. Martinom Plutom, trgovcem v Črnomlju, kakih 20, ki so bili vsi v kroju in so se pripeljali na vozu, in viniški Orli, kakih 30, in 16 Orlic, tudi vsi v kroju, ki so prišli peš in katere je spremljal njih župnik čg. Paulin Bitenc.[895]

[895] Verjetno je bil to p. Paulin Bitnar (1883–1962).

Ob 2[h] smo imeli v cerkvi popevane litanije M. B., pri katerih je orglal viniški g. župnik in so odpevali viniški Orli in Orlice, kar je bilo prav vspodbudno in je našim ljudem prav dopadlo. Po ustanovitvi so izvajali Orli in Orlice na župnem dvorišču proste vaje, nakar je župnik vse nekoliko pogostil in jim je dal, kar je premogel, ker jih ni bil toliko v nadi, 3 litre rakije, ker so bili Viničani vsled hude vročine vsi vroči in potni, 3 žbanje mošta, šunke, 4 velike hlebce kruha, sadja in grozdja. Postregel jim je, kar je mogel, samo da ne bi šli v nobeno naših 2 liberalnih krčma, da jih ne bi tam morda napali kaki liberalci ali, Sokoli. Ustanovili pa smo Orle zato, ker so bili naši liberalci ustanovili Sokola in sicer 24. jul. in to naš nadučitelj B. Račič, ki je bil ustanovil tudi že na svoji prvi službi na Kalu pri Št. Janžu Sokola, in zdaj zopet pri nas, da se še bolj prikupi navzgoraj, ker naša sedanja vlada v Belemgradu posebno priporoča in podpira Sokola, potem naš trgovec in že star Sokol Frančišek Lilek, Peter Rauch, in še par drugih. Imenovano nedeljo so imeli tudi shod pri P. Rauchu v pobreškem gradu na dvorišču, kjer so tudi telovadili, potem pa pili in plesali celo noč do drugega dne. Najeli so si bili namreč godbo iz Karlovca. Popoludne ob kakih 4 pa so bili priredili obhod skozi našo vas z godbo na čelu. Bilo pa je Sokolov v kraju samo kakih 28 in 9 Sokolic, drugi pa so bili civilisti iz Črnomlja, Metlike idr., ki so prišli samo pit in jest. Točila sta takrat v gradu oba naša krčmarja, ki sta pa drugi dan tožila, da jima je bilo pokradenih veliko kupic in litrčkov. Slišati pa je bilo, da je bila ukradena tudi ena šuka in nekaj brinjevca, kar so bili dobili v dar za srečelov. Da se ni nikdo udeležil celi dan kake službe božje, se pri Sokolih samo ob sebi razume. Prišli so k nam našim ljudem le v spotiko in pohujšanje. Našim Orlom obljubil je župnik 1000 [K] za nakup telovadnega orodja. Pogoščenje Orlov in Orlic v nedeljo pa stane župnika do 1300 K, kar je pa rad žrtvoval za našo pošteno in krščansko mladino. Bili so pa tudi vsi prav zadovoljni in veseli. naj dodam še, kar je pisec ravnokar zvedel, k tatvini na strani 49., da je bila krčmarju Radetu Vrliniču ukradenih razun zgoraj omenjenih stvari, v gradu tudi še več nožev in vilic, lepih in dragih, ki mu jih je bil posodil nalašč za ta dan njegov tast Rade Vrlinič iz Bojanec.

Naj dodam k spisu glede ustanovljenja kat. izobraž. dr. pri nas in Orlov na str. 48. 49. še tole, kar sem izvedel šele zdaj. Četudi je dal župnik viniškim in črnomaljskim Orlom nekaj hrane in pijače, jih je šlo par Orlov v krčmo k Mih. Grabrijanu, znanem največjemu liberalcu že od nekdaj, samostojnežu in sploh enemu najhudobnejšemu človeku v naši župniji, kakor je to že večkrat omenjeno v tuk. župnih kronikah. Ko je Grabrijan Orle zagledal, jih je pozdravi z znano slov. nar. pesmijo: Čuk (tako imenujejo liberalci in Sokoli Orle) se je oženil, hopsasa! In ko so Orli odšli, je odprl vrata in je začel puhati čez vrata in je rekel: kako je to smrečje zasmradilo hišo! Tako dela Grabrijan s svojimi gosti! Toda to še ni vse. V nedeljo 23. okt. pop. sta prišla dva orožnika v župnišče in sta

naznanila župniku da je tožen, češ da se je v nedeljo, ko so bili pri nas Orli, na župniškem vrtu plesalo in muzikalo. Brez dvoma je izšla tudi ta lažnjiva ovadba od Grabrijana. In kaj je resnica? Med viniškimi Orli so bili tudi kaki 4 tamburaši s tamburicami, ki so enkrat zaigrali, ko so drugi Orli in Orlice zaigrali enrkat srbsko kolo na željo nekaterih naših ljudi, ki srbskega kola še niso vidili, in to so naši sovražniki naznanili glavarstvu, ker niso mogli ničesar drugega, pa so se pošteno osramotili.

/.../ Zakaj so naši Sokoli in liberalci župnika naznanili na glavarstvo, češ da je imel 9. okt. (gl. str. 49 in 51) na vrtu muziko in ples – kakor se sploh misli, sta ga ovadila Miha Grabrijan in Peter Rauch – smo zdaj izvedeli. Vzrok je ta, ker je moral plačati P. Rauch 600 K kazni, ker je imel v nedeljo 24. jul., ko so imeli pri njem Sokoli, kakor je zapisano na str. 49, shod, muziko in ples, za kar ni imel dovoljenja.«

Priloga 21: **Del dnevnika o problemih župnika Kristjana Cudermana s šolskimi oblastmi**

Vir: NŠAL 526, Zapuščine duhovnikov: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, neobjavljen dnevnik v rokopisu, 20. maj–15. junij 1938, zv. 7

»20. maj 1938: Otroci se pripravljajo na izlet na Golico. Žal, da na nedeljo. Dejal sem jim, naj skušajo biti pri maši. Danes so mi povedali, da bodo pri maši pri sv. Križu nad Jesenicami. Edi se je izletu odpovedal. Kaj ga je k tej odpovedi nagnilo, ne vem. G. Rigler nevarno bolan. Po litijskem kaplanu mi sporoča, da mu je žal nasprotstva in da zdaj ve, da mu nisem nikoli želel ne storil kaj hudega. Denunciacijo na škofijo naj opustim. Obljublja pokloniti župni cerkvi v Hotiču 600 Din v znak resničnega obžalovanja. Če je to res, potem hvala Bogu! Saj leži kot mora na srcu zavest, da sem nekje od koga zasovražen. /…/ 28. maj 1938: Napisal protestno pismo na tam. šol. nadzorništvo in škof. ordinarijat glede izleta brez maše. /.../ Kakšne bodo posledice, nimam pojma. Zdi se mi, da brez njih ne bo. /.../ Pripravljen moram biti tudi na sodnijska pota. Cui bono? Toda ali smem še naprej molčati. Ne smem. Menda me vendar ne vodi kakšno maščevanje, ampak res le ljubezen do otrok in povdarek pred župljani, ki ga moram dati, in ne smem delati razlik med nikomer. Če ugovarjam preprostim ljudem, če kaj nevednega in navadno v nevednosti pogreše, kako naj molčim tu, ko je prav za namerno in zlohotno kršitev verskega življenja, pri katerem so zapeljanci ubogi otroci in starši opeharjenci. Mar bi se tiho posmihal in upravičeno nad zaupnostjo in nezavednostjo katoličanov. Ne samo jaz, celo ljudstvo bi kot en mož moralo vstati proti takemu početju, da bi vsak prej premislil, preden bi se spustil tako daleč. 29. maj 1938: /.../ Zjutraj sem rad ali nerad koncem pridige protestiral radi šol. izleta brez maše. Upravitelj je bil navzoč, kaj bo ukrenil,

nimam pojma. To pa vem, da tega javnega ukora ne bo mirno požrl. 31. maj 1938: Šol. upravitelj je dal včeraj pole v podpis staršev, če so zadovoljni, da niso bili otroci pri maši. Otroci so enoglasno pritrdili, da so zadovoljni, da niso bili pri maši. Starši so podpisali, da so tudi zadovoljni. Prišla je le Klemfarjeva mati, ki me je o tem obvestila in je rekla, da pri jih niso podpisali, da pa se zdaj zelo boje učitelja. Da more priti še ta komedija tik pred birmo. Kot sem zvedel, gre le za podpise, če so starši s šolo zadovoljni, kar so seveda vsi podpisali in bi jaz tudi. Jutri bom o vsem poročal še dekanu, do škofa ne upam, ker je tako nerazpoložen do mene in mi je audijenca tako neprijetna. Sporočil bom vso zadevo tudi tajništvu JRZ ad informandum. 5. junija 1938: /.../ Fantje so pobrali po fari podpise, da se strinjajo z nedeljskim protestom in so jih po celi fari dobili iz – 16 hiš. To je živo znamenje nezavednosti in brezbrižnosti vernikov za tovrstne proteste. Zame dober znak. In nov znak in povelje: Pojdi! Deklice iz IV. razrd. so se po izpovedbi Hermana izrazile k protestu: Kaj pa to farja briga – ta je sicer tako močna, da ni verjetna, a po drugi strani ni izključena in kar možna. Zdaj lahko slutim, od kod neverjetni odpor proti prejemanju zakramentov. Moram, moram storiti prostor drugemu, ki bo gotovo imel več sreče nego jo imam jaz. /…/ 15. junij 1938: /.../ Gorišek na bolezenski dopust, da se izogne sitnostim vizitacije ali morebitnemu sitnarjenju. Saj ima prav, da se izogne. Le fant bo zaenkrat brez birme. Takih razmer še nisem doživel. Ali je še kaj, kar me čaka? O, kaj bi dal, če pride v kratkem sporočilo – greš na Trstenik. /.../ Kako dobre zveze mora imeti Gorišek pri šolski upravi. Mesto, da bi ga ukanili, ker je pustil otroke na zapovedan praznik brez maše, mu brez nadaljnega takoj dajo 14 dni dopustveno 14 dni pred sklepom šol. leta. In to šolsko upravo, pravijo, da imajo v rokah naši ljudje in jo vodijo. In kako!«

Priloga 22: **Odsek iz Zgodovine blejske župnije in njenih cerkva Franca Gornika**
Vir: NŠAL, ŽA Bled, razne knjige, f. 6, Zgodovina blejske župnije in njenih cerkva, 1957, str. 60, 63

»Že pred l. 1900 so župniku vendar priznali tudi kongruo. Tako je 20. nov. 1906 sporočila deželna vlada škofiji, da je ocenjen dohodek blejskega župnika 408 kron 71 vin na leto ter se določa župniku kongruino dopolnilo 1191 kron 29 vin, da bo imel 1600 kron dohodka na leto.

Kongruo je župnik dobival do začetka druge svetovne vojske, ki je Jugoslavijo zajela aprila 1941. Po drugi svetovni vojni je prenehal vsak državni dodatek župniku in duhovnikom sploh, razen onih, ki so pristopili v režimsko duhovniško društvo sv. Cirila in Metoda. /.../«

Kaj pa se je zgodilo z biro? /.../

Tudi z biro iz vasi, ki so ostale v župniji, je bilo vedno težje. Župniki so pogosto in nujno prosili okrajno glavarstvo naj uradno iztirja zaostalo biro. /.../ Če primerjamo število teh zamudnikov s številom obvezancev za biro, vidimo, da so se takorekoč vsi kmetje upirali biro dajati. Po nekaterih vaseh prav vsi. /.../

Do prve svetovne vojske so vsaj nekateri kmetje svojo dolžnost izpolnjevali. Po prvi svetovni vojski je bil župnik vesel, če mu je kdo hotel pripeljati drva iz nadarbinskega gozda.

Župnik Zabret je ob svojem nastopu l. 1934 pismeno opozoril vse obvezance na njihovo dolžnost, kar jih pa ni prav nič ganilo.«

Priloga 23: **Zapis pisma župnika Kristijana Cudermana litijskemu županu ob odhodu v Leonišče**

Vir: NŠAL 526, Zapuščine: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210: Dnevnik, zv. 2

»Rad ali nerad sem nocoj napisal pismo na litijskega župana. »Župna cerkev v Hotiču dolguje Duh. Podp. Društvu 900 Din, ko jih do danes iz nobenih virov poplačati nisem mogel. Zdaj pa jih nenadno moram, drugače mi DPD, čigar član sem, po pravilih ne sme izplačati stroškov nastalih po bolezni.

Prav tako mora hotiška cerkev takoj plačati 500 Din za krajevni leksikon, ki ga je svoj čas naročila.

Nujno torej potrebuje naša cerkev vsoto 1400 Din. Jaz je ne vem kje dobiti in se obračam do vas, ki ste uvideven in širokosrčen in Vas prosim, naj bi tu priskočila na pomoč občina s tem, da bi pod nevem kakim naslovom poklonila naši cerkvi redni dar zgorajšnjo vsoto. Ne bi pa rad, da bi se ta izredna podpora odpisala kar običajni letni vsoti, ker bomo slednjo rabili za pleskanje zvonika, ki bo za pomlad nujno potrebno. Gotovo tega pisanja ne boste vzeli za zlo, marveč po svoji prevdarnosti ukrenili, kakor je prav. Nenadne razmere hočejo nenavadnih prošenj in te izven redne pomoči. V veliko olajšavo mi bo, ako bo mogoče na kak način to skrb odstraniti.«

Priloga 24: **Pismo Franca Šegule Ministrstvu ver v Beogradu za draginjske doklade dne 14. 1. 1923**

Vir: AS 68, KBUDB, f. BAN, 29–11, 1930, 25001–0

Prespoštljivo podpisani je postal v dušnem pastirstvu na težavni in revni fari (Sv. Rok ob Sotli) sčasoma popolnoma gluh. Ker so se pridružile še druge bolezni, je moral iti l. 1913 v pokoj. Sedaj dobiva mesečno pokojnino z dokladami skupno Din 145.-

1. V prejšnjih časih si je kot slovenski pisatelj pridobil marsikak postranski zaslužek; sedaj pa vse to odpada, ker založnikov ni dobiti in honorarji prenehajo.
2. Dvakrat (l. 1920 in 1921) je preponižno prosil prečastito duhovno oblast, da bi bil vsaj kot provizor nastavljen v dušnem pastirstvu; pa je bil kot gluh vsikdar a limine odklonjen.
3. Potem je l. 1921 stopil kot delavec v strojno Opekarno na Pragerskem. Tukaj bi bil izhajal z zaslužkom, pa je moral opustiti delo, ker je bil vedno v smrtni nevarnosti, da ga zagrabi kak stroj ali ubije padajoča opeka.
4. Drugega zaposlenja tudi ni mogel doslej najti, povsod mu je ovira njegov defekt.
5. Za hrano bi ne prosil; jé se, karkoli je zavžitnega. Ali to je hudo, da mu že več let manjka dostojna obleka, obuvalo nosi le zakrpano in edin še poraben klobuk postaja zelenkast.

Na podlagi teh resničnih podatkov prosi, da se mu po §§ 7 in 8 p. d. dobrotljivo nakaže povišana draginjska doklada.

Pokrajinska uprava v Ljubljani je 17. 1. 1923, št. 182 prejela prošnjo in odgovorila: »Tej prošnji pokrajinska uprava ne more ustreči, dokler ne izide uredba ministrskega sveta v zmislu člena 5 zakona o draginjskih dokladah z dne 28. februarja 1922. Službene Novine str. 54, ki bi povišek dovolil.«

Priloga 25: **Priporočilu sreskega poglavarja v Kočevju, 15. 9. 1925, št. 10.200, za župnika Jakoba Omahna**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2

Primer župnika Jakoba Omahna: »Župnik Jakob Omahen je res težko živčno bolan. Bil je dvakrat po več mesecev v umobolnici na Studencu, mora hoditi po večkrat na leto – kadar se mu pač bolezen poslabša – k zdravniku špecijalistu v Ljubljano in jemati dnevno zdravila. Vse to je zvezano s stroški, katerih on ne more zmagovati, tembolj, ker je Osilnica oddaljena od najbližje železniške postaje 54 km. Njegova bolezen je tako težka, da je nezmožen zadovoljivo opravljati težko dušno pastirsko in katehetsko službo in bi bil gotovo upokojen, ako ne bi bilo pomanjkanja na dušnih pastirjih. Župnija je revna, dohodki župnika tako malenkostni, da si, kakor je varčen, ne more ničesar prihraniti. Ker je vsled bolezni župniku Omahnu dopust nujno potreben, in si mora, ako dopust nastopi, preskrbeti namestnika na svoje stroške, za katerih kritja nima sredstev, predlagam, da se mu zaprošena podpora dovoli in čimpreje nakaže.

Kljub gornjemu priporočilu sreskega poglavarja v Kočevju je bila prošnja negativno rešena. Ministrstvo ver, Beograd, 21. 10. 1925, št. 4341. Prim. prav tam.

Priloga 26: **Poročilo o plačah duhovnikov v dušnem pastirstvu, brez datuma**
Vir: NŠAL 331, Zapuščine škofov: Anton Bonaventura Jeglič, šk. 4

I. a) kaplan na deželi 1200 K, b) v zdraviliščih, ki imajo nad 2000 ljudi 1300 K, c) v Ljubljani in Mariboru 1400 K in d) v nekaterih drugih mestih v Cislajtaniji 1600 K.

Ekspoziti in stolni vikarji sub c) dobivajo še posebno letno doklado 320 K tako, da ima stolni vikar 1400+320=1720 K letno. Ekspozit pa 1200+300 za samostojno gospodinjstvo + 320 K=1820 K letno.

II. Za župnike je določeno: 2000 K letno za župnika brez kaplana, 2200 K s kaplanom, 2400 K župniki v nekaterih manjših mestih, 2500 K v Ljubljani in Mariboru, 3000 in 3200 v nekaterih drugih mestih v Cislajtaniji. Kanoniki v Novem mestu imajo temeljno plačo 2400 K letno, prošt je preveden. Župnim upraviteljem je določeno mesečno 140 K, kjer je kongrua 2000 K, 150 K na 2200 K, 170 K na 2400 in 190 na 2800 K kongrue in 300 K letno za samostojno gospodinstvo.

III. Vsi imenovani duhovniki (kaplani, ekspoziti, vikarji, župniki in novomeški kanoniki) imajo pravico do poviška in sicer 5 triletnih in 5 štiriletnih à 200 K tako, da znaša temeljna plača navadnega župnika na deželi 2000+2000=4000 K po 35 letih službovanja.

IV. Najvišja pokojnina dušnih pastirjev je določena na 2400 K letno. Oni pa, ki so bili upokojeni pred l. 1918 imajo pravico le do letnega zneska 2000 K.

Kakor omenjeno, so ta določila še iz avstrijske dobe in imajo še vedno veljavo. Glasom fasije se ugotovijo lokalni dohodki (katastr[.], donos zemljišča, bera, donos obligacij, prebitek štole, ki presega 60 K itd.) in ostanek temeljne plače dobi dotični duhovnik. Pripominja se, da so v vseh fasijah še predvojne cene bere in so se ustavljale te cene še v nove fasije do leta 1920 vsled ministrske naredbe, po letu 1920 se po fasije ne predlagajo več. Za podlago služijo stare fasije.

V. Ker je po vojni draginja rasla, je država določila poleg drugih javnih nastavljencev tudi duhovnikom v pastirstvu draginjske doklade. Ta določila so se menjavala in predzadnja naredba o tem datira z dne 5. 1. 1923 M. S. br. 17 (Ur. list št. 17/23 naredba št. 102).

Glasom te naredbe dobivajo duhovniki v pastirstvu celo doklado dnevno 12 Din, v Sloveniji ako nimajo nad 8 oralov zemlje in ako ne plačujejo 300 Din neposrednega davka od lastnega premoženja. Pri vpokojencih pa se zahteva, da nimajo 1000 Din mesečnih prejemkov od lastnega premoženja, ali od lastnega dela. Posestniki, ki imajo nad 8 oralov do 16 oralov dobijo ¾ doklade, od 16 do 24 oralov ½, od 24 do 32 pa ¼, nad 32 oralov pa nič. Isto razmerje je pri omenjenem davku.

VI. S 1. 9. 1925 so se omenjene doklade ustavile vsem duhovnikom z motivacijo, da so določene nove doklade. Določila o teh novih dokladah so v Uradnem listu št. 80/1925 naredba št. 255.

Določa se VI. razredov in sicer: 750 Din mesečno, 600 Din, 540 Din, 480 Din (za Slovenijo) in 200 Din. Pogoji so skoro isti, kakor sub V.), zahteva se pa na novo, da mora imeti župnik 200 hiš v župniji.

VII. Vsem aktivnim uslužbencem so bili temeljni prejemki že pred uvedbo nove službene pragmatike spremenjeni v dinarje, duhovnikom se pa na ta način niso prevedli temeljni dohodki in zato dobivajo tako majhne mesečne zneske. Vpokojenci pred službeno pragmatiko, najsi bodo duhovniki ali javni nastavljenci, dobivajo še tudi vedno pokojnino v kronski veljavi.

VIII. Učitelji-župniki (zasilne šole) dobivajo župnijsko kongruo brez draginjskih doklad in poleg tega: a) učiteljsko plačo 133,33 Din in b) draginjsko doklado za zasilne učitelje 510 Din mesečno, skupaj 643,33 Din in kongruo.

IX. Katehetov (kaplanov in župnikov) je v Sloveniji 657. Ti dobivajo za vsako uro veronauka 12,21 Din, v mestih pa 13,21 Din. Do leta 1923 so bili nastavljeni tudi pomožni katehetje, to so oni, ki imajo 20 ur verouka tedensko. Ti so dobivali plačo ne od ure, pač pa mesečno pavšalno plačo. Omenjenega leta so bili ti katehetje reducirani in sedaj sta le dve vrsti katehetov in sicer a) katehetje, ki so stalno nastavljeni in b) oni, ki imajo plačano posamezne ure.

X. Zelo pomanjkljivo je izplačevanje katehetske nagrade. Katehetje pošiljajo svoje izkaze katehetskih ur vsako četrtletje, ne dobivajo pa rednega izplačila zapadlih zneskov. Tako se je nagrada od 1. 4. 1925–30. 6. 1925 izplačala v mariborski oblasti le 254 katehetom, v ljubljanski oblasti pa 256 katehetom, ostane še 147 katehetov, ki niso dobili ničesar. Nagrada od 1. 1. 1925–31. 3. 1925 se je izplačala le nekako 30 katehetom. Čulo se je, da znašajo ti zaostanki nad 3 milijone dinarjev, pa ni v sedanjih dvanajstinah nobenega kritja za to, katehetje pa vedno pošiljajo prošnje za izplačilo, pa je vse brez uspeha.[896]

XI. Vsi duhovniki so v smislu sedanjih postav razdeljujejo v tri kategorije: a) parohijalno svečeništvo, b) duhovniki centralnih autonomnih institucij in c) učitelji, oziroma profesorji (osnovne šole, srednje šole in univerza). Ad b) spadajo bogoslovni profesorji, stolni kanoniki, dignitarji in uslužbenci semenišč in ordinariatov. Ta kategorija je prevedena večinoma na uradniško pragmatiko. Želeti je, da se prevedejo še oni, ki niso prevedeni in spadajo v to kategorijo. Tudi ›vicarii chori‹ bi sem spadali in bi morali biti prevedeni. V tem oziru se je

[896] *»Od višjega šolskega sveta v Ljubljani je dobil kn. šk. [lavantinski, op. B. G.] ordinarijat naslednji razglas z dne 16. januarja 1923, štev. 467: 'Višji šolski svet je prejel naknadno kredite za nagrade dušnih pastirjev – veroučiteljev, učiteljev na ekskurendnih šolah, oddelkih za oddaljene otroke in nestalno nastavljenih učiteljic ženskih ročnih del za čas od 1. januarja 1921 do 31. julija 1922 (kreditov za potnino in prehrano še nima).*
Da se morejo zaostale nagrade čimprej nakazati, poziva višji šolski svet prizadete učne osebe, naj pošljejo prijavo po sledečih vzorcih (...).'« LUR 5 (1923), št. 2, str. 15.

zgodila pred leti ta napaka, da se je dokazovalo, da niso to ›vicarii chori‹, pač pa kaplani, določeni za dušno pastirstvo. Storilo se je to zato, da so potem takem dobili tudi oni kongruo in draginjske doklade parohijalnega svečeništva.

XII. Glede novih doklad so se najprej napovedovale le 4 kategorije in na enkrat jih je 6 z jako malimi razlikami in bi ne obtežile posebno proračuna, ako bi se pridržale le 3 gorenje stopnje. Ako pa ostane pri sedanjih 6. stopnjah, naj se odpravi določba o 200 hišah in glede zemljišča naj se tudi postavi in jasno izloči a) nekulturni svet glasom županskega potrdila (posekani gozdovi, pašniki, travniki, kjer raste le stelja itd.) in b) ustanovno zemljišče, ker je zemljišče le kot glavnica ustanove, ne pa last prebende.

Želeti je, da se tudi aktivnim duhovnikom izplačuje do končne uravnave njih kongrua v dinarjih, kakor se je to zgodilo pri vseh aktivnih uslužbencih že pred več leti, predno je bila vpeljana nova pragmatika. Naj bi se ta določba obrnila tudi v prid vpokojencem in sicer vseh vpokojencev, ne le svetnih, temveč tudi duhovskih, ker so vsi take podpore potrebni.[897]

Želeti je tudi, da se katehetske ure sproti izplačujejo in sicer vedno za pretečeni kvartel in da se zaostanki čimprej poravnajo.

Na ta način bi imel župnik na deželi z 10 katehetskimi urami in po 15 letih službe mesečno prejemkov: Din 250 plače (sedaj 62,50), predlagana draginjska doklada 320, verouk 500 Din skupaj 1170 Din. Poleg tega bi imel nekaj maš, štolnine in prosto stanovanje. Začetnik-kaplan pa bi imel z 10 katehetskimi urami: din 100+420+500 skupaj 1020 Din mesečno poleg maš, štolnine in prostega stanovanja.

Še to je pripomniti, da se pri prevedbi XI b, c, ne uštevajo vsa duhovska leta. Ljubljanski ordinariat je zadevo pojasnil ministrstvu ver 9. 6. 1924[,] št. 2280, da je zadevo odstopilo državnemu svetu, a do danes ni nobenega odgovora.

Priloga 27: **Pismo župnika Ivana Zakoška (1876–1951) škofu Gregoriju Rožmanu o gmotnem stanju duhovščine**

Vir: NŠAL 332, Zapuščine škofov: dr. Gregorij Rožman, šk. 16

Župniki, ki nimajo posestva ali le malo, so se silno razveselili, da ste prečastiti gospod profesor imenovani za škofa, ki ste svoje nazore glede ureditve gmotnega položaja duhovnikov objavili v *Slovencu*. Upamo, da boste sedaj, ko boste povzdignjeni na čelo škofije te svoje pravične načrte tudi udejstvili.

Nadarbine je res treba izenačiti, ker nikakor ne gre, da bi eden imel vsega v izobilju, drugi bi pa v gladu umiral. Nad to preveliko razliko se hudo spotikajo ne samo liberalni časopisi, ampak tudi pošteni laiki. Predkratkim mi je pravil g. superior Pohar, da je govoril z nekim visokim uradnikom, ki se je naravnost

[897] Prim. Prevedba kronske plače katoliške župnijske duhovščine na dinarsko, v: *OLŠ* 5 (1928), št. 4, str. 44.

čudil, kako more cerkev, ki hoče biti zagovornica pravičnosti, trpeti toliko neenakost, da ima n. pr. en župnik 100 oralov gozda ali še več, dočim mora njegov sosed drva kupovati do zadnjega polena!

Treba bi bilo sprejeti predlog hrvatske nižje duhovščine, objavljen v *Vzajemnosti* l. 1926 št. 5, ki zahteva za vsako župnijo najmanj 20 oralov zemlje in drva (gozd ali zaveza farne občine – nove velike občine so morajo kriti z mejami župnije, oziroma več župnij). Je mnogo nadarbinarjev, ki tožijo, da imajo preveč in bi jo radi odstopili; tako je n. pr. g kanonik Cerjak v Slov. B.[istrici] izjavil, ko smo govorili o zadevi, da prav rad odstopi 20 oralov, spodnjepolskavski župnik pa celo 25 ha. Zemlja bi se prodala, skupički pa bi se zbirali v škofijskem fondu, z njega bi se dokupljevala zemlja onim župnijam, ki je nimajo ali jo imajo premalo, sedaj tej, sedaj oni, tako bi sčasoma imele vse nadarbine po 20 oralov zemlje in drva. Mnogi nadarbinarji, ki vsled tožba – ne čisto opravičenim -, da jim zemlja nič ne nese, ne bi hoteli svoje nadarbinske posesti zmanjšati na 20 ozir. 30 oralov- ako se jim pusti 10 oralov gozda za drva -, zato bi se naj obdavčili ter bi plačevali za vsak oral od 30 oralov naprej po 50 Din na leto v škofijski fond – najbolje progresivno! – ali bolj pravično, do 100 Din direktnega davka nič, od 100 naprej pa bi se pobiral 16 kratni direktni davek za škofijski fond n.pr. kdor plača 105 Din direktnega davka, bi moral plačati letno 16x5=80 Din. Tak davek že dolgo plačujejo nadarbinarji zagrebške nadškofije; zato pa tudi dobivajo lepo pokojnino! Račun na koncu!

Nujno potrebno je nadalje začeti berijsko vprašanje, bero ohraniti je nemogoče, ker predstavlja eno veliko rano. 'Lukno je uzrok neprestanih svađa in nemira među župnikom i njegovim stadom. Ako traži milom, narod ga smatra pranjakom, koji ovisi o njegovaj milosti. Ako silom, smatra ga pašom i mrzi ga. Opći je zahtjev, da se to ukine ili izmjeni.' Neki slovenski duhovnik, ki je za provizorja v zagrebški nadškofiji mi piše: 'Povsod mora siromašni narod dajati bogatemu župniku 'lukno'; da se to ne dogaja v ljubezni je nazorno, zato nima župnik niti najmanje zaslombe v svojem narodu, ne uživa ne ugleda, ne ljubezni, narod ga naravnost zaničuje in sovraži!' Tudi pri nas je beruja predmet neprestanih napadov liberalnih časopisov, je pa tudi ena sama velika krivica, ker so bogate župnije, ki nimajo prav nobene beruje in so revne, ki so obtežene z raznovrstno berujo, so duhovniki, ki imajo veliko beruje, so pa zopet taki, ki imajo le malo, ali celo nobene, v isti župniji večkrat bogatejši v vasi ne dajejo nobene beruje, češ da so jo odkupili, revnejše pa jo dajejo, ker je niso odkupili; revni posestniki večkrat imajo veliko berujo, njihovi boljši sosedje pa nobene, ker so njihova posestva se opomogla in narastla potem, ko je bila beruja že predpisana; končno kmetje dajejo beruje, tovarnarji, industrijalci, trgovci, obrtniki pa nobene in vendar imajo tudi ti ozir. njihovi otroci, uslužbenci itd. svoje verske potrebe ter ima duhovnik z njimi mnogo posla in dela. Ali ni to velika krivica? To stanje je nevzdržno. Zato se naj beruja spremeni v enoten verski davek, ki ga

naj pobira oblastna uprava – imeli bomo gotovo samo eno oblast v Slov. – ter ga po gotovem ključu razdeljuje na vse verske družbe cele oblasti. Prostovoljna beruja, ki se splošno smatra za beračenje, pa se naj duhovnikom sploh prepove, pusti pa organistom in cerkvenikom. Davek večjih nadarbin, oblastni verski davek – kmetsko ljudstvo se ga ne bo prav nič branilo, ako se mu zadeva pojasni –, dohodki verskih skladov, ki jih je treba od države nazaj zahtevati, kakor poziva cerkvene predstojnike celo dr. Kušej in držav. dotacija, ves ta denar bi se stekal morda v skupni sklad obeh škofij in z njim bi se krile vse potrebe kat. cerkve v Sloveniji. Duhovnikom bi se nakazovale plače po zakonu z dne 19. 9. 1898 in z dne 24. 2. 1907 (petletnico), a v zlatih kronah t. j. 1 K=11,50 Din. Zemljiška posest bi se vračunjala, ker je to pravično in se povsod vračunja tako v Nemčiji kakor v Nemški Avstriji: odtegoval bi se 2,4 kratni čisti donesek vsega zemljišča – razun 10 oralov gozda, namenjenih za drva – tudi ustanovnega – odpadle bi vse klavzule 'da se ne sme vračunjati v duh. plačo', ustanove pa bi se nagrajevale v zlatu npr. za 1 ustanovo sv. mašo 2 zlati kroni=2x11,5 Din. Starostne doklade bi prejemali vsi duhovniki brez izjeme po zakonu iz l. 1907; zakon iz l. 1918 bi ne prišel v poštev – ker ga je izsilila vojna draginja. Katehetovska nagrada bi odpadla; je tudi v Nemčiji katehetje ne dobivajo vkljub temu, da prejemajo več ko za polovico manjšo plačo kakor župniki: župniki po 500 M na mesec in več, kaplani po 200 M na mesec in več. Pri [nas] pa je sedaj narobe ter imajo kaplani boljše dohodke, kakor župniki, seveda ne vsi, ker jih precej, ki bi radi več ur veronavka imeli, a ne morejo, ker jih ni ali ker jim slabo plačani župniki ure prevzemajo. Zato bi se naj kaplanom izplačevala potnina k podružnim šolam, nagrada pa od 4 razreda naprej, kakor je bilo v stari Avstriji.

Vse tudi navedene zahteve se gibljejo v mejah možnosti in niso pretirane, kar dokazuje en vzgled: Moja kogrua bi znašala na mesec 1084 Din odtegne se za nekaj nad 3 orale zemlje s čistim iznosom

48x2,4=115
969 Din

doda se 5 petletnic po 100 K v zlatu à 11,5 = 480
1449 Din

S plačo 1449 Din na mesec bi bil zadovoljen in bi izhajal brez vsake beruje tudi na mali župniji, kjer so drugi dohodki – razun štipendijev – malenkostni.

Ta ureditev duhovniških plač bi se dala izvesti brez vsakega ugovora velikih nadarbinarjev – kapitalistov, ako bi se unesla v izvršilne naredbe konkordata, ki bi se morale izvesti, saj mora biti tudi državi mnogo na tem, da se izrabijo vsi dohodki cerkvenega premoženja, koliko le možno, da se razbremeni državni proračun, duhovniki pa bodo tembolj zadovoljni, čimbolj enake dohodke bodo imeli.

Priloga 28: **Pismo Š. O. Velikemu županu ljubljanske oblasti o premestitvah Franca Šušteršiča (1889–1948), Janeza Poljanca (1886–1950) in Valentina Benedika (1900–1950)**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2

Š. O. Ljubljana, 19. junija 1925, št. 2270: obvešča velikega župana ljubljanske oblasti, da je Franc Šušteršič, bivši župni upravitelj v Podlipi, dne 15. junija 1925 kanonično umeščen na podeljeno mu župnijo Selca. Radi tega naj se blagovolijo imenovanemu ustaviti prejemki kot bivšemu upravitelju župnije Podlipa z dnem 14. 6. 1925 in nakazati prejemki kot župniku v Selcih od 15. junija 1925 dalje. Ivan Poljanec, začasni upravitelj v Selcih, je od dne umestitve župnika spet I. kaplan v Selcih, župnija Podlipa se pa začasno upravlja excurrende iz župnije Vrhnika.

Zadeva je bila rešena 27. 6. 1925, št. 235/2-25:

Francu Šušteršiču se ustavlja kot žup. upravitelju v Podlipi dopolnilo upravnice v znesku letnih 467,01 Din in dnevnice 15 Din z dnem 14. 6. 1925 in se mu nakazuje kot župniku v Selcih kongruino dopolnilo v znesku letnih 693,32 Din, osebne dnevnice 3 Din in dnevnice za mater 0,75 Din od 15. 6. 1925 dalje. Starostna doklada mu ostane nespremenjena. Janezu Poljancu se ustavlja kot žup. upravitelju v Selcih doplačilo upravnice v znesku letnih 526,30 Din in dnevnice 3 Din z dnem 14.6.1925 in se mu nakazuje kot tamošnjemu 1. kaplanu kongruino dopolnilo v znesku letnih 180,96 Din in dnevnice 12 Din od 15. 6. 1925 dalje. Starostna doklada mu ostane nespremenjena. Janezu Kete-ju, župniku na Vrhniki se nakazujejo nagrade za soupravljanje župnije Podlipa v znesku mes. 23 Din od 15. 6. 1925 dalje. Nakazovalo se bo po podr. pošt. hranilnici v Ljubljani.

Dokument glede kaplana:

Ljubljana, V. br. 274/25 z dne 25. 5. 1925: Valentinu Benediku se ustavlja kot 3. kaplanu v Kočevju kongruino dopolnilo v znesku letnih 219,77 Din in prispevek za obhaj. vožnjo v znesku letnih 200 Din z dnem 30. 4. 1925 in se mu nakazuje kot 2. kaplanu v Selcih kongruino dopolnilo v znesku letnih 180,96 Din od 1. 5. 1925 dalje. Dnevnica mu ostane nespremenjena.

Obenem se zvišuje Janezu Poljancu, žup. upravitelju v Selcih, dopolnilo upravnine od letnih 426,30 Din na letnih 526,30 Din od 1. 5. 1925 dalje.

Francu Fistru se nakazuje kot 3. kaplanu v Kočevju kongruino dopolnilo v znesku letnih 219,77 Din, prispevek za obhaj. vožnjo v znesku letnih 200 Din in dnevnico 12 Din od 1. 5. 1925 dalje.

Gornji dokument je bil izdan na podlagi obvestila o spremembi kaplanskih mest v Kočevju in Selcih, Š. O. 16. 5. 1925, št. 1895: Valentin Benedik, kaplan in beneficiat v Kočevju, je bil premeščen za II. kaplana v Selca. Na njegovo mesto v Kočevju pa je bil dekretiran novomašnik Franc Fister.

Izprememba se je izvršila 1. maja 1925. Škofijski ordinariat prosi za blagovoljno ureditev in nakazanje prejemkov na zgoraj označena kaplana. Pripominja se, da ima kaplanija v Kočevju stalen prispevek za konja. Preložena je prijava kaplana Franca Fistra za draginjsko doklado.

Priloga 29: **Vloga Janeza Dolinarja (1870–1961), župnika v Kresnicah, in Henrik Bukowitz (1874–1945)**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 5

Kresnice, 20. decembra 1926

Podpisani ima po velikosti nadarbinskega zemljišča samo ¼ draginskih doklad. Prosi pa, da bi se mu po novem členu 12a o draginjskih dokladah priznale cele draginjske doklade. Svojo prošnjo podpira s sledečimi razlogi:

1. Nadarabinsko zemljišče ima senčno lego in ni posebno rodovitno, kakor kaže posestni list.
2. Iz gozda dobim samo steljo in les za kurjavo, kakor zatrjuje županstvo.
3. Je na posestvu 58 ustanovnih maš, katere mora nadarbinar opravljati za ustanovnika, kakor potrjuje priloga.
4. Je imel podpisani do zadnje regulacije draginskih doklad 12 Din na dan, kar mu je ministrstvo ver z odlokom z dne 31. maja 1925, V. K. br. 1948 dovolilo in kar je veliki župan Ljubljanske oblasti z dopisom z dne 17. junija 1925 V. br. 245/1 semkaj sporočil. Iz teh razlogov prosi podpisani, da se mu tudi sedaj dovolijo cele draginske doklade.

Veliki župan je na prošnjo Š. O., z dne 7. 1. 1927, št. 5098, odgovoril: V. br. 16, [s. d.] Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani. V zvezi s tam. dopisom z dne 7. januarja 1927, št. 5098 sporočam, da je potrebna predložitev izjave srezkega šumskega referenta o kakovosti in donosu nadarbinskih gozdov v župniji Kresnice. Brez te izjave ni mogoče dovoliti zvišane draginjske doklade. Župnik je dodal tudi izjavo dne 8. marca 1927, št. 70/27. Na izpopolnjeno vlogo je dobil odgovor: V. br. 16/i, [s. d.]: Na Vaš dopis z dne 18. 4. 1927 Vam sporočam, da Vam je v smislu čl. 12 lit c uredbe D. R. br. 88.900 ur. list št. 80/255 iz leta 25 priznano tričetrtinska draginjska doklada in sicer od 1. 4. 1926 dalje. Ta doklada znaša do 31. 7. 26 mesečno Din 315. Od 1. 8. 26 pa 267 Din 75 p. mesečno, odtegljaj je izvršen v smislu naredbe D. R. br. 99.000 Ur. list št. 69/306 iz l. 26. Podlaga tej odločitvi je, da so po izjavi srezkega šumskega referenta nadarbinski gozdovi nedonosni zato, da znaša obseg nadarb. zemljišča vračunljivega za draginsko doklado 8,6093 ha (=14,95 oralov).

Mokronog, 21. oktobra 1926, vloga s prilogo okrajnega šumskega inženirja, kjer med drugim pravi:

»Tukajšnji gozdi ne zaslužijo tega imena, to so slabe hoste na slabi peščeni zemlji. Kar se tiče velikosti nadarbinskega zemljišča je takole:

Kulturno: njive: 5 ha 96 a 30 m^2, travniki 2 ha 74 a 54 m^2, vrt 5 a 50 m^2, skupaj 8 ha 76 a 34 m^2. Travniki imajo le kislo mrvo, ker leže močvirno ob potoku. Vrt na Gori ni dosti, suši se vse posuši, vode pa ni.

Nekulturno: pašniki 70 a 74 m^2, gozdi 7 ha 26 a 06 m^2, skupaj 7 ha 96 a 80 m^2. To je vse! Tako pisano v posestnem listu. Ponovim prošnjo za podelitev doklade. Pri teh razmerah mi ni mogoče shajati, še manj se dostojno obleči. od šole nič, štolnina skoro nič – saj sem v 25 letih tu dobil samo enkrat pri krščevanju 5 K! – zemlja da minimalno, tako da sem navezan skoro le na dnevno mašno intencijo.« Prva prošnja je bila poslana 21. 6. 1926, št. 144. Z dopisom velikega župana ljublj. obl. V. br. 377/2, z dne 11. 12. 1926, je bila podpisanemu župniku dovoljena draginjska doklada; od 1. 4. 1926–31. 7. 1926 mesečno 105 Din, nadalje 89,25 Din.«

Župnik je poslal v istem dopisu zahtevane pobotnice, prejel pa ni nič, zato je prosil obvestila, kaj je temu vzrok. Dokončen razplet ni znan.

Priloga 30: **Odlomki iz vlog Andreja Šraja (1873–1961), župnika na Savi, Antona Zalokarja (1889–1961), upravitelja na Topli Rebri, in Mateja Riharja (1863–1946), dekana v Šmartnem pri Litiji**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 1 (Andrej Šraj).
AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 2 (Anton Zalokar).
AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 5 (Matej Rihar).

Prošnja za povišanje draginjske doklade, Sava, 6. 8. 1925, saj je imel dnevnico le 3 din. Prošnjo je posredoval Š. O., z dne 10. 8. 1925, št. 3034. Po birokratskih poteh od računovodstva do velikega župana, ki je prošnjo sprejel 12. 8. 1925, št. 415, je odgovoril 16. 1. 1926:

»Na dopis z dne 10. 8. 1925 št. 3034 obveščam škofijski ordinariat, da se Andreju Širaju, župniku na Savi, niti po prejšnjem niti po sedanjem zakonu o draginjskih dokladah draginjska doklada ne more povišati, ker uživa nad 27 oralov zemljišča. Vpoštevit pa bi se mogla njegova prošnja, ako dopošlje izjavo šumske uprave, da gozdovi ne donašajo dohodka, ker so izsekani (Škof. list, 1923, 91).«

Anton Zalokar je v prošnji 6. 6. 1925, št. 30, prosil: »Podpisani Anton Zalokar, župnije upravitelj na Toplareber od 1. januarja 1925 dalje, zelo ponižno prosi, da bi se mu popolna draginjska doklada nakazala iz sledečih razlogov: 1. Službujem v gorski župniji, kjer živi zelo siromašno in revno ljudstvo. Do železnice v Kočevju se rabi okrog 5 ur; zato smo odrezani takorekoč od sveta. 2. Imam par njiv, na katerih pa uspevata le krompir in koruza; pšenica ne uspeva, zato se mora žito oziroma moka kupovati. 3. Imam pašnikov v večjem obsegu, toda kaj

mi pomagajo pašniki, kjer je polno skal in zato trava ne raste. Pašniki zavzemajo res večji obseg, toda jaz nimam prav nobenega dobička od tega. 4. Ker je ljudstvo zelo siromašno, zato tudi nimam nobenih dohodkov. Nimam nobenih intencij za sv. maše. V petih mesecih ni niti eden umrl. Torej nimam prav nobenih dohodkov; župnija je majhna. 5. Moj mesečni prejemek znaša 120 Din 50 p., kar pa ne zadostuje niti za služkinjo. Iz navedenega je jasno, v kako veliki bedi in pomanjkanju živim. Zato ponižno prosim, da se mi nakaže popolna draginjska doklada in izplača tudi za nazaj od 1. januarja 1925 dalje, ko sem tu nastopil službo.« Ministrstvo ver je 15. 7. 1925, št. 2705 na predlog velikega župana ljubljanske oblasti, oddelka za vere, 27. 6. 1925, št. 313, odločilo, da se mu zviša dnevnica s 3 na 9 din. Prosil pa je tudi za povrnitev selitvenih stroškov v višini 1335,40 din, ki so nastali ob selitvi iz Starega trga pri Ložu na Toplareber ob nastopu župniške službe.

Dokument ŽU Toplareber z dne 28. 8. 1925, št. 31: »Ker do danes še nisem prejel zneska za selitvene stroške in ker živim v največji bedi, zato prosim, da se mi povrnejo stroški.«

Rešitev: Veliki župan Ljubljanske oblasti z dne 14. 9. 1925, V. br. 307:

»Na tamošnjo vlogo z dne 28. 8. 1925, št. 31 odsporočam, da sem računskemu oddelku naročil, naj delno pokritje selitvenih stroškov župnemu upravitelju Antonu Zalokarju takoj izplača. Računski oddelek pa sporoča, da bo to storilo, ko dobi od delegacije ministrstva financ nazaj potrjeni plačilni predlog.«

Matej Rihar je pisal 1. 10. 1926 na Ministrstvo ver v Beograd: »Podpisani nadarbinar, ki temeljem Uredbe od 5. jan. 1923 vsled večje izmere nadarbinskega zemljišča nima pravice do draginjskih doklad, prosi, da bi se mu doklade priznale izredno iz sledečih razlogov:

1. Iz gozdov nima dohodkov za stanu primerno preživljanje, kakor je razvidno iz priloženega potrdila.
2. Ker podpisani nima nobene gozdne parcele za dobavo drv za kurjavo in za steljo, mora drva in steljo drago plačevati; vsled bližnjih rudnikov in tovarn mora delavske moči preplačevati – iz teh razlogov je ekonomija globoko pasivna, kakor je razvidno iz priloženega računa za leta 1923, 1924 in 1925.
3. Podpisani ima kot dekan za reprezentanco in razna pota veliko izrednih izdatkov.
4. Podpisani ne dobiva od župljanov nikakih dohodkov v biri.
5. Podpisani oskrbuje s hrano in postrežbo g. kaplana, ki vsled pičlih dohodkov ne more dati primerne odškodnine. Gospod minister za vere blagovoli vpoštevati te razloge in izredno nakazati podpisanemu draginjske doklade v celi izmeri tudi za nazaj, odkar mu je bila ukinjena.«

Ministrstvo za vere, kat. oddelek je odgovorilo 27. 1. 1927, št. 119, da mu pripada četrtinka draginjske doklade mesečnih Din 89,25 od 1. 1. 1927 dalje. Iz predložene izjave srezkega šumskega referenta v Litiji z dne 31. 12. 1926 je razvidno,

da nadarbinski gozdovi ne donašajo tolikih dohodkov, da bi se jih moglo vračunati med nadarbinska kulturna zemljišča. Radi tega se jih mora izločiti iz obsega tega zemljišča tako, da znaša površine vračunljivega zemljišča 14 ha 89 a 38 m^2 (25,87 oralov= na podlagi tega Vam je bila v smislu cit. nar. odmerjena doklada.«

Dr. Mihael Opeka je 22. 4. 1926 prosil za povrnitev stroškov električne napeljave v kanoniški hiši. Ministrstvo ver je z odlokom z dne 22. 12. 1925, V. K. br. 4337 (Š. O. 25.1. 1926, št. 300) prošnjo za povrnitev zneska 4.486 din 40 p. za instalacijo elektrike v kanoniški hiši Pred škofijo 9 odbilo »*sa razloga nedostatka razpoloživih budžetskih sredstava u tu svrhu*«, zato je prosil škofijski ordinariat, da bi mu iz kreditov za leto 1926/27 odobrenega proračuna povrnilo stroške.

Priloga 31: **Prošnja in odgovor Mihi Opeki (1871–1938) in rešitev prošnje Josipa Vrankarja (1865–1937)**

AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 3 (Mihael Opeka)
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 1 (Josip Vrankar)

Stolni kanonik v Ljubljani, Mihael Opeka je 22. 4. 1926 prosil za povrnitev stroškov električne napeljave v kanoniški hiši. Ministrstvo ver je z odlokom z dne 22. 12. 1925, V. K. br. 4337 (Š. O. 25.1. 1926, št. 300) prošnjo za povrnitev zneska 4.486 d in 40 p. za instalacijo elektrike v kanoniški hiši Pred škofijo 9 odbilo »*sa razloga nedostatka razpoloživih budžetskih sredstava u tu svrhu*«, zato je prosil škofijski ordinariat, da bi mu iz kreditov za leto 1926/27 odobrenega proračuna povrnilo stroške.

Rešitev prošnje Josipa Vrankarja, župnika na Mirni, z dne 19. 2. 1925, št. 437: »V smislu čl. 9 Uredbe o dodatkih na skupoću duhovnikov, od 5. januarja 1923, M. S. Br. 17, izhajajoča iz državnih sredstev, draginjski dodatek se ne more izplačati, ker prosilec glede na sedanje prihodke tudi brez njega lahko primerno živi.«

Sklep na podlagi poročila velikega župana lj. Oblasti, Ljubljana, 30. 1. 1925: »Josip Vrankar, župnik na Mirni, prosi, da bi se mu priznala v smislu čl. 9 ministrske uredbe z dne 5. 1. 1925, M. S. br. 17 izjemno draginjsko doklado 12 Din na dan. Imenovani uživa 28 oralov zemlje, to. j. 12 oralov šume in skoro 16 oralov njiv in travnikov. Šuma je slabše vrste. Poleg tega uživa bero, 10 mernikov pšenice. Sedaj dobiva 3 Din draginjske doklade na dan. Po tukajšnjemu mnenju more prosivec živeti brez povišice, zato se njegova prošnja ne priporoča.«

Rešitev prošnje Josipa Vrankarja, župnika na Mirni, z dne 19. 2. 1925, št. 437: »V smislu čl. 9 Uredbe o dodatkih na skupoću duhovnikov, od 5. januarja 1923, M. S. Br. 17, izhajajoča iz državnih sredstev, draginjski dodatek se ne more izplačati, ker prosilec glede na sedanje prihodke tudi brez njega lahko primerno živi. Sklep na podlagi poročila velikega župana lj. oblasti: »Josip Vrankar, župnik na Mirni, prosi, da bi se mu priznala v smislu čl. 9 ministrske uredbe z dne

5. 1. 1925, M. S. br. 17 izjemno draginjsko doklado 12 Din na dan. Imenovani uživa 28 oralov zemlje, to. j. 12 oralov šume in skoro 16 oralov njiv in travnikov. Šuma je slabše vrste. Poleg tega uživa bero, 10 mernikov pšenice. Sedaj dobiva 3 Din draginjske doklade na dan. Po tukajšnjemu mnenju more prosivec živeti brez povišice, zato se njegova prošnja ne priporoča.« Ljubljana, 30. 1. 1925.

Priloga 32: **Vloga Štefana Riharja (1868–1930), župnika v Dobu, za upokojitev, Janez Molja (1851–1944) za podporo in pismo Franca Zorca (1854–1930) prijatelju Antonu Koblarju (1854–1928)**

Vir: AS 68, KBUDB, f. BAN, 1924–41, 29–18 (Štefan Rihar)
AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 3 (Janez Molj)
NŠAL 451, Zapuščine duhovnikov: Anton Koblar, šk. 24 (Franc Zorec)

Štefan Rihar je 6. 3. 1925 poslal prošnjo na Ministrstvo ver v Beogradu za začasno upokojitev zaradi bolezni na živcih in med drugim zapiše: »Na podlagi teh dokazov prosi, naj se mu v smislu zdravniškega spričevala, dovoli začasna pokojnina za dobo do 4 let in sicer naj bi se pri določitvi višine pokojninskih prejemkov blagohotno vzelo za podlago celo osnovno plačo in potem število službenih doklad, ker bi pri vladajoči draginji življenjskih potrebščin drugače shajati ne mogel. Razmerno visoke pokojnine prosi tudi, ker si zasebnega premoženja vsled nizke relacije krone do Dinarja in visokih davkov ni mogel pridobiti toliko, da bi mu poleg navadne pokojnine in draginjske doklade zadostovalo za preživljanje. Opešanje njegovih nog pa tudi kaže, da bržkone maševati ne bo mogel, kakor tudi sedaj ne more in mu bo odpovedal tudi zaslužek od sv. maš.« Rešitev za stalno upokojitev je prejel iz Beograda 1. julija 1929, V. br. 13.255, leto pred smrtjo, ko se je preselil domov.

Janez Molj je 27. 4. 1925 pisal PUS, oddelku za prosveto in vere: »Janez Molj župnik v pokoju v Trzinu prosi, da se mu nakloni kaka podpora. Ker s pokojnino 422 Din z dokladami vred, mesečno, nikakor ni mogoče izhajati.« Prošnjo je posredoval Š. O. Ljubljana, dne 1. 5. 1925, št. 1644. Veliki župan je posredoval prošnjo Ministrstvu ver dne 5. 5. 1925, V. br. 247, z utemeljitvijo, da je prosilec »v 74. letu in je prestal pred leti hudo bolezen na ledvicah. Njegovi penzijski prejemki znašajo z draginjskimi dokladami vred mesečno 422 Din. S temi skromnimi dohodki ne more živeti. Zato njegovo prošnjo ministrstvu ver toplo priporočam v ugodno rešitev.« Prošnja velikega župana je bila zavrnjena dne 23. 2. 1926, št. 1974, zaradi umanjkanja razpoložljivih proračunskih sredstev v ta namen.

Franc Zorec je 26. 2. 1915 iz Nove Oselice pisal prijatelju župniku in dekanu Antonu Koblarju v Kranj: »Ker ravno premišljam, kam bi šel, če bom vpokojen, mi je Tvoje pismo prav ljubo. Premskovo so mi škof omenili ter rekli, da je tam g. Alijančič – torej za me nič. Pa tudi da bi moral svojo hrano imeti, mi

ne kaže. Sedanja dekla, ki je pri meni, se bo možila k sosedu (kmetom, gostilničarju), kjer je prej služila, predno je prišla k meni. Da bi pa zopet tujo služkinjo iskal in morebiti zopet »mačka v žaklju« kupil, - kakor se mi je že enkrat primerilo, mi ne kaže. Če bi v Kranju dobil primerno stanovanje (vsaj 2 večji sobi), bi Te prosil, če bi me Ti hotel na hrano vzeti, saj bi Ti ne prizadeval v tem nobenih posebnih sitnosti, ker me poznaš, da malo potrebujem. Mislil sem tudi na Novo mesto, pa da bi me kateri izmed korarjev na hrano vzel; pa če meniš, da bi bilo v Kranji primerneje, Te prosim, da mi prvo razložiš svoje misli.«

Priloga 33: **Vloga Leopolda Erzina, župnika pri sv. Križu pri Litiji, za draginjsko doklado in odgovor**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 4

Leopold Erzin, župnik pri Sv. Križu pri Litiji, naslednik Josipa Gnidovca, je vložil prošnjo za draginjsko doklado 3. 12. 1926, št. 407 in med drugim zapisal pod točko 4: »Posestvo je obremenjeno z 12 mašnimi intencijami, vrhu tega pa beneficialno posestvo še z 23 mašnimi intencijami in s prosto hrano in postrežbo g. kaplanu, (Prilogi 6, 7) tako, da to ni nadarbinarju v korist, marveč v breme.

5. Pred zakonom o draginjskih dokladah iz l. 1925 je tukajšnji župnik dejansko prejemal draginjske doklade (Priloga 8).«

Računovodstvo je odgovorilo: »V prijavi, ki jo je svojčas predložil Josip Gnidovec, bivši župnik pri Sv. Križu pri Litiji, je litijski davčni urad potrdil, da ima vsakokratni nadarbinar na tej župniji vžitek od 57 oralov 220 sežnjev gozda in 10 oralov 553 sež. ostalega kulturnega zemljišča, skupaj torej od posestva v izmeri 67 oralov, 773 sež., ki pride za odmero drag. doklad v poštev.

Sedanji župnik Leopold Erzin prijave za to službeno mesto ni predložil, ker je bil ob času, ko so se te prijave v svrho odmere drag. doklade po uredbi D. R. br. 88900/25 prikazale, še kaplan v Šmartnem pri Litiji. Zato se je ob njegovi namestitvi za župnika na njegovem sedanjem službenem mestu vzela kot osnova za določitev drag. doklade prijava njegovega prednika župnika Govekarja, po kateri se mu vsled navedene obširnosti posestva doklada ni mogla priznati.

Z ozirom na priloženo prošnjo župnika Erzina smo pregledali tu hranjeno listino župnije Sv. Križa in ugotovili naslednje:

Župnik na tej župniji uživa to-le posestvo, ki pride kot kulturno pri presojanju o upravičenosti podelitve drag. doklade vpoštev:

1. čisto nadarbinsko v izmeri 0,7096 ha.
2. ustanovno v izmeri 0,1852 ha
3. beneficialno 38,2244 ha.

Skupaj torej 39,1192 ha (=67,95 orala, t. j. približno toliko, kakor je v prijavi navedeno). Z pod 2. navedenim ustanovnim zamljiščem je združena obveza opravljanja 2 maš na leto. Z ozirom na majhno razsežnost tega posestva se ga zmore smatrati kot čisto mašno ustanovo, ki pri odrejanju drag. doklade ne pride vpoštev. Za užitek pod 3. imenovanega beneficija, ki obsega med drugim tudi 32,8806 ha gozda, mora župnik opraviti letno 23 maš, vendar pa je katastralni čisti donos tega zemljišča vračunan župniku v fasijske lokalne dohodke, iz česar je razvidno, da služi župniku v beneficiatu v izboljšanje njegove eksistence. Stroški za kaplansko prehrano, o kateri trdi župnik, da bremeni na dohodkih beneficija, so v nadarbinski fasiji zaračunani med župnikove stroške in je torej v tej smeri beneficiatsko zemljišče obremenjeno samo toliko, kakor običajno vsako – čisto nadarbinsko zemljišče na župnijah, na katerih so župniki zavezani skrbeti za kaplansko prehrano.

Iz teh razlogov torej obseg beneficialnega posestva ne more ostati nevpoštevan. Glede na kakovost predstavnega zemljišča je za odmero drag. doklade predvsem važno vprašanje, ali so beneficialni gozdovi plodonosni. V tem smislu župnik Erzin v svoji vlogi ni podal nikakih pojasnil niti ni predložil potrebnega potrdila pristojnega šumarskega referenta. V priloženem potrdilu naštete gozdne poseke v k. o. Vodice, štev. 760, 1012, 1013, 1014, 1058 in 1263 so namreč cerkvena last in kot taka v zgoraj navedenem obsegu sploh niso vračunane Iz istega razloga tudi nismo pri določitvi vpoštev prihajajočega zemljišča vpoštevali parcel v k.o. Moravče štev. 162 in 163 ter v k. o. Vodice parcel štev. 938/2 in 836, navedena v priloženem potrdilu dekanijskega urada v Trebnjem odnosno v izjavi državne osnovne šole v Sv. Križu pri Litiji. Dasi torej obseg vseh teh parcel ni vpoštevan, znaša površina vsega vračunljivega zemljišča še vedno 38,9330 ha (=67,63 orala), vsled česar se praviloma v smislu čl. 11. uredbe D. R. br. 88900/25 drag. doklada ne more priznati rednim potom, pač pa mu jo more, - kakor jo je že njegovemu predniku, - nakloniti milostnim potom ministrstvo ver na osnovi čl. 12 a civ. uredbe. Ljubljana, 15. decembra 1926, V. br. 605.«

Priloga 34: **Nekaj primerov težav z bero, ki jih je zbral Stanko Premrl**
Vir: NŠAL 579, Zapuščine duhovnikov, Rudolf Besel in Stanko Premrl, šk. 406 (Šmid Alojzij)

Poročilo župnika Franca Šušteršiča, ŽU Selca, 17. marca 1941, št. 191:

»Šmid Alojzij, oženjen, dva majhna otroka, kot organist tedensko zaposlen 4–5 ur, ob šmarnicah in zornicah vsak dan.

Plača: mesečno prejema 200 Din, dvakrat v letu nagrado po 100 Din, štolnine pride letno 500–600 Din, stanovanje je vredno mesečno 200 din, plačuje pa cerkvi 50 din mesečno. Glavna služba organistova je pa pri občini, kjer

prejema kot občinski tajnik 1000 din mesečno, žena organistova je pa učiteljica, ki ima mesečno plače 1400 din.«

Poročilo župnika, ŽU Bučka, 18. marca 1941, št. 68:

»Organist je tudi cerkovnik, ima tri nepreskrbljene otroke. Vsak dan zvoni in pripravi vse za eno sv. mašo. Pospravlja cerkev ob ponedeljkih in sobotah. V nedeljah orgla pri eni maši in božji službi. Vaje enkrat do dvakrat na teden ena do dve uri.

Povprečno dela s pevci največ 6 ur na teden. Redna plača: v denarju od občine doslej 250 od 1. 4. dalje 300 din na mesec, štolnina: bi znesla povprečno od pogrebov kakih 120 din mesečno, od porok 6–10 din mesečno, krsti in vpeljevanja nekaj nad 10 din (ne mnogo, ker niso vajeni dajati; duhovnik sploh nič ne dobi); kakih 10 din mesečno tudi od obhajil (velja isto). Skupno torej štolnina in darovi 150 din mesečno povprečno, vsaj mnogo več ne. Za ustanovne maše čakam odločbe od naslova. Če je 1 K=10 din (kot nekoč rečeno), bo 50 din na leto. Skupno torej v denarju na leto: 3600+1800+50=5450. Bira je samo v naturalijah. Lani je dobil okoli 8 mernikov (170 kg) pšenice in okoli 10 mernikov koruze, ajde in fižola. Ob boljši letini bo dobil morda nekaj več pšenice. Bira je prostovoljna, ljudje neradi dajo in zmerjajo in godrnjajo, tedaj če kaj dajo in tudi če nič. Umazanija prve vrste.

Stanovanje: kuhinja in en velik prostor, ki je pa tudi za vaje. Sicer lep. A stranišče grdo stran od hiše. Vrednost 1500 letno kvečjemu, ker tudi vode ni blizu (v župnijskem vodnjaku). Od cerkve ima v užitek neko gredo.

D. Zna tkati in tudi nekoliko čevljariti. Pa ga delo ne veseli. Če bi se nekoliko bolj brigal, bi bil lahko občinski sluga, čeprav župan bolj na svoje ljudi gleda, pa tudi ni vložil prošnje. Prejšnji organisti so večinoma to službo vršili.

E. Mežnarskega pomočnika plača cerkev 15 din mesečno.

F. Sedanji organist pravi, da bi bil zadovoljen, da se mu ob sedanji plači da redne bire 20 mernikov pšenice in 20 mernikov zmesi. Mnenja sem, da bi se v tem oziru na ljudi pritisnilo, zakaj doslej ne dajo za cerkev prav ničesar, razen darov v pušico in kar dajo za cerkvene klopi in nekaj darovanj ter kak manjši drug dar. Duhovnika in organista imajo zgolj za svoja hlapca. Zato naj bi se jim sporočilo, da se jim bo vzel duhovnik in župnija, če ne mislijo vzdrževati vse, kar h cerkvi pripada. Župnija itak ni nujno potrebna, ko malokdo pride k sv. maši in gre lahko tudi drgam, saj skoro nihče nima več kot eno uro v drugo župnijo, mnogi pa komaj dobre pol ure ali še manj. Biro naj bi dajali obvezno in sicer tako, da bi v vsaki vasi moral en možak pobrati določeno množino in preskrbeti, da se pripelje organistu na dom. Saj se bo moralo za župnika enako poskrbeti, če ne bo znal kmetovati ali si kje drugje poiskati zaslužka.

Služba ali delo bi se mu lahko poskrbel, kot že omenjeno zlasti pri občini za slugo, za kar bi lahko pritisnili na druge občinske odbornike in bi službo

dobil tudi proti županu. Pa ga nič ne veseli. Pač pa pravi, da bi bil zadovoljen tudi s sedanjo biro, ča bi imel od občine 400 din mesečno. S službo sluge bi imel celo 450, pa nič, čeprav sem ga sam že parkrat opozoril, naj vloži prošnjo. Tudi dela ne bi bilo posebnega. Parkrat, morda tudi samo enkrat na teden bi šel okoli. Lenemu človeku je pač težko pomagati.

c) Cerkev ima nekaj svojega sveta, ki ga ima redno v užitek nadarbine. Če se to vzame nadarbinarju, se mora pač tudi njemu preskrbeti za drugo nadomestilo. Zraven tega najbrž ne bi bilo organistu mnogo pomagano, ker bi mu potem še te malenkostne birice ne djali, kolikor mu sedaj dajo. Tak namen so vsaj imeli l. 1907, ko so hoteli župniku vzeti užitek zemljišča. Tudi se mi zdi, da je sedanji organist (in skoro vsak) preveč len, da bi mu zemlja kaj nesla, ker zemlja sama nič ne da. Žena je pač bolj pridna, pa ima tudi drugega dela v hiši precej. Cerkev sama tudi ne bi mogla druge zemlje jemati v najem, ker zato ni nikjer kritja, ko se mora za vsak izdatek skrajno varčevati, da zadoščajo letni dohodki, za večja popravila pa je treba konkurenčne obravnave. Zemlje bi bilo treba pa precej, ker je znano, da nese zemlja, brez dela, kvečjemu 3%, po zapisnikih mnogih gospodarjev pa prav nič, razen plače delavcu.

Poročilo lahko daste tudi društvu organistov, čeprav jim kaka resnica ne bo všeč.«

Poročilo župnika s Homca, ŽU Homec, 21. aprila 1941, št. 96:

»Organist in cerkovnik Pavel Jerman, 9 otrok, trije preskrbljeni, 2 umrla. Plača: v denarju: od župne cerkve letno 1200 Din, njegova hči kot mehač letno 150 din, njegov sin kot pomožni cerkovnik 450 din, štolnina letno 2800 din, od ustanovljenih maš 50 din, darovanje 400 din.

Bira: v naturalijah: 45 mernikov žita, pšenice, rži, prose, ajde, turšice, ječmena, mnogo štinih[?] otepov, dalje surovine: repa, korenje, krompir, o vel. noči pa še krušna bira in okoli 100 jajc.

V denarju od vsake hiše po 5 din. Hiš je 220. Stanovanje: lepa, dvonadstropna hiša s 5 sobami, s podom, šupo, hlevom in svinjakom, vrednost letno 4000 din.

Kmetija: V užitek ima velik sadni vrt, velik travnik, kjer pridela precej sena in dobi mnogo jabolk in drugih sadov. Kot priboljšek k plači mu je župna cerkev prepustila zemljišče onkraj železniške proge 6828 m^2, travnik in njiva, tako lahko redi 1 kravo.

Stranski dohodki: lastnega posestva nima, rokodelstvo: org. je tudi mrliški oglednik in urar, ter od tega veliko zasluži. Tudi je deloma obč. sluga. [...] Organist na Homcu ima primerno, celo dobro plačo, da lahko dobro izhaja.«

Poročilo župnika iz Mirne peči, ŽU Mirna peč, 24. marca 1941, št. 98:

»Plača: v denarju nič; štolnina: 700.- letno; ustanovnih maš in darov ni. Bira: v naturalijah: pšenice 700 kg; v denarju nič. Stanovanje: v občinski hiši. Stanovanje plačuje občina. Kmetija: njivo v izmeri 2000 m^2. Stranski dohodki:

glavna služba organistova je tajništvo na občini v Mirni peči. Mesečnih dohodkov na občini prejema c. din 1000. Lastnega posestva nima. Poročen, v oskrbi eno hčer, druga je že preskrbljena. Ob razpisu nove službe bo treba združiti službo organista in cerkvenika in mu dodati n. pr. službo grobarja ali pomožnega tajnika na občini, da bi imel stanu primerno plačo.«

Priloga 35: **Prošnja Jerneja Koviča za draginjske doklade**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 1

Ministrstvo ver, 19. 2. 1925, Beograd, št. 357, je prošnjo z dne 30. 12. 1924 Jerneju Koviču odobrilo z dnevnih 6 din dodatka.

»1. Prosilec nima prav nikake bire (kolekture) in obstajajo njegovi dohodki jedino le iz pridelkov nadarbinskega zemljišča, nekaj malega štolnine in manualnih sv. maš, katerih pa vsled pomankanja [sic.] denarja med župljani ni zadosti, in nekaj nagrade od šole kot katehet na dvorazrednici, katero pa je letos tudi šele samo za eno ¼ letje prejel, in 70 Din mesečno iz blagajne za 20. letno in to danes dvojno pastirsko službovanje (starostna doklada in nadomestek kongrue).

2. Obdelovanje nadarbinskega sveta prosilcu ne donaša niti toliko, da bi kril tekoče režijske stroške, zlasti posle t. j. hlapca, deklo in kuharico ter popravo številnih nadarbinskih poslopij. Poleg tega ima v oskrbi šoloobvezno deklico, siroto brez staršev, poslano mu v oskrbo potom sodnije. Kako ogromni so danes ti stroški, si je lahko misliti, posebno ker so poslopja nadarbinska v zelo slabem stanju. Pridelki iz posestva komaj za silo krijejo borne družinske potrebščine. Brez poslov obdelovati zemljo je nesmiselno, dati posestvo vnajem je v naših hribih nemogoče, ker ima slabega gorskega sveta malone vsak zadosti in bi ga moral oddati v najem takorekoč zastonj.

3. Da so dohodki prosilčevi daleko pod normalo njegove službe je razvidno iz tega, ker je vsakokratni župnik do razsula užival % rente, ki so znašali ca. 700 Kron letnih, kar je bila za tisti čas naravnost impozantna svota, sedaj pa se mu, kakor znano že od leta 1920 ta % več ne izplačuje in je že pri tem silno prikrajšana v svojih dohodkih ne glede na to, da so izginile tudi vse ustanovljene sv. maše in da so manualne sv. maše danes le po 15 Din, pa še teh ni zmiraj na razpolago. Celotni prihodki prosilčevi, danes niso prav nič višji, kakor vsakega malega kmetovalca v hribih, in to še s to razliko, da navadni kmet s svojimi ljudmi obdeluje svoj grunt veliko ceneje in lažje, kakor nadarbinar s tujimi in drugimi posli. In vendar dela duhovnik za vso župnijo in prosilec sam opravlja službo župnega upravitelja že skoraj 10 let na Polšniku in to za dva duhovnika (župnika in sistematiziranega kaplana). Kar je še huje, stori okoliščina, da kmetski gospodar pri družini tudi sam dela, duhovnik pa tega niti ne more, niti ne sme vsaj ne v isti

meri. Iz tega je razvidno, da je prosilec upravičen, dobiti draginjsko doklado, kar bo rad potrdil tudi gospod sreski poglavar litijski in domači občinski urad.

4. Prosilec tudi osebno nima razven inventarja in za obdelovanje nujno potrebne živine nikakega lastnega premoženja in je popolnoma odvisen od nadarbinske zemlje in vsakoletne letine, kakršna že je. Da mora pošteno plačati danes precej visoke davke te in druge vrste, je samo ob sebi umevno.«

Priloga 36: **Problemi s štolnino Antona Štritofa (1880–1929) in Ivana Hromca (1861–1937)**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. 3

Prošnja za doklade, Trebelno, dne 7. oktobra 1925, je bila zavrnjena z dne 18. 3. 1926, V. k. br. 5736.

Anton Štritof je bil koroški begunec in župnik v Trebelnem. V svoji prošnji je zapisal: »Nimam poleg kongruinega dopolnila v mesečnem znesku 57 Din 90 p nobenih dohodkov: ne štole, ne bire, ne intencij za sv. maše. Kako naj si nabavi potrebno obleko in obuvalo ter drugo za skromno življenje potrebne reči? Ima sicer nadarbino, ki pa se nahaja v takih razmerah, da ga tira v vedno večje dolgove. Podpisani, ki je bil v bivši Avstro-ogrski za svoje nacijonalno delo preganjan, interniran in iz Koroške izgnan, pač ni zaslužil tega bednega življenja v Kraljevini SHS, za kojo je vse žrtvoval; zato prosi za izdatno podporo, da bi si mogel nabaviti za zimo potrebne obleke, perila in obuvala.«

V podobnem položaju se je znašel župnik Ivan Hromec v Hotiču. Njegova prošnja z dne 8. septembra 1925 je bila zavrnjena dne 12. 3. 1926, V. k. br. 4867.

»Podpisanemu je ukinjena draginjska doklada vsled zadnje Uredbe o draginskih dokladah za duhovništvo.

Računovodstvo delegacije ministrstva financ, odsek za ljublj. in marib. oblast, mi je nakazalo za mesec sept. mesečno plačo v znesku Din 82 p 50.

Na tukajšnji župniji je duhovnik (župnik) strogo navezan na mesečno draginjsko doklado brez katere bi niti živeti ne mogel. Ker nima nobenega dohodka ne iz zemljiških posesti, ne iz štolnine, ne od mašnih intencij, ker je župnija majhna, ljudstvo pa ubožno, nima nobenega lastnega premoženja ali prihodkov, ne kakega posestva, ali zaslužka od drugod.

Podpisani je v službi čez 38 let neprenehoma, star 64 let, ni prosil nikdar za kako podporo razen sedaj, v času silne draginje, prosi pa, da bi si mogel za zimo kupiti potrebno obleko in obutev.

Vsled navedenih vzrokov prosi najvljudneje gospoda velikega župana, da blagovoli mu na pristojnem mestu izposlovati kakršnokoli podporo; priporočan je, da bode gospod veliki župan navedene vzroke kot resnične upošteval ter prosi, da bi bila prošnja uslišana in ugodno rešena.«

Priloga 37: **Del prošnje kaplana Franca Baltiča za podporo**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2

»... Okrog Velike noči l. 1925 je namreč imel hudo pljučnico, po prestani bolezni pa ima tri mesečen bolezenski dopust v svrho okrevanja.

Zaradi bolezni je imel velike stroške in zaradi bolezenskega dopusta pa je močno prikrajšan na svojih dohodkih. Zdravniška pomoč ga je stala Din 1.520, bolniška strežnica Din 360, zdravila Din 145. Zaradi bolezenskega dopusta pa je močno prikrajšan na dohodkih zato, ker je glavni dohodek, združen s službo kaplana v Vodicah, nagrada za pouk verouka v šoli, a mora cele tri mesece (april, maj, junij 1925) imeti v šoli namestnika. Pouka v šoli je 18 ur na teden in je torej vsled bolezni in dopusta prikrajšan na svojem glavnem dohodku za okroglo Din 2.700. Drugih stroškov in izgub dohodkov niti ne omenja.

Zato pa po vsem tem podpisani ponižno prosi zgoraj naslovljeno ministerstvo, da bi mu podelilo primerno podporo. Potreben jo je zelo; bil je že itak pred boleznijo v gmotni stiski, ker že ves čas tekočega šolskega leta ni dobil še nič izplačane nagrade za pouk verouka v šoli, kar je njegov glavni dohodek. V upanju na ugodno rešitev te prošnje pričakuje izdatno pomoč. V Vodicah, 7. junija 1925.« Prošnja je bila negativno rešena dne 28. 2. 1926, V. K. br. 2527.

Priloga 38: **Prošnja Mihaela Sajeta (1840–1926) za bolezensko podporo**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 3

Mihael Saje, župnik v Mekinjah, je 17. 12. 1925 prosil za bolezensko podporo iz naslednjih razlogov: »1. Rojen je 12. 9. 1840 v Prečni v Sloveniji, torej je star 85 let. 2. Vse šole je izvršil na gimnaziji in bogoslovju v Ljubljani. 3. Služboval je 42 let in sicer kot kaplan 7 let, drugo kot samostojen župnik. 4. 36 let je podučeval tudi na zasilni šoli vse predmete v splošno zadovoljstvo šolske oblasti. 5. Stopil je v pokoj vsled bolehnosti in starosti po 42 letnem službovanju. 6. Letos je pa težko zbolel, da od 26. aprila do 7. junija ni mogel nič hoditi. Tudi sedaj ne more hoditi razen nekaj korakov in to s palico. 7. Potrebuje večkrat zdravnika in zdravila, ki so silno draga. 8. Potrebuje tudi posebne hrane, ker navadne vsled bolezni in starosti ne more in ne sme uživati in potrebuje tudi izvenredne postrežbe. 9. Sedanja draginjska podpora v znesku mesečnih 438.00 Din za vse to zadostuje komaj za en teden.

Radi navedenih razlogov prosi podpisani, da se mu usliši prošnja in mu naslov nakloni enkratno bolezensko podporo v čim najvišje dopustni meri.«

Minister ver je prošnjo odbil zaradi pomanjkanja sredstev, čeprav jo je Veliki župan ljubljanske oblasti, 23. 1. 1926, št. 34, priporočil v ugodno rešitev: »Imenovani je v 86. letu in bolan. Skromna pokojnina ne zadostuje niti

za prehrano, tem manj za obleko in zdravljenje. Doslej je prejemal 438,50 Din pokojnine z draginjskimi dokladami vred, po novi minist. uredbi pa 495,60 din na mesec. Prošnjo priporočam ministrstvu ver v ugodno rešitev in predlagam, da izvoli ministrstvo nakazati prosilcu enkratno podporo v znesku 2.000 din.«

Priloga 39: **Prošnji kaplanov Alojzija Straha in Ivana Pečnika za povrnitev selitvenih stroškov**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 1 (Alojzij Strah), AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, šk. f. 2 (Ivan Pečnik)

»Stari trg pri Ložu, 30. 12. 1924: Prosim, da bi mi prosvetni oddelek nakazal kot selitvene stroške 1.500 Din. Bil sem namreč prestavljen kot kaplan iz Dobrepolj v Stari trg pri Ložu in sicer z dekretom z dne 1. 9. 1924, št. 2813. Plačati sem moral železnici od Dobrepolj preko Ljubljane do Rakeka 2.000 K in voznikoma od Rakeka do Starega trga in mizarja pa 4.000 K. Prosim, da bi pokrajinska uprava omenjena stroška vpoštevala in nakazal znesek 1.500 Din.«

Rešitev: »Ljubljana, 20. 1. 1925 Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani! Alojziju Strahu, kaplanu v Starem trgu pri Ložu, se na njegovo prošnjo z dne 30. 12. 1924 v smislu pooblastila ministrstva ver z dne 12. 1. 1925 V K. br. 5496 podeljuje v delno pokritje selitvenih stroškov podpora v znesku 1.000 (en tisoč) Din, ki se mu nakaže po posl. ček. zavodu v Ljubljani, ko bo kredit otvorjen.«

»Šmihel, dne 17. junij 1925. Podpisani prosi, da bi se mu podelila selitvena podpora. Stroške je imel sledeče:

a) za pobiranje 292 Din;
b) za prevoz do kolodvora 150 Din;
c) za prevoz iz postaje Škofja Loka do postaje Kandija 320 Din;
d) za prevoz iz kolodvora Kandija v Šmihel 50 Din;
e) za razpakovanje 20 Din.

V celoti torej 832 Din. Svojo prošnjo opiram na dejstvo, da sem v težkih gmotnih razmerah in zdaj na svoji prvi službi. Š. O. je potrdil prošnjo in dodal: »Duhovniki ki so večinoma sinovi manj imenitnih staršev, ki jim ne morejo dati potrebnega za pot v življenje in si morajo ti duhovniki sami potrebno nabaviti na dolg, ki jih več let tare. Radi tega škof. ordinariat prošnjo vnovič priporoči. Ljubljana, 24. 6. 1925, št. 2421.«

Priloga 40: **Prošnja Martina Pečariča**

Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 3

»1. Boleham že več let za revmatizmom, nevrostarijo (živčnim revmatizmom), kroničnim katarom želodca in črevov, žrela, nosa in ušes. Te bolezni mi

povzročajo mnogo trpljenja. Poleg tega trpim, veliko tudi radi leve dimeljne kile. Že dvakrat sem bil operiran. Prvič leta 1919 v bolnici usmiljenih bratov v Kandiji pri Novem mestu, drugič radi recidiva iste kile leta 1921 v državni bolnici v Ljubljani. Zavoljo slabotnega mišičja se je kila tudi po drugi operaciji ponovila. Nadaljna operacija bi ne imela več nobenega zmisla.

2. Zdravil sem se že dvakrat v državnih toplicah Dobrna pri Celju, mariborska oblast (Slovenija) in sicer v letih 1921 in 1922. Tamošnje kopeli so mi živčni revmatizem še dokaj pozdravili, a niso mogle odpraviti želodčnega in črevesnega katara, ker nimajo v sebi primerne zdravilne moči.

3. Zato sem se na zdravniški nasvet namenil letos poiskati zdravja v državnih toplicah Rogaška Slatina, mariborska oblast (Slovenija), če ne preje, pa vsaj v septembru, ko bodo cene zmerneje in bo naval tujcev in izletnikov nekoliko ponehal. Vživanje Donatijeve Slatine in ondotne kopeli bi gotovo mnogo pripomogle tudi k zdravljenju želodčnega in črevesnega katara.

4. Ker je moja župnijska služba v mali gorski župniji, ki šteje po zadnjem ljudskem štetju iz leta 1921 le 528 duš, edini vir mojih dohodkov, a so ti dohodki zelo pičli, si z lastnimi sredstvi brez tuje pomoči ne morem privoščiti v tej draginji tega prepotrebnega okrepčila. A pomoč ne morem zadobiti od drugod, kakor od države, saj nimam ne bogatih znancev, ne prijateljev, ne sorodnikov! Edinole z izdatno bolniško podporo, ki bi mi jo naklonila država, bi mogel doseči svoj namen.« Prošnja je bila zavrnjena z dne 28. 2. 1925, V. k. br. 2472.

Priloga 41: **Prošnja župnika Antona Zalokarja**
Vir: AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 3

»1. Že štiri mesece dobiva mesečne plače 39 din 50 p. 2. Od zemljišča ni dobil nikakih dohodkov. 3. V teku enega leta sta umrli le dve osebi in bile le dve poroki, zato je prejel le malenkostno štolnino. 4. Ljudstvo je zelo siromašno in zadolženo, zato tudi ne more pomagati z denarnimi prispevki svojemu dušnemu pastirju. 5. Radi pomankanja denarnih sredstev nima nobene glave živine v hlevu. 6. Kupiti mora vse da se prehrani in radi oddaljenosti od železnice, je vse dražje v trgovini kakor drugod. Zato ponižno prosi, da bi se mu nakazala podpora, da se zamore preživeti. Prošnjo je vložil 17. 12. 1925, št. 64, ker ni bilo odgovora, je ponovno poizvedoval 16. 3. 1926, »da se mi milostnim potom nakaže izredna podpora, da si zamorem nabaviti prašiča za zakol. Do danes še nisem prejel odgovora. Zato tudi nisem mogel kupiti prašiča, da bi ga zaklal in jem hrano nezabeljeno. Neverjetno, da jem nezabeljeno – a je resnično.

Zato prosim, da se mi naloži izredna podpora, da bom imel vsaj zadostno hrano.«

Dobil je odobreno podporo v višini 1.000 din, dne 30. 1. 1926, V. br. 23/1, ker pa se je nekje zataknilo, zato vse do marca ni prejel podpore. AS 85, Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere, f. 2.

Priloga 42: **Prošnja Andreja Klobase in odgovor ministrstva**
Vir: AS 68, KBUDB, 29–11, BAN, L. 1939, 1–4500

Prošnja za pokojnino, Andrej Klobasa, Kapela, Slatina-Radenci dne 15. 10. 1930, št. 1436: »Prespoštljivo podpisani je že meseca julija vložil utemeljeno prošnjo za pokojnino za 4 leta nazaj oziroma iste izplačilo, ker mu je že bila pravzaprav priznana. Nahaja se v katastrofalni bedi in je težko bolan in se mu zavlačuje ta itak minimalna pokojnina tako, da je radi tega dejstva čisto obupan. Prosi lepo, da se izvoli zadeva pospešiti, v slučaju nemogoče takojšnje rešitve pa nemudoma obvestiti radi pomirjenja: saj postaja njegova bolezen vsled mizerije vedno akutnejša.«

Odgovor ministrstva: »Upokojeni kaplan Klobasa Andrej, stanujoč v Kapeli, sresko načelstvo Ljutomer, prosi za pokojnino za 4 leta nazaj, trdeč, da mu je bila pravzaprav že priznana.

Gre za prejemke imenovanega za čas od 1. februarja 1923 pa do 12. januarja 1927. Stvarno se pripomni sledeče:

1. Do kongrue, oziroma kongruinega dopolnila nima pravice, ker v tej dobi ni opravljal nikake aktivne službe (Odst. 3 § 1. zakona z dne 19. septembra 1898 drž. zak. št. 176).
2. Do prejemanja starostnih doklad ni upravičen, ker ni imel pravice do kongure oziroma kongruinega dopolnila (odst. 1 § 1. zakona z dne 24. februarja 1907 drž. zak. št. 56).
3. Do pokojninskih prejemkov nima pravice, ker mu jih ministrstvo ver naknadno ni priznalo (odlok bivšega ministrstva ver V. K. br. 4549/28).
4. Priznati se mu more torej le draginjska doklada, toda največ za dobo enega leta (čl. 18. uredbe N. S. br. 17 z dne 5. januarja 1923 odnosno čl. 21. uredbe z dne 28. julija 1925 D. R. br. 88900).

Bivše ministrstvo ver je v svojem rešenju V. K. br. 4549/28 sporočilo, da proti temu priznanju ne bi bilo načelne zapreke.

Da se zamore rešiti predstoječa prošnja kaplana v pok. Klobasa Antona[] se prosi za pojasnilo, če je bil z odlokom ministrstva ver Ka. B. Br. 4549-28 imenovanemu implicite dovoljen dopust zaradi zdravljenja preko jednega meseca.

Na podlagi tega avtoritativnega pojasnila se bo moglo še le razsoditi, ali pripada prosilcu draginjska doklada po uredbi N. S. br. 17 iz leta 1923 ali po uredbi D. R. br. 88900 iz l. 1925. Prva uredba je bila v veljavi v času od 1. avgusta

1922 do 31. julija 1925, druga pa od 1. avgusta 1925 dalje, prosilec ap je bil brez prejemkov v času od 1. februarja 1923 do 12. januarja 1927.

Po prvi uredbi bi mu pripadal znesek 4.380 Din, po drugi pa 5.040 Din; kar je že bivše ministrstvo ver v svojem odloku V. K. br. 4549/28 odločilo, da bi se mogla kaplanu Klobasa naknadno priznati draginjska doklada po uredbi D. R. br. 88900/25, ki je od prejšnje nekoliko višja, bi se mu mogla priznati draginska doklada za čas od 12. januarja 1926 do 11. januarja 1927 v znesku Din 5.040.« Iz vsega tega se ni razvilo nič, zato je Klobasa, 4. 11. 1938 še enkrat pisal KBUDB: »Ali ništa ne radite? Pred 3 mi meseci vložil urgenco za izplačilo penzije za 4 leta nazaj, pred tedni prosil za pojasnitev – še do danes nobenega odgovora!

Mar mislite, da je peščica vpokojenih duhovnikov za poginiti od pomanjkanja?

Pritožil se bom eventuelno na kabinetno pisarno Ng. V.

Je li to načelo ravnopravnosti (pariteta)?«

Priloga 43: **Tožba župnika na Vrhu sv. Treh Kraljev, Rada Migliča, zaradi jemanja dobrega imena**

Vir: NŠAL, vizitacije, šk. 17, Okrajno sodišče v Logatcu, brez datuma, U63/26; Spomenica o župniji Vrh, 1. 5. 1926, in vizitacijsko poročilo

»Dne 27. 2. t. l. se je vršilo neko zborovanje, ki se ga je udeležilo 52 faranov z Vrha. Pri tem zborovanju je prvotoženec o meni govoril sledeče: ›V večjih ozirih ne moremo biti z Vami zadovoljni. Glede katoliškega doma hujskate v cerkvi, da je fara daleč naokoli razupita. Notri v Škofji Loki se sliši, kakšni smo vrhovski farani. Ključarji farne cerkve se ne vpoštevajo. Tudi se sliši, da v šoli starše sramotite pred šolarji. Če imate s kom kak spor, ga poravnajte v župnem uradu, prižnica je samo za oznanjevanje božje besede. Vi nas imate za zabite hribovce, pa nismo tako neumni. Mi hočemo takega dušnega pastirja, da se bomo ž njim razumeli. Parkrat smo že slišali, da ste Vi že tretji, ki je tukaj na Vrhu za kazen. Mi vztrajamo pri zahtevi, da Vas škof premesti z Vrha, nam pa pošlje drugega. Že več kot eno leto fara nima ključarjev. In lani jim niste pustili šteti denarja. Mi hočemo imeti takega duhovna, da bomo ž njim v miru živeli. Na zapisnik naj se dene, da mi Vrhovci prosimo, da pride Prevzvišeni med nas, da se ž njim dogovorimo in ga prosimo za drugega dušnega pastirja. Še pred birmo naj se izvrši preiskava. Od Vas bomo zahtevali 16.400 Kron z obrestmi, ki jih je poslal prejšnji župnik Miklavčič iz Amerike. Če so bili drugi zadovoljni, bodite še Vi. Sicer si pa poiščite boljše službe. Mi sami težko živimo. Vi si pa na boljše mesto pomagajte.‹ Drugoobtoženec pa je izjavil pri istem zborovanju pred štirimi pričami. ›Ko ni ključarjev, ni nobenega reda, pri cerkvenem premoženju, zraven tega pa še nagaja (namreč jaz).‹ O tem zborovanju se je napravil

zapisnik, v katerega so se zabeležila vsa izvajanja prvega obtoženca razven tega so jih pa slišali skoraj vsi udeleženci dotičnega zborovanja. Dotični zapisnik, sta podpisala obtoženca in tudi jaz.«

Iz vizitacijskega poročila se lahko sklepa, da se je to dogajalo leta 1926, kjer je med drugim zapisal: »Škofovo priporočilo in pojav na vernike naj v tedanjih težkih časih svoje dušne pastirje podpirajo, da ne omagajo, so Vrhovci (dne 27. februarja 1926) kratkomalo, brezobzirno in surovo odbili, rekoč: ›Mi sami težko živimo: duhoven naj si pa boljše službe poišče.‹ Razen tega ne dajo miru nobenemu svojemu dušnemu pastirju, nagajajo in se upirajo in dosti hudega prizadenejo: prepirali so se z župniki Schvingerjem, Nemanjičem, Gregoričem, Miklavčičem, Jelencom. Upravitelj Belar je bil premalo časa na Vrhu, da bi se bili tudi vanj zaletavali. Kaj so pa Vrhovci že počeli in kaj še počno s sedanjim upraviteljem Migličem, menda ni povsem in docela neznano. Ko niso v službenem oziru nad njim našli krivde, so pa začeli z lažmi, obrekovanjem, podtikanjem, sramotenjem in divjanjem, da mu tako še bolj zagrene službovanje, kolikor mu ni že dovolj težko vsled nezadostnih službenih dohodkov in drugih skrbi. Svoje nesramne laži so Vrhovci raztresali tudi v dekaniji in na škofiji.« Nato je nekoliko okarakteriziral Vrhovce, ki so na zunaj sicer volili SLS, imeli tudi naročen Domoljub, vendar pa so najraje delali tisto, kar jim je odsvetoval. Predvsem je bilo to veseljačenje in ples po gostilnah in domovih. Radi so brali Jutro, zato je zahteval za farane, »ali–ali! Ali naj se ljudje izpametujejo in bodo kakor je prav po božjih in cerkvenih postavah in škofijskih določbah, pokorni škofu kot vrhovnemu in domačemu dušnemu pastirju kot zanje neposrednemu božjemu namestniku, izpolnjujoč moralne, kakor i materialne obveznosti napram cerkvi in cerkvenim osebam, ali pa naj si sami volijo nove Ricmani.«

Priloga 44: **Del zapisa Jožeta Jagodica o povojnih razmerah v Sloveniji**
Vir: NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Jagodic Jože, f. 282, zapis o KA v Sloveniji

»Prva svetovna vojna je strukturo slovenskega naroda v mnogočem bistveno spremenila. Najprej je vojna sama ustavila delovanje slovenskih kulturnih mladinskih organizacij, pa tudi moškim Marijinim družbam je zadala težak udarec, saj je večina mož in fantov moralo na vojsko. Orel in moške Marijine družbe so izgubile skoraj vse članstvo.

Vojna je pustila za seboj splošno nravno in versko opustošenje. Na splošno so ljudje v zaledju imeli mnogo denarja, ki so ga lahkomiselno razsipali ter se vdajali strastem in razvadam.

Marijine družbe po končani vojni niso mogle več zajeti moškega sveta. Številčno so ženske Marijine družbe hitro prerasle moške organizacije in tako

so postale domena ženskega sveta. Poslej mož in fantov niso več zajele v pomembni številčni moči. Moški svet se je Marijinim družbam odtujil.

Dobri katoliški fantje so svoje sile posvetili obnovitvi Orla. Pa tudi tukaj ni bilo vse v redu. Za razmere povojnih let v Sloveniji je bilo značilno najprej splošno nagnenje k uživanjaželjnosti in veseljačenju, popivanju in k plesu, potem pa nagnenje k politiziranju.

Te bolezni se tudi Orel ni mogel ubraniti. Njegovi voditelji so premalo skrbeli za resno kulturno delo in načelno vzgojo Orlov in vse preveč izletov in telovadnih nastopov prirejali, ki so jih združevali z raznimi nevzgojnimi razvadami. Premalo so se tudi zavedali, da Orel ni in ne sem biti politična organizacija. Nekateri so hoteli iz Orlov napraviti priprego politične stranke in vreči mladino v vrvež gostilniške in poulične politike.

Tako je mladina zgubljala smisel za katoliške ideale in se kulturno in nravno plitvila pa tudi kvarila. Nevzdržno je lezla v življenjski materijalizem, manjši del pa je kasneje zapadel tudi ideološkemu materijalizmu.

Bistveno se je namreč po vojni spremenila tudi socijalna struktura slovenskega naroda. Ta mala, izrazito agrarna dežela, se je v prvem povojnem desetletju zelo naglo industrijalizirala. Začele so po deželi rasti tovarne in v kratki dobi so nastala popolnoma nova industrijska središča, ki so zvabljala na tisoče možke in ženske mladine /kmečke/. Ta mladina je prihajala v popolnoma novo okolje. Tovarniškega življenja niti malo niso poznali, zato nanj in na njegov razvoj niso imeli prav nobenega vpliva. Nasprotno, postali so žrtev tega okolja in marksističnega vplivanja.

Marksistično jedro v novih tovarnah so tvorili bivši frontni vojaki in vojni ujetniki, ki so sodoživljali rusko socijalno revolucijo. Med njimi je bilo tudi precej bivših tovarniških delavcev, ki so pred vojno bili zaposleni v nemških in zgornje avstrijskih industrijskih središčih. Ker po vojni niso več mogli nazaj, so bili med prvimi, ki so doma vstopili k delu v novih tovarnah in ker so bili kvalificirani, so tudi takoj zasedli vodilna mesta.

Mladi naraščaj je prišel pod njihov vpliv. Ko je čez nekaj let posegla v tovarne še komunistična organizacija, je našla zlasti v mladih ljudeh mnogo fanatičnih pristašev.

Tako so torej nove razmere, splošno nagnenje k uživaželjnosti, nesposobnost pri vodstvu Orla in odtujitev možke[sic.!] mladine Marijinim družbam pripomogle k nazadovanju katoliškega življenja v Sloveniji.

/.../ Že od početka nove jugoslovanske države je iz njene prestolnice, iz Beograda, pihal katolicizmu neprijazen veter. Framasonstvo se je vedno bolj uveljavljalo in končno pri kralju Aleksandru doseglo, da je 6. decembra 1929 z zakonom razpustil Orla.

Po tem dogodku so nastopili za katoliško življenje v Sloveniji težki časi. Katoliške organizacije so oblastniki postopoma razpuščali, katoliške javne delavce pa preganjali in zapirali.

Ta doba je trajala nekako do oktobra 1935. Orli so se ves čas odlično zadržali in so tudi vzdržali silno krizo. V teh časih se je nazorno pokazal uspeh solidne katoliške vzgoje.«

Priloga 45: **Del dnevniškega zapisa duhovnika Kristijana Cudermana o bivanju v Leonišču**

Vir: NŠAL 526, Zapuščine: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, šk. 210, Kristjan Cuderman, Dnevnik, zv. 5, Leonišče, Ljubljana, 25. in 27. 12. 1937

»Prepišem naj še sprejemne pogoje za v ta sanatorij, kamor sem se kakor brez glave zatekel. Če bi preje vedel zanje, bi dvakrat premislil, preden bi upal prestopiti prag. Račun bo nečuvan. Če bo vse gladko poravnalo Podporno Duh. društvo, potem prav.

1. V zavod se sprejemajo vsakovrstni bolniki, kakor tudi porodnice. Izvzeti so bolniki z nalezljivo boleznijo in umobolni. 2. Dnevna taksa znaša za I. r. Din 130, za II. r. Din 100, za porodnice 135. V tem je zapopadena soba, postrežba, hrana in luč do 9h zvečer. Razsvetljava čez 9h, zdravila, obveznina, mineralne vode, kopeli in posebna jedila ter pijače se računajo posebej. 3. Spremstvo pri bolniku se računa za I. r. 75 Din, za II. r. 50 Din. 4. Dan vstopa se računa kot celi dan, če pride bolnik dopoldne – če pride pop. poldnevno. Dan izstopa pa obratno. 5. Računi se poravnajo tedensko. 6. Napravljeno škodo na pohištvu ali na drugih predmetih je poravnati. 7. Zdravniški honorar se zaračuna posebej, zadeva zdravnika in stranke. 8. V zavodu je mala knjižnica, iz katere se izposojajo knjige proti odškodnini 1 Din za knjigo, imenik da sestra. 9. Bolniki v I. r. imajo ugodnost za telefonske razgovore v svoji sobi. Medkrajevni pogovori se plačajo po določeni poštni tarifi. 10. Pri vstopu se vloži v pisarni znesek 500–1000 Din – pri izstopu se razlika vrne ali pa doplača. /.../ Pop. je bil edini obiskovalec g. Porenta z Vač. S svojo realnostjo me je močno potlačil. Dejal je, da me bo bivanje v sanatoriju – če sem brez sredstev – zakopalo v dolgove. Spet mi je zavalil na dušo tisti težak kamen, ki nas bolne duhovnike navadno bolj mori nego bolezen: odkod vzeti, da bom plačal. Potožil sem sestri in mi je razjasnila položaj: za duhovnike je dnevna vsota 50 Din. K tej vsoti prispeva DPD dnevno po 40 Din skozi dobo šestih tednov. Zdravnik, operacija, rentgen, to ostane pa še meni. Ko bi se javil v splošno bolnico, bi imel še več stroškov, le zdravnik bi bil tam zastonj. Če bom [moral] ostati še tu – in vročina še vedno noče pojenjati – moram računati na 1000–1500 Din stroškov k vsej podpori, ki mi jo bo nudilo društvo. Ko

bi jih imel, bi ta vsota kajpada nikakor ne bila pretirana. Radio bom še prisiljen odpovedati, saj ne bom mogel plačevati obrokov. Naj pride vmes še kaka selitev, sem pa res zakopan, da se ne bom videl iz dolgov. /.../ Sredi tuhtanja sta me presenetila g. Koretič in kan. Vindišar. Bil sem še ves objokan. Nisem mogel, da ne bi potožil, da od ordinarijata pač dobimo ukaz za referate, kako obiskujmo in pomagajmo bolnike – sami pa tega ne store pri svojih sobratih. Še sem razložil gmotno siromaštvo, ki tare in mori podeželskega duhovnika. Za to misel nista imela ušes. Saj je res težko razumeti, kako ob hranici in dvema prašičkoma živimo štirje ljudje. Obojno misel bosta gotovo na svoj način raznesla po mestu, da pride do pravih ušes.«

Priloga 46: **Okrožnica apelacijskega sodišča Ljubljana**
Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, šk. 908: KBUDB, Ljubljana, 7. 8. 1933, Pov. II/2 No. 2293/7; Razpis z dne 24. 4. 1933, Pov. II/2 No. 1524/2, Okrožnica Predstojništva apelacijskega sodišča Ljubljana z dne 24. 6. 1933, št. SU559-5/33; Razpis Ministrstva pravde z dne 26. 7. 1933, br. 66660

»Po poročilu Kralj. banske uprave Dravske banovine sodišča tega področja v splošnem z nekaterimi redkimi izjemami ne obveščajo ne prvostopnih upravnih oblastev, ne banske uprave o uvedenem kazenskem postopanju in o sodbi zoper duhovnike.

To postopanje nasprotuje predpisom uredbe o poslovnem redu za redna kazenska sodišča.

Pristojna upravna oblastva se morajo obvestiti, če je, zoper duhovnika pokrenjeno kazensko postopanje zbog zločinstva, ali prestopka zoper državne koristi, kakor tudi o omejitvi svobode gibanja (§ 123. uredbe) To velja za vse duhovnike, ne glede na to, ali jih je smatrati v konkretnem primeru za državne uslužbence. V kolikor jih je smatrati za državne uslužbence, pa je po § 121 cit. uredbe obvestiti o uvedenem postopanju in o sodbi zoper duhovnike višje oblastvo. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je uporabiti ta predpis v pogledu duhovnikov, ki so v državni službi po zakonu o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih (univerzitetni profesorji, profesorji srednjih šol in drugih državnih šol, veroučitelji i. t.d.). Pojem drž. uslužbenca pa je po § 14 k. z. razširjen tudi na one osebe, ki vrše z zakonsko proglasitvijo trajno ali začasno javno službo, a ne spadajo pod zakon o uradnikih. Ker je služba tudi ostalih duhovnikov, zlasti onih, ki jim je poverjeno vodstvo matrik, ali ki sodelujejo pri sklepanju braka, torej vršijo v prenešenem delokrogu državne agende, javna služba, za katero so ustanovljeni pogoji v zakonu od 7. maja 1874 št. 50, je šteti tudi nje med osebe, glede katerih je o uvedenem postopanju in o sodbi obvestiti višje oblastvo. Tudi pri cerkveni službi gre za javno službo, če se upošteva, da

smatra zakon za javno službo (§ 47. št. 1 in § 49. odst. 1 k. z.). službo železniških ali brodarskih uslužbencev, uslužbencev zrakoplovov, poštnih telegrafskih telefonskih in tramvajskih uslužbencev (§ 211. k. z.) iz te določbe izhaja, da je pod javno službo v smislu § 14 t. 3. k. z. razumeti vsako službo, ki se vrši v javnem, dasiravno ne neposredno v državnem int[eresu].

Pod višjim oblastvom, katero je v smislu § 121. zgoraj cit. uredbe obvestiti, pa ni razumeti samo višje cerkveno oblastvo, katero ima nad dotičnim duhovnikom vršiti cerkveno disciplino (§ 29. zakona z dne 7. maja 1874 št. 50). ampak tudi višjo upravno oblastvo t. j. kraljevsko bansko upravo. V smislu § 2 in 8. cit. zakona o ureditvi zunanjih pravnih razmerij katoliške cerkve ima državnoupravno oblastvo v zakonu temeljen interes, da je informirano o uvedenem kazenskem postopanju o obsodbi duhovnikov. Po § 2 tega zakona se za dosego cerkvene službe zahteva od strani države vodenje, kater je v nravstvenem in državljanskem oziru neoporečno. Določilo § 8 pa pravi: Če imetnik cerkvene službe ali cerkvene nadarbine izgubi državljanstvo ali je spoznan krivim zločinskim ali takšnih kaznjivih[] dejanj, ki nastanejo iz dobičkaželjnosti, nasprotujejo nravnosti ali povzročajo javno pohujšanje, ima državna prosvetna uprava zahtevati njegovo odstranitev od službe ali nadarbine.

Če je dušebrižnik zakrivil ponašanje, vsled katerega utegne njegovo nadaljnje ostajanje v cerkveni službi biti javnemu redu nevarno, mora državna prosvetna uprava zahtevati njegovo odstranitev od izvrševanja cerkvene službe.

To določbo se uporabljajo tudi na tiste duhovske osebe, ki so pozvane v službo kot namestniki ali začasni oskrbniki ali kot pomočniki.

Državnoupravno oblastvo gotovo ne more uspešno vršiti svoje dolžnosti v zgoraj omenjenem pravcu, če ga sodišča ne obveščajo o uvedenem kazenskem postopanju zoper duhovnike oziroma o sodbah, ki so bile proti njim izrečene ali so postale pravnomočne.

Naročam zato, vsem sodiščem, da uporabljajo predpis § 121. uredbe o poslovnem redu za redna kazenska sodišča tudi v kazenskem postopanju zoper duhovnike in da obveščajo o uvedenem postopanju in o sodbi zoper duhovnike kraljevsko bansko upravi[sic.]. V kolikor bi se kralj. banska uprava obračala na sodišča tudi z zaprosilom, da se ji po pravomočnosti sodbe pošljejo na vpogled dotični kazenski spisi, je postopati v smislu § 14. zakona o občem upravnem postopku z dne 9. novembra 1930.«

Priloga 47: **Pismo bana dr. Draga Marušiča (1884–1964) škofu Rožmanu**
Vir: NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, pismo bana Marušiča škofu Rožmanu z dne 27. 5. 1932, brez številke

»Vsega obžalovanja vredni dogodki in pojavi zadnjega časa me silijo k temu pismu. Kot odgovoren šef politične uprave in čuvar zakonitosti in reda v banovini smatram za svojo dolžnost, da Vas, Prevzvišeni, opozorim na izvestne činjenice, ki morajo neizbežno roditi zle posledice za poedince in celoto, če se pravočasno ne krene s sedanjega pogubnega pota.

V mislih imam gibanje, ki se opaža sporadično povodom raznih cerkvenih prireditev ter shodov narodnih poslancev, ki zavzema v zadnjem času stalno ekstremnejše oblike in se izraža v odporu proti oblastvenim odredbam in organom ter protidržavnih in protidinastičnih enuncijacijah. V tej zvezi hočem omeniti zlasti dogodke v Domžalah, Mengšu, Kaplji vasi, Komendi, Naklem in slednjič v Šenčurju, kjer so bili varnostni organi prisiljeni uporabiti strelno orožje in je bilo več oseb težje ali lažje ranjenih. Bila bi samoprevara, če bi hotel vsem tem pojavom pripisati spontani značaj; nasprotno, vsi dosedanji rezultati uradne preiskave me utrjujejo v prepričanju, da imamo posla s premišljenim, organiziranim in smotreno vodenim pokretom, čigar cilji so v nasprotju ne samo z obstoječimi zakoni, nego tudi z obliko vladavine in obstojem države sploh.

Z obžalovanjem moram v tej zvezi ugotoviti, da se del naše duhovščine aktivno udeležuje tega pogubnega gibanja in, izrabljajoč svoj upliv, katerega uživa vsled svojega vzvišenega poklica, zavaja često nerazsodno ljudstvo do nepremišljenih ali usodnih korakov. Ugotovljeno je, da so bili pri vseh omenjenih prireditvah, ki so zavzele protidržaven in proti dinastičen karakter, med zborovalci duhovniki, na katere pade vsled njihovega intransingentnega zadržanja in demonstrativnega ponašanja velik del odgovornosti za dogodke, ki so sledili. Znani so mi slučaji, da so bile skupine oseb v vinjenem stanju od duhovnikov pripeljane na zborovanje, da motijo tam potek ali celo nasilnim potom preprečijo sestanek, ki je bil oblastveno dovoljen. Podivjanost, ki se na ta način umetno vzgaja med narodom, zavzema že take dimenzije, da povzroča državnim oblastvom resne skrbi in izziva najostrejše protiukrepe. Jasno je, da ne more spričo takih pojavov ostati državna oblast pasivna, pravično, da občutijo inicijatorji in zapeljani vso ostrost zakona. Kakor vsakemu poedincu gre tudi državi kot najvišji upravni in socijalni edinici pravica do samoobrambe. /.../

Kot najvišjemu cerkvenemu dostojanstveniku Vam ne bo težko odvrniti podrejeno Vam duhovščino od aktivnega sodelovanja pri ilegalnem gibanju, čigar ost je naperjena proti najsvetejšim interesom našega komaj osvobojenega naroda in s tolikimi žrtvami priborjene državne samostojnosti. Mesto rovarjenja proti obstoječemu stanju naj nastopi doba pomirjenja in ravno duhovščina je v prvi vrsti pozvana, da služi tej ideji, ideji miru, bratstva in medsebojne ljubezni. Kakor državna uprava pri vsaki priliki uvažuje bistvene interese cerkve in respektira versko čustvovanje naroda, ravno tako upravičena je vsaj minimalna

zahteva, da naj se duhovščina ne udejstvuje tam, kjer se vedoma in smotreno skušajo izpodkopavati državni temelji.«

Priloga 48: **Odgovor škofa Rožmana banu Marušiču**
Vir: NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 15, pismo škofa Rožmana banu Marušiču z dne 31. 5. 1932, brez številke

»Zdi se mi pa, da glede metode pomirjevanja kakeršna se je zadnje čase uveljavljala, ne morem biti povsem Vašega mnenja.

Do neznosnosti tlači gospodarska in socialna kriza naš narod zlasti kmetski živelj, ki težko pričakuje, da mu državna oblast izdatno priskoči na pomoč in olajša bremena, a tega olajšanja še nikjer ne čuti, pač pa izkuša, kako upravni aparat na razne načine brez nujne potrebe žali njegova narodna čustva. Gibanje za nekoliko večje svoboščine slovenskega naroda po mojem globokem prepričanju nikakor ni naperjeno proti obstoju države ali dinastije, ker je izrazito slovenstvo lahko najmočnejši temelj pravega jugoslovanstva.

Mislim, da mora biti – pri vsej doslednosti v apliciranju zakona – za državnika in političnega upravnika merodajna tudi psihologija. Da so varnostni organi in politični uradniki upoštevali ljudsko psiho, po mojem mnenju ne bi bili na sebi morda neznatni incidenti dobili tako oster izraz in rodili obžalovanja vredne posledice, kjer je bilo duhovniku dovoljeno na razburjeno ljudstvo uplivati, se ni zgodilo nič hudega in so se ljudje mirno razšli. Postopanje nižjih varnostnih organov pa povzroča ogorčenje in neverjetno razburjenje. Detajli so Vam, gospod ban, gotovo znani (N. pr. ~~batiniranje~~ kruto pretepanje, nečloveško mučenje žensk itd.)

Koliko je od mene odvisno, bom svojo dolžnost v pomirjenje ljudstva kot škof storil. Priznam pa, da sem storil veliko napako tedaj, ko sem v telefonskem pogovoru iz Zagreba Vam na ljubo odstopil od svojega principa, da aktiven župnik ne more biti hkrati poslanec. Že ob času volitev sem na žalost spoznal, da se je z nastopom gospoda župnika Barleta škofova oseba in avtoriteta tako močno vlačila v politično borbo kot redkokdaj prej. S tem pa je bila sprečena politizacija duhovščine, ki se je od raznih strani želela, in konstatiram, da ne po moji krivdi. Ako bi se jaz ne bil udal ponovnemu pritisku v aferi Barletove kandidature, bi se šenčurski incident bržčas ne bi bil zgodil.

V dno duše sem prepričan, da še ničesar med našim ljudstvom v toliki meri ni ›izpodkopalo državne temelje‹ – da se poslužujem Vaših izrazov – kakor postopanje upravne oblasti in njenih organov v šenčurskem slučaju. To dejstvo me boli in s strahom navdaja, saj pač z menoj vred veste, kdo so resnični notranji sovražniki naše države. Ti se kajpak vesele, ako upravna oblast sama ubija v pretežni večini državljanov zaupanje in vero v avtoriteto in modro pravičnost

države. Saj opažamo, kako se nenadoma iz skritih virov pojavljajo komunistični letaki in prevratna njihova gesla.

Cela vrsta zglednih tudi za državo zaslužnih duhovnikov je v preiskovalne zaporu. Ne morem si misliti, da bi se bil kateri izmed njih res pregrešil zoper državo ali dinastijo. Upam, da je preiskava že toliko napredovala, da bodo ti duhovniki čimprej izpuščeni v pomirjenje najmanj 90% prebivalstva in da bodo zopet mogli vršiti svojo dušnopastirsko službo, česar narod bridko pogreša.«

Priloga 49: **Očitki šolskega upravitelja Draga Blažiča župniku**
Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876: Pismo šolskega upravitelja Draga Blažiča, dne 21. 1. 1932, št. 23

»Zgodi se tudi, da nastopa veroučitelj proti Sokolu in sokol. naraščaju; v šoli mogoče ne upa naravnost, pač pa v cerkvi pri šolskih mašah. Dne 20. tm. je tuk. veroučitelj imel pri maši (lahko se reče pri šolski maši, ker druge maše to nedeljo ni bilo, otroci pa morajo biti pri maši) govor, v katerem je med drugim iznesel proti S. K. J. dokazane in priznane besede: Sokolska pravila so protiverska, kdor je Sokol ne more biti dober katoličan, stariši, ne pustite svojih otrok k Sokolu in naraščaju in več drugih izpadov proti Sokolu.

Vsled navedenih obdolžitev na eni strani, dolžnosti, ki jih nalaga podpisanemu ne samo nacionalna zavest, temveč tudi zakon in razne naredbe na drugi strani, nastanejo za podpisanega sledeča nerešena vprašanja posebno še z ozirom na to, da ne bi nastale neljube afere, če bi ravnal podpisani tako kakor mu veleva zakon, nacionalna zavest in logični sklepi:

1. Ali sme podpisani v šoli otrokom, ki so bili navzoči pri hujskajočem govoru v cerkvi pojasniti v primernih, dostojnih besedah neresničnost veroučiteljevih besed.
2. Ali sme veroučitelj v šoli pri veronauku replicirati na pojasnila šol. upravitelja, ali je podpisani upravičen podvzeti tozadevno kakšne korake.
3. Ali sme podpisani otrokom svetovati, da v ponovnem slučaju prostaškega hujskanja v cerkvi zapuste hram božji, sokolski deci in naraščajnikom pa to ukazati.
4. Ali naj preide podpisani preko nedeljske pripovedi in otrokom priliki sokolske ure ne omeni o natolcevanju dne 20. tm.«

Priloga 50: **Izjava Jožefa Ocepka z zaslišanja na okrajnem glavarstvu Radovljica**
Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876: Radovljica, 27. 1. 1932

»Odločno izjavljam, da na prižnici o Sokolu Kraljevine Jugoslavije nisem prav nič govoril pač pa sem samo prečital poslanico jugoslovanskih škofov iz leta 1921 kot uradni akt. smatram, da je čitanje te spomenice še dandanes dovoljeno kar dokažem s sledečim dokazilom:

1. Moj tovariš Perko Janez [1880–1960], župnik v Šmarjeti na Dolenjskem je nekoč prečital, in sicer lansko leto že omenjeno poslanico, na prižnici. Ko je bil ovaden, je bil oproščen.
2. Ker sem pa dvomil, je li čitanje omenjene poslanice res še dovoljeno, sem se v zadevi informiral pri škofijskemu ordinarijatu v Ljubljani, kjer se mi je reklo, da je čitanje omenjene poslanice dovoljeno v tistih župnijah, kjer to dušni pastir spozna za potrebno, ni pa dovoljeno k poslanici pristavljati karkoli, odnosno poslanico komentirati.
3. Končno sem se v dvomu, je-li dovoljeno čitanje poslanice ali ne, obrnil še na dr. Mohoriča Jakoba, odvetnika v Ljubljani, ki je tudi rekel, da je čitanje samo dovoljeno.

Glede na vse to izjavljam ponovno, da na predmetni dan sploh nisem pridigoval, temveč sem samo čital poslanico. Po prečitanju sem takoj zaključil brez vsakega komentiranja in razpravljanja. Priče temu so vsi takratni moji poslušalci, ki jih lahko naštejem tudi posamič, ako je potrebno.

Pripominjam še, da sem na prižnici, predno sem začel čitati, dvakrat glasno poudaril: Danes bom samo čital in prav nič govoril.

Kar pa sem čital, je označeno v prilogi spisa, ki teče v zadevi pri okr. sodišču v Radovljici to je o tam priloženem Škofijskem listu.«

Priloga 51: **Pritožba župnika Ocepka**

Vir: AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, II/pov 1-200, šk. 876. Župnik Ocepek se je namreč pritožil preko odvetnika Mohoriča Jakoba iz Ljubljane 16. decembra 1931

»Podpisani Ocepek Josip, župnik, Ovsiše, sem bil s sodbo naslovnega sreskega poglavarja z dne 5. 12. 1931, št. Pov. 865/2, obsojen po čl. 74. zakona o notranji upravi, in sicer radi tega, ker da sem proti volitvam javno agitiral. Obsojen sem bil radi tega na globo Din 500.

Zoper to sodbo se pritožujem na Kr. bansko upravo Dravske banovine v Ljubljani, ki naj moji pritožbi ugodi, izpodbijano sodbo razveljavi in me oprosti vsake krivde in kazni.

Nisem zagrešil nikake nedostojnosti, ki bi se mogla kaznovati po čl. 74. zakona o notranji upravi. Če sem agitiral proti volilni udeležbi, se s tem nisem pregrešil sploh proti nobenemu veljavnemu zakonu. Člen 54. Ustave izrecno določa, da so volitve svobodne. Isto izhaja tudi iz volilnega zakona samega. Ni si pa mogoče misliti volilne svobode brez svobodne agitacije – za volitve – in proti

volitvam. Po besedilu volilnega zakona je nedopustna in kazniva edino-le agitacija z nasiljem in pretnjami, odnosno s podkupovanjem z darili in službami. Vsaka druga agitacija, - tudi proti volitvam, - je po ustavi in po volilnem zakonu dovoljena, samo da ne nasprotuje strožjim predpisom splošnega kazenskega zakona.«

Priloga 52: **Pismo župnika Ivana Pečnika škofu Gregoriju Rožmanu**
Vir: NŠAL 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, šk. 5, pismo Ivana Pečnika, 14. 11. 1931

»Obračam se v tretje na Vas. Oprostite, da sem tretjič in zadnjič bolj odločen. Imam velike in važne razloge, ki so deloma tudi Vam, prevzvišeni, znani. Dostavljam še toliko, da je najtehtnejši razlog mojega umika ta, ker nisem ves čas do zadnjega v vseh svojih nadrejenih našel niti malo moralne opore. Karakteristično je, da so tudi dan, ko je bil od banske uprave poslan dekret moje odslovitve, zastopniki naše duhovščine z novomeškim g. proštom na čelu spoštljivo sprejeli bana na agitacijsko potovanje v Novo mesto. In to se je zgodilo kljub temu, da je g. prošt sprejel od dr. Korošca navodilo, da naj bi se duhovščina sprejema ne udeležila.

Drugo dejstvo: ko se je v soboto tik pred volitvami po šmihelski fari govorilo, da je naš gospod župnik tudi za volitve, sem sam radoveden in na prošnjo naših študentov agitatorjev, šel k g. župniku in ga prijazno prosil pojasnila. Odgovoril mi je dobesedno: Kaj bodo sedaj mene študentje komandirali? Pa tudi kaplani me ne bodo politiko učili!

Prevzvišeni! Nočem se vsiljevati nikjer in nikomur! Tudi ne bom več poslušal očitkov, da sem jaz tisti, ki zgago delam. Spoznal sem, da so stvari dozorele do kraja, zato se umaknem. Če pa bi to ev. nasprotnikom v znamenje našega umika kot mi hočejo dokazati nekateri prijatelji in so baje to sporočili tudi v Ljubljano, odgovarjam: Nisem bil prvi, ki sem stopil nazaj in se umaknil.

Prevzvišeni! Sklicujoč se na Vašo obljubo in na žalostna dejstva sporočam svoj sklep: Jutri, to je v nedeljo, 15. nov. se bom jaz na Potovrhu eni naših podružnic na tihem poslovil od Šmihela. Do četrtka (19. 11.) bom uredil svoje stvari in v petek izginem iz Šmihela. Če bom ta čas dobil od Vas prevzvišeni, dekret, se bom pač po njem ravnal, če ga ne dobim, bom šel iz škofije. Prej pa bom povedal še vsem svojim preganjalcem, da sem šel prostovoljno in ostal to, kar sem bil.

Prevzvišeni! Oprostite! Nisem Vas hotel kakorkoli žaliti. Le žalostna dejstva predvsem iz naše strani so me prisilila, da sem Vam tole napisal. Želel pa bi vsekakor, da to pismo ne pride drugim v roke.«

17 VIRI IN LITERATURA

Arhivi

Arhiv Republike Slovenije (SI AS)[898]

- SI AS 63 Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere, 1919–1924, šk. 9.
- SI AS 68, KBUDB, f. BAN 29–11, 1–6000, 1928, 1929; 1930, 25001–0; 1-10000, 1930; L. 1939, 1–4500.
- SI AS 68, KBUDB, f. BAN 29-1, 1924–34; L. 1935–41.
- SI AS 68, KBUDB, f. BAN, 1924–41, 29–18.
- SI AS 68, KBUDB, f. BAN, 1924–32, 29–10.
- SI AS 68, KBUDB, f. 29–3, BAN, L. 1936, 1–8000.
- SI AS 85 Veliko županstvo ljubljanske oblasti, oddelek za vere: Personala[sic.], popravila cerkva, imenovanja župnikov, draginske doklade, problematika župnij, volila župnijam, f. 1, 2, 3, 4, 5.
- SI AS 129, Okrajno glavarstvo Kamnik, f. 5.
- SI AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj, 605–621, f. 38, 46, 48.
- SI AS 133, Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica, f. 239.
- SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica, f. 842, 858, 876, 908.
- SI AS 351, KK, neurejen fond.[899]
- SI AS 921, Alfonz Levičnik, f. 2.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

- NŠAL, ŽA Adlešiči, razne knjige, f. 2.
- NŠAL, ŽA Bled, razne knjige, f. 6.
- NŠAL, ŠAL, Spisi V., Duhovniško podporno društvo: 1877–1960, f. 53.
- NŠAL, ŠAL, Disciplinske zadeve: 1871–1929, Direktoriji: 1894–1937, f. 39.
- NŠAL, Spisi V., Katehetski pouk: 1922–1927, f. 78.
- NŠAL, 14, Vizitacije: 1920–1925, f. 16; 1926–1930, f. 17; 1933–1934, f. 19.
- NŠAL, 15, Sejni zapisniki konzistorija: 1898–1943, f. 5.
- NŠAL, 204, Podporno društvo za duhovnike ljubljanske škofije, f. 1, 4.
- NŠAL, 331, Zapuščine škofov: Anton Bonaventura Jeglič, f. 4.
- NŠAL, 332, Zapuščine škofov: škof Gregorij Rožman, f. 5, 15, 16.
- NŠAL, 445, Zapuščine duhovnikov: Hans Högler, f. 21.
- NŠAL, 451, Zapuščine duhovnikov: Anton Koblar, f. 22, 24.
- NŠAL, 456, Zapuščine duhovnikov: Jožef Šiška, f. 42.
- NŠAL, 466, Zapuščine duhovnikov: Janez Kalan, f. 67.

[898] Arhiv Republike Slovenije (SI AS)

[899] Ta fond je naveden z letnico in številko spisa, ker gradivo še ni urejeno in fascikli niso označeni po številkah.

- NŠAL, 498, Zapuščine duhovnikov: Andrej Zupanc, f. 140 (1).[900]
- NŠAL, 468, Zapuščine duhovnikov: Viktor Steska, f. 1, 5, 8.
- NŠAL, 468, Zapuščine duhovnikov: Alojzij Stroj, f. 85, 86.
- NŠAL, 486, Zapuščine: Alojzij Merhar, f. 115.
- NŠAL, 491, Zapuščine duhovnikov: Matija Škerbec, f. 133.
- NŠAL, 526, Zapuščine duhovnikov: Kristjan Cuderman in Ivan Šašelj, f. 210.
- NŠAL, 532, Zapuščine duhovnikov: Jože Gregorič, f. 219, 223.
- NŠAL, 542, Zapuščine duhovnikov: Ivan Pečnik, f. 242.
- NŠAL, 544, Zapuščine duhovnikov: Jagodic Jože, f. 282.
- NŠAL, 579 Zapuščine duhovnikov: Rudolf Besel in Stanko Premrl, f. 406.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

- NŠAM, Vizitacije: P 61, 1921–1928, f. 16.
- NŠAM, Zbirke: zapuščine duhovnikov, Golec Januš, f. 2.
- NŠAM, Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1925, f. 1.
- NŠAM, Škofijska pisarna, predal P2, sig. 1202, P2 1934, 1935, 1936, 1939 (po delovodniku) duhovniki – državljanstvo (30. leta), f. 3.

Uradni listi in zakoniki

- *Codex iuris canonici: Zakonik cerkvenega prava 1917*, Ljudska knjigarna, Ljubljana 1944.
- *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, Katoliška tiskarna, leto 1912.
- *Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane*, C. k. dvorna in državna tiskarna, Dunaj: 1868, 1869, 1874, 1883, 1885, 1892, 1893, 1894, 1896, 1898, 1905, 1907, 1913, 1914 in 1918.
- *Zakon za vojvodino Kranjsko o šolskem nadzorstvu z dne 23. oktobra 1912*, Katoliška bukvarna, Ljubljana 1912.
- *Zakon o uradnikih z dne 31. marca 1931*, Tiskovna zadruga, Ljubljana 1932.
- *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, Ljubljana, 1918, 1919.
- *Uradni list Deželne vlade za Slovenijo*, Ljubljana, 1919, 1920, 1921.
- *Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo*, Ljubljana, 1921, 1922.
- *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, Ljubljana, 1925, 1926, 1928, 1929.
- *Uradni list Dravske banovine*, Ljubljana, 1929.
- *Uradni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine,* Ljubljana, 1929, 1930.
- *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, Ljubljana, 1931, 1933.
- *Ljubljanski škofijski list*, knezoškofijski ordinariat, Ljubljana, 1917, 1918, 1919, 1922, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1932, 1933, 1934, 1937, 1938, 1940.
- *Lavantinske škofije uradni list*. Lavantinski knezoškofijski ordinariat, Maribor, 1923.
- *Oglasnik lavantinske škofije*. Lavantinski knezoškofijski ordinariat, Maribor, 1924, 1928, 1931, 1932, 1934, 1935.

[900] V seznamu NŠAL je fond naveden pod št. 140, na sami škatli je novo oštevilčenje, škatla 1, zato zaradi jasnosti navajamo obe številki.

Šematizmi, godišnjaki, leksikoni

- *Catalogus Cleri et benficiourm ecclesiasticorum dioecesis labacensis*. Labaci MDCCCXV (1915).
- *Krajevni leksikon dravske banovine,* Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani, Ljubljana 1937.
- *Letopis Cerkve na Slovenskem*, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.
- *Letopis ljubljanske škofije za leto 1924, 1926, 1928, 1930, 1932, 1935*, Škofijski ordinariat v Ljubljani, Ljubljana.
- Manakin, Viktor. *Almanah Kraljevine Jugoslavije: opšta državna uprava*, Glavno uredništvo almanaha Kraljevine Jugoslavije, Zagreb 1932.
- *Opči šematizem katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939.
- *Splošni pregled Dravske banovine*, KBUDB, Ljubljana 1939.
- *Statistični godišnjak 1929*, knjiga I., Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1932.
- *Statistični godišnjak 1940*, knjiga X., Opšta državna statistika, Beograd 1941.
- *Šematizem lavantinske škofije za leto 1928*, Knezoškofijski ordinariat Maribor, Maribor 1929.
- *Šematizem ljubljanske nadškofije*, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 1993.

Časopisi

- *1551* 1 (1936), Akademsko glasilo za univerzna in javna vprašanja, Ljubljana, št. 3.
- *Bogoljub*, 1923.
- *Cerkveni glasnik za tržiško župnijo*, 1928.
- *Domovina*, 1921, 1925, 1933.
- *Delavska pravica. Glasilo krščanskega delovnega ljudstva*, 1928, 1939, 1940.
- *Izvestja SKAS*, 1928, 1929, 1934, 1937, 1938.
- *Jutro***,** 1921, 1922, 1925, 1932, 1933.
- *Kmetijski list. Glasilo SKS***,** 1919, 1920, 1925.
- *Ljubljanski zvon*, 1922, 1932.
- Male novice, 1919.
- *Murska krajina*, 1932.
- *Neodvisnost*, 1937.
- *Nova pravda*, 1920, 1937.
- *(Novi) Domoljub*, 1919, 1925, 1929.
- *Novine*, 1919, 1920, 1932, 1938
- *Proletarec*, 1920.
- *Slovenec***,** 1919, 1920, 1921, 1925, 1927, 1931, 1932, 1933, 1936, 1939.
- *Slovenski delavec*, 1937.
- *Slovenski gospodar*, 1921, 1928, 1940.
- *Slovenski narod*, 1871, 1920, 1921, 1924, 1925, 1933.
- *Slovenski učitelj***,** 1900, 1907, 1918, 1919, 1920, 1921, 1923, 1927, 1930.
- *Sokol-vestnik sokolske župe v Ljubljani*, 1936.

- *Straža*, 1922.
- *Učiteljski tovariš***,** 1918, 1919, 1920, 1921, 1925.
- *Vestnik prosvetne zveze*, 1924.
- *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 1898, 1907.
- *Vzajemnost: stanovsko glasilo slovenske duhovščine,* 1913, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1927, 1928, 1933, 1937.

Monografije in zborniki

Brez navedenega avtorstva:

- *Največja naloga našega časa*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1925.
- *Österreichische Geldgeschichte*. Oesterreichische Nationalbank, Wien 2020.
- *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923*, Glavni pripravljalni odbor, Ljubljana 1924.
- *Prazniki slovenskih občin*, Skupnost slovenskih občin, Ljubljana 1975.
- *Univerza v Ljubljani in njeni rektorji*, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2006.
- *Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote*, Seitz, Gorica 1892.
- *Za versko šolo: rešite otroka!*, Društvo Krščanska šola, Prevalje 1924.
- *II. evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935*, Kongresni odbor, Ljubljana 1936.

Z navedenim avtorstvom:

- Adriány, Gabriel. Die Kirche in den einzelnen Ländern: Die Kirche in Nord-, Ost- und Südosteuropa, v: *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert* (ur. H. Jedin), Band VII, Freiburg, Basel, Wien, Herder 1979.
- Ahčin, Ivan. *Izgubljeni spomini na dr. Antona Korošca* (ur. B. Godeša, E. Dolenc et al.), Nova revija, Ljubljana 1999.
- Ambrožič, Matjaž. *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta: (1898–1917)*, Viri št. 26, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007.
- Andrejka, Rudolf, ur. *Splošni pregled Dravske banovine*. KUDB, Ljubljana 1939.
- Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992.
- Benedik, Marko. Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku, v: *AES 27*, ur. M. Benedik, B. Kolar, Inštitut za zgodovino Cerkve TEOF, Ljubljana 2005.
- Bergant, Zvonko. *Slovenski klasični liberalizem*, Nova revija, Ljubljana 2000.
- Blaznik, Pavle et al., ur. *Zgodovina agrarnih panog*, zv. II., DZS, Ljubljana 1980.
- Božič, Branko. *Oris zgodovine Slovencev*, DZS, Ljubljana 1980.
- Budkovič, Tomaž. *Bohinj 1918–1941: življenje ob meji*, Društvo Mali vojni muzej, Bohinj 2014.
- Cvelfar, Bojan. *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnama*, Ljubljana 2017.
- Čepić, Zdenko. *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955*, INZ, Ljubljana 1995.
  - *Zgodovina Slovencev*, CZ, Ljubljana, 1979.
  - ur. et al. Življenje in delo dr. Antona Korošca, INZ, Ljubljana 1991.

- Ćubelić, Ivan. *La conferenca episcopale della Jugoslavija 1918–1992: fisionomia dell'istituto ed evoluzione del diritto particolare*, Pontificia università lateranense, Roma 1998.
- Čipić Rehar, Marija et al. *Med sodbo sodišča in sodbo vesti: dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*, Družina, Ljubljana 2009.
- Čuješ, Rudolf. *Dr. Lambert Ehrlich stražar naših svetinj*, Raziskovalni center za slovensko kulturo, Antigonish 1992.
- Čuk, Ivan in Vesta, Aleks Leo. *Prevarani sokol*, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2017.
- Davies, Norman. *Zgodovina Evrope 2*, Modrijan, Ljubljana 2013.
- Divjak, Milan. *Šola – morala – cerkev na Slovenskem*, Enotnost, Ljubljana 1995.
- Dolenc, Ervin, *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*, CZ 1996.
- Dolenec, Ivan. *Moja rast*, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1973.
- Dolgan, Marijan, ur. *Kriza revije »Dom in svet«*, Založba ZRC, Ljubljana 2001.
- Dolinar, France M., ur. *Ljubljanska škofija.* Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2011.
  - Slovenska cerkvena pokrajina, v: *AES* 11, ur. M. Benedik, B. Kolar, Inštitut za zgodovino Cerkve TEOF, Ljubljana 1989.
- Drnovšek, Marjan. *Izseljenstvo »rakrana« slovenskega naroda: od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije.* Nova revija, Ljubljana 2010.
- Erjavec, Fran. *Slovenci: Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled*, zv. 6, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1923.
  - *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Prosvetna zveza, Ljubljana 1928.
- Finžgar, Fran Saleški. *Leta mojega popotovanja*, MD, Celje 1957.
- Gantar, Kajetan. *Utrinki ugaslih sanj*, Slovenska matica, Ljubljana 2005.
  - *Zasilni pristanek*, Slovenska matica, Ljubljana 2011.
- Gosar, Andrej. *Banovina Slovenija*, Dejanje, Ljubljana 1940.
  - *Za krščanski socializem*, Založba socialne misli, Ljubljana 1923.
- Grafenauer, Božo. *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno–organizacijske strukture*, UM PF, Maribor 2000.
- Hočevar, Ciril. *Sokolski katekizem*, Sokolska župa Maribor, Maribor, 1923.
- Hribar, Spomenka. *Edvard Kocbek in križarsko gibanje*, Založba obzorja Maribor, Znamenja 105, Maribor 1990.
- Ilešić, Svetozar. *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja*, Geografski inštitut na UKA, Ljubljana 1939.
- Inkret, Andrej. *In stoletje bo zardelo*, Modrijan, Ljubljana 2011.
- Inzko, Valentin. *Zgodovina Slovencev do leta 1918*, Mohorjeva založba, Celovec, Dunaj 1991.
- Jagodic, Jože. *Majhen oris velikega življenja: nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, MD, Celje 2013.
  - *Mojega življenja tek. Spomini*, samozaložba, Celovec 1974.
- Jan, Juro. *Valutno vprašanje*, samozaložba, Maribor 1922.

- Jeglič, Anton Bonaventura. *Ženinom in nevestam: pouk za srečen zakon*, Katoliška tiskarna, Ljubljana 1910.
- Jeraj, Josip. *Državljanska vzgoja*, samozaložba, Maribor 1926.
  - *Slovenci in Jugoslavija*, Tiskarna sv. Cirila, Maribor 1940.
- Juhant, Janez. *Človek, religija, nasilje in kultura smrti: duhovno-psihološka študija človeka*, znanstvena knjižnica 63, UL TEOF, Ljubljana 2018.
  - *Idejni spopad II: Katoličani in revolucija*, Znanstvena knjižnica 20, TEOF, Ljubljana 2010.
  - *Občutek pripadnosti*, MD, Celje 2009.
- Juhant, Janez in Valenčič, Rafko, ur. *Družbeni nauk Cerkve*, MD, Celje 1994.
- Jurač, Jožko. *Kralj umira*, Delavska založba, Ljubljana 1936.
- Koblar, France. *Moj obračun*, Slovenska matica, Ljubljana 1976.
- Kocbek, Edvard. *Zbrano delo* (ur. A. Inkret idr.), DZS, Ljubljana 1991–2017.
- Kolar, Bogdan, ur. *90 let Teološke fakultete*, UL TEOF, Ljubljana 2009.
- Kolarič, Jakob. *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, I., II. in III. del, Družba sv. Mohorja, Celovec 1967–1973.
- Kos, Janko. *Duhovna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana 1996.
- Kovačič, Franc. *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor 1928.
- Kragl, Viktor. *Kronika duhovnije Trzin do l. 1938* (ur. B. Guček), Župnija Trzin, Trzin 2015.
- Kremenšek, Slavko. *Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941*, MK, Ljubljana 1972.
- Kresal, France. *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*, CZ, Ljubljana 1998.
- Kušej, Rado. *Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci*, samozaložba, Ljubljana 1922.
  - *Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, Juridična fakulteta, Ljubljana 1927.
  - *Konkordat: ustava in verska ravnopravnost*, J. Blasnika nasl., Ljubljana 1937.
  - *Konkordat: Ustava in verske skupnosti*, Univerzitetna tiskarna in litografija d.d. Ljubljan 1937.
- Lampret, Jože. *Med zvezdo in križem: spomini Jožeta Lampreta*, ur. L. Dornik Šubej, Muzej, Velenje 2011.
- Lubej, France. *Odločitve*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1980.
- Maček, Jože. *Kranjski verski sklad*, MD, Celje 2006.
- *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), MD Celje, Celje 1990.
- Martelanc, Ivan in Premrov, Josip. *VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja Ljubljana 25.–30. VII. 1939*, Odbor za VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja, Ljubljana 1940.
- Mal, Josip. *Zgodovina slovenskega naroda: II. del*, MD, Celje 1993.
- Mithans, Gašper. *Jugoslovanski konkordat. Pacem in discordia ali jugoslovanski »kulturkampf«*, Razpoznavanja št. 30, INZ, Ljubljana 2017.
- Montanar, Ilaria. *Il vescovo lavantino Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) tra il declino dell'impero Austro-ungarico e l'avvento del comunismo in Jugoslavija*, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma 2007.

- Nadrah, Ignacij. *Spomini in semeniška kronika 1941–1944* (ur. M. Ambrožič), Viri št. 30, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2010.
- Novak, Viktor. *Magnum crimen*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1948.
- Odar, Alojzij. *Katekizem o Katoliški akciji z razlago*, Katoliška akcija v Sloveniji IV., Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1939.
  - *Kleriki*, neobjavljena skripta v tipkopisu, Ljubljana 1942.
- Pančur, Andrej. *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, Zgodovinsko društvo, Celje 2003.
- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno*, zbirka Razpoznavanja, INZ, Ljubljana 2005.
  - *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji*, Razpoznavanja št. 20, INZ, Ljubljana 2013.
  - *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri št. 13, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1998.
  - *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*, Modrijan, Ljubljana 1998.
- Pelikan, Egon. *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, Obzorja, Maribor 1997.
- Pirc, Ivo in Baš, Franjo. *Socialni problemi slovenske vasi*, I. zv., Socialno ekonomski institut v Ljubljani, Ljubljana 1938.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Lipa, Koper 1995.
- Pius XI. *Pismo sv. očeta brazilskim škofom o katoliški akciji. Značaj KA. KA in verske družbe*, Knjižnica katoliške akcije, Ljubljana 1936.
- Pivko, Ljudevit. *Sokolstvo I.*, Sokolska župa Maribor, Maribor 1922.
- Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*, Slovenska matica, Ljubljana 1971.
- Poč, Martin. *Duhovski poslovnik.* Katoliška bukvarna, Ljubljana 1900.
- Pregelj, Ivan. *Plebanus Joannes*, Naša založba, Trst 1921.
- Prelovšek, Damjan. *NUK. Narodna in univerzitetna knjižnica*, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2010.
- Prepeluh, Albin, *Pripombe k naši prevratni dobi: z zemljevidoma Koroške in Primorja*, Založba univerzitetne tiskarne, Ljubljana 1938.
- Prunk, Janko. *Kratka zgodovina Slovenije.* Založba Grad, Ljubljana 1998.
  - *Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda*, CZ, Ljubljana 1977.
- Prunk, Janko in Toplak, Cirila. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, FDV, Ljubljana 2005.
- Ribnikar, Peter, ur. *Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Narodna vlada: sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921*, ARS, Ljubljana 1998.
  - *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919*, ARS, Ljubljana 1998.
- Rode, Matija. *Škof proti župniku*, Glas svobode, Chicago 1913.
- Rus, Josip Andrej. *Pričevanja in spomini*, Založba Borec, Ljubljana 1989.

- Salmič, Igor. *Le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni/Jugoslavija (1922–1935) e la mancata ratifica (1937–1938)*, Pontificia Università, Roma 2013.
- Slavič, Matija. *1877–1958 zbornik referatov*, Pravnozgodovinski inštitut Pravne fakultete, Maribor 1997.
- Škerbec, Matija. *Šenčurski dogodki*, KTD Kranj, Kranj 1937.
- Škulj, Edo. *Župnik Karel Škulj (1883–1958): ob 50-letnici smrti*, Župnija Dolenja vas, Dolenja vas 2008.
- Štih, Peter in Simoniti, Vasko. *Slovenska zgodovina do Razsvetljenstva*, Korotan in MD, Ljubljana, Celovec 1996.
- Terseglav, Franc. *Zlata knjiga slovenskih orlov*, Mladost, Ljubljana 1910.
- Trček, Fran. *Oris zadružništva*, III. izdaja, Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani, Ljubljana 1939.
- Uratnik, Filip. *Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije*, Tiskovna zadruga v Ljubljani, Ljubljana 1933.
- Ušeničnik, Aleš. *Izbrani spisi: II. zvezek*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1940.
  - *Izbrani spisi*: *IV. zvezek*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1940.
  - *Obris socialnega vprašanja*, Misijonska tiskarna, Domžale-Groblje 1938.
- Veraja, Fabijan, Kljaić, Stipe. *Nikola Moscatello savjetnik jugoslavenskog poslanstva pri svetoj stolici: »Uspomene« u svjetlu dokumenata; Doprinos povijesti katolicizma u Jugoslaviji (1922–1946)*, Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima, Rim 2014.
- Vilfan, Sergij. *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana 1996.
- Vogrinec, Anton. *Nostra maxima culpa*, Znamenje, Petrovče 1996.
- Zabret, Franc. *Orlovstvo. Doneski k ideologiji orlovskega programa*, Orlovska podzveza v Ljubljani, Ljubljana 1924.
- Zečević, Monči lo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje*, Obzorja, Maribor 1977.
- Žebot, Ciril. *Korporativno narodno gospodarstvo*, Družba sv. Mohorja, Celje 1939.

Članki

- Iz Avstrije v Jugoslavijo, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 205.
- Ambrožič, Franc. Desetletna rast slovenske Katoliške akcije, v: *Bogoslovni vestnik* 17, Ljubljana 1937, str. 50–62.
  - Desetletna rast slovenske Katoliške akcije, v: *Bogoslovni vestnik* 20, Ljubljana 1940, str. 133–148.
- Ambrožič, Matjaž. Ljubljanska škofija od knezoškofa Pogačarja do prve svetovne vojne, v: *Ljubljanska škofija* (ur. F. M. Dolinar), Ljubljana 2011, str. 109–142.
  - Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada, v: *Bogoslovni vestnik* 72, Ljubljana 2012, str. 71–88.
- Andrejka, pl. Rudolf. Bera, v: *Slovenski pravnik* 28, Društvo Pravnik, Ljubljana 1912, str. 299–307.

- Bera, v: *Slovenski pravnik* 29, Društvo Pravnik, Ljubljana 1913, str. 1–5; 109–114; 353–360.

- Brecelj, Anton. Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 437–461.
- Brejc, Janko. Od prevrata do ustave, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 160–215.
- Bogataj, Lovro. Uprava dravske banovine, v: *Krajevni leksikon dravske banovine*, Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani, Ljubljana 1937, str. 1–8.
- Čepić, Zdenko. Slovenske politične stranke o agrarni reformi med svetovnima vojnama, v: *Zgodovinski časopis* 49, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1995, str. 259–280.
- Čuk, Silvester. Ivan Meštrović, v: *Ognjišče* 37 (2002), št. 1, str. 81.
- Dolenc, Janez. In memoriam – dr. Tine Debeljak, v: *Loški razgledi* 36, Muzejsko društvo Škofja Loka 1989, str. 132–133.
- Dolenec, Metod. Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12. Vidovdanske ustave, v: *Zbornik znanstvenih razprav* 2, Profesorski zbor juridične fakultete, Ljubljana 1921–22, str. 160–196.
- Dolinar M., France. Odnos med lavantinskim škofom Ivanom J. Tomažičem in ljubljanskim škofom Gregorijem Rožmanom, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 293–301.
  - Cerkvenoupravna podoba Slovenije, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju,* ur. M. Benedik, J. Juhant, B. Kolar, Družina, Ljubljana 2002, str. 7–24.
- Dolžan, Janko. Razvoj zdravstvene zakonodaje, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 489–490.
- Dragoš, Srečo. Strategije Katoliške cerkve na Slovenskem, v: *Družboslovne razprave* 12, FDV in Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1996, str. 27–42.
  - »Do skrajnosti za sveto stvar!«, v: *Družboslovne razprave* 14, FDV in Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1998, str. 121–133.
  - Socialne posledice političnih konfliktov Katoliške cerkve z državo, v: *Socialno delo* 39, FSD UL, Ljubljana, 2000, str. 71–91.
- Filipič, France. *Komunistična partija Slovenije*, v: *ES* 5, ur. M. Javornik, MK, Ljubljana 1991, str. 232–234.
- Firš Matjašič, Mateja. Voditelj v bogoslovnih vedah in njegov urednik dr. Franc Ksaver Lukman, v: *Studia historica Slovenica 7*, Znanstveno raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, Maribor 2007, str. 909–924.
- Gabrič, Aleš. April l. 1941 na Slovenskem ozemlju. v: *Slovenski zgodovinski atlas* (ur. D. Bajt, M. Vidic), Nova revija, Ljubljana 2011, str. 180.
- Gabrič, Aleš. Boj za katoliški tisk, v: *Miscellanea AES* 38, ur. B. Kolar, Inštitut za zgodovino Cerkve TEOF, Ljubljana 2016, str. 307–323.
- Gašparič, Jure, Šorn, Mojca. Poklicna struktura poslancev Narodne skupščine Kraljevine SHS/Jugoslavije, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja/novejšo zgodovino* 53, INZ, Ljubljana, 2003, str. 37–47.
- Gianetto, Ubaldo. Ljudska kateheza, v: *Katehetsko-pedagoški leksikon* (ur. F. Škrabl), Ljubljana 1992, str. 353–354.

- Goličnik, Jože. Škof dr. Ivan Jožef Tomažič – kanonik, dekan in prošt, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 51–59.
- Granda, Stane. Nepravi človek v nepravem času?, v: *Resnica vas bo osvobodila* (ur. M. Knep), Družina, Ljubljana 2009, str. 47–55.
  - Ušeničnikov pogled na socialne in gospodarske razmere njegovega časa na Slovenskem, v: *Aleš Ušeničnik. Čas in ideje*, ur. M. Ogrin, J. Juhant, MD, Celje, Ljubljana 2004, str. 25–38.
  - Odnos med Korošcem in ljubljanskim škofom Antonom Bonaventuro Jegličem v luči njegovega dnevnika, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje 77*, Maribor 2006, str. 45–54.
  - Lambert Ehrlich in slovensko zgodovinopisje, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2002, str. 321–330.
- Grdina, Igor. Ivan Hribar, »jedini resnični radikalec slovenski«. Poskus gesla v biografskem leksikonu, v: *Hribarjev zbornik* (ur. I. Grdina, M. Matjašič Friš), Založba ZRC, Ljubljana 2010, str. 65.
- Grivec, Franc. Pravoslavna nevarnost?, v: *Čas* 9, Ljubljana 1915, str. 8–20.
  - Nova kulturna orientacija, v: *Čas* 13, Ljubljana 1919, str. 1–16.
- Hafner, Josip. Orel, v: *Čas* 17, Ljubljana 1923, str. 17–30.
- Hartman, Bruno. Maribor v Napotnikovem času, v: *Napotnikov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1993, str. 36–45.
- Hohnjec, Josip. O ustavi naše države, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 295–338.
- Jerič, Josip. Narodni svet, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 144–160.
- Jovan, Josip. Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 483–537.
- Juhant, Janez. Ehrlich, komunizem in slovenski narod, v: *V zvestobi narodu in veri. Lambertu Ehrlichu ob 70-letnici smrti in Filipu Terčelju ob 120-letnici rojstva*, ur. J. Juhant, M. Centa, znanstvena knjižnica 43, UL TEOF, Ljubljana 2015, str. 64–79.
  - Rožman in križarji, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2001, str. 159–172.
  - Škof Rožman in slovenski katoličani v tridesetih letih, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2001, str. 205–223.
  - Odnos škofa Jegliča do politika in duhovnika Korošca, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja/novejšo zgodovino* 31, INZ, Ljubljana 1991, str. 75–81.
- Kłoczowski, Jerzy. Katholiken und Protestanten in Ostmitteleuropa, v: *Die Geschichte des Christentums: Religion, Politik, Kultur. Erster und zweiter Weltkrieg Demokratien und totalitäre Systeme (1914–1958)*, ur. J.-M. Mayeur, K. Meier, Herder, zv. 12, Freiburg, Basel, Wien 2010, str. 872–912.
- Koblar, France. Dom in svet, v: *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937* (ur. M. Dolgan), Založba ZRC, Ljubljana 2001, str. 9–31.
  - Sokol Kraljevine Jugoslavije in ustvarjanje napetosti: primer župnije Koprivnik v Bohinju, v: *Bogoslovni vestnik* 78, Ljubljana 2018, str. 729–744.
  - Gledališče, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 308–314.
- Kocbek, Edvard. Enemu izmed ozkih, v: *Dom in svet* 48, Ljubljana 1935, str. 113–117.

- Kralj, Anton. Iz zgodovine slovenskega zadružništva, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 537–552.
- Kranjec, Silvo. Slovenci na poti v Jugoslavijo, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 32–65.
  - Slovenci v Jugoslaviji, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 66–108.
- Kresal, France. Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja/novejšo zgodovino* VIIII–IX, INZ, Ljubljana 1968–1969, str. 103–191.
- Kolar, Bogdan. Mariborsko-lavantinska škofija v samostojni Sloveniji – mati novih cerkva, v: *Studia historica Slovenica* 10, Znanstveno raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, Maribor 2010, str. 463–488.
  - Korošec in osrednja cerkveno-politična vprašanja v jugoslovanski državi, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje 77*, Maribor 2006, str. 192–208.
  - Redovne skupnosti, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju,* ur. M. Benedik, J. Juhant, B. Kolar, Družina, Ljubljana 2002, str. 165–186.
  - Škof Rožman – član jugoslovanske škofovske konference, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2001, str. 117–133.
  - Jegličevi pastirski listi, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1991, str. 107–122.
- Košir, Borut. Karlin kot rektor Zavoda sv. Stanislava, v: *Karlinov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1996, str. 169–178.
- Kralj, Albin. Janžekovič in mladinsko akademsko gibanje, v: *Mislec in kolesja ideologij* (ur. J. Juhant, V. Potočnik), Družina, Ljubljana 2002, str. 65–74.
- Krek, Janez Evangelist. Ločitev Cerkve in države, v: *Čas* 2, Ljubljana 1908, str. 277–280.
- Kranner, Martin. Odnos med mladci in stražarji, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2002, str. 235–256.
- Kušej, Gorazd. O razmerju med državo in veroizpovedmi po jugoslovanski verski zakonodaji, v: *Zbornik znanstvenih razprav* 13, Profesorski zbor juridične fakultete, Ljubljana 1936/37, str. 73–106.
- Kušej, Rado. Cerkvena avtonomija in naša ustava, v: *Slovenski pravnik* 35, Društvo Pravnik, Ljubljana 1921, str. 137–144.
  - Ustavne meje agrarne reforme, v: *Slovenski pravnik* 42, Društvo Pravnik, Ljubljana 1928, str. 246–263.
  - Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi, v: *Zbornik znanstvenih razprav 7*, Profesorski zbor juridične fakultete, Ljubljana 1930, str. 76–102.
  - Posledice državnega prevrata na polju patronatnega prava, v: *Zbornik znanstvenih razprav* 2, Profesorski zbor juridične fakultete, Ljubljana 1921–22, str. 140–160.
- Kvaternik, Peter. Pastorala v ljubljanski nadškofiji, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju,* ur. M. Benedik, J. Juhant, B. Kolar, Družina, Ljubljana 2002, str. 25–40.
- Lukman, Franc, Ksaver. Znanost, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 275–283.
  - Univerza, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 303–308.
- Lazarević, Žarko. Zadružništvo v Sloveniji v dobi kapitalizma: sistemi in organizacije, v: *Arhivi* 17, Ljubljana 1994, str. 12–18.

- Leskovšek, Mateja. Slomškova zveza 1900–1926, v: *Kronika* 48, Ljubljana 2001, str. 255–282.
- Lesnika, Janez. Ivan Tomažič – pomožni škof in generalni vikar, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 59–71.
- Maček, Jože. Gmotne razmere Cerkve in slovenske katoliške duhovščine skozi stoletja, v: *Mohorjev koledar 2016*, MD, Celje 2016, str. 213–225.
- Malovrh, Viktor. Hrastnik. 3. julij 1934: gladovna stavka rudarjev, v: *Prazniki slovenskih občin* (ur. F. Debeljak), Skupnost slovenskih občin, Ljubljana 1975, str. 41–43.
- Melik, Vasilij. Slovenci in nova šola, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. V. Schmidt, V. Melik idr.), Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970, str. 31–65.
- Meršol, Valentin. Bolnišnice v Sloveniji, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 490–506.
- Miklavčič, Maks. Cerkvena uprava, v: *Krajevni leksikon dravske banovine*, Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani, Ljubljana 1937, str. 8–12.
- Mayeur, Jean Marie. Die katolische Kirche, v: *Die Geschichte des Christentums: Religion, Politik, Kultur. Erster und zweiter Weltkrieg Demokratien und totalitäre Systeme (1914–1958)*, ur. J.-M. Mayeur, K. Meier, Herder, zv. 12, Freiburg, Basel, Wien 2010, str. 374–415.
- Montanar, Ilaria. Življenjska pot škofa Tomažiča, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 11–25.
- Mosetizh, Josip. Povojna davčna zakonodaja in gospodarstvo v Sloveniji, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 574–596.
- Nežič, Julka. Tomažičeva skrb za duhovnike, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 129–139.
  - Pastoralno delo mariborske škofije, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju,* ur. M. Benedik, J. Juhant, B. Kolar, Družina, Ljubljana 2002, str. 41–60.
- Novak, Janže. O naši agrarni reformi, v: *Sodobnost* 1, Slovenska književna zadruga, Ljubljana, 1933, str. 433–438.
- Oražem, France. Škof Tomažič in evharistični kongres v Mariboru leta 1934, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 273–285.
- Potočnik, Vinko. Škof Tomažič in cerkvena združenja, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 183–199.
- Odar, Alojzij. »Ničesar brez župnika!«, v: *Bogoslovni vestnik* 20, Ljubljana 1940, str. 55–92.
  - Štolnina posebej v ljubljanski škofiji, v: *Bogoslovni vestnik* 18, Ljubljana 1938, str. 1–39.
  - Vprašanje o cerkvenih davkih, v: *Bogoslovni vestnik* 13, Ljubljana 1933, str. 61–89.
- Oražem, France. Prvi del življenjske poti Andreja Karlina, v: *Karlinov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1996, str. 7–12.
  - Jegličev odnos do duhovnikov, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1991, str. 139–148.
- Ojnik, Stanko. Pravni položaj Cerkve v Sloveniji, v: *Bogoslovni vestnik* 40, Ljubljana 1980, str. 89–107.
- Otrin, Blaž. Poslanska epizoda šentjakobskega župnika Janka Barleta, v: *Arhivi* 34, Ljubljana 2011, str. 555–567.

- Pacek, Dejan. Katoliška akcija v lavantinski škofiji, v: *Kronika* 63, Ljubljana 2015, str. 101–118.
  - Pregled zgodovine Katoliške akcije na Slovenskem, v: *Bogoslovni vestnik* 72, Ljubljana 2012, str. 219–234.
- Pangerl, Viljem. Karlin in zaokrožitev lavantinske škofije, v: *Karlinov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1996, str. 179–184.
- Pelikan, Egon. Interpretacije »posameznika, družbe in naroda« znotraj ideologije političnega katolicizma na Slovenskem, v: *Acta histrae* 17, Koper-Milje 2009, str. 307–320.
- Pernišek, France. Prenovitelj slovenskega Orla, v: *Profesor Ernest Tomec: zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*, [uredil uredniški odbor], Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1991.
- Perovšek, Jurij. Oblikovanje vsedržavne JDS, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 227.
  - Enotna Jugoslovanska demokratska stranka, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 195.
  - Notranje cepitve med slovenskimi socialisti, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 275.
  - Ustanovitev Samostojne kmetijske stranke, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 232–233.
  - Še en subjekt: Slovenska kmetska stranka, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 316.
  - Devet let Narodno socialistične stranke, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 238–239.
  - Nastanek komunistične stranke na Slovenskem, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 240–241.
  - Ustanovitev narodno radikalne stranke v Sloveniji, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 266.
  - Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 304.
- Perovšek, Jurij. Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890–1941, v: *AES* 38, ur. M. Benedik, B. Kolar, Inštitut za zgodovino Cerkve TEOF, Ljubljana 2016, str. 250–270.
  - Nemški liberalizem in vprašanje naroda ter državne ureditve, v: *Studia historica Slovenica* 10, Znanstveno raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, Maribor 2010, str. 43–56.
  - Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja/novejšo zgodovino* 33, INZ, Ljubljana 1993, str. 17–26.
  - Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1991, str. 357–385.
- Pirc, Ivo. Zdravstveno stanje in demografski podatki, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 483–489.
- Pirc, Jožko. Ušeničnikov kulturni princip in kulturni boj v Sloveniji, v: *Aleš Ušeničnik. Čas in ideje*, ur. M. Ogrin, J. Juhant, MD, Celje, Ljubljana 2004, str. 51–60.
- Pivec, Melita. Programi političnih strank in statistika volitev, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 357–373.

- Potočnik, Vinko. Škof Napotnik – v luči njegovih pastirskih listov, v: *Napotnikov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1993, str. 91–96.
- Pleterski, Janko. O Rožmanovi vojni, v: *Škof Rožman v zgodovini* (ur. J. Stanovnik et al.), Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2008, str. 47–90.
  - Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, v: *Zgodovinski časopis* 22, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1968, str. 169–184.
- Pogačnik, Jože. Razvoj misli o literaturi pri katoličanih, v: *Cerkev, kultura in politika 1890-1941*, ur. F. M. Dolinar, J. Mahnič, P. Vodopivec, Slovenska matica. Ljubljana 1993, str. 179–190.
- Pregelj, Ivan. Franc Sal. Finžgar, v: *Dom in svet* 34, Ljubljana 1921, str. 108–112.
- Prunk, Janko. Škof Jeglič – politik. I. in II. del, v: *Kronika* 19, Ljubljana 1971, str. 30–42; 169–177.
  - Evropski vplivi na politično gibanje slovenskih katoličanov, v: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, Zveza zgodovinskih društev, Ljubljana 2008, str. 169–176.
- Ratej, Mateja. Josip Hohnjec – načelni borec za revizijo vidovdanske ustave v Narodni skupščini v letih 1921–1925, v: *Zgodovinski časopis* 66, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2012, str. 144–163.
  - Jugoslovani iz zadrege ali iz prepričanja in veselja?, v: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, ur. N. Troha et al., Zveza zgodovinskih društev, Ljubljana 2008, str. 177–193.
  - Odtenki politizacije Rimskokatoliške in Srbske pravoslavne cerkve pri Slovenski ljudski in Narodno radikalni stranki med svetovnima vojnama, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja/novejšo zgodovino* 48, INZ, Ljubljana 2008, str. 35–52.
  - (Nevralgična) stičišča političnega sodelovanja Slovenske ljudske in Narodno radikalne stranke med obema svetovnima vojnama, v: *Zgodovinski časopis* 62, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2008, str. 409–426.
- Rejec, Maks. Od fašističnega sindikalizma do fašističnega korporativizma, v: *Sodobnost* 2, Slovenska književna zadruga, Ljubljana 1934, Ljubljana, str. 446–464.
- Reven, Zdravko. Velika osebnost viharnih časov, v: *Profesor Ernest Tomec: zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti* [uredil uredniški odbor], Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1991, str. 160–173.
- Rozman, Jože. Delavsko gibanje v Škofji Loki pred drugo svetovno vojno, v: *Loški razgledi* 16, Muzejsko društvo Škofja Loka 1969, str. 172–191.
- Sagadin, Janez. Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. V. Schmidt et al., Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970, str. 65–117.
- Salmič, Igor. Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija, v: *AES* 38, ur. M. Benedik, B. Kolar, Inštitut za zgodovino Cerkve TEOF, Ljubljana 2016, str. 271–306.
- Skubic, Andrej, *Prerod našega krščanskega življenja*, v: *VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja Ljubljana 25.–30. VII. 1939* (ur. I. Martelanc, J. Premrov), Odbor za VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja, Ljubljana 1940, str. 195–204.
- Slavič, Matija. Državni prevrat, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 215–270.

- Slatinek, Stanislav. Ivan Tomažič – pomožni škof in generalni vikar, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 59–70.
  - Cerkvenoupravni pomen Napotnikovih sinod, v: *Napotnikov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1993, str. 114–119.
- Slokar, Ivan. Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 552–574.
- Steska, Viktor. Cerkvene zadeve, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. J. Mal, Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 423–437.
- Smolik, Marijan. Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija, v: *Jezuiti na Slovenskem*, UL TEOF in Provincialat slovenske jezuitske province, Ljubljana 1992, str. 180–192.
- Smolik, Marijan. Kronika državne Teološke fakultete (1919–1952), v: *Bogoslovni vestnik* 29, Ljubljana 1969, str. 171–178.
- Snoj, Alojzij Slavko. Naši katehetski viri in učbeniki od razsvetljenstva do srede dvajsetega stoletja, v: *Bogoslovni vestnik* 45, Ljubljana 1985, str. 389–410.
  - Društvo slovenskih katehetov, v: *Katehetsko-pedagoški leksikon,* ur. F. Škrabl, Katehetski center Knjižice, Ljubljana 1992, str. 149–150.
- Stele, Franc. Ivan Meštrović, v: *Dom in svet* 34, Ljubljana 1921, str. 152–158.
  - Akademija znanosti in umetnosti, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 302–303.
- Steska, Viktor. Cerkvene razmere, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 151–153.
- Stiplovšek, Miroslav. Banski svet Dravske banovine 1930–1941, naslednik ›Deželnega zbora in oblastnih samouprav‹, v: *Trojarjev zbornik* (ur. D. Trškan), Oddelek za zgodovino FF UL, Ljubljana 2011, str. 419–438.
- Strecha, Mario. »Za krst častni i hrvatstvo slavno«. Politični katolicizem v banski Hrvaški v začetku 20. stoletja, v: *Zgodovinski časopis* 62, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2008, str. 63–90.
- Svoljšak, Petra. Avstro-Ogrska sprejme mir, v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 200–201.
- Šilc, Jurij. Spor med župnikom in škofom, v: *Kronika* 63, Ljubljana 2015, str. 65–88.
- Škulj, Edo. Goreč duhovnik in zaveden Slovenec, v: *Svobodna Slovenija* 61, Buenos Aires 2008, str. 2.
- Šmon, France. Kje je nejasnost, nedoslednost in nezavisnost, v: *Beseda o sodobnih vprašanjih* 2, Ljubljana 1933, str. 51–54; 78–80; 99–100.
- Šuštar, Branko. Z združitvijo razdeljeno učiteljstvo: odpor učiteljskega društva Edinstvo zoper edinost učiteljske organizacije UJU 1926–1928, v: *Kronika* 57, Ljubljana 2009, str. 363–389.
- Tominšek, Mateja. Dr. Aleš Ušeničnik (1868–1952), katoliški filozof, teolog, pisatelj, urednik in kulturni delavec, v: *Aleš Ušeničnik. Čas in ideje*, ur. M. Ogrin, J. Juhant, MD, Celje, Ljubljana 2004, str. 13–24.
- Tomšič, France. Razvoj slovenskega knjižnega jezika, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* (ur. L. Legiša, A. Gspan), Slovenska matica, Ljubljana 1956, str. 7–28.
- Trstenjak, Anton. Moje sodelovanje v Domu in svetu, v: *Kriza revije »Dom in svet«* (ur. M. Dolgan), Ljubljana 2001, str. 57–61.

  - Moji spomini na škofa Karlina, v: *Karlinov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1996, str. 275–276.
  - Napotnikova osebnost, v. *Napotnikov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, Celje 1993, str. 53–56.
- Trstenjak, Dragotin. Uprava v Sloveniji, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 109–129.
- Turk, Josip. Kultura, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 175–274.
- Turnšek, Marjan. Tomažič – prvi postulator za Slomškovo beatifikacijo, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 285–293.
- Ušeničnik, Aleš. Ločitev Cerkve in države, v: *Čas* 2, Ljubljana 1908, str. 180–192.
  - Narodno šolstvo, v: *Čas* 12, Ljubljana, 1919, str. 155–160.
  - Wittig in Cerkev, v: *Čas* 21, Ljubljana 1926/27, str. 23–41.
- Valenčič, Rafko. Jegličev pastoralni program, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 1991, str. 95–105.
- Valenčič, Vlado. Pregled našega zadružnega gibanja in stanja, v: *Spominski zbornik Slovenije*, Jubilej, Ljubljana 1939, str. 457–464.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. Ehrlich – duhovni vodja stražarjev, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2002, str. 197–207.
  - Rožman in stražarji, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2001, str. 173–182.
  - Kratek oris korporativizma na Slovenskem 1929–1941, 1., 2. in 3. del, v: *Zgodovina v šoli* 9 in 10, Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana 2000 in 2001, str. 16–20, 33–36 in 22–26.
- Vilfan, Sergej. Državno versko pravo, v: *Cerkev, kultura in politika 1890-1941*, ur. F. M. Dolinar, J. Mahnič, P. Vodopivec, Slovenska matica. Ljubljana 1993, str. 9–20.
  - Delavci v agrarnem gospodarstvu, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog* (ur. P. Blaznik et al.), zv. II. , Ljubljana 1980, str. 305–412.
- Vovko, Andrej. Slovensko katoliško šolstvo v letih 1918-1941, v: *Cerkev, kultura in politika 1890-1941*, ur. F. M. Dolinar, J. Mahnič, P. Vodopivec, Slovenska matica. Ljubljana 1993, str. 167–176.
- Vrbnjak, Viktor. Prekmurje po prvi svetovni vojni, v: *Zbornik soboškega muzeja* (ur. F. Kuzmič), Murska Sobota 2007, str. 71–116.
- Vurnik, Blaž. Pokrajinska uprava za Slovenijo. Nekatere strukturne značilnosti prehodnega obdobja 1921–1923 (1925), v: *Zgodovinski časopis* 54, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2000, str. 395–412.
- Weber, Wilhelm. *Geselschaft und Staat als Problem für die Kirche*, v: Hubert Jedin, Band VII, Freiburg, Basel, Wien, Herder 1979, str. 230–260.
- Žakelj, Filip, Spomin velikega moža, – v: *Profesor Ernest Tomec: zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti* [uredil uredniški odbor], Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1991, str. 102–113.
  - Jaz sem katoliški duhovnik. Ob 15-letnici smrti dr. Lamberta Ehrlicha, v: *Omnes unum* 3 (1957), str. 84–88.
- Žerjav, Albert. Slovenščina kot učni jezik in predmet v osnovnih šolah, 1869 do 1969, v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. V. Schmidt et al., Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970, str. 413–473.

- Žnidarič, Marjan. *Slovenci v primežu okupacije, kolaboracije in osvobodilnega boja v letih 1941–1945*, v: *Škof Rožman v zgodovini* (ur. J. Pleterski et al.), Ljubljana 2008, str. 7–35.
- Žumer, Srečko. Pota in cilji, v: *Pravica* 7 (1928), št. 21, str. 1.
- Žlof, Stanislav. Tomažičevi pastoralni poudarki, v: *Tomažičev simpozij v Rimu*, ur. E. Škulj, MD, Celje 2008, str. 111–117.

Spletni viri

- ANNO, Österreichische Statistik, Neue Folge 1910–1915: http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?apm=0&aid=ost&datum=0001&page=42; http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&page=39&size=45; http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&page=43&size=45 in http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ost&datum=0001&size=45&page=57 (pridobljeno: 28. 10. 2017).
- Ekar, Franc, *Dolenc, Franc*, https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/dolenc-franc/ (pridobljeno: 14. 3. 2022).
- Gantar, Ivanka. *1947 Cerknica–Ivan Štrajhar*, https://stareslike.cerknica.org/2020/04/29/1947-cerknica-ivan-strajhar/ (pridobljeno: 21. 5. 2022).
- Nadškof Anton Bauer, http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nadbiskupi/antun-bauer-1914-1937 (pridobljeno: 23. 3. 2019).
- Prunk, Janko. *Žerjav, Gregor (1882–1929)*, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi898500/#slovenski-biografski-leksikon (pridobljeno: 8. 4. 2019).
- Slavec Gradišnik, Ingrid. *Barle, Janko*. dostopno na: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi134496 (pridobljeno: 22. 3. 2019).
- http://www.joseph-wittig.de/wittig/joseph_wittig.htm (pridobljeno: 4. 2. 2018).

18 IMENSKO KAZALO

A

Aljaž, Jakob 221, 222, 332
Andrejka, Rudolf 229
Avsec, France 292

B

Baltič, Franc 360
Barle, Janko 102, 181, 202, 259, 277, 278, 292, 293, 371
Bauer, Anton 39, 134, 180, 204, 252, 254, 391
Benedik, Valentin 348
Berbuč, Bogumil 35
Blažič, Drago 372
Blažič, Mica 336
Brecelj, Anton 85
Brejc, Janko 32, 34, 383
Bukovec, Franc 337

C

Cajnkar, Stanko 52
Cankar, Izidor 90, 107, 110, 308
Cegnar, Janko 81, 264
Cuderman, Kristjan 173, 297, 298, 336, 339, 341, 367
Cukala, Franc 179

Č

Čadež, Anton 114, 117, 174
Čuk, Ivan 96
Čuk, Karel 94

D

Davidović, Ljuba 39
Debeljak, Tine 43, 109, 383
Debevec, Jožef 109
Demšar, Josip 260
Dermota, Janez 233
Dimnik, Jakob 171
Dolenc, Ervin 32, 89, 101
Dolenc, Metod 251
Dolenec, Ivan 118
Dolinar, Anton 233
Dolinar, Janez 349
Dolnja Lendava 112, 136, 137
Domžale 229, 266, 370
Dostal, Josip 293

E

Ehrlich, Lambert 42, 43, 102, 108, 109, 110, 179, 184, 307, 308, 379, 384, 390
Erjavec, Ivan 325
Erzin, Leopold 354
Eržen, Anica 336

F

Faflik, Franc 276
Fatur, Jakob 180
Ferlan, Janez 233
Finžgar, Fran Saleški 53, 57, 122, 179, 246, 247, 250, 302, 303, 307, 309, 310, 379
Fister, Franc 348
Florijančič, Janez 333

G

Gabrovec, Helena 323
Gabrovec, Marija 323
Gantar, Kajetan 98
Gnidovec, Josip 332, 354
Gnidovec, Karel 272
Goličnik, Jože 188
Goričar, Maksimiljan 276
Gornik, Franc 270, 340
Gosar, Andrej 40, 53, 73, 102, 125, 128, 157, 180, 379
Grabrijan, Miha 339
Grivec, Franc 160
Gušič, Ana 335

H

Habsburg, Karel I., cesar 32
Hafner, Josip 95
Hohnjec, Josip 46, 156, 157, 202, 255, 259, 384, 388
Hribar, Ivan 34
Hribernik, Edvard 336
Hromec, Ivan 359

J

Jagodic, Jože 365
Janžekovič, Janez 43, 385
Jeglič, Anton Bonaventura 21, 24, 25, 31, 39, 45, 47, 75, 107, 125, 129, 134, 135, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 204, 251, 252, 253, 255, 256, 259, 260, 267, 291, 293, 294, 297, 299, 300, 303, 311, 332, 343, 375, 379, 380, 384, 387, 388
Jeglić, Ivan 333
Jelenc, Luka 170
Jeraj, Josip 27, 28, 115, 125
Jerman, Ivan 328
Jerman, Pavel 357
Juhant, Janez 28, 42, 242, 384, 385, 387, 389

K

Kalan, Andrej 45, 179, 293
Kalan, Janez 96, 173, 193, 201, 231, 290, 375
Karađorđević, Aleksander I., kralj 39, 83
Karađortđević, Pavle 40
Karlin, Andrej 25, 186, 273, 295
Klekl, Josip 179, 202
Klinar, Franc 326
Klobasa, Andrej 274, 363
Koblar, Anton 332
Koblar, France 107, 108, 109, 110, 246, 249, 250, 306, 332, 353, 375, 380
Kocbek, Edvard 43, 110, 379
Kolarič, Jakob 21, 182
Korošec, Anton 38, 40, 43, 45, 49, 61, 93, 94, 102, 103, 124, 129, 160, 179, 180, 202, 251, 252, 255, 257, 258, 259, 263, 269, 276, 293, 294, 300, 308, 309, 374, 378, 384
Kos, Matej 301
Košir, Josip 267, 327
Košir, Jožef 276
Kovačič, Franc 186, 188, 325, 380
Kovič, Jernej 358
Koželj, Franc 266, 272
Kramar, Janez 265
Kranjc, Jožef 281
Kranjec, Silvo 29, 34
Krek, Janez Evangelist 75, 93, 251, 294
Krek, Miha 102
Kristan, Anton 80
Kronovšek, Ivan 94
Kržič, Anton 174
Kržišnik, Cilka 336
Kulovec, Franc 102, 179, 197, 202
Kurent, Alojzij 292
Kušar, Franc 229
Kušej, Gorazd 251
Kušej, Rado 251

L

Lampret, Jože 43
Langus, Jože 193
Lesnika, Jože 188
Levičnik, Alfonz 301
Lipovšek, Gašper 35
Lukman, Franc Ks. 34, 122, 179

M

Magajna, Andrej 261
Mahnič, Anton 107, 124
Mahnič, Anton, škof 42, 75, 88, 124, 129, 130
Marčič, Valentin 335
Marušič, Drago 277, 279, 369, 371
Medved, Anton 243
Miglič, Rado 235, 364
Miklavčič, Francka 336
Mikuž, Metod 272, 323
Mirt, Jožef 106
Mohorič, Jakob 373
Molj, Janez 353
Montanar, Ilaria 188

N

Nadrah, Ignacij 109, 179, 268, 269, 276, 279, 303
Napotnik, Mihael 186, 187
Natlačen, Marko 97, 102

O

Oblak, Pavel 233
Ocepek, Jožef 281, 372, 373
Odar, Alojzij 102, 183, 184, 185, 204, 205, 206, 210, 232, 233, 236, 237, 239, 381
Omahen, Jakob 342
Opeka, Mihael 352

P

Pavlič, Alojzij 276
Pavšič, Franc Ks. 268
Pečarič, Franc 224, 225
Pečarič, Martin 245, 361

Pečjak, Gregor 108
Pečnik, Ivan 243, 245, 300, 336, 361, 374, 376
Pellegrinetti, Ermenegildo 29, 180, 388
Perovšek, Jurij 32, 34, 41, 156, 252, 253, 381, 387
Pestotnik, Pavel 101, 119
Petschauer, Berta 323
Pintar, Ivan 193
Pirjevec, Jože 40
Pitamic, Leonid 34
Platiša, Ivan 280

R

Rant, Franjo 263, 324
Rauch, Peter 339
Remec, Bogumil 102
Rihar, Matej 350
Rihar, Štefan 353
Rosić, Varnava, patriarh 40
Rožič, Fran 326
Rožman, Gregorij 21, 24, 25, 75, 76, 94, 109, 129, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 201, 211, 212, 269, 277, 278, 279, 280, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 329, 345, 369, 371, 374, 375, 380, 384, 385, 388, 390, 391
Rupnik, Rado 333

S

Saje, Alojzij 337
Saje, Mihael 360
Saksida, Ivko 333
Schlamberger, Lavrencij 273
Skaberne, Franc 34
Skala, Anton 101
Slatina-Radenci 363
Slavič, Matija 34, 35, 112, 122, 160, 179, 382
Smodej, Franc 202
Srebrnič, Josip 195
Stepinac, Alojzije 134
Stepišnik, Jakob 187
Steska, Viktor 123, 189, 205, 222, 232, 240, 292, 293, 376, 389
Stojadinović, Milan 40, 52, 135
Strah, Alojzij 245, 361
Stroj, Alojzij 189, 288, 376

Š

Šašelj, Ivan 336, 339, 341
Šegula, Franc 341
Širaj, Jakob 304
Šiška, Josip 277, 292, 293
Škerbec, Matija 276, 280, 292, 334
Škulj, Karel 202, 254
Šmid, Alojzij 355
Šorli, Peter 277
Špendal, Ivan 280
Šraj, Andrej 350
Štefelin, Franc 326
Štrajhar, Ivan 263
Štritof, Anton 359
Štuhec, Ivan 188
Šušteršič, Franc 348, 355
Švarc, Janez 333
Švigelj, Viktor 331

T

Tavčar, Ivan 96
Tomažič, Ivan 275
Tomažič, Jožef 25, 179, 184, 188, 189, 201, 255, 287, 294, 295, 296, 311, 380, 384, 386, 389, 390
Tomc, Matija 330
Tomec, Ernest 42, 43, 45, 102, 108, 184, 387, 388, 390
Toplak, Cirila 27, 32, 41, 381
Travnik, Franc 272
Trstenjak, Anton 43, 110, 118, 187, 188, 389
Tyrš, Miroslav 95

U

Urbič, Gustav 272
Ušeničnik, Aleš 42, 43, 44, 75, 87, 88, 91, 92, 108, 112, 122, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 160, 179, 240, 241, 242, 257, 262, 382, 384, 387, 389

V

Vest, Aleks Leo 96
Vodnik, Anton 43, 119
Vodnik, Franc 43
Vovk, Anton 245, 276

Vrankar, Josip 352

W

Weber, Wilhelm 27, 390

Z

Zabret, Franc 96
Zakošek, Ivan 345
Zalokar, Anton 350, 362
Zorc, Črtomir 102
Zorec, Franc 353

Ž

Žerjav, Gregor 34, 35, 48, 57, 101, 391
Žnidaršič, Josip 334

NAVODILA SODELAVCEM *AES*

1. *AES* objavlja še neobjavljene ali težko dostopne vire za slovensko cerkveno zgodovino (vključno s fotografijami, slikami in razpredelnicami).
2. Objava virov v originalnem jeziku se ravna po pravilih ekdotike. Sam dokument ali skupino dokumentov predstavi avtor v uvodni razpravi.
3. Vsi prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice, pisava Times New Roman, poravnava v levo) in lahko obsegajo do okoli 10.000 besed.
4. Prispevki gredo pred objavo v recenzijo. Recenzije so anonimne, pozitivna recenzija pa je pogoj za objavo razprave.
5. Avtor mora ob oddaji prispevka navesti svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto, naslov ustanove, kjer je zaposlen, in svoj e-naslov.
6. Prispevki morajo biti opremljeni s povzetkom (do 500 besed) in ključnimi besedami (do 5 besed).
7. Pri monografskih objavah omejitev (število besed) ne velja, za vse ostale podrobnosti pa velja dogovor z uredništvom.
8. Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.
9. Opombe morajo biti pisane enotno kot sprotne opombe pod črto (velikost pisave 10). Bibliografska opomba mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani:
   - primer monografija: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, str. 116–119. Založbo monografskega dela navedemo le v seznamu virov in literature.
   - primer članek v reviji: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, v: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, str. 543–574.
   - primer časnik (avtor): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, v: *Ljubljanski škofijski list* (*LŠL*) 49 (1914), št. II., str. 31.
   - primer prispevek v zborniku: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. W. Drobesch in P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, str. 215–217.
   - v nadaljevanju se uporablja smiselna okrajšava (dalje: Kolar, *In memoriam II*, str. 116–119.).
10. Sveto pismo, cerkvene dokumente ali kako drugo pogosto navedbo lahko navajamo tudi med besedilom po uveljavljenem načinu citiranja tovrstnih del.
11. Na kratice moramo opozoriti na začetku razprave ali v prvi opombi. Pri domačih kraticah se držimo določil *Slovenskega biografskega leksikona*, pri tujih

pa tistih, ki jih v prvem zvezku navaja *Lexikon für Theologie und Kirche*.

12. Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. V poglavju Viri in literatura morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd. V kolikor je avtor v tekstu ali opombah uporabljal krajšave in kratice, naj – po dogovoru z uredništvom – na koncu doda tudi seznam le-teh.
14. Slikovno gradivo sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste JPG. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
15. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor.
16. Uredništvo poskrbi za lektoriranje, avtor lekturo pregleda in jo avtorizira. Uredništvo posreduje avtorju prvo korekturo prispevka, ki jo mora avtorizirati; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno.
17. Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki *AES* in na spletni strani *AES*.
18. Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, bodo po določenem preteku časa objavljeni tudi na spletni strani *AES*. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

V primeru nejasnosti glede navajanja literature in arhivskih virov naj se avtor obrne na urednika *AES*.

Rokopisov in ilustracij uredništvo ne vrača.
Prispevke pošljite na naslov:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Uredništvo *AES*
Poljanska c. 4, p. p. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-naslov: izc@teof.uni-lj.si

INSTRUCTIONS TO *AES* ASSOCIATES

1. *AES* publishes as yet unpublished or difficult to access sources for Slovenian Church history (including photographs, pictures, and tables).
2. The publication of resources in their original language follows the rules of textual criticism. The document itself or a cluster of documents is introduced by the author in the preliminary discussion.
3. All articles should be submitted in electronic form (line spacing 1.5, font Times New Roman, alignment to the left) and are to be of up to about 10,000 words.
4. All articles will be sent for review. Reviews are anonymous, and a positive review is the condition for publication of the article.
5. When submitting an article the authors must state their full address, title or occupation, workplace, the address of the institution of their employment, and the author's e-mail address.
6. All articles should include a summary (up to 500 words) and key words (up to 5 words).
7. For monographs the limit for the number of words does not apply, all other details should be arranged with the editorial board.
8. The text of the article should be clear and intelligibly structured (chapter, subchapter titles) so that the purpose, work method, results, and conclusions can be inferred.
9. Notes must be stated uniformly as footnotes below the line (font size 10). A bibliographic footnote should, when stated for the first time, include the complete title or location: full name of the author, title of the work (when citing the publication in a magazine or a collection of works, state the title), place and year of the publication, pages:
   - Example for a monograph: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, pp. 116–119. The publishing house of the monograph is stated only in Sources and Literature.
   - Example for an article in a magazine: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, in: *Studia Historica Slovenica 9* (2009), nos. 2–3, p. 543–574.
   - Example for a newspaper (author): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, in*: Ljubljanski* škofijski *list* (*LŠL*) 49 (1914), no. II., p. 31.
   - Example for an article in a collection of works: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, in: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (Eds. W. Drobesch and P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, p. 215–217.
   - In the continuation a meaningful abbreviation is used (hereon: Kolar, *In memoriam II*, p. 116–119.).
10. The Bible, Church documents or some other frequent quotation can be cited in the text according to the established method of citation of such works.

11. All abbreviations should be explained at the beginning of the dissertation or in the first footnote. For Slovenian abbreviations the rules of the *Slovenski biografski leksikon* should be followed, while for the foreign abbreviations the rules stated in the first volume of the *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. When citing archival sources state: the archive (when mentioned for the first time, state its full name; if cited several times in the article, give the abbreviation in the brackets), name of the fonds or collection (shelf mark, if there is one), binder (box) and archival unit number, and the title of the cited document (example: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. The chapter Sources and Literature should include all sources and literature from the footnotes, in a systematic, alphabetical order. Archival sources, internet sources, newspaper sources, literary works etc. should be written separately. If the text or footnotes include any abbreviations, the list of those should be, by prior arrangement with the editorial board, included at the end of the article.
14. Graphic material should be submitted to the editorial board only in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved uncompressed in a JPG file. Graphic material (photographs, diagrams, tables, maps etc.) should be submitted separately (the text should include only a clear marking of the material's location) in a separate folder (file) with the author's full name. Graphic material should include captions with the stated sources.
15. Authors are solely responsible for the scientific content of the article and the accuracy of its data.
16. The editorial board is in charge of proofreading. The author reviews the changes and authorises the proofread text. The editorial board sends the first correction to the author to be approved; expanding the text upon the first correction is not allowed.
17. Authors are obliged to follow the instructions published in every print edition of AES and on the AES website.
18. Articles published in the printed magazine will also, after a certain period of time, be posted on the AES website. By agreeing to the publication of the printed version, authors simultaneously agree with the publication of the e-version of the article.

In case of any questions regarding the citing of literature and archival sources, the author should contact the editor of *AES*.
Manuscripts and illustrations will not be returned to their authors.
Articles to be submitted to:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
AES Editorial Board
Poljanska c. 4, p. p. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-mail address: izc@teof.uni-lj.si

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 1, 1979, 188 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Inštrukcija papeža Klemena VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592; France M. Dolinar, Jožefinci med Rimom in Dunajem - Škof Janez Karel Herberstein in državno cerkvenstvo; Bogo Grafenauer, Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije na Štajerskem; Ivan Škafar, Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609-1730; Ivan Škafar, Oda Jožefa Košiča iz leta 1813.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 2, 1980, 231 strani. **Maksimilijan Jezernik,** Friderik Baraga (Zbirka rimskih dokumentov).

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 3, 1981, 172 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (1); France M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; Ivan Škafar, Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiakonata.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, 1982, 255 strani. **Jože Gregorič,** Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761-1784.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 5, 1983, 331 strani. **Miscellanea:** Jože Mlinarič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina kot generalnih vikarjev salzburških škofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-19; Ivan Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; Ivan Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 6, 1984, 225 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (2); Martin Jevnikar, Ivan Trinko, pokrajinski svetovalec v Vidmu 1902-1923; Vilko Novak, Ivanu Škafarju v spomin - Njegovo življenje in delo; Ivan Škafar, Priloge: Izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangeličanov) na Petanjcih 1592-1637.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 7, 1985, 288 strani. **Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih.** Ob 1100-letnici Metodove smrti: Bogo Grafenauer, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev - Conversio Bagoariorum et Carantanorum; France Perko, Italska legenda; France M. Dolinar, Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V.; Metod Benedik, Žitje Konstantina (Cirila) in Žitje Metoda; France M. Dolinar, Pohvala sv. Cirila in Metoda; Janez Zor, Anonimna ali Metodova homilija v Clozovem glagolitu.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, 1986, 395 strani. **Rajko Bratož,** Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, 1987, 463 strani. **Jože Mlinarič,** Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburške nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 10, 1988, 254 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (3); Primož Kovač, Začetki kapucinskega samostana v Škofji Loki; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupniji Radovljica in Kranj.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 11, 1989, 239 strani. **France M. Dolinar,** Slovenska cerkvena pokrajina.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 12, 1990, 432 strani. **Ana Lavrič,** Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631-1632.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 13, 1991, 116 strani. **Ivanka Tadina,** Ignacij Knoblehar 1819-1858. Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 14, 1992, 190 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (4); Bogdan Kolar, K zgodovini malega semenišča v Kopru; Vinko Škafar, Prošnje salzburškemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupnija Mengeš; Marko Senica, Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766-1771.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 15, 1993, 221 strani. **Matjaž Ambrožič,** Zvonarstvo na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 16, 1994, 726 strani. **Metod Benedik- Angel Kralj**, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 17, 1995, 600 strani. **France Baraga,** Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 18, 1996, 363 strani. **Ivan Likar,** Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844). **France Baraga**, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16- Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 19, 1997, 537 strani. **France Baraga,** Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; **Metod Benedik-Angel Kralj**, Protokoli škofa Hrena 1614-1630; **Bogdan Kolar**, Sinode škofa Hrena; **Edo Škulj**, Bogoslužna besedila v Hrenovih komih knjigah.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 20, 1998, 396 strani. **Metod Benedik -Angel Kralj,** Škofijske vizitacije Tomaža Hrena 1597-1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; **France Baraga,** Arhiv Glavarjevega beneficija; **Lojzka Bratuž,** Korespondenca Attems - Glavar 1753-1772; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; **Darja Mihelič,** Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönlebna.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 21, 1999, 776 strani. **Branko Kurnjek, Marjan Maučec, Iztok Mozetič,** Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945-1953.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 22, 2000, 385 strani. **Lilijana Žnidaršič Golec,** Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 23, 2001, 391 strani. **Damjan Hančič,** Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 24, 2002, 712 strani. **Lambert Ehrlich,** Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 - za objavo pripravila **Marija Vrečar**. **Metod Benedik,** Lambert Ehrlich za slovenski narod.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 25, 2003, 462 strani. **Matjaž Ambrožič,** Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 26, 2004, 244 strani. **Metod Benedik,** Pisma Janeza Evangelista Kreka; **Janez Höfler,** Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica; **Bogdan Kolar,** Začetki cerkvene organiziranosti Slovencev v Kaliforniji.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 27, 2005, 347 strani. **Marko Benedik,** Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku; **Sebastjan Likar,** Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914-1918.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 28, 2006, 300 strani. **Metod Benedik,** Janez Evangelist Krek v spisih sodobnikov; **Bogdan Kolar,** Iz kronike župnije Grahovo pri Cerknici v času župnika Alojzija Westra (1910-1928); **Edo Škulj,** Kronika župnije Turjak.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 29, 2007, 541 strani. **Edo Škulj,** Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 30, 2008, 371 strani. **Damjan Debevec,** Karikature v boju proti veri in Cerkvi 1945-1960.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 31, 2009, 260 strani. **Edo Škulj,** Kronika župnije Turjak; **Edo Škulj,** Iz turjaške oznanilne knjige.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 32, 2010, 528 strani. **Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega**

izobraževalnega sistema na Slovenskem: Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov; Metod Benedik, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč; Matjaž Ambrožič, Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne; Bogdan Kolar, Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani; Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani; Metod Benedik, Kapucinske teološke šole; Bogdan Kolar, Visoka teološka šola na Rakovniku; Matjaž Ambrožič, Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko Bogoslovna učilišče v Ljubljani; Fanika Krajnc-Vrečko, Visoka bogoslovna šola v Mariboru 1859-1941; Fanika Krajnc-Vrečko, Bibliografija del in arhivski viri s področja teološkega izobraževanja na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 33, 2011, 204 strani. **France M. Dolinar,** Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), I. del: 1589-1675.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 34, 2012, 424 strani. **France M. Dolinar,** Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), II. del: 1685-1943.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 35, 2013, 232 strani. **Bogdan Kolar,** Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 36, 2014, 422 strani. **Miha Šimac,** Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 37, 2015, 440 strani. **Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem:** Bogdan Kolar, Prva svetovna vojna in njen vpliv na življenje Cerkve; Tomaž Kladnik, Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na Slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi; Igor Salmič, Posledice izbruha vojne, kakor se kažejo v poročilih škofov s slovenskega ozemlja osrednjim cerkvenim ustanovam v Rimu; Miha Šimac, Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov; Matjaž Ambrožič, Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji; Bogdan Kolar, Posledice prve svetovne vojne na cerkveno življenje v lavantinski škofiji; Renato Podbersič ml., Posledice vojne v delovanju cerkvenih skupnosti na področju soške fronte; Boštjan Guček, O tolminski župnijski kroniki; Tolminska župnijska kronika 1914–1922.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 38, 2016, 440 strani. **Miscellanea:** Aleš Maver, Altercatio ecclesiae et synagogae v okviru antične krščanske protijudovske polemike; Julijana Visočnik, Tomaž Hren in pridige ob posvetitvah cerkva; Matjaž Ambrožič, Historični zvonovi zvonarja Gašperja Franchija; Blaž

Otrin, Prizadevanje škofa Avguština Gruberja za topografski in zgodovinski oris župnij ljubljanske škofije; Ana Lavrič, Slomškov osnutek predavanj o cerkveni umetnosti za mariborsko bogoslovje; Jure Volčjak, Škofovska grba lavantinskih škofov Jakoba Maksimiljana Stepišnika in Mihela Napotnika; Miha Šimac, »Opes regum corda subditorum«: drobci o odlikovanjih lavantinskih in ljubljanskih škofov; Franjo Velčić, Prisutnost glagoljice i staroslavenskog bogoslužja na području nekadašnje tršćansko-koparske biskupije na prijelazu iz 19. u 20. stolječe; Peter G. Tropper, Katholische Kirche und Slowenen in Kärnten: Bemerkungen zur Rolle der Kirche im 20. Jahrhundert; Renato Podbersič ml., Msgr. Ivan Rojec in goriški begunci med prvo svetovno vojno; Jurij Perovšek, Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890 – 1941; Igor Salmič, Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija; Aleš Gabrič, Boj proti katoliškemu tisku; Jelka Melik, Juro Adlešič v dokumentih tajne policije; Bogdan Kolar, Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina; Dejan Pacek, Nekateri bistveni vidiki odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970; Metod Benedik, Mediji o vračanju Teološke fakultete v Univerzo v Ljubljani.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 39, 2017, 404 strani. **Jure Volčjak**, Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774).

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 40, 2018, 388 strani. **Tanja Martelanc**, Kapucini in njihova arhitektura na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 41, 2019, 314 strani. **Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani. Mari Jože Osredkar**, Prof. dr. Lambert Ehrlich; **Nik Trontelj**, Franc Grivec – ekleziolog in učitelj na Teološki fakulteti; **Julijana Visočnik**, Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik; **Andrej Saje**, Gregorij Rožman in njegov prispevek k razvoju cerkvenega prava in Teološke fakultete v Ljubljani; **Matjaž Maksimilijan**, Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik; **Bogdan Kolar**, Univerza v Ljubljani in njen učitelj dr. Josip Srebrnič; **Ivan Janez Štuhec**, Dr. Josip Anton Ujčić – prvi profesor moralne teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani; **Janez Juhant/Nik Trontelj**, Aleš Ušeničnik – soustanovitelj in sooblikovalec UL; **Slavko Krajnc**, Znanstveno, pedagoško in strokovno delo prvega dekana Teološke fakultete prof. dr. Franca Ušeničnika; **Matjaž Ambrožič**, Prof. dr. Janez Evangelist Zore in njegova vloga pri ustanavljanju ljubljanske univerze in Teološke fakultete.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 42, 2020, 336 strani. **Prekmurje v letu 1919 in Katoliška cerkev. Stanislav Zver,** Pogled na dogajanje v Prekmurju do leta 1900 – od delovanja svetih bratov do vključitve v razne škofije; **Vinko**

Škafar, Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji; **Fanika Krajnc-Vrečko**, Vloga katoliških duhovnikov pri utrjevanju narodne zavesti s pisano besedo: širjenje in izdajanje slovenskih knjig in periodike med Prekmurci do priključitve Prekmurja k matični domovini; **Bojan Himmelreich**, Prekmurje na pariški mirovni konferenci ter prizadevanja dr. Franca Kovačiča in dr. Matije Slaviča za njegovo priključitev k Sloveniji; **Andrej Hozjan**, Dogajanje v Prekmurju v zvezi z njegovo pripadnostjo od septembra 1918 do januarja 1919; **Lilijana Urlep**, Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja: kako je Januš Golec v svojih spominih opisal priključitev Prekmurja?; **Bogdan Kolar**, Prekmurje 1918/19 – del nove krajevne Cerkve; **Ivan Janez Štuhec**, Od kulturnih razlik do skupne odločitve; **Hotimir Tivadar**, Vloga vere in duhovnikov pri ohranitvi slovenske kulture in jezika med Muro in Rabo; **Franc Zorec**, Izvirni izzivi in utiranje novih poti Cerkve v Prekmurju; **Andrej Lažeta**, Doprinos soboške škofije v severovzhodni Sloveniji oz. Pomurju; **Lojze Kozar ml.**, Versko življenje v Prekmurju; **Igor Salmič**, Prekmurje v vatikanskih arhivih v letih 1918–1924; **Blaž Otrin**, Odnos ljubljanske škofije do priključitve Prekmurja; **Lilijana Urlep**, Priključitev in cerkvenoupravna ureditev Prekmurja po priključitvi h Kraljevini SHS v virih Nadškofijskega arhiva Maribor; **Simon Štihec**, Dokumenti o Cerkvi med Prekmurci v škofijskem arhivu Sombotel.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 43, 2021, 456 strani. **Blaž Otrin, Julijana Visočnik,** Topografsko-zgodovinski opisi župnij ljubljanske škofije 1821–1823.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 44, 2022, 444 strani. **Boštjan Guček,** »Nosi le zakrpano obuvalo«: Oris družbenega položaja duhovščine na slovenskem (1918–1941)

Povzetki in vsebine vseh številk znanstvene publikacije *AES* so dostopni na medmrežju: http://www.teof.uni-lj.si/?viewPage=61

***Dr. Boštjan Guček**, rojen 1977 v Kranju, je po osnovni šoli v Preddvoru obiskoval Gimnazijo Želimlje, kjer je leta 1996 maturiral. Po maturi je vstopil v semenišče in se vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani, kjer je oktobra 2001 diplomiral iz zgodovine Cerkve z nalogo* Zgodovinski kontekst izhajanja Biltena-glasila duhovnikov članov in simpatizerjev OF. *Junija 2002 je bil posvečen v duhovnika. Novembra 2019 je doktoriral pod mentotrstvom zasl. prof. dr. Bogdana Kolarja SDB z disertacijo* Družbeni položaj duhovščine na Slovenskem med vojnama. *Pripravil in opremil je* Kroniko duhovnije Trzin do l. 1938, *ki jo je spisal njegov predhodnik Viktor Kragl (1883–1951). Avtorja Kragla je posebej predstavil v članku* Viktor Kragl (1883–1951). Trnova življenjska pot tržiškega kronista in župnika *v* Kroniki 68 (2020), št. 3. *Sodeloval je tudi pri AES, ko je v 37. številki* Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem *objavil del tolminske župnijske kronike iz časa prve svetovne vojne do priključitve. Od leta 2007 je župnik v Trzinu.*

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Izdajatelj / *Publisher:*
Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

Naslov uredništva / *Address of Editorial:*
Inštitut za zgodovino Cerkve
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

Glavni in odgovorni urednik / *Editor in Chief:*
dr. Miha Šimac

Uredniški odbor / *Editorial Board:*
dr. Matjaž Ambrožič
dr. Bogdan Kolar
dr. Ana Lavrič
dr. Igor Salmič
dr. Julijana Visočnik

Lektura in prevodi povzetkov v angleški jezik / *Proof-reading and translation of summary into English:*
Maja Sužnik

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*
Anton Štrus

Prelom / *Computer Typesetting:*
Salve d.o.o., Ljubljana, Rakovniška 6, 1000 Ljubljana

Tiskano v Sloveniji / *Printed in Slovenia*

Naklada / *Number of copies printed:*
300 izvodov

Izvlečke prispevkov objavlja / *Abstracts are included in:*
Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija

Založba / Publishing House:
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, pp. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-posta: dekanat@teof.uni-lj.si

Za založbo / Chief Publisher:
Dr. Janez Vodičar

9 789617 167061
25 EUR